

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Studijní obor: České dějiny

Dizertační práce

Marek Růžička

**Péče o válečné invalidy v Československu
v letech 1918 -1938**

**Care for the War Disabled
in Czechoslovakia in 1918 – 1938**

Praha, květen 2011

Školitel: Doc. PhDr. Jana Čechurová Ph.D.

PROHLÁŠENÍ O SAMOSTATNÉM VYPRACOVÁNÍ PRÁCE

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. 5. 2011

Marek Růžička

Poděkování

Předně bych chtěl poděkovat svým rodičům, sestře a kamarádům. Také je třeba zmínit pomoc asistentů, kteří mi ochotně pomáhali v Národní knihovně, pracovníků Národního archivu v Praze za pomoc při přípravě archivních materiálů, velký dík patří též pracovníkům Historického kabinetu na FFUK v Praze.

Velká vděčnost patří také mé vedoucí práce, paní docentce Janě Čechurové, za trpělivé a laskavé vedení mé disertační práce.

Anotace

Ve své práci se zabývám životem válečných invalidů, kteří se vrátili do nově vzniklé Československé republiky z front 1. světové války. Taktéž i tím, jaký byl vztah nové republiky k invalidům z rakousko-uherské armády a invalidům z opačné strany fronty, tedy k legionářům.

Klíčovou otázkou mé práce bylo hmotné zajištění válečných invalidů, případně i jejich rodin, ať již prostřednictvím různých forem invalidních důchodů a dávek, tak i jejich uplatňováním v pracovním procesu s ohledem na sníženou pracovní schopnost.

Také se zabývám různými formami organizace válečných invalidů, například ve spolcích politicky neutrálních, nebo podporovaných různými politickými stranami. Také i tím, jaký vliv měla aktuální politická a hospodářská situace v Československu na postavení invalidů a jak jejich život ovlivnila například světová hospodářská krize v 30. letech minulého století.

KLÍČOVÁ SLOVA

první světová válka, válečný invalida, vojenské zdravotnictví, vojenská nemocnice, invalidní důchod, hospodářská krize

Annotation

My thesis deals with life of war invalids who returned to the newly established Czechoslovak Republic from the fronts of the First World War as well as how the new Republic was concerned and cared about invalids coming from the Austro-Hungarian army and those from the opposite side of the front, the so called "legionnaires".

The key question of this study was how the war invalids and their families were supported financially or materially, either through different forms of disability pensions or benefits, and how they could fall in with the working process with regard to their reduced work ability.

I also deal with different forms of organizations associating war invalids, such as clubs, which used to be politically neutral or supported by different political parties. The impact of the current political and economic situation in Czechoslovakia on the position of disabled people was considered as well as how their lives were affected by such events as the world economic crisis in the thirties of the last century.

KEY WORDS

First World War, war invalid, military health, military hospital, disability pension, depression

Obsah

1	Úvod.....	8
1.1	<i>Prameny.....</i>	13
1.2	<i>Literatura .....</i>	16
2	Politická a vojenská situace v českých zemích před 1. světovou válkou	23
2.1	<i>Rakousko-uherské vojsko .....</i>	23
2.2	<i>České politické strany, vnitřní a zahraniční politika, armáda .....</i>	34
2.3	<i>Balkánské války.....</i>	46
2.4	<i>Branné předlohy.....</i>	51
2.5	<i>Český ohlas na začátek války .....</i>	58
2.6	<i>Český voják v 1. světové válce.....</i>	63
3	Vývoj sociální péče od 1. poloviny 19. století do roku 1914	66
3.1	<i>Vývoj sociální péče o handicapované osoby .....</i>	66
3.2	<i>Vznik a vývoj jednotlivých druhů sociálního pojištění v Rakousku-Uhersku .....</i>	73
3.3	<i>Závodní pokladny.....</i>	74
3.4	<i>Nemocenské a úrazové pojištění.....</i>	75
3.5	<i>Domovské právo .....</i>	93
3.6	<i>Vývoj vojenského lékařství a péče o válečné invalidy.....</i>	97
4	Vývoj péče o válečné invalidy v letech 1914 až 1918.....	110
4.1	<i>Péče o válečné poškozence během 1. světové války .....</i>	110
4.2	<i>Lékaři v 1. světové válce.....</i>	111
4.3	<i>Zemská státní komise.....</i>	114
4.4	<i>Družina českých invalidů ze zemí Koruny svatováclavské .....</i>	116
5	Státní a soukromá péče o zdravotně postižené v ČR po 1. světové válce	123
5.1	<i>Péče o zdravotně postižené po 1. světové válce.....</i>	123
5.2	<i>Státní péče .....</i>	126
5.3	<i>Zemské úřady pro válečné poškozence .....</i>	127
5.4	<i>Spolky .....</i>	132
5.5	<i>Církev .....</i>	145
5.6	<i>Československý červený kříž.....</i>	153
6	Léčba válečných poškozců	158
6.2	<i>Ústavy pro civilní zdravotně handicapované obyvatelstvo .....</i>	164
6.3	<i>Léčba mimo ústavy .....</i>	181
6.4	<i>Léčebné ústavy.....</i>	183

7	Ostatní oběti války	193
7.1	<i>Péče o pozůstalé po padlých v 1. světové válce .....</i>	<i>193</i>
7.2	<i>Sociální péče Ministerstva národní obrany.....</i>	<i>222</i>
8	Zaměstnávání válečných invalidů	255
8.1	<i>Důchody.....</i>	<i>255</i>
8.2	<i>Školení.....</i>	<i>258</i>
8.3	<i>Státní organizace .....</i>	<i>266</i>
8.4	<i>Soukromé firmy.....</i>	<i>273</i>
8.5	<i>Družstva .....</i>	<i>277</i>
8.6	<i>Pozemková reforma .....</i>	<i>282</i>
8.7	<i>Trafiky .....</i>	<i>285</i>
8.8	<i>Biografie .....</i>	<i>292</i>
8.9	<i>Restaurace .....</i>	<i>298</i>
9	Přehled Vývoje péče o válečné invalidy v ČR v letech 1918 - 1938	300
9.1	<i>Léta 1918 - 1921 .....</i>	<i>300</i>
9.2	<i>Léta 1922 - 1924 .....</i>	<i>316</i>
9.3	<i>Léta 1925 - 1929 .....</i>	<i>333</i>
9.4	<i>Léta 1930 - 1933 .....</i>	<i>346</i>
9.5	<i>Léta 1934 - 1938 .....</i>	<i>373</i>
10	Péče o válečné invalidy v Evropě	395
11	Závěr	412
12	Seznam pramenů a literatura	419
12.1	<i>Archivní prameny .....</i>	<i>419</i>
12.2	<i>Periodický tisk .....</i>	<i>420</i>
12.3	<i>Dobový neperiodický tisk a publikace .....</i>	<i>421</i>
12.4	<i>Paměti.....</i>	<i>422</i>
12.5	<i>Použitá literatura .....</i>	<i>423</i>

Seznam zkratek

NA	Národní archiv
MSP	Ministerstvo sociální péče
MNO	Ministerstvo národní obrany
VHA	Vojenský historický archiv
MŠ	Ministerstvo školství
PMR	Presidium ministerské rady
AHMP	Archiv hlavního města Praha
MHMP	Magistrát hlavního města Prahy (Nevím to jistě)
ČNSS	Československá národní socialistická strana
ČZS	Československé sociální zabezpečení
PMR	Prezidium ministerské rady
ZÚ	Zemský úřad
MŠ	Ministerstvo školství
ČK	Červený kříž
ČSČK	Československý červený kříž
ČP	Červený půlměsíc
ČsOL	Československá obec legionářská
NJČsL	Národní jednota československých legionářů
KLEG	Kancelář československých legií
KSČ	Komunistická strana Československa

1 ÚVOD

V roce 1918 skončila 1. světová válka, která změnila celý svět. Rozpadly se monarchie a místo nich vznikly nové státy, jedním z nich byla i nová Československá republika. Jako zcela nový stát, konstituovaný prakticky souběžně s koncem 1. světové války, měla nová republika řadu počátečních potíží, musela nejprve ubránit své nové státní hranice, vytvořit státní byrokracii, regulérní armádu, zavést novou měnu, uvést do chodu hospodářství, vyrovnat se s národnostní otázkou, zejména s ohledem na postoje německy mluvícího obyvatelstva, postarat se o statisíce válečných poškozců z obou stran fronty atd. Navíc se republika, jen pár let po svém vzniku, musela vypořádat i s těžkými důsledky světové hospodářské krize, která značně poznamenala celou první polovinu třicátých let minulého století.

Ale i v této době zde žili lidé, kteří měli trvalý zdravotní handicap, tedy invalidé. Tito lidé měli různá trvalá zdravotní postižení, která jim neumožňovala vlastní výdělečnou činnost, nebo ji umožňovala jen v omezeném rozsahu. Ať již to byli váleční invalidé, jejichž invalidita vznikla v důsledku válečných zranění, případně nemocí z válečných front, nebo invalidé, kteří se stali invalidními následkem úrazů a nemocí s válkou přímo nesouvisejícími, ti všichni potřebovali pomoc státu, aby byli schopni i se svým handicapem vést slušný život a nebyli odkázáni jen na charitu. Toto téma stojí stále jen na okraji zájmu historiků.

Proto jsem se v rámci mé disertační práce výše zmíněnému tématu věnoval podrobněji. Původním záměrem mé disertační práce byl popis a hodnocení situace všech invalidů za první republiky, brzy mi ale bylo jasné, že takto široce pojatý úkol by nebyl v rámci jedné práce zvládnutelný, proto jsem se rozhodl zabývat hlavně jednou významnou skupinou invalidů, a to válečnými invalidy.

Tato skupina byla tvořena jednak bývalými vojáky a důstojníky rakousko-uherské armády, kteří v průběhu 1. světové války v bojích na straně Trojspolku utrpěli zranění s trvalými zdravotními následky, ale i vojáky a důstojníky, kteří buď přešli v průběhu bojů na druhou stranu fronty, nebo byli zajati, a pak vstoupili do tzv. legií a ke svému handicapu tedy přišli již jako legionáři.

Zákon z roku 1919 definoval válečné invalidy následovně:

„Válečnými invalidy jsou občané Československé republiky, jejichž pracovní schopnost byla dočasně nebo trvale snížena, nebo kteří ji úplně pozbyli, a to pro poranění nebo nemoc získanou nebo zhoršenou:

1. ve vojenské činnosti,

2. při válečných úkonech, k nimž byli povoláni podle zákona ze dne 12. prosince 1919 z ř. č. 236.¹

Tato definice válečné invalidity byla první, která vznikla již v nové republice po ukončení 1. světové války. Zahrnovala tedy jak vojáky, kteří se stali invalidními při službě v rakousko-uherské armádě, tak i vojáky, kteří se stali invalidními při působení v československých zahraničních legiích. Po několika letech byla ale přijata nová právní úprava, která invalidy rozdělila na ty, kteří sloužili v rakouské armádě po celou válku a na legionáře, kteří přešli z rakousko-uherské armády na stranu Dohody.

Bylo třeba, aby stát invalidy podpořil a snažil se jim vytvářet takové životní podmínky, aby i v samostatné republice mohli nadále slušně žít. To ale znamenalo poskytnout jim nejen invalidní důchody a lékařskou péči, ale byla zde i značná snaha státu najít pro invalidy s menším stupněm invalidity vhodná zaměstnání a poskytnout jim tak finanční nezávislost. V českém prostředí přezívá názor, že každý invalida dostal trafiku, a tím byl finančně a společensky zajištěn. Tento názor však není správný, péče o válečné invalidy byla mnohem složitější, a to z mnohých důvodů.²

Abychom pochopili situaci krátce po vzniku republiky, a to, že bylo nutné navázat na předchozí vývoj v rámci Rakouska-Uherska, uvádím zde krátký historický exkurs. V druhé polovině devatenáctého a na začátku dvacátého století dochází k rychlému rozvoji lékařské vědy, zlepšovaly se i sociální podmínky obyvatelstva a vzrůstal počet obyvatel. Na druhé straně se tím zvyšoval i počet osob se zdravotním handicapem, které by dříve vůbec nepřežily, a tím se samozřejmě zvyšovaly i požadavky na sociální péči o invalidy.

Společnost také očekávala, že stát vytvoří pro tuto péči odpovídající legislativní podmínky, což se stalo, proto v 60. až 80. letech 19. století vzniklo v Rakousku-Uhersku nemocenské a úrazové pojištění. Zmíněná sociální pojištění byla založena na vzájemnosti mezi zdravými a nemocnými, resp. mezi zdravými a postiženými s trvalými zdravotními následky.

Po vypuknutí 1. světové války se ale situace výrazně změnila, ačkoli byla sociální péče týkající se civilního obyvatelstva v českých zemích na poměrně vysoké úrovni, nemohla ale nijak stačit na příliv raněných a zmrzačených českých vojáků, bojujících v rakousko-uherské armádě. Výše uvedený příliv raněných a zmrzačených vojáků nastal prakticky ihned po vypuknutí války a trval po celou dobu války.

---

¹Zákon ze dne 8 dubna 1919 o organizaci péče o válečné poškozence.

²Pojem „trafika“ u nás zdomácněl a stále se v politice používá.

Případná sociální péče o válečné invalidy nebyla před vypuknutím 1. světové války v Rakousku-Uhersku dostatečně zvažována, řešit se v plném rozsahu začala až po vypuknutí války. Jednak válečných invalidů byl velký počet, který zakrátko mnohonásobně převýšil počet civilních invalidů, dále platilo pro úrazovou pojišťovnu pravidlo, že bude odškodňovat pojištěnce pouze v případě, že se úraz stal při pracovním úkonu na pracovišti. Proto až po vypuknutí války byly v habsburské monarchii přijaty odpovídající zákony, řešící finanční zajištění vojáků v případě, že budou při plnění vojenské služby raněni, případně se stanou invalidními.

Tyto zákony, týkající se péče o válečné poškozence, byly samozřejmě zpočátku nedokonalé a nepostihovaly komplexně celou problematiku, proto byly ještě za trvání Rakouska-Uherska postupně upravovány. V podobných intencích postupovalo i vedení českého státu po vzniku nové republiky.

Zmíněná péče o válečné invalidy byla samozřejmě finančně velmi nákladná, po rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku Československa nesl tedy veškeré náklady na sociální zabezpečení invalidů nový stát. Může se to zdát neuvěřitelné, ale jedna z největších částek rozpočtu Ministerstva sociální péče šla právě na péči o válečné invalidy z rakouské armády, kteří ve válce bojovali na straně Trojspolku proti pozdějším přátelům států Trojdohody.

Jak se na tuto skutečnost dívala politická elita nové republiky? Nevadilo politické reprezentaci nového státu, že musí vyplácet obrovské částky těm, kteří bojovali za Habsburky? Na tuto otázku lze odpovědět tak, že čeští branci, kteří byli povoláváni do habsburské armády a tam poslušně vykonávali svoji brannou povinnost, také plnili přání své tehdejší politické reprezentace, která aktivně spolupracovala s Vídní. Dá se také tázat, jak se vůbec stavěla k rakouskému vojsku česká politická reprezentace na přelomu 19. a 20. století? I na tyto otázky hledám v mé práci odpovědi.

Velká část válečných invalidů se musela naučit žít se svým zdravotním postižením, často se invalidé museli kvůli svému zdravotnímu postižení rozloučit i se svým původním povoláním, případně se vyučit jinému, více odpovídajícímu jejich zdravotnímu stavu.³ Tyto dvě činnosti uvedené výše na sebe převzaly sociální ústavy, ve kterých se dříve léčily a vzdělávaly pouze civilní osoby, především invalidní mládež. Zde však dochází k velké změně, kterou pocítily především handicapované děti, a to zejména tím, že vzhledem k významnému nárůstu počtu válečných invalidů v ústavech byl personál ústavů přetížen

---

³ Voják, který ve válce ztratil ruku, musel se naučit vykonávat své základní životní potřeby pouze s jednou rukou. Podobně na tom byl oslepený voják - viz kap. Léčba.

a na invalidní děti měl nyní mnohem méně času. Jak se k tomuto úkolu stavěli ústavní pracovníci a jak samotní dětské klienti?

Výše zmíněné ústavy ale nezvládaly připravit všechny válečné invalidy pro další život, ani nebylo možné je tam naučit všemu potřebnému, aby mohli vést samostatný život, případně se alespoň částečně zapojit do výrobního procesu nebo služeb, na to zde nebyla dostatečná kapacita. Proto byly pro ně připravovány i různé další externí kurzy, ve kterých se invalidé školili pro svá nová povolání. Jak tato školení probíhala, kde pak účastníci kurzů nacházeli pracovní uplatnění, zda výdělek z nového zaměstnání vystačil na uživení invalidy a jeho rodiny, to je věc další.

Po vyléčení z válečného zranění, ale již s trvalým zdravotním handicapem, měl invalida dvě možnosti - buď mu byl přiznán důchod, zde se jednalo zejména o vojáky s vysokým stupněm invalidity, anebo se mu podařilo, navzdory invaliditě, sehnat vhodné zaměstnání. Také se mohl osamostatnit a zde mu stát pomáhal možností tzv. „kapitalizace důchodu“. To znamenalo, že invalidům byla vyplacena větší část finančního obnosu, určeného pro založení živnosti, například tehdy, když válečný invalida obdržel již zmiňovanou trafikou.

Jak lze tedy posoudit, jestli tato péče o válečné invalidy byla úspěšná? Pak je důležité zjistit, jak ji hodnotili sami invalidé. Posouzení této péče státu ze strany válečných invalidů je možné zjistit z časopisů, které v uvedených letech vydávaly spolky invalidů, kde se prezentovaly jejich názory a postoje. Tyto spolky vznikaly proto, že samotný válečný poškozenec toho mnoho nezmohl a nebyl prakticky vůbec slyšet, proto se spolky sdružující tisíce válečných poškozenců snažily uplatňovat požadavky vůči státním orgánům s odpovídající razancí.

Zmíněných spolků bylo mnoho a často si i navzájem konkurovaly, měly také různé politické orientace a zaměřovaly se na různé sociální skupiny válečných invalidů. Spolky se také zapojovaly i do ekonomické činnosti, třeba tím, že zakládaly výrobní družstva, nebo provozovaly trafiky. Z těchto aktivit pak spolky získávaly finanční prostředky, které se vracely zpět k invalidům. Ze všeho výše uvedeného vyplývá, že péče o válečné invalidy byla záležitost velmi komplexní, která zasahovala do mnohých oborů, od zdravotnictví až po různé podnikatelské aktivity.

Zatím zde byly popsány problémy týkající se válečných invalidů z rakousko-uherské armády. V Československé republice byla ještě další skupina válečných invalidů, která měla určité výhody proti předchozí, touto skupinou byli legionáři, kteří přešli z rakouské armády na stranu Dohody a bojovali za ně tedy proti své vlasti. Za tento čin získali od československé vlády určité výhody proti válečným invalidům z rakousko-uherské armády.

Níže je tedy uveden nástin témat, kterými jsem se v práci zabýval, podrobněji jsou zpracovány v jednotlivých kapitolách. Samozřejmě, že jednotlivá témata nelze probírat zcela izolovaně, proto se objeví někdy i ve více kapitolách, podle jejich zaměření.

První tematický okruh se vztahuje k situaci v Rakousku-Uhersku i na evropské politické scéně před první světovou válkou. Zde se zabývám tím, jaké stanoviska zaujímaly české politické strany před rokem 1914 k habsburské monarchii i jaké byly postoje hlavních politických stran k zákonu o branné povinnosti v roce 1914. Také i tím, zda vůbec na české politické scéně existovaly alespoň nějaké náznaky politických názorů, směřujících k vystoupení z Rakouska-Uherska a k vytvoření samostatného státu Čechů a Slováků.

Ve druhém tematickém okruhu se věnuji sociálnímu vývoji v českých zemích, především tomu, jak byla organizována a financována péče o osoby se zdravotním handicapem a dále se zde zabývám historickým vývojem péče o válečné poškozence, především od druhé poloviny 19. století do roku 1938. Dále se zde zabývám i vznikem státních institucí, které se specializovaly na péči o válečné poškozence, také vznikem a vývojem různých organizací sdružujících válečné poškozence a také tím, jak se do péče o válečné invalidy zapojila církev. Popisuji zde i vztah mezi státní a soukromou sférou v péči o válečné poškozence, jak obě složky spolu spolupracovaly a vzájemně se doplňovaly. Ve zvláštní kapitole se zabývám i tím, jaké byly rozdíly v péči o válečné poškozence mezi jednotlivými vybranými evropskými zeměmi.

Třetí tematický okruh lze charakterizovat jako normativní. Zde popisuji legislativní stav v daném období, jaké existovaly zákony definující vztah státu a válečných invalidů, jak byly tvořeny, co obsahovaly, zda jejich obsah mohli ovlivnit sami invalidé, případně jakým způsobem. Jaké existovaly další organizace konající ve prospěch válečných poškozenců a jak jejich zájmy prosazovaly.

Čtvrtý tematický okruh se týká běžného života válečného invalidy. Jak byl léčen, jak pracoval, zda mohl využívat vojenskou nebo civilní léčebnu. Když se tam setkával s civilními pacienty, také jaké bylo jejich vzájemné soužití. Zde se zabývám i možnostmi zaměstnávání válečných invalidů, zda byly trafiky jejich jedinou možností zaměstnání, případně zda existovaly i jiné eventuality, jako například výrobní družstva invalidů, za jakých podmínek mohli být invalidé zaměstnáváni i ve státní správě. Podle jakých pravidel jim byl stanovován invalidní důchod, jaké byl výše, jak byl odstupňován podle stupně invalidity, případně podle vojenských hodností nebo podle majetku.

Pátý tematický okruh se týká válečných invalidů z řad legionářů. Ti měli ve srovnání s invalidy z rakousko-uherské armády určité sociální výhody, které dostali jako odměnu za

službu vlasti. Jaký byl tedy rozdíl mezi státní péčí o ně ve srovnání s péčí o válečné invalidy z rakousko-uherské armády? A také, jak bylo později postaráno vojenské invalidy, kteří utrpěli úraz nebo zranění již při službě v nově vytvořené československé armádě?

Poslední tematický okruh se týká pozůstalých po padlých vojácích rakousko-uherské armády. Zda a jakou dostávali finanční kompenzaci rodinní příslušníci padlých vojáků, ať se jednalo vojáky rakousko-uherské armády, nebo o legionáře? Jak bylo postaráno o částečné, nebo úplné sirotky po padlých vojácích, jaké bylo jejich zabezpečení a kdo je vychovával?

Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že péče o válečné invalidy spadala do několika odvětví státní správy, od zdravotnictví až po vojenství. Proto bylo nutné v rámci této práce prostudovat jak prameny, tak i dobovou literaturu z mnoha různých oblastí.

1.1 Prameny

Prameny, které se týkají zmiňovaného tématu, jsou velmi rozmanité, a to jak archivní, novinové, časopisecké, dále memoáry významných osob, které byly povolány k branné povinnosti. Výklad o pramenech je nutné rozdělit na dvě skupiny, a to na prameny, které se bezprostředně dotýkají válečných invalidů, jsou to tedy písemnosti, které byly vytvořeny institucemi pro válečné poškozené. Druhá skupina pramenů obsahovala dokumenty, které byly vytvořené úřady jinými a často i dosti vzdálených odvětví, které ale ovlivňovaly život válečných invalidů.

Nejdůležitější archivní prameny týkající se válečných poškozených jsou uloženy v následujících pražských archivech:

- *Národním archiv*
- *Archiv hlavního města Prahy*
- *Vojenský archiv*

Velká část archivního materiálu v Národním archivu je uložena ve fondu „*Ministerstva sociální péče*“, kde jsou uloženy materiály, týkající předloh zákonů a různých vyhlášek. Zde také byly shromažďované písemnosti, které byly psané samotnými invalidy. Je z nich možné zdokumentovat nejčastější požadavky, které vyslovovali přímo invalidé. K těmto stížnostem je často možné dohledat i odpovědi na ně. Tak je možné pomoci těmto pramenům vyložit, jak se k požadavkům stavěly ústřední instituce.

Hojně jsem využil fond Ministerstva zahraniční věcí - výstřihový archiv, z dokumentů zde obsažených lze vyvodit, jak o válečných invalidech psala dobová periodika. Bylo nutné

prostudovat i jiné složky z tohoto výstřížkového fondu, které se týkaly různých otázek, jako je vojenství, zdravotnictví nebo složka o legionářích.

V Archivu hlavního města bylo nutné prostudovat fond policejního ředitelství v Praze. Jsou zde uchovány úřední záznamy o jednotlivých spolcích, jako jsou například stanovy, úřední schválení a vyhodnocení finančních sbírek, které pořádaly spolky pro válečné poškozence, aby se mohly tímto způsobem vylepšit jejich rodinné rozpočty.

Bylo by chybou, kdyby se neprostudovaly některé fondy uložené ve Vojenském archivu Ministerstva národní obrany v karlínské Invalidovně.⁴ Tam jsou uloženy spisy týkající se péče o vojenské invalidy rakouského vojska, i o legionáře, o které se ze zákona staralo Ministerstvo národní obrany. Byly tam podobně archivní materiály jako ve fondu Ministerstvo sociální péče. Byly tam také různé výpočty důchodů, podpora družstva. Jsou zde uchovány i dokumenty, které podávají informace „o sporu o Invalidovnu“.⁵

Dalším zdrojem informací byly různé publikace o válečných poškozených, které vycházely po celou dobu trvání první republiky. Tyto publikace byly určeny především pro samotné válečné poškozence, aby se vyznali v nepřehledných zákonech. Ve zmíněných publikacích byly tyto zákony vysvětlovány a měly sloužit jak pro úředníky, tak i pro samotné válečné poškozence. Také v těchto pracích byly popisovány úspěšné příklady péče o válečné poškozence.⁶

Mobilizace po vypuknutí 1. světové války se týkala všech sociálních vrstev obyvatelstva. Na frontu odcházeli i ti odvedenci, kteří již aktivně dříve publikovali, případně byli dříve i jinak literárně činní, nebo se začali psaním zabývat až na frontě. Ti si zapisovali své zážitky a později po návratu je vydávali časopisecky nebo knižně. Mezi nimi jsou třeba paměti lékařů-vojáků, kteří sloužili ve vojenských lazaretech, nebo nemocnicích. Jednou z mnoha takových osobností byl i básník Stanislav Kostka Neumann.⁷

Během války, kdy lékaři na frontě prováděli i velmi těžké medicínské zákroky, posílali své zkušenosti a zážitky ve formě odborných článků do periodika „Časopis českých lékařů“. Z uvedených článků lze vypožorovat, jaké nasazení lékaři na frontě museli vynakládat, aby zachraňovali životy vojáků všech hodností.

---

⁴Invalidovna sloužila pro ubytování invalidů od 18. století, kdy byla založená nadace Petra, hraběte Monstrozziho, později byl zde umístěn Zemský úřad pro válečné poškozence. Poté byl přeměněn na Vojenský archiv Ministerstva národní obrany.

⁵Byli to vojáci z povolání, kteří byli zranění ve službě a také i legionáři.

⁶Byly to především tyto publikace:

SVOBODA, Jan. *Příručka válečného poškozence*. Brno : Obzor sociální péče, 1923.

KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

⁷NEUMANN, S. K. *Elbasan – Válečné vzpomínky*. Praha : Družstevní nakladatelství Kniha, 1922.

NEUMANN, S. K. *Bragožda – Válečné vzpomínky*. Praha : Odeon, 1928.

Samozřejmě, že své vzpomínky psali i samotní invalidé, ranění na válečných frontách 1. světové války. Byly to často i osobnosti, které byly již veřejnosti známy, jednou z velmi známých osobností byl například fotograf Jan Saudek, který žil po návratu z války v karlínské Invalidovně.

Ještě za války vydal své vzpomínky Ondřej Kypr, pozdější ředitel Zemského úřadu pro válečné poškozenec. Jeho vzpomínky jsou poplatné době vzniku, to znamená, že jsou psány prorakousky.⁸ Ještě za války tentýž invalida vydal poměrně rozsáhlou publikaci s názvem „*Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*“, kde požadoval, aby byly pro válečné invalidy vytvářeny vhodné pracovní příležitosti.⁹ Ondřej Kypr byl u zakládání prvního spolku pro válečné poškozenec pod názvem „Družina válečných poškozeneců“. Důvody vzniku a činnost v prvních letech tohoto spolku sepsal a vydal ve své práci „*Světová válka a její oběti*“. Zde také vzpomíná, jak se Družina postavila na konci války proti rakouským úřadům a bojovně pomáhala vytvořit samostatný český stát.¹⁰

Pro invalidy vycházelo několik časopisů, kde bylo popisováno aktuální dění, dále příprava a schvalování různých zákonů, různé rady a další problematika týkající se válečných poškozeneců. Tyto časopisy vydávaly buď úřady pro válečné poškozenec, nebo jednotlivé spolky a je možné z nich vyčíst sociální situaci válečných poškozeneců v dané době.

Časopisy, které vydávaly úřady pro válečné poškozenec, se snažily popisovat svoji činnost ve prospěch válečných poškozeneců, vycházely pravidelně, nejčastěji jednou do měsíce, často tam publikovali i ředitelé zemských úřadů.

Ve spolkových časopisech byla otiskována stanoviska jednotlivých spolků, často velmi kritická k činnosti státu vůči válečným invalidům. Pokud se představitelé spolků hlásili k nějaké politické straně, pak je samozřejmé, že časopisecké články měly také stejný politický nádech, jako tato politická strana. Také se navzájem napadaly a vedly spory o to, který spolek vykonal více pro blaho válečných invalidů.

Zatím byly uvedeny prameny, které se dotýkaly přímo invalidů. Je ale třeba uvést i jiné prameny, nelze totiž opomenout prameny, které nám přibližují postoje politických stran ještě před začátkem 1. světové války. Jsou to například novinové články, které jsou uschovány v Národním archivu ve fondu „*Národně socialistická strana*“, tato politická strana se totiž nejvíce angažovala proti branné povinnosti.

---

⁸ KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haliči*. Pardubice, 1917.

⁹ KYPR, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.

¹⁰ KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

Politické strany vydávaly různé materiály, ve kterých chtěly ukázat své názory k branné povinnosti. Z těchto materiálů lze vyvodit, jak se jednotlivé politické strany stavěly i k této otázce, zejména v době, když byla v roce 1912 projednávána vídeňským parlamentem novela branného zákona. Toto projednávání vzbudilo velkou pozornost českých stran, které neměly na tuto otázku shodný názor a dávaly to najevo ve svých stranických denících. Z výše zmíněných pramenů lze zjistit i stanoviska jednotlivých politických stran k celkové politické situaci, ale i celkovou atmosférou v české společnosti před začátkem 1. světové války.

Jak již bylo uvedeno, péče válečné invalidy byla závislá na stavu lékařské a sociální péče v dané zemi. Proto bylo potřebné prostudovat některé prameny k této oblasti. Byly to převážně výroční zprávy různých sociálních ústavů, kde byli umístěováni váleční invalidé na léčení a přípravu života s handicapem. Také bylo přínosné pročíst výroční zprávy úrazové pojišťovny v období před vypuknutím 1. světové války i v letech válečného konfliktu a také její časopis „*Svépomoc*“, z kterého lze dovodit, jak úrazová pojišťovna přistupovala k péči o zraněné z války.

Zmínky o válečných invalidech je možné najít i v různých výročních zprávách průmyslových a jiných škol, kde pro ně bylo organizovány různé typy školení. Ve výročních zprávách byly uvedeny vždy i počty invalidů, kteří školu navštěvovali, jakých předmětů se účastnili a většinou i to, jestli úspěšně dokončili svůj kurs.

Z tohoto přehledu je zřejmé, že pramenů, které se určitým způsobem dotýkají válečných invalidů, je velké množství.

1.2 Literatura

Česká historiografie se tímto tématem příliš nezabývala, často byly v historických pracích uveřejňované pouze zmínky o nesnadném životě válečného invalidy v první republice. Ty však nemohly popsat ucelenou problematiku života mladého vojáky, který se vrátil z války jako invalida. Tam byla popisována pouze základní fakta o počtu invalidů a jejich důchodech, jejich počtech v jednotlivých družstvech invalidů apod.

Chybí porovnání výše důchodů, včetně srovnání, za jakých podmínek je váleční invalidé dostávali. Také není popsáno nic o tom, jak bylo postaráno o pozůstalé po padlých vojínech.

Podobně jako pramenů bylo nutné použít i další literaturu z jiných oborů, bylo třeba zapotřebí prostudovat literaturu, která se týkala sociální péče, zdravotnictví a vojenství před a následně po 1. světové válce.

Jak bylo už zmíněno, zatím nevyšla ucelená historická práce, která by zmapovala péči o válečné invalidy za první republiky. O něco lepší je situace v historickém bádání o péči válečné invalidy v období habsburské monarchie, kdy na zmíněné téma již vyšlo několik historických prací. Jako příklad je možné uvést práci Jiřího Pernese, který na několika stránkách popsal péči o válečné invalidy v rakousko-uherské monarchii.¹¹

O válečných invalidech v jednotlivých válkách bylo často psáno přímo v pracích o jednotlivých válečných konfliktech, jakými byly třeba konflikt v Itálii v roce 1859 nebo prusko-rakouská válka. Za pozornost stojí článek v časopise „*Dějiny věd a techniky*“, který popisoval péči o raněné v napoleonských válkách.¹²

Velká pozornost, a to nejen v české, ale ve světové historiografii je věnována válce rakousko-sardinské, kdy se po ní zrodila myšlenka Červeného kříže. U nás se jako první začal zabývat vznikem a vývojem Mezinárodního červeného kříže Otakar Dorazil, v současnosti se stejným tématem zabývá i Josef Švejnoha.¹³ I v literatuře o vojenství se najdou určité části zmiňující i péči o válečné invalidy.

Česká historiografie si všímala dějin pražské Invalidovny, která vznikla v 18. století, bylo popisováno, jaký byl běžný život v karlínské Invalidovně, kde byli ubytováni váleční invalidé, tak i umělecká hodnota samotné budovy. Je to například dílo historičky Aleny Müllerové.¹⁴

Výše zmiňované práce popisovaly péči o válečné invalidy před 1. světovou válkou, tedy za Rakouska-Uherska. Většinou se zaměřovaly na bezprostřední péči o raněné přímo na bojišti. Nebylo zde ale popisováno, jak se jim žilo a jak se o ně staral stát.

Už vypuknutí 1. světové války silně ovlivnilo sociální situaci všech obyvatel ve válčících zemích. V naší historiografii byla dlouho sociální situace společnosti v průběhu války mimo hlavní zájem. Až poslední dobou vyšlo několik prací o 1. světové válce, kde se rozebírají její sociální dopady na široké vrstvy obyvatelstva. Lze jmenovat práce Ivana

---

¹¹ KOLEKTIV. *Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha: Elka Press, 2003.

¹² WONDŘÁK, Eduard. Péče o raněné a nemocné vojáky za napoleonských válek na Moravě. *Dějiny věd a techniky*. 1996, 29, 3.

¹³ DORAZIL, Otakar. *Československý Červený kříž 1919 – 1929*. Praha : Čsl. Červený kříž, 1935.

ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha : Úřad Českého červeného kříže, 2008.

¹⁴ MÜLLEROVÁ, Alena; NOVÁK, Jan. *Karlínská Invalidovna*. Praha, 1948,

Šedivého a také Romanu Špačkovou, která ve své diplomové práci věnuje výši důchodů válečných poškozců.¹⁵

Jak bylo uvedeno, o meziválečném období, tj. za období první republiky, kdy péče o válečné invalidy byla velmi intenzivní, nevyšla žádná práce. Byly pouze zmínky o této péči v pracích, které se zaměřují na sociální dějiny meziválečného Československa. Jen jeden odstavec je této otázce věnován v novější práci pod názvem „*Hospodářské a sociální dějiny Československa*“ od Václava Průchy.¹⁶ Z hlediska státní správy se také věnují válečným invalidům autoři publikace „*Dějiny správy v českých zemích od počátků do současnosti*“. Jsou tam popsány jednotlivé státní instituce a úřady, které měly na starost válečné poškozence.¹⁷

Jak velká finanční částka šla na péči o válečné poškozence, to publikovali Eduard Kubů a Jaroslav Pátek v díle „*Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*“. Z tohoto jasně vyplývá, že jedna z nejvýznamnějších částí státního rozpočtu šla právě na péči o invalidy raněné v rakouské armádě za 1. světové války.¹⁸

Pro pochopení životní situace válečných invalidů za první republiky bylo nutné prostudovat i odbornou literaturu, která zachycuje historii zdravotnictví, sociální péče a vojenství ve sledovaném období. Naskytá se i otázka, do jaké míry jsou tyto oblasti lidské činnosti popsány a jak důkladně se historická obec těmito tématy zabývala.

Nejdříve je třeba probrat literaturu, která se zabývá dějinami zdravotní a sociální péče ve světě a u nás. Těchto prací je velmi mnoho. Historický vývoj péče o invalidy popisuje například Boris Titzl ve své práci pod názvem „*Postižený člověk ve společnosti – hledání počátků*“.¹⁹ Je zde popisován vývoj péče o jedince se zdravotním handicapem od pravěku až do vlády Marie Terezie. Tato práce je zajímavá tím, že popisuje nejstarší období lidských dějin, které nebylo zatím zmapováno. V době po II. světové válce vyšlo několik děl, které ale byly silně ovlivněné marxistickou ideologií. Byly to práce Bohumíra Popeláře a Vladimíra Predmerského.²⁰

---

¹⁵ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*, Praha : Lidové noviny, 2001.

ŠPAČKOVÁ, Romana. *Život obyvatel Prahy za první světové války*. Praha, 1992. Diplomová práce. FF UK.

¹⁶ PRHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Praha : Doplněk, 2004.

¹⁷ HLEDÍKOVÁ, Zdena; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků do současnosti*, Praha : Lidové noviny, 2005.

¹⁸ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.

¹⁹ TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti : hledání počátků*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998.

²⁰ POPELÁŘ, Bohumír. *Přehled vývoje praxe a teorie speciální pedagogiky*. Praha : SPN, 1958.
PREDMERSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dějin speciální pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1978.

Poměrně rozsáhlá historická literatura je o historickém vývoji českého, popřípadě československého zdravotnictví. Tyto práce se zaměřují buď na celkový vývoj našeho zdravotnictví od počátku po současnost, nebo jen na určitou část vývoje. Jsou zde také práce, kde bylo popsáno, jak se vyvíjela léčba v jednotlivých lékařských oborech. Do první skupiny historických prací je možné přiřadit práce dvojice Hlaváčková se Svobodným, která napsala několik děl například „*Pražské špitály a nemocnice*“ nebo „*Dějiny medicíny*“. Z těchto prací je možné vyčíst, jaké změny nastaly na přelomu 19. a 20. století.²¹

Vycházely také práce, které byly zaměřeny jen na určité úzké časové období. Pro toto téma jsou velmi důležité práce, které mapují rychlé změny spojené často se zavedením sociálního pojištění. Je to například článek Ladislava Níklíčka pod názvem „*K historii českého sociálního lékařství*“.²²

Jak je z předcházející odstavců zřejmé, souviselo zlepšení zdravotní péče se zavedením sociálního pojištění. Vznik, vývoj a nedostatky sociálního pojištění byly v naší historiografii velmi častým námětem historických prací. Jeden z prvních pokusů o sepsání zmíněného tématu byl učiněn poslancem rakouského parlamentu Lvem Wintrem, který popsal toto téma těsně před válkou.²³ V období první republiky se historií sociálního pojištění zabýval přední odborník na sociální lékařství MUDr. Hynek Pelc, který napsal na svou dobu úctyhodné dílo pod názvem „*Sociální lékařství*“, kde rozebírá jednotlivé typy nemocí a také sociální pojištění.²⁴

Po komunistickém puči v roce 1948 začaly vycházet práce, které už byly silně ovlivněny marxistickou ideologií. Byla vydávána pouze díla, v kterých bylo psáno, jak špatně bylo v minulých dobách postaráno u invalidy. Určité zlepšení v historiografii nastalo na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Tehdy začaly vycházet historické práce bez ideologického balastu, byla to díla Jaroslava Housera, Jana Janáka a dalších.²⁵

Po sametové revoluci v roce 1989 začala vycházet díla, která měla zacelit mezery v dějinách sociální péče. Jako příklad můžeme uvést články a práce Jakuba Rákosníka nebo

---

²¹HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; SVOBODNÝ, Petr. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha : Lidové noviny, 1999.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : TRITON, 2004.

²²NIKLÍČEK, Ladislav. K historii českého sociálního lékařství. *Československé zdravotnictví*. 1979, 27, 27

²³GRUBER, Josef; WINTER, Lev; ŠTERN, Evžen; BERÁNEK, Josef; MATHESIUS, B.; ŽALUD, Augustín; BOHÁČ, Antonín. *Sociální politika v Československé republice*. Praha : Redakce sociálního ústavu československé republiky, 1924.

²⁴PELC, Hynek. *Sociální lékařství*. Praha : Melantrich, 1937.

²⁵HOUSER, Jaroslav. *Vývoj hornického pojištění k bojům našich horníků za kapitalismu*. Praha : ČSAV, 1960.
JANÁK, Jan. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1970.
KŘEPELKOVÁ, Vlasta. *Sociální zabezpečení dělnictva v době pracovní neschopnosti v Čechách před první světovou válkou - Počátky odborového hnutí v českých zemích*, Praha : Práce, 1980.

Václava Průchy. Tyto práce mají za cíl „objektivně“ zhodnotit sociální politiku habsburského a československého státu.²⁶

Jak bylo již uvedeno, váleční invalidé byli doléčováni v různých ústavech, kde se integrovali mezi mládež. Z tohoto vznikala různá napětí, která byla předmětem pro historiky zabývající se dějinami těchto sociálních zařízení. Může se uvést práce už jednou zmiňovaného Borise Titzla, který se podrobně zabýval vztahem mezi válečnými invalidy a malými svěřenci v Jedličkově ústavu v Praze, když vydal monografii o učiteli Františkovi Bakulovi, který byl prvním pedagogem Jedličkova ústavu v Praze.²⁷

Z tohoto výkladu je zřejmé, že dějepisectví sociální péče záviselo na politické situaci. Podobný osud měly i historické práce o českém vojenství a mezinárodních vztazích před první světovou válkou, které bylo pro tuto práci nutné prostudovat. Také bylo zapotřebí se zabývat literaturou týkající se české předválečné politiky a jejím vztahem k vídeňské vládě.

Vojenské dějepisná literatura, která se dotýká tématu této práce, je z různých období. Za první republiky vycházela díla, která oslavovala legionářské zásluhy o vznik státu a bývalou rakouskou armádu kritizovala. Byla to vesměs díla samotných aktivních účastníků prvního odboje.

Změna nastala po Únoru, když zase začaly vycházet pouze publikace poplatné režimu.

Byla to doba, kdy naopak byli legionáři odsuzováni za protisovětský postoj. Izde samozřejmě působila marxistická ideologie, která si dala za cíl očernit nejen legionářské tradice, ale celou prvorepublikovou československou armádu.²⁸

Po sametové revoluci byla snaha napravit chyby a vojenští historici se snažili zabývat znovu armádou a legionáři. Lze jmenovat práce Šedivého a Pokorné. V těchto pracích byla snaha co nejobektivněji popsat fungování československé armády. Také neunikalo pozornosti historiků, jak bylo postaráno o legionáře v období první republiky a jaké měli sociální výhody za své vlastenectví.²⁹

---

²⁶ RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004.

Disertační práce. FF UK - Historické a sociální vědy

RÁKOSNÍK, Jakub. *Sověťizace sociálního státu*. Praha : Filozofická fakulta UK v Praze, 2010.

Průcha, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Nakladatelství Doplněk, 2004,

²⁷ TITZL, Boris, *To byl český učitel*. Vydala Společnost Františka Bakule, Praha 1998.

DIARTOVÁ, Leona. *K historii sociálních ústavů v Praze*, Praha 1996. Diplomová práce, FF UK - UHSD.

K dějinám ústavu pro tělesně handicapované v Liberci vznikla kniha:

VEJRAŽKA, Lubomír. *Hledání – 100 let Jedličkova ústavu v Liberci*. Smržovka : Občanské sdružení

Unikátní projekty, 2004.

²⁸ POKORNÁ, Alevtina. *Branné organizace v buržoazním Československu (1921 – 1939)*. *Historie a vojenství*. 1979, 28, 6.

²⁹ POKORNÁ, Alevtina; HOFMAN Petr; STEHLÍK, Eduard. *Československá armáda v letech 1918- 1938*.

Praha : FMO Impuls, 1991.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Družina československých legionářů v počátcích legionářského hnutí v Československu*.

Nelze se také nezmínit o literatuře, která se snažila popisovat složitou vnitropolitickou a zahraniční situaci, před kterou stála česká politická reprezentace před 1. světovou válkou. Nejdříve bylo zapotřebí prostudovat díla, které popisují programy jednotlivých politických stran. Podobných knih je velké množství. V první řadě je to publikace o všech politických stranách, které se zapojily do politického života v českých zemích, která vyšla pod názvem „*Politické strany*“.³⁰ Nebylo také možné opomenout různé historické práce, kde se popisují dějiny jednotlivých politických stran a jejich politických představitelů, z nich bylo možné vyčíst názory českých politiků na vojsko Rakouska-Uherska a také na úlohu českých vojáků v ní. A také i to, jak si česká politická reprezentace představovala budoucí postavení českého národa, jak v rámci Rakousko-Uherska, tak i v Evropě.³¹

Z toho vyplynula také potřeba prostudovat i práce, které se zabývaly mezinárodními vztahy před první světovou válkou. Toto téma rozebírá profesor Milan Hlavačka ve své publikaci „*Trojspolek*“ nebo dříve ve svých pracích Milada Paulová.³²

Také je pro tuto práci velmi důležité, jak byl popisován obraz českého vojáka za první světové války. Na toto téma vyšlo několik prací, a to především z pera Jana Galandauera, případně Ivana Šedivého, z jejich prací je možné vyčíst, jak ke svým povinnostem přistupovali branci povolávaní do armády habsburské monarchie.³³

Jak bylo již několikrát uvedeno, u nás nevyšla žádná odborná studie, zabývající se specificky péčí o válečné invalidy. Při psaní disertační práce proto bylo nutné využít práce, které zkoumají dějiny první republiky z hlediska politických, sociálních a hospodářských. Předně to byly dvě monografie, které se zabývají historií první republiky. Byly práce

---

Praha : Historický ústav AV ČR, 1993.
a řada dalších prací.

³⁰ MALÍŘ, Jiří, et al. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.

³¹ KLÁTIL, František. *Republika nad stranami - o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948)*. Praha : Melantrich, 1992.

RUPNIK, Jaques. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha : Academia, 2002.

Nebo portréty politických osobností:

LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář - První československý premiér*. Praha : Vyšehrad, 2007.

KAUTMAN, František. *Naděje a úskalí českého nacionalismu - Viktor Dyk v českém politickém životě*. Praha : Česká expedice, 1992.

³² PAULOVÁ, Milada. *Dějiny Mafie, odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914 – 1918*.

Praha : Československá grafická unie a.s., 1937.

PAULOVÁ, Milada. *Balkánské války 1912-13 a český lid*. Praha : CSAV, 1963

HLAVAČKA Milan; PEČENKA Marek. *Trojspolek*. Praha : Libri, 1999.

³³ GALANDAUER, Jan. *Vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců*. In KŘEN, Jan; BROKLOVÁ, Eva. *Obraz Němců, Rakouska a Německa české společnosti 19. a 20. století*. Praha : Karolinum, 1998.

profesora Zdeňka Kárníka pod názvem „*České země v éře První republiky*.“ a také práce Antonína Klimka, která vyšla jako součást řady „*Velké dějiny koruny české 1918-1928*“.³⁴

Ještě jsem použil mnoho dalších historických prací, které popisují politické dění za první republiky a z nich bylo mnohé, co se dalo využít jako podklad k dějinám péče o válečné invalidy. Jak vypadala sociální a hospodářská situace v Československu se snažili popsat autoři pod vedení Václava Průchy v monografii s názvem „*Hospodářské a sociální dějiny Československa*“.³⁵

Váleční poškození dostávali důchod, který byl často jejich jediným finančním příjmem. Na otázku, zda tento příjem vystačil na pokrytí základních potřeb, lze odpovědět pomocí článku, který napsal opět Václav Průcha v časopise „*Revue dějin socialismu*“ v roce 1968 pod názvem „*Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu*“. Z tohoto článku bylo vyčíst, jak stoupaly rodinné výdaje, a tím porovnat výšku důchodu válečného invalidy.³⁶

Samozřejmě, že vyjmenované práce jsou pouze části literárních zdrojů, ze které jsem čerpal. Úplný přehled použité literatury je uveden na konci práce.

---

³⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

³⁵ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

³⁶ PRŮCHA, Václav. *Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu – Revue dějin socialismu*. Praha : Ústav dějin socialismu, 1969.

2 POLITICKÁ A VOJENSKÁ SITUACE V ČESKÝCH ZEMÍCH PŘED 1. SVĚTOVOU VÁLKOU

Péče o válečné invalidy, to byl závažný úkol, se kterým se musela československá vláda vypořádat. Příliv zraněných invalidů do českých zemí začal hned po vypuknutí války a jejich počet se neustále zvětšoval, tak jak se válka protahovala. Péče o invalidy byla finančně náročná a nová československá republika musela toto platit. To znamená, že značná část financí, které republika vydávala, byla určena pro invalidy, kteří sloužili v rakouské armádě. Jinými slovy, tyto finance šly na péči o invalidy, kteří bojovali v bojích 1. světové války na straně Trojspolku. Měli tito invalidé právo na finanční dávky od nové republiky, když vlastně bojovali proti samostatné republice?

Mohlo by se také říci, že péče o válečné poškozence by mohla být financována z prostředků úrazového a nemocenského pojištění, které bylo zřízeno už v roce 1888. Proč tomu tak nebylo, bude uvedeno v následující kapitole.

2.1 Rakousko-uherské vojsko

Na začátku 1. světové války nebyla armáda habsburské říše v nejlepší situaci. Rakouská armáda sice měla brannou povinnost, ale její výcvik byl nedostatečný, na lepší výcvik nebyl čas. Pouze dva roky platil nový branný zákon, který měnil počty branců. Armáda neměla tak kvalitní výzbroj, jako ostatní velmoci a zároveň musela řešit i národnostní problémy. Nemalou roli zde hrála také skutečnost, že Rakousko v roce 1866 prohrálo poslední velkou válku s Pruskem. Bylo i armádě vytýkáno, že není moderně řízena. Je nutné se proto zmínit i o tom, jak vypadala rakousko-uherská armáda a jakou roli v ní hráli Češi.

První světová válka, to byl to první válečný konflikt, do kterého se zapojili v Rakousku-Uhersku i odvedení branci, kteří tím museli plnit povinnou vojenskou službu, která byla v Rakousku-Uhersku zavedena po prohrané válce s Pruskem v roce 1866.³⁷

V podunajské monarchii platil starý a nevyhovující mobilizační systém.³⁸ Základem tohoto braného systému bylo, že byl ročně upřesňován soupis mužského obyvatelstva a stavů dobytka pro armádní účely.

---

³⁷V této válce proti sobě stály dvě armády. První vojsko bylo rakouské, které mělo zastaralou výzbroj, na druhé straně bylo pruské vojsko s velmi moderními puškami „jehlovkami“. V Prusku byla zavedena branná povinnost pro každého dospělého muže.

Z mužů zapsaných v seznamech se v každém odvodním roce losovali ti, kteří budou povoláni k aktivní službě. Tato povinnost platila pro muže od 19 - 29 let věku. Ten, na koho padl los, byl odveden ke službě v „linii“ v trvání 8 let a poté podléhal do svých 40 – 45 let věku zeměbrancecké povinnosti. Ve skutečnosti však bylo aktivní mužstvo, včetně poddůstojníků, po určitém rozsahu výcviku z úsporných důvodů houfně odesíláno domů, na tzv. trvalou dovolenou „až do příštího cvičení“. Dovolenci byli povinni se dostavit k útvaru neprodleně po vydání výzvy. Rakouské řízení armády a záloh bylo mnohem „strnulejší“, než u pruské armády.

Pruská armáda už měla totiž za sebou základní reformu, která přinesla zlepšení bojeschopnosti pruské armády. Tam platil nový zákon o všeobecné tříleté prezenční (aktivní) službě a čtyřleté službě v záloze, který umožňoval, ani ne dvacetimilionovému Prusku, začlenit do branného systému 664 000 mužů. V případě války se mobilizace vztahovala na veškerý státní aparát včetně policie, četnictva, poštovních, železničních a telegrafních zaměstnanců. Na druhé straně habsburská monarchie se 35 miliony obyvatel se dopracovala s maximálním vypětím k sumě 528 000 mobilizovaných vojáků, tj. pouze 1,5 % veškeré populace, zatímco v Prusku to bylo 3,4 %.

Ve válečném konfliktu s Pruskem mělo Rakousko-Uhersko mnohem vyšší ztráty, a to jak raněných, tak i padlých vojáků, lze to ilustrovat následujícím přehledem.³⁹

Přehled celkových válečných ztrát z války v roce 1866

Stát	Padlí	Pohřešovaní	Ranění	Zajatí
Rakousko	10 404	12 494	30 418	22 040
Prusko	4 450	459	12 675	-

Tato prohra monarchie v roce 1866 přivodila již velmi nutné společenské, ekonomické a ústavní změny. Tyto změny se nemohly vyhnout ani vojsku, kde byla snaha zavést povinnou vojenskou službu, protože vláda ve Vídni se musela přizpůsobit nové mezinárodní situaci. Ta se ještě změnila v roce 1870, kdy pruská armáda porazila Francii.

Byla vypracována nová koncepce zahraniční politiky rakouské vlády, která počítala s užší spoluprací s Německem. V pamětním spise datovaném v solnohradských lázních Bad

³⁸Základním impulsem pro vytvoření stálé armády habsburské říše bylo Obnovené zřízení zemské z roku 1627. Tehdy, po dokonalé porážce stavovského povstání, zahájil císař Ferdinand II. proces konsolidace a stabilizace, především poměrů politických a vojenských.

KOLEKTIV. *Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha: Elka Press, 2003.

³⁹FUČÍK, Josef; BĚLINA, Pavel. *Válka 1866*. Praha : Paseka, 2005

Gastein dne 18. května 1871, tedy bezprostředně po uzavření frankfurtského míru, vypracoval rakousko-uherský ministr zahraničí F. F. Beust základy nové rakousko-uherské zahraniční orientace. „*Faktická predominance střední Evropy na misce vah evropského osudu, založená na rychlém dorozumění mezi Rakousko-Uherskem a Německem*“, se měla stát základním pilířem nového rakouského zahraničněpolitického systému. Tato smlouva byla uzavřena až po sjednocení Německa, kdy nový stát byl pevně utvořen a už od habsburské monarchie nehrozilo, že se bude vměšovat do jeho vnitřních záležitostí.

Hned po roce 1866 bylo spojení s Pruskem vyloučeno, neboť Prusko se obávalo návratu Rakouska do Německa. Situace se změnila po vítězství pruského vojska nad Francií, kdy Rakousko ztratilo veškeré naděje na návrat do říše, navíc se sjednocené Německo stalo konsolidovaným národním státem, který může zpětně politicky ovlivňovat Němce v Rakousku, a tak značně ztížit postavení „habsburské vlády. Proto bylo z hlediska Vídně rozumné pěstovat dobré vztahy k Berlínu.“⁴⁰

Tato spolupráce vyvrcholila v roce 1881, kdy byla podepsána tajná smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Německem. Smlouva určovala mezinárodní vztahy na několik desetiletí dopředu. Hlavním smyslem bylo chránit obě země před napadením Ruskem.

Jádrem zmiňované smlouvy Rakousko-Uherska s Německem bylo pouhých pět několikařádkových článků, ale klíčové byly jen první dva. V nich se obě monarchie zavazovaly, že: „*Kdyby přes naděje a vysoká přání obou smluvních stran byla jedna z nich napadena Ruskem, jsou obě smluvní strany povinny přijít si na pomoc s veškerými ozbrojenými silami svých říší, neuzavírat mír jinak než společně s oboustranným souhlasem (§ I)*“. Při útoku jiné mocnosti se signatáři zavázali, že: „*Nejenže nepodpoří agresora, ale slíbili si blahovolnou neutralitu*“, ovšem s výjimkou, kdy by se k této agresi připojilo Rusko, „*Ať už aktivní účastí či přijetím takových vojenských opatření, která by vytvořila hrozbu napadené straně*“, pak německo-rakouská smlouva předpokládala vzájemnou pomoc podle prvního článku (§ II). Aliance byla uzavřena na pět let. Po uplynutí této lhůty se automaticky prodlužovala o další tři roky, jestliže však předtím nebyla vypovězena anebo znovu prodloužena (§ III). Zbývající dva články hovořily o jejím utajení (§ IV) a o nutnosti

---

⁴⁰HLAVAČKA Milan; PEČENKA Marek. *Trojspolek*. Praha : Libri, 1999.

Francie, po dvě desetiletí první velmoc na kontinentě, byla vojenskou porážkou otřesena a oslabena. Prusko, doposud nejslabší mocnost evropského koncertu velmocí, se stalo po válkách z let 1864, 1866 a 1870 až 1871 v podobě sjednoceného Německa prvořadou kontinentální velmocí. Jeho mocenské postavení se opíralo o značný hospodářský a vojenský potenciál, o 41 miliónů obyvatel a rozsáhlé, národnostně velmi integrované území.

ratifikace císařem (§ V). Po několika letech se k této smlouvě připojil ještě jeden stát, a to Itálie.⁴¹

Spolupráce s Itálií byla složitější, protože Vídeň a Řím měly stejný zájem, a to o Balkán. Itálie byla považována za nejslabší článek Trojspolku, němečtí politici si nedělali žádné velké iluze o hospodářské a vojenské síle Italů, přesto bylo pro ně výhodnější udržovat Itálii v Trojspolku, tudíž v řadách potencionálních nepřátel Francie. Za cenu jistých hospodářských a finančních obětí se až do konce století dařilo udržet tuto středomořskou mocnost v koalici se středoevropskými monarchiemi. I tak však zůstal Trojspolek spojeneckým systémem značně nesourodým, s mnoha společnými, ale často i protichůdnými tendencemi. Výše vedená smlouva vyžadovala spolupráci i ve vojenské oblasti. Jelikož František Josef I. chtěl, aby jeho armáda byla rovnocenná s německou, musel konečně provést její zásadní reformu a zavést také prezenční vojenskou službu. Proto byly sněmovně předloženy branné zákony, podle nichž by pak byli branci odváděni k vojsku. Tyto předlohy přeložila vláda vedená Eduardem Taffem, který se stal v roce 1879 předsedou rakouské vlády. Jeho vláda byla podporována tzv. „železným kruhem pravice“, který se skládal z trojčlenné aliance, a to z rakouských kleriků, haličského „Polského kola“ a staročechů. Staročechy zastupoval ve Vídni umírněný vůdce moravských Čechů Alois Pražák.⁴²

Účast českého zástupce a podpora vlády ministerského předsedy Taffeho si vynutila jiný přístup. Češi museli „de facto“ uznat odmítanou předlitavskou ústavu a napříště budou odkázáni pouze jen na postupné získávání rovnoprávnosti v zemích neboli „drobečkovou politiku“. Tato situace si tedy vynutila podstatnou slevu v českých aspiracích, ale bylo to kompenzováno výhodou pozice vládní strany. To se pak projevilo při projednávání braných zákonů.⁴³

Zmíněný návrh braných předloh měl několik slabých míst, zejména z národnostního hlediska. Podle návrhu zákona museli dobrovolníci, kteří neměli schopnosti stát se důstojníky, sloužit o rok déle. Aby se mohli stát důstojníky, museli složit zkoušku z němčiny. I přes tyto výhrady poslanci předlohu zákona schválili.⁴⁴

Své jednání čeští poslanci zdůvodňovali tím, že chtěli poskytnout potřebné branné síly k obraně Rakouska a aby ve spolku s Německem byla monarchie rovnocenným partnerem. Zmíněná zahraniční politika byla ale kritizována mladočechy. Branný zákon jasně definoval

---

⁴¹HLAVAČKA Milan; PEČENKA Marek. *Trojspolek*. Praha : Libri, 1999.

⁴²Bylo to po šestnácti letech, co se čeští poslanci vrátili zpět na vídeňský sněm.

⁴³KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha : Argo, 2005.

⁴⁴SRB, Adolf. *Politické dějiny národa českého od roku 1861*. Praha : Šimáček, 1899.

způsob provádění povinné prezenční služby v celém Rakousku-Uhersku, i to, kdo a za jakých podmínek mohl být z této povinnosti osvobozen.

Zmíněný branný zákon zaváděl povinnou vojenskou službu pro všechny muže ve věku od 19 do 42 let. Prezenční služba byla na 3 roky, poté následovalo 7 let zálohy a 10 let náhradní zálohy. Zákon přitom stanovil, že 80 % schváleného ročního kontingentu odvedenců bude zařazeno ke společnému (c. a k.) vojsku, zbytek pak bude stejnoměrně rozdělen k rakouské a uherské zeměbraně.⁴⁵ Vykoupení ze služby již nebylo možné.

Financování rakousko-uherské armády bylo následující, vídeňská vláda financovala společnou armádu, obě části monarchie si musely v míru své zeměbrany platit samy. Pokud ovšem byl vyhlášen válečný stav a následně mobilizace zeměbrany, pak v tomto případě již byla zeměbrana financována z říšských peněz.

Branná povinnost platila pouze pro tělesně a duševně zdravé občany, kteří museli mít doklad od lékaře o své způsobilosti k vojenské službě. Někdy se však stávalo, že se mladí muži snažili vojenské službě vyhnout a úmyslně se mrzачili. Za to jim hrozil trest vězení, stejný trest hrozil i těm, kteří před brannou povinností utekli za hranice monarchie.

Byly ovšem případy, kdy mohl dostat branec získat určité úlevy. Třeba v případě, kdy byl jediný, kdo mohl živit svoji rodinu. Šlo to především o případy, kdy měl odejít na frontu syn zemřelého otce, majitel statku. Jeho odchodem na vojnu by jeho rodina ztratila živitele. Tito muži byli proto dáváni do náhradní zálohy.

Náhradní záložníci se v čas míru museli dostavit k osmidedělnímu vojenskému výcviku. Pak byli dáni na stálou dovolenou a byli povoláváni pouze k občasným cvičením se zbraní, každé takové cvičení mělo trvat nejdéle čtyři týdny. Celkem se po celou dobu zálohy se konala tři cvičení se zbraní. Tato náhradní záloha měla být použita ve válce jen v největší nouzi.

O osvobození od prezenční služby rozhodovala obvodní komise. Tyto komise byly složeny jak ze zástupců vojenské správy, tak i ze zástupců okresních nebo obecních zastupitelstev. Tito zástupci místní samosprávy měli dobrý přehled o sociální situaci rodin a měli být proto nápomocni komisím při rozhodnutí, zda je odvedenec potřebný na zemědělském statku, nebo v řemeslných dílnách. Později ale docházelo ke sporům mezi vládou a okresními zastupitelstvy vláda totiž chtěla, aby se omezil vliv zástupců místních zastupitelstev na rozhodování, kdo bude, nebo nebude, zproštěn vojenské služby, protože

---

⁴⁵ Obrana zemská k tomu jest určena, aby v čas války podporovala stálé vojsko a konala obranu uvnitř, v čas pokoje určena jest výjimkou také k tomu, aby zachovávala vnitřní pořádek a bezpečnost.

často docházelo k tomu, že byli omilostněni i občané, na kterých hospodářství nebylo závislé.⁴⁶

Proti tomuto rozhodnutí bylo možno se odvolat k ministerstvu zemské obrany, které mohlo nařídit dotyčnému zemskému úřadu, aby žádost přehodnotil. K této komisi přicházely žádosti, kde každý odvedenec popisoval složitou úlohu v rodině.⁴⁷

Žádosti o uvolnění branců z vojenské povinnosti se netýkaly pouze zemědělců. K obvodním komisím docházely žádosti o odpouštění od povinné vojenské služby i od synů řemeslníků. Opět bylo konstatováno, že syn řemeslníka je jediný, kdo může přebrat řemeslo a tříletý pobyt u vojska by mu to znemožnil.⁴⁸

Branný zákon pamatoval s úlevami na některé profese, na kterých státu záleželo. Do života armády přineslo zavedení povinné vojenské služby několik důležitých změn. Zavedením všeobecné branné povinnosti byl umožněn příchod vzdělaných mladých mužů do armády. Absolventi středních škol – maturanti a vysokoškoláci mohli nastoupit do armády s využitím práva jednoročního dobrovolníka. Na závěr roční prezenční služby se podrobili zkouškám, a po jejich složení se stali příslušníky sboru záložních důstojníků.

Institut záložního důstojníka narážel zpočátku na odpor starých důstojníků z povolání, kteří pohlíželi s nedůvěrou na tento průlom do jejich stavu. Výhrady k jednoročním dobrovolníkům ustaly až po dobrých zkušenostech z jejich prvního polního nasazení při okupaci Bosny a Hercegoviny v roce 1878. Válčení bez záložních důstojníků se stalo v masové armádě nemyslitelné. Při vypuknutí 1. světové války měla c. a k. armáda k dispozici asi 36 000 důstojníků z povolání a asi 54 000 záložních důstojníků.

Zvláštní postavení měli učitelé. Pokud byl učitel, který měl narukovat na základní vojenskou službu, nepostradatelný pro výuku ve své škole, mohl jít do náhradní vojenské služby. Někdy žádal o uvolnění za odvedeného učitele z branné povinnosti sám ředitel školy, kde učitel-branec učil.⁴⁹

Byly také profese, o které mělo rakouské vojsko velký zájem, jmenovitě lékaři, lékárníci a zvěrolékaři. Odvedenci, kteří vystudovali medicínu, sloužili pouze jeden rok.

---

⁴⁶ NA, PSŘR/R kartón 14, roky 1911—1914, návrh zákona na změnu branné povinnosti

⁴⁷ Tak například došel dopis Anny Polodové, selky z Broumovska, které zemřel manžel. V té době byl nejstarší syn na vojně. Doma kromě matky zůstalo ještě devět sourozenců, kteří nemohli pro svůj věk pracovat na polích. Tím se celá rodina dostala do svízelné situace, proto byl zmiňovaný branec z vojny propuštěn. V dalším případě byli též odvedenci z vojny propuštěni z důvodů, že sice měli otce, který však byl starý a nemohl už vést svoji zemědělskou usedlost

⁴⁸ NA, PSŘR/R - 46 - žádosti o uvolnění mužů z branného výcviku.

⁴⁹ NA, PSŘR/R kartón 14 - roky 1911—1914, Dopis o uvolnění učitelé z vojenské služby 7. 1. 1913. Jeden z těchto dopisů napsal ředitel školy z Palkovic u Brna. Tento učitel učil na místní obecné škole. Ředitel poukazuje na to, že kdyby tento učitel odešel na vojenský výcvik, musely by se v místní škole spojovat třídy a tím by utrpěla kvalita výuky

V tomto období půl roku sloužili aktivně ve vojenském stavu, a to buď u myslivců, případně u pěchoty, druhý půlrok po dosažení doktorského diplomu jako zástupci asistentů u vojenských zdravotních ústavů.

Také lékárníci měli pouze jednorochní vojenský výcvik, po odbytí prezenční služby přecházeli do zálohy jako lékárníční akcesisté, případně jako lékárníční praktikanti. Někdy však byla lékařská péče o vojáky kritizována, protože bylo konstatováno, že vojenští lékaři nemají takové odborné zkušenosti, aby mohli sami vykonávat náročné lékařské úkony. Navíc byli podřízeni vojenským velitelům, kteří měli právo jejich rozhodnutí zrušit. Někdy se stávalo, že velitelé nevěřili, že je voják nemocný, proto byli jako simulanti odesíláni do vězení, místo do vojenské nemocnice. Ve vězení také často i umírali.⁵⁰ Proto se objevil požadavek, aby byli vojenští doktoři postaveni na úroveň důstojníků, tím by měli možnost prosazovat své zdravotní připomínky, což se později i stalo.

Zvěrolékaři sloužili pouze jeden rok a byli zařazováni do jízdy polního dělostřelectva nebo do vozatajstva. Po náležitě odsloužené prezenční službě přecházeli jako zvěrolékařští praktikanti do zálohy.

Vzdělanost v habsburské říši nebyla všude stejná. V roce 1910 nastupovalo do armády z dolních Rakous (včetně Vídně) kolem 30 %, z Haliče a Uher kolem 60 % a z Dalmácie 64 % odvedenců, kteří neuměli číst a psát. V nejrozvinutějších oblastech monarchie, mezi něž patřily i české země, dosahoval analfabetismus odvedenců jen asi 19 %.

Běžný život vojáka nebyl lehký. Jednak jejich plat nebyl vysoký, řadový voják dostával v roce 1874 stále šest, svobodník deset a desátník patnáct krejcarů denně, šikovatel patnáct zlatých měsíčně. Z tohoto žoldu však musel voják přispívat na praní, zbrojní vazelínu a své hygienické potřeby. Co mu zbylo, stačilo občas jen na sklenici piva. Branci dostávali denně jedno teplé jídlo, jinak museli vystačit s chlebem. Důstojníci na tom nebyli po finanční stránce o moc lépe. Se základní měsíční gáží 50 zlatých a s příplatky (10 zlatých na stravu, 33 zlatých na ubytování a 8 zlatých na sluhu) dostal poručík celkem 101 zlatých 33 a s touto částkou mohl ve velkých posádkových městech žít jen z ruky do úst.

Kromě obživy a výdajů na údržbu své výstroje přispíval i na společenské a solidární akce důstojnického sboru svého pluku. Měl-li jakékoliv další nároky, přesahující tuto substituční úroveň, musel se zadlužit. Dluhy se staly pro řadu lehkovážných mladíků se zlatým portepé cestou do pekel, která v řadě případů končila v bezvýchodné situaci sebevraždou.⁵¹

---

⁵⁰ NA, PSŘR/R kartón 14 – 1911 – 1914, Připomínky k vojenské službě, str. 15

⁵¹KOLEKTIV. *Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha: Elka Press, 2003.

Při plnění vojenské služby často docházelo i k týrání vojáků. Toto týrání bylo nejhorší v oblasti Haliče a Bukoviny, kde docházelo dokonce i ke zneužívání mladých mužů. Když byly tyto případy velitelem objeveny, byli pachatelé těchto činů odsouzeni. Objevovala se také kritika délky základní vojenské služby, která byla tříletá. Poukazovalo se, že celá doba výcviku není potřebná, neboť vojáci museli vykonávat i práce, které s vojenským výcvikem vůbec nesouvisely. Byli například nuceni pomáhat například při lesnických pracích, na pilách, ve mlýnech a při dalších fyzických náročných pracích.⁵²

Postupem doby začala být kritizována i skutečnost, že u vojska převažuje používání němčiny. Bylo kritizováno, že němčina se čím více používá než čeština. Zároveň bylo kritizováno, že armáda se s veřejností dorozumívá pouze německy.

Mužstvo se muselo naučit osmdesát základních povelů v němčině, od důstojníků se očekávalo, že do tří let zvládnou jazyk svého pluku. Rozhodující počet vojenských jednotek v habsburské monarchii byla vícejazyčný.

V létě 1915 bylo jen 142 vojskových těles (pluků a samostatných praporů) jednojazyčné. 162 vojskových těles bylo dvojjazyčných, 24 trojjazyčných a v některých plucích byly používány dokonce čtyři jazyky. V tomto případě se používala plukovní řeč. Ta se používala, pokud v některém pluku tvořila konkrétní národnost více než 20 %, stala se její řeč plukovní řečí, jejichž znalost byla pro důstojníky a poddůstojníky závazná a komisionálně přezkušována. Je dobré si uvědomit, že kromě několika základních povelů a odborných názvů v tak zvané řeči velící (němčině), vše se odehrávalo řečí mužstva. To neplatilo o služební řeči, tou byla mezi vojáky z povolání ze společné armády a předlitavské domobrany němčina.⁵³

Pokud se plukovní řeč nekryla s mateřštinou důstojníka (tedy většinou s němčinou), nebyl to požadavek snadný, dokonce byl často nesplnitelný. Zejména měl-li pluk v důsledku svého složení dva, tři, nebo dokonce čtyři či pět plukovních jazyků. Těmto problémům by bylo možné se vyhnout, kdyby rakousko-uherské vojsko bylo budováno nikoliv jako vojsko nadnárodní, ale jako svazek národnostně jednotných útvarů. Takové řešení bylo ovšem pro habsburskou dynastii nepřijatelné, protože armáda by nemohla splnit úlohu jednotící síly mnohonárodnostní říše.

V roce 1903 byl schválen zákon, podle něhož se měla v armádě více používat mateřská řeč. Toto nařízení bylo přijato proto, aby se zlepšil psychický stav vojáků. Velkou nevěli mezi českými politiky vyvolala povinnost používat výraz „zde“ pouze v němčině, a proto

---

⁵² *Mladé proudy*. 1908, 7, 4, 1-3.

⁵³ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*, Praha : Lidové noviny, 2001.

požadovali, aby se každý voják mohl hlásit svoji mateřtinou. Rakouská vláda se snažila čelit šíření nacionalistických nálad. Jedním z podstatných důvodů, proč se tak šířily národnostní myšlenky, bylo to, že odvedenci zůstávali blízko svého bydliště, kde měli snadný přístup k místní společnosti. Výhodiskem bylo, že vojenské posádky odvedenců měly být rozmístěny po celé monarchii, aby odvedenci nezůstávali v blízkosti svých domovů.

Jak napsal náčelník generálního štábu Beck ve svém memorandu: „*Neohlášená prohlídka slavníků u tzv. domácích pluků ve větších městech přinesla velmi zajímavý soubor letáků se socialistickým nebo nacionálně štvavým obsahem. Dneska jsou ještě duch a disciplína v armádě takové, že kdyby bylo potřeba při stávkách nebo podobných příležitostech použít zbraně, muži by stříleli na své krajany a příbuzné; ale jak dlouho to ještě vydrží, jestliže propaganda ještě zesílí*“?⁵⁴

Po ukončení vojenské služby se sice voják vracel zpátky do civilu, ale musel se ještě zúčastnit několika vojenských cvičení. Ta měla za úkol udržovat záložníky ve fyzické kondici i vojenské zdatnosti. Tato vojenská cvičení byla prováděna v každém ročním období. Pro rolnické rodiny bylo nejhorší, když na vojenské cvičení musel odejít rolník, nebo některý z čeledínů, v čase sezonních prací. Čeští politici proto navrhovali některé úpravy. Byl podán poslanecký návrh, aby se vojenská cvičení konala v zimních měsících, kdy bylo v zemědělství jen málo práce.⁵⁵

Obliba vojenských cvičení byla velmi malá, objevovaly se i názory, že tato vojenská cvičení jsou vlastně zbytečná a nemohou při obraně vlasti nijak pomoci. Proto byl vypracován dokonce i návrh na jejich zrušení.

Je samozřejmé, že vedle branců, kteří plnili svoji brannou povinnost, zde byli i vojáci z povolání, ti vlastně tvořili základ rakouské branné moci. Tato sociální skupina obyvatel měla být oddaná císaři a monarchii. Následník trůnu František Ferdinand si představoval armádu jako císařovu gardu, nadnárodní, nezávislou na domácí politice, jako svorník držící pohromadě říši, nástroj v rukou panovníka, vždy připravený na jeho rozkaz zasáhnout proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli. Voják, především důstojník, neměl být ani Němec, ani Maďar, Čech, Chorvat, Polák atd., ale především Rakušan přísahou osobně vázaný přímo k císaři. Služební řeč měla být němčina.⁵⁶

Velké změny pro důstojnický sbor nastaly opět na přelomu 19. a 20. století. Jednak docházelo k tomu, že se rapidně snižoval počet důstojníků pocházejících ze šlechtických

⁵⁴GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este, následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.

⁵⁵NA, ČZS, kartón 195, návrh na změnu branného zákona

⁵⁶GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este : následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.

rodů, důstojnický sbor se demokratizoval. Jak se snižovalo procento vojenských důstojníků bez šlechtického titulu, to je uvedeno v následující tabulce. V prvním sloupci je uvedeno, kolik procent důstojníků pocházelo ze šlechtických rodin v roce 1880 a ve druhém sloupci jsou tytéž údaje z roku 1918.⁵⁷

Zastoupení příslušníků šlechty v důstojnickém sboru rakouské armády

<i>Hodnost/Rok</i>	<i>1880</i>	<i>1918</i>
Major	37,7	18,2
Podplukovník	38,7	26,8
Plukovník	46,7	27,0
Generál	90,0	25,0

Z tabulky je patrný výrazný pokles důstojníků pocházejících ze šlechtických rodin, nejmarkantnější je tento pokles ve skupině generálů, kde býval dříve šlechtický původ takřka pravidlem.

Pokud říši hrozilo vojenské ohrožení, byla vyhlášována mobilizace. Ta mohla být vyhlášena jen císařem, ale musel ji stvrdit svým podpisem i odpovědný ministerský předseda. Jestliže bylo zapotřebí ve vojenském konfliktu použít zemskou obranu, musel to schválit parlament dotyčné poloviny říše. Každý občan habsburské říše, kterého se mobilizace týkala, se musel dostavit k odvodu, pokud tak neučinil, hrozilo mu vězení. Branec se měl dostavit k mobilizaci podle dispozic platných pro místo jeho bydliště.

Před válkou se území Rakouska-Uherska dělilo se na 15 teritoriálních obvodů, odkud odcházel i stejný počet armádních sborů. V Čechách byl před válkou dislokován 8. pražský sbor a 9. sbor litoměřický. Morava spadala do působnosti 1. krakovského pluku, (spolu se Slezskem) a 2. vídeňského sboru. Celkem to bylo 102 pěších pluků. Rakouská domobrana měla 40 pěších pluků, uherská pak 32.⁵⁸

Takto vypadala branná povinnost od roku 1888 do roku 1912. Toho roku se branný zákon změnil a přizpůsobil nové mezinárodní situaci v Evropě, i aktuální situaci v monarchii. Mezi českými poslanci, zvolenými do říšské rady, ale tento zákon vyvolal značné neshody. O celém vývoji bych se rád nyní zmínil podrobněji.

Nejprve je třeba vzít do úvahy vnitropolitický vývoj v Rakousku-Uhersku na přelomu 19. a 20. století. Není správně se domnívat, že v roce 1914 byla monarchie na samém pokraji „zhroutení“, a že 1. světová válka jen zpečetila to, k čemu muselo dříve či později stejně dojít. Avšak v tomto období bychom v monarchii sotva našli někoho, kdo by si přál

⁵⁷ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*, Praha : Lidové noviny, 2001.

⁵⁸ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*, Praha : Lidové noviny, 2001.

republiku, taktéž téměř nikdo netoužil po tom, aby se monarchie rozpadla. V letech 1867 až 1914 ve skutečnosti neexistoval žádný vnitřní tlak, který by ohrožoval integritu monarchie, nebyl tu žádný odpor k dynastii, v některých oblastech se problémy opravdu řešily, takže bylo často dosahováno poměrně vyvážených kompromisů. V téže době pokračoval i hospodářský růst a v monarchii docházelo z hlediska životní úrovně, infrastruktury a financí ke stále větší integraci.

I přesto nesporný hospodářský rozvoj podunajské monarchie, dávala vídeňská vláda na obranu nejméně finančních prostředků z evropských velmocí. Jak poznamenává Taylor: „*Ačkoli monarchie byla co do počtu obyvatel hned za Ruskem a Německem, její výdaje (na obranu) byly čtyřikrát nižší než výdaje Ruska či Německa, třikrát nižší než výdaje britské či francouzské, a dokonce nižší než výdaje Italů*“.⁵⁹

Jak vnímal rakousko-uherskou armádu český národ? Odpověď na tuto otázku je možné vyčíst z politických programů českých politických stran. Čeští poslanci a ostatní politici kritizovali, že se důstojnictvo údajně nechová dobře k vojákům, že vojáci vykonávající prezenční službu dostávají špatnou stravu a mají nekvalitní ubytování. Žádali také úpravu platů nižších důstojníků, zlepšení postavení poddůstojníků a válečných invalidů.

Názory na zlepšení podmínek pro vojáky v armádě se lišily i podle politických názorů, které strany zastávaly. Mladočeši se domáhali zejména lepších podmínek pro vojenské lékaře, agráři žádali, aby cvičení záložníků probíhala mimo období zemědělských prací, katolíci žádali větší výchovu ke katolictví. Většina českých politických stran požadovala, aby odvedenci byli vzděláváni i v českých dějinách.

Jak již bylo zmíněno, hlavní české politické strany neměly ve svém programu vytvoření samostatného státu, většina stran se však snažila o určitou reformu habsburské monarchie, která by českému národu dala větší práva, ovšem strany se však lišily v názoru, jak toho dosáhnout.

Proto budou v dalším textu probírány jednotlivé české politické strany a především jejich názory na zahraniční a vojenskou oblast. Tyto politické názory následně ovlivňovaly běžné občany, kteří si podle nich vytvářeli svůj osobní politický názor na tyto dvě otázky. Většina českých politiků nebyla nadšena Trojspolkem, ale smiřovala se s jeho nezbytností, na druhé straně ale odmítala německý militarismus a požadovala rovnoprávné postavení Rakouska-Uherska vůči Německu.⁶⁰

---

⁵⁹SKED, Alan. *Úpadek a pád Habsburské říše*, Praha : Panevropa, 1995.

⁶⁰TOBOLKA, Zdeněk. *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby*. Praha : Československý kompras, 1936.

2.2 České politické strany, vnitřní a zahraniční politika, armáda

Předválečná politická situace byla složitá, protože česká politická scéna byla velmi rozdělená, protože hlavní roli v politickém životě českých zemí hrálo šest nejvýznamnějších politických stran. Vedoucím představitelům politických stran se nepodařilo sjednotit na společném postupu vůči společné zahraniční politice, ani na představě, jak má být zakotven český národ v habsburské monarchii. To vyvolávalo mezi stranami časté rozpory, které se většinou dostávaly i na veřejnost. Tato polarita ovlivňovala i veřejné mínění v českých zemích. Výsledkem bylo, že české obyvatelstvo nevolilo strany, které usilovaly o co největší samostatnost.

Pro to, aby naše české země zůstaly pod Vídní, byli sociální demokraté a agráři, požadovali samozřejmě i určité změny ve státoprávním uspořádání ale jen v rámci habsburské monarchie. Do této skupiny stran patřili ještě mladočeši, národní socialisté a realisté. Výše vyjmenované strany byly tedy pro zachování Rakouska-Uherska, jedinou politickou stranou, která volala po vytvoření samostatného státu, byli pokrokaři.

Stejně tak, jak dělily českou politickou scénu státoprávní otázky, taktéž se čeští politici nemohli shodnout na zahraniční politice a vojenských otázkách. Bylo třeba nutně zaujmout stanovisko k balkánským národům, které se snažily osvobodit od turecké nadvlády. Neshody mezi politickými stranami se rovněž projevíly i při projednávání novely branného zákona v roce 1912.

K pochopení zmíněné složité politické situace v českém stranickém životě je zapotřebí popsat podrobněji stranické programy a především ty jejich části, které se přímo dotýkají vojenské a zahraniční politiky včetně budoucího státoprávního uspořádání.

Jak bylo již napsáno, do první skupiny stran, které volaly po zachování celistvosti podunajské monarchie, patřili sociální demokraté, agráři a křesťanští demokraté. Stranou, která dostala ve všeobecných volbách v roce 1907 nejvíce hlasů, byla sociální demokracie. Tato strana byla jednoznačně prorakouská až do konce 1. světové války. Rakouský socialismus byl zpočátku pouze odnoží německého socialismu, který si vytyčil za hlavní cíl pracovat na německém sjednocení. Zároveň přistupoval ke slovanským národním tužbám v rámci Rakouska v téže vizi, jako v roce 1848.

V tomto roce největší představitelé socialismu, Karel Marx a Bedřich Engels, prohlásili o slovanských národech, že jsou odsouzeny k zániku: „*Tyto zbytky národů se pokaždé stávají fanatickou oporou kontrarevoluce, a tou zůstanou, dokud nebudou vyhlazeny a definitivně*

odnárodněny; což už samotná jejich existence není protestem proti velké historické revoluci“?!

Československá strana sociálně demokratická zachovávala hlavní linii programu pocházejícího již z roku 1874: „*Sepětí s ústředím rakouské sociální demokracie, svou potřebu nezávislosti však zdůvodňovala snahou o větší účinnost při uskutečňování dvojího úkolu, hodlala dosáhnout uznání sociální demokracie jakožto nedílné součásti českého politického společenství, a přitom neslevovat z předcházejícího úkolu, což znamenalo postavit rakouské socialistické hnutí před národnostní otázku*“.⁶¹

Socialisté byli jedni z mála, kteří neměli ve svém politickém programu zachování českého státu v historických hranicích. Nebyla to pro ně posvátná a nedotknutelná hodnota, ale spíše archaický administrativní útvar. Sociální demokracie rozhodně odmítala historické státní právo, odmítala považovat dějiny a historické právní akty za argument pro současné státoprávní, národnostní a správní problémy. Z tohoto pak vyplýval její politický program.

V roce 1899 byl na brněnském celorakouském sjezdu strany přijat národnostní program, který požadoval přetvoření Rakouska v „demokratický národnostní stát spolkový“, a to tak, že místo dosavadních korunních historických zemí by vznikly administrativní útvary s hranicemi podle národnosti obyvatelstva. Jednotlivé „samosprávné obvody“ jedné a téže národnosti by tvořily dohromady „národnostní jednotku“ (Nationale Einheit), autonomní v „národnostních záležitostech“. Národnostní menšiny by byly chráněny zvláštním zákonem, který by vydal ústřední parlament. V běžném životě to mělo vypadat následovně, v takto vytvořené říši by byly jednak „národnostní jednotky“, které by zahrnovaly většinu příslušníků určité národnosti, kde by nebyly žádné národnostní menšiny a zabývaly by se kulturními a jazykovými záležitostmi. Pak by zřejmě musela existovat normální teritoriální státní správa, vykonávající ostatní funkce státu: mocenské, správní, hospodářské. Tyto názory však byly pro většinu Čechů nepřijatelné, proto byla tato koncepce nakonec odmítnuta i Bohumírem Šmeralem.

Šmeral však viděl v zachování Rakouska-Uherska několik předností. Za prvé byl přesvědčen o přirozené převaze velkého ekonomického celku, které představovalo Rakousko-Uhersko. Naopak nevěřil v životaschopnost samostatného českého státu jak z hlediska ekonomického, tak i politického. Setrvání českého národa v habsburské monarchii viděl jako nejlepší ochranu českého národa proti Německu a Rusku. Po vídeňské vládě požadoval, aby si zachovávala svoji vlastní nezávislou zahraniční politiku a nedostávala se do stále větší závislosti na Německu. Tak vytvářel předpoklady pro vznik „Mitteleuropy“.

---

⁶¹RUPNIK, Jaques. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha : Academia, 2002.

Rakousko-Uhersko vnímal jako činitele evropské rovnováhy, jehož zánik by znamenal dlouhodobou destabilizaci Evropy, navíc provázenou válkami.⁶²

I u některých členů sociální demokracie se před 1. světovou válkou vyskytly požadavky na národní postup. V Praze se počátkem července 1890 seskupila malá část přívrženců sociální demokracie kolem nového časopisu „Naše obrana“, který se označil za orgán České politické strany dělnické. Pod vlivem mladočechů hlásali obranářů myšlenku národního socialismu a jednotného postupu dělníků, malých živnostníků a rolníků. Tyto snahy však nebyly vedením vítány, proto byli tito členové ze sociální demokracie vyloučeni.

Nelze však říci, že by Šmeralova sociální demokracie byla ochotna přijímat všechny připomínky rakouské sociální demokracie. Tato strana v české politické škále patřila ke stranám národnostně nejumírnějším, ale i tak se dostávala do ostrých konfliktů s rakouskými Němci a Maďary, resp. i s jejich socialisty.

Další politickou stranou, která neusilovala o samostatný stát, byla strana agrární. Tato strana vznikla v 70. letech 19. století, když se i venkovské obyvatelstvo muselo vypořádat s hospodářskou krizí. Tato strana se zaměřovala především na široké venkovské vrstvy a pracovala pro jejich stavovské uvědomění a vlivné zájmové zastoupení. Byla stranou emancipace selského stavu. Ve svém emancipačním snažení ale nebyla stranou revoluční, protože byla pro postupný vývoj. Nebyla v té době ještě zcela stranou demokratickou, nebyla pro všeobecné právo hlasovací, nýbrž jen pro rozšíření platného práva. Svůj program zaměřila proti staročeskému a mladočeskému národohospodářskému liberalismu. *„Založení strany oslabilo stranu mladočeskou, i její vedoucí postavení v národním politickém životě, vylomilo jí mocný sloup volební podpory“*.⁶³

Pokud jde o požadavky stavovské, žádal program úpravu půdního majetku, posílení rodinných usedlostí, a hlavně ochranu cen zemědělských výrobků a ochranu zemědělských zájmů při sjednávání nových obchodních smluv. Žádal dokonce i celní rozlukou s Uherskem. V oboru sociálním hájil program stanovisko spravedlnosti a humanity, trval na zjednodušení úředního aparátu a žádal úpravu chudinství, což v té době byl požadavek velmi pokrokový.

---

⁶²GALANDAUER, Jan. *Bohumír Šmeral*. Brno : Blok, 1979

⁶³DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana*. BRNO : Atlantis, 1998.

Předcházela jí krize průmyslová, obchodní a bankovní, jež vyústila ve vídeňský krach v roce 1873. Nadprodukcí v zemědělské výrobě způsobil technický pokrok, velké rozšiřování osevních ploch v zámoří, nové dopravní prostředky, jak pozemní, tak námořní, které zlevnily a urychlily směny mezi schodkovými a přebytkovými oblastmi. Zámořské výrobní země vytvořily svou nadprodukcí silný tlak na evropské trhy a přirozeně také na trh rakouský. Obilní krize tížila české zemědělství až do konce století a ještě na počátku nového. Vedle obilnářství utrpělo krizí pěstování cukrové řepy, které bylo v Rakousku-Uhersku velmi rozvinuto, zvláště v Českých zemích.

Zdůraznil, že strana bude pracovat proti vlivu velkokapitálu a proti preferování jiných stavů v národní společnosti.

Politická a hospodářská situace českých zemí se v roce 1911 stala tak kriticky naléhavou, že byl opět svolán český sněm. Po velké neúrodě vznikla zásobovací nouze, její podstata však nebyla jen ve vlastní neúrodě, ale v celkových poměrech říše, která daňovým poplatníkům ukládala vysoké daně pro vojenské účely.

Nyní je třeba uvést, jak si agrárníci představovali uspořádání českého národa v rámci habsburské monarchie. Předseda strany Antonín Švehla se snažil mírnit napětí mezi Čechy a Němci, ale bez úspěchu, přičemž často nenacházel pochopení ani ve vlastní straně. Když byly vyhlášeny anenské patenty, tak proti tomu protestovali i agrárníci. Vydali nesouhlasné provolání, organizovali protestní shromáždění, ale na rozhodnutí vídeňské vlády nic nezměnily ani obstrukce agrárních poslanců v říšské radě, od nichž upustili až v březnu 1914. Přes veškeré rozčarování považovali agrárníci habsburskou monarchii za nejvýhodnější státoprávní základnu pro naplnění českých politických, ekonomických, sociálních, národnostních a kulturních snah. Jejich úsilí směřovalo k demokratizaci a federalizaci monarchie, bez ohledu na skutečnost, že se zmíněné principy české politiky zatím nikdy v rámci monarchie nepodařilo prosadit.⁶⁴

Politický směr, který odmítal jakékoliv náznaky samostatného českého státu, byl dominantní u katolických stran. Tyto strany neměly v českém prostředí lehkou pozici, zejména v Čechách, protože od čtyřicátých let 19. století nabyla zdejší společnost výrazně antiklerikální rysy. „Moderní“ nacionální česká společnost vytvořila předpoklady pro politiku nenáboženskou, nábožensky indiferentní.

V Čechách a na Moravě byla přesto poměrně vlivná katolická strana, která se dělila na dvě části. Toto dělení se uskutečnilo v 90. letech 19. století, a to ve dvou základních proudech. První proud byl konzervativní a představovala ho katolicko-národní strana, druhý byl sociálně orientován a zastupován křesťansko-sociální stranou.⁶⁵ Obě strany se vyvíjely samostatně a byly organizovány na zemském principu, paralelně v Čechách a na Moravě, přičemž poměry v Čechách se navíc komplikovaly organizačním štěpením stran a jejich fúzí.

Tyto české a moravské katolické strany však měly několik společných hodnot. Byly zde ideje křesťanství, resp. katolicismu, považované za základní kámen pro stavbu konstrukce

---

⁶⁴ROKOSKÝ, Jaroslav. Agrární strana, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.

⁶⁵KUČERA, Martin, Český politický katolicismus před první světovou válkou. *Český časopis historický*. 2000, 1.

celé společnosti, pro stát, jeho organizace i jednotlivce. Víra v Boha byla chápána jako východisko pro lidský život, jako jeho alfa a omega, jako záruka vnitřní síly člověka vybudovat zdravý stát, rodinu a celé lidské společenství. Proto si katolické strany kladly za svůj hlavní úkol usilovat v realitě českých podmínek na přelomu století o obrodu společnosti prostřednictvím katolicismu a současně jej chtěli bránit a udržet pro další generace před náporom liberálních sil. Prezentovaly se především jako strany národní, hlásily se k českému státoprávnímu programu a k zásadám historického státního práva. Požadovaly autonomii a samosprávu zemí Koruny české v rámci decentralizované a vůči národům spravedlivé habsburské monarchie. Silné země, s pravomocemi sněmů v zákonodárné oblasti, s okresní a obecní samosprávou, pokládaly za základ pevného státu a odrazový můstek pro jeho roli evropské mocnosti. Za nezbytný předpoklad prosperity státu považovaly jeho dobrou politiku, vybudovanou na křesťanských základech, která by respektovala svobodu a rovnoprávnost národů a lidí, a zároveň by zajišťovala vzestup jejich duchovního a hmotného blahobytu.⁶⁶

České katolické strany odmítaly radikalismus ostatních českých politických stran, plané hartusení, obstrukci, a domnívaly se, že cílem české politiky nemůže být opozice, ale získání podílu na moci. Češi podle jejich názoru dosáhnou daleko větších úspěchů rozvážným postupem a budou-li oporou monarchie. Tento postoj sice nebyl limitem ve smyslu zásadního upuštění od opozičních praktik, dokonce zcela nezavrhl ani obstrukci, jako krajní prostředek postupu, ba naopak, katoličtí poslanci a publicistika zdůrazňovali ideu jednoty, solidarity a společného postupu všech českých poslanců (kromě sociálně-demokratických) v prosazování národních zájmů, ale v podtextu hodnocení a projevů cítíme přání konstituovat takovou vládu, která bude Čechům nakloněna, a oni budou součástí vládní koalice.⁶⁷

Další dvě strany chtěly také zůstat pod Vídní, ale chtěly jí předělat. První stranou byla národně sociální strana. Ta vznikla v polovině 90. let 19. století, jak v Čechách, tak na Moravě, kde působila řada dělnických spolků odmítajících internacionalismus sociální demokracie a hledajících praktické možnosti integrace do politické struktury národní společnosti. Byla to strana lidová v plném smyslu, národním, svým vlivem pronikající mezi nejchudší a nejširší komunity ve městech a pozvolna i na vesnici.

---

⁶⁶MAREK, Pavel. Český politický katolicismus a katolické strany, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.

⁶⁷FIALA, Petr; MAREK Pavel; PEHR Michal; FORAL, Jiří; KONEČNÝ, Karel; TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus v letech 1848 - 2005*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

Od roku 1907, kdy bylo zavedeno všeobecné volební právo pro muže, národně sociální strana získávala v každých dalších volbách stále větší počet poslaneckých křesel.

Otázkami armády a branné povinnosti se v rakouském parlamentu zabýval předseda národně sociální strany Václav Klofáč. Na jedné schůzi parlamentu prohlásil, že: „*Vojenská správa nesmí ve vojácích vidět jen potravu pro kanóny, ona je povinná postarat se raněným o řádný a krajně obětavý lékařský personál*“.⁶⁸ Také kritizoval požadavek na zvýšení platů důstojníků, protože mezi důstojníky bylo málo důstojníků s českou národností. Proto prohlásil: „*Ve všech kategoriích důstojníků bída není, a kde není tíseň a kde také není zvláštní výkonnosti, nemáme práva plýtvat penězi poplatnictva*“.⁶⁹

V předvolební kampani roku 1911 se národní sociálové snažili ukázat, jak oni jediní bojují proti finančním výdajům na armádu. Dokazovali, že jejich nejdůležitější soupeř, sociální demokracie, umožňovala svými odchody ze sněmovny zvýšení výdajů států na armádu. Ve svém volebním programu k tomuto bodu napsali toto: „*Na říšské radě však ani jednou neznemožnila sociální demokracie vládě vojenské předlohy, ač klub čítal 90 poslanců, ba dokonce oni umožnili schválení předloh i rozpočtů. Čeští sociální demokraté sice nehlasovali pro zvýšení výdajů na obranu, ale odešli, a tím umožnili přijetí tohoto návrhu*“.⁷⁰

V těchto volbách šli národní sociálové společně s mladočechy. Tato koalice byla zdůvodněna tím, že strana Kramářova má více finančních prostředků, které může využít při volební kampani. Vedení národních sociálů se odvolávalo na okolnost, že v tu dobu je česká politika ve Vídni všeobecně opoziční a Klofáč usiluje, aby jednotný postup byl zachován. Národní sociálové dalších deset let loajálně spolupracují se stranou státoprávně pokrokovou. Ale do volebního společenství se státoprávníky se jim nechce, protože tato malá strana chce víc mandátů, než má stoupenců a voličů a její předák, dr. Karel Baxa, stejně kandiduje za národní sociály.⁷¹

Tato strana měla svoji mládež, která se jmenovala „*Mladá generace*“. Ta si udržovala vlastní politická stanoviska a čas od času se stávala hlavním nositelem vnitrostranické opozice. Představovala nejradikálnější křídlo strany, které se nejvíce blížilo názorům sociálním, současně zastávala ostře protirakouská stanoviska. Sjezd Mladé generace se uskutečnil v roce 1901. Kromě jiného se sjezd usnesl a uložil ústřednímu výboru, aby začal

---

⁶⁸*Mladé proudy*. 1908, 7, 4.

⁶⁹*Mladé proudy*. 1908, 7, 3.

⁷⁰NA, ČNSS - kartón 406 „Voličové! Pracující lidé český“

⁷¹KLÁTIL, František. *Republika nad stranami - o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948)*. Praha : Melantrich, 1992.

vydávat list mladých „Mladé Proudý“, což se stalo a před válkou vycházel v nákladu 20 000 výtisků.⁷²

Předsedou Mladé generace byl po celou dobu Emil Špatný, který pocházel z podnikatelské rodiny v Kostelci nad Labem. Už na obchodní akademii organizoval studenty proti armádě, a proto byl z akademie vyloučen. Svoji agitaci prováděl hlavně mezi dělníky, tím odebíral voliče sociální demokracii. Byl také autorem řady článků, ve kterých popisoval špatné životní podmínky vojáků.

Národně sociální mládež se neomezovala pouze na články ve svém časopisu, ale pořádala neustálé demonstrace, které se týkaly různých politických událostí, jako třeba za všeobecné volební právo, nebo proti drahotě. Nejčastěji však byly demonstrace zaměřeny protirakousky a antimilitaristicky.⁷³ Dále byly pořádány různé akce při odvozech a byly při nich rozšiřovány letáky vyzývající k protivojenské činnosti. Národně sociální omladina z Babic přijížděla k odvodům s plakáty, na nichž byla napsána různá hesla jako tato: „*Kdo je schopný, bude otrok, jdeme, protože musíme, armáda je hrobem našeho národa, žalář naší svobody*“. Jindy přicházeli k odvodům v černém oblečení.

Jednou z největších akcí, kterou národně sociální mládež učinila, byl antimilitaristický sjezd, který se konal 28. září v roce 1907 v Praze. Sjezd se konal v bývalé Svatováclavské záložně a účastnili se ho i odvedenci. Brzy po zahájení sjezdu byl sál obsazen policií, účastníci byli zatčeni a předvedeni na policii. Soud je odsoudil až k 25 letům těžkého žaláře, nejvyšší trest dostal Emil Špatný.⁷⁴

Od devadesátých let 19. století byli největší politickou stranou mladočeši. Distancovali se přitom od úzkého aristokratického pojetí státního práva a vztahovali jej na všechny české země. Při této kampani mladočeši využili veškerých slabostí staročešů, zejména jejich váhavého postupu při novém projednávání rakousko-uherského vyrovnání v roce 1887 a školské novely. Svůj politický vliv si udrželi i po roce 1907, hlavně proto, že svůj volební program zaměřili na širokou skupinu obyvatel.

Mladočeská zahraniční politika byla založena na prohloubení spolupráce s ostatními slovanskými národy habsburské monarchie a pokoušela se i o získání určitých kruhů v Rusku a ve Francii, ale jejich zahraničně politické ambice zůstaly nerealizovány, ačkoliv mladočeši byli už i v tom ohledu aktivnější než staročeši. Úkolem Rakousko-Uherska mělo

---

⁷² KLÁTIL, František. *Republika nad stranami - o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948)*. Praha : Melantrich, 1992.

⁷³ HAMA, Josef. Česká strana národně sociální, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.

⁷⁴ NA, ČNSS - kartón 36 - Slaviček, Karel. Národně socialistická mládež v čele odboje proti Rakousku.

být, podle představ mladočechů, zachování státu ve střední Evropě a na Balkáně, udržení míru a navázání přátelských svazků s Ruskem i Francií, jejichž smyslem mělo být posílení nezávislého postavení Rakouska-Uherska vůči Německu. Mladočeši se obávali konfliktu Rakousko-Uherska s Ruskem, výhrady měli zejména proti rakousko-uherské politice na Balkáně, kde si přáli mírové rozdělení sfér vlivu mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem.⁷⁵

Předsedou této strany byl Karel Kramář, který propagoval rusofilství a slovanství. Karel Kramář obrátil pozornost zahraničních diplomatů, především slovanských, k „české otázce“, usiluje o její řešení v širokém rámci „evropské“ politiky. Novoslovanství neboli neoslavismus hlásalo proti starým panslavistickým a slavjanofilským teoriím „rovnoprávnost, svobodu a bratrství“ slovanských národů, sblížení kulturní a hospodářské. Kromě toho mělo však ještě určitý program politický, jehož realizování ovšem záviselo od státní politiky ruské a rakousko-uherské. Novoslovanství mělo za základ smír Rusů a Poláků a jejich sblížení. Dr. Karel Kramář uvažoval následovně: *„V případě, podaří-li se změnit politický kurs v Rusku a bude-li odstraněno, anebo aspoň zmírněno, napětí rusko-polské, získá Poláky z Haliče pro společný postup s ostatními Slovany v Rakousku-Uhersku, a tím dopomůže Slovanům v habsburské říši k vlivu, který jim právem náleží i podle kulturního významu, hospodářské síly – zvláště českých zemí – i jich početnosti. Tento „nový kurs“ v mocnářství se měl ovšem projevit v zahraniční politice říše“.*⁷⁶

Dr. Karel Kramář se stal se svým postojem k zahraniční politice známým i mimo habsburskou monarchii. Napsal dva články do novin států Dohody, v člancích volal po silném Rakousku-Uhersku, které by postavilo silnou hráz proti německé rozpínavosti. Také chtěl, aby se Rakousko-Uhersko federalizovalo, a tím Slované dostali větší práva. Tato snaha o spolupráci mezi Slovanými státy nebyla ale namířena proti Vídni. Jak Karel Kramář dodává: *„Rakousko nové a lepší nemusilo by být škodou pro slovanskou myšlenku. Rakousko musí dát svým Slovanům plnou možnost kulturního a hospodářského rozvoje a nechati je žít samobytným životem a nedopouštět, aby byli utiskováni“.*⁷⁷ Karel Kramář považoval silné a zmodernizované Rakousko za dostatečnou ochranu před Německem.

V době balkánských válek Karel Kramář požadoval zvýšení vlivu habsburské monarchie na Balkáně. Myslel si, že když se zvýší v říši počet obyvatelů slovanských národů, tak bude muset vídeňská vláda udělat větší ústupky. Podporoval proto balkánské

---

⁷⁵TOMÁŠ, Vojtěch. *Česká historiografie a pozitivismus : světonázorové a metodologické aspekty*. Praha : Academia, 1984.

⁷⁶PAULOVÁ, Milada. *Dějiny Mafie, odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914 – 1918*. Praha : Československá grafická unie a.s., 1937.

⁷⁷LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář - První československý premiér*. Praha : Vyšehrad, 2007.

národy v boji proti turecké nadvládě, nicméně si přál zachovat na Balkáně mír, protože věděl, že Rusko není na válku připraveno. Domníval se ale, že když se bude habsburská monarchie chovat k jihoslovanským národům přátelsky, zlepší se tam politická situace po každé stránce.⁷⁸

Dalším politickým subjektem, který ovlivňoval český národ, byli realisté. Vznikli jako samostatný politický směr akademické inteligence a vysokoškolského studentstva v prostředí České univerzity v Praze, zrodili se po rukopisné aféře v roce 1886. Mladí pedagogové obnovené České univerzity vydávali od roku 1883 vědeckou revue *Athenaeum*, redigovanou Tomášem Garriguem Masarykem (1850 – 1937). T. G. Masaryk v ní poskytl kritikům pravosti Královédvorského a Zelenohorského rukopisu, svým tehdejšími přátelům v čele s jazykovědcem Janem Gebauerem, historikem Jaroslavem Gollem, estetikem Otakarem Hostinským apod.

Stranický program realistů požadoval zavedení všeobecného volebního práva pro muže i ženy, bojoval proti alkoholismu a proti lžím a uplácení. T. G. Masaryk v „rámcovém programu“ zdůraznil, že v politice se musí zamýšlet nad tím, do jaké míry je vůbec možná samostatnost českého státu a národa. I na jiných místech se T. G. Masaryk blížil etnicky spravedlivějšímu přirozenému právu a k právu historickému se zachoval rezervovaně. Požadoval od vídeňské vlády zásadní demokratické reformy. Jeho návrhy, jak vyřešit národnostní otázku se opíralo o britský model „selfgovernmentu“ (samosprávný status anglických „hrabství“).⁷⁹

Z tohoto vycházela Masarykova zahraniční politika. V ní se zasazoval o rovnocennou spolupráci s Německem, která by neměla ovlivňovat vnitřní politiku Rakouska-Uherska. Masarykovi se nezamlouvala německá zahraniční politika, a to především proto, jak zachází s českými krajany a jak pronásleduje Poláky a Dány.

Byly tu jmenovány největší české politické strany, které sice měly odlišné představy, jak přeměnit habsburskou monarchii tak, aby v ní žily všechny její národnosti ve vzájemné toleranci, ale žádná ze jmenovaných stran nežádala, aby se český národ odtrhl od Vídně a vytvořil samostatný stát.

Avšak existovala jedna politická strana, která vytvoření samostatného českého státu ve svém politickém programu měla, byla to Česká strana státoprávně pokroková. Tato strana navazovala na odkaz pokrokářského hnutí 90. let 19. století. V jejím čele stál profesor plzeňské obchodní akademie Gustav Čadek (1883-1913), dále k pokrokářům patřili

---

⁷⁸LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář - První československý premiér*. Praha : Vyšehrad, 2007.

⁷⁹KUČERA, Martin. Realisté, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.

významní umělci, kteří se často výrazně uplatňovali v národní kultuře. Náležel k nim například redaktor, překladatel a pedagog Emanuel Čapek a jeho bratr, technik a podnikatel Milan Čapek, redaktor, bibliofil a kulturní historik Jaromír Malý, právník a státopěvec Rudolf Lev Borský, ekonom Jaroslav Šlemr, historik a archivář Jaroslav Werstadt, novinář a diplomat Lev Sychrava, statistik a demograf Jan Auerhan, právní historik Jan Kapras.

Tato strana měla blízko k národním socialistům, především k Mladé generaci. Časem ale mezi zmíněnými stranami docházelo k rozporům. Proto ve volbách v roce 1911 přešli pokrokaři k realistům. Tato strana patřila k radikálně státoprávnímu křídlo české politiky, avšak zůstávala v prvním desetiletí dvacátého století v menšině. V roce 1907 získala podle Viktora Dyka pouhou almužnu voličských hlasů, a to 16 %. K předním představitelům pokrokařů patřili Viktor Dyk a Lev Borský, kteří velmi často psali články do stranických novin „Samostatnost“.

Lev Borský byl jeden z prvních politiků, který nevyklučoval samostatný český stát a připouštěl snahy za něj bojovat. Ve svých novinových článcích se snažil polemizovat s prorakouskými názory ostatních českých politických stran. Nevěřil, že by bylo možné přeměnit habsburskou monarchii na takový stát, kde by byly jednotlivé národy v rovnocenném postavení. Vyvracel názor, že nově utvořený český stát by byl malý a nebyl by schopen samostatné ekonomické existence. Naopak namítal, že český stát by byl větší, než ostatní jiné státy, které měly svoji samostatnost, a dodával: *„Žijí-li všechny tyto země vlastním svým státním životem, proč by jím nemohla žít země větší počtem obyvatelstva a ergo vojáků? A žijí-li, jak se někdy tvrdívá, v závislosti hospodářské, není-li lépe žít v závislosti jen hospodářské, než v závislosti hospodářské i státní“?*

Podle Borského habsburská monarchie vznikla především jako obrana proti Turkům. Tato hrozba však pominula, a proto nyní není tato ochrana potřeba. Zastával názor, že Rakousko nerozřeší nikdy své národnostní otázky, poněvadž to není vůbec možné. Žádný z národů nemá v Rakousku takovou převahu, aby mohl vládnout. Mocenské prvky jsou tak spleť, že ani Slované, ani Němci, ani Maďaři nemají většinu, a proto se Rakousko v době národních států nemůže udržet. Ukazoval to názorně na snahách českých politiků v druhé polovině 19. století o vyhlášení samostatného českého státu. K tomu mu posloužil dopis F. L. Riegera, který napsal své dceři: *„Kdybych si toho byl jist, že je blízko válka, mohli bychom na Rakousko přitvrdit“.*

Sám Lev Borský také zaujímal vyhraněné stanovisko k armádě. Jednak byl proti tomu, aby český voják kdekoliv a kdykoliv musel zabít jiného nepřátelského vojáka. Když však by bylo nutné, aby český voják musel použít násilí a zabít člověka, měl to učinit za český

národní zájem a nikoliv za zájem habsburské dynastie. Úkolem zahraniční politiky českých politiků bylo informovat zbytek západní Evropy o vývoji a problémech českého národa a možnostech, jak dosáhnout své samostatnosti.⁸⁰

Borský odmítá názory, ostatních politických stran, že je potřeba udržet habsburskou monarchii jako obranu před rozpínavostí císařského Německa. K tomuto problému napsal toto: „*Teoreticky mohou nás zabrat jen Německo nebo Rusko. Rusko na to nepomýšlí a zabrání Německem jest za nynější situace mezinárodní vůbec vyloučeno. Tyto dogma české politiky jest tak směšné, jak je staré. O osudu českého národa může býti rozhodováno jen po světové válce. A tu jsou dány jen dvě možnosti. Zvítězí-li trojdohoda, jest vyloučeno, aby poražené Německo bylo zesíleno takovým státem, jaký by byl stát český. Zvítězí-li trojspolek, jest vyloučeno, aby Německo sebralo svému spojenci Rakousko-Uhersku nejcenější jeho území. Tedy s tímto strachem před zabráním Německem by mohlo už býti v české politice ticho. Je směšný, poněvadž tato eventualita je za nynějšího seskupení velmocí vůbec vyloučena“.*⁸¹

Z tohoto vyplývá, že by se měl český národ pokusit o samostatnost. Lev Borský sám byl povolán za 1. světové války do rakouské armády, kde byl raněn. Byl vyléčen a znovu vrácen na frontu, kde pracoval jako zpravodaj časopisu „Venkov“. Nakonec dezertoval do Holandska, kde se stal členem zahraničního odboje.

Vedle Borského byl dalším významným politikem České strany státoprávně pokrokové básník Viktor Dyk. Pro něj byly národní zájmy prioritou, které je třeba hájit. Vše ostatní, zejména specifické zájmy stavovské, sociální, třídní či náboženské, je jim podřízeno. Dyk se na počátku 20. století snažil o renesanci v podstatě odumírajícího pojetí národa. Nemýlil se však v tom, že nacionalismus dokonce i ve své nejprimitivnější podobě svou roli nedohrál, ba naopak, přihlásil se drasticky ke slovu ve druhé třetině dvacátého století.⁸²

Viktor Dyk bolestně prožíval dobový český úděl, problém malého, politicky nesamostatného, stále různě omezovaného a potenciálně ohrožovaného národa, usilujícího o adekvátní roli v podunajské monarchii, i o své místo v Evropě. Z tohoto prožitku vyvěral i jeho nacionalismus, který měl výrazný etický základ, básníkův romanticky podbarvený, ale úporně prosazovaný ideál mravně silného charakterního člověka se objektivizoval v ideál hrdého, sebevědomého národa, bojujícího za svá práva a uskutečňujícího své dějinné poslání. Nechtěl v národě žít představy o vlastní výlučnosti, naopak se vyznačoval přísně

---

⁸⁰BORSKÝ, Lev. *Před válkou o válce*. Praha : Vladimír Klecanda, 1920.

⁸¹BORSKÝ, Lev. *Před válkou o válce*. Praha : Vladimír Klecanda, 1920.

⁸²KAUTMANN, František. *Naděje a úskalí českého nacionalismu - Viktor Dyk v českém politickém životě*, Praha : Česká expedice, 1992.

kritickým pohledem na vlastní chyby a nedostatky, na negativní rysy národní povahy, různé neblahé jevy v minulosti i v soudobém životě národa. Odmítal prázdná patetická hesla a pohrdal přízemním „malým českým“ vlastenčením. Dokázal je nelítostně tepat se svou příslovečnou ironií.⁸³

Už v lednu 1909 dospěl Dyk k závěrům, že zájmy v českých zemích jsou natolik protichůdné, že je nelze usmířit. (třeba po vzoru Švýcarska). Oba národy (Češi a Němci) jsou nuceny ve své situaci usilovat o zdolání druhého. Dyk neměl německý národ rád, jeho nacionalismus považoval za nebezpečný a za odlišný od nacionalismu ostatních národů. Dyk prohlašoval o německém nacionalismu toto: „*Nacionalismus jiných národů vrcholí v lásce k svému národu a je šťasten štěstím svého národa. Jest osudová tragikou Němců, že německý národní cit uspokojí jen neštěstí ostatních národů*“.

Proto ho německé císařství považovalo za největšího nepřítele míru v Evropě. Odmítal však tezi, že český národ před Německem ochrání habsburská monarchie. Právě naopak, podle něho by bylo Německo bez Rakousko-Uherska neškodné. Proto byl pro zánik podunajské monarchie.⁸⁴

Vedle politických stran byly i jiné politické síly, které se zabývaly brannými otázkami. Jednou z nich byli anarchisté. Jak bylo již naznačeno, rakousko-uherské vojsko se potýkalo s celou řadou problémů. To vyvolávalo u části mládeže negativní nálady vůči armádě, proto se u ní začaly objevovat antimilitaristické myšlenky, a to nejen v českých zemích. Mládež byla organizována v různých skupinách, především to byli anarchisté, pro které bylo vojsko už z principu nepřijatelné.⁸⁵

Vojenská moc a její bezprostřední i zprostředkovaný dosah byly pro anarchisty, a nejen pro ně, výrazem brutálního popření elementární individuální svobody. Tato podoba autority nabývala na počátku století v souvislosti s utvářejícím se mezinárodně politickým napětím stále více na hmatatelnosti a z hlediska anarchistů se jen potvrzovala oprávněnost jejich radikálního odporu vůči militarismu. Tento politický proud byl v českých zemích propojen se stranou národně sociální.⁸⁶

Jak si anarchisté představovali boj proti válce, to je možné ukázat na petici, kterou vydali v době rusko-japonské války: „*Nesouhlasíme tudíž s komedií, které z hlouposti*

---

⁸³TOMEŠ, Josef. *Viktor Dyk a T. G. Masaryk, Dvojí reflexe češství*. Praha : Lidové noviny, 2009.

⁸⁴KAUTMANN, František. *Naděje a úskalí českého nacionalismu - Viktor Dyk v českém politickém životě*, Praha : Česká expedice, 1992.

⁸⁵V podstatě až do poloviny 90. let je ještě charakteristické, že myšlenky anarchismu se prosazují především jako spor radikálních, neodvislých socialistů, jako spor těch, kteří se distancují, neboť „odklonili se od sociální demokracie a počali se jako neodvislí socialisté organizovat“.

TOMEK, Václav. *Český anarchismus 1890-1925*. Praha : Filosofia, 1996.

⁸⁶TOMEK, Václav. *Český anarchismus 1890-1925*. Praha : Filosofia, 1996.

dopouštějí se čeští měšťáci tím, že sympatizují s tím Ruskem, ve kterém se nesmí nikdo hnouti, postrádaje těch nejmenších svobod a žehnají zbraním toho státu, ve kterém kulka a kozácká šavle nejčastěji bývá upotřebena k potlačování vysávaného a po svobodě volajícího lidu ruského. Vás všechny voláme právě v tomto okamžiku, kdy nevinná krev vojínů, jak ruských tak japonských, proudy teče, byste ještě pevněji sevřeli a ještě výše vztyčili prapor, na němž psáno je srozumitelně: Pryč s militarismem. Nežadávejte svým zásadám, neplivejte lidskosti ve tvář a nechtějte býti čítáni k oněm s vraždou a násilím sympatizujícím a před militarismem na břicho padajícím lidem. Vás všechny prochvívej přání: Kéž krvavá a na vraždy bohatá válka rusko-japonská všechny národy poučí o zhoubnosti militarismu. Necht' v blízkou ozve se harmonické volání veškerého člověčenstva: Pryč s hromadným vražděním, pryč s válkou“.

Byly zakládány různé kluby anarchistů, včetně rozšiřování snah, směřujících k podkopávání kázně a poslušnosti mezi příslušníky vojska, a tím k rozvrácení armády, k hromadnému a smluvenému odpírání věrnosti přísahou slíbené, poslušnosti, porušování povinností vojenských ze strany vojáků, a tím k úplnému zničení a znemožnění instituce vojenské.

Na tom měl značný podíl přední představitel českého anarchismu Špatný, který splnil svoji úlohu a tak rozšířil nenávist k nejpevnějšímu sloupu starého státu k rakouské armádě, že podkopal její autoritu. Plánovitě prováděl téměř po dvě desetiletí svědomitou a houževnatou agitaci mezi rekruty i vojáky, až do doby, kdy došlo k pádu habsburské monarchie.⁸⁷

Tak vypadala politická situace v české politice před vypuknutím první světové války. Ještě před ní se však Rakousko-Uhersko muselo vypořádat s napjatou situací na Balkáně.

2.3 Balkánské války

V roce 1878 habsburská monarchie anektovala Bosnu a Hercegovinu podle ujednání z Berlínského kongresu. V úvodu této smlouvy bylo konstatováno, že skutečná okupace nemá vliv na suverénní práva sultána na Bosnu. Po formální stránce zůstávala Bosna a Hercegovina nadále součástí osmanské říše.

Konvence garantovala Bosně a Hercegovině svobodu náboženského vyznání všem obyvatelům okupované země, muslimům navíc zaručovala právo držby dosavadních majetků

---

⁸⁷ŠPATNÝ, Emil. *Český antimilitarismus*. Praha : Mladé proudy, 1922.

a udržování kontaktů s duchovním centrem v Istanbulu. Příjmu z daní vybraných rakousko-uherskými orgány v Bosně smělo být podle konvence použito pouze pro správu a potřeby země. Změna situace na Balkáně nastala v roce 1908, kdy pod vlivem tzv. mladoturecké revoluce a obnovení ústavního režimu v Turecku, začaly pronikat i do Bosny a Hercegoviny požadavky na obnovu politických svobod. To vídeňská vláda nechtěla připustit, proto rozhodla začlenit toto území do Rakouska-Uherska.⁸⁸

Anexe Bosny a Hercegoviny vyvolala velké nepokoje na celém Balkánu. Srbsko, které si slibovalo, že připojí Bosnu a Hercegovinu ke svému území, a tím si získá cestu k moři, bylo silně zklamáno. Proto se Srbsko snažilo vyjednávat s Vídní, aby získalo jinou cestu k moři. Tato snaha Bělehradu však vyvolala silné napětí mezi oběma státy, ale protože Rusko, jako spojenec Bělehradu, se za něj nepostavilo, muselo Srbsko své územní požadavky stáhnout.⁸⁹ Nicméně napětí na jihovýchodě Evropy se stále stupňovalo a nakonec vyústilo do balkánských válek. Ty už byly předzvěstí daleko vážnějšího válečného konfliktu.

Jednotlivé balkánské státy, kalkulující se získáním tureckých držav na území Evropy, se pod patronací Ruska sdružily na jaře 1912 v tzv. Balkánskou ligu a rozhodly se využít italsko-turecké války ke svým vlastním cílům.

Dne 18. října 1912 vyhlásila Turecku válku miniaturní Černá Hora, záhy se k ní připojilo Srbsko, Bulharsko a Řecko. Začala první balkánská válka. Za čtrnáct dní pronikly armády Balkánské ligy téměř až k Istanbulu a obsadily veškeré turecké území od Jadranu až po Egejské moře. Celé evropské turecké panství se rázem scvrklo na obležené pevnosti Drinopol, Skadar, Janina a nevelké předpolí u tureckého hlavního města. Již 3. listopadu 1912 požádala turecká vláda velmoci o zprostředkování příměří.⁹⁰

Příměří bylo podepsáno v Londýně v květnu 1913. Zabrané balkánské území bylo sice rozděleno mezi vítězné státy, ale ty měly ke způsobu rozdělení značné výhrady, což vyústilo v další boje mezi balkánskými státy, a to především mezi Srbskem a Bulharskem. Hlavním důvodem války bylo území Makedonie, o které měly oba státy zájem. Proto vypukla druhá balkánská válka, která skončila za tři měsíce prohrou Bulharska.

---

⁸⁸Byly to zaostalé země, dlouho ovládané tureckými feudály. Ani po rakouské okupaci nebyla provedena pozemková reforma a nebyla zrušena poddanská závislost rolníků na statkářích. Rolníci odevzdávali třetinu úrody tureckým begům a agům, vládě museli platit daně a různé místní poplatky. Rakouská okupační správa vybudovala v zemi určitou infrastrukturu - železnice, silnice, správní budovy. Nicméně ještě roku 1910 bylo 88 % obyvatelstva negramotných. Habsburská monarchie jistě nebyla koloniálním impériem, pokud však bylo možné poměr k některé její části označit za koloniální, pak to platí pro Bosnu.
GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este : následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.

⁸⁹PELIKÁN, Jan. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha : Lidové noviny, 1998.

⁹⁰HLAVAČKA Milan; PEČENKA Marek. *Trojspolek*. Praha : Libri, 1999.

Obě balkánské války, po nichž přestala Osmanská říše po mnoha staletích existovat jako evropská mocnost, opět vážně vyhrotily mezinárodní situaci a zhoršily vztahy mezi velmocemi. Evropa se zase ocitla na pokraji válečné katastrofy, neboť ostřejším ruským, nebo rakousko-uherským zásahem, mohl být spuštěn mechanismus likvidace dosud platných politických a vojenských smluv, či ujednání.

Do války zasáhli i čeští lékaři, protože srbské ministerstvo války se obrátilo do Prahy na předního českého lékaře Rudolfa Jedličku a vyžádalo si jeho pomoc. Jedlička odjel do Srbska, kde vedl největší nemocnici v zemi. Na Balkán bylo vypraveno celkem pět expedic s lékařskými potřebami. Jedličkův tým se tím mimoděk připravil i na lékařskou práci během 1. světové války. Své zkušenosti z válečných front pak prof. Jedlička využil při péči o válečné invalidy.⁹¹

Vliv balkánských válek, zejména vítězství slovanských národů nad Tureckem, se musel odrazit i v Rakousku-Uhersku. Průběh a výsledek balkánských válek byl nemile přijímán zejména ve Vídni, protože pro monarchii bylo opravdu „velmi nevýhodné“, že Srbsko vyšlo z válek jako nejsilnější balkánský stát. Bylo rovněž na pováženu, že Německo zásadně nesouhlasilo s novou orientací Vídně na Bulharsko, a tudíž se v důsledku rozdílných ekonomických zájmů na Balkáně doposud nenalezlo: „*Dialogu mezi spojeneckou věrností a akceptováním rakousko-uherských zvláštních zájmů*“. Navíc se Rumunsko během druhé balkánské války sblížilo s úhlavním nepřítelem habsburské monarchie na Balkáně, se Srbskem.

Koncem roku 1913 označil rakousko-uherský vyslanec v Bukurešti, hrabě Czernin, rakousko-rumunskou spojeneckou smlouvu za „cár bezcenného papíru“, na který se monarchie v žádném případě nemůže spolehnout.⁹²

Oslavy turecké porážky nebyly zakázány. Oslavy pořádal především Sokol, konaly se především na venkově, kde davy obyvatelstva nadšeně přijaly zprávu o konci turecké nadvlády nad Balkánem. Menší oslavy byly i v Praze.⁹³ Mladočeši prosazovali zvýšení vlivu habsburské říše na Balkáně, protože tak chtěli zvýšit počet slovanských obyvatel v monarchii. Během první balkánské války Karel Kramář podporoval jihoslovanské národy v jejich boji proti Turecku, ale odmítal násilné připoutání Srbska k monarchii. Také viděl v balkánských válkách možnost, jak omezit vliv Německa na Balkáně i v ostatních částech východní Evropy.

---

⁹¹PAULOVÁ, Milada. *Balkánské války 1912-13 a český lid*. Praha : CSAV, 1963.

⁹²HLAVAČKA Milan; PEČENKA Marek. *Trojspolek*. Praha : Libri, 1999.

⁹³PAULOVÁ, Milada. *Balkánské války 1912-13 a český lid*. Praha : CSAV, 1963.

Dokonce se u srbské vlády přimlouval, aby jako stát vstoupili do habsburské říše. Kramář chtěl zachovat na Balkáně mír, protože považoval Rusko za slabé a na válku na Balkáně nepřipravené. Žádal, aby si balkánské státy samy vyjednaly vztah vůči Vídni. Obával se, že Balkán je výbušný prostor, který může vyprovokovat světový válečný konflikt. V období balkánských válek vystoupil Kramář v Národním domě na pražských Vinohradech, kde prohlásil: *„My všichni cítíme a vidíme, že se na Balkáně nejedná jenom o zpuchřelé Turecko, nýbrž že jde také o osud Slovanstva a hlavně o osud našeho národa. V tom okamžiku, kdy Balkán bude patřit slovanským národům, kdy na místo Turecka přijde veliké Bulharsko, Srbsko, Černá Hora a Řecko, že v tom okamžiku každé politické i nacionální expansi je učiněn naprostý konec“*.⁹⁴

O průběh balkánské krize se nejvíce zajímal poslanec realistů Masaryk, který se zapojil i do vyjednávání. Na Balkáně měl své přátele, studenty a kolegy z univerzit. O situaci na Balkáně a o slovanské otázce napsal následující: *„Nezatajím, že o Balkánu u nás Slovanů jsou poněkud romantické názory. Povím krátce, že názor starých slavofilů, jako by Balkán byl slovanský, je utopistický, nesprávný: celý balkánský poloostrov ani počtem obyvatelstva, ani hospodářsky ani kulturně není slovanský, ovšem Slované tvoří téměř polovici balkánského obyvatelstva. Nemají však výhodné zeměpisné položení, nemají dost moře“*.⁹⁵

V době anexní krize na Balkáně Masaryk zásadně odmítal vojenský zásah proti Srbsku, když prohlásil: *„Byli jsme a jsme po mír, nemohli jsme se nadchnout pro válečnou náladu šířenou odsud z Vídně a z Budapešti a měli jsme pro to své důvody; tvrdilo se přece z vážných stran, že ve válce se Srbskem a Černou Horou německé vojsko mělo být dislokováno v Čechách a Haliči, v Haliči přece prusští štábní důstojníci v kritické době přehlíželi opevnění- nemusím vykládat, že jsme se nemohli rozehřát pro takovou třeba přátelskou dočasnou okupaci českých a haličských zemí! Takové precedens nemohli jsme nikterak chtít“*.⁹⁶

Masaryk se postavil na obhajobu padesáti tří Srbů, kteří byli souzení za to, že se spolčovali s nezávislým Srbskem proti Rakousku-Uhersku. Obžaloba se opírala o důkazy shromážděné rakousko-uherským vyslancem v Bělehradě, podle nichž obžalovaní organizovali protirakouské hnutí ve službách bělehradské vlády. Masaryk, který u soudu svědčil, ve své svědecké výpovědi dokazoval, že písemnosti jsou podvrhy vyrobené na zakázku vídeňské vládou. Také tvrdil, že rakousko-uherský ministr zahraničí Aehrenthal o výrobě padělků věděl.

---

⁹⁴LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář - První československý premiér*. Praha : Vyšehrad, 2007.

⁹⁵MASARYK, Garrigue, Tomáš. *Rakouská zahraniční politika a diplomacie*. Praha : Pokrok, 1911.

⁹⁶MASARYK, Garrigue, Tomáš. *Rakouská zahraniční politika a diplomacie*. Praha : Pokrok, 1911.

Masaryk podnikl několik cest na Balkán, kde prováděl vyšetřování. Soud Srby sice odsoudil, ale odvolací soud je osvobodil pro nedostatek důkazů. Také se ukázalo, že padělky nechal vyrobit rakousko-uherský vyslanec v Bělehradu. Po skončení procesu Masaryk vystoupil v parlamentu s projevem, v němž prohlásil, že výrobci těchto paděleků škodí rakousko-uherské monarchii mnohem více, než on sám.

V době balkánských válek vystoupil v parlamentu a vyzýval rakouskou vládu k zdrženlivosti. I zde využil své kontakty na Balkáně a byl prostředníkem mezi srbským ministrem zahraničí Nikolou Pašicem a novým rakouským ministrem zahraničí Berchtoldem. Tato jednání byla však neúspěšná. I když Masaryk uznával určitou oprávněnost nároků jihoslovanských národů na nezávislost, sám se stavěl proti oběma balkánským válkám, později i proti politice směřující k válce světové. Také osobně organizoval vyslání lékařů do války na Balkáně, po válce pak odborníků na stavbu silnic, mostů a kanalizací.⁹⁷

Porážku Turecka od slovanských států si velmi pochvalovali pokrokáři. Poukazovali na to, jak si malé národy dovedly poradit s Tureckem. Už při anexi Bosny a Hercegoviny Lev Borský tvrdil, že si tím Vídeň vytvořila radu problémů, které nepřispějí ke stabilitě podunajské monarchie. Vyjmenovával některé potíže, kterými monarchie zaplatila za anexi Bosny a Hercegoviny. Takto píše: *„Anexe Bosny a Hercegoviny, pouhá tehdy formalita, kterou se ničeho nezískalo proti trvajícím už okupacím, přišla Rakousku draze. Půl roku nebezpečí války, miliony vydané na mobilisaci vojska i loďstva, miliony ztracené v průmyslu očekáváním války, miliony ztracené tureckým bojkotem, toť trochu drahá cena za změnu titulu. Za změnu titulu, kterou ve Vídni považovali za pouhou formalitu, k níž není ani třeba souhlasu velmocí, za pouhou maličkost, která nebude činiti nijakých obtíží a nebude vyžadovati žádných nákladů finančních“!*⁹⁸

Dyk obdivuje tyto národy, že sice jsou podstatně menší, ale měly přesto odvalu napadnout Turecko. Uznává, že Evropa tuto válku sleduje s úžasem, ale v Čechách přinesla válka velkou radost: *„U nich to bylo jen překvapení, u nás také radost. Ano odvážili jsme se radovat z úspěchů Jihoslovánů. Sbírali jsme také na jejich Červený kříž. Radovali jsme se, gratulovali“.*⁹⁹

Levicové strany byly zásadně proti tomu, aby se rakouská armáda zúčastnila balkánské války. Tvrdily, že tato válka je nehumánní a neetická. Poukazovaly na zbytečné lidské oběti, které si válka vynutila. V časopise Národně sociální mládeže „Mladé proudy“ byly

⁹⁷SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha : Paseka, 2004.

⁹⁸BORSKÝ, Lev. *Před válkou o válce*. Praha : Vladimír Klecanda, 1920.

⁹⁹DYK, Viktor. *Vzpomínky a komentáře*. Praha : Ladislav Kuncíř, 1927.

uveřejňovány články, popisující situaci vojáků, kteří byli odvedeni do balkánských válek. Poukazovalo se zde například na situaci u pardubické vojenské jednotky, v níž odvedení vojáci nedostávali ani odpovídající stravu, ani neměli přiměřené ubytování.

Výsledek balkánských válek nebyl ani národními sociály přijímán s uspokojením, neboť na Balkáně proti sobě válčily slovanské národy. Bulharsko, které mělo největší zásluhu na vítězství nad Tureckem, obdrželo jen nepatrnou část dobytého území.¹⁰⁰

Sociální demokraté pod vedením Bohumíra Šmerala se od anexních snah a zásahu rakousko-uherské armády na Balkáně distancovali a Šmeral mimo jiné prohlásil: „*My, čeští sociální demokraté v Rakousku, nejen politickým vlivem a veškerými zákonnými prostředky přísně, bez jakýchkoliv oportunistických ohledů ve smyslu sociálně demokratických zásad, budeme působit v Rakousku k tomu, aby znemožněny byly tam militaristicko-imperialistické plány*“.¹⁰¹ Sociální demokraté poukazovali také na to, jaké utrpení přináší balkánská válka, jen vraždění, bídu a ničení hodnot. Ale v nových státech, které vznikly na bývalém tureckém území na Balkáně, viděli čeští socialisté hráz proti vlivu carského Ruska, proto vítali jejich samostatnost.

Jak je vidět, balkánské války byly přijímány českými politickými stranami odlišně, rozdílně byl i chápán jejich význam pro stabilitu říše. První v nich viděli možnost zlepšit postavení českého národa v říši, a tím vybudovat novou monarchii. Zaznívaly však i opačné názory, které tvrdily, že balkánské války jsou posledním hřebíčkem do rakve Rakouska-Uherska.

2.4 Branné předlohy

Na jaře v roce 1912 bylo přijato v rakouském parlamentu několik braných předloh. Tyto předlohy upravovaly počet branců v rakouské armádě a reformovaly vojenský trestní řád. Zmíněné změny si vyžádaly i zvýšení finančních výdajů na armádu ze státního rozpočtu. Ke schválení těchto braných předloh bylo zapotřebí i hlasů českých poslanců. Nejvíce bylo diskutováno zvyšování počtu branců, podle starého zákona mělo být povoláváno 350 000 mužů ročně, ale bylo to zvýšeno na až 500 000 mužů. Zároveň říšská rada povolila zvýšení ročních výdajů na armádu o 100 milionů korun. Aby to bylo přijatelnější, byly slíbeny i předlohy o sociálním pojištění, zlepšení stavu železnic a vodních cest.

---

¹⁰⁰*Mladé proudy*. 1914, 23, 2.

¹⁰¹GALANDAUER, Jan. *Bohumír Šmeral*. Brno : Blok, 1979

Čeští poslanci zastoupení v říšské radě se rozdělili na dvě skupiny, a to na skupinu, která zákon přijala a schválila. Byli to mladočeši, agrárníci a křesťanští demokraté. Proti přijetí byly ostatní české strany, a to sociální demokraté, národní sociálové, realisté a pokrokaři. Projednávání těchto zákonů způsobilo přímo zemětřesení v české politické scéně. Jednak se rozpadl „*Jednotný český klub na říšské radě*“, který vznikl po volbách v roce 1911. Projednání zmíněných předloh také znamenalo konec předvolební a povolební spolupráce mezi národními sociály a mladočechy.

Jednotlivé strany se snažily vysvětlit své počínání svým voličům, potenciálním brancům. K tomuto účelů byly využívány články ve stranických denících, které každodenně přinášely nové informace o tom, jak probíhalo jednání o branných předlohách. Tyto články ovlivňovaly názory mužů, které se pak projeví za války. Obě skupiny stran, jak obránci, tak i odpůrci branných předloh, vysvětlovali své jednání tím, že to konají pro dobro a pro budoucnost českého národa. Nelze samozřejmě nevidět, že v obou táborech existovaly rozdílné a často přímo protichůdné názory, proč branné předlohy schválit nebo odmítnout.

Nejprve probereme stanoviska českých stran, které hlasovaly pro branné předlohy. Mezi strany, které zmíněnou novelu podporovaly, patřili mladočeši. Tato strana v ní viděla možnost pro Rakousko-Uhersko, jak posílit a upevnit svoji pozici v Trojspolku především vůči Německu. Varovali své politické oponenty: „*Bude-li branná moc rakousko-uherská slabá, strnulá a zastaralá, budeme v daleko větší závislosti na Německu, spolek s ním bude pro nás nepostrádatelnějším, než kdybychom byli státem dobře vyzbrojeným, který může si obstarati svoje potřeby sám*“.¹⁰²

Pro návrh také hlasovali agrárníci. Ti však požadovali určité úlevy, které měly pomoci především venkovu. Tato strana také požadovala, aby se v armádě více dbalo na národnostní hledisko. To znamená, aby českým plukům veleli čeští velitelé, a to se i podařilo prosadit. Agrární strana po vládě žádala navíc i určité úlevy pro ty muže, kteří cvičili v Sokole. Zmíněné požadavky vedení agrárníků zdůvodňovalo tím, že když vláda chce mít silnou a pohotovou armádu, musí v ní vymýtit německý nacionální šovinismus, neboli: „*Nejlepší zárukou branné síly a vojenské pohotovosti jsou spokojení národové a tyto lze jenom tam nalézt, kde zavládá národnostní rovnoprávnost a spravedlivost*“.¹⁰³

Příznivci branných předloh také upozorňovali, že průběh a případné neschválení by znamenalo počátek mezinárodních problémů pro habsburskou říši. Spojenci by se nemohli na habsburskou monarchii vojensky spolehnout, tím by se oslabil jejich postavení v Evropě.

---

¹⁰²RAŠÍN, Alois. Branná reforma a Čechové. *Česká revue*. 1912, 579.

¹⁰³*Venkov*. 3. 5. 1912.

Poslanci, kteří hlasovali pro návrh, tvrdili, že za přijetí tohoto zákona vídeňská vláda nemusí nic poskytnout a nic nabídnout, protože tento zákon je pro budoucnost monarchie tak důležitý a rozhodující, proto by měl být z oboru denní politiky vyňat.

Vedle příznivců branych předloh, byli také na české politické scéně i odpůrci. Tyto strany je možné rozdělit na dvě skupiny podle toho, proč odmítaly branné předlohy a co místo nich žádaly. První skupina stran především nechtěla vůbec žádné změny branného zákona. Do této skupiny lze počítat národní sociály, realisty a pokrokaře. Zbylá strana, tj. sociální demokracie, sice hlasovala proti návrhu zákona, ale měla svůj plán, jak přeměnit armádu, a to vybudovat miliční armádu podle vzoru Švýcarska,

Odpůrci branného zákona také namítali, že po jeho schválení půjde na armádu zbytečně velká část státních peněz, které by se daly jinde využít lépe. V deníku „Čas“ vyšel článek, který se snažil ukázat, že realisté by mohli hlasovat pro návrh, ale muselo by být splněno několik podmínek týkajících se jak finanční oblasti, tak i národnostní. Na závěr tohoto článku bylo podotknuto: *„Ani volič v nejzapadlejší české vesničce, nedovedl by si to dobře srovnati, kdyby čeští poslanci posílením státních financí a rozmnožením branné moci měli přispěti k upevnění vládní soustavy v době kdy derutou zemských financí¹⁰⁴, aniž by vláda nad tím příliš se rmoutila – viz nedávné vyjádření jejího zástupce ve finanční komisi zemského sněmu – autonomie království českého se vysiluje v době, kdy státní orgány s nepokrytou lhotejností přihlížejí k husarským kouskům jazykové praxe německých soudců v Čechách“.*¹⁰⁵

V podobném smyslu se vyjadřovali i národní sociálové, kteří kandidovali společně s mladočechy. Už ve volební kampani v roce 1911 byl významným bodem militarismus. Ve volební kampani národní sociálové napadali sociální demokracii za to, že v minulém volebním období svojí absencí ve sněmovně umožnila schválit několik zákonů o armádě. Proto nemohli národní sociálové náhle otočit a schválit zákon o zvýšení počtu branců pro rakouskou armádu.¹⁰⁶

Už na jaře v roce 1912, kdy se začaly v říšské radě projednávat branné předlohy, prohlásili národní sociálové, že nejsou ochotni umožnit schválení. Dokazovali, že byli občany zvoleni proto, aby vládu přinutili změnit politiku. Protože tato změna nenastala, nemohli národní sociálové hlasovat pro branné předlohy. Protože mladočeši hlasovali pro

---

¹⁰⁴Deruta – pokles cených papírů na burze, pokles, úpadek.

¹⁰⁵Čas. 7. 3. 1912, str. 2

¹⁰⁶Jako příklad uvádějí, že květnu 1908 byl projednáván zákon o navýšení o 5 000 mužů. Vláda se bála, že tento návrh neprojde. Když však odešli někteří poslanci za sociální demokracii, byl návrh přijat. Tento postup se několikrát opakoval, proto národní socialisté vyzývali občany, aby je volili.
NA, ČNSS - kartón 406 „Voličové! Pracující lidé český“!

návrh, znamenalo to rozpad této předvolební koalice. Tuto skutečnost komentovaly ostatní strany jako „komedii“, kterou sehrály obě strany a prohlašovaly je za nedůvěryhodné. Svoji opoziční neústupnost dotáhli národní sociálové až do konce a pro branné předlohy nehlasovali.

Jejich stranický deník „České slovo“ uvedl zamyšlení nad tím, co ti, kteří hlasovali pro branné předlohy, tímto získali pro český národ, bylo zde uvedeno: *„Čeho docílí stát brannou předlohou? Pouhého zvýšení kontingentu branců a ničeho více. Spatřují-li reprezentanti rakouského státu v rozmnožení vojáků o několik tisíc zachránění státní prestiže, jest to věcí jejich vkusu a klamného názoru, že války vyhrává pouze počet a ne současně duch a spokojenost armády. K zachování dobré pověsti státu nemůže nikdy postačiti pouhá početnost vojáků, nýbrž také a jak doufáme v první řadě i konsolidovanost vnitřních, mimovojenských poměrů. Pokud se těchto týče, myslíme, že nebude nikoho, kdo by Rakousku po této stránce příznával primát“!*¹⁰⁷

Samozřejmě, že proti branným zákonům byli pokrokáři. Ti nemohli souhlasit se zvýšením financí na armádu Rakouska-Uherska. V jejich deníku „Samostatnost“ byly uveřejňovány články, kde byly rozebírány hlavní nedostatky branných novel. Bylo poukazováno, že v rakouské armádě se nezachází se všemi národnostmi stejně, jsou v ní zřetelně podceňovány neněmecké národnosti. Tato strana opět poukazovala na to, že ty strany, které hlasovaly pro předlohy, nechtěly za toto schválení vůbec nic. Sice bylo českým stranám slibováno provedení některých dopravních staveb a zlepšení dopravních cest, jak však „Pokrokářův deník“ dodává, tyto sliby dávala vláda už tolikrát, ale nikdy nebyly splněny.¹⁰⁸

Zatím byly jmenovány jen politické strany, které hlasovaly proti branným předlohám, ale samy nenavrhovaly žádné výrazné změny, jak tyto předlohy upravit. Pouze sociální demokraté navrhli úplnou změnu branného zákona, jejich návrh spočíval v zavedení miličního typu vojska po vzoru Švýcarska.

Socialisté také tvrdili, že jsou proti jakémukoliv zbrojení, proto učinili prohlášení, přednesené poslancem Habermannem v branném výboru dne 5. prosince 1913, prohlášení znělo: *„My čeští sociální demokraté jsme úplně proti slabosti vůči zahraničí a potíráme šovinismus v každé formě a všude. Potíráme stejně úporně imperialismus a dobytčácké choutky Ruska, jako imperialismus Srbska a imperialismus Rakousko-Uherska. Jako sociální demokraté a Čechové jsme ovládnuti snahou, učiniti z této říše takový státní útvar, ve kterémž*

---

¹⁰⁷ *České slovo*. 18. 6. 1912.

¹⁰⁸ *Samostatnost*. 12. 6. 1912.

*by všichni národové a obyvatelstvo našli štěstí a spokojenost, svobodně a volně mohli se vyvíjeti v každém ohledu a směru. V tomto smyslu a v této činnosti cítíme se loajálními příslušníky tohoto státu a stojíme stejně v úporném boji proti ruskému carismu a pruskému hakatismu, jako stavíme se vždycky a všude proti zpátečnické a zhoubné politice vnitřní, jež v důsledcích je říši stejně nebezpečnou jako bezohledná šovinistická politika zahraniční“.*¹⁰⁹

Jak by měla vypadat rakouskou-uherská armáda podle českých socialistů? Za účelem lepšího poznání miličního branného systému odjel předseda sociálních demokratů Bohumír Šmeral v srpnu 1913 do Švýcarska, aby studoval švýcarský miliční systém, o kterém se často tvrdilo, že je demokratickou alternativou ke stálému vojsku. O švýcarských zkušenostech Šmeral referoval na stranické půdě přinejmenším na dvou schůzích. Stavěl švýcarský miliční systém do kontrastu s brannou organizací Rakouska-Uherska.

Švýcarská armáda byla založena na tom, že všichni muži měli povinnost se pravidelně účastnit vojenských cvičení. Švýcarsko, které mělo 2,5 miliónů obyvatel, dokázalo ve čtrnácti dnech postavit armádu, která čítala 475 795 mužů. Tato armáda byla ovšem určena pouze na obranu, nikoliv na útok. Každý muž byl povinen zapojit se do obrany, pokud byl ve věku od 20 do 44 roků. Musel se účastnit vojenských cvičení, která začínala už ve školách. Všichni žáci kantonálních škol (reálek a gymnázií) byli povinni podrobit se vojenskému výcviku, tělocvik byl povinný předmět. Výcvik studentů řídili vzdělaní vojenští důstojníci, učili se obsluhovat různé střelné zbraně, vojenský výcvik pokračoval i v dospělosti. Muži odcházeli na půl roku na základní vojenskou službu a po jejím skončení se museli účastnit častých vojenských cvičení, které byly častější, než v jiných státech. Záložník měl zbraň doma, byla tak podle švýcarské vlády lépe zajištěna, než ve vojenských arzenálech.

Každý muž měl ve Švýcarsku ve svém domě nezbytný štuc, který sloužil v době míru ke střelbě do terče. Každá vesnice měla svou střelnici, která byla v letní době střediskem společenského života, tím se upevňovalo i vlastenectví.¹¹⁰

V takové armádě viděl Šmeral východisko pro armádu habsburské monarchie. Mimo jiné prohlásil: *„My chceme, aby každý voják byl občanem. Když všechno občanstvo bude ozbrojeno, stálé armády zrušeny, a vojsko řádně vycvičené, když nebude podléhat dnešní slepé vojenské disciplíně, nýbrž bude míti každý vojín svá občanská práva, když bude podléhati všeobecně platným občanským zákonům, občanským soudům aspoň do té míry nezávislým, jako jsou dnes občanské soudy, pak není armáda ničím, co by stálo mimo nás. Když pak vojsko nebude mimo nás, ale v našem životě, když vojsko bude míti právo*

¹⁰⁹ RAŠÍN, Alois. Branná reforma a Čechové. *Česká revue*. 1912.

¹¹⁰ HEVERA, Čeněk. *Švýcarsko, jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva*. Praha : Matice lidu, 1893.

zúčastňovat se voleb, uplatňovat politická, občanská práva, pak může mít Rakousko mnohem větší armádu než dnes, mnohem lepší, a co hlavní, mnohem lacinější, ovšem ale pro účely obrany, nikoliv k bojům způsobilou, než má při dnešní kasárenské disciplíně! Kdyby takový duch a takové právo byly v naší armádě, pak nemáme příčin odpírat státu ochranu, poněvadž víme, že ve státě, kde by byl ozbrojený lid současně nositelem práv, nejen nástrojem cizí vůle, bylo by vyloučeno zneužívání armády“.¹¹¹

Tímto prohlašovala Československá sociální demokracie, že nemá zájem o samostatný stát a jeho obyvatelé by byli ochotni chránit habsburskou monarchii, ale nebyli ochotní podporovat dobývání nových území. Jejich političtí konkurenti se však se snažili dokázat, že návrh na miliční armádu socialisté navrhli jen proto, aby nemuseli před českým národem přiznat, že jsou pro reformu armády, tak jak ji navrhla vídeňská vláda. Vedení strany tyto kritické hlasy odmítalo, socialisté prohlašovali, že novela není spravedlivá pro nemajetné obyvatelstvo. Pro movité se zase podstatně rozšiřuje jednoroční dobrovolnictví.

Již předem bylo jisté, že zájmem většiny sněmovny, která hlasovala pro branné předlohy, bylo to, aby se uplatnilo projednávání otázky úhrady, tj. příprava nových nepřímých daní.¹¹²

Nakonec byly brané předlohy přijaty i za přispění některých českých stran. České politické strany byly od 1911 sdruženy v Jednotném českém klubu. Jak je ale vidět, přesto strany hlasovaly o branných reformách rozdílně. Strany, které nehlasovaly pro předlohy, byly obviňovány, že hlasovaly pro brannou novelu, ale nedostaly od Vídně tolik, kolik obdržely jiné části Rakouska-Uherska. Bylo také kritizováno, že strany, které hlasovaly pro branné předlohy, si nedokázaly vymoci ani vybudování univerzity na Moravě. Tyto rozpory mezi stranami způsobily, že se Jednotný český klub rozpadl. Parlamentní jednání, které se týkalo branné povinnosti rakouských občanů, znovu ukázalo, že většině českých politických stran nedělalo potíže podporovat monarchii i rakouskou armádu, tím byl vyslán signál i českým občanům, že by také měli podporovat monarchii a císaře.

Jediní pokrokaři chtěli již před sarajevským atentátem, aby se čeští vojáci přidali k dohodovým armádám. Jeden měsíc před vypuknutím 1. světové války se v Praze sešel sjezd pokrokařů, konal se 15. května 1914. Sjezd se zabýval vnitřními i zahraničními otázkami a zároveň byly kritizovány ostatní české politické strany, bylo jim vytýkáno, že jejich zahraniční politika není stálá. *„Je zajímavé, že naši lidé, kteří dělali zahraniční politiku takovým způsobem, nevzbuzovali důvěry u našich přátel ani respektu u našich*

---

¹¹¹GALANDAUER, Jan. *Bohumír Šmeral*. Brno : Blok, 1979

¹¹²*Právo lidu*, 9. 6. 1912.

nepřátel. Na jedné straně naši lidé poslední dobou chtěli dělat zahraniční politiku. Byl všeslovanský sjezd, dělali jsme slovanskou politiku, ale jen takovou, která za žádnou cenu nesmí urazit Rakousko! Za hranicemi dělali naši lidé Slované a doma na Míčovém náměstí nazývali je proto velezrádci. Chtěli provádět tzv. austroslavismus a místo toho, aby vyvozovali konsekvence z toho, co se za hranicemi připínalo k jejich projevům, prováděli doma něco docela jiného. Všechny ty sjezdy a projevy slovanské za hranicemi nebyly nám nic platny. Výsledek, politický výsledek, neodpovídal vzbuzovaným nadějím. Neboť politikové naši hlasovali pro veškeré vojenské úvěry i pro tu mizernou politiku zahraniční. Miliardy peněz, statisíce nových lidských životů klidně povolovali naši lidé zahraniční politice. Výsledek byl ten, že za hranicemi řekli: „Co je to za Slované, kteří, přejdouce šraňky černožluté, dělají Slované a za těmito šraňky doma praktikují protislovanskou politiku“?¹¹³

Na sjezdu také bylo řečeno, že se mezinárodní situace zhoršuje a je velké nebezpečí, že vypukne válečný konflikt mezi Trojspolkem a Trojdohodou. Pokrokaři chtěli, aby se česká politická scéna jasně postavila na stranu Dohody. Argumentovali Rumunskem, které bylo méně rozvinuté, jak kulturně tak i hospodářsky, přesto o něj mají velký zájem jak Trojspolek, tak i Trojdohoda, z toho vyvozovali, že by dohodové vlády neodmítly vojenskou pomoc českých branců.

Nakonec byl přijat „Manifest k Evropě“, kde se Pokrokaři přímo přihlásili k Dohodě, kde bylo přímo napsáno toto: „*My nemůžeme zradit ani své minulosti, ani slovanské myšlenky a důtklivě varujeme ty Slované, kteří snad počítají dokonce s rakouskou- německou kombinací protiruskou a proti Trojdohodě. My jsme proti Trojspolkové politice a Evropa i Německo, vědí, že obnovení českého státu znamená úplný pád této politiky*“.¹¹⁴

Je to dokument, kde se jasně říká, že tato strana chce bojovat proti vlastnímu císaři a státu a přidat se na stranu nepřítele. Tak se mohlo zdát, že tento výrazný dokument vzbudí zájem ostatních politických stran. Je však pravda, že „Manifest k Evropě“ nevzbudil prakticky žádný ohlas ani v Evropě, ani u českých politických stran, dokonce ani u rakouských úřadů, když i jeho text prošel bez cenzurních zásahů.

Noviny Čas a České slovo přinesly o sjezdu Manifestu pouze stručnou zprávu, aniž by přidaly jakýkoliv komentář. Jedině „Právo lidu“ mu věnovalo stručný komentář, v němž ovšem s přezíravou ironií kvalifikuje postoj státoprávních pokrokařů jako politický

---

¹¹³ *Samostatnost*. 18. 5. 1914.

¹¹⁴ „Manifest k Evropě“ přijatý na sjezdu Pokrokové strany v květnu 1914.

naivismus. Tento názor přetrvává i u ostatních politických stran a nezměnil se ani po vypuknutí 1. světové války.¹¹⁵

Popsaný nelichotivý stav české politické scény okomentoval Masaryk takto: „Český národ byl nepřipraven nikoli na válku, ale na její průběh a na její výsledky. Teprve v procesu válečného dění prochází teoretickým i praktickým uvědomováním, opět ruku v ruce s tzv. politickým národem. Ti politici, kteří nejbystřěji pochopí směr vývoje a kteří se dokáží ve vzniklé nepřehlednosti zorientovat, jsou zpravidla nejlepší, nejkvalitnější teoretické mozky“.¹¹⁶

2.5 Český ohlas na začátek války

Je zřejmé, že atentát na Ferdinanda de Este byl pověstnou poslední kapkou, která vyvolala velký válečný konflikt. Sám Ferdinand měl k české politické reprezentaci negativní postoj. Mimo jiné nebyl spokojen s tím, že jubilejní výstavu v Praze v roce 1891 zahájil jeho otec, arcivévoda Karel Ludvík: „Já bych například nikdy nedovolil, aby nějaký arcivévoda, jako byl můj otec, šel na mladočeskou radikálně nacionální výstavu do Prahy“.¹¹⁷

Na druhou stranu Ferdinand, stejně jako většina českých politiků, považoval spojení Německa s Rakouskem-Uherskem za nerovné. Na jedné straně dynamické a expanzivní Německo, které vyhrálo poslední dvě velké války, na druhé straně Podunajská říše, která naopak poslední dvě války prohrála a její moc byla oslabena rozdělením do dvou soupeřících polovin s četnými národnostními a státoprávními problémy. Ferdinand měl ale obavy z války s Ruskem, proto usiloval o to, aby se jí vyhnul, protože podle jeho úvah by vedla k revolucím v obou zemích.¹¹⁸

Tato vnitropolitická a zahraniční politika Ferdinanda měla za následek, že jeho smrt nezbudila u české veřejnosti velký zájem. Noviny českých politických stran přinášely podrobné informace o průběhu tragické události a atentát odsoudily, následníkovy zamýšlené politické koncepce však hodnotily zdrženlivě. Kritika jeho osoby přišla pouze od T. G. Masaryka. Sám Masaryk ho nijak nelitoval, protože s Ferdinandem špatné zkušenosti. Jednal s ním v době, kdy srbský premiér nabízel mír, ten byl však odmítnut.

---

¹¹⁵ TOMEŠ Josef. *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908-1914*, Praha, 1985. Diplomová práce. FF UK - Katedra československých dějin.

¹¹⁶ KUČERA, Martin. *Názorové reakce představitelů české tvůrčí inteligence na vypuknutí první světové války*, Praha, 1985. Diplomová práce. FF UK - Katedra československých dějin.

¹¹⁷ GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este : následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.

¹¹⁸ GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este : následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.

V české veřejnosti však existovaly i osobnosti, které po Ferdinandovi upřímně truchlily. Jednou z takových osobností byl historik Josef Pekař. Historik Karel Kazbunda vzpomíná, jak profesor Pekař přišel po atentátu v černém obleku a promluvil o sarajevské tragedii takto: „*Říše ztratila královského prince českého a uherského a jež se hluboce dotkla naší monarchie*“.¹¹⁹

Z českých politických stran nejvíce sarajevský atentát odsoudili katolíci. Ti nemuseli předstírat lítost jen nad smrtí následníka, projevovali zármutek nad skonem muže, který by s největší pravděpodobností vedl monarchii v dalších letech.

Mladočeská strana byla v dosti složité situaci. Karel Kramář sice ještě několik dní před atentátem předal šéfovi pobočky Petrohradské telegrafní agentury tajný plán na vytvoření nového státu, předběžně nazvaného Slovanský svaz. Vznik tohoto nového státu předpokládal, že české země by ještě předtím musely opustit habsburskou monarchii. Tento Kramářův plán byl však tajný a znali ho jen nejbližší jeho přátelé.¹²⁰

Naopak v Národních listech byl otištěn 5. července Kramářův projev, ve kterém atentát odsoudil a prohlásil: „*Že musí býti příkazem povinnosti srbského národa, aby naučil svou mládež jinak sloužiti svému národu, než bombami a revolvery v atentátech. Smrt následníka trůnu mu dala příležitost, aby v předvečer světové války (o čemž samo sebou neměl tušení) proklamoval věrnost monarchii*“.¹²¹

Proto nikoho nepřekvapil další Kramářův projev ze začátku července na valné hromadě klubu Národní strany svobodomyšlné. V jeho řeči také zazněla tato slova: „*My netíhneme nikam z říše ven. Říše nemá pražádné příčiny báti se našich citů, my vždycky a všude, i když jsme byli v nejpalcivější situaci, i po bosenské okupaci – a byla to situace velice tíživá mezi ostatními Slovany, stáli nezločně na tom, že nemůžeme dělati žádné politiky proti mocnářství, že jsme sice dobrými Slovany, ale tím, že slovansky cítíme, nechceme dělati žádné politiky, která by znamenala státní rozvrat a změny hranic říše*“.¹²²

Na tento Kramářův projev reagovali pokrokaři a národní sociálové. Vyčítali mu zejména úryvky, kde vyslovuje svou lítost nad tím, že právě srbské zbraně byly zbraněmi vražednými. Oba listy, Čas i České slovo, se tím cítily dotčeny a byly přímo rozhořčeny tím, jakým způsobem Karel Kramář napadá Srby, tedy Slovany vůbec, k nimž patří i Češi.¹²³

---

¹¹⁹KUČERA, Martin. *Názorové reakce představitelů české tvůrčí inteligence na vypuknutí první světové války*, Praha, 1985. Diplomová práce. FF UK - Katedra československých dějin.

¹²⁰LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář - První československý premiér*, Praha : Vyšehrad, 2007.

¹²¹GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este : následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.

¹²²Lustigová, Martina. *Karel Kramář- První československý premiér*, Vyšehrad, Praha 2007, str. 119

¹²³JÍŘÍKOVÁ, Radmila. *Česká politika a vznik světové války (Český politický vývoj od sarajevského atentátu do konce roku 1914)*, Praha FFUK 1975, Rigorózní práce. FF UK

Národně sociální strana a především její mládež kritizovala způsob, jak se Vídeň chová k Srbsku a jeho obyvatelstvu. Smutně popisují, jak v Srbsku a po celé říši je za tento čin páchána pomsta na celém srbském národě. Bylo popisováno, jak jsou vyloukány výlohy srbských obchodů a kaváren. Hněv Habsburků padl i na srbské studenty, kteří studovali v Praze. V časopisu „Mladé proudy“ vyšla stat', kde bylo popsáno, jak u jihoslovenské studentské mládeže v Praze byly po sarajevské události vykonány policií přísné domovní prohlídky v bytech i místnostech spolkových. Při nich byl zabaven jistý papír a obálka, aby se mohla najít stopa do Sarajeva.¹²⁴ Jak se postupně zhoršovala mezinárodní situace a vídeňská vláda tlačila na Bělehrad, začaly se v českých novinách objevovat některé články ze srbského tisku. Tyto články odmítaly vídeňskou protisrbskou a protislovenskou kampaň. Tlumočily obavu, že rakouská vláda obviní z přípravy z atentátu celý srbský stát. Je možné říci, že zájem o sarajevský atentát netrval dlouho, zhruba prvních deset červencových dnů. Celý tento měsíc horečných jednání mezi mocnostmi nechával české politiky poměrně v klidu. Byli totiž plně zaujati domácími politickými problémy - otázkou sociálního pojištění a trvale Švihovou aférou.¹²⁵ Zájem se oživil až kolem 20. července, kdy se v českých denících opět objevovaly články namířené proti „*nesvědomitému štvání do války*“. Ještě v druhé polovině července se v novinách objevovaly zprávy, které vylučovaly možnost zakročení rakouské armády proti Srbsku. Útočná akce byla v novinách odmítána s poukazem na to, že vyšetřování atentátu dosud není u konce. Byla stále připomínána ochota srbské vlády přispět všemocně ku pomoci rakouským soudům, budou-li její pomoc potřebovat při hledání srbských viníků.

Jak se přirostřoval vztah Vídně a Bělehradu, tak se česká politika začala více zastávat srbské vlády, dokonce i loajální strany začaly kritizovat vídeňskou vládní politiku. Například sociální demokraté a agráři kritizovali oficiální vídeňské kruhy za to, že už po tři týdny předkládají veřejnosti fakta k uvěření, ale bez jakýchkoliv důkazů a odůvodnění.

Následovalo vyhlášení války Srbsku a v Rakousko-Uhersku byla vyhlášena všeobecná mobilizace. Ta v českých zemích proběhla v klidu, všude byl patrný nezájem o válku a budoucí osudy státu. Bylo vidět, že každý koná svou povinnost, ale také nic víc, než jen

---

¹²⁴Mladé proudy č. 14. ročník 13, rok 1914, str. 4

¹²⁵Švihova aféra, politická aféra v Čechách na jaře 1914 vyvolaná odhalením činnosti národně sociálního předáka a poslance Karla Švihy (1877-1937) jako placeného důvěrníka pražské policie. Usvědčující materiál uveřejnily 4. 3. 1914 mladočeské Národní listy; Šviha se proti obvinění ohradil a podal na list žalobu, avšak při soudním přelíčení v květnu 1914 se mu nepodařilo svou nevinu přesvědčivě prokázat. Po vzniku ČSR bylo šetřením v policejních archívech zjištěno, že Šviha byl prostřednictvím pražského policejního ředitelství ve spojení s arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este, jemuž za peněžitou odměnu dodával důvěrné zprávy z českého politického tábora.

pouhou povinností. Ve skutečnosti lidé smýšleli protirakousky a jenom „děla a strojní pušky v zádech“ jim dávaly do rukou zbraně proti přátelské Trojdohodě.

K této náladě se nepříznivě stavěli čeští politici. Čeští občané se nemohli spolehnout na politickou reprezentaci. Jak podotýká Milada Paulová: *„Od poslanců se očekávalo, že v rozhodné chvíli řeknou, co od světové historické události, kterou znamená válka, očekává český národ. Lid toužil slyšeti mužné slovo a přál si míti jistotu, že se někdo stará o jeho osud. Ale poslanci mlčeli a následek toho byl, že v Čechách bylo dlouho jako na hřbitově. Zklamání zhoršoval ještě moment psychologický“*.¹²⁶

Mobilizace byla pro politické strany další složitou otázkou a strany musely řešit, jak se k ní postaví. Politické strany se zdržovaly všech komentářů k mobilizaci a k zahájení války. Jejich tiskoví mluvčí přinášeli pouze oficiální zprávy z bojiště, mapy bitev, seznamy raněných a padlých. Vnitropolitické události a české problémy už definitivně ustoupily do pozadí před přívalem zpráv válečných zpravodajů.¹²⁷

Mladočeši si chtěli zachovat svoji předválečnou politiku vůči říši. Do jara 1915 se mladočeské stranické vedení snažilo především uvnitř i vně strany nezavdat vládě a německým politickým kruhům jakoukoli příčinu k opatřením, která by ohrožovala výsledky, jichž česká politika, a s ní i český národ jako celek, dosáhly před válkou.

Politika, která se týkala vztahu k habsburské monarchii, se v Československé sociální demokracii po vypuknutí války nezměnila. Válku sice neuvítala jako její německá nebo rakouská sestra, ale její deník byl loajální k vídeňské vládě. Vedení, aby předešlo pronásledování a také v duchu své linie, zásadám socialismu zůstaneme věrní, boj za ně bude zahájen až po válce, dalo pokyn k zastavení činnosti místních organizací a pečovalo jen o stranický majetek a tisk.¹²⁸

Většina místních a okresních deníků Československé sociální demokracie psala o mobilizaci a objevovaly se články, které měly navodit svým čtenářům dojem, že český voják v rakouské armádě, společně s vojáky ostatních národností, je v Srbsku vykonavatelem neodvratného osudu a dodává: *„Srbsko bude potrestáno, že tak ochotně krvácí a bojuje za zájmy Ruska. Jeho místo mělo být na straně Rakouska, neboť Rakousko častokrát bojovalo za osvobození Srbska“*. A k tomu ještě v kladenské „Svobodě“:

---

¹²⁶ PAULOVÁ, Milada. *Dějiny Mafie, odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914 – 1918*. Praha : Československá grafická unie a.s., 1937.

¹²⁷ JÍŘIKOVÁ, Radmila. *Česká politika a vznik světové války (Český politický vývoj od sarajevského atentátu do konce roku 1914)*, Praha FFUK 1975, Rigorózní práce. FF UK.

¹²⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral?* Praha : Karolinum, 1996.

„Vítězství našich zbraní učiní jednou provždy konec zmatkům a rozervanosti na Balkáně k uspokojení obyvatelstva celé Evropy“.

Prorakouská propaganda sociální demokracie vydržela až do konce války. Tato její politika byla později vysvětlována tím, že byla přesvědčena, že Rakousko-Uhersko a Německo nemohou prohrát, a proto si to nesmí u Vídně česká sociální demokracie pokazit. Ani ve chvílích, kdy dějiny dávaly možnost, aby byla světová katastrofa využita k vytvoření samostatného státu, tak to českoslovenští socialisté odmítli.¹²⁹

Čeští katolíci měli také složitou pozici, jak se postavit k zahájení války. Reakci českého politického katolicismu na vznik války nemůžeme označit za nijak nadšenou, tisk nad ní nejásal a nevolal po její eskalaci. Spíše bychom mohli hovořit o věcném a střízlivém tónu, z něhož je patrné, že žila naděje na brzké urovnání konfliktu a návrat k mírovým poměrům. Na druhé straně je patrné, že události byly vnímány jako záležitost týkající se bytostně všeho obyvatelstva říše, jejich společné vlasti. Rakouské vlastenectví politickému katolicismu nedovolovalo zaujmout postoj distance nebo odmítnutí, tím více, že tehdy převládal dojem spravedlivé války vedené ve prospěch trůnu a státu.

Během prvních měsíců války se katolické strany v českých zemích snažily vysvětlit českému národu, proč mají jít mladí muži do války, k tomu také vydávaly různá prohlášení, ve kterých vyjadřovaly ochotu se vojensky podílet na straně Trojspolku. V jednom z nich bylo mimo jiné uvedeno: „*Ve vážných dobách ocitá se vlast a národ. Programové stanovisko našich stran ke státu a celému mocnářství je známo. Víme všichni, vědom si jest toho celý náš národ, že v silném a ke všem národům spravedlivém Rakousku má nejbezpečnější záruku svého bytí a své budoucnosti. V této vážné a velké chvíli, v níž se říše naše ocitá a s ní národ i vlast naše, stojíme a s námi stojí veškeren lid náš s neochvějnou věrností a oddaností k říši a vznešenému jejímu mocnáři. Víme, že náš staříčkový mocnář, náš milovaný císař a král František Josef, prodchnut jest ideálním snažením po zachování míru. Prozřetelností však usouzeno bylo jinak. Budeme proto všichni ochotně a rádi plniti, co nám přikazují nejen zákony světské, nýbrž i zákony božské. V přední řadě musíme pamatovati všichni na naše drahé syny a bratry, kteří jsou ve zbraních, ale nesmíme zapomínati také na jejich a své opuštěné rodiny. Pomáhejme, jak jen možno radou i skutkem, prací rukou svých i dary, pomáhejme i modlitbou“.*

Po celou dobu války setrvali katolíci na této pozici, byli pro říši a dynastii. Prohlašovali, že jsou pro Rakousko a hlásili se otevřeně a bezpodmínečně k Rakousku a k habsburské

---

¹²⁹STEHlíK, Čestmír. Česká sociální demokracie za války. Praha : Tiskové družstvo čs. strany pokrokových socialistů, 1919.

dynastii. Pro český národ požadovaly katolické strany nárok na sebeurčení v rámci Rakouska-Uherska, proto neodmítaly jednání o federaci, či konfederaci říše. Avšak odmítaly myšlenku na teritoriální rozdělení českých zemí. Zároveň slibovaly českým Němcům, že kdyby byla habsburská říše přeměněna na federaci, nebo na konfederaci, budou mít garantována práva umožňující nerušený vývoj jejich národnosti.¹³⁰

Průběh mobilizace v českých zemích byl kritizován pokrokáři, například Lev Borský ve svých vzpomínkách píše: *“Hladký průběh mobilisace působil na mne dojmem zpola skličujícím, zpola vydrážďujícím. Ti, kterým bylo narukovat (ač názvosloví válečné je zvalo významně narukovanými!) zrovna ani dočkat se nemohli svých stanovišť. Jakoby se stalo obecným heslem, musí-li to být, ať je to odbyto“!*¹³¹

Také agrárníci zůstali v době vypuknutí války na straně Vídně. Přes veškeré rozčarování považovali agrárníci habsburskou monarchii za nejvýhodnější státní základnu pro naplnění českých politických, ekonomických, sociálních, národních a kulturních snah. Jejich úsilí směřovalo k demokratizaci a federalizaci monarchie, bez ohledu na skutečnost, že se tyto principy české politice nepodařilo nikdy prosadit.

Tyto názory politických stran se ani po sarajevském atentátu a po vyhlášení mobilizace rakouské armády moc nezměnily. Pouze předseda mladočeské strany Karel Kramář se přidal na stranu odpůrců. Stále převažoval veřejný názor, že habsburská říše prospívá českému národu, a proto mají čeští branci ochotně nastupovat do rakouských armád. Z toho vyplývá otázka, jak dalece výše zmíněné politické názory českých stran ovlivňovaly brance mobilizované do války.

2.6 Český voják v 1. světové válce

Zatím bylo probíráno, jak reagovaly na vypuknutí 1. světové války české politické strany. Ale jak na válku reagovali čeští vojáci?

Obyvatelé evropských států přijali I. světovou válku jako mimořádné dobrodružství, protože tato žijící generace válečný konflikt ještě nezažila. Habsburská monarchie vstupovala do války s armádou, která si o sobě myslela, že je vcelku dobře vycvičená, i když hůře vyzbrojená. Generální štáb měl také v důsledku mnohonárodnostního složení rakousko-

---

¹³⁰FIALA, Petr et al. *Český politický katolicismus 1848-200. Praha* : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008

¹³¹DYK, Viktor. *Vzpomínky a komentáře*. Praha : Ladislav Kuncíř, 1927.

uherské armády velké pochybnosti o jejím bojovém duchu. Mobilizace tyto obavy částečně rozptýlila.¹³²

Válku nadšeně přivítala řada předních rakouských kulturních osobností i liberálních politiků. Na ulicích a náměstích se konaly nadšené proválečné demonstrace, jako by na pořadu dne nebyla krvavá válka, ale příjemné a vzrušující dobrodružství završené velkým triumfem.

Naproti tomu Češi až tak velké válečné nadšení neprojevovali. Přes hladký průběh mobilizace vládlo v českém prostředí ohromení, zaraženost, smutek, fatalistické odevzdání. Zprávy důstojníků ze smíšených oblastí zaznamenávají rozdíl mezi německými a neněmeckými oblastmi, stěžují si na nedostatek entuziasmu u českých vojáků.¹³³ Například opat teplického kláštera Helmer pronesl v panské sněmovně Říšské rady 26. října 1917 projev, ve kterém dokazoval, že německé oblasti Čech (Deutschböhmen) mají víc padlých a raněných, že státu odevzdávají více potravin než Češi, že v Deutschböhmen je horší sociální situace než v „českých Čechách“ (vyšší úmrtnost, horší zásobování potravinami). Helmer maluje obraz Němce, který obětavě dává státu nadprůměrně moc (Überleistung) a dostává se mu nevděku, naproti tomu obraz Čecha, který stát zrazuje a podvádí, tím zrazuje i své německé spolubojovníky a spoluobčany, přitom se mu vede lépe než jim, je tedy za zradu ještě odměňován.¹³⁴

Mobilizace českých vojáků byla úspěšná, ale jejich role byla dosti složitá. Nelze jednoznačně a bez jakékoliv výhrady mluvit buď o zrádcích, nebo o hrdinech. Hlavním důvodem, proč to není možné, je naprostá odlišnost povahy české účasti na dvou hlavních rakousko-uherských válečných polích, na východní frontě (proti Rusku) a na jihozápadní (proti Itálii). Jsou to proměny téměř podivuhodné: mnohdy doslova tentýž voják, jenž v Haliči myslí na to, jak se co nejrychleji dostat do ruského zajetí, nad nímž již jeho velitel zlomil hůl, se náhle v italských horách mění v obávaného a uznávaného protivníka, kterého si cení i jeho nadřízení.¹³⁵

Pozici českého vojáka je možné vidět v třech rovinách:

- 1 Obraz českých vojáků táhnoucích do války s „otrávenou morálkou“, přebíhající k nepříteli, zrazující přísahu, vinných neúspěchy armády své vlasti a smrti svých

---

¹³²HLAVÁČEK, Milan; VÉBR, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Lidové noviny, 2002.

¹³³GALANDAUER, Jan . Wacht am Rhein a Kde domov můj - válečné nadšení v Čechách v létě 1914. *Historie a vojenství*. 1996, 45, 5.

¹³⁴KŘEN, Jan, et al. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*.

Praha : Karolinum, 1998. Jan Galandauer: Čeští vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců,

¹³⁵ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a velká válka 1914 – 1918*. Praha : Lidové noviny, 2001.

německých, maďarských, polských atd. kamarádů (interpretace německo-nacionální, případně vojenského velení).

2. Obraz českého vojáka hnaného proti své vůli do boje proti slovanským bratrům, nenávidícího „německou válku“, přejícího si vítězství Dohody (interpretace československého zahraničního odboje).
3. Obraz českého vojáka, jenž válkou není nadšen, ale plní svou povinnost, i když se jemu a jeho národu děje ze strany Němců, Maďarů, vedení armády a rakouského státu křivda (interpretace domácí české politické reprezentace).

Nelze jednoznačně říci, zda nějaký z těchto obrazů je pravdivý, zda bylo více těch vojáků, kteří si přáli vítězství Dohody nebo Trojspolku. Je zajisté pravda, že se v rakouské armádě vyskytovaly všechny tři obrazy českých vojáků. Významná část českých vojáků později přešla na stranu Dohody a bojovala na její straně, nutno ovšem podotknout, že to byli zejména vojáci bojující na ruské frontě.

Jak to vše prožívali odvedenci na frontě? Na válečných frontách se vojáci setkávali se spoustou nových událostí. Svě zážitky si zapisovali do svých deníků nebo je psali v dopisech domů svým rodinám. Z těchto zápisů je možné se dovědět, jak vypadal běžný život na frontě. Frontový život byl velmi těžký, mladý voják si musel zvyknout na úplně jiný život. Vojáci mohli být buď v zázemí, nebo v zákopech, je samozřejmé, že vojenská služba v zákopech byla mnohem náročnější a nebezpečnější, než pobyt v zázemí. Každý pobyt v zákopech přinášel nejen oběti nemocí, zimy a krutých životních podmínek, ale především velké množství raněných a padlých vojáků. V létě největší těžkosti způsoboval dlouhotrvající déšť, během něhož se dno zákopů rychle měnilo v bahno, ochranou byla pouze celta. Naopak v zimě byl mráz kolikrát větším nepřítelem, než nepřátelští vojáci. Další obtíže představovala nedostatečná osobní hygiena, byl nedostatek prádla, oblečení a vody.

Zranění a nemoci vojáků na frontě byly velmi časté. Nejčastějším onemocněním vojáků byly v zimě omrzliny, rýma, kašel a zápal plic. V létě zase převažovaly různé otlaky, puchýře, plísňe a po celý rok měli vojáci potíže se žaludkem. Příslušníci habsburské armády byli sice očkovaní proti některým nakažlivým nemocem, přesto velkou hrozbu představovaly hlavně infekční onemocnění - cholera, břišní tyfus a úplavice. Tyto nemoci byly sice většinou úspěšně vyléčeny a vojáci se po uzdravení museli vrátit na frontu, stávalo se však, že zůstaly i trvalé následky, což pak závažně ovlivnilo celý další život postiženého vojáka.¹³⁶

---

¹³⁶TEJKALOVÁ, Jana. *Paměti z první světové války\Haličská fronta očima českých vojáků Rakousko-Uherské armády*. Praha, 2000. Diplomová práce. FF UK - Ústav českých dějin.

3 VÝVOJ SOCIÁLNÍ PÉČE OD 1. POLOVINY 19. STOLETÍ DO ROKU 1914

3.1 Vývoj sociální péče o handicapované osoby

Po válce, když se vraceli invalidní vojáci zpátky z fronty, se je československá vláda snažila zapojit v maximální míře zpět do hospodářského života. Tímto způsobem prováděná sociální péče byla vždy levnější, než kdyby byli odkázáni pouze na invalidní důchody, aniž by vyvíjeli jakoukoliv vlastní aktivní činnost.

Je rovněž zřejmé, že tento typ péče měl pozitivní vliv i na psychický stav válečného invalidy, protože ten dokázal být mnohdy soběstačný a nebyl finančně odkázán pouze na pomoc druhých osob nebo na stát. Výše zmíněná představa sociální péče se začala uplatňovat již v 19. století. Došlo se k ní poměrně dlouhým a složitým vývojem, který trval stejně dlouho, jako vývoj lidstva samotného.

Zmíněný vývoj péče o zdravotně znevýhodněné osoby byl ovlivňován řadou faktorů. Jedním z nejdůležitějších faktorů bylo vytvoření takového většinového postoje majoritní společnosti, aby měla snahu přijmout handicapované jedince do svých řad a dodržovat určitý morální kodex chování a podpory handicapovaných. Dále má na integraci zdravotně postižených jedinců do společnosti velmi významný vliv i ekonomická stránka, neboli kolik finančních prostředků je společnost schopná vytvořit a kolik z toho je ochotná věnovat ve prospěch sociální skupiny handicapovaných. Neméně důležitá je otázka, na jaké úrovni byla v daném historickém období lékařská věda, která přímo výrazně ovlivňuje kvalitu života handicapovaného jedince. Nelze také zapomínat na právní otázky, které ovlivňují život zdravotně handicapovaných více než zdravé občany.

Od vzniku lidstva se vždy mezi lidmi nacházeli i jedinci, kteří se nemohli do společnosti plně začlenit, byli to lidé, kteří měli určité zdravotní nebo sociální znevýhodnění. V současné době se používá označení „handicap“. První otázka, kterou je nutné objasnit, co je to vlastně handicap a jaký má společnost k těmto lidem přístup.

Pod pojmem zdravotní handicap (neboli postižení) se rozumí stav, kdy jedinec prodělá nemoc nebo úraz, který mu způsobí dočasné nebo trvalé zdravotní následky omezující jeho možnost zůstat výdělečně činným. K tomu je třeba přidat války, staré také jako lidstvo samo, které vždy přinášely množství handicapovaných jak na straně bojujících, tak i u civilního obyvatelstva. Důsledky invalidity pak ztěžují nebo zcela znemožňují postiženému jedinci normální život, a to ve společenské, rodinné a pracovní oblasti.

Zdravotní handicap může být vrozený (různé dědičné choroby) nebo postižení získané. Získané choroby lze dále dělit na získané během prenatálního vývoje plodu v těle matky. Dále může k postižení dojít během porodu dítěte, především v případech, kdy je porod velmi komplikovaný. Důsledkem mohou být různě závažné formy postižení mozku - DMO. Třetí možností je vznik postižení během života. Jedná se především o různé úrazy, válečná zranění nebo těžká onemocnění. Druhým kritériem pro dělení postižení můžeme uvést podle toho, který orgán je postižen. Jedná se především o tělesné postižení, sluchové, zrakové a mentální.

Vedle zdravotně postižených osob závislých na společnosti existovali i další jedinci, kteří se neobešli bez pomoci ostatních. Byli to staří lidé, vdovy a děti, zejména sirotci. Ti si často pro svůj věk a pohlaví nemohli vydělat na svoje živobytí, a proto bylo nutné se o tyto osoby postarat. Sociální péče o ně byla podobná, jako byla u invalidů.

Přístup majoritní lidské společnosti se neustále měnil, jak se zlepšovala sociální a ekonomická situace. Tuto péči je možno rozdělit do šesti stádií, která jsou popsána v následující podobě:¹³⁷

1. Stadium represivní: společnost postižené lidi vyvrhovala, případně se jich i zbavovala
2. Stadium zotročování: postižení byli využíváni jako otroci
3. Stadium charitativní: výrazem i oporou postoje k postiženým byla křesťanská charita
4. Stadium renesančního humanismu: k postiženým se hledal lidský poměr
5. Stadium rehabilitační: pro společnost se jevílo jako výhodnější raději postiženým najít možnost pracovního uplatnění, než je zdarma žít.
6. Stadium socializační: v duchu socialistického humanismu má být postižený člověk prostřednictvím rehabilitace uschopňován k práci a ke společenskému životu.

Tato periodizace je spíše orientační a zjednodušující, a proto není možné brát tato stadia doslova a nevidět některé odchylky, kdy se společnost vracela od vyššího stadia k nižšímu a naopak, kdy určitá část společnosti vynechala jeden stupeň vývoje. Z tohoto přehledu péče o handicapované osoby je vidět, že po renesanci dochází ke změně péče o handicapované osoby k lepšímu.

Dalším mezníkem bylo 19. století a především jeho druhá polovina. V této době přechází péče o handicapované ze státu na obce a spolky. Toto stručné schéma se pokusím na

---

¹³⁷TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti: místo postiženého ve společnosti u nás v epoše středověku*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2000.

následujících stránkách více rozvést. Smyslem této kapitoly není popsat dějiny vývoje vztahu majoritní společnosti ke zdravotně postiženým ve světě, ale pouze upozornit na to, jak se měnil tento vztah především na našem území.

3.1.1 Vývoj vztahu společnosti ke zdravotně postiženému jedinci do 17. století

Už v nejstarších dobách nacházíme zmínky o zdravotně postižených osobách. Jak dokazují archeologické poznatky, už v pravěku se i zdravotně postižené osoby dožívaly vyššího věku. V této souvislosti můžeme připomenout jeden z nejstarších archeologických nálezů z roku 1949 z Dolních Věstonic, kde byla objevena žena v silně skrčené poloze. Její lebka byla deformována, zvláště její obličej. Archeologové proto usuzují, že žena prodělala a přežila těžký úraz hlavy. V okolí nálezu této ženy se našly i destičky z mamutoviny, na kterých je vyrytý její obrázek po úrazu. Z nálezu lze soudit, že tato žena měla významné postavení v kmeni i přes své tělesné postižení. Podobné archeologické nálezy můžeme nalézt v dalších obdobích prehistorické doby.¹³⁸

Je ovšem otázkou, zda tato postižená žena nebyla třeba v prehistorické společnosti jen pouhou výjimkou. V této komunitě byli nejviditelnější právě lidé postižení, což vyplývalo z jejich jinakosti a rozdílnosti od ostatních ve fyzickém ustrojení a mentální úrovni, ve způsobech komunikace a chování a vůbec v celkovém zjevu. Na postiženém člověku to vše bylo nějak vidět a zpravidla byl i omezen v životních možnostech, které se v daném sociálně-kulturním prostředí a v dané době považovaly za normální. Ať byli tito lidé ze společnosti sebevíc vytlačováni a žili jakoby mimo ni, byli vždy její součástí, byť šlo o společnost na jakémkoliv stupni a v kterékoliv době.

Jak se změnily přístupy k zdravotně postiženým jedincům ve starověku? Jak píše vnučka Františka Palackého Marie Červinková-Riegrová ve své práci „Ochrana chudé a opuštěné mládeže“, v nejstarších antických státech byla péče rozdílná. Píše se zde, že v řeckém městském státě (Sparta) byli novorozenci podrobeni úřední prohlídce a slabé a neuživé děti byly svrhány z Taygetské hory. Podobná ustanovení nacházíme ve Starém Římě, kde platil Romulův příkaz, který dovoloval se zbavovat neuživých a nezdařených dětí, které byly házeny opět ze skály.¹³⁹ Není bez zajímavosti, že i mezi řeckými bohy nacházíme jedince, kteří mají nějaké tělesné postižení, jako příklad může nám posloužit Diova milenka Lamia, která měla šerednou tvář jako trest za vraždění nemluvňat.¹⁴⁰

---

¹³⁸TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti – hledání počátků*. Praha : Pedagogická fakulta, 2002.

¹³⁹ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha, 1894.

¹⁴⁰TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti – hledání počátků*. Praha: Pedagogická fakulta, 2002.

I ve starověku lze najít výjimky, kdy známá osobnost se věnuje a radí zdravotně handicapovaným osobám. Jako příklad je možné uvést na příkladu Cicera, který doporučuje slepým, aby se obrátili k duševním činnostem využívajících sluchu, stejné doporučení říká hluchým, aby k těmto využívali zraku. Cicero dokládá příklady smyslově postižených lidí, kteří se stali společensky či jinak úspěšní.

Nástup křesťanství znamenal nové trendy v péči o zdravotně handicapované osoby. Lidé se začali orientovat a vykonávat vše podle Písma Svätého. Podle tohoto se také společnost chová.¹⁴¹ Středověká společnost ponechávala péči o nemocné lidi na církvi. Ta po celý středověk působila v charitativní činnosti pomocí klášterních chorobinců. První chorobinec vznikl při arcibiskupství v Miláně v roce 787 za velkého přispění arcibiskupa Darthuse. Rané chorobince měly smíšenou klientelu, byli to především sirotci, nalezcenci, ale také práce neschopní jedinci, kteří se nedovedli pro svůj handicap sami o sebe postarat.¹⁴²

Po příchodu Slovanů do Čech je zřejmé, že zde nebylo sociální cítění ještě vyvinuté. K tomuto tvrzení nás vede fakt, že byly nalezeny dětské kostry. Z tohoto se usuzuje, že byli zabíjeni nezdraví novorozenci.

Ale v období Velké Moravy lze najít určité výjimky. Jako důkaz je možné uvést archeologický nález, kdy se našla kostra, na které byly pravděpodobně vidět následky úrazu čelistních kloubů. V době po výměně chrupu byla osoba ve stáří 19 a 20 let a měla absolutně nepohyblivou dolní čelist. Tento člověk proto nemohl přijímat potravu běžným způsobem, musel být živen potravou tekutou či předem rozmělněnou. Pro tento účel měl vytržené horní řezáky. Jeho přežití bylo zcela závislé na péči okolí.

V Českém království se pamatovalo též na handicapované a bylo to zakotveno i v různých právních dokumentech. V Zemském zřízení Českého království, vydaném dne 18. srpna 1500, bylo například stanoveno, že „zchromlý člověk nyní nemusí skládat přísahu v kleku, ale je mu s ohledem na jeho zdravotní stav dovoleno přísahat vsedě nebo vleže“.¹⁴³

Jak bylo již uvedeno, vedle invalidů, kterým společnost poskytovala ochranu, byly zde i další skupiny obyvatelstva sociálně závislé na sociální péči. Byly to ženy, děti a starci. Tuto péči vykonávali vladaři a členové jejich rodin, šlechta a církev. U nás s tím započaly děti Boleslava I. Boleslav II. (zemřel roku 999) byl jakožto nejkřesťanštější muž a „otec sirotků, ochránce vdov, utěšitel zarmoucených, milostivý přijímatel duchovních a poutníků“. I jeho

---

¹⁴¹TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti – hledání počátků*. Praha: Pedagogická fakulta, 2002

¹⁴²ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha, 1894.

¹⁴³TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti : hledání počátků*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998. 120 s.

sestra Mlada, „*panna Bohu zaslíbená*“ byla charakterizována jako štedrá příznivkyňe chudých a sirotků.

V době renesance a humanismu se začíná měnit vztah zdravého člověka k handicapovanému již významněji. V 15. století sílila nová měšťanská vrstva, která se začala stále významněji podílet na státní moci. Její vliv se projevil i v sociální péči, kdy měšťanstvo přebírá některé špitály od klášterů, jako názorný příklad můžeme uvést špitál pod Vyšehradem, který byl zřízen kolem roku 1450. Stal se oblíbeným adresátem finančních odkazů pražských měšťanů. V podobných zařízeních se léčily všechny nemoci.¹⁴⁴

I někteří významní humanisté zaujímalí stanoviska k handicapovaným lidem. Mezi nejznámějšími je Francesco Petrarca (1304-1374), italský básník – humanista, v jedné práci vzpomíná na slepé, hluché, řečově postižené, slabomyslné a problémové děti. V práci však neuvádí, jak by si představoval jejich zaměstnávání. Humanista Rudolf Agricola (1442-1485) v jedné své filozofické práci upozorňuje na možnost vzdělávání hluchoněmých. Holandský humanista Desiderius Erasmus Rotterdamský (1467-1536) vadné děti a mládež považuje za nemocné, které je možné ještě léčit.¹⁴⁵

3.1.2 Péče o handicapované od 17. století až do 1. poloviny 19. století

Změnu v pohledu a péči o zdravotně postižené jedince přineslo 17. století, kdy se společnost musela postarat o invalidy z třicetileté války. Během a především po skončení této války se vracelo velké množství handicapovaných osob, které potřebovaly pomoc při začlenění zpět do společnosti, a to ve dvou hlavních oblastech, zdravotní a sociální.

To znamená, že ranění jedinci byli nejen léčeni, ale byla tu i snaha vytvořit jim vhodné podmínky, které by umožnily pokračovat v životě s co nejmenším omezením. K tomuto účelu byly vynakládány lidské a finanční prostředky k tomu, aby se v lékařském světě vynalezly potřebné medicínské postupy a nové typy zdravotních pomůcek.

Léčbě tělesně postižených se věnoval např. anglický lékař Francis Glisson (1597-1677), který je také autorem první publikace o křivici a francouzský lékař Nikolas Andry (1658-1742), ten zase poprvé použil výraz orthopedie. Za zakladatele odborné péče pro slepé jedince je považován francouzský lékař Valentýn Hauy (1745- 1822), založil totiž první ústav pro slepé.

---

¹⁴⁴ SVOBODNÝ, Petr. *Pražské špitály a nemocnice*, Praha : Knížnice dějin a současnosti, 1998.

¹⁴⁵ REDMERSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dějin speciální pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1978.

Počátky zdravotní péče o hluchoněmé jsou spojovány se jmény dvou francouzských lékařů - Gabriele Falloppio (1523-1562) a Guichard Joseph Duverney (1648-1730) Zmínění lékaři položili fundamentální základy svých lékařských disciplín.¹⁴⁶

Je také známo, že anglický spisovatel Daniel Defoe (1661-1731), autor Robinsona Crusoe, navrhoval, aby vláda zřídila ústav pro slabomyslné a sám vypracoval plány pro stavbu a organizaci ústavu.¹⁴⁷

Do této doby se o handicapované a nemocné osoby starala hlavně církev a jiné soukromé organizace. V době osvícenství došlo k velké změně pohledu. Z obtíží feudálních monarchií ve druhé polovině 18. století vznikla mimo jiné i potřeba systematicky zavádět a rozvíjet zdravotnická opatření (vytváření ucelené soustavy zdravotnického zákonodárství a systému státní zdravotní správy, vyhlášení státních opatření proti epidemiím, zakládání nemocnic, porodnic a dalších zdravotnických zařízení, zadání reformy v systému výuky a výchovy mediků). Spolu s tím vznikala již uvedená první ucelená teorie o zdravotnictví. Konkrétní opatření státu, s ohledem na výše zmíněnou teorii, se měly stát jedním z nástrojů umožňujících zachování existujícího společenského zřízení a také by mimo jiné zajišťovaly zdravé vojáky pro masové armády a fyzicky zdatné pracovní síly pro rozvíjející se manufaktury.¹⁴⁸

Od počátku 19. století se současně více odborníků a zakladatelů ústavů zabíralo otázkou ústavní péče. Proto můžeme zaznamenat více průkopníků, jak na úseku péče o hluchoněmé, tak i na úseku péče o slabomyslné. Data vzniku rozličných ústavů jsou mnohdy odchylná, není mnohdy možné dohledat skutečná data jejich založení.

Začátky ústavní péče o slabomyslné spadají do Francie, potom i do Rakouska a Švýcarska.¹⁴⁹ Pařížský ústav pro slabomyslné vznikl podle nejednotných dat asi roku 1824 v Bicetri. Zakladatelem byl francouzský lékař Felix Voisin (1794-1872), Esquirolův žák. Slabomyslné třídil podle stupně vzdělavatelnosti.

Za vlády Marie Terezie došlo ke zdravotnické reformě i v rakouské monarchii, reformy měly za úkol institucionalizovat zdravotnickou péči. Lékaři se začali zajímat i o hygienickou otázku. Zlepšovalo se vzdělání mediků, ale lékařská služba byla stále málo dostupná,

---

¹⁴⁶POPELÁŘ, Bohumír. *Přehled vývoje praxe a teorie speciální pedagogiky*. Praha : SPN, 1958.

¹⁴⁷PREDMERSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dejín špeciálnej pedagogiky*.

Bratislava : Univerzita Komenského, 1978.

¹⁴⁸BÍLEK, Václav; NIKLÍČEK, Ladislav. K historii českého sociálního lékařství. *Československé zdravotnictví*. 1979, 27, 3.

¹⁴⁹PREDMERSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dejín špeciálnej pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1978.

ve městech byl obvykle jen jeden lékař na 7 tisíc obyvatel a na venkově dokonce na víc než 11 tisíc obyvatel. Vznikaly různé ústavy a nemocnice.

K významnějšímu zlepšení zdravotnické péče došlo až v druhé polovině osmnáctého století, kdy za vlády Josefa II došlo k přijetí několika významných zákonů.¹⁵⁰

Tento panovník brzy po svém nástupu vydal direktivní pravidla, v nichž stanovil jednotné postupy pro zakládání zdravotnických ústavů pro nemocné, rodičky a práce neschopné. Nové ústavy měly nahradit zrušené klášterní špitály. První státní ústavy vznikaly nejprve ve velkých městech rakouské říše a postupně se rozšiřovaly i do měst menších. V Praze vznikaly ústavy později, až na přelomu 80 - 90. let 18. století. Jako příklad nám může posloužit ústav na Karlově. Ve zmíněném ústavu byli umisťováni mimo jiné i práce neschopní jedinci. Chovanci, kteří mohli částečně pracovat, byli zapojováni do ruční výroby.¹⁵¹

Jak je vidět z výše uvedeného přehledu, v osvětské době se začal rozvíjet nový a pokrokovější způsob péče o osoby s různým zdravotním postižením. Nový model vytvářel zařízení, ve kterých se kromě zdravotnické péče uplatňovala i výuka a příprava na život s různými zdravotními omezeními. Kromě již zmíněného ústavu pro hluchoněmé jedince, vznikaly v Českých zemích i další ústavy. Je třeba se zmínit o ústavu pro slepce na Hradčanech, který vznikl v roce 1810.¹⁵²

V této době se rozvíjejí i soukromé ústavy a nemocnice. Také spolky se snažily zlepšit život zdravotně handicapovaným. Tento styl péče o chorobné osoby převažuje v celé Evropě a tedy i u nás. Jako příklad nám může posloužit rodina Riegrova, která na dobročinné účely darovala velké finanční prostředky.¹⁵³ Zejména Marie Červinková-Riegrová popsala stav sirotčinců a nalezců takto: „*U nás není žádná dobročinná organizace, není spolků pro dohled na umístění sirotků*“.¹⁵⁴ Jak sama ve své práci uvádí, v západní Evropě jsou v péči o handicapované jedince dále než v českých zemích.

Další významnou společenskou skupinou zabývající se charitativní péčí byl Americký klub dam, který se podílel na vlastenecké činnosti českých žen. V čele klubu byl známý mecenáš a zakladatel etnografického muzea Vojta Náprstek. Klub pořádal různé charitativní akce.¹⁵⁵ Mimo jiné přispíval nemalou finanční částkou na běžný chod ústavu pro

---

¹⁵⁰ELTERLEIN, Eugen. K základním problémům dějin zdravotnictví a soc. lékařství.

Československé zdravotnictví. 1982, 30, 4.

¹⁵¹SVOBODNÝ, Petr. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha : Knižnice dějin a současnosti, 1998.

¹⁵²POPELÁŘ, Bohumír. *Přehled vývoje praxe a teorie speciální pedagogiky*. Praha : SPN, 1958.

¹⁵³NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století*. Praha : JANUA, 1999.

¹⁵⁴ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha, 1894.

¹⁵⁵SOLLE, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha : FELIS, 1994.

hluchoněmé. Vojta Náprstek pocházel z bohaté rodiny, ve které byla po smrti jeho otce vůdčí osobností jeho matka, která nemalou část svých financí dávala na charitu. Vojta Náprstek pobýval deset let v USA, kde se seznámil mimo jiné i s tamější charitativní činností.

Jak je vidět, péče o zdravotně postižené byla ovlivněná politickou situací. Je zřejmé, že čím byla vyšší vyspělá společnost, tím byla lepší péče o handicapované osoby. Lišily se také přístupy k osobám, které se samy o sebe nemohly postarat. Od zavrhování zdravotně postižených jedinců v době pravěku a starověku až po charitativní péči, kterou poskytovalo české měšťanstvo. V polovině 19. století dochází však k novému posunu této péče, a to na obce a sociální pojištění. Oba tyto systémy měly však nedostatky.

3.2 Vznik a vývoj jednotlivých druhů sociálního pojištění v Rakousku-Uhersku

V polovině 19. století vzniká sociální pojištění, toto pojištění mělo chránit pracující pro případ nemoci, invalidity nebo nezaměstnanosti. Během 19. století, a to zejména v jeho druhé polovině, se objevují nové myšlenky, jak tyto pracující zabezpečit.

Pojištění pracujících pro případ úrazu, nemoci, invalidity a úmrtí vzniklo proto, aby bylo postaráno zejména o ty pracovníky, kteří žili pouze z výdělku a nemohli si ušetřit na horší časy, takže ve výše uvedených případech zůstávali, i se svými rodinami, zcela bez prostředků.¹⁵⁶

První etapu budování sociálního zabezpečení dělnictva až do taffovských reforem je možno rozdělit chronologicky do dvou částí. První tvoří období cechovního zřízení do konce roku 1859. Druhá etapa je obdobím liberalismu, od přijetí liberálního živnostenského řádu v prosinci 1859, do vydání zákonů o úrazovém a nemocenském pojištění.

První etapa byla prováděna už na přelomu 18. a 19. století. Již v této době byl stát nucen, i když velmi nedostatečným způsobem, upravovat péči o řemeslné i tovární dělníky, kteří byli práce neschopní, aby plná tíha jejich zabezpečení nespočívala jen na veřejné

---

¹⁵⁶ TŮMA, Antonín. *Právní základy veřejné správy sociální a zdravotní zvláště péče o mládež*. Praha : Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

Pojištění sociální dělí se na různé druhy a to především podle toho, pro jaký případ má se pojištěním zabezpečiti potřebná sociální pomoc. Podle toho rozeznáváme pojištění nemocenské, které se vztahuje na pomoc v nemoci a pojištění starobní a invalidní (pensijní), jež zabezpečuje přiměřenou pomoc, stane-li se pojištěnec neschopným výdělečné práce následkem trvalé choroby, zmrzačení a p. nebo následkem pokročilého věku. Zvláštním, dosud samostatným odvětvím pojištění invalidního je u nás pojištění úrazové, které se vztahuje na případy, kdy úplné nebo částečné omezení schopnosti výdělečné nastalo následkem úrazu, utrpeného při zaměstnání v některém lidském zdraví a životu zvlášť nebezpečnému podniku. Sem patří také pojištění pro případ nezaměstnanosti, k jehož uzákonění u nás dosud nedošlo.

chudinské péči, regulované od doby vlády Josefa II. První sociální pojišťovny měly cechy. V čeledním řádu pro Vídeň z května 1810 se ustanovovalo, že v případě onemocnění musí zaměstnavatel pečovat o příslušníka své čeledě nejméně po tři týdny; jestliže nemoc vznikla vinnou zaměstnavatele, tak po celou dobu nemoci. Navíc většina cechů musela platit za své dělníky, kteří byli léčeni ve špitálech.

3.3 Závodní pokladny

Jedním z prvních typů pojišťoven byly závodní pokladny, které zakládali majitelé podniků. Většinou do ní vložili větší finanční částku a zbytek platili zaměstnanci. Horníci měli speciální pojištění, které přetrvalo až do první republiky. Bratrské pokladny byly zakládány při dolech a hutích a vydržovali je sami dělníci. Poskytovaly finanční pomoc při úrazu, v nemoci, invaliditě a ve stáří. Každý horník měl povinnost být v této pokladně. Každá bratrská pokladna si stanovila svá vlastní pravidla. Jedna z těchto pokladen, si stanovila výši příspěvků, které činily 7 %, tj. 7 krejcarů z každého vydělaného zlatého (původně jen 4 krejcarey). Z těchto vybraných peněz byli podporováni nemocní horníci, a sice ve formě menších zápůjček, nebo přímých podpor. Později k tomu přistoupily podpory invalidním horníkům, jakož i podpory vdovám a sirotkům, pokud úraz nebo smrt se stala při práci v dolech. Pokladny hornických dělníků v této formě se tak velmi podobaly pozdějším pokladničním spolkům továrních dělníků. Členové měli nárok na podporu v případě nemoci, která se skládala z bezplatného lékařského ošetření, z bezplatného poskytování léků, lékařských prostředků a nástrojů a z podpor peněžitých.

Příspěvky se srážely při výplatě a byly uváděny jako srážkové položky ve výplatních listinách. Pohybovaly se od 20 kr. až do 50 kr. denně a činily asi třetinu průměrné dělnické mzdy. Podpory byly ale omezeny časově, jejich výplata začínala 4. dnem nemoci a nebyla zpravidla vyplácena déle než 3 měsíce. K prodloužení výplaty nemocného po této době bylo zapotřebí zvláštního rozhodnutí výboru bratrské pokladny.¹⁵⁷ Zmiňované sociální pojištění bylo ovšem pouze pro horníky.

Změna nastala v roce 1859, kdy vyvrcholila snaha vytvořit dělnické instituce vzájemné pomoci a tato myšlenka byla zakotvena v části Živnostenského řádu z roku 1859. Jeho § 85 nařizoval, že při větším počtu zaměstnanců, nebo vykonával-li zaměstnanec nějaký

---

¹⁵⁷HOUSER, Jaroslav. *Vývoj hornického pojištění k bojům našich horníků za kapitalismu*. Praha : ČSAV, 1960.

nebezpečný druh zaměstnání, měl podnikatel povinnost (za příspěvní dělnictva) zřít pokladnu podpůrnou anebo přístoupit k podobné pokladně již dříve zřízené.¹⁵⁸

Podle tohoto zákona začaly po celé habsburské monarchii vznikat podpůrné pokladny. Statistika dospěla k závěru, že v Předlitavsku existovalo v roce 1879 celkem 860 nemocenských a podpůrných pokladen, z nichž bylo 764 určeno pro živnostenské pomocné dělníky, zatímco 96 připouštelo za členy také jiné osoby než dělníky této kategorie. Z těchto 860 pokladen připadalo 504 na průmyslové podniky a 235 na živnosti.

Kolik pracovníků bylo skutečně pojištěno u těchto pokladen, to ukazují různé statistiky. V roce 1879 bylo celkem 681 pokladen. Měly 294 107 členů a příjmy 1940 mil. zlatých a výdaje 1460 mil. zlatých. Z těchto pokladen připadalo průměrně na jednu pokladnu v případě spolků na základě vzájemnosti 572 členů (příjmy 4547 a výdaje 4270 zlatých), v případě pokladen vydržovaných samotnými zaměstnavateli 98 členů (příjmy 326 a výdaje 324 zlatých), v případě pokladen vydržovaných zaměstnavateli a dělníky společně 507 členů (příjmy 3 287 a výdaje 2 198 zlatých) Celkový průměr činil 432 členů na jednu pokladnu s příjmy 2 849 a výdaji 2 144 zlatých Výplaty důchodů se od sebe lišily. Průměrné příspěvky do penzijní pokladny byly vykazovány v roce 1906 u plnoprávných členů 24 korunami, to představovalo 2,3 % z ročních průměrných mezd ve východní části revíru. Průměrné penze byly ve stejných letech vyčísleny pro horníka-důchodce 205 K ročně. Na každý den připadalo tak hornickému Invalidovi jen 56 haléřů.¹⁵⁹

Toto pojištění mělo stále mnoho nedostatků, podle ustanovení tohoto řádu byl dělník připoután k závodu, poněvadž odchodem ze zaměstnání ztrácel nárok na podporu z pokladny, do které po celý život platil příspěvky. To bylo hlavní příčinu toho, že ani dělníci sami neusilovali o zřizování podpůrných závodních pokladen, i za tu cenu, že pak nedostali příspěvek od zaměstnavatele.¹⁶⁰

3.4 Nemocenské a úrazové pojištění

Jak bylo již uvedeno, vedle domovského práva bylo ustaveno i nemocenské a úrazové pojištění. Obě pojištění vznikla z několika podnětů, a to jak politického, sociálního tak i hospodářského.

---

¹⁵⁸GRUBER, Josef; WINTER, Lev; ŠTERN, Evžen; BERÁNEK, Josef; MATHESIUS, B.; ŽALUD, Augustín; BOHÁČ, Antonín. *Sociální politika v Československé republice*. Praha : Redakce sociálního ústavu československé republiky, 1924.

¹⁵⁹JANÁK, Jan. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1970.

¹⁶⁰JANÁK, Jan. *Výpomocné pokladny pro dělnictvo na Moravě v 50-70. letech 19. století*. Brno : Sborník prací Filozofické fakulty v Brně, 1973.

Rakouská vláda se při vytváření těchto pojištění mohla inspirovat v Německu, kde toto pojištění zavedl kancléř Otto Bismarck. Německo bylo hospodářsky vyspělé, ale postihla ho hospodářská krize, která po roce 1873 kvapem postupovala. Byly uzavírány továrny, klesla koupěschopnost obyvatel a vývoz do zahraničí. Idea svobodného a neregulovaného obchodu mezi státy, která navíc v Německu nikdy nebyla příliš oblíbená a do důsledku realizovaná, dostala vážnou ránu. Hospodářská krize postihovala v Německu především dělnictvo, proto zde byla oprávněná obava z jeho radikalizace.

Signál k zahájení sociálních reforem vyšel z úst samotného německého císaře v jeho slavném projevu k poslancům dne 15. 2. 1881. Tvrdilo se v něm, že *„Vyléčení společenských neduhů nelze dosáhnout pouze prostřednictvím potlačování socialistických výstřelků. Instituce, které měly dosud za úkol chránit dělníka, jenž v důsledku úrazu či stáří ztratil svou schopnost pracovat a zůstal bezmocný, se ukázal jako neadekvátní. Tato nedostatečnost není nikterak nevýznamným faktorem v tom, že příslušníci této třídy hledají záchranu v podpoře cílů sociální demokracie.“*

Vznikaly pojišťovny, kam zaměstnavatelé a zaměstnanci pravidelně ukládali určité finanční částky. Pokud dělník onemocněl, nebo při práci v továrně utrpěl úraz, musela mu pojišťovna poskytnout příslušné finanční dávky. Pokud utrpěl úraz, kterému podlehl, tak i jeho pozůstalí měli nárok na peněžní dávky z pojišťovny.

Kdybychom měli shrnout klíčové prvky Bismarckova systému sociálního zákonodárství, je třeba jmenovat tyto: bylo obligatorní, veřejnoprávní, decentralizované, a na bázi pojištění. V celé řadě ohledů zcela nesplňovaly kancléřovy představy, zvláště v posledně jmenovaném aspektu.

Podobný proces byl postupně uplatněn i v Rakousko-Uhersku.¹⁶¹ Ze stejného důvodu, aby dělnictvo se neradikalizovalo, musela i habsburská monarchie přijmout zákony o sociálním pojištění. V roce 1882 byl podán návrh na vypracování zákona o nemocenském pojištění. Návrh podal baron Chlumecký: *„Nutno se zabývatí těmito otázkami, poněvadž procesy socialistické dokazují, že nespokojenost v dělnictvu chtějí užítí některé strany, aby získaly naše dobré a statné obyvatelstvo dělnické pro své velmi falešné a nesprávné doktriny, že toto nemá oné síly odporu proti nim, jako dříve mělo“*.¹⁶²

Čeští politikové a ekonomové považovali za nutné zavést sociální pojištění, protože plat zajistí pouze základní potřeby a nemůže stačit zajistit dobu, kdy byl dělník nemocný, nebo

---

¹⁶¹RÁKOSNÍK, Jakub. Cukr a bič kancléře Bismarcka. *Historický obzor*. 2004, 6.

¹⁶²GRUBER, Josef; WINTER, Lev; ŠTERN, Evžen; BERÁNEK, Josef; MATHESIUS, B.; ŽALUD, Augustín; BOHÁČ, Antonín. *Sociální politika v Československé republice*. Praha : Redakce sociálního ústavu československé republiky, 1924.

kvůli pracovnímu úrazu nemohl pracovat. Byl to například Gustav Eim, který ve své novoroční poznámce v roce 1891 pronesl: „*Železný zákon, dle kterého mzda nikdy nemůže činiti více, nežli co stačí na nejnezbytnější výživu, je tvrdá, srdce prázdná teorie, jež většinu lidské společnosti odsuzuje k osudu otroků, kteří faraonům stavěli pyramidy*“.¹⁶³

Zákony o nemocenském a úrazové pojištění byly schváleny v roce 1888 a vstoupily v platnost o rok později. Mezi oběma druhy pojištění byly rozdíly, a to jak v počtu pojištěnců, tak i ve správě. Úrazové pojištění podle zákona z roku 1888 se vztahovalo jen na dělníky na některých nebezpečných pracovištích, zejména pokud se v nich používaly stroje. K zabezpečení tohoto pojištění vznikaly úrazové pojišťovny v Praze a v Brně. Nebyly to státní ústavy, nýbrž samosprávné korporace, jejichž stanovy schvalovalo Ministerstvo vnitra.

3.4.1 Nemocenské pojištění

Nemocenské pojištění se týkalo všech dělníků, na které se vztahovalo úrazové pojištění a kromě toho ale i na ostatní zaměstnanecké kategorie. Zahrnovalo tedy mnohem více osob, které byly v námezdním poměru, i když ne úplně všechny, neboť z něho bylo zejména vyloučeno zemědělské, lesní a domácké dělnictvo. Nemocenské pojištění se tedy vztahovalo zejména na průmyslové dělnictvo.

Nemocenské pojištění zajišťovaly nemocenské pokladny, a to zejména okresní, které příslušely k obvodu soudního okresu, ale také závodní, pakliže bylo v závodě zaměstnáno aspoň sto osob spadající pod pojišťovací povinnost.

Do konce monarchie prošla obě pojištění řadou změn, pojišťovny se musely vyrovnávat s odchodem mužů na frontu, a z toho vyplývajícím poklesu plateb pojištěnců na účty pojišťoven. Byla snaha, aby se i pojišťovny finančně podílely i na péči o válečné invalidy. Oba typy pojištění bude dobré popsat podrobněji a ukázat, jak je ovlivnila válečná doba, jako první bude popsáno nemocenské pojištění.

Nemocenské pojištění vzniklo podle zákona chváleného v roce 1888. Tímto zákonem se měl zajistit pracovníkům, kteří onemocněli, případně utrpěli úraz, určitý finanční příjem. Ten měl teoreticky pokrýt jak náklady na léčbu, tak i všechny potřebné životní náklady, které musel pracovník a jeho rodina po dobu nemoci vynaložit.

Po roce 1888 začaly vznikat různé nemocenské pojišťovny. Pojištění nemocenské dělnické bylo na základě vzájemnosti. To znamená, že bylo zapotřebí, aby počet vzájemně

---

¹⁶³ZNOJ, Milan; HAVRÁNEK, Jan; SEKERA, Martin. *Český liberalismus - texty osobností*. Praha : Torst, 1995.

za sebe ručících osob byl co možná největší, protože jenom tak bylo možno rozložit náležitě riziko. Skutečnost byla však jiná. V praxi existovalo několik druhů nemocenských pojišťoven. Byly okresní nemocenské pokladny, nemocenské pokladny společenství, spolkové a závodní. Základní zákonná ustanovení platila však v zásadě pro nemocenské pokladny všech uvedených kategorií.

Počet pojišťoven a pojištěných dělníků se neustále měnil. Tak například v roce 1907 bylo nemocenské pojištění prováděno 2 897 pokladnami, tento počet byl menší než v dřívějších dobách, protože po celých předcházejících 14 let bylo pokladen více než 2 900. V roce 1907 bylo nejvíce pokladen závodních, a to 1 236, nemocenských pokladen společenství bylo 867. Potom teprve následují okresní 566, spolkové 280 a nejméně stavební 20. V těchto pokladnách bylo pojištěno v roce 1907 celkem 3 044 129 dělníků.

Nejvíce členů vykazaly okresní pokladny, a to 1 296 809 členů, potom závodní 730 270, spolkové 557 876, společenství 445 054 a nejméně stavební 1 212.

Tato čísla ukazují, jak bylo nemocenské pojištění velmi roztržštěné. To byl velmi velký nedostatek nejenom v tom, že množství pokladen nedovoluje vyvažovat různá rizika, ale i zdražuje kontrolu.¹⁶⁴

Každá nemocenská pojišťovna musela mít vlastní stanovy, které musely být schváleny okresním hejtmanstvím. Obsahovaly základní ustanovení, podle nich se řídila nemocenská pojišťovna. Je samozřejmé, že tyto stanovy musely vycházet ze schváleného zákona. Rozdíly mezi jednotlivými stanovami byly principiálně možné, ale byly velmi malé. Nejdříve bylo ve stanovách uvedeno, kdo se může stát členem nemocenské pojišťovny. Do tří dnů museli zaměstnavatelé přihlásit své zaměstnance. Pokud to tak neučinili, hrozil jim postih. Do některých okresních pojišťoven se mohli přihlásit i ostatní pracovníci, kteří pracovali v podnicích, kde nebyla povinnost nemocenského pojištění.

Všichni pojištěnci mohli volit valnou hromadu, ta volila představenstvo a revizní komisi. V čele každé pokladny stálo představenstvo volené členy pokladny, kteří byli voleni všemi pojištěnci. Představenstvo tvořili ze dvou třetin zástupci pojištěnců a z jedné třetiny zástupci zaměstnavatelů a řídilo celou pojišťovnu. Měli za úkol jednat za pojišťovnu s lékaři a hlídat finanční prostředky. Valná hromada také volila dozorčí výbor, ve kterém měli zaměstnavatelé a zaměstnanci stejný počet členů. Měl za úkol hlídat hospodaření pojišťoven

---

¹⁶⁴GRUBER, Josef; WINTER, Lev; ŠTERN, Evžen; BERÁNEK, Josef; MATHESIUS, B.; ŽALUD, Augustín; BOHÁČ, Antonín. *Sociální politika v Československé republice*. Praha: Redakce sociálního ústavu československé republiky, 1924.

a činnost představenstva a také, zda jsou dodržovány stanovy nemocenské pojišťovny.¹⁶⁵

Pro případ, že by se nemocenská pojišťovna dostala do finanční tísně, pojišťovny musely mít rezervní fond. Do tohoto fondu se musely ukládat dvě pětiny vybraných prostředků. Tyto prostředky se mohly využít jen v případě, kdy v okruhu pojišťovny vypukla epidemie a výdaje na léčbu byly několikanásobně vyšší, než bylo obvyklé. Pokud si léčba epidemie vyžádala tolik finančních prostředků, že byl vybrán i rezervní fond, musela si pojišťovna vypůjčit.¹⁶⁶

Dávky, které nemocenské pojišťovny vyplácely, byly trojí, a to ošetrovné, dávky v nemoci a pohřebné. Ošetrovné byla dávka, kterou nemocenská pojišťovna vyplácela lékaři za léčení svého člena. Pacient měl také nárok na léky a léčebné pomůcky, které měly usnadnit jeho návrat do zaměstnání. Když byl pojištěnec nemocný déle než tři dny, měl nárok na dávky v nemoci. Pokud bydlel s dalšími osobami v domácnosti, které byly na jeho platu závislé, dostávaly také finanční dávky. Tato dávka byla obvykle 60 % dělníkova platu. Pokud si choroba vyžádala hospitalizaci v nemocnici, pojišťovna musela pobyt zaplatit. Třetí a poslední dávkou bylo pohřebné. To dostali pozůstalí po zemřelém pojištěnci a byla ve výši dvacetinásobku platu pojištěnce a měla sloužit k vystrojení pohřbu. Nemocenské pojištění se vztahovalo také na rodičky, finanční dávky dostávaly ženy 13 týdnů před porodem a v době šestinedělí po dobu 3 týdnů po porodu. Ženám potom byla vyplácená částka nemocenskou pokladnou, která měla představovat 60 % obvyklé denní mzdy.

Nemocenské dělnické pojišťovny fungovaly na základě vzájemnosti, a to mezi zdravými a nemocnými členy. Jejich politika měla vycházet zejména z tohoto, jak je citováno ze stanov: „*Že členstvo musí si uvědomiti jednu velikou pravdu, že zájem pokladny jest také zájem členů. Jest svrchovaně nesprávně stavěti na jednu stranu pokladnu, na druhou stranu členstvo. Členstvo a pokladna jest jedno a totéž, zvláště rozhoduje-li členstvo prostřednictvím svých delegátů a členů představenstva a dozorcího výboru o vedení pokladny samo. Nemocenská pokladna musí toho přísně dbát, aby sloužila výhradně jen nemocenskému pojišťování, aby totiž onemocnělým členům dostalo se všech potřebných dávek a ochrany plnou měrou*“.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵KŘEPELKOVÁ, Vlasta. *Sociální zabezpečení dělnictva v době pracovní neschopnosti v Čechách před první světovou válkou - Počátky odborového hnutí v českých zemích*, Praha : Práce, 1980.

Volby se prováděly poštou, a to tak, že představenstvo vydávalo volební legitimace, a ty byly po vyplnění jména kandidáta vráceny poštou zpět. Volby do nemocenských pokladen se staly pečlivě sledovanou politickou otázkou. Nemocenské pokladny měly pochopitelně velký politický vliv, neboť to byla instituce, s níž byl dělník ve styku právě v kritické životní situaci. Pokladny se staly vlivným nástrojem politické agitace.

¹⁶⁶ NA, ZU, kartaň č. 24, Stanovy okresní nemocenské pojišťovny v Žamberku.

¹⁶⁷ *Věstník českých lékařů*. 1917, 25, 41.

Z tohoto vycházely řády, které měly nemocenské pojišťovny a jejich členy chránit před těmi, kteří se snažili zneužít nemocenské dávky.

Bylo samozřejmě nutné, aby pojišťovna mohla vykonávat dozor nad dělníky, kteří byli nemocní a probírali finanční dávky a zneužívali je. Platila určitá pravidla, která se musela dodržovat, kdyby je nemocný pacient nedodržoval, o dávky v nemoci by přišel. Léčení mohlo být členům odepřeno, když se zjistilo, že se neřídili pouze lékařovou radou, nýbrž radou jiné osoby a choroba se zhoršovala, rovněž i tehdy, když plýtvali léky, nebo se řádně neléčili. Nemocenská pojišťovna by musela přestat vyplácet dávku, kdyby byl pacient přistižen při jakékoli práci, nebo svým chováním svoji chorobu zhoršoval. Člen se nemohl vzdálit z obvodu nemocenské pokladny bez souhlasu lékaře a nemocenské pokladny. Dávka v nemoci by byla pojištěnci zastavena, kdyby se nechtěl na radu lékaře podrobit dalšímu vyšetření v nemocnici, nebo se nechtěl podrobit nové lékařské prohlídce. Pacient nemohl počítat, že dostane finanční dávky od nemocenské pojišťovny v případě, že si úmyslně svoji nemoc přivodil sám za účelem finančně se obohatit. Také vedení pojišťovny odmítlo platit nemocenskou dávku tomu, kdo utrpěl nemoc ve rvačkách, ke kterým dal podnět, nebo se rvačky účastnil. Také pojišťovna odmítala platit léčbu, která byla způsobená alkoholem, případně když pojištěnec onemocněl v důsledku trestného činu.

Jak je vidět, pojišťovna musela mít přehled o svém nemocném členovi a mít právo ho kontrolovat. K tomu sloužili kontroloři, které měla každá pokladna. Ti však museli vědět, kde se nemocný nachází. Když však pojištěnec vědomě za účelem, aby se vyhnul kontrole, udal nesprávnou adresu svého bydliště nebo odepřel kontrolu vůbec, hrozil mu postih.

Tento postih mohl mít několik podob. Prvním bylo to, že členům, kteří předstíráním poškodili nemocenskou pokladnu, mohly být předpisovány příspěvky dvojnásob vyšší, až do uhrazení způsobené škody. Také se nevyklučovalo trestní stíhání tohoto pojištěnce. Když však provinění a škoda nebyla taková, nemocný pro sebe našel polehčující okolnosti, mohla být pouze snížena podpora, a to na polovinu.¹⁶⁸

Je samozřejmé, že zavedením nemocenského pojištění se změnilo i postavení lékařů. Lékaři v systému nemocenského a úrazového pojištění se dostávali do mnoha situací, na něž nebyli lékařskou fakultou připravováni. Posuzovali pracovní úrazy, pracovní neschopnosti, nemoci z povolání a zároveň se snažili zachovat patřičnou úroveň péče o zdraví. Navíc na ně vyvíjely nemocenské pojišťovny tlak, aby šetřili finanční prostředky, tím se mnohdy dostávali do složitých situací.

---

¹⁶⁸*Věstník českých lékařů*. 1917, 25, 45.

Jak to shrnul později profesor Procházka v roce 1920: „*Stojí tu lékař mezi dvěma ohni – jednak nadměrné požadavky členů nemocných a simulantů o uznání za nezpůsobilé k práci a na druhé straně orgány pokladny, které chtěly mít málo nemocných, málo vydání a kterým se často zdá, že je lékař pokladny příliš povolný. Tato dvojí úloha pokladenského lékaře, chránit prospěch a zdraví dělníkovo a chránit také pokladnu je velmi obtížná a způsobuje lékařovi mnoho trpkých chvil. Není naprosto možno, aby lékař vyhověl oběma stranám*“.¹⁶⁹

Tak fungovalo nemocenské pojištění 25 let až do vypuknutí 1. světové války v roce 1914. V následující tabulce jsou uvedené počty nemocenských pojišťoven a počty členů ve všech těchto zařízeních.¹⁷⁰

Počet nemocenských pokladen (1890-1913)

Správní rok	Počet pokladen	Průměrný počet členstva
1890	2740	1 548 825
1900	2942	2 499 930
1910	3350	3 467 329
1913	3169	3 383 408

Z této tabulky je vidět, že první dvě desetiletí se zvyšoval počet pojištěnců a počet nemocenských pokladen, trend se obrátil až v roce 1913, kdy se snížil počet pojišťoven i členů. Do toho vypukla válka a v celé podunajské monarchii byla vyhlášena mobilizace, ta se musela projevit i v nemocenském pojištění.

Nařízením mobilizace a následným značným úbytkem pojištěnců, tudíž i příjmů, se nemocenské pojišťovny dostávaly do finanční krize. Bylo proto nutné, aby příslušní činitelé v nemocenských pokladnách včasným zásahem a opatřeními přispěli k tomu, aby zájmy ústavů nebyly poškozené.¹⁷¹

To si uvědomovala i vláda ve Vídni, proto bylo vydáno doporučení pro nemocenské pokladny, jak si mají počínat, aby ušetřily peníze. Především se měla omezit ta zdravotní péče, která nebyla zcela nezbytná. Tyto návrhy byly koncipovány pouze na několik měsíců, dokud bude trvat válka, ale ta trvala déle, než se očekávalo.

Všichni, kdo nebyli těžce nemocní, případně práce zcela neschopni, měli ukončit nemocenskou a vrátit se do zaměstnání. Do stavu nemocných měli být přijímáni pouze těžce nemocní. Měly se omezit pobyty v nemocnicích, kde mohly být přijímány jen akutní případy. Toto nařízení bylo přijato nejenom v zájmu členů pokladny, ale aby se v době války zbytečné neplýtvalo. Bylo to i v zájmu pohotovosti nemocnice, která musela být připravena

¹⁶⁹ NIKLÍČEK, Ladislav. Čeští lékaři a povinné nemocenské pojištění. *Moderní dějiny*. 1993.

¹⁷⁰ *Svépomoc*. 1916, 23, 17.

¹⁷¹ *Svépomoc*. 1914, 21, 15.

přijímat zraněné vojáky z fronty. Mělo být úplně zastaveno posílání členů na pobyt do lázní nebo neměly být poskytovány lázeňské kúry. Také mělo být omezeno předpisování léků a léčebných pomůcek.¹⁷²

Tato doporučení nemocenské pojišťovny byla dodržována. Brzy se však ukázalo, že omezení nebyla až tolik potřebná. Napomohlo tomu i to, že se nedostavily ve větších rozměrech obávaná epidemie, proto nebylo ani třeba přijímat další úpravy k úspoře financí v dělnické pojišťovně.

Už v roce 1916 vyšel pochvalný článek v časopisu Svěpomoc, kde se mimo jiné píše: *„Dělnické nemocenské pojišťovny projeví i v čase válečném přímo skvělou výkonnost. Neomezily se po dobu války na svůj úzký, zákonem jim daný rámec, ale povzbuzeny sankcí vlády, podjaly se i dalekosáhlých úkolů válečné péče. Zde vedlo sociálně pojišťovací ústavy vědomí, že mezi těmi, jimž péče jejich jest věnována, nachází se veliké procento jejich pojištěnců a příslušníků. Známa velká akce sociálně pojišťujících ústavů za účelem opatření teplých součástí oděvních na ochranu vojáků v poli proti zimě a nemocem, setkala se skvělým úspěchem. Avšak sociálně pojišťovací ústavy projeví také v pravý čas úplné porozumění pro zájmy státu a říše, zúčastnivše se vzhledem ke svému poslání a svým hospodářským poměrům význačným způsobem na upisování válečných půjček, takže i po této stránce ukázaly, jak platnými činiteli ve zřízení státním jsou“.*¹⁷³

I přes tato pochvalná hodnocení nemocenského pojištění stále docházelo ke snižování počtu členů. To bylo způsobeno především tím, jak odcházeli muži na frontu.

3.4.2 Úrazové pojištění

Úrazové pojištění vzniklo podobně jako nemocenské v roce 1888. Poskytovalo invalidní důchod pracovníkovi, který kvůli pracovnímu úrazu nemohl vykonávat své původní zaměstnání. Vztahovalo se i na vdovské a sirotčí důchody. Na tyto sociální dávky měly nárok osoby, kterým zemřel živitel. Je nutno si uvědomit, že už před 1. světovou válkou měli rodiče a děti vzájemnou vyživovací povinnost.

Smyslem tohoto pojištění bylo zajištění dělníka a jeho rodiny v případě, že by byl při výkonu pracovní činnosti zraněn takovým způsobem, že by nemohl vykonávat své původní povolání nebo by dokonce svému zranění podlehl. Finanční prostředky do úrazových pojišťoven přicházely, jak od zaměstnavatelů, tak i od zaměstnanců.

---

¹⁷² Svěpomoc. 1914, 21, 17.

¹⁷³ Svěpomoc. 1916, 23, 1.

Na rozdíl od nemocenského pojištění, byla v Čechách pouze jedna úrazová pojišťovna pro celou zemi. Další byla založena v Brně pro území Moravy. Úrazové pojišťovny vznikaly postupně i v jiných zemích habsburské monarchie.

Úrazovou pojišťovnu řídilo představenstvo, které bylo voleno jednou za šest let. Do svých funkcí byli voleni z řad členů. Do představenstva byli voleni zástupci podniků z Prahy i mimo Prahu, ve vedení pojišťovny byli zástupci malých i velkých podniků. Pokud některý člen předsednictva odstoupil, byl ustanoven jeho náhradník, který vykonával tuto funkci až do konce volebního období. Předsednictvo úrazové pojišťovny se scházelo poměrně často - jednou až dvakrát do měsíce. Byla období, kdy tato zasedání se konala každý týden. V tomto správním orgánu zasedalo i několik významných osobností.

Velkým nešvarem bylo, že při volbách docházelo k podvodům. Poražení kandidáti se často nehodlali smířit se svou prohrou. Proto často docházelo k tomu, že neúspěšní kandidáti se odvolávali k okresnímu hejtmanství, které mělo právo tyto volby zrušit.¹⁷⁴

Všichni dělníci, kteří spadali do úrazového pojištění, byli rozděleni do skupin, podle toho, jak namáhavou a zdraví nebezpečnou práci konali.¹⁷⁵

1. kategorie: zemědělství, lesnictví, mlýny, doprava (vyjma železnice),
2. kategorie: železnice, zpracovávání kovů a nástrojů, divadla,
3. kategorie: průmysl chemický, látky zapálené, třaskaviny,
4. kategorie: kámen, zeminy, stavebnictví, čištění ulic a budov, hasiči z povolání, kominíci
5. kategorie: podniky papírenské, kožešnické, dřevařské, závody, závody polygrafické,
6. kategorie: textil, čištění oděvů.

Toto pojištění se nevztahovalo na všechny obyvatele říše, ale na jen ty pracovníky, které podnik k pojištění přihlásil. Jak se zvyšoval počet průmyslových podniků, které musely být pojištěny, tak se zákonitě zvyšoval počet obyvatel, kteří měli zajištěné i úrazové pojištění.

I když byl pracovník pojištěn, stále neměl jistotu, že dostane důchod od úrazové pojišťovny, protože ta mohla zraněného dělníka odmítnout. Důvody k odmítnutí těchto

---

¹⁷⁴ KŘEPELKOVÁ, Vlasta. *Sociální zabezpečení dělnictva v době pracovní neschopnosti v Čechách před první světovou válkou - Počátky odborového hnutí v českých zemích*. Praha : Práce, 1980.

Volby do Úrazové pojišťovny se staly tak jako volby do nemocenských pojišťoven postupem času významnou politickou záležitostí. Zástupci do představenstva z řad dělnictva byli navrhováni podle příslušnosti k politickým stranám, takže se stávaly měřením sil, v Čechách především mezi sociálními demokraty a národními socialisty. Například ve volbách představenstva Úrazové pojišťovny v Praze v roce 1908 bylo pro sociální demokraty odevzdáno 5509 podnikových lístků (131 047 hlasů). Tento výsledek je zároveň velmi zajímavým důkazem toho, že dělnictvo z malých podniků (maloživností) volilo spíše národní socialisty, z větších průmyslových podniků sociální demokraty.

¹⁷⁵ KŘEPELKOVÁ, Vlasta. *Sociální zabezpečení dělnictva v době pracovní neschopnosti v Čechách před první světovou válkou - Počátky odborového hnutí v českých zemích*, Praha : Práce, 1980.

případů spočívaly především v tom, že zranění dělníka se sice událo v zaměstnání, ale mimo činnost, na kterou byl pojištěn, nebo byl při úrazu pod vlivem alkoholu. Tyto odmítnuté žádosti o invalidní důchody se neustále zvyšovaly. Například v roce 1895 bylo zamítnuto z došlých žádostí o důchod jenom 14,9 % případů, o 6 let později úrazová pojišťovna zamítla již 33,7 %. O tom, kdo má právo pobírat důchod od úrazové pojišťovny, rozhodoval ve sporných případech v konečné instanci soud.

V roce 1896 úrazová pojišťovna vyplácela důchody i pozůstalým, v tomto roce bylo celkem 430 osob, které pobíraly buď vdovské, sirotčí nebo důchody pro předky (rodiče, prarodiče a sourozenci).

Podle druhu pracovních úrazů to byly nejčastější úrazy končetin, hlavy, vyskytly se však i úrazy vnitřních orgánů. Pracovní úrazy dělníků mohly mít různé následky, buď se jednalo o pracovní úraz dočasný, který mohl být rychle vyléčen, dělník se pak za určitou dobu vrátil zpět do zaměstnání. Nebo byl úraz tak vážný, že způsobil trvalou invaliditu, pak už bylo nemožné, aby pracovník se vrátil zpět do zaměstnání. V obou případech měl právo na odškodnění od úrazové pojišťovny. Výše invalidního důchodu se odvozovala od dvou kritérií, jednak od původní výše platu pracovníka a pak od stupně invalidity.

Při stoprocentní pracovní neschopnosti způsobené dělníkovi úrazem mu byla vyplácena renta ve výši 60 % přihlášeného výdělku. Dále byla renta vyplácena podle stupně neschopnosti, a to teprve pátý týden po úrazu. Až do té doby měla být dělníkovi vyplácena dávka nemocenského pojištění. Důchod dostával i ten pracující invalida, který v důsledku pracovního úrazu získal další, i když menší zdravotní handicap. Mohl s ním vykonávat zaměstnání, za které dostával menší plat, než jaký měl před zraněním. Tato částečná invalidní renta měla vyrovnat životní úroveň, kterou měl dělník před zraněním.

O stupni invalidity a o výši důchodů rozhodovala lékařská komise. Ta byla složena z lékařů, speciálně k tomuto účelu vyškolených. Měli za úkol posoudit zdravotní stav žadatele o důchod, zda je natolik invalidní, že nemůže vykonávat sebemeně namáhavé zaměstnání. Jestliže tato komise rozhodla, že invalidní dělník nemůže vykonávat žádnou práci, byla mu přiznána 100%ní invalidita. Pokud se konstatovala invalidita nižšího stupně a mohl vykonávat určité zaměstnání, potom měl nárok na menší důchod.

Pro ilustraci je možné uvést několik příkladů, jak byly úrazy hodnoceny. Stoprocentní invalidita byla přiznána dělníkovi při ztrátě zraku, obou nohou nebo rukou. Částečné důchody dostávali pojištěnci, kteří měli například 60 % invalidity při ztrátě pravého předloktí nebo levé ruky, 50 %, při ztrátě jednoho oka, 30 % při ztrátě pravé ruky atd.

Úrazová pojišťovna vyplácela důchody také dětem a manželkám po dělnících, kteří po úrazu zemřeli. Tito rodinní příslušníci dostávali určité procento platu zemřelého dělníka. Největší procento dostávala vdova, a to 20 % mužova výdělku, sirotek do 15 let dostával 15 % otcova výdělku. Pokud žili ještě dělníkovi rodiče, a byli na jeho výdělu závislí, obdrželi 20 % výdělku. Úrazová pojišťovna platila i nemanželské dítě do 15 let, a to 10 % výdělku. Součet všech důchodů pro všechny pozůstalé dohromady nesměl být vyšší, než 50 % platu zemřelého.

Jak je vidět, úrazová pojišťovna vyplácela několik tisíc důchodů, které měly rozdílné hodnoty. V následující tabulce jsou uvedené průměrné důchody, které byly vyplácené během let 1907-1913.¹⁷⁶

Průměrné důchody (1907-1913)

Rok	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913
Průměrný důchod (K)	158,50	169,22	162,33	172,37	175,52	174,43	178,62

Z této tabulky není možné zjistit velikost jednotlivých druhů důchodů. Jsou ale k dispozici údaje o průměrných důchodech za rok 1907. Průměrná výše plného ročního invalidního důchodu obnášela 402 K 3 h, částečného důchodu 129 K 74 h, důchod vdovský 175 K 38 h, důchod sirotčí 101 K 28 h a důchod ascendentů byl 216 K 2 h.¹⁷⁷

Pojišťovna samozřejmě musela mít nějaký příjem, aby mohla uvedené důchody vyplácet. Proto jak zaměstnanci, tak i zaměstnavatelé, měli za povinnost odeslat určitou část mzdy na účet pojišťovny. Tyto odvody nebyly stejné, ale určovalo se to podle toho, jaká byla nebezpečnost práce. To znamená, že zaměstnanec, který pracoval ve velmi nebezpečných podnicích, kde byla větší možnost úrazu, musel platit více. Totéž platilo i pro podnikatele. Podniky byly rozděleny do dvanácti tříd. Do první třídy patřily ty podniky, kde bylo nejmenší nebezpečí, čím více stoupala nebezpečnost práce v podnicích, tak spadaly do vyšších tříd. Do jaké třídy určitý podnik patřil, určovala sama pojišťovna podle toho, kolik se tam stalo úrazů.

Došlé odvody se shromažďovaly na jednom účtu úrazové pojišťovny. Menší část těchto finančních prostředků byla ukládána v bankách, aby přinášely úroky, a tím se zvyšovalo

¹⁷⁶KŘEPELKOVÁ, Vlasta. *Sociální zabezpečení dělnictva v době pracovní neschopnosti v Čechách před první světovou válkou - Počátky odborového hnutí v českých zemích*. Praha : Práce, 1980.

¹⁷⁷GRUBER, Josef; WINTER, Lev; ŠTERN, Evžen; BERÁNEK, Josef; MATHESIUS, B.; ŽALUD, Augustín; BOHÁČ, Antonín. *Sociální politika v Československé republice*. Praha : Redakce sociálního ústavu československé republiky, 1924.

jmění pojišťovny, z druhé větší části byly vypláceny důchody. Nepatrná část peněz šla na provoz pojišťovny, a to na nájem, na platy úředníků a další provozní náklady.

Podnikatelé, kteří měli povinnost přihlásit se k placení úrazového pojištění za své zaměstnance, nebyli často ochotni zaplatit celou částku. Brzy po vzniku úrazové pojišťovny se u majitelů podniků objevily snahy o snížení platby. Pojišťovně nahlašovali menší platby od svých pracovníků a zbytek mzdy dávali tzv. na černo. Proti těmto praktikám bojovalo vedení pojišťovny neustálými kontrolami. Na druhou stranu musela pojišťovna dbát, aby důchody byly vypláceny pouze těm osobám, které je potřebovaly. K tomuto účelu sloužily lékařské prohlídky. Pokud na těchto prohlídkách se zjistilo, že zdravotní stav zraněného pracovníka se výrazně zlepšil, byla mu finanční dávka zmenšena nebo úplně zrušena, a tím se musel vrátit zpět do zaměstnání.

Podle výroční zprávy Úrazové pojišťovny za rok 1896 bylo pojištěno v Čechách 444 990 osob. Nejvíce pojištěnců pracovalo pouze rukama, jen menší část pracovala u strojů nebo v dopravě. Přes 2 000 dělníků pracovalo na pracovištích s nebezpečím výbuchu. Pracovník se nemohl přihlásit k úrazovému pojištění sám, ale pouze jako zaměstnanec podniku, který měl ze zákona povinnost se k pojištění přihlásit. Množství takto přihlášených podniků neustále stouvalo, v roce 1895 bylo přihlášeno 5 362 podniků.

V roce 1895 více než 65 % pojištěnců mělo dočasnou pracovní neschopnost, 29,9 % dělníků mělo nárok na celoživotní důchod. U zbývajících 4,7 % procent pojištěnců se jednalo o důchody pro pozůstalé.¹⁷⁸

Počet pojištěnců se neustále zvyšoval o několik procent ročně. Zatímco v roce 1895 bylo v českých zemích 1,5 miliónu pojištěnců, tak o pět let později bylo pojištěnců více než 2,8 miliónu. V roce 1910 evidovala Úrazová pojišťovna v českých zemích přes 3,4 miliónů pojištěnců. Toto zvýšení bylo způsobeno tím, že přibývalo podniků, které měly ze zákona o úrazovém pojištění povinnost se k pojištění přihlásit. Někdy se přihlásily i podniky, které pod tuto povinnost nepodléhaly. Ty však často své přihlášení přehodnotily a vypověděly smlouvu. Finanční prostředky, které pojišťovna dostávala takto od dobrovolně pojištěných podniků, tvořily jen nepatrnou část z celkových financí.¹⁷⁹

Jak rostl počet pojištěnců, tak zákonitě se zvyšoval počet hlášených úrazů. Například v roce 1900 bylo nahlášeno 14 878 úrazů, o deset let později to bylo již 23 192 úrazů.

Jak rostl počet úrazů pracovníků, tak i rostly počty a výše plateb a rent, které musela úrazová pojišťovna vyplácet, to mělo za následek, že výdaje pojišťovny byly vyšší, než její

---

¹⁷⁸Výroční zpráva Úrazové pojišťovny dělnické pro království české v Praze.

¹⁷⁹*Svépomoc*. 1913, 20, 12.

příjmy. Ve výsledku to znamenalo, že úrazová pojišťovna se dostávala do finančních pasiv. V prvních pěti letech byly odvody z platů dělníků vyšší než vyplácené důchody. Od roku 1894 však výdaje Úrazové pojišťovny začaly převyšovat příjmy, a tak se dostala do dluhů.

Nejvyšší dluh byl v roce 1903, ale od tohoto roku se dluh pojišťovny začal snižovat, protože příjmy byly vyšší, v roce 1910 už byly její příjmy a výdaje vyrovnané.¹⁸⁰

Jak bylo stručně naznačeno, bylo úrazové a nemocenské pojištění velmi složité. V roce 1913 byl celý systém v časopise „Svépomoc“ hodnocen takto: *„Letos slavíme 25leté jubileum, jak již bylo vzpomenuťo, ze zákona o pojištění nemocenském a úrazovém. Za tuto dobu poznali jsme nedostatky zákona i jeho výhody pro dělnictvo po stránce sociální: Zpočátku nebyli to jen zaměstnavatelé, nýbrž pohříchu někde i dělníci, kteří význam pojišťovacích zákonů podceňovali“*.¹⁸¹

Tak vypadalo úrazové pojištění v českých zemích před vypuknutím první světové války. Tyto změny se týkaly především příjmů úrazového pojištění. Především to bylo způsobeno tím, že byli dělníci povoláváni na frontu, takže podniky odváděly na účet úrazové pojišťovny menší finanční částku. Další ztrátou bylo, že podniky často uzavíraly provozy, kde bylo velké riziko úrazu, a tím pádem vyšší povinné odvody. Tím se začal dluh úrazové pojišťovny zvyšovat.¹⁸²

Jak klesaly počty pojištěných dělníků, tak se zákonitě i zmenšovaly počty úrazů. Tento trend nastal ihned po vypuknutí války. Je možné ilustrovat na počtu úrazů za měsíc srpen v roce 1913 a o rok později, tedy v prvním měsíci války. V srpnu v roce 1913 bylo hlášeno 2 143 pracovních úrazů a v roce 1914 téměř o tisíc méně, a to 1 349. Ještě větší rozdíly bylo vidět v druhém pololetí. V roce 1913 bylo v druhém pololetí hlášeno 10 990 případů úrazů na pracovišti a o rok později již jen 6 703, což je o 39 % méně. Za zmíněnými čísly se skrývalo několik faktorů, za prvé už zmiňovaný odchod pracovníků na frontu, rušení nebezpečných pracovišť, ale i to, že místo zkušených ředitelů, kteří byli odvedeni na frontu, nastoupilo nezkušené vedení. To mělo malé zkušenosti s nahlašováním případů úrazů a ne vždy byly všechny řádně hlášeny.

I za této válečné situace v roce 1915 bylo nutné vyplácet důchody osobám po pracovních úrazech invalidním, případně pozůstalým v případech smrtelných úrazů. V následující tabulce jsou uvedené počty osoby, kterým byl vyplácen úrazovou pojišťovnou některý důchod.¹⁸³

---

¹⁸⁰Výroční zpráva Úrazové pojišťovny dělnické pro království české v Praze za rok 1910.

¹⁸¹*Svépomoc*. 1913, 20, 12.

¹⁸²Výroční zpráva Úrazové pojišťovny dělnické pro království české v Praze za roky 1915-1916.

¹⁸³*Svépomoc*. 1915, 13, 1.

Ustálených důchodů plynulo počátkem prosince 1915

Typ důchodu	Počet důchodů
Vdovské důchody	3 152
Dětské důchody	2 430
Ascendentní důchody	124
Ustálené důchody poléčebné	21 013
<i>Důchodů celkem</i>	<i>26 719</i>

Z této tabulky je patrné, že bylo úrazové pojištění v českých zemích velmi rozšířené, jak ukazují následující čísla. Úrazová pojišťovna dělnická vydávala v roce 1914 každý měsíc na pojistné dávky částku ve výši kolem 700 000 K. Po vypuknutí války výše pojistných dávek poklesla, například v červnu roku 1915 bylo vyplaceno pouze 640 000 K.¹⁸⁴

Pojišťovnám v celé monarchii bylo doporučováno, podobně jako v případě nemocenského pojištění, aby přijaly některé návrhy, které jim měly snížit výdaje. V nemocnicích měly být léčeny pouze nejnaléhavější případy, méně vážné operace měly být odloženy. Dále byl zákaz posílat pacienty do lázní na doléčení a lékaři neměli předepisovat zdravotnický materiál.

Podobnými opatřeními se měl nahradit výpadek, který nastal po odchodu branců na frontu. Byla snaha, aby úrazové pojišťovny platily méně a tyto ušetřené peníze byly vynakládány na těžší případy raněných vojáků vracejících se z války. Zmíněná péče však byla mimo zákonné poslání úrazového pojištění, protože zranění se nestalo při plnění pracovních povinností. Bylo zřejmé, že samotná úrazová pojišťovna by ani nemohla financovat veškerou péči o válečné invalidy přicházející z fronty. Proto byla ustanovena pro výše uvedený účel speciální organizace s názvem „Státní zemská ústředna pro péči o vrátivší se vojíny“.

Důchody, které vyplácela úrazová pojišťovna, byly malé a často nemohly pokrýt náklady na živobytí, válka situaci ještě zhoršila. Proto vedení úrazové pojišťovny založilo v roce 1915 zvláštní „Jubilejní fond“, který měl přispívat všem osobám, které buď měly tak malý důchod, že je nemohl je uživit, nebo na důchod neměly nárok. Název fondu byl zvolen na památku 25 let trvání úrazové pojišťovny. Finanční prostředky na Jubilejní fond darovaly významné osobnosti z řad politického, společenského a kulturního života. Po válce byl jednou z těchto osobností i první československý prezident T. G. Masaryk.

---

¹⁸⁴Výroční zpráva Úrazové pojišťovny dělnické pro království české v Praze za rok 1915-1916.

V prvním roce bylo ve fondu 20 000 Kč. Byla stanovena pravidla, podle kterých byly z Jubilejního fondu vypláceny příspěvky, podle těchto pravidel měl nárok na příspěvek ten invalida, který byl zdravotně postižený a byl odkázán na pomoc jiné osoby. Týkalo se to především slepců, nebo těch, kteří byli po úrazu plně upoutáni na lůžko. Příspěvek z Jubilejního fondu dostával také ten invalidní pojištěnec, který měl tak nízký důchod, že mu nepokryl ani základní životní náklady. Z prostředků Jubilejního fondu mohla být hrazena i některá lékařská pomoc pro chudé důchodce, pojištěnce úrazové pojišťovny, nebo jim mohl být poskytnut příspěvek na nákup protézy. Bylo také možné, aby z fondu byly hrazeny pobyty v léčebnách, léčebných ústavech a chudobincích.

Finanční částka, kterou mohl Jubilejní fond poskytnout měsíčně na osobu, byla 30 K. Pouze v mimořádných případech, mohla být poskytnuta výjimka, a dávka mohla být vyšší, než zmíněných 30 K měsíčně. Na tyto finanční dávky nebyl žádný právní nárok, a proto nemohly být soudně vymáhány.¹⁸⁵

Jak je vidět, Jubilejní fond měl sloužit především pro dělnictvo, které mělo v zaměstnání před úrazem velmi nízký plat, a proto z něho odvozený důchod nemohl pokrýt všechny potřebné životní náklady. Byli i invalidé, kteří pobírali plný invalidní důchod menší než 20 K měsíčně na vesnici a 30 K ve městě.

Neustále se zvyšoval nejen počet pojištěnců, tak i počet vyplacených důchodů, ale taktéž i jejich výše. Je možné to ukázat na jednotlivých číslech. Třeba v roce 1918 počet všech vyplacených důchodů činil 717, o deset let později jich bylo již 6 694. Průměrná výše důchodů také rostla. V roce 1918 byl roční průměrný důchod, který poskytovala úrazová pojišťovna 366,60 K, ovšem o deset let později již činil 1 207,41 Kč. Tento prudký nárůst počtu i výše důchodů byl způsoben tím, že prudce se zvýšily i životní náklady. Zatímco v roce 1918 celková částka, která byla vydána úrazovou pojišťovnou na všechny důchody, činila necelý milion korun, tak za deset let tato částka přesáhla 8 milionů korun. Finanční situace úrazové pojišťovny byla rovněž závislá i na ekonomické situaci státu. Pokud ekonomika nové samostatné republiky prosperovala a podniky odváděly vysoké dávky pojišťovně, tak měla finanční přebytky. Když přišla hospodářská krize a podnikatelé tolik nevydělávali a odváděli méně peněz, dostávala se úrazová pojišťovna do finančních problémů.¹⁸⁶

Úrazová pojišťovna svoji činnost neomezovala pouze na vyplácení důchodů, ale snažila se i o prevenci úrazů v podnicích, kde k nim často docházelo. Také se úrazová pojišťovna

---

¹⁸⁵Výroční zpráva Úrazové pojišťovny dělnické pro království české v Praze za roky 1915-1916.

¹⁸⁶Výroční zpráva Úrazové pojišťovny dělnické za rok 1927.

snažila připravit své klienty, kteří byli po úrazu, pro další život s handicapem. Tento cíl byl realizován pobytem handicapovaných klientů v různých ústavech, které původně sloužily pouze pro výchovu handicapované mládeže. Jak typický příklad je možné uvést Jedličkův ústav v Praze, kam byli posíláni klienti s tělesným handicapem. V jeho řemeslných dílnách se učili různým řemeslům, jako košíkářství, obuvnictví nebo pletení koberců. Náklady spojené s pobytem v ústavech platila úrazová pojišťovna z důchodů klientů. Zbytek důchodů byl vyplácen přímo invalidům.¹⁸⁷

3.4.3 Starobní pojištění

Další pojištění, které nebylo v době Rakousko-Uherska přijato, ale bylo potřebné, bylo pojištění starobní. Přestože byly snahy ho přijmout, tak vždy vyšly naprázdno. Pojištění nemocenské a úrazové nemohla pokrýt všechny krizové situace v lidském životě.¹⁸⁸

Vnímaní starých lidí a jejich postavení stále více souviselo s postupnými změnami v sociální struktuře modernizujících, industrializovaných a urbanizujících se společností a s jejich důsledky. Důležitý byl rozvoj relativního blahobytu v Evropě, právě zmíněné snižování dětské úmrtnosti a prodlužování lidského života, zákonné prosazování prvních penzijních systémů a uskutečňování požadavků sociálního zabezpečení, což později, ve své rozvinuté podobě ve 20. století, vedlo ke zřetelnému oddělení jednotlivých generací z původní (venkovské) tzv. rozšířené, resp. třígenerační rodiny, spojující děti, rodiče a prarodiče a chápané zároveň jako nutná ekonomická jednotka.¹⁸⁹

V Předlitavsku přetrvávala podoba rodiny z 19. století, která byla založena na tom, že staří rodiče předali svoje hospodářství svému zpravidla nejstaršímu synovi a ten měl za povinnost je finančně zajistit po zbytek života. Jestli v době předání rodinného hospodářství zde byly i nedospělé děti, jeho povinností bylo živit i je.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷Zde se využívaly zkušenosti, které jednotlivé ústavy získaly, když pečovaly o válečné poškozenec.

¹⁸⁸Za staré byli považováni lidé tehdy, pokud přestávali být schopní pracovat, ubývaly jim tělesné síly a naopak přibývaly vnější fyzické znaky stáří (např. šedivé vlasy). Věkovou hranici pro zařazení osoby mezi staré lidi chápou ovšem autoři různě:

VELKOVÁ, Alice. Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In HOJDA, Zdeněk; OTTOLOVÁ, Marta; PRAHL, Roman. *Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň, 28. února – 1. března 2008.

¹⁸⁹HAVELKA, Miloš. O aktualitě stáří. In *Věché stáří, nebo zralý věk moudrosti? Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 28. února - 1. března 2008*. Praha : Academia, 2009.

¹⁹⁰Na přelomu 19. a 20. století se začala prodlužovat délka lidského života. V roce 1910 byl průměrný věk u žen 63,2 let a u mužů 61 let. Dožít se tohoto věku měli především šanci lidé, kteří se dožili 21 let a více, protože v té době byla vysoká porodní a kojenecká úmrtnost. V tomtéž roce 1910 žilo 17 % obyvatel, kterým bylo více než 50 let, z tohoto počtu bylo 18,5 % žen a 17,3 % mužů. Toto prodlužování lidského věku se nazývá „demografická revoluce“.

V tomto období se začala prodlužovat délka lidského života, bylo to způsobeno mnoha faktory. Na snižování úmrtnosti a prodlužování lidského věku od 90. let 19. století měl nesporně pozitivní vliv pokrok v lékařských vědách, lepší dostupnost zdravotnické péče, propagace a lepší dodržování základních hygienických zásad. Docházelo k vzestupu životní a kulturní úrovně, především ve městech, a k poklesu kojenecké úmrtnosti. Obyvatelstvo již nepostihovaly ve velké míře takové epidemie, jako černé neštovice, černý kašel, spála, záškrta a jiné život ohrožující infekce.¹⁹¹

Starobní pojištění se vyvíjelo velmi zdlouhavě. Nejstarší formou na našem území bylo sociální zaopatření státních úředníků, realizované od dob Marie Terezie. Základní normou se později stalo císařské nařízení č. 157/1866, z kterého se vyvozovala výše penze státního zaměstnance jako určitá kvóta z platu, která se zvyšovala za každých dalších odpracovaných pět let. Nařízení bylo několikrát novelizováno a přetrvalo po mnoho let. Úředník pracující na místě, které spadalo pod penzijní pojištění, měl právo na vyplácení důchodu. Zde měl dvě možnosti, pokud pracoval ve státní službě kratší dobu, pak nedostal celý důchod, ale jednorázové odbytné. Avšak pokud pracoval pro stát delší čas, nebo celou svou pracovní kariéru, tak měl nárok na penzi, tedy tzv. odpočivný plat, nebo zaopatřovací plat pro pozůstalé. Státní zaměstnanci měli zvláštní právní úpravu také pro případ nemoci. Za tímto účelem byl zřízen Léčebný fond veřejných zaměstnanců. Zmíněný samostatný systém sociální ochrany státních zaměstnanců přetrval až do roku 1950.¹⁹²

Existovaly však i soukromé podniky, které zakládaly penzijní fondy pro své zaměstnance, tyto ale pokrývaly jen nepatrnou část obyvatel v českých zemích. V ostatních případech byli staří lidé odkázáni na své děti nebo na svou obec v rámci domovského práva.

3.4.4 Pojištění v nezaměstnanosti

Přestože již za vlády Bachova ministerstva vystoupila otázka nezaměstnanosti do popředí, nebyla ještě dlouho považována za zásadní problém kapitalismu. F. L. Rieger nám představuje vynikající příklad reflexe nezaměstnanosti, jak byla představována klasickým liberalismem. Jde jen o jakousi nahodilost v hospodářském životě země zcela individuální povahy. Souhlasil s tím, že ztráta zaměstnání způsobuje jak morální, tak i ekonomickou ztrátu. Také zdůrazňoval, že ztráta práce ovlivňuje daleko více druhé, než jen

---

Stárnutí obyvatelstva (růst absolutního počtu starších osob) v českých zemích neprobíhal stejně, byly zde rozdíly mezi historickými zeměmi. Obyvatelstvo Čech mělo starší věkovou strukturu, než tomu bylo na Moravě. Nejméně starých občanů bylo ve Slezsku.

¹⁹¹KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha : ČSAV, 1965.

¹⁹²RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu*. Praha : Filozofická fakulta UK v Praze, 2010.

toho, kdo přišel o práci. Domnívá se, že „Všechna tato neštěstí jen omylem samému rozvoji výroby se připisují. Chyba těch, kterýž tak smýšlejí, spočívá v tom, že pokládají za pravidlo stále všeobecně, co je jen výjimkou a buď neštěstím, nebo chybou jednotlivce“.¹⁹³

Podle „Ottova slovníku obchodního“ nebyla nezaměstnanost pojímána jednoznačně: „Za vlády teorie individualismu považovala se úprava poměrů mezi zaměstnavatelem a dělníkem za věc naprosto soukromou“. Prostým důsledkem toho byl potom názor, že nezaměstnanost je jev, za nějž je nutno přičíst vinu i zodpovědnost dělníkovi samému.

I přes tento obecný názor vznikaly zárodky péče o nezaměstnané. Už v polovině 17. století vznikly dílny, které byly založeny na myšlence výchovné disciplíny. Hlavním účelem byla především výchova k odpovědnému životu. Nešlo však o právní nárok na finanční dávku, která by byla poskytnutá každému nezaměstnanému. Ojedinelé návrhy na zavedení pojištění nezaměstnaných pocházejí z přelomu 70. a 80. let, ale byl schválen pouze zákon o stravovnách. To se stalo v Čechách v roce 1895 a na Moravě 1887. Podle tohoto zákona měly být zřízeny stravovny v každém okrese. Zde dostávali nezaměstnaní jídlo a shromažďovaly se zde informace o volných místech.

Kromě zmíněných stravoven začaly vznikat i zprostředkovatelný práce, kam měli hlásit podnikatelé svá volná pracovní místa. Zprostředkovatelný práce se vyvíjely stále živelně, s výjimkou Čech, kde byla od roku 1903 tato činnost regulována zákonem, ale nebyla těmto institucím věnována patřičná pozornost.¹⁹⁴

Zprostředkování práce však nemohlo být a také nebylo ve všech případech úspěšné pro nedostatek pracovních příležitostí. Proto se začalo téměř současně uvažovat o způsobech zabezpečení dělnictva v případě nezaviněné nezaměstnanosti. Nutným předpokladem tohoto zabezpečení však byla existence zprostředkovatelen, jejichž úkolem bylo v tomto případě dosvědčit, že dělník se o práci ucházel, avšak jí nezískal. Nezaměstnaný, kterému zprostředkovatelná práci nenašla, musel žít ze svých úspor, nebo byl odkázán na sociální péči své domovské obce. Pojištění pro nezaměstnané bylo přijato až po vzniku republiky.

---

¹⁹³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004. Disertační práce. FF UK - Historické a sociální vědy

¹⁹⁴ JANÁK, Jan. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1970.

Někde, jako např. V Anglii, hrály stále rozhodující roli při zprostředkování práce dělnické odborové organizace, v Německu však, kromě odborových zprostředkovatelen, začíná být koncem 80. let budován tento systém na komunálním podkladě.

3.5 Domovské právo

3.5.1 Domovské právo za Rakouska-Uherska

Každý státní občan měl domovské právo jen v jedné obci. Právo domovské s sebou přinášelo právo na nerušený pobyt v domovské obci a ta mu v případě nouze musela poskytovat dávky na chudinskou podporu. Nouze vznikala například tehdy, když byl zdravotní stav občana tak špatný, že nemohl vykonávat své povolání, které by zajistilo výdělek na obživu jemu a jeho rodině.

Zákon přesně vyjmenovával, za jakých podmínek mohla osoba získat domovské právo, byly zde v zásadě dvě možnosti - původní narozením a provdáním, nebo odvozením - to znamená, že vedení obce přijalo občana mezi své obyvatele. Tím ovšem zaniklo domovské právo v původní obci. Manželské děti nabývaly práva domovského v obci, kde měl jejich otec domovské právo v čase jejich narození, a to i v případě, že zemřel dříve, než se dítě narodilo. Nemanželské dítě mělo domovské právo tam, kde byla jeho matka v době porodu.

Způsob, jakým domovská obec mohla splnit svoji povinnost vůči chudému, byl různý. V zásadě se rozeznávaly dva hlavní druhy chudinského zaopatření, a to tzv. chudinství uzavřené a volné. Uzavřené chudinství znamenalo úplné zaopatření chudých v řádných chudobincích, chorobincích a jiných obecních, případně okresních zaopatřovacích chudinských ústavech. Při volném chudinství byl chudý zaopatřen mimo takový ústav.

Náklady na chudinskou péči, které různé obce a města na tento účel vynakládaly, se neustále zvyšovaly. Jak je vidět z ročních statistických údajů, byl jejich nárůst skutečně enormní. Ve srovnání s ostatními výdaji se však stále jednalo o poměrně nízké částky.

Např. roku 1879 vydaly všechny obce v Čechách na chudinství 693 912 zlatých, úhrn veškerého vydání přitom činil 11 159 625 zlatých. Jenom na obecné a měšťanské školství bylo vydáno 1 794 013 zlatých. Počet podporovaných chudých v Předlitavsku vzrostl tedy podle těchto statistik od roku 1867 do roku 1882, tj. za 26 roků, z 184 340 na 366 216, což představuje přírůstek téměř 100 %

Je samozřejmé, že počet obyvatel, kteří byli odkázáni na finanční dávky od obce, nebyl po celém území stejný. Byly obce, kde byl až 4× vyšší výskyt nevýdělečných osob. Když bylo prováděno sčítání nevýdělečných osob, došlo k určité diferenci, protože 50 obcí s 28 247 obyvateli nepodaloby zprávu.¹⁹⁵

---

¹⁹⁵ENGLIŠ, Karel. Počet a osobní poměry chudých v království Českém. *Obzor národohospodářský*. 1909, 14.

**Maximum obyvatel odkázaných
na domovské dávky nalézáme v těchto
zastupitelských okresech (%)**

Polná (6,0)
Hory Kašperské (5,2)
Nýrsko (4,1)
Blatno (4,9)
Stříbro (4,9)
Vodňany (4,6)
Cvikov (4,9)
Jablonec (4,5)
Humpolec (4,4)
Rumburk (4,4)
Liberec (město) (4,3)
Bechyně (4,2)
Vožice Ml. (4,1)

**Nejmenší počet obyvatel odkázaných
na domovské dávky byl v těchto
okresech (%)**

Žižkov (0,1)
Král. Vinohrady (0,6)
Duchcov (0,8)
Teplice (0,9)
Kladno (1,0)
Most (1,1)
Chabařovice (1,1)
Děčín (1,1)
Smíchov (1,2)
Falknov (1,3)
Karlovy Vary (1,3)
Loket (1,4)
Velvary (1,4)

Značným nedostatkem bylo to, že když z malé obce odešel muž do města za prací, kde už však většinou nedostal domovské právo, protože při stěhování na jeho udělení neměl automaticky právo, zůstalo mu tedy v původní obci. Pokud dělník utrpěl takový úraz, že dále nemohl být zaměstnán, musel se vrátit zpátky do své původní obce, kde měl domovské právo. Tato obec měla povinnost finančně zajistit další život dělníka a jeho rodiny. Proto venkovské obce musely vyplácet značné množství peněz i těm dělníkům, kteří ztratili pracovní schopnost mimo obec, takže se často dostávaly i do dluhů. Z 1000 osob obcemi podporovaných (1. 6. 1906) připadlo na vrub příčiny vedle uvedené – viz připojená tabulka:

Přehled příčin, kterými byla zdůvodňována podpora domovskou obcí

Důvod podpory domovskou obcí	Počet podporovaných
Smrt živitele	86
Opuštění živitelem	19
Sešlost věkem	468
Úraz	5
Tělesný neduh	183
Duševní neduh	28
Nedostatek práce a výdělků	34
Veliký počet dětí	96
Nechuť k práci	20
Opilství	14
Jiná příčina	10
Neudáno, neznámo	37
Celkem	1000

Z této tabulky je zřejmé, že téměř polovina osob, které byly odkázány na domovskou obec, byla práce neschopná kvůli pokročilému věku. Nejmenší podíl tvořili ti, kteří prodělali úraz, to znamenalo, že úrazové pojištění fungovalo. Úrazové pojištění pomáhalo zlepšit život

dělníka, který utrpěl úraz, současně se i zlepšila hospodářská situace domovské obce, protože nemusela dotyčného občana podporovat. Změna nastala až po vypuknutí války.

Zákon o domovském právu platil až do doby první republiky, překrýval se s nemocenským a úrazovým pojištěním, které bylo schváleno v roce 1888. V následující tabulce jsou uvedeny počty obyvatel, kteří byli závislí na finančních dávkách od obce.¹⁹⁶

Počet obyvatel podporovaných podle domovského práva v Českém království v letech 1890 - 1902

Rok	Počet obyvatel	Počet podporovaných	Podporovaných na 1000 obyvatel
1890	5 808 702	136 478	23,5
1901	6 372 811	152 705	24,1
1902	6 429 758	156 938	24,5

3.5.2 Domovské právo za první republiky

Vedle státní a spolkové péče existovala nadále péče podle domovského práva, které bylo ustanoveno již v 19. století, jak je již uvedeno výše. Tato péče se v rámci domovského práva v poválečné době uskutečňovala již v menší míře, než před válečným konfliktem, mělo to několik příčin.

Když skončila 1. světová válka, začali se vracet domů z válečných front demobilizovaní vojáci. Zároveň se objevila na trhu práce masa nezaměstnaných, pro které nebyla v současné chvíli práce, neboť válečný průmysl se rovněž zastavil. Pokud zůstávali tito lidé dlouhodobě bez příjmů, musely se o ně ze zákona postarat domovské obce.

Ale takový masový nárůst nezaměstnaných osob nebyly obce, které samy o sobě měly po válce finanční problémy, schopny zvládnout. Vzniklou situaci musela proto řešit mladá Československá republika. Již 10. prosince 1918 vláda vydala první sociálně politický zákon, a to č. 63 Sb. z. a. n., který pojednával o státních podporách v nezaměstnanosti. Zákon byl mnohokrát novelizován a jeho účinnost několikrát prodloužena až do 31. března 1925. Podle tohoto zákona byly peněžní dávky vypláceny ze státních prostředků. Mezi další důležité sociální reformy, které by zabraňovaly zvyšování počtu chudých v aktivní části obyvatelstva, patřil zákon na ochranu nájemníků a zákon o osmihodinové pracovní době č. 91/1918 Sb. Výše zmíněnými zákony se i omezovala sociální péče obcí.¹⁹⁷

¹⁹⁶ ENGLIŠ, Karel. Počet a osobní poměry chudých v království Českém. *Obzor národohospodářský*. 1909, 14.

¹⁹⁷ PÁRTA, Milan. *Chudinská péče v Čechách v letech 1918 -1938 (Na příkladě bývalého brandýského okresu)*. Praha, 2008. Bakalářská práce. FF UK - obor historie.

Proto se po zavedení těchto sociálních zákonů se snížil počet osob podporovaných z obecních rozpočtů, ilustruje to připojená tabulka.¹⁹⁸

Počet osob pobírajících dávky podle domovského práva v letech 1901 a 1921

Země	Rok	Počet obcí	Počet obyvatel	Počet podporovaných obyvatel
Čechy	1901	7 426	6 372 811	152 705
	1921	8 142	6 670 582	116 507
Morava	1901	2 882	2 437 706	62 900
	1921	2 889	2 662 884	41 927
Slezsko	1901	498	680 422	12 666
	1921	449	672 268	9 412

Tato čísla ukazují, že v historických zemích českých došlo k velkému poklesu počtu obyvatel, kteří byli odkázáni na dávky od své domovské obce. Důvodem tohoto stavu bylo, že obyvatelé, kterým hrozila chudoba, nyní pobírali dávky od státu. Tento vývoj v oblasti sociální péče si pochvalovala vedení měst, že mohla ušetřené finance věnovat na jiné účely například na kulturu. Je však zapotřebí připomenout, že v této době měly obce i tak značné finanční potíže.

Sociální reformy měly za cíl umožnit co největší skupině obyvatelstva důstojný život, aby se ve velkých městech nevyskytovali žebráci. Tento plán sice nevyšel, protože žebrající spoluobčané z ulic nezmizeli. Podle dobového denního tisku se však tyto lidé nepotřebovali živit žebratou. Uváděly se příklady, kdy si žebráci obstarávají finanční prostředky na ulici a přitom měli jiný, stálý a mnohdy nemalý příjem, dále že pobytem na ulici si pouze přilepšují a že nakonec většina z nich své „vydělané peníze“ večer vesměs propíjí v hospodách.

K odstranění výše uvedeného nešvaru zavedla pražská radnice žebračky, za které mohli nemajetní lidé nakoupit pouze základní životní potřeby. V Praze-Libni byla založena noclehárna pro bezdomovce, provozem zařízení byl pověřen Československý červený kříž. Prvním podmínkou pro pobyt bylo, že uchazeč skutečně nemajetný, což bylo i provozovatelem ověřováno. Bezdomovcům zde bylo poskytováno jídlo, bydlení a jiné zázemí, aby se omezila v Praze žebratost.¹⁹⁹

¹⁹⁸ WEYR, František, TVRDOŇ, Antonín. *Veřejné chudinství v republice Československé v roce 1921.*

Praha : Státní úřad statistický - Československá statistika, 1924. svazek 19.

¹⁹⁹Národní listy, 27. 8. 1927.

3.6 Vývoj vojenského lékařství a péče o válečné invalidy

Péče o válečné invalidy se stala samozřejmou součástí lidské společnosti. Tuto péči lze rozdělit na několik etap. První fáze byla už na válečné frontě, kde bylo nutné poskytnout první lékařskou pomoc raněným, často šlo o záchranu lidského života. Následně byl raněný voják odvezen do polní nemocnice, která byla v bezpečí za frontou. Tam už byl voják operován nebo mu byla poskytnuta jiná složitější lékařská péče. Poté následovalo doléčování a rehabilitace v různých sociálních ústavech. Pokud se v důsledku zranění nebo nemoci stal voják invalidním, pak bylo na společnosti, aby se o něj postarala tak, aby měl podmínky pro důstojný život. Ovšem než se vývoj společnosti do výše popsaného stádia dostal, to trvalo staletí.

3.6.1 Vývoj vojenského lékařství do poloviny 19. století

Od vzniku lidské civilizace existovaly války, které po sobě zanechávaly mrtvé a raněné. Ve starověku a středověku péče o zraněné na bitevním poli byla nedostatečná nebo žádná. Bojujícím vojákům byli pouze na obtíž, a proto se s nimi nikdo nezabýval. *Bijte, zabijte, žádného neživte*, zní to všude podle hrozné husitské válečné písně středověké. Ranění nepřátelé se po boji dobýjeli, někdy dokonce i vlastní ranění, aby nebyli na obtíž.

Změna nastala v době raného novověku, kdy poprvé začali v armádách sloužit i muži speciálně vycvičení k tomu, aby pomáhali raněnými. Bohužel velmi dlouho byla medicína v plenkách, slavila své vzkříšení teprve později, až v době italské renesance, kdy došlo k významnému rozvoji věd a umění.

Takže kromě řádných vojáků, kteří měli se zbraněmi chránit monarchii, vznikla už v polovině 16. století v armádě zdravotní služba, která se nazývala „ranhojičství“. To bylo ve vojsku svérázným druhem soukromého podnikání, které mělo nanejvýš zvláštní cechovní organizaci nepodléhající vojenskému velení. Pokud byla u některých oddílů lancknechtů zdravotnická služba zajišťována veliteli či majiteli oddílů, dalo se to provést formou jakési pracovní smlouvy. Jinak byl za každý lékařský úkon požadován od raněného honorář podle daných podmínek a okolností. Teprve od 17. století byl ranhojič začleňován do struktury vojska.

Změna nastala na konci 18. století, kdy byl učiněn rozhodný krok kupředu ve vojenském zdravotnictví císařem Josefem II. Jmenovaný panovník založil velké nemocnice v Pešti, Sibini, Mantově a Miláně, v našich zemích pak vedle Prahy i v Brně, Olomouci, Terezíně

a Hradci Králové. K výchově lékařského dorostu zřídil ve Vídni vojenskou akademii medicínsko-chirurgickou, zvanou Josefinum, k níž dal vystavět a vypravit Velkou vojenskou nemocnici (Garnisonsspital).²⁰⁰

Nejstarší vojenská nemocnice v Praze na Karlově náměstí byla založena v roce 1773 v budově novoměstské koleje a noviciátu jezuitského řádu. Tato nemocnice nebyla jediná, která fungovala ještě za 1. světové války a nakonec funguje dodnes. Další vojenské nemocnice byly zakládány v průběhu 19. století. Byly otevřeny na Hradčanech, kde od r. 1837 byla umístěna v ušlechtilé barokní stavbě Martinického paláce nebo v barokním klášteře Voršilek zbudovaném vlevo od kostela sv. Jana. Poslední pražská nemocnice vznikla přímo na Pohořelci, která byla vystavena v roce 1890 podle projektu architekta Jindřicha Fialky. Tam bylo umístěno vnitřní oddělení posádkové nemocnice.²⁰¹

Vojenské zdravotnictví se uplatňovalo i za válek napoleonských.

*„Tyto války se lišily od všech předchozích tím, že opakovaně zasahovaly do světa vzdělavců, středních vrstev i prostých lidí a trvale měnily nejen podmínky jejich životů, ale především systém hodnot a vzájemné vztahy těchto lidí. Války vedené ve jménu francouzské revoluce velkého francouzského národa, jehož posláním je osvobodit ostatní národy od feudální poroby a nevědomosti, navazovaly na představu, že takové národy existují, i když si třeba svoji existenci neuvědomují. V této válce se ještě projevuje hluboký despekt společnosti a vojenského velení k životu nižších tříd, k nimž patřili se vši tragikou prostí vojáci. Při osudné sobecké bezcitnosti nadřízených, která byla v rozporu s hlaholivým patriotismem v projevech před bitvami či daleko od dohledu raněných a umírajících, v rozporu s odvčným lživým pozlátkem militarismu tam, kde se nic nedělo, se zločinnou lhostejností, která nechala tušit, že raněný pro nadřízené přestal být člověkem, jakmile už nemohl být vojákem“.*²⁰²

Je samozřejmé, že i v napoleonských válkách se vyskytovalo velké množství raněných. I přes přetrvávající ponižující pohled armádních velitelů na prosté vojáky došlo ke zlepšení péče o zraněné. Byly již využívány dobové moderní poznatky v medicíně, na obou stranách fronty i v zázemí se rozvíjela medicínská a chirurgická činnost. Mnohdy marný byl ale boj

²⁰⁰ KOLEKTIV. *Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha: Elka Press, 2003.

²⁰¹ *Rozhledy v chirurgii*. 1963, 42, 11.

Kolej byla postavena v letech 1658-1667 v krásném barokním slohu podle návrhu J. J. Wircha. Po zrušení jezuitského řádu byla budova r. 1773 předána vojenské správě za kasárna a v nich umístěn počátek vojenské nemocnice. Roku 1783 předána celá budova pro potřeby vojenské nemocnice. Jejím účelům sloužila až do roku 1939 a civilnímu zdravotnictví slouží dosud. Před výstavbou nové nemocnice bylo zde umístěno velitelství, oddělení interní, chirurgické, neuropsychiatrické, porodnické, zubní, rtg., lékárna, pitevna a rota pomocného zdravotnictví.

²⁰² HROCH, Miroslav. *Napoleonské války a evropská společnost*, in ŠEDIVÝ, Ivan a kol. *Napoleonské války a česká země*, Praha : Lidové noviny, 2001.

s epidemiemi infekčních chorob typických pro válečná období – skvrnitého tyfu, cholery, dysenterie apod. Už v té době vyvíjeli chirurgové velké úsilí o záchranu některých těžce raněných mladých vojáků, i za cenu jejich trvalé invalidity.

„Ti vyvolávali největší soucit u běžných civilních obyvatel, ať již patřili ke kterékoliv bojující straně“, svědčí o tom záznamy kronikářů a další dokumenty. Všichni pro ně byli obětí strašné války: „V tom měsíci byla taková patálie okolo Vídně, že tam padlo několik tisíců vojáků, na jeden ráz jich převezli do Brna na 25 tisíc. Co tu bylo pláče, hekání, až krev z vozů tekla“.²⁰³

Ve francouzské armádě byla zdravotní služba na vyšší úrovni, než u jejich protivníků, armáda měla totiž za sebou reformu, kterou prosadil francouzský vojenský lékař, chirurg a zakladatel akutní medicíny, Dominique Jean Larrey.²⁰⁴ Podobné reformy se časem postupně prosadily i v dalších armádách evropských států.

3.6.2 Vznik Červeného kříže

V roce 1863 došlo k „revoluci v péči o zraněné vojáky“, to když byl založen Mezinárodní Červený kříž. Podmětem k založení této organizace byla zkušenost z bitvy u Solferina (1859), kdy mnoho raněných zemřelo na bojišti pro naprostý nedostatek lékařské péče. Založil ho po bitvě u Solferina v roce 1859 Henri Dunant, který popsal své zážitky ve své knize. Ta způsobila volání po změně péče o zraněné ve válečných bitvách.

Bitva u Solferina byla součástí rakousko-sardinské války, na které se podílela i Francie na straně Sardinie.²⁰⁵ Tento válečný konflikt v roce 1859 bývá prezentován jako „první krátká válka v moderních dějinách“ jelikož probíhala necelé tři měsíce. Tato krátkost

²⁰³MAUR Eduard. Ohlas napoleonských válek v českých zemích, in ŠEDIVÝ, Ivan a kol. *Napoleonské války a česká země*, Praha : Lidové noviny, 2001.

²⁰⁴WONDRÁK, Eduard. Péče o raněné a nemocné vojáky za napoleonských válek na Moravě. *Dějiny vědy a techniky*. 1996, 29, 3.

Larrey došel ke svým zásadám už v mládí, v 26 letech, když se účastnil bitvy u Valmy (1792), kde poznal nelehkou situaci vojenských invalidů. Stanovil požadavek co nejvčasnějšího ošetření a zařídil pro uskutečnění tohoto požadavku takzvané létající ambulance, pohyblivé lazarety s 340 muži personálu rozdělených do tří částí, z nichž každá měla 15 chirurgů, 2 lékárníky a 12 lehkých vozíků, jež mohly pojmout vždy 2 až 4 raněné. Tato organizace vojenských lékařských služeb se postupně rozšířila i do ostatních armád.

²⁰⁵HLAVÁČEK, Milan; VÉBR, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Lidové noviny, 2002.

Rakouská diplomacie netušila, že sardinsko-piemontské království svým zbrojením se snaží Vídeň vyprovokovat k válce. V dubnu 1859 skutečně Rakousko předalo svému italskému konkurentu ultimátum, které požadovalo okamžitě zastavení zbrojení. Sardinie nevyhověla a sebevědomé rakouské vojsko překročilo hranici v přesvědčení, že na lombardské bojišti rychle zvítězí tak jako za časů nedávno zemřelého maršála Radeckého. Proto císař František Josef I. stal se formálně útočníkem, neměl tudíž ani nárok na vojenskou podporu státu Německého spolku. Zato sardinský král si předstihu zajistil pomoc Francie, císaře Napoleona III. Předposlední tažení na Apeninský poloostrov skončilo pro habsburskou monarchii fiaskem, Po nerozhodné bitvě u Magenty na západ od Milána ze 4. 6. 1859 rozhodná porážka krvavé bitvě u Solferina. Císař František Josef I. ochotně přistoupil na francouzské zprostředkování a uzavřel mír,

nespočívala v tom, že by účastníci zvládli moderní způsob vedení války jako například v roce 1866 Prusové. V severní části Itálie se střetly rakouské síly v počtu 120 000 mužů se soupeřem, v jehož řadách kromě pravidelných jednotek sardinské a francouzské armády bojovali dobrovolníci z celé Itálie. (celkem 180 000 vojáků). Neboli na sardinské straně bylo vidět přítomnost vlastenectví, které bylo velmi silné. To bylo asi nejdůležitější, co vedlo k italskému vítězství. V bitvě na obou stranách panoval chaos, Francouzi neměli žádný strategický plán, jejich akce byly proto jen improvizované a hazardní. Příčinou úspěchu francouzsko-sardinských sil tak z velké části byla váhavost na straně Rakušanů.²⁰⁶

Sama tato bitva byla krátká, ale měla tragické následky. Spojenci Francouzi a Italové se 24. června dali do pohybu za svítání, krátce po třetí hodině ranní, zatímco císařská armáda zůstala ve svých tábořištích bez pohybu až do půl deváté. Tato nepochopitelná nečinnost umožnila spojeneckému vojsku, aby rychle postoupilo v pochodových sestavách k prostorám, jejichž dosažení bylo jednotlivým sborům určeno bojovou dispozicí pro nastávající den. Momentu překvapení tak bylo dosaženo dříve, než se Rakušané zvedli z ležení. Náhlý příchod nepřítel zastihl jejich vojska v těchto prostorech.

Této bitvy se účastnilo na francouzsko-sardinské straně 151 20 mužů (z toho 15 550 jezdců a celkem 44 700 mužů sardinské armády) a 370 děl. Na druhé rakouské straně se účastnilo 133 250 mužů (z toho 6 520 jezdců) a 413 děl. Jak bylo zmíněno, tato bitva byla velmi krvavá, protože zanechala za sebou velké množství zraněných a mrtvých vojáků. Na straně francouzsko-sardinské padlo 17 190 mužů (z toho 877 důstojníků), na rakouské straně 21 740 mužů (z toho 639 důstojníků).²⁰⁷

Tato velká čísla zraněných a mrtvých byla způsobená především tím, že nebyly připraveny vojenské zdravotní služby v ani jedné z obou zúčastněných armád.

Jako jeden z přímých účastníků napsal o této bitvě své vzpomínky, které vyšly krátce po bitvě. V této knize bylo autenticky popsáno, jak bylo nedostatečně postaráno o zraněné vojáky. Jak vypadalo válečné bojiště druhý den, bylo popsáno následovně: *“Slunce 25. června 1859 ozářilo jedno z nejstrašnějších jevišť, které si lze vymyslet. Bojiště je na všech stranách pokryto mrtvolami vojáků a koňmi. Na ulicích, v příkopech, v potocích, v křoví, na lukách, všude leží mrtví. Okolí Solferina je v pravém slova smyslu poseto mrtvolami. Pole jsou zpustošena, obilí a kukuřice pošlapány, živé ploty zničeny, ploty strhány, všude kaluže krve. Dědiny jsou opuštěné. Všude se jeví stopy zpustošení, které bylo způsobeno střelami, střepinami, granáty a zásahy houfnic. Soudržnost zdí je narušena, vznikly velké průlomky.*

---

²⁰⁶ DUNANT, Henry. *Vzpomínka na Solferino*. Praha : Sursum, 2007.

²⁰⁷ KOLEKTIV. *Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha: Elka Press, 2003.

Domy jsou zničeny, prasklé a rozpadlé. Obyvatelé se schovávali skoro 20 hodin ve sklepech, bez světla a potravy. Nyní přicházejí. Jejich rozrušený výraz ukazuje dlouhý děs, kterému byli vystaveni. U Solferina a především na venkovském hřbitově leží hromady - pušky, torby, zásobníky na patrony, kamaše, čáky, helmy, lehké čapky, opasky a vedle – roztrhané kousky oděvů, potřísněné krví a polámané zbraně. Nešťastní ranění, kteří byli sbíráni během dne, jsou bledí, zhnisaní, vyděšení. Někteří, zvláště ti, kteří jsou zmrzačeni, hledí strnule před sebe a zdá se, že nepochopili, co se jim říká. Pozorují své zachránce prázdnýma očima, ale tato zdánlivá necitlivost jim nezabraňuje vnímat bolest z ran. Jiní jsou neklidní, jejich nervy jsou otřeseny. Trhají sebou křečovitě. Žádají o zabití, svíjejí se s zpitvořenými obličejí v posledním tažení boje o život.

Ranění byli odvezeni do hlavního stanu, kde vznikl lazaret. Tam byly připravené lékařské nástroje a léky. Chyběly příkrývky a jiné nemocniční vybavení. Proto obyvatelé přinášeli vše, čeho se mohli vzdát, jako příkrývky, povlečení, matrace.

V hlavním stanu nebylo možné zvládnout ošetřování všech raněných. Proto bylo zapotřebí zřídit i jiná ošetřovatelská místa. Byly to například nemocnice v Castiglione, kostely a kláštery. Kasárna byla přeplněna raněnými, kteří leželi na slámě, těsně vedle sebe. Také ulice, dvory, náměstí byla pokryta slámou, ve všeobecném spěchu byly střechy upraveny prkny tkaninou tak, aby ranění, kteří přicházejí současně ze všech stran, byli chráněni před sluncem. Proto byli ranění dáváni i do soukromých domů, kde se o ně museli postarat jejich majitelé.

Ve všech lazaretech byly podmínky hroznivé, o tom píše Dunant toto: *„Pocit, že stojíme téměř bez pomoci, vůči tak mimořádným a závažným poměrům, znamená nevýslovné utrpení. Je opravdu trapné, že nemůžeme těm, které ošetřujeme, poskytnout žádnou úlevu, a že nejsme s to jít k těm, kteří o to prosí. Uběhnou dlouhé hodiny, než přijedeme tam, kam jsme chtěli dojít. Zde nás zastaví jeden voják, tam nás volá jiný. Na každém kroku nás zadržují zástupy nešťastníků, kteří se před námi tlačí a obklopují nás. Ale proč se máme otáčet doprava, zatímco vlevo umírá tolik lidí bez jediného přátelského slova, bez několika vět útěchy, aniž by dostali jen sklenici vody k uhašení své palčivé žízně? Morální přesvědčení, že lidský život je cenný, přání alespoň trochu zmírnit utrpení tolika nešťastníků nebo jim vrátit ztracenou odvahu, napjatá a nepostradatelná činnost, kterou člověk v takových chvílích pokládá za svou povinnost – to všechno vyvolává novou krajní činorodost a neodolatelný tlak pomáhat co největšímu počtu lidí. Každý pocit bledne,*

*octneme-li se tváří v tvář tisícům takových scén hrozné tragédie“.*²⁰⁸

Ošetřování probíhalo několik týdnů respektive měsíců. Během prvních osmi dnů po bitvě se raněným, kolem jejichž lůžka chodili lékaři a potřásali hlavou se slovy: „Tady už se nedá nic dělat“, už vůbec neošetřovali. Umírali bez pomoci a opuštění a bylo to zcela přirozené vzhledem k malému počtu ošetřovatelů a obrovskému množství raněných.

Z této bitvy a následné péče o zraněné vojíny vyšla myšlenka na vytvoření mezinárodní organizace, která by se starala o takto postižené jedince. Tato snaha byla úspěšná.

V roce 1863 se sešel první sjezd Mezinárodního Červeného kříže. Byli pozváni zástupci států. Výše uváděné pozvání na mezinárodní konferenci do Ženevy nakonec přijalo 36 zástupců z 16 tehdejších evropských států (z toho počtu bylo 14 oficiálních zástupců vlád těchto zemí, 6 delegátů různých organizací a 7 dalších zájemců – soukromých osob - z řad humanitárních a filantropicky orientovaných kruhů). Mezi šestnácti průkopnickými státy byly: Rakousko, Švýcarsko, Itálie, Španělsko, Velká Británie, Francie, Švédsko, Nizozemsko, Rusko, Prusko, Bádensko, Bavorsko, Hannoversko, Hessensko, Sasko a Wirtembersko (sedm posledně jmenovaných, tehdy samostatných zemí, se posléze zařadilo do dnešního Německa).

Tento sjezd Mezinárodního Červeného kříže vypracoval stanovy Společností pro pomoc raněným, které měly hlavně pečovat o výchovu ošetřovatelů a sbírat potřebný materiál (v letech osmdesátých zobecněl u těchto Pomocných společností název Společnosti Červeného kříže). O rok později se znovu sešla další konference Mezinárodního Červeného kříže. Na této konferenci byla přijatá nová smlouva, která zaručila mezinárodní ochranu raněných a ošetřovatelů. Byl stanoven ochranný znak: červený kříž.²⁰⁹

Hlavním bodem tohoto dokumentu bylo, že válčící strany neměly útočit na nepřátelské vojenské nemocnice a ambulance. Tím měli být v bezpečí ranění, a zdravotní a ošetřovatelský personál, který se v těchto nemocnicích nacházel. Dalším bodem tohoto dokumentu bylo, že osoby, které sloužily u vojenské zdravotnické služby a byly zajaty, mohly dále vykonávat svoji zdravotnickou službu v nepřátelské nemocnici, nebo se mohly svobodně vrátit zpátky ke své vlastní armádě. Nejdůležitějším bodem dokumentu bylo, že nemocní a ranění nepřátelé mají být stejně ošetřováni jako přátelé, váleční invalidé mají

---

²⁰⁸DUNANT, Henry. *Vzpomínka na Solaferino*. Praha : Sursum, 2007.

²⁰⁹ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha : Úřad Českého červeného kříže, 2008. V roce 1879, kdy Balkán opět zasáhla jedna z válek, prohlásilo Turecko oficiální nótou, že bude znak červeného kříže (ČK) u protivníka uznávat, ale z důvodů, že by označení tímto znakem uráželo cítění Turků samotných, budou užívat znak červeného půlměsíce (ČP). Ruská vláda odpověděla nótou, v níž oznámila, že bude znak ČP respektovat stejně jako ČK. Příkladu Turecka následovala brzy řada arabských a dalších zemí vyznávajících islám.

být posílání domů. Samozřejmě musela být všechna místa, kde byli ošetřováni ranění, označována praporem.

Také byla přijata Rezoluce ustavující Mezinárodní konference Červeného kříže, která ukládala jednotlivým zemím povinnost zřizovat tzv. národní Komitáty, tehdy Pomocné společnosti pro ošetřování raněných, v dnešní terminologii Národních společností Červeného kříže. Tímto návrhem byla poprvé vytvořena spojka mezi civilními a vojenskými složkami a také stanovena zásada autonomie správy jednotlivých národních společností, které měly pracovat ve spolupráci s vládami svých zemí.²¹⁰

Od vzniku Červeného kříže až do počátků 1. světové války docházelo ke sporům o směřování činnosti Červeného kříže. Uvnitř organizace se vytvořila dvě křídla. Jedno z těchto křídel volalo po tom, aby Červený kříž pracoval i v době míru. Slibovali si od toho, že jeho činnost bude u širší veřejnosti více známá a bude získávat nové příznivce, tudíž z důvodů propagačních. Druhá skupina chtěla, aby se Červený kříž soustředil pouze na zákrok v případě války, aby se „síly Společnosti netřídily“.

Výsledkem porad bylo schválení střední cesty, že totiž vykonávání první pomoci v případech živelných pohrom skutečně ČK přísluší, což uznaly tentokrát všechny Společnosti. Jinak zůstala dvě křídla, levé křídlo provádělo fakticky i sociální práci a zakládalo různé ústavy, jako sirotčince a útulky, kdežto pravé křídlo si vzalo za úkol v době míru hlavně jen výcvik ošetřovatelek, samaritánů a sbírání sanitního materiálu.²¹¹

Poslední konference Mezinárodního červeného kříže se sešla v roce 1906. Byla přijata další smlouva, která měla zlepšit péči o raněné na válečné frontě. První paragrafy tohoto obsáhlého dokumentu pojednávají o ochraně raněných a nemocných, další o ochraně sanitních formací a ústavů, o ochraně sanitního personálu a materiálu, o transportech raněných a o ochranném znamení Červeného kříže. Smlouva požaduje od smluvních států vydání zákona o trestech za zneužití znaku Červeného kříže a stanoví také pravidla o ratifikaci smlouvy a přístupu i odstoupení od smlouvy.

V rakousko-uherské monarchii dosahovala činnost národní společnosti ČK mnohem menších rozměrů, než v jiných státech. Zemské spolky ČK vyslaly na frontu 14 sanitních oddílů, daly k dispozici 874 svých nemocnic s téměř 95.000 lůžky a také 35 protiepidemických laboratoří pro potírání infekčních chorob (dle tehdy používané terminologie). Pro přepravu raněných dal rakouský ČK k dispozici 12 sanitních vlaků po 25 vagónech; tři nemocniční lodě ČK převezly 220.000 ležících pacientů. Také místní doprava raněných byla

---

²¹⁰ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha : Úřad Českého červeného kříže, 2008.

²¹¹DORAZIL, Otakar. *Čs. červený kříž 1919-1929*. Červený kříž, Praha 1929.

svěřena Červenému kříži – do konce prosince 1918 tak bylo transportováno 7 500.000 raněných.²¹²

V českých zemích v době Rakousko-Uherska neměl Červený kříž příliš dobrou pozici. Bylo mu především vytýkáno, že je to spolek, který se všemi prostředky připravuje na válku a zanedbává preventivní opatření. Ve vedení tohoto spolku byly převážně šlechtičny. To mělo negativní vliv na soužití českého a německého národa, protože v tom byl viděn další způsob germanizace. Změna nastala až po válce, kdy byla za předsedkyni zvolená dcera prezidenta Alice Masaryková.²¹³ Mezinárodní Červený kříž se svými humanitárními akcemi uplatnil v řadě válečných konfliktů, které se odehrávaly ve druhé polovině 19. století a činí tak dodnes.

3.6.3 Činnost Červeného kříže ve válečných konfliktech

První válka, ve které již Červený kříž působil, byl zásah turnerského spolku z Gothy pod vedením legačního rady Hugona von Bülow na bojišti u Langensalzy. „*Elementární zdravotnický výcvik, nepočítáme-li značnou míru obětavosti a osobní odvahy, turnerům umožnil zasáhnout v závěrečné fázi bitvy, i v několika následujících hodinách, a tak zachránit řadu lidských životů*“.²¹⁴

První válečný konflikt, který se odehrál na našem území, byla prusko-rakouská válka. Projevila se zde rozdílnost zdravotnických služeb u vojska. V tomto válečném konfliktu se ještě naplno neprojevila ušlechtilá činnost Mezinárodního Červeného kříže.

Habsburská monarchie přistoupila ke smlouvě o Červeném kříži až 21. července 1866, 19 dní po prohrané bitvě u Hradce Králové. V té době měla rakouská monarchie velmi špatně organizovanou zdravotnickou službu. To ale nebylo způsobeno jen skutečností, že podunajská monarchie ještě nebyla členem spolků Mezinárodního červeného kříže, ale obecně i méně vyspělou úrovní zdravotnictví.

Na nízkou úroveň rakouské zdravotnické služby ukazuje fakt, že nejenže nedovedla většinu raněných odsunout, nýbrž že nedovedla ani tomuto poměrně malému počtu odsunutých zajistit uspokojivou péči. Je však třeba zdůraznit, že ani pruská zdravotnická služba nebyla na nijak vysoké úrovni. To ukazuje stav v nemocnicích v okupovaném území,

---

²¹²ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha : Úřad Českého červeného kříže, 2008.

²¹³LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková*. Praha : TOGGA, 2008.

²¹⁴FUČÍK, Josef; BĚLINA, Pavel. *Válka 1866*. Praha : Paseka, 2005

Shodou okolností právě na západním bojišti sami Prusové učinili Ženevskou konvenci do jisté míry cárem papíru, když u Tauberbischofsheimu jejich děla ostřelovala bádenský trén s raněnými, přestože byl označen bílým praporem s červeným křížem, a pruská pěchota se pak bodákovou ztečí zmocnila polního obvazistě protivníka.

kde byla převaha pruského ošetřujícího personálu, i tam panovala velmi nedostatečná organizace péče o vlastní i rakouské raněné, kteří padli do zajetí.

Raněné na obou stranách vynášeli z bojiště nosiči na plukovní obvaziště a vozy je odváželi dál na divizní obvaziště, odkud byli deportováni do polních nemocnic, které byly zařízené nejčastěji z adaptovaných civilních nemocnic, nebo do trvalých vojenských nemocnic, které vznikaly v různých městech. Každý bojující měl u sebe kapesní obvaz. K vynášení raněných se používalo na obou stranách nosítek.²¹⁵

V této době ještě medicína tápala v nejrůznějších léčebných postupech. Tušilo se, že prevence spočívá v čistotě a jakési dezinfekci. Např. po bitvě u Langensalzy po vypuknutí cholery se začala čistit a proplachovat stoka z hnojišť, která městem protékala. Pruským vojákům bylo nařízeno, aby nepoužívali společných latrín, nejedli okurky, nepili kyselé mléko, zato jim byl zvýšen příděl rumu a kořalky.

Péči o zraněné v prusko-rakouské válce zajišťovala i církev. K tomu sloužily speciálně zaměřené řeholní komunity. Byla to například komunita Milosrdných bratří sv. Jana z Boha, Milosrdných sester III. řádu sv. Františka, členové těchto a dalších příbuzných řádů z českých zemí i katolických krajů Pruského Slezska, stejně jako evangelické obdoby řádu johanitů, jež v Prusku vybudovala celou síť charitativních domů (diakonií), a konečně diecézní kněží ve válkou postižených oblastech. Velký prostor se otevřel také pro necírkevní dobročinnost, i když drtivá většina civilního obyvatelstva neměla na službu raněných a nemocných žaludek, a pokud ji konala, pak víceméně z donucení Pruska. Civilním lékařům z českých zemí v roli chirurgů-konzultantů svazovala ruce malá rozhodovací pravomoc při organizování zdravotní péče a transportů raněných, do jejich odbornosti však nikdo nezasahoval, a navíc nemuseli svou práci vykonávat bezplatně.

Ve velké většině vojenských nemocnic a lazaretů byly velmi špatné podmínky, závažející byl především naprostý nedostatek hygieny, i podle tehdejších civilizačních kritérií. Ranění leželi po celou řadu dní neumytí, tak jak byli dopraveni z bojiště, všude se válely zbytky špinavé výstroje. Slamníky i nemocniční prádlo se nevyměňovaly, ani když byly znečištěny krví, hnisem nebo výkaly. Použité obvazy a nekrotické části těl se mnohdy vyhazovaly z okna, odpadky se neuklízely, latríny a podlahy celé týdny nepocítily horkou vodu, „rejžák“ ani hadr, kyselina karbolová patřila k věcem nákladným a těžko dostupným.

Ještě, že se v dlouhých letních dnech nemuselo topit a příliš dlouho svítit. Špatná byla i strava, o speciálních dietách se vůbec nedalo mluvit. Ošetřovatelé setrvali při

---

²¹⁵ Nosítka je možno spatřit spolu s brašnami se zdravotnickým materiálem v muzeu na Chlumu.

zjednodušené představě, že vysokou úmrtnost raněných způsobují miasmy (nikoli tedy choroboplodné zárodky) z nezdravého „hniječného vzduchu“.²¹⁶

Další těžkostí při ošetřování raněných vojáků bylo, že v době prusko-rakouské války byla válečná chirurgie na nízké úrovni, do praxe ještě neproniklo nic z poznatků dezinfekce, tím méně z prvních základů bakteriologických věd. To také neprospívalo k úspěšné léčbě vojáků.

I pruská vojenská zdravotnická služba měla své problémy, které byly způsobeny několika faktory. Počet zdravotníků a lékařů, které měla k dispozici pruská armáda, také nemohl stačit. Vedle 6 lékařů s hodností vrchních štábních lékařů tu bylo v roce 1863 jen 21 štábních a 57 asistenčních lékařů. K tomu 69 lazaretních pomocníků, 144 vojenských ošetřovatelů a 203 nosičů raněných. Teprve po válce se tento počet postupně a podstatně zvyšoval.

Podle novinářů a pozorovatelů ve válce byly rány pruských raněných těžší, bolestivější a nebezpečnější než u rakouských zraněných. Důvod byl ten, že pruské pušky „jehlovky“ byly menší ráže, než rakouské tažené pušky, a tím nezpůsobovaly taková zranění.

Byl zde také rozdíl v přístupu vojenských lékařů ke svým pacientům. V Rakousku byl prosazován a předpokládán souhlas vojáka s operací. Pruští chirurgové mohli postupovat podle vlastního uvážení a amputovat i bez souhlasu raněného vojáka. Údajně se ho však snažili o nutnosti operace a ztráty končetiny informovat.

Konec války s Pruskem neznamenal konec zdravotních problémů způsobenou válkou. Avšak ani ti, kteří z bitev vyvázli, přežili svá zranění a těšili se na návrat domů, zdaleka neunikli všemu nebezpečí. Propuknutí infekčních chorob bývalo průvodním jevem všech válek, spojených zákonitě s nahromaděním velkého počtu lidí na malých prostorech za abnormálních, nehygienických podmínek.²¹⁷

V dalších válkách se zdravotnické poměry začaly zlepšovat. Zvláště ve válečných konfliktech na Balkáně již Červený kříž sehrál významnou roli. Do ošetřování se zapojil i Rudolf Jedlička, který se tam se vypravil v čele zdravotnického konvoje. Před odjezdem se domluvil s poslancem a předsedou Národní strany socialistické Václavem Klofáčem a v předvečer slavné bitvy kumanovské, po přípravě sotva 24 hodin, odjel na Balkánský poloostrov. Tam nejen operoval zraněné vojáky, ale i předával zkušenosti místním kolegům.²¹⁸

---

²¹⁶FUČÍK, Josef; BĚLINA, Pavel. *Válka 1866*. Praha : Paseka, 2005

²¹⁷WONDRÁK, Eduard. *Krev smyly deště. Osudy a utrpení roku 1866*. Hradec Králové : Kruh, 1989.

²¹⁸ALBERT, Bedřich. Vzpomínky na pomocné výpravy profesora Dra R. Jedličky v letech 1912 a 1914. *Časopis lékařů českých*. 1926, 65, 26.

Jak sám profesor Jedlička napsal pro „Časopis českých lékařů“, jeho činnost byla úspěšná a pochvaloval si spolupráci s balkánskými lékaři: *“Dnešní válečná chirurgie přísně konservativní má výsledky neočekávaně příznivé: hojení nápadně rychlé. Ze čtyřiceti šesti průstřelů plic a srdce úmrtí žádné; pouze jeden empyém, který byl operován. Z devatenácti případů průstřelů břišních orgánů dodaných, čtvrtého dne zemřelo 8 po transportu, pět zhojeno po operaci, šest případů střel střevních zhojeno bez operace. Ze dvaceti pěti případů průstřelů mozku zemřelo 12, zhojeno 13, z nich deset operováno. Průstřely krku a laryngu i jater hojí se spontánně. Nepříznivé jsou průstřely míchy. Ze 75 případů střel kostních jest 48 případů komplikovaných fraktur těžkých a střely kloubů hojí se vesměs bez operací, bez úmrtí. Amputace dvě; po roztržení údů granátem a vlakem. Flegmon všech jest v nemocnici pouze 12 případů. Dosud žádné infekční nemoci“*.²¹⁹ Tam získal nespočetné zkušenosti, které později využil v době 1. světové války.

Jak je vidět, přece jen docházelo ke zlepšení péče o válečné invalidy. Tím více se začali objevovat muži s handicapem mezi běžnou populací. Proto bylo zapotřebí zajistit jim také existenci, to se stalo v roce 1875, když byl schválen zákon o důchodech pro válečné invalidy. Důchod se poskytoval pouze tomu Invalidovi, který utrpěl zranění s trvalými následky, a tím byl ovlivněn zbytek jeho života a měl jen omezenou, nebo úplně znemožněnou pracovní schopnost.

Podle tohoto zákona měl nárok na invalidní důchod takový muž, který získal invaliditu při konání válečné služby a měl nejméně 20%ní občanskou neschopnost k výdělku, rozhodující pro přiznání invalidního důchodu byla tedy „občanská neschopnost k výdělku“. Tento zákon stanovil, že finanční dávka bude poskytována mužům, kteří se zranili v boji s nepřítelem, nebo měli zdravotní úrazy, které vznikly při vojenské službě. Invalidní důchod se také vyplácel také těm vojínům, kteří při výkonu své vojenské služby byli nakaženi různými nemocemi, řádícími na místech služebního pobytu.

Výše důchodu pro válečné invalidy byla velmi nízká a stanovovala se podle hodností, které zastávali v rakouskou-uherské armádě.

Měsíční invalidní důchod vojáků stanovovaný podle jejich hodností:

6 K pro pěšáka a osoby téže hodnosti

8 K pro svobodníka a osoby téže hodnosti

10 K pro desátníka a osoby téže hodnosti

12 K pro četaře a osoby téže hodnosti

---

²¹⁹JEDLIČKA, Rudolf. Dopisy z ciziny; Sdělení českých lékařů z bojišť na Balkáně. *Časopis lékařů českých*. 1926, 65, 26.

14 K pro šikovatele a osoby téže hodnosti

18 K pro důstojnického zástupce a osoby téže hodnosti.

Pro srovnání je možné uvést jaký, byl příjem dělnictva před první světovou válkou. Průměrný příjem středně kvalifikovaného dělníka těsně před 1. světovou válkou byl 2,5 – 4 korun denně. Někteří dělníci, jako například typografové, měli plat až 8 – 10 korun denně. Naproti tomu textilní dělníci (1,7 korun denně) nebo zemědělské dělnictvo, ti byli hluboko pod průměrem. Při převod mzdy v desetiletí 1868 – 1878 na koruny vychází mzda na 2 - 3 koruny denně. Z tohoto je možné vyvodit, že většina důchodů zdaleka nedosahovala výše dělnické mzdy a proto se nelze divit, že vojenští invalidé měli potíže uživit sebe a svoji rodinu.

Pro lepší představu je možné uvést, jaká byl rodinný rozpočet běžné dělnické rodiny Průměrná dělnická rodina vydat přibližně 80 % příjmu na potraviny a nájem. Na ostatní nezbytné potřeby se muselo dlouho šetřit. Zhruba $\frac{3}{4}$ dělnictva nemělo dostatek prostředků na plnohodnotnou stravu. Jejich obživa sestávala podle průzkumů převážně z brambor, chleba a některých druhů mléčných výrobků. Maso patřilo na dělnický stůl jen o svátcích. Lepší situace byla v rodinách, kde pracovala i matka, nebo některé ze starších dětí.²²⁰

Je zřejmé, že tyto finanční dávky byly nízké a nemohly pokrýt všechny životní náklady invalidy z války a jeho rodiny. Proto si invalidé museli přivydělávat, najít si zaměstnání vhodné pro svůj zdravotní handicap. Jestliže si invalida práci nenašel, tak se musel obrátit na svou domovskou obec, která mu musela poskytnout finanční prostředky.

Byli však vojáci, tak těžce invalidní, že nemohli žít bez pomoci druhé osoby. Byli to buď slepci, nebo velmi těžce tělesně postižení jedinci. Ti měli právo žít v Invalidovně.²²¹ Tito invalidé nedostávali celý důchod, ale pouze jeho část pro osobní potřebu. Ubytování, stravu a tabák dostávali zadarmo.²²²

Vedle invalidního důchodu se velení císařské armády snažilo vypomoci i vdovám a sirotkům po padlých vojínech. Znamenalo to, že i tyto zmiňované osoby měly nárok na státní důchod. Tento důchod byl vyplácen podle vojenské hodnosti padlého vojáka podobně, jako to bylo u invalidů. Zákon, který přiznával důchody vdovám a sirotkům, byl schválen 27. dubna 1895, ale ještě za trvání monarchie byl několikrát novelizován. Podobně

---

²²⁰EMEROVÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha : Libri, 1998.

²²¹V českých zemích byla Invalidovna v pražském Karlíně, kde byl položen základní kámen v roce 1715.

Za vlády Marie Terezie byla Invalidovna dokončena a začali sem přicházet první váleční invalidé se svými rodinami.

²²²Zákon z 27. prosince 1875 ř. z. č. 158 o poskytování příspěvků osobám z mužstva, jich rodinným příslušníkům a pozůstalým.

jako zákon o invalidních důchodech z roku 1875 vycházel z toho, že roční vdovské a sirotčí důchody byly vypláceny podle hodnosti padlého vojáka.

Výše důchodů vyplácených pozůstalým po padlých vojácích

Komu vypláceno	Kolik (zlatých)
Vdově po pěším vojínovi nebo jemu rovném	24
Vdově po svobodníkovi nebo jemu rovnému	32
Vdově po desátníkovi	40
Vdově po podšikovateli	48
Vdově po šikovateli	60
Vdově po vojákoví, který měl denní plat převyšující 35 kr.	80
Vdově po vrchním lodníkovi nebo jemu rovném	100
Vdově po kadetovi	100

Podobně jako u invalidů, nemohl důchod pokrýt životní náklady rodiny, proto si vdova musela hledat zaměstnání, nebo opět musela žádat finanční prostředky od domovské obce. Tím se více a více zatěžovaly obecní rozpočty.

4 VÝVOJ PÉČE O VÁLEČNÉ INVALIDY V LÉTECH 1914 AŽ 1918

4.1 Péče o válečné poškozence během 1. světové války

1. světová válka v letech 1914 – 1918 přinesla řadu změn do veřejného a soukromého života většiny obyvatel Evropy. Muži odcházeli na frontu a na jejich místa nastoupila většina žen a dospívajících dětí. Výroba byla zaměřena hlavně na produkty, které byly používány k válečným účelům.

Válka postihla všechny sociální skupiny, nejvíce však nejchudší vrstvu obyvatel. Rakouská vláda si to dobře uvědomovala. Jestliže obyvatelstvo mělo snést určité válečné útrapy, muselo se mu dostat určitých výhod. Jak napsal ministr bez portfeje Josef Maria Baernreither císařovi o předsedovi vlády Clamu-Martinicemu: „Věděl, že bude-li vláda zasahovat během války do státních a národnostních problémů bez parlamentů, potřebuje silnou protiváhu v sociálních opatřeních.

Proto vláda začala zřizovat živnostenské inspekce, úřady pro výživu lidu a jiné instituce, které s tím souvisely. Po nástupu císaře Karla se sociální péče více prohloubila. Jeho manželka Zita vyvíjela různé aktivity v sociální oblasti. Poněvadž sama byla matkou několika dětí; starala se o válečné sirotky, docházela do vojenských lazaretů, kde utěšovala raněné: „*Podle možnosti přistoupila ke každé posteli, každému podala ruku a trpělivě se bavila s raněnými. Často si nechávala vyprávět příhody z válek či nemocnic*“.²²³

Protože obyvatelé Rakouska-Uherska trpěli válečnými útrapami; nedostatkem základních potravin, proto ani ona netrpěla u dvora luxus. Císařovy děti neměly na svém jídelníčku žádné vzácnější pochutiny, jako byla třeba čokoláda.

Sám císař Karel je nazýván sociálním panovníkem, jeho největším přínosem pro obyvatelstvo bylo, že 7. října 1917 zřídil v rakouské monarchii Ministerstvo sociální péče, které bylo první svého druhu na našem území. Mělo několik sfér vlivu, a to péči o mládež, péči o pozůstalé po padlých vojácích, sociální pojištění, dále sem patřilo živnostnické pracovní právo, ochrana dělnictva, péče o nezaměstnané, otázka bytová.²²⁴

Ani česká politická reprezentace nestála mimo politické dění; jak uvádí článek v časopise Svěpomoc. Článek informuje o schůzi poslanců české strany sociálně dělnické na

---

²²³ GNEISSER, Pečar, Tamara. *Zita poslední císařovna*. Praha : Mladá fronta, 1994.

²²⁴ ŠPAČKOVÁ, Romana. *Život obyvatel Prahy za první světové války*. Praha, 1992. Diplomová práce. FF UK.

říšské radě. Poslanci vydali několik požadavků, které měla vláda splnit. Žádali zákaz vývozu všech potravin z říše a naopak podporovat jejich dovoz. Také žádali, aby vláda podporovala péči o válečné poškozenec.²²⁵

Sociální politika v prvních letech války se orientovala na péči o válečné invalidy. Jak napsal deník „Právo lidu: „*Bilance sociálně politická za rok 1915 je poměrně chudá. Největší pozornost zabírá pouze péče o vojíny nemocné i invalidy a jich příslušníky, státní i dobrovolná, což je konečně přirozené a pochopitelné. Vše ostatní se ztrácí v rozsahu soukromých i veřejných akcí, jež se podnikají za tímto úkolem, a můžeme směle dodat, že dělnictvo a jeho organizace nestojí tu na místě posledním*“. Z tohoto článku vyplývá, že rakouská monarchie si uvědomovala, že návrat raněných vojáků do vlasti je závažný problémem, který je nutno rychle řešit.

4.2 Lékaři v 1. světové válce

Na válečné frontě sloužili i lékaři. Byli to buď lékaři, kteří byli povoláni na frontu ze zálohy nebo lékaři, kteří byli v rakouském vojsku zaměstnáni. Odchod lékařů na frontu způsobil nedostatek civilních lékařů. Navíc bylo civilní obyvatelstvo ohrožováno čím dál více různými epidemiemi, bylo tedy povinností státu, aby se rychle postaral o takto nemocné a zajistil pro ně obvodní a obecné lékaře.²²⁶

Lékaři na válečné frontě neměli lehký život. Laická veřejnost měla však pocit, že činnost lékařů na frontě byla poměrně snadná a mnohem méně nebezpečná, než pro ostatní vojáky. Jak se ve válce ukázalo, bylo to naopak. Lékaři pracovali ve dne v noci téměř bez oddechu, navíc měli pro svou práci velmi špatné podmínky, pracovali v nepohodlných a nedostatečných prostorách.

Často neměli ani základní zdravotnické nástroje a vybavení a léčili v nebezpečí života ze strany nepřátelských vojáků. Bylo časté i porušování ženevské konvence o Červeném kříži, která zakazovala útočit na zdravotnické jednotky. Bohužel případy, kdy se na lékaře a zdravotnický personál střílelo, byly velmi časté.²²⁷

Na frontu byli povoláváni i studenti medicíny a to jak z německé, tak i z české lékařské fakulty. Přístup pracovníků německé lékařské fakulty a německých posluchačů k válečným

---

²²⁵*Svépomoc*, 1914, 21, 27.

²²⁶*Věstník českých lékařů*. 1914, 36, 41.

²²⁷*Časopis lékařů českých*. 1914, 53, 43.

událostem byl přirozeně odlišný – většina z nich šla na rozdíl od Čechů do války s vidinou vítězství německých zbraní a posílen německého živlu v rakouském soustátí.²²⁸

Lékaři, kteří byli povoláni na válečnou frontu, se museli naučit nové medicínské dovednosti. Světová válka postavila lékaře všech válčících států před veliký úkol. Jednak jak zabránit hromadnému vzniku a šíření nakažlivých nemocí. Na druhé straně pak věnovali veškerou péči nemocným a raněným, zejména však raněným se střelným zraněním, kterých bylo nejvíce. Na frontě se museli rychle rozhodovat, jak využít své medicínské dovednosti a nalézt nejefektivnější postup ošetření raněného, velmi často museli provádět i složité chirurgické zákroky.

Vídeňská vládní lékařská instituce se snažila lékařům pomoci, a proto vydala příručku, která měla za úkol vojenské lékaře stručně seznámit s novými medicínskými postupy, které by jim mohly pomoci při záchraně životů zraněných vojáků. Často lékaři udělali operační zákrok, a jakmile jej dokončili, musela se celá vojenská jednotka stěhovat i s operovaným vojákem. To nepomáhalo k úspěšnosti těchto operací.²²⁹

Vojenští lékaři své zkušenosti nabyté při vojenské službě publikovali v článcích, které byly uveřejňovány v různých lékařských časopisech. Tyto články byly sice odborné, ale i laik se mohl seznámit s prací vojenských lékařů.

Na frontě byla velmi rozšířena tuberkulóza. Každý voják dostal při vstupu na frontu leták ve své mateřské řeči se stručným poučením o tuberkulóze. Tento leták si měl uschovat, aby se v případě shodných příznaků mohl se nechat vyšetřit. Často byla onemocnění tuberkulózou diagnostikována pozdě, mnohdy byli nemocní odesíláni do polních nemocnic s podezřením na jinou chorobu, byla to více jak polovina případů, teprve až v polních nemocnicích byla tuberkulóza správně diagnostikována. V malém počtu případů vzplanula aktivní tuberkulóza už v zákopech, teprve potom byl nemocný s vysokými horečkami dopraven do nemocnice.

Napětí ze života na frontě, přinášelo psychickou a fyzickou vyčerpanost, která se často projevila jako srdeční onemocnění. Tato srdeční nemoc byla více rozšířená mezi vojáky, kteří pocházeli z měst než u branců z venkova. Tato skutečnost byla vysvětlována tím, že venkovské obyvatelstvo bylo uvyklé na tuhou a namáhavou práci, méně bylo zhýčkáno, než branci z měst. Ti sice chodili na různá cvičení do tělovýchovných jednot, ale tato aktivita se nemohla rovnat s náročným životem ve válce. Vojáci třeba museli pochodovat 40-50 km

---

²²⁸HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Medicína a první světová válka. *Praktický lékař*. 2004, 84, 7.

²²⁹*Časopis lékařů českých*. 1915, 54, 48.

denně, v nerovném a hornatém terénu a s těžkým nákladem, rovněž samotný pobyt v zákopech, zejména za nepříznivého počasí, měl na zdraví vojáků velmi negativní dopad.²³⁰

Výše vyjmenované náročné podmínky měly také vliv na psychiku vojáka a často u nich způsobily trvalé následky. Těmto psychickým nemocem se nedostávalo takové péče, jako ostatním chorobám. Význam psychických poruch byl vždy podceňován, protože na nich nebyly viditelné, vyjímaje ovšem případy nejtěžších psychických nemocí.

Psychické nemoci využívali vojáci jako argument pro odchod z válečné fronty. To byl důvod, proč v Rakousko-Uherském vojsku měli psychické potíže hlavně vojáci, kteří pocházeli z neněmeckých a nemadžarských národností. Další psychické poruchy vznikaly například po poranění mozku, ať již střelnou ranou, střepinou granátu nebo následkem otřesů mozku po výbuších dělostřeleckých granátů, bomb nebo min, případně i v důsledku neustálého stresu při dlouhodobém pobytu v prvních liniích.²³¹

Samozřejmě nejčastější byli ranění, u kterých bylo třeba provést chirurgický zákrok. Celé lékařské odvětví vojenské akutní medicíny prošlo velkou změnou. Novými objevy, jako byla antiseptika, se dařilo účinněji zabránit vzniku dříve tak obávaných epidemií, i když se je zcela vymýtit nepodařilo. Vojenská medicína se musela vypořádat s celou řadou vážných zranění, které způsobovaly nové válečné zbraně, zranění šrapnelem, dělostřeleckým granátem, ručním granátem, pumou, různými druhy min, dokonce i s použitím otravných plynů. Způsob vedení války a nové zbraně přinášely časté zranění hlavy. Jak bylo už uvedeno, některá poranění hlavy vyvolávala psychické poruchy, často i různé zrakové a ušní vady. Samozřejmě se také často ve válce stalo, že vojáci utrpěli stomatologické úrazy.

Právě poranění hlavy byly obvykle nejzávažnějšími zraněními, zde byla úspěšnost operací jen kolem 30 %, tedy daleko nižší než u ostatních chirurgických zákroků prováděných ve válečných zdravotnických zařízeních.²³²

Kdyby se porovnála čísla zachráněných vojáků z předchozích válek z polních vojenských nemocnic, potom by se zjistilo, že dříve ve vojenských nemocnicích umíralo 40 - 70 % raněných vojáků. V době 1. světové války ve vojenských nemocnicích, byla mortalita jenom 1 - 2 %. Z těchto čísel je vidět, že vojenská chirurgie byla velmi úspěšná a zachránila v 1. světové válce spoustě vojáků život, i když měli mnohdy následky na celý život. Po pobytu ve vojenské nemocnici se mnozí vojáci vraceli zpátky do civilního života už jako váleční invalidé.²³³

---

²³⁰ *Časopis lékařů českých*. 1916, 3, 3.

²³¹ *Časopis lékařů českých*. 1916, 55, 11.

²³² *Časopis lékařů českých*. 1917, 56, 22.

²³³ *Časopis lékařů českých*. 1915, 54, 28.

4.3 Zemská státní komise

Rakouská vláda se snažila vytvářet vhodné podmínky pro návratu válečných invalidů domů a jejich opětné zařazování do společnosti. Ke splnění tohoto úkolu měly přispět zemské ústředny, které vznikaly v habsburské monarchii. V Čechách vznikla „*Státní zemská ústředna pro péči o vrátivší se vojíny*“. Vedení se skládalo z padesáti zástupců jednotlivých nemocenských pokladen a úrazových pojišťoven.

Základním cílem úřadoven bylo zajistit ošetření válečných invalidů, kteří se vraceli z války domů. Aby úřadovna mohla splnit tento úkol, měla k dispozici několik speciálních léčebných ústavů. Dalším posláním zemské úřadovny bylo hledání vhodných míst pro pracovní uplatnění válečných invalidů. K tomuto účelu byla pořádána různá školení, kde se invalidé měli naučit nové pracovní postupy, odpovídající jejich zdravotnímu stavu, které by jim umožnili výdělečnou činnost. Jak je vidět, činnost úřadovny byla velmi rozsáhlá, a proto musela mít několik výborů (správní výbor, výbor pro péči o osleplé bojovníky, výbor pro léčení, včetně opatřování protéz, výbor pro vyučování, výbor pro zprostředkování práce).

Na svoji činnost musela zemská komise dostávat potřebné finanční prostředky. Ty získávala z několika zdrojů, a to ze státních, zemských a dobrovolných příspěvků.²³⁴ Mezi největší soukromé dárcce, kteří zemské komisi poskytli ve třetím roce války významné finanční dary, patřili: Válečný obilní ústav, odbočka Praha, sbírka komisionářů a smluvních mlýnů, který daroval obnos ve výši 59 448,29 K, dále Společnost pro nákup a prodej brambor v Praze, která darovala 50 000 K.²³⁵

Zemská komise měla za úkol poskytovat základní informace o své činnosti pro válečné invalidy, k tomu účelu měla dva informační zdroje, a to výroční zprávy a časopis. Výroční zprávy vycházely ročně, zde se rozsáhle popisovala nejen činnost ústřední komise, ale i činnost okresních poboček. Ve zprávě se nezapomínalo ani na činnost jednotlivých ústavů a lékařských zařízení pečujících o válečné invalidy. Byly zde také vyjmenovány všechny kursy pro výcvik, které se konaly po celé zemi.

Kromě výročních zpráv vycházel od roku 1917 dvakrát do měsíce časopis pod názvem „*Péče o vojíny válkou poškozené*“. Tento časopis rozebíral a sděloval aktuální novinky v péči o válečné invalidy. Součástí tohoto časopisu byla příloha „*Zprostředkování práce*“, která otiskovala pracovní nabídky soukromých a státních firem vhodné pro invalidy a naopak byly otiskované poptávky po pracovních místech.

---

²³⁴KYPR, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.

²³⁵Výroční zpráva o činnosti státní zemské ústředny pro Království české, pro vrátivší se vojíny za rok 1917.

Zemská státní komise byla centrální, ale měla v celé zemi několik úřadoven, které se staraly o ty invalidy, kteří měli své domovské právo mimo Prahu.²³⁶ Každá okresní pobočka musela podávat zprávu o své činnosti. Máme k dispozici zprávu, která popisuje činnost pobočky v Německém Brodě. Tato zpráva sděluje množství invalidů, kteří se přihlásili do její působnosti, bylo jich 118. Nejvíce jich pracovalo v zemědělství a další velká skupina byla tvořena živnostníky. Každá okresní komise měla za úkol získat určitý finanční obnos pro své klienty. Tak například v Německém Brodu okresní komise získala částku 1 910 K, zmíněné finanční prostředky pak byly rozděleny mezi jednotlivé válečné invalidy, měly jim sloužit především k tomu, aby mohli zahájit podnikatelskou činnost. Například jednomu Invalidovi byla vyplacena finanční částka potřebná na koupi šicího stroje, aby mohl provozovat živnost.

Důležitou činností okresní komise pro válečné invalidy byla i příprava kurzů pro invalidy, aby získali nové profesní zkušenosti. V Německém Brodě byly tyto kurzy velmi úspěšné. Z celkového počtu 118 přihlášených invalidů v roce 1917 se původnímu povolání věnovalo 59 invalidů, nové povolání si zvolilo 22 invalidů, nová místa zprostředkovali pro 25 invalidů. Bez zaměstnání jich zůstalo 17, z nichž 9 bylo nemocných a 8 jich bylo bez místa. Zprostředkování práce se stávalo postupně stále složitějším, a stále hůře řešitelným.²³⁷

4.3.1 Domoviny

Váleční invalidé museli být po návratu z fronty někde ubytováni. Někteří se vrátili zpět ke svým rodinám, jiní, kterým zdravotní stav neumožňoval návrat ke svým blízkým, si museli hledat náhradu, proto bylo třeba řešit i bytovou otázku. V Německu stát financoval stavby nových bytů. U nás v Čechách vzniklo Stavební družstvo Nusle Vršovice, které nabízel, že na svém pozemku postaví sto bytů pro válečné invalidy a vdovy po padlých vojácích.²³⁸ Začaly se stavět domky, kde bydlel invalida sám nebo se svou rodinou. Tyto domky nepředstavovaly ústav, ale vesnici, kde invalida a členové rodiny buď zcela, nebo alespoň částečně vykonávali své povolání. Domky byly stavěny buď samostatně, nebo se vytvářely kolonie domků. Ve Vídni domky tvořily uzavřenou městskou kolonii, zatímco v Praze byly stavěny odděleně.

Domoviny se stavěly jak ve městě, tak i na venkově. Ve městě byly umístěny v blízkosti průmyslových podniků například ve Vysočanech, kde se pro invalidy našlo lepší pracovní

---

²³⁶JANÁK, Jan. *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR - Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha : Univerzita Karlova, 1975.

²³⁷NA, ZV fond 9833 - zpráva o činnosti okresního výboru v Německém Brodě za rok 1917.

²³⁸ *Svépomoc*, 1915, 21, 21.

uplatnění. Domky měly dva nebo tři byty, každá rodina měla mít vlastní kuchyň a společné sociální zařízení. K domku patřil také malý dvorek se zahrádkou, kde bylo možné pěstovat zeleninu.

Venkovské domoviny vznikaly pouze tam, kde byla úrodná zemědělská půda. Zde invalidé byli soustředěni v kolonii, aby si mohli být navzájem nápomocni.²³⁹ Do konce roku 1917 bylo zakoupeno „Státní zemskou ústřednou pro péči o vrátivší se vojíny“ 16 těchto domovin, z toho 6 malých hospodářských usedlostí a zbylých deset byly rodinné domky se zahrádkou.

4.3.2 Fond pro válečnou péči císaře a krále Karla

Ve Vídni byl založen „Fond pro válečnou péči císaře a krále Karla“, v němž bylo v době vzniku k dispozici 81 000 000 K. Tyto finanční prostředky byly určeny ke dvěma hlavním účelům, jednak na poskytování podpor pro invalidy ve výši 1 000 K na osobu, dále na nákup domovin, kde by mohli invalidé se svými rodinami bydlet. Podpora na nákup domovin neměla přesáhnout 75 % ceny domoviny.

Dalším fondem, který měl pomáhat válečným invalidům, byla instituce „Invalidní péče v Litoměřicích“. Byla založena na popud referenta pro péči o válečné poškozence při vojenském velitelství v Litoměřicích. Příspěvky dostával fond od českých a německých okresních úřadů. V roce 1918 bylo ve fondu uloženo 2 000 000 K.

4.4 Družina českých invalidů ze zemí Koruny svatováclavské

Už během 1. světové války se váleční invalidé, vracející se domů z války, začali sdružovat do spolků a organizací. Tyto organizace se snažily hájit práva a požadavky svých členů. Jednou z těchto organizací byla Družina válečných poškozenců, která vznikla 15. října 1917. Vznik a válečné roky existence Družiny popisuje Ondřej Kypr ve své publikaci „Světová válka a její oběti“.²⁴⁰

Prvním pokusem o organizaci českých válečných invalidů bylo založení časopisu „Nový život“, ve kterém vyšel článek popisující hlavní požadavky Družiny: „Pro nás nestačí trafika, kolovrátek, či veteránská čepice s nadějí na slušný pohřeb, my chceme důstojná našich schopností zaměstnání, my chceme pracovat a žít. Almužny, poskytované z veřejných

²³⁹KYPR, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.

²⁴⁰KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

prostředků, nestačí na krytí životních potřeb, proto chceme být Invalidovi rádce ve věcech vyživovacích“.

Po uveřejnění prvního čísla časopisu „*Nový život*“, začaly přicházet dotazy a ohlasy od českých vojáků, kteří se vrátili z války domů jako invalidé. Postupně se začaly vytvářet místní organizace, které měly sdružovat válečné invalidy. Kypr s jeho spolupracovníky vypracoval rámcový program, který obsahoval základní požadavky. Týkaly se řady oblastí například zajištění důchodů. Družina také měla být nápomocná při zakládání družstev invalidů, snažila se zakládat fondy na podporu invalidů.

Po ustavení Družiny v Čechách, se začala rozšiřovat i na Moravu, i tam byly během podzimu roku 1917 a následující jara zakládány místní organizace. První tato organizace vznikla v Prostějově, Dolních Kounicích. Do čela těchto snah se dostává František Neumeister,²⁴¹

Po ustavení místních organizací se sjeli jejich zástupci do Prahy, kde byla 15. října v hotelu Zlatá husa ustavena „*Družina českých invalidů ze země koruny svatováclavské*“. Do čela této organizace byl zvolen Ondřej Kypr a byl zvolen výbor, který měl připravit ustavující sjezd. Ten proběhl 11. listopadu v Grégrově dvoraně Obecního domu. S pomocí ekonomických odborníků Aloise Rašína a R. Kudrny bylo založeno „*Záložní a prodejní družstvo Družiny českých invalidů*“. Cílem družstva bylo pomoci zabezpečit základní životní potřeby invalidů. Byly schváleny stanovy, podle kterých členem družiny mohli být invalidé bydlící v Čechách. Úkolem družiny bylo hájit práva a výhody poškozených invalidů. Tato družina měla být nápomocna při zakládání sanatorií, lázní a Invalidoven. Organizovala různá školení, kde se invalidé měli přeškolit na jinou profesi, která by byla vhodná k jejich postižení. Vedení družiny podporovalo rodiny chudých invalidů, staralo se o nemocné a nezaměstnané invalidy. Organizovalo dočasnou výměnu dětí chudých invalidů do zámožných rodin.

O ustavení „*Družiny českých invalidů v zemích koruny Svatováclavské*“ informoval časopis „*Péče o válečné poškozené*“. Shrnul základní cíle Družiny a zároveň vyzdvihl, že invalidé nemohou spoléhat jen na státní pomoc.²⁴² Družina válečných poškozených se aktivně zapojila do protiválečných a protirakouských aktivit. Jedno toto shromáždění bylo zaznamenáno v policejním archívu, kde se píše, že byla provolávána protistátní hesla.

V dubnu 1918 se konala schůze, kterou svolala „*Družina českých invalidů ze země koruny svatováclavské*“ na Žofín. Této schůze se účastnili zástupci různých politických

---

²⁴¹Po vzniku republiky se stal ústředním tajemníkem Družiny válečných poškozených a zároveň poslancem za sociální demokracii.

²⁴²*Péče o vojny válkou poškozené*, 1918, 2, 4.

stran, například Alois Rašín. Byla přijata rezoluce, která se hlásí k samostatnému československému státu.²⁴³

Od března roku 1918 se začaly vytvářet po celé zemi vojenské jednotky invalidů. Velitelem se stal nadporučík Brabec. Tyto jednotky byly velmi dobře organizovány, členové měli válečné zkušenosti. V říjnových dnech se aktivně podílely na převratu, který probíhal v Praze. Podle stručného popisu činnosti jednotky: *„Z nejdůležitějších činností těchto jednotek v době převratu nutno uvést následující: obsazení Kapslovky na Žižkově, Hostivic, všech nádraží, tunelů, kasárenských objektů a důležitých objektů státních Velké Prahy organisovaná služba bezpečnostní ve všech čtvrtích Prahy se zbraní v ruce, o čemž bylo vydáno zvláštní pochvalné uznání velitelství Praporu v měsíci prosinci presidiem policejního ředitelství“.*²⁴⁴

O vznik Družiny se zasloužil Ondřej Kypr, který se po válce stal ředitelem zemského úřadu pro válečné poškozence v Čechách. Za války byl odveden na ruskou frontu, kde utrpěl zranění. Pobyt na frontě popsal ve svém deníku, který vydal ještě za války v roce 1916 pod názvem *„Na vojně v Karpatech a v Haliči - Dojmy českého vojáka“*. *Nepsal jsem své vzpomínky se zřetelem k požadavkům umění spisovatelského. Řadil jsem své vzpomínky v denním pořádku jednu za druhou, abych tím více měl možnost zobraziti skutečný život vojáka v zákopech. Moje kniha není tudíž ničím jiným než sbírkou vzpomínek, tak jak denně události se tvořily a v paměti se uchovávaly. Snad také jiní spoluúčastníci mého pobytu na bojišti vydají tiskem své vzpomínky. Budou jistě moje pozorování doplňovati a studium vojáka ve frontě obohacovati (str. 184)“.*

Ve svých vzpomínkách přibližuje těžký život na východní frontě, kde bojoval. Velmi často si stěžuje ve svém deníku na nedostatek jídla, když píše. *„Včera večer jsme dostali bochníček chleba pro celý roj, hoj, to bylo velkolepé dělení. Žádný lékárník na svých přesných vážkách by chléb spravedlivěji na rovné díly nerozdělil! Bochníček chleba vyvolal ironickou veselost, stupňovanou dalšími chody naší královské večere (str. 103)“*. Také si stěžuje na velmi těžké podmínky, ve kterých musel voják spát, když si do svého deníku poznamenal... *„Ale jaké to bylo spaní! Náš zákop byl půl metru široký, nemohli jsme se vůbec položit, seděli jsme skrčení a namačkaní jeden vedle druhého jako slanečci a promoklí jako vodníci, a přece jsem usnul nedbaje kapek vody, které monotónně dopadaly za krk, do rukávů, promočily čepici a smáčely vlasy. Usnul jsem a spal jsem do šesti hodin (str. 97)“*. Na frontě si také často vzpomínal na svou rodinu, na svoji ženu a děti.

---

²⁴³Večerník Práva lidu, 8. 4. 1918.

²⁴⁴VHA, MNO, 1918-23, složka 76.

Také zapisoval své politické názory, které vznikly v průběhu války.²⁴⁵ Takto komentoval situaci, když Itálie přestoupila k dohodovým mocnostem. „*Císař František Josef I. vydal manifest Mým národům, v němž oznamuje, že italský král vypověděl říši rakousko-uherské válku. Bůh jistě pomůže nám zdolati nového nepřítel. Vojáci! Italové jsou věrolomní, vypověděli nám válku. Půjdeme společně s německou armádou i proti tomuto nepříteli a zvítězíme (str. 110)*“. Při jedné bitvě pomáhal svému zraněnému příteli a byl sám zraněn. Ve svém deníku na tuto důležitou chvíli vzpomíná takto: „*Když jsem dne 14. června usedl do svého zákopu a počal psáti dopis Marušce, padl výstřel z pušky a za ním vzápětí volání: Voborný je zraněn. Vystrčím hlavu a vidím, že všichni kamarádi z našeho úseku utíkají pryč, ponechávající raněného Voborného svému osudu. Zlomilo se cosi v mé duši a já instinktivně vytáhl z kapsy stále připravený obvaz a běžel úprkem na místo neštěstí. Stoupaje na malou vyvýšeninu projela mnou myšlenka, že sám mohu býti zabit – ale nedomyslel jsem. Bylo dílem okamžiku, že pocítil jsem palčivou ránu v pravém rameni a ihned jsem klesl k zemi při plném vědomí. Červený vřelý proud vytryskl a já za chvíli se koupal v tratolišti vlastní krve. Zvolal jsem: „Hoši, jsem zraněn“. Na toto zvolání nastal šum a hluk v našem táboře. Slyšel jsem ze všech stran: Kypr je raněn, Kypr je raněn (str. 176)*“.

Utrpěl vnitřní zranění a byl převezen do nemocniční jednotky, kde mu byly poskytnuty všechny potřebné úkony, aby zachránili jeho život, poté byl převezen do Čech. Po uzdravení se postavil do čela hnutí invalidů.

Státní ústředna i družina invalidů se snažila o to, aby invalidé našli pracovní uplatnění ve společnosti zdravých lidí. O tom, jak by jim měl stát pomáhat, se diskutovalo na schůzích invalidů. Některé myšlenky z těchto schůzí sepsal Ondřej Kypr ve své publikaci „*Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*“. Nejprve poznamenává „*Neochota vůči invalidům ze strany soukromých zaměstnanců je tak velká, že v nás vzbuzuje obavy, jak bude teprve jednáno s invalidy po válce, až opadnou vysoké vody válečného patriotizmu*“.²⁴⁶

Příčina této neochoty tkví v tom, že zaměstnavatel nevěří, že invalida podá takový výkon jako zdravý člověk. Kypr viděl, že jediným východiskem je zakládání družstev. Autor chce, aby stát podporoval družstva, protože nechce, aby se invalidé spoléhali pouze na důchod. Družstva se mohou zakládat pouze tam, kde jsou vytvořeny optimální podmínky. Základní podmínkou je, aby ve městě byl dostatek invalidů, kteří mohou a chtějí pracovat. Dále družstva by měla mít odbyt výrobků a možnost nakupovat potřebné výrobní suroviny. Stát by měl družstva podporovat tím, že budou odvádět menší daně. Členové družstev by se

²⁴⁵ Svě názory, které v deníku uvádí, změnil - viz kapitola Struktura veřejné a soukromé péče.

²⁴⁶ KYPR, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.

mohli po určitém čase osamostatnit a vlastnit svoji dílnu. Kdyby družstvo mělo velký počet zakázek, mohlo by část přenechat invalidům, kteří se už osamostatnili.

Během války vznikala jednotlivá družstva, která zaměstnávala válečné invalidy. První a jedno z největších družstev bylo založeno v Praze 1917, zaměřovalo se na ortopedickou péči. Většina členů tohoto družstva pocházela z Jedličkova ústavu.²⁴⁷

Pro úspěšné začlenění válečných invalidů do pracovního procesu bylo nutné, aby invalidé prošli určitými školicími akcemi. Zde se měli naučit jak pracovat se svým handicapem. Členové okresních úřadoven si často stěžovali, že invalidé vyžadují školení, i když mohou vykonávat své původní povolání. V časopise „Péče o válečné poškozenec“ v roce 1917 uveřejnili, kolik v tomto roce proběhlo školicích akcí.²⁴⁸

Školící akce pro invalidy v roce 1917

Obor školení	Počet školení	Obor školení	Počet školení
Bandáž a výroba protéz	12	Zámečnická dílna	124
Litografie	2	Mikroskopická technika	1
Fotografická technika	4	Výroba učebních pomůcek	24
Výcvik psaní levou rukou	93	Elementární obchodní kurs	90
Škola pro analfabety	56	Hudební škola	3
Výcvik na hotelové řeznictví	1	Košíkárna	5
Truhlárna	83	Krejčovská dílna	97
Obuvnická dílna	85	Kovárna	8
Vázání knih	38	Lakýrna	14
Zednické práce	8	Modelárna	15
Malířská dílna	35	Klempířská dílna	29
Soustružna	33	Kamenická dílna	32
Psaní na stroji	23	Kurs němčiny	119
Výroba hraček	22	Sedlářská dílna	1
Kurs pletení punčoch	3		

Tento článek ukazuje, jaká byla konkrétní situace v Praze vytvořena pro vracející se vojáky v roce 1917. Na tabulce je vidět o jaké kurzy byl zájem a jak byli navštěvováni. Po absolvování tohoto kurzu měl možnost lepšího zaměstnání. Nemusel být odkázán pouze na invalidní důchod.

Stát invalidům, kteří měli omezené pracovní možnosti, dával finanční dávky neboli invalidní důchod. Důchod byl vypočítán podle toho, jaký měli zdravotní handicap. V deníku Právo lidu byl otisknut návrh, který vypracoval MUDr. Jan Dvořák, kde mimo jiné píše: „*Statisíce mužů stanou se válkou nezpůsobilými k výdělečné činnosti, ať již částečně či zcela. Co s těmito invalidy? Nelze žádati na nejbližších příbuzných nebo na postižených, aby se*

²⁴⁷KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

²⁴⁸*Péče o válečné poškozenec*, 1917, 1, 18.

sami živil. Společenská organizace, v jejímž jménu bojovali, je povinna o ně pečovat. Jedná se jen o formu! Zajisté nelze přenechat tuto péči dobročinnosti spoluobčanů. Zde musí především zakročiti stát“. Proto vypracoval návrh, který stanovil stupnici, kde uvádí základní poranění a k tomu jsou přiřazeny procenta ze mzdy, které by invalida měl dostávat.

Návrh MUDr. Dvořáka na výpočet výše invalidních důchodů

Druh zranění	% z 60 % mzdy	% z roční mzdy
Práce vsedě	84	50
Těžké poranění hlavy	50,24,1000	30,50,60
Lehčí poranění hlavy	10, 15, 33	6, 9, 20
Ztráta jednoho oka	35	2
Jednostranná hluchota	10	6
Oboustranná hluchota	50-70	30-42
Ztuhlost páteře	10-15	12-40
Kýla	10	6-9
Ztráta obou rukou	100	60
Ztráta ruky a nohy	100	60
Ztráta pravé ruky	84	50
Ztráta levé ruky	75	45
Ztuhlost ramene	40-50	24-30
Ztráta palce	25-33	15-20
Ztráta ukazováku	15-20	9
Ztráta nohy	75	43
Ztráta palce u nohy	10	6

Je však nutné upozornit, že tato stupnice byla sestavena se zřetelem na lidi pracující pouze tělesně a pro lidi, kteří pracují duševně, musí být stanoveny zcela nové stupnice. Též bylo potřeba zde zařadit ty neschopnosti, které byly způsobené nemocemi (revmatizmem, neurastenii atd.

Speciální důchody dostávali ti váleční invalidé, kteří na frontě přišli o zrak. V časopise Deylův obzor byl publikován článek, ve kterém se uvádějí konkrétní důchody pro jednotlivé vojenské hodnosti.

Přehled invalidních penzí pro slepce

Rozsah poranění	Roční invalidní pense (K)	Roční přírůvek (K)	Další roční přírůvek (K)	Celkem (K)
Poranění jednoho oka	72	96		168
Poranění jednoho oka, částečná porucha na oku druhém	72	192		264
Oslepnutí na obě oči (s rozeznáváním světla a tmy)	72	288		432
Úplné oslepnutí				
Pěší voják	72	288	600	960

Rozsah poranění	Roční invalidní pense (K)	Roční přírůvek (K)	Další roční přírůvek (K)	Celkem (K)
Svobodník	72	288	636	996
Desátník	72	288	684	1044
Četař	72	288	720	1080
Šikovatel	72	288	804	1164
Štábní šikovatel	72	288	864	1224

Z této tabulky je vidět, jaký měl slepý válečný invalida celkový roční příjem v roce 1917. V časopise *Dělník* ze srpna roku 1916, jsou uveřejněny údaje o týdenním příjmu a výdajů pětičlenné rodiny zdravého pomocného stavebního dělníka. Bylo uvedeno, že celkový výdej této rodiny činí 53,70 K, příjem 38,10 to znamená, že se jí nedostává 15,60 K na týden.²⁴⁹

---

²⁴⁹*Dělník*, 17. 8. 1916.

5 STÁTNÍ A SOUKROMÁ PÉČE O ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÉ V ČR PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

5.1 Péče o zdravotně postižené po 1. světové válce

Konec války a vznik nového státu, to byly nové skutečnosti, které měly dopad i na péči o válečné poškozence. Nyní totiž musel tento úkol převzít nový stát, bylo proto nutné vybudovat zcela novou strukturu péče o válečné poškozence. Tato struktura vycházela z tradic péče o civilní handicapované jedince.

Péče o duševně a tělesně handicapované osoby byla v novém československém státě prováděna jednak státem a pak také i soukromými organizacemi nebo spolky. Rozdíl mezi nimi byl v tom, kdo zakládal ústavy, dílny, výcvikové dílny a školy pro handicapované osoby a kdo zajišťoval i jejich financování. Samozřejmě, že již od počátku byly diskuze o tom, má-li zmíněnou péči provádět pouze stát nebo zda se má podílet i soukromý sektor, obvykle v podobě spolků.²⁵⁰ Činnost spolků ovšem nespočívala pouze v podílu na péči o handicapované jedince, spolky měly i další aktivity, mimo jiné hájily práva svých členů pomocí různých petic, demonstrací a jiných akcí, které měly upozornit na nedostatky ve státní péči o zdravotně handicapované osoby.

Výše zmíněné dva základní způsoby organizace péče o handicapované lidi nebyly v jednotlivých částech republiky stejně zastoupeny. Na území nového československého státu existovaly v podstatě ve třech podobách, byla zde péče financována přímo státem, dále péče financovaná zemskými úřady a již zmiňovaná péče poskytovaná spolky, který byly financovány převážně ze soukromých zdrojů.

V Čechách byla obvyklá sociální zařízení pro zdravotně postižené provozovaná spolky, na Moravě tato zařízení patřila většinou pod zemskou správu, zatímco ve východní části republiky, tj. na Slovensku a Podkarpatské Rusi, byla tato zařízení zřizována takřka výhradně státem.

Tato odlišnost v péči o handicapované osoby v jednotlivých zemských částech nového československého státu byla logicky způsobena odlišným historickým vývojem společnosti

---

²⁵⁰Profesor Jiří Pražák definoval spolek jako dobrovolné, trvalé spojení několika osob v organismu, reprezentující samostatnou osobnost, k dosažení některého životního účelu. Rozlišoval mezi spolkem a společností, neboť společností rozuměl kterékoliv společenství, ve které vcházejí jednotlivci, zejména v ohledu majetkového práva. Rozdíl podle něho spočíval v tom, že společnost nepojila své účastníky v samostatný organismus, kdežto spolek reprezentoval vždy jednotu existující samostatně a nezávisle od osobností jednotlivých účastníků.

JANÁK, Jan. Spolky v českých zemích od roku 1951, In Mikulovská Sympozia. *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, 1992.

v těchto zemích. Zejména v případě Slovenska a Podkarpatské Rusi šlo o územní celky, které byly od vpádu Maďarů do uherské nížiny prakticky nepřetržitě homogenní součástí uherského království.

5.1.1 České země

Úloha spolků byla v českých dějinách nesmírně důležitá již od poloviny 19. století, přesněji řečeno, od revoluce v roce 1848. Tyto spolky se utvářely přednostně jako zájmová seskupení městských či zemských honorací, tj. šlechtických elit. Demokratizaci a významnější otevření spolků i středním měšťanským vrstvám, jako byli třeba menší obchodníci, řemeslníci, státní zaměstnanci apod., trvale přineslo až politické uvolnění v šedesátých letech 19. století. Byly to především podpůrné nebo ekonomicky zaměřené spolky, případně ze starších dob přežívající sdružení náboženská. Německá bádání (Lothar Gall) opakovaně upozorňovala, že v podmínkách společnosti v 19. století mohl být považován svým okolím za plnohodnotného měšťana jen ten, který byl členem nějakého spolku. Kdo nebyl evidován v žádném spolku, zůstával mimo obec, mimo její komunikaci a mimo její strukturu²⁵¹.

5.1.2 Morava

Na Moravě bylo obnovení ústavnosti po roce 1860 chápáno jinak než v Čechách. Rozvrstvení české a německé společnosti se zde lišilo, dlouho zde chyběly české kruhy průmyslové a velkopodnikatelské, převládala drobná inteligence, živnostníci a rolnictvo. Ve struktuře politických stran se proto obtížně prosazovaly proudy liberálnější a naopak měly převahu strany konzervativní a katolické, zejména mezi neprobuzeným venkovským obyvatelstvem, na které měla ještě velký vliv církev a bývalá vrchnost.²⁵²

5.1.3 Slovensko a Podkarpatská Rus

Po revolučním roce 1848 nastoupila monarchie na cestu urychleného rozvoje tržních kapitalistických vztahů. Ovšem uherská část monarchie, více agrární a s menším podílem průmyslové výroby, v tomto vývoji zaostávala, nejvíce pak její severovýchodní část, rusínská kotlina. Průmyslový vývoj zde brzdil především nedostatek kapitálu, zastaralá infrastruktura, zaostalé školství, a tím i nízká vzdělanost obyvatelstva, někdy dokonce

---

²⁵¹ PEŠEK, Jiří. Od středověku bratrstva k moderním spolkům, In sborník. Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, sestavili Václav Ledvinka a Jiří Pešek, Scriptorium, Praha 2000, str. 9

²⁵² MARTINCOVÁ, Eva. *Osvětová práce pro český národ na Moravě, náplň života Františka Bartoše a Leandra Čecha*. Praha, 1997. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK.

negramotnost. Až v posledních dvou desetiletích 19. století se i zde začaly stavět železnice, aby byl vytvořen základ pro další průmyslový rozvoj, tím se začala rozvíjet i poptávka po stavebních materiálech. Ovšem i přes tento určitý pokrok zůstávala Podkarpatská Rus i nadále ve sféře velmi zaostalé agrární výroby. Tato zaostalost zase vyvolávala emigraci obyvatel především do Ameriky. Během posledních desetiletí 19. století se z Podkarpatské Rusi odstěhovalo na 100 000 obyvatel.

Mezi rusínskou mladou inteligencí sílily promaďarské nálady, především v mladé generaci kolem A. Hodinky, Bonkáló a Ribára. Tato skupina byla fascinována bouřlivým kulturním a společenským vývojem v maďarské metropoli Budapešti. Snažila se prosadit i zapojení rodného kraje do této společnosti. Nejradičálnější skupina dokonce popírala rusínskou identitu a prohlašovala, že je katolického vyznání.²⁵³

5.1.4 Shrnutí

Z předchozího výkladu, je zřejmé, že čím je společnost vyspělejší, to znamená, že zde jsou vytvořeny sociální struktury a existuje bohatá střední vrstva, tím častěji tam mohou vznikat i soukromá zařízení pro zdravotně handicapované osoby. Tam, kde společnost na takové ekonomické a sociální úrovni není, musí péči o tyto osoby převzít stát.

Podíl státní a soukromé péče se během času neustále vyvíjel a měnil. Ani mezi odborníky na sociální péči nebyla shoda, jaký typ péče by měl být upřednostňován. Tak například ředitel školy pro hluchoněmé děti Václav Souček se ve své práci pokusil porovnat rozdílné přístupy ke zřizování ústavů v jednotlivých zemích Československa.²⁵⁴ Podle jeho názoru za první republiky měly lepší úroveň zemské ústavy na Moravě jak po pedagogické tak po hospodářské stránce, než soukromé v Čechách.

Soukromou spolkovou péči o zdravotně postižené občany na druhé straně hájil pracovník Ministerstva sociální péče Antonín Tůma ve své práci „Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež“.²⁵⁵ Spolkové organizace měly nahrazovat nedostatky, které byly ve státní péči. Nyní bych se zde chtěl zabývat organizací péče o handicapované jak prostřednictvím státu, tak i spolků.

---

²⁵³POP, Ivan. *Dějiny podkarpatské Rusi v datech*, Praha : Libri, 2005.

²⁵⁴SOUČEK, Václav. *Hluchoněmé a nedoslýchavé děti*, České Budějovice, 1934.

²⁵⁵Antonín Tůma pocházel z Kolínska, napsal učebnici pro venkovské školy, po vzniku samostatného státu byl zaměstnán na Ministerstvu školství, později se stal předsedou Červeného kříže.

5.2 Státní péče

Vrcholným státním orgánem pro organizaci péče o postižené bylo Ministerstvo sociální péče, které vzniklo v listopadu roku 1918. Samotné Ministerstvo sociální péče se ještě dělilo na presidium a šest odborů. 1. odbor obstarával péči o tělesně a duševně postižené, 2. odbor měl na starost bytovou a stavební péči, třetí se zabýval všeobecnou sociální péčí, pracovním právem, péčí o nezaměstnané a zprostředkováním práce, 4. odbor se zabýval sociálním pojištěním a 5. odbor se staral o válečné poškozené a dělnická a invalidní družstva.²⁵⁶

Ve správě Ministerstva sociální péče byly speciální ústavy, státní dětské domovy, ústavy pro hluchoněmé a slepé na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. V oboru jeho působení byla i úprava sociálního zákonodárství, sociální péče o slepé, hluchoněmé, epileptiky, zmrzačené a rovněž mu příslušela i chudinská péče.

Samotné Ministerstvo sociální péče mimo jiné i rozdělovalo státní finanční prostředky určené pro svoji činnost. Jednak muselo finančně zajistit chod svých institucí, jako například úřad pro mládež, dále muselo hradit náklady na provoz v ústavech pro handicapované osoby ve východní části republiky. Další část státních financí byla určena na invalidní důchody, ovšem je třeba zdůraznit, že nemalá část peněz ze státního rozpočtu šla i na příspěvky pro různé spolky.

Rozsah působnosti Ministerstva sociální péče byl v Československé republice menší, než v původním Rakousku-Uhersku. Některá agenda, jako například péče o zemědělské, železniční, poštovní a hornické zaměstnance a studenty speciálních škol přešla na resortní ministerstva. Tento přesun kompetencí vyvolával časté spory mezi ministerstvy sociální péče a zemědělství. Týkal se působnosti Ministerstva sociální péče ve věcech zprostředkování práce. Ministerstvo zemědělství vystoupilo proti výlučné kompetenci Ministerstva sociální péče a uvádělo, že sociální záležitosti zprostředkování práce zemědělského dělnictva patří do jeho kompetence. Krom toho reklamovalo pro sebe účast na nemocenském pojištění zemědělského dělnictva a účast na úrazovém pojištění rolníků.

V průběhu trvání první republiky byly několikrát činěny pokusy o sloučení ministerstev sociální péče a zdravotnictví. O sloučení těchto ministerstev se jednalo například v roce 1926. Šlo o koncentraci agendy ústředních úřadů, která vycházela z ustanovení zákona č. 286/1924 Sb. Tento zákon ukládal soustředit stejnou agendu do jednoho ministerstva, aby nedocházelo k rozdělování do různých úřadů. V tomto smyslu byla roku 1926 připravena

---

²⁵⁶HLEDÍKOVÁ, Zdena; JANÁK, Jan.; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků do současnosti*. Praha : Lidové noviny, 2005.

osnova slučující ministerstva, jež mají týž ideový základ - sociální a zdravotní ochranu. Projekt byl předmětem jednání vlády a osnova prošla ještě v roce 1926 ministerským připomínkovým řízením. Řada rezortů se ovšem z různých důvodů postavila proti sloučení, protože měla řadu výhrad. Silný odpor kladlo i Ministerstvo zdravotnictví, které bylo mluvčím lékařských kruhů.²⁵⁷

Ministerstvo sociální péče o své činnosti informovalo pomocí svého časopisu s názvem „*Sociální revue*“. Tam byly publikovány články, které rozebíraly aktuální problémy v sociální oblasti celé republiky. Týkaly se především výchovy dětí, škol pro handicapovanou mládež, válečných poškozců a řady jiných otázek z oblasti sociální péče. V tomto periodiku uveřejňovali často své příspěvky i samotní ministři sociální péče.

Na Ministerstvu sociální péče měl na starosti péči o válečné poškozence Václav Meduna.²⁵⁸ Jak je vidět z tohoto stručného přehledu, bylo Ministerstvo sociální péče velmi důležitým orgánem státní moci a zároveň mělo za úkol se podílet na řízení různých speciálních úřadů. Jako například pro válečné invalidy, vznikly Zemské úřady pro válečné poškozence.

5.3 Zemské úřady pro válečné poškozence

Jak už bylo uvedeno, podle zákona č. 199/1919 byly ustaveny ve všech zemích České republiky úřady pro válečné poškozence. Tyto zemské úřady měly za úkol provádět veškerou péči o válečné poškozence. Úkolem těchto úřadů bylo vést soupis všech poškozců a zároveň měly vytvářet speciální podmínky pro válečné invalidy.

Tyto úřady se měly prostřednictvím okresních kanceláří účastnit na lékařských prohlídkách u invalidů, a tím přispívat k objektivnímu posouzení jejich pracovní schopnosti. Vedly i seznamy o jejich nemocech a potřebách, které vyplývaly z jejich zdravotního handicapu. Tyto úřady se také měly podílet na provozu různých družstev, útulků, léčeben a kontrole jejich hospodaření.

Řízení úřadu pro válečné poškozence mělo pevnou organizační strukturu²⁵⁹. V čele úřadu stál ředitel, který byl jmenován ministerstvem sociální péče. Jeho úkolem bylo řídit a kontrolovat chod celého úřadu. Měl několik náměstků, kteří se podíleli na řízení úřadů,

²⁵⁷HOUSER, Jaroslav. *Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky*. Praha : Academia, 1968.

²⁵⁸Za Rakousko-Uherska vystudoval právnickou fakultu, posléze nastupuje na Ministerstvo vnitra do Vídně, kde má na starost sociální politiku, kterou ve vnitru vykonával. Po vzniku republiky se podílel na vybudování péče o válečné poškozence. Později se zabýval péčí o mládež.

NA, fond PMR 1175 složka 33, čj. 43236/1940 Nedoma Václav.

²⁵⁹Pro řízení všech úřadů pro válečné poškozence platil Služební, jednací a kancelářský řád.

zastupování ředitele a vedli čtyři oddělení. Dvě z nich se zabývaly vlastní péčí o válečné poškozenec a zbylá dvě oddělení měla na starosti úřední záležitosti. První dvě oddělení se zabývala vlastní péčí o válečné poškozenec. První mělo na starost rozhodování o důchodech, jejich přidělování jednotlivým invalidům na základě sociálních lékařských prohlídek a péčí o nejtěžší invalidy. Zabývala se též rozdělováním trafik, hospodářským podnikáním invalidů, a řadou jiných záležitostí. Druhé oddělení mělo za úkol pečovat o invalidy po stránce lékařské. Evidovalo počty invalidů, kteří měli amputované končetiny a množství jim poskytovaných ortopedických pomůcek. Ve třetím oddělení se spravoval majetek, budovy ústavů a družstva. Ve čtvrtém byly podatelna s informační kanceláří, mzdové po oddělení. Zemské úřady musely každoročně vypracovávat výroční zprávy, tyto zprávy musely být vyhotoveny nejpozději do konce března následujícího roku.

Jednotlivé zemské úřady měly svá okresní pracoviště, kde prováděly konkrétní péči o válečné poškozenec. Tyto úřadovny měly často ve svém působení dva nebo i více okresů.²⁶⁰ V Čechách jich bylo 38, na Moravě 14 na Slovensku také 14.²⁶¹

V čele okresní úřadovny stál ředitel, kterého na návrh úřadu pro válečné poškozenec jmenovalo Ministerstvo sociální péče. Tyto okresní úřadovny měly na svůj provoz vyčleněné určité finanční prostředky. Jsou k dispozici jednorocní rozpočty na několik okresních úřadoven. V roce 1924 okresní úřadovna ve slovenské Trnavě měla náklady na svůj roční provoz 3 222 Kč. Největší výdajová položka byla na úklid místností úřadovny, která činila ve sledovaném roce 840 Kč. Následovaly další výdaje za otop a na nákup tiskovin. V zimním období byly výdaje na provoz v okresních úřadovnách dvakrát vyšší než v letním období, kdy nebylo třeba topit.²⁶²

Úkolem každého pracovníka těchto úřadů bylo, aby měl na vědomí, že slouží válečným poškozenecům. Bylo proto třeba, aby pracoval pečlivě, dodržoval úřední hodiny, které byly určené pouze pro práci s poškozenec.²⁶³

Právě pracovníci okresních úřadoven byli ti, kdo nejčastěji vykonávali a setkávali se s válečnými poškozenec. Měli dbát, aby klient chodil upravený, čistě oblečen a nepohoršoval obyvatele žebráním nebo jiným apelem na dobročinnost na veřejných místech. Jeden z nejdůležitějších úkolů pro pracovníky úřadů byla starost o to, aby co nejvíce invalidů se

---

²⁶⁰ Například okresní úřadovna v Kutné Hoře měla působnost, jak pro politický okres Kutná Hora, tak i pro politický okres Čáslav. Jak úřadovnam ubývala agenda, začaly se navzájem slučovat, tím se snižoval počet pracovníků. Během deseti let 1923-1933 ubylo 49 okresních úřadoven. Nejvíce jich bylo zrušeno v roce 1925 a to na 30. NA, fond MSP 361, Návrh parlamentní úsporné a kontrolní komise na snížení výdajů a zvýšení příjmů ve státním hospodaření.

²⁶¹ Zákon 199 ze dne 8. dubna 1919.

²⁶² NA, fond MSP 365 - rozpočty okresních úřadoven na Slovensku.

²⁶³ NA, fond MSP 361, Služební, jednací řád Zemských úřadů pro péči o válečné poškozenec.

bylo schopno samo uživit neboli najít jim zaměstnání odpovídající jejich pracovním možnostem. Pracovník úřadu měl přísný zákaz sdělovat jiným osobám důvěrné informace o zdravotním stavu a sociální situaci klienta. Zemský úředník by měl mluvit spisovnou řečí, měl by používat co nejméně cizích slov. V úřední listině, která byla napsána dvojjazyčně, měla vlevo napsán text ve státním jazyce a vpravo v jazyce národnostní menšiny.

Často na zemské úřady docházely stížnosti na chování pracovníků v okresních úřadovnách, týkaly se především nelidského chování. Další kritické hlasy od poškozců se týkaly toho, že úředníci v okresních úřadovnách nedodržovali otevírací hodiny²⁶⁴.

V Praze původně sídlil úřad na několika místech, proto byla snaha sestěhovat úřad do jedné budovy. Pro tento účel byla vybrána Invalidovna v pražském Karlíně. Ovšem toto sloučení bylo doprovázeno spory. V budově na Invalidovně bylo ubytováno několik invalidů se svými rodinami, a proto bylo nutné sehnat pro ně náhradní ubytování.²⁶⁵

Po sloučení tedy sídlil Zemský úřad pro válečné poškozence v Čechách v Invalidovně v pražském Karlíně, řízením tohoto úřadu byl pověřen Ondřej Kypr.²⁶⁶ Ten byl v 1. světové válce zraněn, po návratu z fronty do Čech založil českou organizaci válečných poškozců, ve které byl předsedou do ledna roku 1919. V tomto měsíci byl jmenován do funkce ředitele Úřadu pro válečné poškozence v Praze. Jeho činnost byla hodnocená velmi kladně. Bylo kladně hodnoceno řízení celého úřadu, kdy musel Kypr vybudovat celý úřad, jak personálně tak i odborně. Tyto úkoly beze zbytku splnil. Ministerstvo sociální péče si pochvalovalo zejména to: *„Že se úřadu podařilo vrátit velké množství válečných invalidů zpátky do hospodářského života. Zbylo pouze 250 válečných poškozců, kteří vyžadovali trvalou péči nebo by se samostatně neuživil, a proto museli být umístěné v ústavu v Pohořelích na Moravě, kde byl zřízen speciální ústav“*.²⁶⁷

Kromě organizační práce, kterou prováděl v úřadu, byl také autorem několika knih, ponejvíce ze života válečných poškozců. Je to například práce, která vyšla v roce 1929 pod názvem *„Světová válka a její oběti“*, kde popisuje, jak byla založena Družina válečných poškozců. V další části práce přináší příběhy jednotlivých invalidů, převážně mladých mužů, otců od rodin, kteří přes své postižení museli tyto rodiny uživit. Poslední část zmíněné práce byla věnována družstvům, kde popisoval jejich vznik a vývoj. Také se zabýval tím, jaká byla výška důchodů a jak byly přidělovány.

---

²⁶⁴NA, fond MSP 360, Odstranění závad v úřadovně pro válečné poškozence.

²⁶⁵Toto stěhování sebou přinášelo několik komplikací, které budou popisované v dalších kapitolách.

²⁶⁶Ondřej Kypr měl pouze obecnou školu.

²⁶⁷NA, fond PMR 1175, složka Ondřej Kypr.

Úřad vydával svůj časopis pod názvem „Sociální služby“, který začal vycházet už v roce 1919, kdy nahradil časopis „Péče o vojíny válkou poškozené“. „Sociální služby“ měly informovat o činnosti celého úřadu, který měl zásadní vliv na život invalidů. Toto periodikum vedl ředitel Ondřej Kypr po celých dvacet let a sám do něho svými články často přispíval. Jeho články nabádaly invalidy k tomu, aby se nespolehali pouze na invalidní důchod, ale vykonávali i nějaké zaměstnání, a tím se udržovali v duševní a v tělesné pohodě. K naplnění těchto cílů by měly být vypracovány různé programy, které by stát měl podporovat.²⁶⁸

V časopise byly v prvních poválečných letech otiskovány články s různou tematikou, informovaly o nových zákonech, které by měly upravovat životní podmínky válečných poškozených, dále rady, jak zakládat družstva, také seznamovaly s úspěchy při začleňování válečných poškozených do společnosti. Každoročně byla otiskována celá nebo část výročních zpráv.

Také na Moravě a ve Slezsku vznikl úřad pro válečné poškozené. Ředitelem tohoto úřadu byl jmenován Jan Svoboda. Byl to vystudovaný právník, který po dokončení vysokoškolského vzdělání v roce 1907 nastoupil jako účetní úředník na rakouské ministerstvo obchodu ve Vídni. V letech 1914-1918 bojoval v 1. světové válce a po návratu pracoval v advokátní kanceláři u dr. Dolanského.

V roce 1920 přichází do úřadu a začíná s budováním úřadů pro válečné poškozené v Brně. V následujícím roce byl jmenován jeho řádným ředitelem. Na jeho činnost ve funkci ředitele existovaly odlišné názory. Ministerstvo sociální péče v něm vidělo úředníka, který zajistil sociální smír mezi válečnými poškozenými na Moravě. Byl vyzdvihován fakt, že zamezil pronikání komunistických myšlenek mezi válečné poškozené. Naopak se kritické hlasy na jeho osobu ozývaly především ze spolků.²⁶⁹ Nejvíce ho kritizovala Družina válečných poškozených, která mu často ve svém časopise zazlívala, že jeho úředníci nevykonávají dobře svou práci. Naopak jeho organizační práci velmi chválil Svaz československých poškozených křesťansko-sociální. Místní organizace DVP sepisovaly různé petice na Ministerstvo sociální péče za odvolání ředitele Svobody. Tyto dopisy ukazovaly Svobodův úřad jako neschopný řešit nezaměstnanost válečných invalidů. Ministr tyto výtky odmítl a za svého podřízeného se postavil.²⁷⁰

Ředitel brněnského úřadu popsal jeho činnost v publikaci pod názvem „Čtyři roky státní péče o válečné poškozené na Moravě a ve Slezsku“, která byla určena pro laickou

---

²⁶⁸ *Sociální služby*. 1919, 1, 1.

²⁶⁹ NA, fond PMR 1184, složka Jan Svoboda.

²⁷⁰ NA, fond PMR 1184, složka Jan Svoboda.

veřejnost. Tam se snažil shrnout podstatné údaje o činnosti za první čtyři roky jeho trvání. Podkladem pro zmíněnou práci mu byly výroční zprávy. Tyto zprávy vydával moravský úřad každoročně, ale byly strojopisně, a proto v malém počtu vydání, nemohly se tedy dostat do širšího podvědomí celé společnosti. Svoboda se snažil popsat celou činnost svého úřadu od jeho vzniku, až do poloviny roku 1923. Cílem této práce bylo ukázat, jak se úřad staral o nejchudší část občanů, kteří ve světové válce přišli o zdraví. V úvodu této práce si sám ředitel stěžuje na malý počet okresních úřadoven na území Moravy a Slezska. Zatímco pod pražským úřadem bylo 38 okresních úřadoven, na Moravě jich bylo pouze 14.²⁷¹

Vlastní obsah této zprávy se podrobně zabývá péčí o válečné poškozence na Moravě a skládá se z několika částí. V první je popsáno, jak probíhaly sociálně-lékařské prohlídky, které uznávaly invaliditu. Během čtyř let proběhlo na 62 000 prohlídek, které rozdělily tyto invalidity podle stupně ztráty pracovní schopnosti. V další části zmiňované práce Svoboda popisuje, jak úřad zajistil léčbu válečných invalidů. Byli léčeni jak v civilních tak i ve vojenských nemocnicích. Invalidé postižení tuberkulózou byli léčeni ve speciálních ústavech. Protože těchto zařízení bylo na Moravě velmi málo a nestačily přijímat všechny nemocné, tak museli být léčeni v Čechách nebo na Slovensku.

Ve zprávě však byl ředitel Jan Svoboda kritický, jak ke svému úřadu, tak i k válečným invalidům. Kriticky popisoval situaci v oblasti zaměstnání válečných invalidů na počátku dvacátých let. Příčiny vidí ve vleklé hospodářské krizi, která nastala po válce. Proti přijímání invalidů byli i odboroví předáci v podnicích, kde byli invalidé umístováni. K trvalému zaměstnání nepřispívala ani častá onemocnění invalidů. Ředitel také kritizoval výrobní družstva, kde byly ve vedoucích funkcích často nekompetentní osoby. Publikace byla ze strany jednotlivých spolků přijata velmi negativně.

Jako ředitel Úřadu pro válečné poškozence měl velké zkušenosti s potížemi, se kterými se váleční poškozenec setkávali v běžném životě. Vydal publikaci pod názvem „Příručka válečného poškozenec československého“, kde sepsal vydané zákony, vládní nařízení a výnosy týkající se života válečných poškozenců. Tyto zákony a nařízení opatřil svými komentáři, které pro válečné poškozence sloužily jako určitý návod pro jejich orientaci v legislativě.²⁷²

Situace v Zemském úřadě pro válečné poškozenec na Slovensku byla ještě o něco složitější. Především zemští úředníci neměli kde bydlet. Pracovníci během první poloviny 20. let obdrželi několik bytů. Podle zprávy mezi-resortní komise pro přidělování bytů,

---

²⁷¹ SVOBODA, Jan. *Čtyři roky státní péče o válečné poškozenec na Moravě a ve Slezsku*, Brno : Nákladem vlastním, 1923.

²⁷² SVOBODA, Jan. *Příručka válečného poškozenec*. Brno : Obzor sociální péče, 1923.

požadoval Zemský úřad pro válečné poškozence 90 bytů, kde měli být i ubytování pracovníci tohoto úřadu. Ale takové to množství se úřadu nepodařilo získat. Tito pracovníci slovenských úřadů často bydleli v nevhodných podmínkách.²⁷³ Vedením tohoto zemského úřadu pro válečné poškozence byl pověřen JUDr. Jan Kolář, který byl české národnosti. Za války narukoval na frontu do Ruska, zde byl zajat a vstoupil do československých legií. V boji byl těžce zraněn, a musela být mu proto amputována dolní končetina.²⁷⁴

5.4 Spolky

Vedle státní správy vznikaly spolky, ve kterých se sdružovali jednotliví váleční poškozenec. Spolky začaly vznikat už během 1. světové války a po ní, po návratu vojáků z fronty domů. Vojáci se sdružovali podle různých kritérií, buď vznikaly jako spolky, které sdružovaly válečné poškozenec podle zdravotního handicapu, tak vznikla na příklad Družina válečných slepců. Některé spolky zase sdružovaly válečné poškozenec podle politické orientace. Tak na Moravě vznikl „Svaz křesťanských invalidů“, také existoval spolek sdružující komunisticky orientované invalidy, kteří byli sdruženi ve spolku „Svépomoc“. Tyto spolky byly personálně a programově svázány s politickými stranami.

Představitelé spolků museli nejprve sepsat stanovy, kde stanovili pravidla pro řízení spolků a určovali, kdo může být přijat za člena. Také vytyčovali základní cíle, kterých chtěl spolek dosáhnout. Vypracovávali i různé petice, žádosti a stížnosti, které měly informovat o jejich požadavcích na státní orgány. K těmto cílům patřily i finanční příspěvky na život válečného invalidy a jeho rodiny. Spolky se také snažily provozovat různé ústavy, nebo domoviny, kde váleční invalidé bydleli. Často spolky zakládaly pro své členy i různé dílny, aby jim umožnily návrat do produktivního života. Také se stávalo, že vrcholní představitelé spolků byli zvoleni za poslance nebo senátory, a tím měli možnost hájit i politické a sociální zájmy válečných invalidů.

Legionáři, kteří ve válce utrpěli nějaké zdravotní poškození, měli také svůj „Spolek invalidů československých legií“ v Praze. Posláním těchto spolků bylo, jednak sdružovat stejně nebo podobně zdravotně postižené jedince a pomáhat jim při překonání potíží spojených s návratem jedinců do normálního života. Většina spolků měla sídlo v Praze. Každý rok konala valná hromada, která volila vedení spolků. Většina spolků měla po celém

---

²⁷³NA, fond MSP 365 - Přidělování bytů ve státních domech.

²⁷⁴NA, fond PMR 33, č. j. 2863/ 1934, složka Kolář Jan.

československém státě své pobočky, kam mohli invalidé docházet, některé spolky měly vedení i v Brně.

Spolky byly financovány státem nebo z veřejných sbírek, případně sponzorskými dary. Když vedení spolků žádalo finanční prostředky od státu, obracelo se na Ministerstvo sociální péče v Praze, kde byla žádost posouzena z toho pohledu, zda popsany projekt může skutečně posloužit válečným invalidům. Když byla žádost schválena, byl finanční obnos vyplacen. Jak byly tyto státní finanční prostředky využívány, to kontroloval Nejvyšší kontrolní úřad. Když kontroloři zjistili nějaké závady, byla subvence odebrána.

Financování spolků nebylo omezeno pouze na státní prostředky, ale byly vypisovány i různé sbírky. Když chtěl spolek uspořádat sbírku, tak musel splnit určité podmínky, které byly zakotveny v zákoně. Jednou z podmínek bylo, aby osoba, která peníze od lidí vybírala, měla odznak, kterým by prokazovala, že patří ke spolku. Sbírkami byly buď omezené na jedno město, případně na větší území, nebo se konaly po celé republice. Sbírkami se mohly konat na jednom nebo i více prodejních místech. Existovaly také časté obchůzky po domech, kdy přicházeli výběřčí převážně za bohatými občany a žádali o příspěvek na chod spolků. Někdy přitom i nabízeli k prodeji výrobky válečných invalidů.²⁷⁵

Velké množství sbírek, které probíhaly po celé republice, kritizovali sami představitelé spolků, a to i na stránkách svých časopisů. V roce 1921 vyšel článek v časopise „*Válečný slepec*“, kde autor vyjadřuje svůj názor, na to, že v novém státě je už takové množství sbírek a žádná nová sbírka by se na veřejnosti už neujala a těžko by se hledali další ochotní dárci.²⁷⁶ Často docházelo i k tomu, že se objevovali i podvodní výběřčí, kteří se snažili využít lidské dobročinnosti a vydávali se za provozovatele sbírek na pomoc válečným poškozcům. Po odhalení těchto podvodníků často vznikala velká nedůvěra mezi obyvatelstvem, a tím utrpěly legální sbírky provozované spolky.

Bylo zapotřebí, aby byly válečným poškozcům pravidelně sdělovány informace ze života spolků. Tento zdroj informací obstarávaly spolkové časopisy, které vycházely pravidelně v týdenních, dvoutýdenních, případně měsíčních intervalech.

Úkolem časopisů bylo informovat o novinkách v činnosti spolků, organizační struktuře a o návrzích na zlepšení života válečných poškozců. Velmi často zde byly otiskovány i informace o volných místech pro invalidy. Z jednotlivých článků mohl čtenář odhadnout, jaké politické smýšlení měl časopis a posléze i celý spolek. Mezi jednotlivými spolky

---

²⁷⁵Pravidla veřejných sbírek jsou popsány ve Slovníku veřejného práva československého, který sestavil HAVELKA, Jiří. *Slovník veřejného práva československého, Svazek IV*. Brno : Polygrafia, 1938.

²⁷⁶*Válečný slepec*. 1921, 2, 4

docházelo k neustálým sporům, které se týkaly hodnocení současného stavu a péčí o válečné poškozenec. Zde se silně projevovala i politická orientace spolků.

Velká roztržičnost spolků byla často kritizována samotnými válečnými invalidy. V roce 1923 byl sepsán německými invalidy dopis, ve kterém varují před národnostním a stranickým štěpením válečných poškozeneců. Varují před tím, aby se spolky mezi sebou nepřely, protože tím se bude oslabovat tlak na vládu k přijetí nových požadavků.²⁷⁷

Jak bylo již uvedeno, spolků byla celá řada a nelze je ani všechny vyjmenovat, proto zde uvádím jen ty nejdůležitější. Nejdříve budu charakterizovat politickou orientaci a v tomto případě nelze opomenout jejich časopisy, které jsou velmi dobrým zdrojem informací o jejich spolkovém životě. Nejdříve se zmíním o spolku, který byl založen už během roku 1917 pod názvem Svatováclavská družina invalidů, který byl pak v roce 1919 přejmenován na Družinu válečných poškozeneců.

Po vzniku republiky byla Svatováclavská družina invalidů hlavním ochráncem zájmů českých invalidů. V červnu 1919 se sešel mimořádný sjezd této organizace, který zvolil nové vedení v čele s Bedřichem Pohlem. Tento sjezd přijal nové stanovy a nové cíle Družiny.

Družina měla podle stanov sdružovat všechny válečné poškozenec české a slovenské národnosti a hájit jejich práva. Měla poskytovat právní ochranu před státní mocí, být nápomocná při zakládání družstev invalidů, zakládat léčebné ústavy a pomáhat při umisťování válečných poškozeneců do zaměstnání.

Členem Družiny se mohl stát každý československý poškozenec, jako invalida, vdova, sirotek, rodič a sourozenec po vojákovi, který padl v 1. světové válce. Také osoba, která přispěla finančním obnosem 500 Kč, se mohla stát členem této Družiny. Občan, který se stal členem Družiny, měl svá práva, ale i povinnosti. Mohl se účastnit všech členských schůzí, volit a být volen za delegáta valných hromad a sjezdu. Měl právo na informace o činnosti Družiny a především mohl využívat jejich právních a sociálních služeb. Ten, kdo se neztotožnil se stanovami a vystupoval proti činnosti Družiny, byl vyloučen. Vrcholným orgánem byl sjezd, který volil předsedu, dva místopředsedy, pokladníka, jednatele a hospodáře. Výbor řídil Družinu mezi sjezdy. Obdobné uspořádání bylo na úrovních zemských (okresních, místních) organizací²⁷⁸.

Družina také zakládala a byla nápomocná při zakládání různých družstev. Tato družstva měla za úkol vytvořit vhodné podmínky pro zaměstnávání invalidů. Během dvou let vzniklo

---

²⁷⁷NA, MSP 491- Dopis válečných poškozeneců.

²⁷⁸NA, fond MSP 488 - ŠÍMA, J. *Příručka Družiny válečných poškozeneců*, 1919, str. 5-17.

s pomocí Družiny několik družstev. Družina poskytovala válečným invalidům jak finanční, tak i právní pomoc.

Mezi nejvýznamnější družstva, která pomáhala Družina válečných poškozců zakládat, byla družstva záložní, která se snažila za výhodných úvěrových podmínek půjčovat invalidům finanční hotovost. Družina také hájila své členy, v době, kdy jim byly přidělovány trafiky. Družina všemožně usilovala o to, aby váleční poškozcenci nebyli odkázáni pouze na invalidní důchody.

Jedno z družstev vzniklo v blízkosti Prahy ve Stodůlkách. Výrobní program tohoto družstva byl zaměřen především na rukodělnou výrobu, ovšem členové družstva taktéž vykonávali i zemědělské práce. Tito invalidé zde bydleli i se svými rodinami, proto byla potřeba tato družstva rozšířit. Na zajištění výstavby byla vypsána veřejná sbírka, která měla urychlit termín dokončení. Družina se obrátila i na prezidenta T. G. Masaryka, aby zmíněnou sbírku podpořil. Ten tuto nabídku odmítl, protože už jednu sbírku organizoval pro jinou sociální skupinu. I přes odmítnutí Masaryka se sbírka konala a celkový výnos sbírky činil 83 600 Kč. Mezi největší dárce patřila Živnobanka, která poskytla dar ve výši 10 000 Kč.²⁷⁹

Velkou aktivitu při začleňování válečných invalidů zpátky do společnosti vykonávaly župní a místní organizace Družiny. Členové Družiny měli být nápomocni při vyplňování přihlášek a dotazníků k lékařským prohlídkám, obstarávat důležité osobní dokumenty, jako jsou například oddací listy pro vdovy po vojácích, které pak sloužily pro výpočet důchodů. Tyto služby vyžadovaly, aby v místních organizacích pracovali vyškolení pracovníci. Na tyto činnosti byly také třeba určité finanční prostředky. Místní organizace měly dvě možnosti, buď žádat o určitý finanční obnos ústřední orgány, především Ministerstvo sociální péče, nebo vypisovat veřejné sbírky

Jednou z činností Družiny válečných poškozců bylo tedy pořádání finančních sbírek, jejich výnosy měly přispívat na běžný život invalidů, vdov a sirotků po padlých vojácích a byly často pořádány u příležitosti určitých společensky významných dat. Příkladem může být sbírka, kterou Družina pořádala k příležitosti k 28. říjnu v roce 1920. Vedení družiny chtělo využít tohoto data, kdy republika slavila druhé výročí vzniku samostatného státu, aby si to občané uvědomili a přispěli na ty, kdo za vytvoření státu ztratil své zdraví nebo život.

Výtěžek z této sbírky měl posloužit rodinám válkou poškozených a také na úpravu hrobů padlých vojáků. Družina zaslala též informace o připravované sbírce na Ministerstvo sociální péče. Tento úřad upozornil na to, že ve stejnou dobu se koná ještě jedna sbírka na jižní Moravě, která měla posloužit osiřelým dětem, a proto Ministerstvo sociální péče

---

²⁷⁹NA, fond MSP 488, Zpráva o konání sbírky.

nedoporučilo, aby Družina pořádala svoji sbírku na jižní Moravě. V ostatních částech republiky se sbírka konala a místní organizace byly požádány, aby byl výtěžek rozdělen mezi členy.

Místní organizace musely své finanční výtěžky hlásit, a to jak ústředí Družiny válečných poškozců, tak i Ministerstvu sociální péče. Tento závazek však některé organizace neplnily, a tak jim ministerstvo na příští rok odmítalo vydat povolení ke sbírkám. Byl vypracován seznam, jak velké částky vybraly jednotlivé místní organizace. Tyto částky byly různé, ve městech byly mnohem vyšší, než na venkově. Nejvyšší částka byla vybrána v Praze na Vinohradech, která činila 91 040 Kč, to proto, že zde bydlely zejména vyšší sociální vrstvy. Nejnižší částka byla vybrána v malém městečku Cidlina, která činila pouhých 90 Kč.

Družina válečných poškozců po celou dobu své existence prohlašovala, že je nepolitickou organizací, která hájí všechny válečné poškozence. Tato politická nezávislost byla často ostatními spolky právem zpochybňována, poněvadž její vedení bylo napojeno na sociální demokracii. Tajemník Družiny válečných poškozců František Neumister byl od druhé poloviny dvacátých let volen za tuto stranu do parlamentu. Tam hájil pozice válečných invalidů samozřejmě z hlediska své politické strany. Tato politická aktivita byla často kritizována ostatními spolky, které se také hlásily ke svým politickým stranám.

Družina vydávala dva časopisy. V Čechách to byl týdeník „Nový život“, který vycházel po celou dobu trvání první republiky. Na jeho stránkách vycházely články, které kritizovaly vládní politiku vůči válečným invalidům. Pro invalidy, kteří měli udělenou licenci na provoz biografů a trafik, vydával časopis speciální přílohy, tzv. hlídky. V těchto hlídkách se jim snažil časopis radit, jak nejlépe provozovat svoji živnost.²⁸⁰ V časopise se také objevovala slovenská příloha, která ukazovala, jaký je život invalidů na Slovensku a byla psána slovensky.

V Brně vycházel druhý časopis pod názvem „Nová republika“, který vycházel pouze v období 1920-1929. Byl mnohem radikálnější než jeho česká obdoba. Častým terčem kritiky se stával Úřad pro válečné poškozence v Brně a jeho ředitel JUDr. Jan Svoboda, který podle jednoho článku, neměl dobrý vztah k válečným poškozcům. V tomto časopise byly také otištěny články, které poukazyvaly na kancelářská místa, kde převážně pracovaly ženy, tato místa by podle názoru autorů mohla být lépe využita pro invalidy. Článek proto doporučuje, aby tyto pracovnice byly propuštěny a na jejich místa byli přijati váleční

---

²⁸⁰Nedostatky spojené s provozováním trafik a biografů budou podrobněji probírány v dalších kapitolách.

invalidé, protože invalidé museli živit rodiny, zatím co ženám živobytí zajišťoval jejich manžel a mohly být doma bez práce, pokud se ovšem nejednalo o manželky invalidů.

V tomto časopise vycházely i články s antisemitským pohledem na spoluobčany židovského vyznání. V roce 1924 vyšel v *Nové republice* článek pod názvem „Židé a váleční poškození“, kde je vylíčen příběh Žida, který nebyl ve válce a místo toho vedl svůj obchod. Autor z toho udělal závěr, že by Židé měli více přispívat na životní potřeby válečných poškozenců.²⁸¹

V polovině dvacátého desetiletí založili představitelé Družiny válečných poškozenců nový spolek pod názvem „*Svaz trafikantů válečných poškozenců*“. Zmíněný svaz sdružoval ty členy Družiny válečných poškozenců, kteří vlastnili trafik. Členem tohoto svazu se mohl stát jen ten válečný poškozenec, který měl okresním finančním ředitelstvím přidělenou licenci na provoz trafiky. Svaz chtěl být rovnoprávným partnerem státu při stanovení základních podmínek pro provoz trafik.²⁸²

Svaz byl personálně a programově propojen s Družinou válečných poškozenců a ochotně spolu spolupracovaly. Předseda Družiny válečných poškozenců byl obvykle předsedou Svazu trafikantů válečných poškozenců. Svaz měl stálou přílohu v časopise *Nový život* pod názvem „*Hlídky trafikantů a skladníků*“. Tato příloha zabírala celou jednu stranu časopisu. Na nich byly uveřejňovány různé články na téma, jak zlepšit péči o válečné trafikanty. V člancích se však objevovala převážně kritika hospodářské a sociální situace invalidů.

Vedle Svazu trafikantů válečných poškozenců vznikla konkurenční „*Unie trafikantů válečných poškozenců*“. Tato unie vznikla už v roce 1920 a sdružovala válečné poškozence, kteří dostali licence na provoz různých trafik. Vedení unie mělo vytvářet vhodné podmínky pro zavádění nových trafik. Unie se stavěla také kriticky vůči některým sociálním aspektům. Často kritizovala fakt, že licenci na provoz trafik vlastní i bohatí lidé, kteří nejsou zdaleka odkázáni jen na příjem z trafik. Unii také vadilo, že trafikanti dostávali do svých obchodů společníky, proto byl původní majitel nucen se o své zisky dělit. Byla na nich požadována pevná otevírací doba pro novinové prodejny, zatímco invalidé často pro svůj zdravotní stav nemohli být ve své prodejně každý den.

Mezi Svazem trafikantů válečných poškozenců a Unií trafikantů válečných poškozenců docházelo k častým sporům. Tyto spory měly povahu věcnou i personální. Unie vyčítala Svazu spojitost s Družinou válečných poškozenců. Vedení družiny bylo personálně shodné

---

²⁸¹*Nová republika*. 1924, 4, 3.

²⁸²AHMP: MHMP II. spolkový katastr XXII/1175-Svaz trafikantů válečných poškozenců.

s vedením svazu. Unie také vytýkala Svazu trafikantů a skladníků spojení se sociální demokracií, a to, že nese odpovědnost za špatné sociální podmínky válečných poškozců.

Unie trafikantů válečných poškozců vydávala svůj časopis pod názvem „Věstník unie trafikantů válečných poškozců“. Tento časopis, který vycházel od roku 1922, přebíral kritičnost vedení Unie trafikantů. Na jeho stránkách se objevovaly články, které informovaly o činnosti vedení Unie a často na těchto stránkách Věstníků vycházely i útočné články proti Svazu trafikantů a skladníků.

Invalidé, kteří byli nespokojeni s činností Družiny válečných poškozců z důvodu, že družina málo prosazuje jejich požadavky, ji opustili a založili v roce 1920 novou organizaci. Tato organizace nesla název „Svaz válečných invalidů, vdov a sirotků Svěpomoc“. Tento Svaz měl podobnou ideologii jako vznikající Komunistická strana Československa. Ve svém prvním prohlášení, které bylo adresované vládě, se mimo jiné píše *„Všechn lid věřil a spoléhal, že v tomto státě budou všichni hospodářsky zajištěni. Zatím však byl lid velice zklamán. Na místě hospodářského povznesení upadá čím dál více do většího zoufalství. Nejvíce zklamání ve svých nadějích jsou váleční poškozcenci. Jsme přítěží státu! Toho jsme si plně vědomi, jest to však naší vinou? Není a za vinu cizí nemáme být trestáni my“*.²⁸³

Svaz kritizoval malé důchody poškozců, které nepokrývaly ani životní náklady. Představitelé svazu chtěli, aby její zástupci byli pozváni na jednání s ministerstvem sociální péče. Toto bylo odmítnuto s poukazem, že vláda nejedná ani s ostatními spolky, které zastupují různé politické strany.

Spolek Svěpomoc ve své třídní propagandě pokračoval a využíval všechny příležitosti ke kritice současného stavu péče o válečné poškozence. V srpnu 1923, kdy si Evropské státy připomínaly 9. výročí zahájení 1. světové války, vyšel článek, ve kterém byla popisována demonstrace válečných poškozců v Plzni. Na této demonstraci bylo zdůrazňováno, že přijaté zákony nesplňují a nezajišťují základní potřeby invalidů, důchody jsou podle spolků Svěpomoci příliš malé, než aby zajistily důstojný život invalidů. Řečníci, především komunisté, upozorňovali na výši důchodů bývalých rakouských generálů a církevních hodnostářů.²⁸⁴

K menším spolkům, které sdružovaly válečné invalidy, patřil „Spolek židovských válečných poškozců a invalidů“. Jak z názvu vyplývá, ve spolku byli sdružováni váleční poškozcenci židovského původu. Spolek měl hájit zájmy svých členů a vyjednávat se státními

---

²⁸³MSP 489 - Svaz vál. poškozců „Svěpomoc“.

²⁸⁴Pravda - Obdeník Komunistické strany Československa.

orgány, například pomáhat při provozování různých družstev. Měl také poskytovat právní pomoc židovským válečným poškozcům. Spolek pořádal různé veřejné sbírky, jejichž úkolem bylo vybrat finanční prostředky pro zlepšení života jeho členů. Například v roce 1925 byla pořádána sbírka pro invalidy práce neschopné. Členem tohoto spolku se mohl stát každý válečný poškozenec, který byl židovského původu. Vedle řádného členství existovalo i členství příspěvkové. Za tohoto člena mohl být přijat, každý, kdo zaplatil určitý příspěvek.²⁸⁵

Pro invalidy, kteří za války oslepli, byla založená „Družina oslepených vojínů v Československé republice“. Měla hájit práva všech svých členů jak před státními institucemi, tak i při jednáních s vládou. V Československé republice bylo na 700 válečných slepců, řada z nich měla i další postižení, jako například hluchotu, případně na frontě ztratili jednu nebo více končetin.²⁸⁶ Každý rok umíralo asi 4 % invalidů, zejména na tuberkulózu, případně spáchali sebevraždu.

Družina také pořádala různé finanční sbírky. Jedna sbírka se konala v prosinci v roce 1921 a její výtěžek byl použit na výstavbu domova pro válečné slepce v Nuslích. Vedení spolku se obrátilo i na jednotlivé významné pražské banky a podniky, aby přispěly na nákup domova pro slepce. Banky začaly přispívat a postupně se vybralo 37 319 Kč a za tuto částku se dům v pražských Nuslích podařilo zakoupit. V tomto domě byl později provozován biograf, výtěžek z jeho provozování šel na charitativní účely spolku. Například za rok 1923 činil výnos z tohoto biografu 140 000 Kč.²⁸⁷

Ani této Družině se nevyhnuli podvodníci, kteří chtěli vydělat na slepých válečných invalidech. Na ředitelství státního gymnázia v Levoči přišel člověk, který vybídl žáky a učitele, aby vybírali finanční prostředky, které by posléze předal Družině oslepených vojínů. Protože jmenovaný člověk byl velmi nápadný a nespolehlivý, obrátili se s dotazem na ústředí spolků do Bratislavy, jestli ví, kdo provozuje tuto sbírku, jen tak se podařilo podvodníka odhalit.

Spolek Družina válečných slepců také vydával časopis pod názvem „Válečný slepec“, který vycházel mezi lety 1920-1929. Toto periodikum přinášelo informace zaměřené především na válečné slepce. Zde bylo požadováno uvolnění trafik a biografů přednostně pro válečné slepce. Často dávalo vedení Družiny najevo, prostřednictvím svých časopisů, že se mu nelíbí, že trafiky a biografy provozují rodiny, které na příjmech této provozovny nejsou finančně závislé. Na příklad je zmiňovaná rodina Havlova, vlastníci filmová studia,

²⁸⁵AHMP: MHMP II. spolkový katastr. II./0558 - Spolek židovských válečných poškozců a invalidů.

²⁸⁶Tato skupina válečných invalidů měla nárok na dvojnásobný invalidní důchod.

²⁸⁷*Válečný slepec*, 1922, 3, 2.

kteřá jim přinášejí dostatek finančních prostředků, navíc k tomu ještě provozuje kino Lucerna na Václavském náměstí v Praze.²⁸⁸

Vedení Družiny oslepených vojínů pečovalo i o děti svých členů. Byl založen fond, který měl za úkol finančně podporovat děti na studiích, jak na vysoké, tak i na střední škole.²⁸⁹

Na Moravě vznikly dva křesťanské spolky, které sdružovaly katolíky. Prvním z těchto spolků byl „Svaz československých poškozenců křesťansko-sociálních“, který vznikl v Brně už v srpnu roku 1918. Jak už název napovídá, měl tento Svaz československých poškozenců křesťansko-sociální blízko ke Křesťansko-sociální straně. Tato strana ho podporovala jak finančně, tak i politicky, uplatňováním jeho požadavků v parlamentu.²⁹⁰

Do svazu vstoupilo během tří let 6 000 členů převážně z Moravské země. Svoji působnost svaz rozšířil i na Slovensko, kde se zakládaly organizační skupiny. Tento svaz však utrpěl neúspěch při pronikání do Čech, protože tam už bylo mnoho dříve etablovaných spolků a pro další již nebyl potřebný prostor. Svaz československých poškozenců křesťansko-sociální ve svém programu požadoval, aby bylo především uzákoněno to, že by státní úřady měly za povinnost zaměstnávat válečné poškozence ve svých úřadech na stejné úrovni, jak to platilo pro legionáře. Tento spolek také provozoval dvě družstva, a to výrobní a nákupní. Tato družstva nebyla příliš úspěšná, a proto byla snaha je spojit dohromady.

Mezi Svazem československých poškozenců křesťansko-sociální a Družinou válečných poškozenců docházelo k velkým sporům. Několikrát se Svaz zastal ředitele Úřadu pro válečné poškozence Jana Svobody, kterého Družina vícekrát napadla pro jeho údajnou pracovní neschopnost. Svaz československých poškozenců křesťansko-sociální naopak kritizoval aktivity Družiny, především ústředního tajemníka Neumistra. Bylo popisováno, že on jako poslanec za sociální demokracii, je odpovědný za negativní stav životní úrovně válečných poškozenců, z důvodu, že jeho strana byla v té době u vlády.²⁹¹

Svaz křesťansko-sociální také vydával časopis pod názvem „Lidumil“, který vycházel od roku 1922. Ve svých člancích kopíroval činnost svého svazu. Například zde vyšel článek

---

²⁸⁸ *Válečný slepec*, 1921, 2, 8-9.

²⁸⁹ AHMP: MHMP II. spolkový katastr. II./ 412: Družina oslepených vojínů ČSR.

²⁹⁰ MARTINCOVÁ, Eva. *Osvětová práce pro český národ na Moravě, náplň života Františka Bartoše a Leandra Čecha*. Praha, 1997. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK.

Významným proudem, který se na Moravě prosazuje mnohem výrazněji než v Čechách, bylo katolické hnutí. Duchovenstvo mělo na Moravě silné postavení, zejména mezi venkovským obyvatelstvem. Suplovalo zde v podstatě za chybějící inteligenci světskou, která přibývala jen málo kvůli neblahé situaci českého vysokého školství. Mělo v rukou české školy a vykazovalo značnou národně osvětovou aktivitu, která byla pozitivní pouze do té míry, pokud neomezovala další liberální emancipační společenské snahy. Mezi dělnictvem měla na Moravě křesťansko-sociální strana rozhodně silnější pozici než v Čechách.

²⁹¹ Nebyla u vlády v době tzv. Panské koalice ve druhé polovině dvacátých let.

pod názvem „Družina kontra dr. Svoboda“, ve kterém se píše, že kritika Svobody není věcná a je ze strany Družiny demagogická.²⁹² Časopis Lidumil dával rady, co a jak mají váleční poškození podniknout, aby mohli obdržet půdu, na které si mohli sami hospodařit.²⁹³

Vedle těchto dvou zmiňovaných spolků existoval ještě jeden spolek nazvaný „Svaz lidových válečných poškozených československých v zemi moravskoslezské“. Tento spolek byl úzce svázan se stranou lidovou, která byla i v té době vládní stranou. Vznikl v roce 1927 a sdružoval moravské věřící válečné poškozené. Největší aktivitu projevoval v době velké hospodářské krize v první polovině 30. let 20. století. Svaz hájil počinání lidoveckého ministra Jana Šrámka, který řídil Ministerstvo sociální péče ve vládě tzv. panské koalice.

Spolek vydával svůj vlastní časopis pod názvem „Hlas válečného poškozeného“. Tento časopis vycházel mezi lety 1930-1935 a jeho články velmi často útočily na ostatní spolky, a to jak Družinu válečných poškozených, tak i na Svaz československých poškozených křesťansko-sociální. Jako příklad je možné uvést článek pod názvem „Kdo lhal“. Autor zde píše, že Družina válečných poškozených se snaží vytvořit jednotnou organizaci, kde by měli představitelé Družiny většinu. Autor tento návrh kritizuje a ukazuje, že je lepší pro válečné invalidy, aby si mohli vybrat organizaci podle své stranické příslušnosti.²⁹⁴

Na Podkarpatské Rusi neexistoval rozvinutý spolkový život. Vznikl zde pouze jeden spolek jménem „Naděje“, a to v květnu roku 1920, kdy mu civilní správa Podkarpatské Rusi schválila stanovy. Během prvního roku své existence spolek získal 9 000 řádných členů. Svoji hlavní kancelář měl spolek v Užhorodě, kde vyřizoval různé žádosti na poskytnutí podpory pro nákup, ošacení, půjčky na založení živností a také pomáhal při vyřizování žádostí u odvolacích komisí.

Byl financován převážně ze státního rozpočtu, byly mu poskytovány každoročně významné finanční subvence. Tak například v roce 1920 to bylo 61 890 Kč, o rok později to činilo 63 000 Kč, v roce 1924 spolek dostal 50 000 Kč a v roce 1925 od státu získal 63 500 Kč. Tak vysoké částky dostával spolek Naděje proto, aby vykonával osvětovou a vzdělávací činnost mezi válečnými poškozenými v celé Podkarpatské Rusi. Využití výše zmíněných finančních prostředků, které dostával spolek Naděje od státu, kontroloval Nejvyšší kontrolní úřad Československé republiky. Ten zjistil některé nedostatky, které se vyskytly v hospodaření spolku, např. nevhodné využívání finančních prostředků

---

²⁹²Lidumil, 1923, 3, 11

²⁹³Lidumil, 1922, 8, 8.

²⁹⁴Hlas válečného poškozeného, 1931, 2, 8.

na cestovné. Dalším nedostatkem, který byl spolku vytýkán, bylo to, že výdaje spolku finančně převyšovaly příjmy. To znamenalo, že spolkové finance byly neustále v pasivu.²⁹⁵

Činnost spolku Naděje se v několika směrech lišila od ostatních spolků v Čechách a na Moravě. Mezi válečnými invalidy zde byli i analfabeti a pro ně dělala Naděje mimo jiné i kurzy čtení a psaní. Ve městech, kde sídlily sociálně-lékařské komise, spolek provozoval noclehárny, kde přespávali ti, kteří byli předvoláni před komisi. Během let 1924-1927 tam přespalo kolem 3 000 invalidů. Než byly vytvořeny tyto noclehárny, tak přespávalo mnoho invalidů na nádražích a docházelo k tomu, že zde prochladli a na následky prochladnutí i zemřeli. Celá republika nebyla ovšem noclehárnami pokryta, protože například v Užhorodě nebyl žádný ústav nebo útulek, kde by mohli přenocovat.²⁹⁶

Svůj spolek měli i legionáři, kteří ve válce utrpěli zdravotní zranění. Jmenoval se „Spolek invalidů československých legií v Praze“. Úkolem tohoto spolku bylo získat pro své členy odpovídající invalidní důchod. Spolek také dbal na to, aby jeho členové byli přijímáni do zaměstnání u státních a obecních úřadů. Měl poskytovat i právní pomoc pro své členy, například při vyřizování invalidních důchodů nebo při zakládání výrobních družstev invalidů, taktéž při vyjednávání slev a výhod při jízdě v dopravních prostředcích. Vedení spolků také dbalo na to, aby v různých Invalidovnách nebyl kasárenský vojenský život. Pro děti invalidních legionářů byly pořádány různé akce, například letní tábory.

Řádným členem Spolků invalidů československých legií v Praze se mohl stát každý invalida, který bojoval v legiích nebo jejich nejbližší příbuzný. Členem mohl být také každý přispívající invalida, který složil na účet spolku 1 000 Kč. V roce 1927 sdružoval svaz 2 147 legionářů a 663 pozůstalých po legionářích. Všichni členové byli zároveň členy Československé obce legionářské.

Členové spolků byli příznivci různých politických stran. Vedle sebe byli ve spolecích jak sociální demokraté, národní socialisté, tak i členové za stranu národní demokracie. Do Svazu byli také přijímáni i legionáři s komunistickým smýšlením. Dokonce ve vedení svazu byl tajemník Blecha, který úzce spolupracoval s KSČ.²⁹⁷

---

²⁹⁵NA, fond MSP 366, zápis Nejvyššího kontrolního úřadu. 12. 12. 1927.

²⁹⁶NA, fond MSP 513, Zpráva o činnosti spolku Naděje z roku 1927.

²⁹⁷Podle zákona byl legionářský č. 462/19 legionářem každý dobrovolník čsl. legionářské (zahraniční) armády, který byl do ní zařazen na základě přihlášky učiněné příslušnému orgánu nebo zástupci čsl. Národní Rady v Paříži, nebo některé z jejích poboček nejdéle do 28. října 1918, a to úplně dobrovolně, bez jakéhokoliv nátlaku nebo nařízení čsl. Národní Rady, nebo jiného čsl. revolučního orgánu, veřejnou mocí nadaného a v den převratu, tj. 28. října 1918, skutečně v ní službu podle svého služebního přesvědčení konal – nebo některý hodnověrně prokáže, že z důvodů na jeho moci a vůli nezávislých, nemohl v uvedený den v místě příslušného zařazujícího a přidělujícího čsl. vojenského orgánu k zařazení být přítomen – nebo který byl z ní řádně propuštěn.

Svaz také pořádal několik loterií. Výtěžek z těchto loterií měl sloužit na stavbu domova pro invalidy, kteří byli ve válce zraněni.

Spolek vydával časopis pod názvem „Věstník svazu invalidů československých legií“, který vycházel mezi roky 1928-1935. Z obsahu časopisu vyplývá, že spolek měl velmi blízko k Družině válečných poškozců. Například v článku s názvem *První krok k nápravě křivdy* se mimo jiné píše: „*Poslanec Neumeister byl po dlouhá léta nejbojovnějším a nejhouževnatějším bojovníkem o práva válečných poškozců. Sama jeho funkce ústředního tajemníka největší organizace válečných poškozců tuto jeho činnost nejen vynucovala, ale i posvěcovala. On také byl zvolen sociálním referentem při projednávání zákona ze dne 17. 9. t. r., kterým byla změněna a doplněna některá ustanovení zákona ze dne 20. února 1922, č. 39 Sb. a v plenu Národního Shromáždění zájmy vál. poškozců skvěle hájil, a co v dané chvíli bylo možno, ku prospěchu svých svěřenců také obhájil.*“²⁹⁸ Z této ukázky je vidět, že Svaz úzce spolupracoval s Družinou válečných poškozců.

V časopise také byly otištěny informace o tom, že vznikla veřejná sbírka, která měla být využita na založení domova pro legionáře-invalidy a pozůstalé po padlých a zemřelých legionářích.²⁹⁹

Tyto vyjmenované spolky sdružovaly pouze válečné poškozence, ale v Československé republice byly i další spolky, které se zabývaly sociální tematikou. Staraly se jak o civilní, tak i o válečné invalidy. Těchto organizací bylo velké množství a nelze se všemi detailně zabývat.

Prvním spolkem, který se zabýval léčbou a následnou sociální péčí pro občany postižené tuberkulózou, byla „Masarykova liga proti tuberkulóze“. Byla založena v prosinci roku 1918, jejími zakladateli byli lékaři Hlinský a Ježdík, kteří spolupracovali s „Českým zemským pomocným spolkem pro nemocné, trpící plicními chorobami“. Oba spolky si rozdělily role při péči o postižené s tuberkulózou (ponechaly si ve správě obě léčebny, Žamberk i Pleš). Liga zajišťovala propagaci a oba spolky byly úzce spjaty.

Organizační struktura spolků byla složitá, vrcholným orgánem byl celostátní sjezd, který volil užší vedení svého spolku. Potom následovaly krajské a okresní organizace. V organizační struktuře ligy byly velmi důležité místní odbory neboli dispence, které měly za úkol vyhledávat osoby s tuberkulózou a měly být nápomocny při jejich léčení a sociálním zabezpečení. Předpokládalo se, že pracovníci proniknou do jejich domovů a budou tam provádět osvětu, evidovat rodiny, kde se vyskytl nemocný člen. Rozpočet jedné obecné

---

²⁹⁸Věstník Svazu čsl. legií invalidů, 1930, 3, 4.

²⁹⁹Věstník Svazu čsl. legií invalidů, 1931, 4, 4.

stanice byl 21 000 Kč. Dostala je každá obec, pokud měla místní organizaci ligy. Služby měly být poskytovány zadarmo pouze nemajetným občanům.³⁰⁰

Ve stanici byl jeden lékař se sestrou a pacient musel dodržovat určitý řád, jinak mu bylo léčení odňato. Podle výroční zprávy, která byla uveřejněna v časopise „Věstník Masarykovy ligy proti tuberkulóze“ byla hlavním finančním zdrojem vánoční sbírka. Tato sbírka vynesla 600 000 Kč, také dar TGM, který činil 50 000 franků a 200 000 Kč od Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

Masarykova liga proti tuberkulóze pořádala i naučné kampaně. Tuto funkci vykonával jak časopis, vydavatelství Knihovnice tak i film. První číslo tohoto časopisu vyšlo 5. 1. 1920 v nákladu 25 000 výtisků, zabývalo se zejména místními organizacemi a podávalo aktuální zprávy ze života Masarykovy ligy proti tuberkulóze.

Časopis často otiskoval i některé novinky pro válečné invalidy. Například v roce 1920 publikoval řadu nových způsobů, jak tyto vojáky léčit. Na stránkách tohoto časopisu se také objevovaly poměrně často i úvahy o kouření tabáku a cigaret. Vyskytovaly se zde různé názory, některé hlásaly, že kouření je škodlivé, ale byly i opačné, které vylučovaly škodlivost kouření. Tyto polemiky měly přímý vliv na prodej cigaret, a tím pádem na příjmy trafik, ve kterých byly ve velkém počtu zaměstnání váleční poškození.

Ve vydavatelství Knihovnice měly vycházet další publikace, určené především pro sestry a lékaře. První spis byl od Hůlky „Sociální diagnosa tuberkulózy“ nebo „Sociální přehled tuberkulózy v Československu“. Knihovnice neměla vlastní finanční prostředky, ani nebyly k dispozici příjmy z reklam.

Liga proti tuberkulóze se podílela i na vzniku filmu, který měl provádět osvětovou činnost. Byl natočen ve čtyřech dílech, a to na téma, rodina v ohrožení, děti s TBC, dospělí s TBC a vyléčená rodina. Byl zpracován z poloviny jako dokument a druhou část tvořil hraný film s herci Národního divadla.³⁰¹

Tento stručný přehled státních a spolkových institucí, které se podílely na péči o válečné invalidy v Československu, je jen výběrem těch nejdůležitějších. Existovala však řada dalších, menších, které se aktivně zapojily do péče o invalidy. Konkrétní příklady této spolupráce budou popsány v další kapitole.

---

³⁰⁰OMELKA, Martin. *Masarykova liga proti tuberkulóze*. Praha, 2003, Disertační práce. Ústav českých dějin FF UK.

³⁰¹OMELKA, Martin. *Masarykova liga proti tuberkulóze*. Praha, 2003, Disertační práce. Ústav českých dějin FF UK.

5.5 Církev

Nabízí se otázka, jak se do péče o válečné invalidy zapojila církev a jaké aktivity na tomto poli vykonala. Církevní péči o válečné invalidy je možno rozdělit na dvě části. Za prvé, jak se angažovala v době války, kdy vojenští kaplani sloužili na nejrůznějších válčistiích, kde naplňovali své náboženské poslání. Za druhé poskytovali pomoc v zázemí, kde pomáhali v péči o raněné vojáky a invalidy. Tato činnost navazovala na starší církevní tradici.

Křesťanská církev vždy pečovala o nemocné a práce neschopné osoby. Změna nastala až v době Velké francouzské revoluce, od té doby vliv církve slábl. Evropská veřejnost viděla v církvi společenství, které žilo v odloučení od světa. Modlitby a náboženské cítění nepřinášely společnosti viditelný prospěch, odporovaly cítění doby. Protože školství převzal stát, staly se nadbytečnými i ti, kteří se věnovali vzdělávání mládeže, například jezuité ve svých kolejích a církevních školách apod., proto vlády přistupovaly k postupnému rušení zmíněných řádů. Zůstaly pouze ty, které se věnovaly sociální činnosti (především péči o nemocné nebo postižené).³⁰²

^U nás byla situace ještě složitější, než v ostatních evropských zemích. V Čechách byla nejvíce rozšířena katolická církev, ale měla zde zvláštní postavení, dané historickým vývojem, zejména v důsledku porážky českých stavů na Bílé hoře a následující dlouhodobou silnou protireformací, která vedla k masové emigraci nekatolíků. Do roku 1918 setrvalo téměř 90 % českého národa formálně v katolické církvi a taktéž se skoro ve všech venkovských oblastech udržela určitá náboženská praxe, třebaže rozmanitě odstupňována (v chudších horských okresech byl náboženský život intenzivnější, nežli třeba v úrodném Polabí a na Hané), ovšem ve městech bylo procento věřících podstatně nižší.

V českých zemích byla v té době jen necelá dvě procenta evangelíků. Na tomto území dále ještě žilo asi 9,4 % obyvatel židovského vyznání.³⁰³

---

³⁰²FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 2008.

³⁰³KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

5.5.1 Církevní charita za 1. světové války

Ve všech státech musely po vypuknutí války i církve uzpůsobit svoje činnost s ohledem na válečný stav. Z hlediska náboženského vyznání bylo ve válčících státech na obou stranách nejvíce katolíků. Celkem žilo v bojujících státech 188 milionů katolíků, tedy dvě třetiny všeho obyvatelstva (z toho 64 milionů katolíků v ústředních mocnostech). Jejich vyznání jim ale nebránilo v tom, aby šli do války s nadšením a s pocitem, že slouží právu a dobré věci. Naopak se zdálo, že válka spíše zbožnosti prospěla. Začátek války přinesl téměř ve všech zemích posílení lásky k vlasti i určité posílení zbožnosti a církevní aktivity, především v Německu. Zvýšila se zdatelně návštěvnost kostelů a ze strany katolíků i přistupování ke svátostem.³⁰⁴

U nás, v českých zemích, měla církev složitou roli a především církev nebyla jednotná. Jednak zde byla katolická církev, která schvalovala vyhlášení války a podporovala vídeňskou vládu, zatímco evangelická církev válku odmítala.

Vojenské duchovenstvo mělo mezi pochodujícími a bojujícími oddíly a v lazaretech vděčné pole působnosti. Mezi stranami, konfesemi a mezi vzájemně se potírající světovými názory panoval přinejmenším nějakou dobu tichý mír. Katoličtí kněží měli ve válce zvláštní postavení. Jednak podle branného zákona měli kněží úlevu v tom, že nemuseli nastupovat přímo na bojiště, ale často se také podíleli na péči ve vojenských lazaretech.³⁰⁵ Důvod, proč kněží neměli nastupovat přímo na frontu, byl ten, že kněží bylo málo a nemohli tudíž být nasazováni tam, kde jim hrozila smrt. Tím by se snižoval jejich počet. Kněží na frontu sice i tak odcházeli, měli tam ale jiné speciální úkoly.

Katolická církev se aktivně zapojila do válečného úsilí už na začátku 1. světové války, když se zakládaly lazarety. Jeden z lazaretů se nacházel v Arcibiskupském zámku v Kroměříži. Další vojenská nemocnice byla u Salesiánů v Olomouci, kde leželo 400 raněných vojáků. Péče o ně byla hrazena olomouckou kapitulou. Také metropolitní kapitula u sv. Víta zřídila na svém velkostatku ve Vraném u Peruce vojenský lazaret, který měl 30 postelí. Tento lazaret byl umístěn v prostorné kapitulní opatrovně pro dětské pacienty. Díky tomu byl opatřen veškerým potřebným příslušenstvím. Stravování vojáků hradila metropolitní kapitula, která kromě toho věnovala spolku Červeného kříže 6 000 K.³⁰⁶

Je jasné, že se katoličtí kněží snažili uplatnit své pastorační poslání, a to zejména při péči o raněné vojáky. Katolický kněz měl být psychickou podporou pro zraněné vojáky, měl

³⁰⁴FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 2008.

³⁰⁵Toto osvobození platilo pouze v některých státech, spíše v Trojspolku.

³⁰⁶*Věstník katolického duchovenstva*, 1915, 15, 3.

být volán v případě, kdy raněný voják měl psychické potíže, spojené se strachem z budoucnosti, jak hmotně zabezpečí rodinu a jakou má šanci, že bude moci vykonávat své původní povolání. „A v takových okamžicích je kněz v lazaretu vítán a volán a hledán! Vyslechne celou historii utrpení, upomene jemně na Prozřetelného, napomene k naději, upozorní na zasloužený trest za viny a mimoděk stane před zpovědnicí ... Věřte nebo ne, krásné teorie zůstaly před prahem lazaretů, ranění mají sluch pro útěchu plynoucí z praxe náboženské“.³⁰⁷

Navíc ranění, kteří vyznávali katolické náboženství a byli natolik schopni chůze, měli možnost docházet každou neděli na bohoslužby do katolického kostela blízko svého lazaretu. Toto se však podle Věstníku katolického duchovenstva někde nenaplnovalo. A samozřejmě kněží poskytovali duchovní útěchu také těžce raněným a umírajícím, včetně posledního pomazání.

Náboženství bylo také využíváno vládami i k jejich politickým cílům, vlády evropských zemí začaly využívat toho, že náboženství živilo v národech věrnost, obětavost a spolehlivost a že náboženství skrývalo nejvyšší rozpětí a napětí sil – všechny ty vlastnosti, které má každá vláda ve válce tolik zapotřebí. V době války se už objevily náznaky, že by se mohla habsburská říše rozpadnout, proto se katolická církev postavila jednoznačně proti těmto silám.

Také podle katolíků je ve válce možné, aby především mladí vojáci, kteří bojovali na frontě, kde viděli umírat své vrstevníky, mohli získat kladnější vztah ke svému náboženství: „Na bojištích pohlížejí mladí junáci kolikrát za den smrti ve tvář a v zástupech vydechují svůj mladický život. Je to tedy zcela přirozené a samozřejmé, že v tolika a takových nebezpečích náboženské smýšlení roste, že víra dětských dnů – po tolika letech zapíraná – mocně se budí, a že v nebezpečí postavený v náboženství hledá pomoc a sílu. Válka je hrubé řemeslo, změkčuje však srdce vojínů a disponuje je pro dojmy náboženské a pro morální rozhodnutí. V době, kdy byli vojáci na bojištích vysazeni tisícovému nebezpečí, žijí domácí v rodinách ve stálých starostech a obavách o ně. Je to pocit největších obav a úplné nejistoty a úplné nemožnosti nějak milým pomoci. A tyto pocity nutí k modlitbě, nutí k náboženské praxi. Co by člověk tak rád učinil, ale činiti nemůže, přenechává vyšší moci a úpěnlivě jen za to v pokoře a usmiřování prosí“.³⁰⁸

Kněží, kteří zůstali ve svém trvalém bydlišti, také museli svoji činnost přizpůsobit aktuálnímu politickému vývoji. Jednak se katolická církev také snažila využít válku

---

³⁰⁷Věstník katolického duchovenstva, 1915, 16, 9.

³⁰⁸Věstník katolického duchovenstva, 1915, 16, 18.

k výchově mládeže, aby si i ta vybudovala kladný vztah k říši a monarchii. Válka měla probudit v mládeži zájem o věci, které by jim dříve zůstaly ještě cizími a neznámými, jako jsou např. různé obchodní prostředky, tvrze, síla armády, ústavní právo a jiné. Především se mládež měla utvrzovat v lásce k vlasti a k císaři.³⁰⁹

Ještě jednu smutnou záležitost měli kněží v náplni práce, a to starat se o duchovní život pozůstalých po padlých vojácích. I tyto smutné chvíle měly být využity k hlásání „katolického dobra“.

Kněz měl především být duchovní oporou pro vdovy a měl je nabádat následovně: *„Nikdy se neoddávej trudným myšlenkám: Proč právě můj muž? Řízení Boží je nevyzpytatelno a láska Boží nezměnitelná. Hle, od té doby, co Bůh tvého muže k sobě povolal, zaujal sám také jeho místo, by tě těšil a proti všem odpůrcům chránil. Zaměň pozemské spojení za nebeské, lásku k ubohému smrtelníku za lásku k Ježíši Kristu, králi vši slávy, k němuž tak často voláš: Pán můj a Bůh můj!“*³¹⁰

Jak se blížil konec války, vyvstávala otázka, jak se má církev postavit k poválečné péči o válečné poškozence. Katolická církev viděla, že státní úřady se už za války mimořádně staraly o válečné poškozence, a tím se snížil její význam a potřebnost v sociální péči o válkou postižené vojáky, proto by jí, podle představ jejich představitelů, měla zůstat pouze ochranná činnost, konaná církví již po řadu staletí. Jejímu duchovenstvu by tedy stále zůstal úkol bránit utiskované chudé lidi, vdovy a sirotky.³¹¹

Tato snaha katolických představitelů však narážela na poválečnou politickou a náboženskou realitu nového československého státu a i na to, že v mladé republice vznikla nová církev, tzv. „Církev československá husitská“, do které odešla část dříve katolických kněží. Po vzniku republiky nastala protikatolická agitace, která chtěla ukázat, jaké bylo provinění katolické církve za války. Bylo jí vyčítáno, že se chovala zvláště za světové války v našich zemích: *„Nestatečně vůči bezpráví páchaným na našem lidu absolutistickou monarchií. Zbožnost lidu byla v té době otupena velikostí utrpení a neúčastí kněží na obecné bídě. Podle mínění lidu, tak, málokdy a málokde byli kněží v takové nevážnosti u katolického národa, jako po 1. světové válce u nás“*.

Sami čeští občané si stěžovali na chování katolické církve za války. Bylo připomínáno, že v katolických kostelích byly posvěcovány zbraně. Jak vzpomíná jeden odvedenec: *„Když přišla válka, bylo mi 42 roků a musel jsem s druhou výzvou do fronty. Duše má hledala útěchu v Bohu, ale kolem jsem všude slyšel proklínání kněží a římskokatolické církve. Dostal*

³⁰⁹Věstník katolického duchovenstva, 1914, 15, 7.

³¹⁰Věstník katolického duchovenstva, 1915, 16, 23.

³¹¹Věstník katolického duchovenstva, 1918, 19, 17.

jsem se do zajetí do Itálie a zde jsem strávil celé dva roky. Tu jsem teprve viděl, že církev římská je vlastně italská národní církev“.

Vojáci si také stěžovali na chování kaplanů za války. Jeden z českých vojáků vzpomíná, jak římskokatoličtí kněží za války schvalovali vraždění vojáků, kteří byli také katolíci a navíc žehnali vražedné zbraně a také vzpomíná, jak: „*Římskokatolický děkan při kázání mezi jiným řekl, že prý je ještě málo prolité krve za ty dva životy. Měla jsem velice hodného bratra, který v Uhrách zemřel. Po jeho smrti vzpomněl jsem si na ta slova římského kněze a uvědomil si, že on musel obětovat svůj mladý život za sobecké zájmy několika krvelačných lidí. Tu se mi zprotivilo vůbec chodit do kostela“.*³¹²

Vojákům bylo také divné, že katoličtí kněží na obou stranách vyzývají stejného Boha, ale na druhé straně vyzývají k boji proti souvěrcům na druhé straně. Tím pádem se dostali na zřetelné morální rozcestí. Navíc v době vypuknutí války v Čechách vrcholily přípravy na oslavu výročí 500 let upálení Mistra Jana Husa, které ovlivnily myšlení některých branců. Myšlení protikatolické se projevilo především u legionářů, kteří přešli k dohodovým armádám. Po jejich návratu se v nové republice šířila silná antiklerikální nálada, toho úspěšně využívaly některé politické skupiny, které šířily nenávist ke katolíkům. Z katolické církve začali vystupovat občané a vstupovali do již zmíněné, nově založené Církve československé husitské.

Zatím byla popisována církevní situace v západní polovině státu. Je zapotřebí se stručně zmínit i o církevní sociální péči ve východní části republiky. Předválečná situace církve na Slovensku byla velmi ovlivněná národnostní problematikou. V druhé polovině 19. století se uherská vláda snažila pomocí představitelů katolické církve podmanit si Slovensko. V katolických školách na Slovensku byla vyučována pouze maďarština. Dítě, které mluvilo pouze slovensky, mělo velké potíže se učit na této škole. Na Slovensku bylo před válkou asi 52 ženských klášterů a v nich žilo asi 900 jeptišek. Kláštery byly obyvatelstvu úplně odcizené a slovensky uměl mluvit jen málokterý z jejich obyvatel. Když se uprázdnilo místo slovenského kněze, byl obvykle dosažen neslovenský a tím docházelo opět k pomadžarštině v Horní zemi.

Vedle oficiální katolické církve, která podporovala maďarizaci slovenského území, existovala i národně orientovaná katolická církev, zde je možné vzpomenout jméno Andreje Hlinky.

---

³¹²HNÍK, Miroslav. *Knihy o náboženství a pro náboženství, za lepší církvi: duševněpytná studie o příčinách přestupu do církve československé*. Praha, 1930.

Počátky církevní charity na Slovensku jsou spojovány s německým sborem v Bratislavě, kdy jím byl v roce 1794 založen sirotčinec pro chlapce, v roce 1806 byl rozšířen i pro dívky. Církevní péče existovala i na dalších územích Slovenska, ale nikde nedosahovala takového rozsahu, jako v českých zemích.³¹³

Katolická církev měla i své sociální ústavy, kde se starala o handicapované osoby, ovšem vyvstává zde otázka, proč se tam jen velmi zřídka vyskytovali invalidé z 1. světové války.

5.5.2 Sociální ústavy

Katolická církev se snažila vybudovat i své sociální ústavy. V připojené tabulce jsou uvedeny počty katolických charitativních zařízení v českých zemích, které poskytovaly sociální péči.³¹⁴

Počet katolických charitativních zařízení v Čechách a na Moravě

Zařízení	Čechy	Morava
Dětská opatrovna	29	3
Sirotčince a jesle	12	8
Ústavy pro handicapované	16	16
Chorobinec chudobinec	12	8
Ústavy pro ml. mravní		2
Penzióny	22	
Ozdravovny	5	4
Ošetrovny pro chudé	2	18
Charitní spolky pohřební	74	

Z tabulky je vidět, jaký rozsah péče poskytovala katolická církev v českých zemích. Jednou z nejrozsáhlejších sociálních činností katolické církve byla péče o zdravotně postižené. Těchto ústavů bylo v celém českém království 32. Ve zmíněném počtu jsou uvedeny jak ústavy malé, umístěné v malých obcích, tak i ústavy ve velkých městech. Největším katolickým zařízením pro péči o zdravotně postižené bylo Vincentinum, o kterém se zmíním podrobněji dále.

5.5.3 Vincentinum

Jedním z největších řádů, které se zabývaly sociální péčí, byl řád Vincentinum. Toto společenství založené Vincencem z Pauly roku 1633 se věnuje především péči o nemocné

³¹³MEDVECKÝ, Karol. *Církevné pomery katolíckých Slovákov v niekdajšom Uhorsku*. Ružomberok : Ján Párička, 1920.

³¹⁴KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých dějin 2*. Řím : Zvon. Řím, 1987.

a invalidy. Zažilo rozkvět v 19. století v Evropě, v Asii a v Americe (kolem roku 1900 jich bylo v řádu asi 30 000).

Tento ženský řád byl rozšířen i do Českých zemí, když byl v roce 1888 církevními hodnostáři založen ústav „*Vincentinum*“ v Praze na Břevnově. Tito také ústav řídili po celou dobu jeho existence. Ve vedení tohoto ústavu byly i manželky šlechticů, například paní hraběnka Thun-Schwarzenbergová byla ve funkci předsedkyně, hraběnka Johanna Nostitzová působila jako místopředsedkyně, paní Harrieta Puhonyová jako jednatelka a paní Antonie Příbíková jako pokladní. Tento dámský sbor měl ale spíše jen čestnou úlohu, o praktické věci se staral sbor složený z církevních hodnostářů.

Tento ústav nejdříve začínal na různých místech Prahy a až později získal budovu se zahradou v Břevnově, kde se udržel po celé jeho trvání až do padesátých let, kdy byl komunistickým režimem zrušen. V tomto ústavu bydleli dospělí i děti. O tom, kolik pacientů bylo ubytováno a léčeno, jsou udávána následující čísla:³¹⁵

Počet obyvatel Vincentina v letech 1908 - 1932

Rok	Počet chovanců celkem	Z toho dětí
1908	100	
1913	150	30
1918	140	40
1923	190	40
1928	290	90
1932	300	60

Jak je vidět z výše uvedených čísel, neustále docházelo ke zvyšování počtu chovanců, proto bylo nutné rozšířit i samotný ústav. V roce 1909 byla zakoupena ještě jedna budova ve Smečné, kde bylo umístěno dětské oddělení.

V tomto ústavu byla poskytována péče převážně těžce zdravotně postiženým jedincům. „*Ze čtyř set nevléčitelně nemocných jest přes sto lazarů úplně upoutáno na lůžko, 40 jest ochrnutých na ruce i nohy, přes 50 ochrnutých na nohy, kolem 60 se jich těžce pohybuje o berličkách nebo na vozíčcích, přes půl druhého sta jest stíženo různými chorobami, jako křivicí, kostižerem, tuberkulosou obratlů*“.³¹⁶

O svěřence ve Vincentinu se staral církevní řád „*Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského*“. Péče v břevnovském ústavu nebyla jedinou aktivitou zmíněného řádu,

---

³¹⁵Jubilejní památník Domu milosrdenství. Praha : Vincentinum, 1940.

³¹⁶Jubilejní památník Domu milosrdenství. Praha : Vincentinum, 1940.

protože ještě působil i v nemocnici pod Petřínem.³¹⁷

Na vedení ústavů, jak v Břevnově tak ve Smečné, docházely různé žádosti na přijetí, a to jak od dětí, tak i od dospělých. Některé žádosti docházely od obecních představitelů z obcí, kde měli handicapovaní jedinci domovské právo.

Jako ukázkou, jak asi vypadala taková žádost, je možné uvést citovat pár odstavců z jedné z nich: *„Milosrdní páni a paničky ve Vincentinu! Jest mi dvanáct let, mám zkřivenou páteř a kostižer v pravé noze. Čtyři léta jsem chodil o holi do školy, ale teď už se nemohu skoro hnouti. Rodiče mají sice chaloupku, dvě kozy a kousek políčka. Otec chodí na práci do statku a moji dva starší bratři taky. Starší sestra se učí šít u krejčího ve městě, ta menší jest se mnou doma. Matka má plné ruce práce a nemůže si mne mnoho všímat. Protože jsem jí jen na obtíž, jest nevrlá, otec si mne nevšímá, když přece na mne někdy promluví, není vidět, že by mne měl alespoň trochu rád. Bratři mi vyčítají, že se dřou na mne, že nic nedělám, ale chci jísti jako oni. Už mi ani tu jedinou peřinku, co mám pod hlavou, nepřejí. Mým lůžkem jest na zemi v koutku světnice rozestřený slamník a mou přikrývkou jest stará houně. Vše mne tlačí, někdy jest mi zima, jísti mi sice dávají, ale až se sami nasytí a ještě mi vyčítají, že je vyžírám. Tatínek taky. Někdy jest mi to líto tak, že pláču, někdy se modlím, aby Pán Bůh se nade mnou smiloval a aspoň zmírnil moje bolesti“.*³¹⁸

Kdo se do tohoto ústavu dostal, tak ten se měl lépe než pracující člověk. Jak píše jeden otec pacienta z Vincentina: *„Když jsem tam byl u něho před rokem, byl jak tuřín. Seděl na stoličce jako pán a ač ještě nebylo poledne, rozevřely se dveře a nějaký sluha s vyhrnutými rukávy bílé košile začal roznášet na dřevěném tácu jídla. Klukovi taky. Napřed polívku, potom maštěné brambory a koláč jako kolo. A to prosím, bylo v pátek a ne v neděli. Kluk jen to polykal, mastná huba mu svítila, až se mi dělaly sliny. Pravda, ale v duchu jsem si myslil: Kluk, ač je mrzák, to chytil, ale já ne. Celý den přidávám u zedníků, máma poděkuje u sedláka, a co večer ukuchtí, to teprve je můj oběd. Já se dřu, on si hová. Má tam kamarády, popovídají si a z dlouhé chvíle lepší škatulky. Já se tahám celý den s cihlami a kolečky malty a on si hraje nebo hová. Já ráno za tmy do dřiny, a on má takové lehké živobytí. A jak trochu začne hekat, už jsou u něho sestry, už ho ukládají do postele, dávají mu obklady, a mne? Ani*

³¹⁷ AUGUSTA, Pavel. *Knihy o Praze I.* Praha : Milpo, 1998.

Nemocnice milosrdných sester sv. Karla Boromejského – v letech 1851-1854 vyrostla na úpatí Petřína díky řádu milosrdných sester boromejek na úpatí Petřína nová pražská nemocnice s 80. lůžky. O rok později byl v její bezprostřední blízkosti vystaven empírový kostel zasvěcený zakladateli řádu. Od počátku své existence řád spolupracoval se všeobecnou nemocnicí na Karlově náměstí, odkud přejímal zejména pacienty vyžadující dlouhodobou péči, v letech 1856-1864 dokonce milosrdné sestry spravovaly i všeobecnou nemocnici a zajišťovaly v ní ošetrovatelskou službu.

³¹⁸ *Časopis Vincentinum*, 1934, 13, 5.

*žena si nevšímne, když přijdu udřen ze stavby. Hned bych s ním měnil. Povídám, můj Vojta to chytil, ale já ne“.*³¹⁹

Cílem tohoto sociálního zařízení bylo dát zdravotně handicapovaným svěřencům především ošetrovatelskou péči. Bylo určeno hlavně pro nejchudší a těžce postižené osoby. Vedení ústavu tolik nedbalo na to, aby se klient naučil nějakou profesi, kterou by se posléze mohl uživit. Tento přístup k péči o zdravotně handicapované osoby se lišil od toho, jaký přístup měl profesor Jedlička a co bylo cílem péče o invalidy z války a také nevyhovoval koncepci sociální péči o válečné invalidy.

5.6 Československý červený kříž

Během 1. světové války a samozřejmě i po ní, se zapojil do péče o válečné invalidy i nově ustanovený československý Červený kříž. Ten měl v českých zemích ovšem poměrně složitou pozici, bylo mu především vytýkáno, že je to spolek, který se všemi prostředky se připravuje na válku a zanedbává preventivní opatření. Ve vedení tohoto spolku byly převážně šlechtičny z německy mluvící aristokracie. To mělo negativní vliv na soužití českého a německého národa, protože v tom byl viděn další způsob germanizace.

V rakousko-uherské monarchii dosahovala činnost národní společnosti Červeného kříže (dále ČK) mnohem menších rozměrů, než v jiných státech. Zemské spolky ČK vyslaly na frontu 14 sanitních oddílů, daly k dispozici 874 svých nemocnic s téměř 95 000 lůžky a také 35 protiepidemických laboratoří pro potírání infekčních chorob (dle tehdy používané terminologie). Pro přepravu raněných dal rakouský ČK k dispozici 12 sanitních vlaků po 25 vagónech; tři nemocniční lodě ČK převezly 220 000 ležících pacientů. Také místní doprava raněných byla svěřena Červenému kříži – do konce prosince 1918 tak bylo transportováno 7 500 000 raněných.

Změna nastala až po válce, kdy byla za předsedkyni zvolena dcera prezidenta Alice Masaryková.³²⁰ Ta měla už nemalé zkušenosti ze sociální péče. Sama nejdříve vystudovala dívčí gymnázium Minerva, potom se rozhodovala, zda půjde studovat filozofickou fakultu nebo medicínu. Zapsala se na medicínu, kde vydržela dva roky.³²¹ Poté se zapsala na filozofickou fakultu, obor historie, kterou dokončila a pak dále pokračovala v doktorském studiu. V této době se seznamuje s Američankou Helenou Kellerovou, která byla hluchoslepá

---

³¹⁹Časopis *Vincentinum*, 1934, 13, 2.

³²⁰LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková*. Praha : TOGGA, 2008.

³²¹Pro svoji vadu zraku (chtěla se líbit, proto nenosila brýle), z medicíny odešla.

a napsala o ní článek do časopisu „Naše doba“, kde žádá, aby lidé s handicapem měli možnost studovat a pracovat.

Tato činnost nebyla její jedinou sociální aktivitou. Spolu se svým otcem T. G. Masarykem vykonávala protialkoholickou osvětu a zabývala se dodržováním vyhlášek o zákazu zaměstnávání dětí v pohostinství a prodeji kuřiva a alkoholu mládeži, studovala výchovu dětí v rozvrácených rodinách.

Československý červený kříž byl založen z podnětu amerického kapitána českého původu Vosky, který svolal skupinu sociálních pracovníků na den 1. února 1919 na informační schůzku do Obecního domu v Praze. Na této schůzce bylo rozhodnuto o založení Československého červeného kříže, ještě téhož dne byl zvolen užší výbor, který vyslal delegaci vedenou dr. Petrem Zenklem k prezidentu republiky se žádostí o vyslovení souhlasu se vznikem nové organizace a jmenování jeho dcery dr. Alice Masarykové do funkce předsedkyně ČSČK.

Prvním úkolem bylo poskytnout pomoc těm nejpotřebnějším. Československý červený kříž začínal působit v zemi, kterou zmítala sociální krize (choroby, problémy invalidů, vdov, sirotků, vězňů, uprchlíků), a ve které byl nedostatek úplně všeho. Slovensko bylo navíc v té době vystaveno maďarskému vojenskému útoku. Proto Alice chtěla z „Výboru dam“, shromažďujících oblečení pro vojenské sklady, vytvořit novou instituci, která bude v mírové době usilovat o fyzické a morální zdraví národa. Červený kříž pomáhal i rodinám legionářů, kteří se nevrátili zpět do vlasti a zajišťoval korespondenci mezi rodinou v Československu a legionáři v cizině. Často k této poště ještě přidával různé časopisy a noviny. Také se zapojoval do pátrání po nezvěstných vojácích po celé Evropě.³²²

Ačkoliv nemůžeme vyloučit, že část zakladatelů ČSČK zvolila Alici za předsedkyni kvůli jejímu spříznění s československým prezidentem, neboť věřili, že to nové organizaci přinese větší prestiž a podporu; ani Aliciny známosti s významnými sociálními pracovníky a odbornými sociology v zahraničí nezůstaly bez významu. Někteří doboví pamětníci ostatně právě tento nikoli nepodstatný klad zdůrazňovali i po letech jako hlavní důvod volby A. G. Masarykové do čela Československého červeného kříže a dodávali, že jejich rozhodnutí se již brzy po volbě ukázalo jako správné a užitečné.

Červený kříž měl vedle toho aktivně působit v oblasti zdravotní prevence a poradenství, napomáhat při likvidaci nebezpečných epidemií, školit dobrovolné ošetřovatelky a zřizovat sirotčince. I to byla vážná a akutní potíž, neboť některé děti přišly

---

³²²ŠVEJNOHA, Josef. *Alice Masaryková, první předsedkyně Československého červeného kříže*. Praha : Červený kříž, 2003.

následkem války o oba rodiče, a jevílo se tudíž nezbytným, aby se o ně postaral československý stát nebo v něm působící humanitární spolky. Problém byl hlavně v oblasti Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde sociální síť nebyla příliš rozvinutá a chyběl zde dostatek státních či nestátních institucí, které by dokázaly zastávat stejnou úlohu, jako např. Česká zemská komise pro péči o mládež. Zástupnou roli by tak za ně mohl v koordinaci s nově se rodícími čs. úřady převzít právě ČSČK.

Vedení Československého červeného kříže se obracelo s výzvou na středoškolskou mládež. Takto získaná mládež se měla zapojovat do charitativní činnosti a tak i vychovávat k humanitě. Také ČSČK se snažil studenty vychovat abstinenci, protože v alkoholismu viděla Alice, podobně jako její otec T. G. Masaryk, velké nebezpečí nejen pro mládež, ale pro celou společnost.³²³ Vedení státu si také slibovalo, že Červený kříž ztlumí národnostní vášně v republice tím, že vedle sebe budou pracovat na humanitárních akcích příslušníci různých národností žijících v Československu.

Jak byl úspěšný Československý červený kříž (dále ČSČK), to je možné poznat z následujících údajů. V osudovém roce 1938 zastihl ČSČK v jeho nejvyšším spolkovém a pracovním rozmachu. Na území republiky pracovalo 720 místních spolků ČSČK, které sdružovaly 200 497 členů (po Mnichovu poklesl počet spolků na 477, členů zůstaly ¾). Do samaritánské akce první pomoci se přihlásilo 74 740 osob. ČSČK měl 333 stanic první pomoci a 110 automobilových stanic se 190 sanitními auty. Vydržoval 49 vlastních ústavů o 3 452 lůžkách, do ošetrovatelské služby ČSČK bylo zapojeno 116 školených sil a 12 707 dobrovolných sester. V dorostu ČSČK bylo 838 243 dětí. Finanční obrát ústředí činil 55 milionů Kč, na individuální a programovou péči bylo vydáno 14,5 milionů korun.³²⁴

Na kritiku, že se Československý červený kříž nevěnuje svému základnímu poslání, a to přípravě na vojenské lékařské působení za války, odpovídala Alice takto: *“Lidé žijící zdravě, činný život, budou dobře připraveny na všechny pohromy, nosítka ve válce nebudou méně užitečná, protože v době míru bylo na nich z malé temné světnice vynášeno dítě nemocné tuberkulosou z malé temné světnice na svěží vzduch. Ruce, jenž pomáhaly našemu trpiteli, vykonávají svou povinnost i tehdy, i kdyby nedej Bůh, měla nastat nová válka. Jenom, ti, kdo milují svoji vlast dosti vroucně, aby pro ni pracovali v době míru, budou ji vroucně ochraňovat v době nebezpečí“*.³²⁵

---

³²³LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková*. Praha : TOGGA, 2008.

³²⁴ŠVEJNOHA, Josef. *Alice Masaryková, první předsedkyně Československého červeného kříže*. Praha : Červený kříž, 2003.

³²⁵České slovo. 10. 10. 1930

Československý červený kříž se snažil zasahovat i do politiky. Sama Alice Masaryková založila, a po celou dobu trvání první republiky pravidelně pořádala, akci „Mír Červeného kříže“. První počáteční slavení „Míru Červeného kříže“ bývaly spíše skrovné. U politiků nezbuzovaly valný zájem a nezřídka je doprovázely znatelné rozpaky. Úvodní lidská podpora celé akci se tak zprvu omezovala především na část novinářů, ústředí ČSČK, prezidenta a některé spisovatele a kulturní pracovníky, jež myšlenka uvedených velikonočních slavností na rozdíl od politiků oslovovala mnohem intenzivněji. Místem konání mírových oslav se zprvu stalo „pouze“ Národní divadlo a společné téma, na něž se měli občané soustředit, hodnotila většina tisku spíše okrajově. Alice ve svém projevu mluvila o významu míru pro národy. Zdůraznila, že nechceme mír mrtvého ticha, ale mír společné činné práce.

Tato myšlenka velikonočního Míru ČSČK vzbudila pozornost také v cizině. Již v roce 1922 mluvila dr. Alice Masaryková o ideji Míru Červeného kříže na mezinárodním fóru v Ženevě, kde pořádání slavnosti bylo všem národním společnostem červeného kříže a Červeného půlměsíce doporučeno. Na Mezinárodní konferenci Červeného kříže v Bruselu v roce 1931 byla k prozkoumání této úspěšné akce ČSČK ustavena mezinárodní studijní skupina. V roce 1934 na další Mezinárodní konferenci Červeného kříže v Tokiu bylo na návrh skupiny doporučeno realizování myšlenky velikonočního Míru Červeného kříže opětovně všem národním společnostem ČK a ČP.³²⁶

Československý tisk přijímal činnost ČSČK velmi pozitivně, byla velmi vyzdvihována skutečnost, že se ČSČK pod vedením Alice Masarykové výrazně změnil. Už to nebyl jen spolek pro úzkou společnost šlechtických dam, ale do jeho působnosti byla zapojena i široká veřejnost. Byl zejména chválen jeho sociální program, který se zaměřoval jak na péči o oběti 1. světové války, tak i na oběti epidemií. Československé obyvatelstvo bylo ČSČK velmi štědré. I ti, kteří neradi přispívali za války na vojenské účely pro císařskou armádu, velmi rádi si to nyní vynahrazovali tím, že ochotně poskytovali za republiky finanční prostředky ČSČK.

Z tohoto je zřejmé, že ČSČK se vydal cestou aktivity i v době za míru. Přinášelo to prospěch nižším vrstvám obyvatelstva, především ve východní části republiky. Je také nutno dodat, že Alice Masaryková se snažila kultivovat i československou politickou scénu.

Tato činnost v ČSČK nebyla jedinou sociální aktivitou Alice Masarykové. Spolu se svým otcem T. G. Masarykem působila v protialkoholní osvětě, zabývala se též dodržováním

---

³²⁶ŠVEJNOHA, Josef. *Alice Masaryková, první předsedkyně Československého červeného kříže*. Praha : Červený kříž, 2003.

vyhláškou o zákazu zaměstnávání dětí v pohostinství a v prodeji kuřiva a alkoholu mládeži,
studovala i výchovu dětí v rozvracených rodinách

6 LÉČBA VÁLEČNÝCH POŠKOZENCŮ

Prvním úkolem nové republiky bylo vyléčit a postarat se o vojáky raněné na frontách 1. světové války. Při jejich léčení již byly využívány všechny nově dostupné lékařské metody, vyvinuté v druhé polovině devatenáctého a na počátku dvacátého století.

Bylo to období, kdy docházelo k radikálnímu zlepšování zdravotnické péče, na přelomu 19. a 20. století již medicína přestala být bezmocná vůči řadě dříve neléčitelných nemocí. Došlo k řadě historických objevů, za všechny jmenujme Roberta Kocha a jeho objevy bakterií sněti slezinné v roce 1876, původce tuberkulózy v roce 1882 a cholery v roce 1883, dále Luise Pasteura, který začal jako první provádět očkování proti některým chorobám a v roce 1885 dokázal svým očkováním vyléčit i prvního pacienta nakaženého vzteklinou, což byla do té doby nákaza smrtelná u 100 % známých případů.

Začaly se používat zcela nové lékařské metody, prudký rozvoj zaznamenala i chirurgie, anesteziologie, mikrobiologie a další. Na základě rozvoje především fyziologie, sérologie, organické chemie a postupů pro výrobu nových chemických látek byly vytvářeny vědecké základy nové moderní farmakologie. Proto už na přelomu 19. a 20. století byla vyvinuta celá řada nových chemických léků, které pomohly zachránit životy mnoha lidí. Prudký rozvoj medicíny si vynutil i specializaci, například z chirurgie se odštěpily jako samostatné obory jako např. gynekologie a porodnictví, ortopedie, urologie, oftalmologie, stomatologie apod.

Také dochází k vzniku prvních systémů sociálního pojištění. Již během druhé poloviny 19. století byly zakládány zdravotní pojišťovny, které měly zajistit zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva. Vznikaly na základě zákonů, které přijímal rakouský parlament. Nejdůležitějším zákonem, který upravoval zdravotní péči, byl zákon, který byl přijat v roce 1870. Zmíněný zákon vymezil práva a povinnosti státu i samosprávných orgánů ve veřejném zdravotnictví. Zřídil instituci okresních lékařů při okresních úřadech a uložil samosprávným orgánům zorganizovat síť obecních a obvodních lékařů (do obvodů se měly sdružovat příliš malé obce, které by samy nemohly vydržovat obecního lékaře). Na základě tohoto zákona bylo v Čechách ustanoveno 27 „zeměpanských“ okresních lékařů, na Moravě jich bylo 10 a ve Slezsku 4. Byly jim stanoveny četné úkoly v oblasti hygienické, protiepidemiologické a preventivní. Prevence zůstávala jako dosud v podstatě zcela oddělena od péče léčebné. V zákoně bylo pamatováno pouze na léčbu obecních chudých, zcela byla opomenuta zdravotní péče o početně rychle vzrůstající dělnictvo, jejichž zdravotnické a sociální

pojištění bylo hrazeno pojišťovny, Tato pojištění se vztahovala pouze na zaměstnance pracující v některých odvětvích průmyslu

V roce 1887 byl vydán zákon o povinném úrazovém pojištění dělníků a výkonných úředníků v továrnách, hutích, dolech, loděnicích, skladištích, lomech, stavebních podnicích apod.

Po skončení 1. světové války se celé české zdravotnictví muselo vyrovnat s příchodem raněných vojáků a invalidů, kteří se museli léčit a připravovat se v řadě případů na zbytek života s vážným zdravotním postižením.³²⁷

Tato léčba válečných invalidů byla náročná a zdoluhavá a měla několik etap. Vojáci prošli obvykle nejdříve vojenskými lazarety, které byly umístěny přímo na frontě. Jakmile to bylo možné a jejich zdravotní stav to umožňoval, byli evakuováni do vlasti a zde umístěni do vojenských nemocnic na doléčení. Po propuštění z těchto nemocnic se ti zcela uzdravení vraceli ke svým útvarům, ti méně šťastní, kterým v důsledku zranění zůstaly trvalé následky, často odcházeli do ústavů, kde se učili žít se svým zdravotním postižením. Po odchodu z ústavů měli na vybranou, buď se vrátit zpátky domů k rodině a případně si najít i práci odpovídající stupni invalidity, nebo odejít do domova pro válečné poškozené. Všem zmíněným zdravotním zařízením se budu v dalším textu jednotlivě věnovat.

6.1.1 Lazarety

Ranění vojáci museli být nejprve ošetřeni ve vojenských lazaretech, které byly vytvářeny přímo na frontě. Tam pracovali vojenští lékaři i střední zdravotnický personál, velmi často tam pracovali i mobilizovaní lékaři. Každou polní nemocnici, určenou pro přijetí dvou set raněných neb nemocných, bylo nutno vybavit optimálním počtem lékařů, sanitních důstojníků a zdravotním personálem.

Zdravotní personál lazaretů byl tvořen odvedenými branci, kteří v civilu pracovali v sociálních a zdravotních zařízeních. Museli zde pracovat v extrémních podmínkách, často v nedostatečném počtu a s nevyhovujícím vybavením, v improvizovaných ošetřovnách a operačních sálech, za mnohdy nepříznivého počasí a ve velkém stresu.

---

³²⁷HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : TRITON, 2004.

Jakmile vypukla válka, musela velká část mužských pracovníků odejít na frontu. Snahou všech vedení, jak sociálních, tak léčebných ústavů, bylo ponechat část pracovníků mimo mobilizaci, aby mohli vykonávat svoji lékařskou činnost v zázemí a připravit se na příchod zraněných z fronty. Jakmile rakouská vláda vyhlásila všeobecnou mobilizaci, vedení ústavů povolalo všechny lékaře z dovolených, aby zajistilo plynulý chod všech léčebných zařízení.

Některé zdravotnické jednotky se sdružovaly do divisních sanitních útvarů, jejichž hlavní úlohou bylo postavit na frontě několik obvazišť, zařídit tam shromaždiště pro lehce raněné a zprostředkovat převoz těžce zraněných do nejbližší nemocnice. Toto vyžadovalo, vedle značného počtu personálu, tak i značné mobilní prostředky pro možnost přepravy raněných. Zde na frontě mohli lékaři poskytnout jen nejzákladnější péči, která ovšem často zachránila zraněnému život a přepravit ho do Čech, kde začaly vznikat první záložní nemocnice.

6.1.2 Záložní nemocnice

Inhed po vypuknutí války byly zřizovány v Praze a ve všech větších městech v Čechách záložní nemocnice k přijetí raněných a nemocných vojáků. Ty postupem událostí byly podle potřeb rozšiřovány a administrativně přechodně seskupovány v různé jednotky; některé z nich byly zrušeny a později nahrazeny novými, jiné přeloženy do etapního prostoru (z Prahy záložní nemocnice č. 4, 5 a 7, dále tábořská nemocnice).

V září 1915, kdy počet lůžek v Praze dostoupil vrcholu, nalézaly se tu, vedle skupiny odboček, soustředěných kolem posádkové nemocnice a odboček na Hradčanech a na Smíchově, ještě tyto nové nemocnice:

- Záložní nemocnice č. 1 na Královských Vinohradech
- Záložní nemocnice č. 2, zvaná Rudolfinum
- Záložní nemocnice č. 3 zabrala městský chudobinec na Vyšehradě, Jedličkův ústav pro mrzáčky, městský chorobinec na Karlově, německý fyziologický ústav, školy v Nuslích a Vršovicích
- Záložní nemocnice č. 6 na Žižkově ve školách na Pernštýnském náměstí a v Lupáčově ulici, Karanténní nemocnice na Pohořelci v kasárnách zeměbrany,
- Baráková nemocnice v Dejvicích
- Baráková nemocnice v Motole
- Nemocnice Červeného kříže v Karlínských kasárnách

Lékařskou službu vzali na sebe vedle většiny v Praze dlících universitních profesorů a docentů i mnozí další, zejména pak starší nebo k polní službě nezpůsobilí civilní lékaři.

Z profesorů byli záhy ministrem války jmenováni konsiliárními lékaři s hodností plukovníků-lékařů: Kukula, Schloffer, Bail, Kabrhel a podplukovník prof. Jedlička.³²⁸

Velké množství zraněných, kteří byli přiváženi do Prahy vlaky, se z nich muselo následně přepravit do nemocnic. Proto už v roce 1914 byly některé motorové tramvajové vozy přestavěny na sanitní a sloužily k přepravě raněných vojáků z nádraží do nemocnic. Vystavěly se pro ně i speciální koleje k Všeobecné nemocnici, od nádraží císaře Františka Josefa k barákům pro rekonvalescenci na Letné. Sanitních vozů bylo celkem 18 a v roce 1915 přibyl ještě malý vůz pro dozor a pro služby raněným. Sanitní tramvajové vozy přepravovaly přes 70 000 raněných ročně.³²⁹

Celkem měla vojenská správa v měsíci září roku 1915 v pohotovosti v Praze přes 22 300 lůžek, Ministerstvo války však naléhalo stále ještě na zvýšení tohoto počtu. Nejtěžší obětí byla nucena přinést pražská obec. Její námitky, i když byly zcela oprávněné, nebyly zpravidla vojenským velením uznány. U vojenského velitelství naléhali důstojníci generálního štábu dokonce i na to, aby byly upraveny i sály obecního domu pro nemocné nebo aby bylo zabráno Národní divadlo. Tyto návrhy však nebyly přijaty.

Během války do pražských vojenských nemocnic přijato následující množství nemocných a raněných vojáků – viz tabulka.³³⁰

Počet ošetřených nemocných a raněných vojáků v jednotlivých záložních nemocnicích

Záložní nemocnice	Počet ošetřených nemocných a raněných vojáků
č. 1	57780
č. 2	43067
č. 3	40948
č. 6	35513
č. 9 (Smíchov)	54 660
Nemocnice v Dejvicích	51084
Nemocnice na Letné.	49403
Nemocnice Červeného kříže	72171
Nemocnice karanténní (zeměbranecká) na Pohořelci	86177
Celkem	258835

³²⁸ *Vojenské zdravotnické listy*, 1929, 5, 1.

³²⁹ POŠUSTA, Stanislav; LUKÁČOVÁ, Eva; HÁBER, Ján; PROŠEK, František. *Od koňky k metru*. Praha : NADAS, 1975.

³³⁰ *Vojenské zdravotnické listy*, 1929, 5, 1.

Po základním ošetření byli tito pacienti překládáni do nemocnic, které se specializovaly na jednotlivé choroby. Tak například 6. vojenská nemocnice v kasárnách na Pohořelci, sloužila pro léčbu nakažlivých nemocí. Byla umístěná v rozsáhlém objektu, který byl dostavěn v roce 1890 podle projektu architekta Jindřicha Fialky.

Ve venkovských městech pražského vojenského obvodu byly v téže době zřízeny záložní nemocnice v Berouně, Brandýse n./L., v Českých Budějovicích, Dobřanech, Chebu, v Karlových Varech, Písku, Plzni, Prachaticích s některými odbočkami v okolí. Připočeteme-li k tomu zeměbranecké nemocnice v Benešově, Chebu, Plzni, Budějovicích a Jindřichově Hradci, mělo vojenské velitelství k dispozici v září 1915 téměř 50 000 lůžek.

6.1.3 Sokol

V péči o válečné poškozence hrál významnou úlohu i Sokol, který měl ve válečných letech složitou úlohu. Jednak musel dokazovat, jak je loajální vůči vídeňské vládě, aby jeho činnost nebyla pozastavena. Na druhou stranu však musel spoluobčanům dokazovat svoje vlastenecké cítění, a proto se v té době Sokol omezil pouze na činnost charitativní, spolupracoval při zajištění veřejné bezpečnosti v obcích. Sokolové zřídili pomocné sbory, které se staraly o rodiny branců a provozovaly různé finanční sbírky. Nejdůležitějším činem Sokola bylo, že ve svých tělocvičnách umístil lazarety, kde byli ubytováni zranění a starali se o ně sami Sokolové, a to především ženy. Tyto sokolské lazarety doplňovaly vojenské nemocnice na venkově.³³¹

6.1.4 Zásobování nemocnic

Válka přinesla sebou hospodářské těžkosti, které se musely projevit i ve všech vojenských nemocnicích a lazaretech. Brzy po vypuknutí války začal být nedostatek, jak potravin, tak i zdravotnického materiálu. Bylo tomu tak hlavně se stravou, která byla jen na počátku války hojná, kdy denní porce syrového masa moha být i zvýšena při obyčejné dietě ze dvou na tři sta gramů a k tomu byla povolena i přesnídávka. V dubnu 1915 byla ale tato dieta snížena opět na mírovou úroveň a brzy nastaly i další redukce, zejména u kávy, vajec, šunky a hlavně tuků.

---

³³¹WAIC, Marek. Sokol ve společenském životě I. republiky a jeho vůdčí úloha v československé tělovýchově. In *Sokol, jeho vznik, vývoj a význam. Mezinárodní konference Praha, 1997.*

I nedostatek oděvních látek nedal dlouho na sebe čekat. Nemocným a raněným byly odbírány zachovalejší polní stejnokroje a nahrazovány staršími méněcennými. Bylo zakázáno pohřbívat mrtvé v šatech, jen v prádle, na konci války jen v papírovém oblečení. Také stále vzrůstající nouze o mýdlo se projevovala v nemocnicích velmi negativně.

Zásoby obvazového materiálu a léčiv byly v Rakousku na začátku války dosti značné a bylo postaráno též o další postupnou výrobu. Tato zásoba však nestačila a čím déle se válka prodlužovala, tím citelněji se projevoval jejich nedostatek, k tomu také přispěla i velká spotřeba bavlny při výrobě výbušných látek. Bylo tedy nutno obvazovým materiálem, pokud to bylo možné, maximálně šetřit. V listopadu 1915 byl vydán ministerstvem zdravotnictví rozkaz, aby upotřebené a jen poněkud ještě zachovalé látky byly znovu desinfikovány a zpracovány; zničeny směly být bezpodmínečně jen obvazy při tetanu, antraxu, vozohřivce, plynové flegmoně a malignímu edému.³³²

I přes tyto zásobovací potíže byly nemocnice zásobovány lépe, než ostatní obyvatelstvo. Proto se často stávalo, že vojáci neradi odcházeli z nemocnic, ačkoliv po zotavení měl voják nemocnici opustit a začít žít ve svém domově u své rodiny. Často se však stávalo, že pacienti zůstávali v nemocnici déle, než jeho zdravotní stav nezbytně vyžadoval. Většinou to byli lidé, kteří neměli vlastní rodinu, nebo jejich aktuální stav ještě podle jejich názoru nebyl natolik stabilizován, aby jim umožňoval žít bez nemocniční péče. Tím ovšem neúměrně zatěžovali nemocniční rozpočet a často nezbývalo na prostředky pro jedince s horším zdravotním stavem. Tento problém přetrvával i po skončení války. Proto byla vydána ministerstvem sociální péče směrnice, která stanovila, že v nemocnicích mohli zůstat pouze ty, kteří neměli žádnou rodinu nebo byli zapsáni do příslušného kurzu.

O zábavu pro raněné se staral téměř ve všech nemocnicích zvláštní komitét. Všechna divadla a kina zasílala pro rekonvalescenty častěji volné lístky a některá představení byla vyhrazena jen pro vojsko.

---

³³²Vojenské zdravotnické listy, 1929, 5, 1.

6.2 Ústavy pro civilní zdravotně handicapované obyvatelstvo

Ve válce utrpěli vojáci zranění buď tělesná, zraková, ale často byli i nakaženi tuberkulosou, která byla na válečné frontě velmi rozšířená. Úrazy hlavy nebo virová nákaza získaná ve vojenské službě případně i útrapy války byly příčinami, že bývalí vojáci mnohdy trpěli i mentálními poruchami. Na léčení těchto vad existovaly už rovněž specializované ústavy.

Po vyléčení ve vojenských nemocnicích stál před invalidou nelehký úkol, a to naučit se žít se svým handicapem. Člověk se musel naučit základní životní dovednosti, jako připravit si jídlo, obléci se a jiné. Neméně důležité bylo, aby byl vyškolen v různých řemeslných dílnách a získané dovednosti pak mohl uplatnit i v životě. Naznačené cíle vykonávaly různé sociální ústavy, kde se před válkou vzdělávaly především handicapované děti.

Tyto sociální a léčebné instituce vznikaly během 19. století, obvykle byly zakládány různými spolky, které se snažily zlepšit sociální postavení osob se zdravotním postižením. Snahy zlepšit život osob se zdravotním postižením pronikaly především z Německa, kde vznikl nový lékařský obor, a to sociální lékařství s jeho počátky je spojeno se jménem Alfreda Grotjahna. Tento německý lékař vybudoval na německých univerzitách obory sociálního lékařství a sociální hygieny.³³³

Zmíněné vědní obory se zabývající studiem sociálních problémů medicíny, zkoumají vliv sociálních faktorů na zdravotní stav sociálních skupin a zároveň aktivně navrhují opatření, která by měla směřovat k omezení negativních vlivů na zdraví společnosti. Obory byly konstituovány na přelomu 19. a 20. století, jejich kořeny ale sahají do období Velké francouzské revoluce, kdy vznikly významné zdravotnické teorie, jež vycházely z nových podmínek života společnosti.³³⁴

Do českých zemí sociální lékařství proniklo v průběhu 2. polovině 19. století, kdy dochází ke změně pohledu na tyto osoby. Byla to doba, kdy dochází k radikální změně při péči o zdravotně postižené. Největší rozmach v Čechách nastal roku /1908, kdy se konal

---

³³³ Grotjahn se narodil roku 1869, studoval medicínu a zabýval se alkoholizmem u dělnictva. „Alkoholismus je u dělnictva největší kvůli chudobě. Největší potírání alkoholismu je, když se vyřízne lidová bída i s kořenem, když poskytnou se lidu lepší bytové a výživové poměry.“

³³⁴ OMEJKA, Martin. *Masarykova liga proti tuberkulóze*. Praha, 2003, Disertační práce. Ústav českých dějin FF UK.

IV. sjezd českých přírodozpytců a lékařů. Na tomto sjezdu zásluhou tehdejšího Doc. MUDr. Františka Procházky byla utvořena 15. sekce pro sociální lékařství. V českých zemích byla bohužel léčba invalidů na nižší úrovni než v západní Evropě. U nás rozvíjelo sociální lékařství několik lékařů. Byl to především již zmíněný František Procházka, dále František Hamza a Hynek Pelc.³³⁵

Tato 15. sekce lékařského sjezdu, zřejmě pod vlivem usilovné práce Klubu přátel veřejného zdravotnictví, pojala do svého programu práce z oboru péče o dítě, demografie, školního lékařství, protialkoholního boje a zdravotnické výchovy. Na tomto sjezdu byla projednávána otázka, proč je tolik sociálních nemocí. Jako jeden z hlavních důvodů tohoto stavu bylo konstatováno, že mezi dělnictvem je velká chudoba. Řešení viděli delegáti ve výchově sociálně slabých jedinců. Stěžejní cíl úpravy chudoby ze širokého hlediska sociálně veřejného je zabránit jejímu vzniku a vzrůstu. Tento úkol připadne v budoucnu státu a autonomii zemské i obecní za součinnosti stavu lékařského a dělnického. Bylo také řečeno, že často si za chudobu můžou občané sami svým přístupem k životu. Často jsou příčinami chudoby zahálka, lehkomyšlná zakládání chudých rodin, nehospodárný život, nedostatečná výchova, špatné poměry bytové. Na druhé straně bylo vyzdvihováno, že se začínají zakládat ústavy pro handicapované osoby.

---

³³⁵František Procházka byl prvním, kdo se zabýval sociálním lékařstvím. Vystudoval lékařskou fakultu UK v Praze, je zaměstnán jako externí lékař ve všeobecné nemocnici v Praze. V roce 1897 byl jmenován lékařem městských humanitních ústavů, působil také jako znalec u rozhodčího soudu Úrazové pojišťovny dělnické v Praze. Byl autorem několika knih zabývajících se léčením osob po úrazech, kde se snažil podělit se svými zkušenostmi. Po válce a vzniku republiky pomáhal při zakládání Masarykové ligy proti tuberkulóze. Aktivně se zapojil do péče o válečné poškozence, když vydal práci s názvem „Instrukce pro lékaře“ byla určená pro členy sociálně-lékařských komisí. Dalším ze zakladatelů sociálního lékařství byl Hynek Pelc, který se stal v roce 1933 profesorem sociálního lékařství na UK v Praze. Od vzniku republiky publikoval v lékařských časopisech statě týkající se zdravotního stavu obyvatelstva, a jak se jeho zdravotní stav zlepšoval v průběhu dvacátých let. Zabývá se i tím, z jakého důvodu se obyvatelstvo ve východní části republiky dožívá nižšího průměrného věku, než v západní části. Popisuje léčbu závažných chorob jako je spála, tyfus a pohlavní choroby. V době hospodářské krize se zabývá, jak ovlivnila chudoba zdraví dělnických rodin. Zabýval se také vztahem lékaře a pacienta ve zdravotních pojišťovnách, když vydal článek pod názvem „Naše dosavadní zkušenosti s výchovou mediků pro sociální pojištění“, který vyšel v časopise Praktický Lékař. Také se zabývá statickým zpracováním dělnické nemocnosti. Největší Pelcova práce vznikla v roce 1936 s názvem „Sociální lékařství“, kde se snaží popsat jednotlivé zdravotní vady a především jejich léčbu. Tato publikace byla velmi kladně hodnocena od ostatních odborníků. V roce 1942 byl Němci popraven.

Dalším významným lékařem, který se zabýval především léčbou dětské tuberkulózy, byl zakladatel prvního dětského ústavu pro léčbu tuberkulózy v Čechách. Ústav byl založen v Luži. Ve svých pracích se snažil především popularizovat protituberkulózní boj mezi chudší vrstvou obyvatelstva. Viděl, že základní osvětu měli vykonávat učitelé na obecní škole. Už před první světovou válkou uveřejňuje obsáhlé články v odborných, ale laických novinách. Po vzniku republiky se stal odborný přednostou na ministerstvu zdravotnictví, kde zastupoval ústřední jednotu českých lékařů. Všichni tři lékaři se stali profesory na lékařských fakultách, kde přednášeli sociální lékařství.

Jak je z přehledu námětů přednesených na sjezdu patrné, týkaly se jak ryze medicínské problematiky, tak i problematiky sociální a hospodářské. Sekce sociálních lékařů požadovala některé zákonné úpravy, které by zlepšily sociální postavení dělnictva.³³⁶

Tento sjezd dal další náměty odborníků ze všech oblastí sociálního lékařství. Především ústavy přestaly být pouze chudobincem pro zdravotně handicapovanou mládež, ale cílem bylo nejen handicapovaného jedince v maximální možné míře vyléčit, ale připravit ho i na ekonomický, nezávislý život. Proto byli v ústavech zaměstnáváni jak lékaři, pedagogové, tak i odborníci na výcvik v různých řemeslech. Úroveň péče v těchto institucích byla dosti rozdílná.

Získané zkušenosti byly využívány zejména po vypuknutí 1. světové války při péči o válečné invalidy, poněvadž většina zdravotních vad získaných na frontě byla léčena v sociálních ústavech pro handicapovanou mládež. Příchod nových pacientů změnil celý chod ústavů.

6.2.1 Léčba tuberkulózy

Pro přehlednost je nejprve nutno u každého typu nemoci připomenout, jak se měnila léčba v průběhu 19. století. Posléze bude popsáno, jak byly tyto medicínské metody využívány při léčbě válečných invalidů, jak jejich příchod zasáhl do chodu ústavů.

Nejčastější příčinou invalidity bylo onemocnění tuberkulózou, která byla obecně považována za nejvýznamnější sociální nemoc. Pro její vznik mají velký význam sociální příčiny a sama nemoc má také negativní dopady. Osoba takto nemocná neměla možnost najít odpovídající pracovní uplatnění, aby uživila sebe i svoji rodinu.

Na jaře roku 1918 vykazovaly různé nemocnice rakouskouherské na 9 000 tuberkulosních vojáků z Čech, Moravy a Slezska a ještě k tomu se může připočítat i velké množství nemocných, kteří už byli během války propuštěni domů. Veřejné budovy, zejména školy, v nichž byly nemocnice zřízeny, se musely vyklidit, a tak vojenské správě zbyly jen některé budovy v kasárnách, které byly značně poškozené a později i částečně vypleněné. Byly umístěny vesměs na místech nepříznivě položených a k léčení tuberkulosních pacientů se nehodily, k tomu přistoupily i jiné překážky: nebyla zde ještě dosti pevná základna, na níž by bylo možno organizovat léčbu, nedostávalo se odborně vzdělaných lékařů, nastávaly

---

³³⁶ *Věstník IV. sjezdu přírodovědců a lékařů*. Praha, 1908.

obtíže se stravováním a u nemocných se jevila nechuť podrobovat se nemocničnímu řádu neb lékařským příkazům.³³⁷

Tato nemoc byla v Čechách velmi rozšířená už před válkou. Průměrný počet zemřelých osob na toto onemocnění v letech 1876-1895 v evropských zemích činil 240 osob na 10 000 žijících obyvatel. Zatímco v ostatních zemích docházelo k poklesu (Anglie z 204 na 146, Německo z 361 na 267) v Rakousku byl tento trend opačný. V roce 1876 zemřelo 377 lidí na 10 000 obyvatel, ale v roce 1895 zemřelo již 394. Výskyt tuberkulózy pak souvisí především s tím, na jaké sociální úrovni se státy a jejich obyvatelé nacházejí.

Pro boj s touto nemocí vznikaly v Evropě i u nás různé dobročinné spolky na léčbu tuberkulózy. I v Čechách byly založeny dva spolky, první založil Vladimír Preininger - Spolek k zřizování a vydržování sanatorií pro tuberkulosu v Království českém, druhý spolek byl založen lékaři Ivanem Honlou a Erazímem Vlasákem. Oba spolky měly požadavek na zemský sněm - zlepšení osvěty, zlepšení podmínek v průmyslových závodech, dodržování hygieny a ustanovení školního lékaře. Oba zmiňované spolky se v roce 1899 spojily a vytvořily jeden spolek. Jeho snahou bylo vybudovat sanatorium, ale nepodařilo se získat dostatek finančních prostředků, a proto spolek založil protituberkulózní dispensář, který měl pomáhat sociálně slabým, vyhledávat nemocné s tuberkulózou a propagovat osvětu. „*Nemocný byl nejprve vyšetřen lékařem a poté, když již byla tuberkulóza prokázána, tak ředitel rozhodl, že dispensář přizná podporu*“.³³⁸ Takže postižený jedinec včetně jeho rodiny mohl získat určité finanční prostředky.

Důležitý rok v péči o tuberkulózu byl rok 1898, kdy bylo přijato zemským sněmem usnesení, které se týkalo především opatření na izolování nakažených jedinců, dále byl vznesen požadavek na zdravotnickou výchovu na školách. Autorem usnesení byl poslanec Dr. Jan Dvořák a usnesení bylo přijato 29. prosince 1898. Nemocnice, kde se léčili pacienti s tuberkulózou, byla například ve středočeském městě Benešov. Na Benešovsku nebyly žádné průmyslové podniky, proto tam byl vzduch čistý a tak za přispění Františka Ferdinanda d'Este byl v roce 1904 otevřen dvoupatrový pavilón pro léčbu tuberkulózy, jako první svého druhu u nás.

V roce 1905 se léčilo v Benešově 473 pacientů z Benešova, 608 ze sousedního okresu, 821 pacientů ze sousedních zemí. Okresní zastupitelstvo chtělo, aby náklady platil stát,

---

³³⁷ Věstník Masarykově ligu proti tuberkulóze, 1920, 1, 8.

³³⁸ OMEJKA, Martin. Masarykova liga proti tuberkulóze. Praha, 2003, Disertační práce. Ústav českých dějin FF UK.

protože by jinak hrozilo uzavření nemocnice.³³⁹ Důležitým momentem byl datum 9. 6. 1905, kdy se otevřela dětská léčebna v Žamberku, v bývalém vodoléčebném ústavu pojmenovaném po vídeňském lékaři Eduardovi Aalbertinovi, spolek ho odkoupil za 84 000 K a byl přebudován za 10 000 K.

Největší akcí ale bylo založení sanatoria na Pleši. K výročí 60 let od nástupu císaře Františka Josefa na český trůn v roce 1908, byly provozovány různé dobročinné akce. Sanatorium bylo otevřeno v roce 1915, tedy krátce po vypuknutí první světové války. Celý projekt navrhl architekt Kříženecký a sanatorium bylo postaveno na panství Josefa Colloredo Mansfelda.

Jeho poloha byla velmi výhodná, nacházelo se v nadmořské výšce 495 metrů. Ústav byl určen pro 303 osob. Celý areál byl rozdělen do několika pavilónů, které byly navzájem propojené. Bylo zde také ubytování pro personál. Ústav měl nejmodernější léčebné zařízení, které se v té době používalo při léčbě tuberkulózy. Pacienti se učili, jak se vyvarovat dalším nákazám. Od pacientů se čekalo, že budou dodržovat domácí řád, aby nerušili ostatní, aby léčení bylo účinné.

Toto zařízení se ale muselo připravit na příchod nemocných vojáků z války³⁴⁰. Válka přinesla vzestup tuberkulózy ve všech státech v ní zúčastněných. Nejvíce nových onemocnění vznikalo tam, kde již před válkou bylo velké množství nakažených jedinců.

Dle odhadu Státní zemské ústředny pro království České pro péči o vrátivší se vojíny v Čechách bylo za celou válku postiženo tuberkulózou 40 000 vojáků.³⁴¹ Za první rok války evidovala zemská komise 1 329 případů vojáků, kteří se na frontě nakazili tuberkulózou, což představovalo více než třetinu všech invalidů.

Na jaře roku 1915 požádala „Státní zemská ústředna pro království České pro péči o vrátivší se vojíny v Čechách“ výbor léčebny pro umístění vojáků nakažených tuberkulózou. Podle zprávy, kterou komise vypracovala, tuberkulózou trpěla velká část invalidů.³⁴²

O její žádosti jednal výbor sanatoria na svém zasedání. MUDr. Dvořák k tomu napsal ve své práci: „*Schůze, která se sešla 8. 3. 1915, se věnovala všestranným a zevrubným úvahám o příhodnosti a přístupnosti sanatoria na Pleši k účelům léčebným pro vrátivší se vojíny*

---

³³⁹ŠVIMBERSKÁ, Lenka. *Minulost Benešovské zdravotnické služby*. Praha, 1986. Diplomová práce. FF UK Katedra obecných dějin a pravěku

³⁴⁰NA ZÚ kartón č. 56 - Stanovy I. českého lidového ústavu pro plicní choroby na Pleši.

³⁴¹HŮLKA, Jaroslav. *Sociální přehled tuberkulózy v Československu*. Praha, 1922.

³⁴²NA MSP karton4, Zpráva o činnosti Státní zemské ústředny pro království válečnou péči o vrátivší se vojíny v Čechách

*postižené plicními neduhy - Dr. R. Maixner uvádí, že tuberkulóza mezi vojíny na bojišti se šíří. Jde o to, aby i spolek náš se účastnil podpůrné činnosti. V ministerstvu vnitra i války počítají se sanatoriem na Pleši. Dle sdělení vrchního štábního lékaře dr. Franze mohl by spolek čítati na muže 2,50 K, na důstojníka 5 K. Je třeba, aby podány byly dvě žádosti, jedna na Ministerstvo války, druhá na Ministerstvo vnitra; v této by se mohla urgovati státní garancie půjčky na sanatorium“.*³⁴³

Výsledkem tohoto jednání bylo, že Ministerstvo války dalo souhlas, aby spolek za určitých podmínek předal sanatorium do správy a režii Vojenské správě a aby byl dr. Eiselt ustanoven za ředitele sanatoria.

Po tomto jednání se do ústavu začali umísťovat vracející se vojáci a postupně se ústav začal zaplňovat. Stav v sanatoriu ošetřovaných vojáků, jenž činil při otevření 25, vzrostl do března na 83 a do konce července na 184 osob, z toho bylo 26 důstojníků, 22 dobrovolníků a 136 vojáků. Ústav na Pleši však nebyl ještě dostavěn, protože spolku chyběly finance. Tyto chybějící finance dostal spolek od Ministerstva vnitra ve výši 30 000 K.

Úspěšnost léčby Sanatoria na Pleši v roce 1917 byla vysoká, u poloviny pacientů se zdravotní stav výrazně zlepšil, necelá čtvrtina byla vyléčena a necelá desetina pacientů, kteří se léčili v sanatoriu na Pleši, nakonec zemřela.³⁴⁴

Léčba pacientů s tuberkulózou neskončila uzavřením míru v roce 1918, po vzniku republiky přicházeli na Pleš veteráni z války, aby léčili své nemoci z fronty. Konec války znamenal několik změn, hlavní byla v tom, že po válce začali přicházet i civilní pacienti.

Zejména rychlý růst cen základních potravin znamenal, že se významně zdražil pobyt pro jednoho pacienta v sanatoriu. Jeho vedení se snažilo tento cenový nárůst vyřešit žádostí o zvýšení úhrady za pacienta. Stát však úhradu za své pacienty nezvýšil. To mělo za následek, že ústavní vedení nemělo dostatek finančních prostředků na provoz ústavu. To vyvolalo nevoli mezi pacienty.

Docházely stížnosti od pacientů sanatoria, a to jak od civilních tak i od válečných a byla sepsána petice adresovaná prezidentu Masarykovi, která žádala kontrolu hospodaření.³⁴⁵ Tato kontrola byla provedena za období od ledna do května roku 1920. Prokázala, že hlavním důvodem, proč sanatorium neprospívá, je to, že stát dává velmi málo prostředků za léčbu válečných invalidů.

³⁴³DVOŘÁK, Karel. *Vznik a vývoj organizace boje proti tuberkulóze v Čechách*. Praha : Unie, 1915.

³⁴⁴Zpráva Státní zemské ústředny pro péči o vrátivší se vojíny. Za rok 1917, str. 76.

³⁴⁵NA, MZ kartón 15, p 42/1.

Za těchto pět měsíců byl celkový počet ošetřujících dnů v tomto sanatoriu přes 24 000. Na civilní pacienty připadlo přes 8 000 dnů a zbytek, tedy 16 000 dnů, na válečné invalidy.

Průměrný den stál ve zmíněném ústavu 24 korun, v této částce je zahrnuta jak strava, tak i bydlení. Tato finanční částka byla příliš vysoká a málokterý pacient mohl tuto sumu zaplatit. Je nutné znovu připomenout, z jakých zdrojů bylo sanatorium na Pleši placeno. Finanční částky platil buď sám pacient, zdravotní pojišťovna nebo stát.

Peníze, které šly ze státního rozpočtu, byly určeny pouze na léčbu válečných invalidů. Ve sledovaném období však stát pouze poskytoval 15 korun na osobu a den. To znamená, že sanatorium dostávalo o devět korun méně na osobu a den, než by bylo potřebné. Tento devítikorunový rozdíl musel být hrazen z jiných zdrojů jako například platby za civilní pacienty. Tato skupina civilních klientů musela platit 45 Korun denně, tedy o dvacet korun více než invalidé z války. Poněvadž bylo více válečných pacientů než civilních, muselo se sanatorium dostávat do dluhu. Tím vedení vysvětlovalo, proč je tak špatná strava.³⁴⁶

Sanatorium na Pleši ovšem nebyl jediný léčebný ústav v Čechách. Nacházelo se zde ještě několik podobných zařízení, například v Prosečnicku, v Chomutově, v Liberci. Tyto ústavy byly převážně soukromé nebo ve vlastnictví jednotlivých spolků.

Na Slovensku vzniklo v roce 1923 sanatorium pro léčbu tuberkulózy v Tatranských Matliarech. Za prvních pět let zde bylo vyléčeno 1 200 pacientů. Největší výhodou bylo, že sanatorium bylo umístěno v horském podnebí. V tomto zařízení byli léčeni jak civilní nemocní, tak i váleční invalidé. Základní myšlenka byla, že pacient je léčen v čistém prostředí. V zařízení bylo 200 lůžek, které byly obsazovány pacienty ze všech částí republiky.

Léčba začala tím, že pacienti nejprve museli několik dní ležet, buď uvnitř ve svém pokoji, nebo na terase, kde mohli dýchat horský vzduch a tato terapie na horském vzduchu byla provozována také v zimních měsících. Velmi důležitým úkolem tatranského sanatoria bylo naučit své pacienty hygieně, aby po návratu ze sanatoria opět neonemocněli.

Jaká byla atmosféra v sanatoriu v Matliarech je možné posoudit z několikrát zdrojů. Na adresu zřizovatele, to znamená na Úřad pro válečné poškozené v Bratislavě, docházely anonymní dopisy, které často negativně popisovaly situaci v ústavu. Často však bylo i zjištěno, že autor petice si nedostatky sám vymýšlel, aby na sebe upoutal náležitou pozornost, někdy autor měl psychické problémy způsobené válkou.

---

³⁴⁶NA, MZ kartón 15 p 42/1 – výsledek kontroly v sanatoriu na Pleši.

Jako příklad je možné uvést petici, kterou napsal válečný invalida léčící se v polovině dvacátých let ve zmiňovaném ústavu. V petici si stěžuje, že personál neudržuje čistotu ve společných prostorách ústavu. Pracovníkům bylo vytýkáno, že nemají dostatečně toalety, kam chodí těžce nemocní pacienti, a tím se ještě více rozšiřuje nakažlivá nemoc. Často se stávalo, že plivátka s vykašlavanými hleny jsou vylívány pouze do záchodových mís a nejsou dostatečně spláchnuty. Chodby jsou myté jen jednou za měsíc, postele jsou převlékané jednou za dva měsíce. Celá budova neodpovídá tomu, aby pacienti mohli využívat venkovní terasy, kde by mohli ležet na lehátkách, když prší. Nebylo opomenuto, že strava je velmi drahá a nepoužitelná. Když si klienti stěžují na chod v sociálním zařízení, jsou stěžovatelé z něho okamžitě vyloučení.³⁴⁷

Tato stížnost se musela prověřit. Byla poslána komise, která měla zjistit, je-li uvedená petice pravdivá. Podle výsledků byla tato stížnost velmi přehnaná. Kontroloři uznali, že v některých bodech je petice pravdivá. Byl shledán nepořádek na chodbách i na toaletách. Bylo nařízeno, aby se hleny z plivátek vylévaly na jedno místo a následně se obsah kbelíků vлил najednou do záchodové mísy, a tím se mělo zamezit rozšiřování tuberkulózní nákazy.

V petici byly však některé nepřesnosti, které si stěžovatelé vymýšleli. Tak například bylo zjištěno, že není pravda, že strava je tolik špatná, jak bylo popisováno v petici.

Ve zprávě, kterou sestavila komise, se dále ukázalo, že venkovní lehárna, která je důležitá při léčbě tuberkulózy, se nedá používat pouze při vydatném dlouhotrvajícím dešti. Vedení ústavu jednoznačně dokazuje, že ještě nikoho za kritiku nevyloučilo a je ochotno kdykoliv přijmout jakýkoliv návrh na zlepšení, které klient navrhne. Před příchodem komise byl vyloučen pouze jeden pacient, a to kvůli nedodržování domácího řádu.

Petice, která byla sepsána, však nebyla s vedením prodiskutována, a proto nemohlo k němu zaujmout odpovídající stanovisko a hledat cestu k nápravě. Úředníci slovenského zemského úřadu zjistili, že autor petice je psychicky labilní člověk, který už měl v jiných ústavech potíže s dodržováním domovního řádu, o každém pracovníkovi prohlašuje, že je nekompetentní a je napojen na starý režim a Maďarsko. Vedení ve své obhajobě zdůrazňuje, že pacient je v ústavu pouze necelý měsíc, ale v petici uvádí, že je znalec místních poměrů. Vedení ústavu tohoto pacienta propustilo a byl přijat do ústavu pro choromyslné.³⁴⁸

---

³⁴⁷NA MPSP, karton 510 - resoluce klientů, Matiláry 4. 6. 1925.

³⁴⁸NA MPSP, karton 510 - odpověď na resoluci, 12. 7. 1925.

6.2.2 Tělesné postižení

Dalším válečným postižením bylo postižení tělesné. Mladí muži přicházeli z fronty, s vážným tělesným postižením, často jim chyběla končetina, nebo její část. Tito vojáci byli umístováni do ústavů pro tělesně postiženou mládež. Tato zařízení začala vznikat na konci 19. století.

Roku 1888 byl založen Útulek pro opuštěné a zmrzačené dívky, tzv. Růžencová výrobná, kam byly přijímány chudé a opuštěné dívky. Učily se zde psát, vyrábět koberce a provádět jiné ruční práce. Roku 1889 vzniká nový ústav Vincentinum, kam byly přijímány zmrzačené, slepé a hluchoněmé osoby. V těchto zařízeních se učily pouze číst a psát, ale nebyla jim zde poskytována žádná zdravotnická péče.³⁴⁹

Změna nastala až po založení Jedličkova ústavu v Praze. O založení ústavu pro mrzáky (tohoto pojmu bylo hojně užíváno na začátku dvacátého století) usiloval MUDr. Jan Dvořák (1848-1916), který byl ředitelem zemské porodnice v Praze. Jako první napsal o problémech nechtěného postiženého dítěte.³⁵⁰ Chtěl, aby v ústavu kromě uspokojení základních životních potřeb byly tyto děti i vzdělávány. Doktor Dvořák byl jedním z těch, kteří měli velkou zásluhu na založení Spolku pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků v Praze (30. června 1906). Předsedou tohoto spolku byl zvolen profesor MUDr. Otakar Kukula. Stanovy spolku vymezovaly možný okruh lidí, pro které byl spolek určen: děti, které jsou tělesně postižené, ale nemají duševní vadu. Spolek měl zájem na tom, aby budoucí ústav byl založen v univerzitním městě Praze nebo jeho blízkém okolí, aby měl možnost spolupracovat s univerzitními odborníky. Druhým důvodem byla také skutečnost, že právě v Praze žilo nejvíce budoucích možných klientů.

Činnost Jedličkova ústavu byla sice zahájena 1. dubna 1913, ale z literatury je patrné, že už před tímto datem nastoupili někteří chovanci do péče ústavu. Je velmi zajímavé, že otevření prvního českého ústavu bylo v tehdejších novinách zachyceno zřetelně méně, než by si význam tohoto kroku zasloužil. Profesor Jedlička získal pro svůj ústav velmi zkušeného pedagoga Františka Bakuleho, který do té doby působil jako učitel v Malé Skále u Turnova. Byl nejen učitelem, ale stal se také prvním ředitelem celého ústavu, v jehož čele zůstal až do roku 1919, kdy se názorově rozchází v názorech na péči o mrzáky s profesorem

---

³⁴⁹DIARTOVÁ, Leona. *K historii sociálních ústavů v Praze*, Praha, 1996. Diplomová práce, FF UK UHSD.

³⁵⁰DVOŘÁK, Jan. Časová úprava péče o mrzáky v praxi. *Naše doba revue pro vědu, umění a život sociální*. 1908, 15, 7,

Jedličkou.³⁵¹ Původně bylo v Jedličkově ústavu pouze 20 klientů a byla zde domácí atmosféra. Změna nastala až po vypuknutí války, kdy do ústavu začali přicházet noví klienti - váleční invalidé. Vedle Jedličkova ústavu založil a provozoval profesor Jedlička i nové sanatorium v Praze v Podolí.

Na počátku 20. století se rozhodl iniciovat vybudování lůžkového zařízení podle svých představ s využitím inspirujících zkušeností zahraničních ústavů. K uskutečňování smělých záměrů přispívalo nemalou měrou i to, že jeho charismatická osobnost byla nadána i výjimečnými schopnostmi organizačními a manažerskými. Obě tato zařízení dovedl Jedlička zapojit do péče o válečné invalidy.³⁵²

Na počátku války se stal prof. Jedlička přednostou rezervní vojenské nemocnice č. 3 u sv. Bartoloměje v Praze a z této funkce prosadil zřízení školy pro válečné invalidy v prostorách Jedličkova ústavu, kam váleční invalidé docházeli každý den.³⁵³

Profesor Jedlička přijímal také válečné invalidy do podolského sanatoria, které také sám založil.³⁵⁴ Podolské sanatorium bylo trnem v oku úřadům vojenským a bylo veřejným přáním vedoucích činitelů vojenských zabrat celé sanatorium pro vojenské účely, a že se tak nestalo, bylo jen díky přičinění prof. Jedličky. Po vyléčení v Podolském sanatoriu byl invalida převeden do školy pro vojiny, která vznikla při Jedličkově ústavu.

Cílem péče o invalidy bylo doléčit a opatřit co nejvhodnější a nejúčelnější náhradu za chybějící úd a zároveň vyhledat nové povolání podle stavu a schopností invalidy. Bylo otevřeno 33 řemeslných odvětví, kde se přihlíželo k původnímu povolání. Ze strany státu docházelo k zprostředkování práce, byly zapojovány státní instituce a zemská komise pro

---

³⁵¹Jeho pedagogická filozofie byla založena na myšlence, která zní takto: Zdárné výsledky bude moci škola vykázat teprve tenkrát, až učitel z volných projevů svých žáků pozná životní potřeby.

³⁵²Vypracováním projektu pověřil známého pražského architekta, profesora české techniky Rudolfa Kříženeckého (který vypracoval mj. projekt tuberkulózního sanatoria na Pleši), měl již jasnou představu o tom, jak by měl areál sanatoria vypadat, aby co nejlépe sloužil svému účelu. Sám ji charakterizoval jako soustavu „direktně souvisejících pavilonů“, která se jevila jako jednotná budova s výjimkou operačního a vodoléčebného traktu. Ty byly jako samostatné pavilóny spojeny s hlavní budovou mostem v prvním patře. HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Pražské sanatorium v Podolí – uskutečněný sen profesora R. Jedličky. *Dějiny věd a techniky*. 2004, 3.

³⁵³PAULOVÁ, Milada. *Balkánské války 1912-13 a český lid*. Praha : ČSAV, 1963

Jedlička měl válečné zkušenosti z balkánské války, poněvadž se účastnil jako vojenský lékař. Samo srbské ministerstvo války se obrátilo do Prahy k přednímu českému chirurgovi těch let, prof. Jedličkovi a vyžádalo si jeho pomoc. Do Bělehradu odjel 24. 10, 1912 a vrátil se 20. ledna 1913.

³⁵⁴Vedoucí ideou Jedličkovou při zakládání tohoto ústavu byla myšlenka založit český, reprezentativní léčebný ústav, v němž by se soustředili nejlepší lékaři a v němž by nemocní byli co nejsvědomitěji ošetřováni a léčeni na základě všech nejnovějších vymožeností vědy, tj. sanatorium. Bylo přístupné vrstvám zámožnějším i méně zámožným. *Časopis lékařů českých*, 1926, 26.

invalidy. Velmi důležitou součástí byla výroba protéz, protézy měly umožnit práci mnoha invalidům. Už v roce 1915 se v Jedličkově ústavu vyrobilo několik tisíc protéz.³⁵⁵

Škola také využívala zařízení v Podolí, například vodoléčbu, operační sály, elektroterapii. Podle zprávy byl první invalida přijat už koncem prosince 1914. Školu tvořily přípravné kursy, v nichž se vyučovalo česky, německy a polsky. Analfabeti z Haliče se zde učili psát. Z dílen byly důležité obory košíkářství, knihařství, výroba protéz.

Při výrobě protéz a ortopedických přístrojů bylo koncem roku 1916 zaměstnáno 112 dělníků a 10 mistrů dílovedoucích.

Počet protéz vyrobených v Jedličkově ústavu v letech 1914 - 1918

Rok	Počet protéz
1915	1512
1916	7144
1917	10175
1918	11522

Z tabulky je jasně vidět, jak rychle rostla výroba protéz. Se vzrůstem intenzity provozu také souvisí nárůst pracovních míst. V roce 1918, kdy počet objednávek vyvrcholil, pak už nastal rychlý pokles výroby, příčinou byl konec války jednak a také zřizování družstevních výroben.³⁵⁶

Tento vývoj Jedličkova ústavu se negativně odrazil u malých svěřenců, pro které byl původně určen. Vycházely články, které tvrdily, že výchova tělesně postižených dětí není ohrožena. Byl to článek v časopise „Péče o válečné poškozené“ kde autor píše, jaký je soulad mezi výchovou postižených dětí a vojáků.

Chovanec František Filip vzpomíná na příchod válečných invalidů do ústavu.

*„Náš pan ředitel dostal za úkol vychovávat stále nové a nové svěřence. Byly to kusy těl – válkou rozbité. Přišli znetvoření, přišli i bez rukou, učit se nové práci, jiné, než jakou znali před svým odchodem na vojnu. Byli vyhublí, zamračení a kleli na život. Bylo mi jich líto. Chtěl jsem zde pomoci. Jak? Ukázat, jak já pracuji nohama? Ano, tak to udělám! Na jejich otázky odpovídal jsem hned činy“.*³⁵⁷

³⁵⁵DIARTOVÁ, Leona. *K historii sociálních ústavů v Praze*, Praha, 1996. Diplomová práce, FF UK UHSD.

³⁵⁶Podle Klímy bylo zřízeno takovéto školy prvním pokusem v celém mocnářství. K tomuto účelu byla adaptována budova „Polsko“ a byly zde zřízeny kromě dílen také učebny pro invalidy. Invalidé, kteří byli umístěni v záložní nemocnici u sv. Bartoloměje s 650 lůžky, docházeli každodenně dopoledně i odpoledně.

³⁵⁷SOBOTKA, Richard. *Bezruký Frantík*. Praha : Tilia, 2003.

Péče o tyto vojáky byla stále náročnější a měla přednost před dětmi z Jedličkova ústavu, proto byla vytvořena skupina malých svěřenců a jejich vychovatelů, která byla přemístěna do části prvního poschodí. Tento stav vydržel až do konce války. Po válce se však spory mezi profesorem Jedličkou a učitelem Bakulem stupňovaly (týkaly se názorů na integraci tělesně postižených dětí mezi zdravé). Bakule se svojí družinou odchází a zakládá v Praze nový „Ústav výchovy životem a prací“, kam ho následovala i část postižených dětí.³⁵⁸

Pražský Jedličkův ústav nebyl jediným zařízením, kde se léčili vojáci, kteří měli nějaké tělesné poranění. Další ústav byl v Liberci. Tento ústav založil v létě 1903 MUDr. Joseph Gottstein. Do tohoto ústavu byli přijímáni chovanci na léčení pouze na kratší čas. Ústav se během prvních deseti let dobudoval, bylo vystavěno několik nových budov. Důvod proč byl založen právě v Liberci, byl národnostní. Jak sám doktor Gottstein poznamenává: „Z věcného hlediska by byla pro zřízení domova pro zmrzačené německé děti nejvhodnější Praha, již kvůli německé universitě s možnostmi kvalitnějších ortopedických zákroků, dále kvůli zásobení potravinami a jinými potřebnostmi, také kvůli prospěchu německému.

*Při dnešních národnostních poměrech k takovému rozhodnutí z německé strany nejspíše nedojde. Kdybychom založili v Praze velký německo-český domov pro zmrzačené, německý národ v Čechách by nepřišel ke škodě, znamenalo by to jeho prospěch a posílení pražského němectví. Je však obava, že ještě více by bylo posíleno pražské češství. Necháme-li domov vzniknout v Praze, prospějeme našim odpůrcům. (Gottstein myslí Čechy). Pro Němce je z hlediska politického i národnostního nejvýhodnější, aby domov pro postižené vznikl v Reichenbergu“.*³⁵⁹

V roce 1914 do ústavu začali do libereckého ústavu přicházet i váleční invalidé. Na správu ústavu se začal podílet i Spolek válečných poškozců. Bylo zapotřebí ústav znovu rozšířit. Byly vystaveny nové dřevěné pavilony pro raněné. Peníze na tuto dostavbu dostal ústav od Státní zemské ústředny pro péči o vrátivší se vojíny v Čechách. V jednom pavilonu byla umístěná dílna pro výrobu protéz a ortopedických pomůcek. I zde se tato péče o válečné invalidy odrazila na péči o děti, protože byla na ně upřená menší pozornost. Vedení své

---

³⁵⁸TITZL, Boris. *To byl český učitel : František Bakule, jeho děti a zpěváci*. Praha : Společnost Františka Bakule, 1998.

DIARTOVÁ, Leona. *K historii sociálních ústavů v Praze*, Praha, 1996. Diplomová práce, FF UK UHSD.

³⁵⁹VEJRAŽKA, Lubomír. *Hledání – 100 let Jedličkova ústavu v Liberci*. Smržovka : Občanské sdružení Unikátní projekty, 2004.

zaměstnanec nabádalo, aby malí chovanci a váleční invalidé nepřišli do vzájemného kontaktu.³⁶⁰

6.2.3 Slepci

Další skupinou válečných invalidů tvoří vojáci, kteří přišli během války o zrak. Právoplatnost rozhodnutí o zjištění úplné slepoty potvrzovaly obě oční kliniky v Praze. Tito slepci se také museli připravovat na samostatný život. Byli umísťováni do ústavů společně s mládeží, která tam žila již dříve.

Podle sčítání lidu v roce 1900 bylo v Habsburské monarchii 14 875 slepých, z nichž ošetřeno v ústavech 1 040. V Čechách bylo 3 295 slepých, z nich v ústavech 312, na Moravě 1 434 slepých, v ústavech 130, v Slezsku bylo sice 301 slepců, ale tam ústav nebyl žádný. V Evropě školy a výchovně vzdělávací ústavy pro slepé děti vznikaly už na konci 18. století, u nás o několik let později.

Školy a výchovně vzdělávací ústavy pro slepé děti vznikaly v Evropě už na konci 18. století u nás o několik let později. Ústav pro vychovávání a léčení chudých slepých dětí a na oči chorých byl založen v Praze na Hradčanech v roce 1807. Zařízení bylo vybudováno ze sbírky, která byla určená na stavbu mostu, od kterého se nakonec upustilo.

V roce 1832 profesorem Aloisem Klárem „Spolek k vychovávání, zaměstnávání a zaopatřování slepců“. Cílem spolků bylo poskytovat vzdělávání, školní a potřebný výcvik, který vedl i k samostatné výdělečné činnosti. Chovanci byli přijímáni ve věku 6-10 let a byli školeni pro manuální práce jako například pletení punčoch, zhotovování sítí, vázání košťat, výroba košů a ošatek.³⁶¹

Během prvních dvou let války do konce roku 1916 bylo oslepeno 79 vojáků. Tito muži byli umístěni do jednotlivých ústavů v Čechách. Největší počet válečných slepců se připravovalo na omezený život v pražských ústavech.³⁶²

Tyto ústavy se musely zmodernizovat a přizpůsobit se novým podmínkám, které vznikly v důsledku 1. světové války. Podle výročních zpráv bylo v ústavu na Klárově umístěno celkem 90 slepců.³⁶³

---

³⁶⁰VEJRAŽKA, Lubomír. *Hledání – 100 let Jedličkova ústavu v Liberci*. Smržovka : Občanské sdružení Unikátní projekty, 2004.

³⁶¹DIARTOVÁ, Leona. *K historii sociálních ústavů v Praze*, Praha, 1996. Diplomová práce, FF UK UHSD.

³⁶²KYPR, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.

³⁶³AMP 692/917 Ústav Klárův.

Po vstupu vojáků do těchto ústavů dostávaly ústavy určité finanční částky, které byly odstupňovány podle různých kritérií. Např. zda byl voják ženatý nebo svobodný, dále podle počtu nezaopatřených dětí. Zvláštní skupinu tvořili vojáci, kteří se před nástupem na vojnu oženili. Finanční částka byla rozdělena do dvou částí, jednak na částku, který dostal při nástupu na léčení v ústavu, zbytek financí mu byl převeden na vklad. Tyto prostředky měli slepci jednak pro svoji osobní potřebu, tak i na zaplacení pobytu v ústavu. Jelikož částka, kterou dostávali, byla velmi malá a nemohla stačit ani pro osobní potřebu vojáka, ani na zaplacení celého pobytu v ústavu pro slepé.

Během války stoupaly roční náklady na jednoho klienta někdy až dvakrát. Bylo to způsobeno především stále se zvyšujícími cenami základních životních potřeb, jako byly například potraviny, oblečení a otop. V ústavu pro slepé na Hradčanech stál v roce 1914 roční pobyt chovance 801 korun, za čtyři roky už stejný pobyt stál 1 674 korun. Ředitelé ústavů si také stěžovali, že nepřicházely finanční prostředky od německého kapitálu. Po vzniku republiky už zmíněné příspěvky z německých zdrojů už nebyly ústavům poskytovány vůbec.

Slepecké ústavy poukazovaly na velkou nespravedlivost rozdílů ve financování ústavů v Čechách a na Moravě. V Čechách, kde ústavy patřily spolkům, byly financovány pouze z velkých soukromých zdrojů a jen nepatrnou část financí dostávaly od státu. Tyto dotace neměly pevné, ale záleželo to na rozhodnutí úředníků, zda a kolik danému ústavu přidělí peněz. Vedení Klárova ústavu proto sepsalo žádost, ve které se snaží objasnit, proč by měl ústav dostávat další finanční prostředky. Jak z ní vyplývá, ve válečných letech stouply neúměrně náklady na chod ústavu a je znovu demonstrováno o kolik se zvýšil náklad na jednoho chovance. Na druhou stranu poklesly příjmy od soukromé sféry, proto na závěr svého dopisu žádají, aby jim byla přidělena dotace ve výši 100 000 K, požadovanou dotaci posléze obdrželi.

Na Moravě, kde byly ústavy zemské, byla téměř veškerá péče hrazená zemským úřadem, proto měly stabilnější financování, než tomu bylo v Čechách. Tento finanční rozdíl se snažili představitelé ústavů vymoci buď na státu, nebo pomocí dobročinných sbírek. Ke konci války ztráta ústavů činila přes půl miliónu korun. Vedení českých slepeckých ústavů navrhovalo, aby české zemské zastupitelstvo buď poskytlo finanční náhradu, nebo aby byly

ústavy převedeny do zemské správy, a tím by byly financovány stejně, jako na Moravě.³⁶⁴

Když chtěl ústav získat od soukromé sféry nějaké finance, muselo vedení dbát na to, aby o něm vycházely jen příznivé informace, které by u veřejnosti nevyvolaly pocit, že se o klienty starají špatně nebo že vytvářejí špatné pracovní podmínky pro pracovníky. O dění v Deylově ústavu vyšel článek, který popisuje jeho každodenní život v deníku „Právo lidu“, který seznamuje čtenáře s tím, jaké špatné pracovní podmínky mají děvčata, jaké práce musejí vykonávat, jak je např. úklid třípatrové budovy. Po tomto úklidu musejí ještě chodit na výpomoc do kuchyně. Tím je způsobeno, že tyto pracovnice jsou přetíženy.³⁶⁵

Článek vyvolal reakci ze strany Ministerstva sociální péče. Toto ministerstvo vyslalo do ústavu svoji kontrolu, ale kontrola přinesla pro vedení ústavu jen pozitivní výsledky. Neřešila pouze práci jmenovaných děvčat, ale zabývala se i jinými aspekty ústavního života. Komise zjistila, že v článku jsou uvedeny nepřesné informace. Tak například budovy nebyly tři, ale pouze dvě. Tato děvčata mají na starost pouze úklid a jednou týdně musí vyměnit prádlo. O chovance se starají opatrovnice, které poskytují dětem i vojínům veškerou péči.

Jak už bylo zmíněno, kontrola se zaměřila i na jiné ústavní záležitosti. Podle jídelníčků měli slepci třikrát týdně maso, k snídani dostávali bílou kávu s pečivem. Chovanci měli také třikrát týdně maso. Strava byla v době ministerské kontroly velmi chutná, zdravotně vyvážená a pestrá. Celý ústav byl uklízen, o obyvatele bylo velmi slušně postaráno. V pokojích klientů bylo v době kontroly vyvětráno. Zdravotnickou péči zajišťoval lékař, který měl ordinaci mimo ústav a sem pouze docházel, ale ochotně přišel i v nočních hodinách.

To znamená, že malí i velcí chovanci měli v ústavu vhodné podmínky pro rozvoj své osobnosti.³⁶⁶ Jak z této kontroly vyplynulo, článek uveřejněný v Právu lidu se nezakládal na pravdě a byly v něm uveřejněny některé zavádějící informace, které mohly negativně ovlivnit potenciální dárce financí.

Po skončení války péče o válečné slepce neskončila ani v ústavech. Ovšem počet válečných slepců umístěných v pražských ústavech postupně klesal, protože už nepřicházeli noví z fronty.

---

³⁶⁴NA MSP - Výroční zpráva Deylova ústavu pro slepce za rok 1920.

³⁶⁵Právo lidu, 12. 8. 1922.

³⁶⁶NA MSP - Zpráva o kontrole v Deylově ústavu v Praze 1921.

6.2.4 Psychické poruchy vojáků

Zážitky z války u vojáků často vyvolaly i poruchy v psychice, které neznárodně přetrvávaly do následujících let. Šlo buď o muže, kteří měli nějaké genetické dispozice nebo o jedince, kteří na válečné frontě utrpěli válečný úraz nebo trauma. Často se nemoc projevila až po delší době strávené doma.

Tito invalidé byli umístěni v různých ústavech pro léčení duševních chorob, které začaly vznikat už na přelomu 18. a 19. století. První ústavy léčení psychických nemocí začaly vznikat za vlády Josefa II., tedy v době osvícenství. Před tím se na tyto jedince dívalo jako na žebráky, kteří byli zatýkáni a byli stavěni na úroveň městské chudiny.

Teprve po francouzské revoluci se vžilo přesvědčení, že je prospěchem i povinností starat se o všechny, kteří jsou na nižším duševním stupni, než ostatní. Byly zakládány nemocnice, které přijímaly psychicky nemocné pacienty. Mohly vznikat buď jako samostatné ústavy nebo jako oddělení, která byla součástí velkých nemocnic.

Rozkvět péče o psychicky postižené jedince nastal koncem 19. a počátek 20. století, kdy se začaly prosazovat nové pohledy i na psychiatrii. Nové myšlenky se objevovaly v publikacích Dr. Kafky (O duševně chorých v lidské společnosti), dr. Hrašeho (O potřebě naší péče o duševně nemocné), v člancích prof. Herforta, který přispíval do časopisu Úchylná mládež a psal o historii péče o slabomyslné u nás, i u dalších. Určovaly i programy různých spolků a společností pro péči o slabomyslné, epileptiky, úchylné děti a mravně vadnou mládež, zejména společností pro duševní hygienu, organizující poradny pro veřejnost a bojující proti předsudkům a pověrám opřadajícím „blázny“ a blázince“ (Brandejs, 1934). Odbornou klasifikací duševního stavu, kdy lidé nemohou racionálně řídit svůj život, usilovaly medicína i zákony o ulehčení jejich údělu (v oblasti trestní odpovědnosti, adekvátní léčbou). Potíž byla ovšem už v samotné klasifikaci, v dobovém označení jak ústavů pro tyto jedince, tak diagnóz jejich chovanců.³⁶⁷

Psychické léčebny byly i v Praze, kde vznikaly při lékařských fakult. Tam byli pacienti léčení přímo největšími kapacitami v oboru. I tam byly ve zdravotnické a hygienické nedostatky v péči, v ústavu se permanentně vyskytovaly infekční choroby – svrab, růže, úplavice i tyfus ze závadné vody. Miniaturní izolační místnost (1,5 m šířky, 2 m délky) byla bez větrání. Přehlnění nutilo přerušovat i na několik dní příjem na obě kliniky a propouštět

---

³⁶⁷MÁŠOVÁ, Hana. *Půjdeš do ústavu!(?)*, pokus o reformu péče o lidi s mentálním postižením a psychicky a nervově nemocné v meziválečném Československu, Praha : Speciální pedagogika, 2008.

pacienty předčasně. Horší situace byla na českém psychiatrickém oddělení, než na německém. Ještě v roce 1918 přednášel Kuffner v ložnici pacientů, která byla vždy před přednáškou vyklizena. Docenti konali některé přednášky i mimo kliniku (ve staré porodnici, ve starém domě, na II. interní klinice apod.) zatím se nepodařilo zjistit, zda byly lepší podmínky pro přednášky na německé klinice, či zda také ona postrádala ve sledovaném období samostatnou posluchárnu.³⁶⁸

V Čechách vznikaly samostatné psychiatrické ústavy často v menších městech. V roce 1912 mělo být 150 – 200 lůžek, ale aby bylo postaráno o všechny akutní případy muselo by připadat na 100 000 obyvatel asi 300 – 400 ústavních lůžek. Ve skutečnosti však bylo jich k dispozici sotva 100. Naproti tomu na Slovensku byla zřizována psychiatrická oddělení při župních i městských nemocnicích. Tato oddělení se podstatně nelišila svou organizací od ostatních nemocničních oddělení (chirurgického, interního, gynekologického, očního atd.).

Když srovnáváme, jak se tyto dva druhy péče o choromyslné osvědčily, je třeba uznat, že na Slovensku měly lepší úroveň. Ústavy v Čechách měly již po léta kritický nedostatek lékařů, takže na jednoho lékaře připadal příliš velký počet nemocných. Naproti tomu na Slovensku byl všude tento poměr mnohem příznivější. Toto skutečnost uznalo i Ministerstvo sociální péče. V Čechách byli často přijímáni do této služby i lékaři bez odborně psychiatrické kvalifikace. Naproti tomu na Slovensku vedou psychiatrická oddělení vesměs odborníci-psychiatrii. Velkou nevýhodou českých ústavů bylo, že se nacházely na venkově mimo velká města.

Hned po vypuknutí války začali do ústavů pro choromyslné přijímat první válečné pacienty, kteří trpěli duševní chorobou. Nejčastější chorobou, kterou vojáci trpěli, byla paranoidní schizofrenie. Vznik této nemoci byl způsoben velkou fyzickou i psychickou zátěží, které byli vojáci na frontě vystaveni.

Tito psychiatričtí pacienti byli léčeni jako ostatní v ústavech pro choromyslné. K těmto ústavům však byla vyjádřená velká nedůvěra. Tato zařízení prošla během války dosti složitým obdobím. Nedostatek jídla a péče byl příčinou toho, že zde mnoho chovanců zemřelo. V roce 1918 to bylo v Praze 27 %, v Kosmonosích 67 %, v Dobřanech 66 %, v roce 1917 v Horních Beřkovicích 72 % a v roce 1916 v Opařanech dokonce 82 %. Z těchto dat pochopíme, jak za války nemocní v ústavech doslovně vymírali! Například v letech 1914 –

---

³⁶⁸HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Česká a německá psychiatrická klinika pražské lékařské fakulty do r. 1918. In *Historia, Medicina, Cultura*. Praha : Karolinum, 2006.

1919 v ústavech zemřelo 11 113 pacientů. Tento stav se však začal po válce radikálně zlepšovat.³⁶⁹

Nejvíce pacientů bylo umístěno v ústavu pro choromyslné v Dobřanech. Celkem v tomto zařízení bylo léčeno 667 bývalých vojáků, z tohoto počtu bylo 437 pacientů vyléčeno. V ústavu v Dobřanech byly využívány nejmodernější metody, používala se jak moderní léčiva, která měla především zklidnit pacienta, tak i fyzická práce a pohyb na čerstvém vzduchu. V ústavu také bylo možné provozovat různé hry, jako je hra na klavír, četbu knih z místní knihovny. Tato činnost měla pomoci vojákovi vrátit se zpět do společnosti.

6.3 Léčba mimo ústavy

Ani po odchodu z nemocnice nemohl zůstat válečný invalida zůstat bez zdravotní péče. Navrátilce z války mohl navštěvovat pouze lékaře, kteří měli dohodu s okresní úřadovnou pro válečné poškozence. Ty vznikaly na základě smlouvy, kterou uzavřelo Ministerstvo sociální péče s lékařskými organizacemi republiky Československé (Ústřední jednotou československých lékařů a spolkem Reichsverband der deutschen Arztevereine der Tschechoslovakischen Republik).³⁷⁰ Tato smlouva byla uzavřena v roce 1923 a již během prvního roku se přihlásili soukromí lékaři, kteří chtěli za daných podmínek ošetřovat invalidy.

Lékařská služba se řídila určitými pravidly, která stanovil zákon o válečných poškozencích z roku 1920. Podle paragrafu 11 tohoto zákona měli „*Váleční invalidé měli nárok na bezplatné ošetření pouze na to, které souviselo s jeho válečným zraněním. Jiné nešmoci, kde bylo zjevné, že neměly nic společné s invaliditou, musel si sám platit*“. Stejná pravidla platila pro výdej léku v lékárně. *Léky, které pobíral na léčbu svého válečného zranění, měl invalida zadarmo, ale jiné související s „civilními chorobami“ musel platit ze svého*. Bylo na odborném lékaři, aby posoudil, čím byla současná choroba způsobena.

Zjistí-li lékař, že toto onemocnění není v souvislosti s invaliditou, odmítne invalidu léčit na účet Ministerstva sociální péče. V tomto případě nesmí předepsat Invalidovi léky na účet Ministerstva sociální péče, ale má nárok na zaplacení jedné ordinace, popřípadě

---

³⁶⁹KAFKA, František. *O duševně chorých v lidské společnosti*, Praha, 1936.

³⁷⁰Tyto organizace byly dobrovolné sdružení českých a německých lékařů.

návštěvy a poštovního. Když byl nemocný muž pojištěn u nějaké pojišťovny, zaplatila ona tento lékařský úkon.

Úřady pro válečné poškozence musely také pamatovat na ty, kteří ztratili na frontě některou končetinu. Stát měl povinnost jim tyto chybějící části těla nahradit protézami. O tom, kdo má na ni nárok rozhodovala buď vojenská nemocnice, kde se zraněný léčil nebo vojenské velitelství v místě bydliště. Tyto ortopedické pomůcky mohl dostat dvakrát, jednu protézu pracovní a druhou vycházkovou, a to nejvíce jednou za dva roky.

Oprava první protézy byla pro každého zdarma, ale při opravě druhé bylo zapotřebí doložit, že žadatel nevydělává více než 20 000 tisíc Kč ročně. Těžce tělesně postižení vojáci, kteří se mohli pohybovat pouze pomocí mechanického vozíku, mohli o něj požádat. Dalším speciální pomůckou byla ortopedická obuv, která měla pomoci při chůzi.

Jelikož opravy ortopedických pomůcek nebyly v každém městě, ale v různé vzdálenosti od místa bydliště, museli invalidé k cestě za opravou často používat vlak a k tomuto účelu vydávaly okresní úřadovny poukaz na volné jízdenky z vlakové stanice bydliště do místa, kde se nalézala opravná ortopedických pomůcek.

Invalida měl základní povinnost pečovat o svoji ortopedickou pomůcku, aby jí měly neustále v pořádku. Kdyby v opravě zjistili, že ortopedická pomůcka byla poškozená nedbalostí nebo dokonce úmyslně, musel si invalida opravu sám zaplatit. Kromě výše vyjmenovaných ortopedických pomůcek měl nárok válečný invalida na rukavice, jestliže při chůzi používal berle.³⁷¹

---

³⁷¹ Smlouva o léčení válečných a poválečných invalidů, ujednaná mezi ministerstvem sociální péče a lékařskými organizacemi republiky Československé (Ústřední jednotou československých lékařů a spolkem Reichsverband der deutschen Arztevereine der Čechoslovakischen Republik). In: *Věstník českých lékařů*. str. 468-469, č. 44, rok 1932.

6.4 Léčebné ústavy

Po odchodu z nemocnice a z léčebného ústavu měl invalida několik možností, jak žít se svým handicapem, a to buď v domově pro válečné invalidy, nebo se vrátit zpátky do svého bydliště. První možnost byla však pro malou část válečných invalidů, protože ústavů bylo málo. Proto většina invalidů se musela zapojit zpět mezi zdravou populaci. Někteří invalidé byli přijati do zařízení, která začala vznikat na Moravě a na Slovensku.

6.4.1 Invalidovna v pražském Karlíně

V Čechách existovalo pouze jedno zařízení pro válečné poškozence, a to pražská Invalidovna, která byla postavená již v 18. století. Sem přicházela i část invalidů propuštěných z pražských vojenských nemocnic. Zařízení mělo svoji dlouhou historii, kterou je třeba připomenout, Invalidovna vznikla jako speciální zařízení pro umístění invalidů z různých válek. Mohli zde bydlet jak mladí svobodní muži, tak i starší muži se svými rodinami. Zakladatelem tohoto ústavu byl hrabě Petr Strozzi, který sloužil v rakouské armádě.³⁷²

V závěti uvedl: „Že výtěžek povšechného, movitého i nemovitého majetku i jmění jeho – i toho, jehož později nabude, (tolik co z toho po jeho smrti po odrážce jeho odkazů a správných dluhů – čistého zůstane) bez zkrácení trvale věnován a na statku jeho stráven býti má ku vydržování oněch zestárých, nemajetných katolických vojáků z důstojnictva i mužstva, kteří ve službách válečných nejjasnějšího arcirodu rakouského k výživě neschopnými se stali – a to ve dvou rozličných třídách – aby na tom žili, a po dlouholetých, věrně vykonaných službách válečných žebrati nuceni nebyli, aneb ve zkázu dokonce neupadli“.³⁷³

Původně se měla Invalidovna postavit v Hořicích, ale tento projekt byl zamítnut s odkazem na to, že v Paříži i v Londýně (Chelsea) stojí Invalidovna ve městě a že tedy ani

---

³⁷² KNEIDL, František. *Dějiny města Karlína*, Praha : Česká grafická unie a.s., 1923.

Petr Strozzi byl z vlašské rodiny šlechtické. Jeho otec Jakub Strozzi ze Schreienthalu byl ve službách vojenských císaře Ferdinanda II., od kterého ze zabavených statků Albrechta z Valdštejna dostal statky Hořice a Třebovětice, k nimž přikoupila později jeho vdova Oktavie ještě statek Třebnouševes. Petr Strozzi vstoupil také do služeb vojenských a diplomatických císařů Ferdinanda III., IV. A Leopolda I. Účastnil se válečných tažení proti Turkům, byl těžce zraněn, a upoután na lože, pilně uvažoval o utrpení a osudu chorých a raněných válečníků, jimž za prolitou krev a zničením zdraví zpravidla pro zájmy cizí, dostávalo se hole a mošny žebrácké. I pojal úmysl, pokud jeho síla stačí, přispěti k záchraně a úlevě takovýchto ubožáků.

³⁷³ *Vojenské zdravotnické listy*, 2003, 72, 5.

česká Invalidovna, nemůže být jinde než v Praze.³⁷⁴ Panství v Hořicích však neustále patřilo pod správu Invalidovny a z finančních výnosů jeho panství čerpala na svůj provoz.

Podle původního plánu se měl zbudovat rozsáhlý sociální ústav, který by byl vybaven všemi zařízeními - nemocnicí, školou, vězením, společenskými místnostmi, společnými jídelnami. V ústavu mělo bydlet 4.000 invalidů se svými rodinami, správou a pomocným personálem. Mělo být vlastně samostatným městem pro sebe. Konečný návrh vyprojektoval výborný a v té době nejhledanější stavitel Kilián Ignác Dienzenhofer.

Stavba Invalidovny byla zahájena položením základní kamene od císaře Karla VI. dne 15. srpna 1732.³⁷⁵ Stavba Invalidovny probíhala několik let, po smrti císaře Karla VI. a za válek o rakouské dědictví se ale zastavila. Když byl potom za Marie Terezie roku 1750 uzavřen mír, převzaly rakouské státní orgány správu Invalidovny a stavba pokračovala.

Počet invalidů nebyl napořád stejný, rozhodovaly vždy hmotné prostředky. Tak hned v roce 1735, ještě před ukončením stavby, bylo sem přijato 200 invalidů, později zde bývalo dokonce až 1 500 osob.

Jelikož sem bývaly také přijímány celé rodiny, byla Invalidovna se svým obyvatelstvem zvláštní obcí samostatnou, pro jejíž mnohé potřeby duchovní i tělesné pečováno bylo různými opatřeními.³⁷⁶

Původně měla pražská Invalidovna sloužit pro vojenské veterány všech národů v rakouské říši, ale později se od tohoto záměru upustilo, a byli zde ubytováni jen veteráni z Čech. Nebyli zde však jenom svobodní vojenští invalidé, avšak mohly s nimi bydlet i jejich rodiny. Svobodní obyvatelé byli vojensky organizováni a ubytováni hromadně po četách v jednotlivých prostorných sálech. V každém pokoji bylo sedmnáct lůžek dvojitých a tři jednoduchá, celkem po třiceti sedmi osobách, později bylo omezeno osazení pokojů na třicet dva osob. Jestliže se navrátilce z války oženil, mohl se svou manželkou a dětmi zůstat dále bydlet v Invalidovně. Tyto rodiny bydlely v postranních galeriových bytech. Pro děti, které se svými rodiči v Invalidovně žily, byla zřízena dvoutřídní škola, která byla v roce 1869 zrušena.³⁷⁷

---

³⁷⁴MÜLLEROVÁ, Alena, NOVÁK, Jan. *Karlínská Invalidovna*. Praha, 1948.

³⁷⁵Základní kámen položil císař Karel VI. dne 15. srpna 1732, když se zdržel na zapřenou v Praze, vyprovázeje choť na léčení do Karlových Varů.

³⁷⁶KNEIDL, František. *Dějiny města Karlína*, Praha : Česká grafická unie a.s., 1923.

³⁷⁷Přírodopyspec světového věhlasu, profesor Dr. Jan Krejčí byl jejím žákem, byla to svého času jediná škola v rodícím se Karlíně.

Při Invalidovně byly poskytovány i jiné služby, které měly obyvatelům ulehčit život. Na břehu Vltavy proti Invalidovně stály jatky, které byly pronajaty pražskému řezníkovi, který musel dodávat do Invalidovny o něco levněji než za běžné tržní ceny. Ústav měl také hasičský sbor s jedním kominíkem. Celý areál byl opatřen vodovodem a dokonce i kanalizací. Bylo také pamatováno na nemocné vojáky a jejich rodinné příslušníky. Nemocnice v I. poschodí západního křídla byla pro sto třicet osm nemocných. Byla řízena štábním lékařem, pod ním pracovali tři vojenští lékaři, měla i oddělení pro choromyslné, patřila k ní též i domácí lékárna. Ústav také zaopatřoval vdovy a sirotky po invalidech.

V Invalidovně měli obyvatelé možnost také pracovat. V roce 1895 tu byla zřízena kartáčnická dílna podle vzoru Klárova ústavu, v první řadě pro zaměstnání nevidomých invalidů, jim měla sloužit jednak k rozptýlení a zároveň i pro užitek. Pletené zboží a provaznické výrobky odebírala za války hlavně vojenská správa. Tak vypadal život v pražské Invalidovně od počátků až do vypuknutí světové války. Přísun velkého množství raněných z fronty se musel projevit i v v chodu tohoto zařízení.

Ani Karlínu se nevyhnuly národnostní rozepře, které byly spojené se vznikem samostatné Československé republiky. V budově, vzhledem k tradičnímu přátelskému soužití invalidů všech národností, zejména ale české a německé, nedocházelo k žádným rušivým událostem. Tento mír mezi českými a německými vojenskými invalidy skončil až 7. listopadu 1918. V tento den shluk českých invalidů, poštvaný nesvědomitým záložním důstojníkem, rozbil a spálil všechny upomínky na bývalý režim, tím přišla Invalidovna téměř o celou svou obrazovou a skulpturní výzdobu, byť ne vždy uměleckou, ale dokumentárně a památkově cennou. Zkázou přečkaly jen dvě sochy generálů Bianchiho a Clam Gallase, jež byly pak odevzdány vojenskému muzeu, a několik málo obrazů. Tím vznikly nemalé umělecké škody.³⁷⁸

Po vzniku republiky se kolem budovy rozvinul kompetenční spor mezi ministerstvem národní obrany a ministerstvem sociální péče. Tento spor byl nejen o samotnou budovu Invalidovny, ale i podstatu celé péče o válečné poškozence. Nelze opomenout, že šlo i o finanční prostředky z nadace, které plynuly z dědictví hraběte Petra Strozziho. Zde se střetly dvě koncepce péče o válečné invalidy.

Invalidovna nesloužila už pouze jako ubytovna pro invalidy, ale i v jejích prostorách bylo umístěno několik dalších institucí. Do budovy Invalidovny byly po válce umístěny dvě

---

³⁷⁸ MÜLLEROVÁ, Alena; NOVÁK, Jan. *Karlínská Invalidovna*. Praha, 1948.

instituce - Úřad pro válečné poškozence, který obsadil dvě patra a sekretariát Družiny válečných poškozenců. Ve dvacátých letech byla zde umístěná redakce časopisu *Nový život*. Tyto dvě organizace byly personálně spojené a zároveň byly napojené na parlamentní sociální demokracii. To vyvolávalo u ostatních spolků nevoli, protože ty spolupracovaly s ostatními politickými stranami.

Jak Úřad pro válečné poškozence, tak i Družina válečných poškozenců byly instituce, které se staraly pouze o poškozence z 1. světové války, kteří patřili do kompetence Ministerstva sociální péče. V republice však existovali poškozenec, kteří zůstali v kompetenci Ministerstva národní obrany. Existovali zde invalidé a pozůstalí z předválečné a poválečné doby, péče o tyto poškozenec se řídila podle jiných pravidel než o ty, kteří patřili do kompetence sociální péče. Tito poškozenec v Invalidovně také trvale bydleli. Po nastěhování zmíněných organizací se zmenšily obytné prostory, kde mohli bydlet veteráni se svými rodinami.

Už v roce 1919 se objevila snaha přestěhovat obyvatele Invalidovny jinam. V časopise“ *Sociální služby*“ vyšel článek, ve kterém je naznačováno, že je v plánu vystěhovat obyvatele z Invalidovny mimo hlavní město do některého záměčku.³⁷⁹ Pro vystěhování rodin z karlínské Invalidovny bylo Ministerstvo sociální péče. Především ředitel úřadu pro válečné poškozenec O. Kypr se snažil přesvědčit svou koncepcí o péči o válečné poškozenec. Tato nová koncepce byla založena na tom, že invalidé budou žít mezi ostatními zdravými obyvateli a budou provozovat svoji živnost nebo pobírat důchod. Tím nebude potřeba tolik míst v Invalidovně, avšak tuto koncepci se mu nepodařilo prosadit. Podle jeho názoru tento styl života invalidů je modernější a dodává, že to odpovídá odkazu Petra Strozzího.

Představitelé MNO však hájili existenci Invalidovny i do budoucna, kdy jí bude více potřeba. Jejich argumentace byla založena na tom, že krátce po válce jsou váleční invalidé mladí a mají rodiny, které se o ně postarají. Postupem času však rodinní příslušníci budou stárnout a nebudou schopni se o invalidy starat. Potom bude potřeba Invalidovna, kde jim bude poskytnuta pomoc. Další důvod, proč chtělo MNO ponechat v Invalidovně bydlet invalidy byl ten, že kdyby zůstávali v nemocnici, mohli by tam vyvolávat nepokoje mezi ostatními pacienty.

---

³⁷⁹ *Sociální služby, 1919, 1, 5.*

Jak již bylo naznačeno, prostory karlínské Invalidovny nemohly vystačit na ubytování válečných invalidů, ani na provoz všech institucí, které zde měly své sídlo. Proto zde byla snaha přestěhovat ubytované klienty do jiných budov.

Běžný život na Invalidovně byl často líčen na stránkách novin. Často si obyvatelé Invalidovny stěžovali na nechutné jídlo, které jim je podáváno. V roce 1923 vyšel článek v Rudém právo pod názvem „Co se děje v Invalidovně“. V této novinové stati se popisuje, jaké jsou nevhodné životní podmínky pro život invalidů. Život v Karlíně byl veden jako vojenský, muži jsou rozděleni do čet, jsou šikanováni ze strany vedení Invalidovny. Jsou zde prováděné budíčky, nástupy, a jiné vojenské zvyklosti. Musí se také hlásit, když chtějí opustit budovu a jít na vycházku do města. Vedení jim dává najevo, že: „*Tam jsou z milosti, mnozí byli pro malé provinění vyhození, o zaměstnání v občanském životě se jim nikdo nepostaral*“.³⁸⁰

Tato kritika v komunistickém listě vyvolala odezvu pražského zemského úřadu pro válečné poškozence, který se snažil vyvrátit všechny pochybnosti. Na obranu činnosti v Invalidovně byl sepsán dokument, který se snaží vysvětlit, k čemu jsou některá nařízení.

Invalidé jsou rozděleni do rot podle pokojů, kde přespávají. Jestliže jim jejich spolubydlíci nevyhovují, mohou se kdykoliv přestěhovat. Pracovníci úřadu pro válečné poškozence uznávali, že klienti v Invalidovně musí dodržovat určitý řád. Jsou v něm uvedena základní pravidla pro spoluzití v zařízení. Řád udává časovou dobu, kdy se podává jídlo, kdy je noční klid, aby nebyli ostatní obyvatelé rušeni. Invalidé také dostávali denní příspěvek ve výši 2 koruny. Každý týden měli nárok na holiče, na výměnu prádla, vše hradil úřad pro válečné poškozence.³⁸¹

V roce 1934 byla postavena v krásné poloze pod kostelíkem sv. Gotharda v Hořicích moderní, všem požadavkům péče o invalidy vyhovující budova z prostředků, poskytnutých nadací hraběte Strozziho, ve výši přes tři miliony korun. O rok později v květnu pak do ní byli přestěhováni vojenští invalidé z pražské budovy a v karlínské Invalidovně zůstali pouze invalidé, kteří byli svým zaměstnáním vázáni na pět let na pobyt v Praze, dále zde zůstaly dvě vdovy, kterým dosavadní byty byly ponechány jako nadační požitky.³⁸²

Přestěhování Invalidovny z Karlína do Hořic samozřejmě vyvolalo velké rozpory mezi spolky. Svaz křesťansko-sociálních válečných poškozenců se pozastavoval nad tím, že byli

---

³⁸⁰Rudé právo, 16. 6. 1923

³⁸¹NA, MSP, 509- Reakce zemského úřadu pro válečné poškozence na článek v Rudém právo dne 21. 6. 1923.

³⁸²MÜLLEROVÁ, Alena, NOVÁK, Jan. *Karlínská Invalidovna*. Praha, 1948.

odstěhovaní staří nemocní invalidé mimo Prahu. Tito obyvatelé Invalidovny ztratili, jak osobní, tak i pracovní kontakty v hlavním městě. Kritici stěhování též tvrdili, že časem nezbude žádný invalida, který by v Hořicích bydlel, protože invalidé buď bydlí v útulcích, nebo mají vlastní zaměstnání. V pražské budově, která jim měla původně sloužit pro ubytování, sídlí vedle Úřadu pro válečné poškozence i nestátní organizace, které jsou napojené na sociální demokracii.

Na obranu vyšel článek v časopise Sociální služby, který chtěl dokázat, že budova Invalidovny je majetek nadace hraběte Petra Strozziho. Proto musely všechny jmenované organizace, jak státní, tak i spolkové, platit nájem této nadaci. Tyto finance potom byly použité na provoz karlínské Invalidovny a také přispívaly na provoz nové Invalidovny v Hořicích.³⁸³

Celá nadace hraběte Petra Strozziho měla však už jen krátkého trvání. V říjnu 1942 bylo rozhodnuto říšským protektorem o její zrušení a veškerý majetek byl, včetně obou budov, nacisty zabaven.

6.4.2 Ostatní ústavy a domovy pro invalidy z 1. světové války

Jak již bylo uvedeno, i ve východní části republiky vznikaly domovy pro válečné invalidy. Tyto domovy zakládalo Ministerstvo sociální péče, které je následně i řídilo. Základní myšlenka byla, že v těchto ústavech měli bydlet invalidé i se svými rodinami. Obyvatelé těchto zařízení měli mít zaměstnání, a to, jak v dílně, tak i na pozemcích. O tom, kdo má a nemá právo být ubytován v ústavech, rozhodoval pracovník okresní úřadovny pro válečné poškozence. Přednost měli invalidé s těžkým handicapem, slepci, vozíčkáři a nemocní s tuberkulózou.

V ústavech platil určitý řád a pravidla, které musel invalida dodržovat. Jsou to především pravidla o zachovávaní klidu a pořádku. V těchto ústavech pracovali jako personál především místní obyvatelé, dále i invalidé a jejich rodinní příslušníci, tím se jejich pobyt zlevňoval. Nevýhodou těchto léčebných ústavů bylo to, že invalidé bydleli izolovaně mimo ostatní společnost, a tím docházelo k jejímu odcizování.

Tyto ústavy byly na Moravě, na Slovensku, ale nikoliv v Čechách³⁸⁴. Na provozu ústavu se také podíleli i sami klienti ze svého důchodu a také z platu, který dostávali za práci ve

---

³⁸³ *Sociální služby*. 1935, 17, 6.

³⁸⁴ V Čechách byly pouze ústavy ve vlastnictví spolků.

svém ústavu. Pobyt invalidů v těchto ústavech byl dražší, než kdyby žili mezi ostatní populací. Proto v době hospodářské krize se ústavy snažily ze šetřících důvodů omezit pobyty invalidů. Tato snaha se nesetkala s příznivou reakcí u invalidů. Bylo kritizováno, že ústavy schválně zkracují léčebné pobyty pacientů.³⁸⁵

Protože ústavy byly financovány ze státního rozpočtu, kontrolu, jak je s těmito prostředky nakládáno, hlídal nejvyšší účetní úřad. Jeho pracovníci často navštěvovali tato zařízení a podávali zprávy vládě, nejen o jejím hospodaření, ale i o běžném životě v ústavu. Často ve zprávách kontroloři popisovali vážné pochybení ve službách v ústavech.

První ústav na Moravě byl založen v Pohořelicích pod názvem „Státní domov válečných invalidů v Pohořelicích“, kam byli přijímáni váleční invalidé se všemi zdravotními vadami. Byl podřízen zemskému úřadu pro válečné poškozence v Brně. Do ústavu mohli být přijati invalidé, kteří patřili do působení i jiných zemských úřadů. V domově invalidé nejen bydleli, ale i se sami starali o jeho provoz a v dílnách vyráběli různé výrobky.

Tento ústav měl být původně náhradou za zrušené vojenské nemocnice v celé republice. Pracovníkům se podařilo vybudovat zařízení, které nahradilo kasárenský život. Vedení ústavů se snažilo co nejlépe se postarat zejména o nejméně soběstačné obyvatele. Byli přijati ošetřovatelé, kteří museli často chovance krmit a pomáhat při hygienických potřebách. Ústavní zařízení mělo podepsanou smlouvu s místním lékařem a ten sem docházel každý den na tři hodiny.

Obyvatelé domova v Pohořelicích si provoz chválili. Jen někdy zaznívaly výtky od ležících pacientů, kteří nemohli sami docházet do jídelny. Tato skupina pacientů si stěžovala na studené jídlo, protože jim bylo dováženo z kuchyně, která byla v jiné budově. Než se z kuchyně převezlo na pavilón, kde pacient bydlel, bylo už studené.³⁸⁶ Domov byl umístěn v zahradě o 8 hektarech a na této ploše bylo postaveno 32 budov. Byly zde domky, kde bydleli poškozenci se svými rodinami. Dále byly postaveny dvě nemocniční budovy, ústavní jídelna s kuchyní, divadelní sál a různé dílny, kde pracovali obyvatelé domova.

Vedení ústavů v Pohořelicích se snažilo využívat v kuchyni plodiny ze své zahrady. Jídelníček byl sestavován kuchařem, lékařem i samotnými chovanci. Podle jídelníčku byla každý den k snídani bílá káva, na oběd pětkrát týdně maso, a dvakrát do týdne bezmasé jídlo.

---

³⁸⁵ *Nový život*. 1933, 17, 34.

³⁸⁶ NA MSP, karton 306 - Zpráva ředitelů zemského úřadů pro péči o válečné poškozence - Státní invalidní domov v Pohořelicích.

Jak se vzdaloval konec války, měnilo se poslání tohoto zařízení. Předně v tomto domově měli být přijímáni praceneschopní jedinci, kteří navíc nemají žádné příbuzné, aby se o ně starali. Nakonec zde ale začali bydlet i invalidé s lehčím handicapem.

V roce 1926 bydlelo v celém ústavu 242 invalidů všech stupňů invalidity. Nejvíce bylo těch, kterým bylo přiznáno 100 procent invalidity, byli tu však také invalidé s lehčím postižením. Byly zde zastoupené všechny druhy postižení, a to jak lidé s chybějící končetinou, tak i slepci a duševně nemocní. Byli zde umístěni i trvale ležící invalidé, kteří by sami doma nemohli zůstat. V ústavu pracovali také lékaři, kteří měli na starost léčení všech invalidů a jejich rodinných příslušníků. Kromě lékařů zde pracovali i zahradník, kuchař, ošetřovatelka, noční hlídač, 2 mužské síly, 3 uklízečky a 5 žen v prádelně. Kromě jednoho pracovníka byli všichni buď invalidé nebo jejich manželky nebo válečné vdovy. Tito pracovníci byli zaměstnaní na plný pracovní úvazek, ale nemohli stihnout všechnu práci kolem ústavu, proto pomáhali na částečný úvazek i ostatní invalidé.

Ústav mohl nabídnout práci v dílně, při chovu dobytka nebo na zahradě. Tato výrobní činnost velmi pomáhala ekonomické situaci domova, poněvadž většina výrobků z místní dílny byla prodána a výtěžek z prodeje pomáhal financovat chod domova. Na druhou stranu, jak statek, tak i dílna poskytovaly pracovní uplatnění většině obyvatel domova. Tato práce jim dávala smysl dalšího života. Vedle dílny měl také ústav zemědělské hospodářství, které se snažilo zásobovat kuchyň. Na rozsáhlých polích se pěstovala zelenina a v sadě ovoce. Choval se dobytek na mléko i na maso. Tím se zlevňoval pobyt invalidy a jeho rodiny. Tento ústav byl na Moravě jediný, další podobné domovy byly vybudovány na Slovensku³⁸⁷.

Ve třicátých letech byly na Slovensku dva ústavy pro válečné poškozence. Kromě zmiňovaných ústavů v Bojkově (později byl přestěhovaný do Kovárce), vznikl ústav i v Kohanovicích. Nejvíce míst pro invalidy bylo v roce 1935 v ústavu v Kovárce, kde žilo celkem 184 invalidů, v Bojkově jich bylo 71, nejméně invalidů žilo v Kohanovicích, a to 43 obyvatel.

První ústav pro válečné poškozence, který se nacházel na Slovensku, byl v Bojkově. Tento ústav se nacházel v lesních budovách a byl v nevyhovujícím stavebním stavu. Celý objekt byl malý pro celkový počet obyvatel, kteří zde bydleli, také místnosti neodpovídaly hygienickým pravidlům. Místnost, kde byla ústavní kuchyně, se nacházela v suterénu, kde

---

³⁸⁷NA MPSP. karton 510 - Výroční zpráva Státního domova v Pohořelicích za rok 1926.

bylo vlhko. K tomu ještě byla vedle kuchyně prádelna, do které se chodilo přes kuchyni. Tím se ještě zvyšovala vlhkost v kuchyni.

Navíc vedle těchto místností byla v suterénu umístěná obuvnická dílna, kde se kvůli vlhku nedalo lepit, a tím byl omezen její provoz. Ani s ubytováním klientů to nebylo lepší. Pokoje byly velmi malé, tmavé a také vlhké a často opadá omítka. Podle pracovníků ústavu je koupelna v zimě nepoužitelná.

V ústavu byli klienti také zaměstnaní, pracovali na zahradě a v sadě, a to od jara až do podzimu. Invalidé, kteří byli vyučeni nějakému řemeslu, zde mohli vykonávat i své zaměstnání. K dispozici měli ústavní knihovnu, kde byla naučná i krásná literatura.

V ústavě v Bojkově také chyběla hospodářská základna. Chyběly budovy pro chov dobytka, a tím se zmenšila možnost zaměstnání pro ubytované invalidy. Areál byl na samotě v lese, nebyla tu ani zpevněná cesta, která by byla vhodná pro chůzi invalidů. Pro život chovanců to znamenalo, že se v zimě nemohli dostat mimo areál ústavu. Samota zařízení byla také na závalu pro rodinné příslušníky.

V ústavu bydleli invalidé i se svými rodinami, které měly i děti školou povinné. Velká vzdálenost ústavu od škol způsobovala, že tyto děti se samy nemohly dostat do školy. Proto pro cestu do i ze školy byl používán koňský potah nebo ústavní auto.

Nabízelo se několik řešení, jak vyřešit ubytování invalidů a jejich rodin. První možností byla snaha celý areál v Bojkově přestavět. Tato přestavba však byla složitá a drahá, podle názoru architekta by celá přestavba stála nejméně 250 000 Kč.

Zmíněný ústav navíc neměl vyřešeny majetkové vztahy s původními majiteli. Proto druhou alternativou byla přestěhování ústavu z původního místa v Bojkově jinam. Ministerstvo sociální péče našlo novou budovu. Byl to zámek v Kovárce, k tomuto zámku patřily rozsáhlé lány polí v řepném kraji. K zámku patřil park a ovocná a zelinářská zahrada. Zámek byl postaven v barokním slohu a byl dobře udržován, náleželo k němu i několik domků, kde dříve bydlela čeleď.

Hlavní budova byla jednopatrová, postavená ve čtvercovém tvaru, byl zaveden vodovod, bylo rozvedeno elektrické vedení. Místnosti byly velké, jak chodby, tak i pokoje. Především zde byla velká kuchyně. Zámek nevyžadoval žádnou úpravu a obyvatelé se mohli hned nastěhovat, v celém ústavu mohlo bydlet 150 chovanců.

Zámek patřil Hendrichu Apponyiovi, který ho po složitých jednáních prodal. Spolu se zámek prodal i přilehlé pozemky. Do toho objektu se přestěhovali obyvatelé z Bojkovic a zůstalo zde ještě dostatek ústavních míst pro válečné poškozence na Slovensku.³⁸⁸

V těchto ústavech byli umístováni invalidé všech stupňů postižení. Více než polovina klientů ve slovenských ústavech však měla uznanou menší než 50 % invaliditu. Ministerstvo sociální péče se snažilo snížit počet lehčích válečných invalidů, kteří byli ubytováni v těchto ústavech. Argumentovalo to tím, že ústavy byly původně určeny pro nejtěžší invalidy, jenž jejich zdravotní stav neumožnil samotný život. Na tyto výhrady vedení ústavu odpovídalo, že tito veteráni s lehčím zraněním v ústavu vykonávají pracovní činnost, a tím výrazně pomáhají péči o nejtěžší pacienty.³⁸⁹

Nejmenším ústavem pro válečné poškozence byl v Kohanovicích. Byl určen především pro slepce. Vybavení tohoto ústavu bylo neuspokojivé. Hlavní budova stála v parku, jenž byl upraven. Byly zde vysázeny stromy, o které se chovanci starali. V ústavu nebyl zaveden elektrický proud, proto se muselo svítit petrolejem. Nebylo vybudováno dostatečné sociální zařízení. V hlavní budově byly toalety a koupelny v přízemí, ale pokoje chovanců byly v prvním patře.³⁹⁰

Všichni chovanci všech ústavů dostávali finanční prostředky na cestu do svého rodiště především na svatby a pohřby. Ubytovaní v domovech bylo pouze pro nepatrnou část invalidů. Zbytek bydlel ve svých původních domovech. Tam si museli obstarat práci, aby uživilí sebe a svoji rodinu. Státní úřady se snažily vytvářet nejvhodnější podmínky. Jak se tohoto úkolu zhostily, bude náplní další kapitoly.

---

³⁸⁸NA MSP, karton 509 - vládní jednání o ústavech pro válečné poškozence na Slovensko.

³⁸⁹NA MSP, karton 306 - Zpráva Nejvyššího kontrolního úřadu 1934.

³⁹⁰NA, MPSP, karton 509 - Prohlídka Nejvyššího kontrolního úřadu.

7 OSTATNÍ OBĚTI VÁLKY

V předcházejících kapitolách byla popsána péče o invalidy z 1. světové války v době první republiky. Bylo popsáno, jaké podmínky vytvářel stát pro běžný život mladých mužů zmrzačených na válečných frontách. Je však zapotřebí se zmínit i o ostatních válečných obětech, nebyli to jen vojáci na frontách, ale byly to například i děti, které přišly kvůli válce o své otce. Byly to také manželky, které na frontě přišly o své muže a rodiče, kterým ve válce padli synové. O tyto oběti války se stát také musel postarat a zajistit jim sociální jistoty.

Byla zde však i jiná sociální skupina, která očekávala vděčnost za svou službu, kterou vykonala pro národ. Byli to čeští legionáři, kteří se stali elitou národa, a byly jim poskytovány různé výhody, aby byl zabezpečen jejich lepší materiální život, jak pro ně, tak i pro jejich rodiny. I někteří legionáři byli v boji s nepřítelem zabiti nebo zraněni, tak se stali válečnými invalidy a i o ně se musel stát postarat. Taktéž je nutno zmínit i o péči o vysloužilce z československé zahraniční armády, kteří odešli do důchodu.

Jak se žilo těmto skupinám, jaké měly životní podmínky, případně důchody a jak se mohly zapojit aktivně do ekonomického života v nové republice? Odpovědi na tyto otázky budou popsány v následujících kapitolách.

7.1 Péče o pozůstalé po padlých v 1. světové válce

V průběhu 1. světové války padly miliony vojáků na obou bojujících stranách a dalším milionům způsobila trvalé následky fyzické i psychické. Byli to manželé, otcové a synové, většinou živitelé rodin, kteří své rodiny po odchodu do války zanechali ve vlasti. Tito pozůstalí se tudíž museli vypořádat nejen se ztrátou blízké osoby, ale také i se značnými existenčními problémy způsobenými ztrátou nebo invaliditou živitele.

Tato péče státu o pozůstalé měla podobné parametry, jako měla péče o válečné invalidy. Po celé období existence první republiky trvala určitá spolupráce, ale zároveň i neshody mezi soukromou a spolkovou péčí.

Největší pozornost byla věnována sirotkům, kteří měli podle spolků nejtěžší sociální situaci. Už za války proto vznikaly různé soukromé charitativní organizace, které se věnovaly hlavně pomoci válečným sirotkům.

Vyplácení důchodů po padlých vojácích se řídilo podle zákona z roku 1912, který upravoval branný zákon.³⁹¹ Změna nastala až tehdy, když československý parlament schválil v roce 1920 nový zákon o válečných poškozcích, kde byly stanoveny důchody vdovské, sirotčí a důchody předků.

Pokud byl v rámci mobilizace odveden muž, který živil své rodinné příslušníky, dostávala jeho rodina jako příspěvek určitou finanční částku. Například pražský magistrát schválil, aby byla zřízena Hospodářská úřadovna pomocná pro hlavní město Prahu, která se měla zabývat řešením sociálních problémů rodin mobilizovaných vojáků, ale ta omezila svou činnost pouze na pomocné sbírky. Tato komise rozhodovala o výplatách příspěvků rodinám zmobilizovaných vojáků. Podpora byla stanovena úředním nařízením pražského magistrátu, jednalo se o příspěvek na výživu a činži, ovšem tyto rodiny byly pak pod stálou kontrolou úředníků z pražského magistrátu.

Před výplatou výživného (jedenkrát za 14 dní) byly prováděny kontroly, o jejichž výsledcích byly, v případě změn, zasílány magistrátu příslušné zprávy. V nich bylo popisováno, kolik rodinných příslušníků žije v domácnosti, jaký pobírají plat, případně zda je mobilizovaný voják doma jen na pouze na dovolené nebo natrvalo. Podle toho, jak toto šetření u rodin dopadlo, byla vyplácena konkrétní finanční částka.³⁹²

Po celou dobu trvání 1. světové války byl v Rakousku-Uhersku značný nedostatek potravin. Proto vznikla v Praze speciální komise pod názvem "*Aprovisace obce pražské za války*", která měla za úkol starat se o zásobování městských obyvatel potravinami. V komisi zasedali zástupci obce, členové správní rady pražských jatek, dobytčího trhu, taktéž i soukromí dodavatelé. Pro chudé rodiny, kde chyběl živitel, otevřel pražský magistrát vývařovny, první vývařovna byla otevřena „U Vejvodů". Celkem zde bylo možno připravit denně až 1000 obědů. Vzhledem k tomu, že počet zájemců neustále rostl, byla v říjnu v roce 1916 otevřena další vývařovna.³⁹³

Pokud se voják vrátil z války zpět ke své rodině a mohl nastoupit zpět do zaměstnání, takže začal pracovat a pobírat mzdu, která zajišťovala jemu i rodině v zásadě původní životní úroveň, pak samozřejmě nebyl předmětem státní péče. Jestliže se ale voják vrátil

---

³⁹¹Zákon o branné povinnosti ze dne 30. 6. 1912.

³⁹²ŠPAČKOVÁ, Romana. *Život obyvatel Prahy za první světové války*. Praha, 1992. Diplomová práce. FF UK.

³⁹³Aprovisace obce pražské za války a po válce 1914 – 1922, v Praze 1923.

z fronty s trvalými následky způsobenými zraněním, a tím i určitým stupněm invalidity, pak měl nárok na invalidní důchod, jak již bylo popsáno v minulé kapitole.

Důchody však dostávaly i ty rodiny, jejichž živitel přišel na frontě o život. Byly to buď důchody sirotčí, vdovské nebo důchody předků. Posledně jmenovaný typ důchodu nebyl zcela neznámým pojmem, protože ještě i v průběhu 1. světové války stále platil Občanský zákoník z roku 1811, který byl ovšem v průběhu doby několikrát novelizován. Podle něho platila vzájemná vyživovací povinnost mezi rodiči a dětmi. To v praxi znamenalo, že se rodiče museli finančně postarat o své potomky, pokud nebyli zcela finančně nezávislí. To bylo například do té doby, než byl syn přijat do zaměstnání nebo než se dcera vdala. Jakmile rodiče zestárlí a nemohli již pracovat, byly jim naopak děti povinny poskytovat finanční prostředky pro jejich další důstojný život.³⁹⁴

Na důchody pozůstalým bylo pamatováno i v zákonech o důchodovém zabezpečení z druhé poloviny 19. století. Podle živnostenského řádu z roku 1859 pokladny vyplácely podpory v době nemoci, při invaliditě a v případě úmrtí dělníka se podpora vztahovala i na jeho vdovu a sirotky. I ostatní zákony o nemocenském a úrazovém pojištění obsahovaly paragrafy, kde byly zakotvené zmíněné dávky. Důchody pro pozůstalé obsahoval i zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří z roku 1924.³⁹⁵

Podle těchto zákonů o sociálním pojištění bylo také zapotřebí se postarat o pozůstalé po padlých vojácích, bylo třeba poskytnout jejich rodinám finanční prostředky, které by jim alespoň částečně kompenzovaly ztrátu živitele, ať už to byl manžel, otec nebo syn. Péče o pozůstalé byla dána do kompetence Ministerstva sociální péče, a to pod úřad pro válečné poškozenec. Byla to stejná instituce, která se starala i o válečné invalidy.

Tato péče o pozůstalé začala už za války, jakmile přicházely zprávy o padlých vojácích. Finanční dávky pobíraly pouze vdovy a sirotci po padlých vojácích. Nová pravidla, která určovala komu, kolik a jaký důchod budou dostávat, byla stanovena zákonem z roku 1920 o válečných poškozenecích. Ten zaručil poskytování finančních prostředků všem pozůstalým po padlých vojácích. Následně je rozdělil do třech skupin, a to na vdovy, sirotky a předky.

---

³⁹⁴ MALÝ, Karel a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha : Linda, 1999.

³⁹⁵ Pojištění pozůstalých, tj. vdov a sirotků v takovém rozsahu, jako zavádí náš zákon v pojištění dělnickém má pouze Německo a nově zákonem ze 7. srpna 1925 Anglie. V těchto státech se důchody vdovské a sirotčí vyměřují určitou kvótou důchodu, jehož zemřelý pojištěnec požíval nebo na nějž měl nárok. Ostatní státy pojištění pozůstalých neznají vůbec (nezavádí je ani návrh francouzský z roku 1921) nebo jen v omezené formě.

Pro takto klasifikované osoby platila rozdílná pravidla pro pobírání důchodů a taktéž i jeho výše byla rozdílná.

Nejdříve je nutné zmínit počty osob v jednotlivých kategoriích.³⁹⁶

Počty válečných poškozců v letech 1920 až 1935

Rok	Invalidé	Vdovy	Sírotci	Předci	Celkem
1920	91 396	36 241	67 242	17 573	212 452
1925	59 600	44 175	84 947	35 903	224 644
1930	53 564	44 419	65 408	31 083	194 518
1935	48 382	40 646	10 159	22 129	118 864

Tato tabulka ukazuje, jak se měnil v jednotlivých letech počet uživatelů důchodů výše zmíněných kategorií v evidenci pražského úřadu pro válečné poškozence. Z porovnání počtů poškozců v jednotlivých kategoriích jasně vyplývá, že s výjimkou invalidů, byl mezi roky 1920 a 1925 zaznamenáván vzestup u všech kategorií. Tento jev je možné vysvětlit, tím že v roce 1920 byl přijat zákon o válečných poškozcích. Zatímco invalidé se už během roku 1919 mohli hlásit na okresních úřadovnách, pozůstalí nikoliv. Také zde velkou úlohu sehrála skutečnost, že rodinní příslušníci často dlouho doufali a věřili, doufali, že se jejich blízký přece jen vrátí z fronty nebo ze zajetí domů. Až když se vrátili všichni odvedenci z fronty a rodina byla vyrozuměná o smrti svého rodinného člena na frontě, teprve potom se začali hlásit o své důchody.

Největší pokles v počtu poživatelů důchodů nastal mezi roky 1920 a 1925 u invalidů. Bylo to způsobeno zejména tím, invalidé často získali pracovní uplatnění, a tím pádem pozbyli právo pobírat důchod. Je také nutné připomenout, že hodně invalidů také na následky svých zranění předčasně zemřelo. U ostatních skupin nebyl pokles tak rychlý, poněvadž zde již nebyla tak dostupná možnost získání různých zvýhodněných licencí, jako bylo např. provozování živností. Určitý pokles u vdov byl způsoben tím, že i některé vdovy si našly zaměstnání, kde pobíraly mzdu, a tím pozbyly nárok na důchod. Další úbytek jejich počtu byl důsledkem toho, že se některé znovu provdaly. Pokles u sirotků byl především způsobován postupným dosahováním plnoletosti a následnou ztrátou nároku na důchod.

---

³⁹⁶Údaje v tabulce jsou sestaveny podle Výročních zpráv Zemského úřadu pro válečné poškozence v Praze a proto čísla, která jsou zde uvedena, jsou platná pouze pro Čechy.

Stát musel také vynakládat finanční prostředky na péči o pozůstalé. Ty byly využívány jako podobně u invalidů na vyplácení důchodů, na prohlídky sociálně-lékařské, na rozvoj obchodních licencí. Stát také musel platit za umístění sirotků v různých zařízeních, tam byly dávány děti, které ztratily na frontě otce a zároveň ztratily i matku. Tyto úkoly si vyžádaly nemalou peněžní sumu. Podle údajů zemského úřadu pro válečné poškozence v Praze v roce 1920 šlo na tyto činnosti spojené s péčí o pozůstalé po zemřelých vojínech 400 000 Kč. O rok později byla tato dávka zvýšena na 1 350 000 Kč. Zmíněná částka se do poloviny dvacátých let ještě zvyšovala, ale později již docházelo k poklesu.³⁹⁷

Je možné porovnat náklady na péči o invalidy a pozůstalé, které šly ze státního rozpočtu v letech 1920-1930. Za toto období bylo určeno na péči o válečné invalidy celkem 2 099 389 340 Kč, na péči o pozůstalé pak šlo 3 354 316 810 Kč. Z těchto čísel je zřejmé, že náklady na pozůstalé převyšovaly výdaje na invalidy.³⁹⁸

Nyní bych chtěl popsat jednotlivé skupiny. První skupinou, kterou se zde hodlám zabývat, jsou sirotci.

7.1.1 Sirotci

Další skupinou, která dostávala důchod z Úřadu pro válečné poškozence, byli váleční sirotci. V roce 1925 jich bylo v celé československé republice přes 800 000, jejich počty se však postupně snižovaly, tak jak se stávali plnoletými a ekonomicky nezávislými na své původní rodině. Tím se také snižovala i finanční zátěž státu.

Tento typ sociální péče o válečné sirotky mohl navázat na staletou tradici. Tato sociální péče byla jedinou, která byla předmětem pozornosti státních úřadů už ve středověku. Ochrana sirotků byla zajišťována zvláštní institucí, tzv. poručníkem. Pokud matka dítěte nebyla plnoprávná, bylo za sirotka považováno i dítě, které ztratilo jenom otce. Proto mu soud musel přidělit poručníka, ale nic však nebránilo tomu, aby se o něj taktéž starala i matka.

Říšským zákonem domovským z roku 1863 a zemským zákonem o opatrování chudých z roku 1868 bylo stanoveno: „*Že obec, v níž jsou chudé děti osiřelé neb jinak opuštěné, starati se má, aby byly vychovány a staly se způsobilými k výdělku*“. K této činnosti byly zakládány různé chudobince a nalezince.

---

³⁹⁷ *Sociální služby*, 1921, 2, 7-9.

³⁹⁸ *Sociální služby*, 1933, 15, 1.

V roce 1902 byl založen „*Český zemský fond sirotčí*“. Podle statistického šetření vykonaného při zahájení činnosti zemského fondu sirotčího bylo počátkem roku 1902 v Čechách 26 900 chudých dětí osiřelých, opuštěných a zanedbaných, odkázaných na pomoc veřejnou ve věku od 6 do 14 let.³⁹⁹

Jeho hlavním úkolem bylo zejména vyhledávání řádných pěstounů (rodin), dále dozor nad výchovou dětí jim svěřených, na výplatu, která měla sloužit k výchově a jiné výkony, které vyžadují stálého přímého styku s dětmi, které jsou v péči fondu. Pěstouni byli buď blízcí rodinní příslušníci. Pokud dítě nemělo žádné blízké příbuzné, kteří by byli ochotní se o něj postarat, bylo dáno cizím lidem a ti za jeho výchovu dostali zapláceno.⁴⁰⁰

V případech, že by jejich péče byla nedostačující nebo bylo dítě zanedbáváno, bylo pěstounům odebráno a dáno do sirotčince, kde zůstávalo až do dospělosti. Další možnost, jak se starat o dítě bez rodičů, byla ta, že neustále bylo předáváno na určitý čas do jedné rodiny a po uplynutí omezené doby, bylo přestěhováno do jiné rodiny. Toto stěhování se několikrát opakovalo. Toto stěhování od rodiny k rodině postihlo osiřelé dítě několikrát za jeho dětství. Navíc v rodinách především na venkově byly tyto děti využívány k těžkým zemědělským pracím. Tento systém výchovy měl svůj název, a to tzv. „*Chození po střídě*“.⁴⁰¹

Jak tato péče ve skutečnosti mnohdy vypadala, bylo popsáno v časopisu „*Ženském obzoru*“ a výsledné hodnocení nevyznívá příznivě. Bylo v něm psáno: „*Kdo nabídne cenu nejnižší, za kterou chce sirotka do ošetřování, tomu se dá. Je to poněkud mírnější forma prodávání a kupování otroků. Rozumí se, že u takových „ošetřovatelů“ nerozhodují nějaké humánní ohledy, nýbrž jsou to důvody zjištné. „Ošetřovatel“ získá tak lacinou sílu, které*

---

³⁹⁹HOFMANOVÁ, Jaroslava. *K vývoji sociální péče o děti a mládež v Čechách*. In: Sborník archivních prací. Praha : Panorama, 1982.

Pojem péče o mladé obyvatele, kteří z různých důvodů potřebovali zvláštní ochranu, byl propracován ve feudálním období nejvýrazněji u sirotků, ať již částečných nebo úplných. Vyvinul se systém ustanovení, která měla pramen v domácích zvyklostech i v působení práva římského a kanonického. Tato ustanovení zajišťovala jistou výchovu nezletilých sirotků, ale v praxi pak hlavně ochranu jejich zděděného majetku. Péče o sirotky spolu s péčí o vdovy byla pokládána za jeden z důležitých znaků dobrého právního řádu. Ochrana sirotků byla zajišťována institucí poručníků, které stanovil podle daných zásad příslušný soud a kteří po dojití let dospělosti, příp. zletilosti poručence byli povinni složit účty ze své správy. Dost dlouho však, zejména do 15. a 16. století, docházelo ve správě sirotčího jmění k různým nepřístojnostem. Pokud lze zobecnovat, platilo to největší měrou o stavu šlechtickém. Naproti tomu řady městské se propracovaly poměrně brzy k náročnějším formám správy sirotčího jmění i jistého dozoru na výchovu sirotků samých.

⁴⁰⁰Podle usnesení sněmu král. českého ze dne 3. prosince 1872 platí se za nalezence svěřené péči cizích pěstounů v 1. roce věku dítěte 12 K měsíčně, ve 2. roce 8 K a ve 3. až 6. roce 6 K měsíčně. Svěřili-li se péče o nalezence vlastním matkám nebo prarodičům, činí příspěvek ošetřovací podle výnosu zemského výboru ze dne 22. ledna 1873 číslo 2019 v 1. roce věku dítěte 8 K měsíčně, v 2. roce 5 K 33 h a ve 3. a 4. roce 4 K měsíčně (tzv. péče dvoutřetinová).

⁴⁰¹LENDEROVÁ, Milena. *Radostné dětství?, Dítě v Čechách 19. století*. Praha : Paseka, 2006.

*nejen že nemusí vůbec žádnou mzdu dávat, nýbrž ještě sám od obce bere plat, že se dítěte ujal. Jak potom výchova a celý život takových páriů lidské společnosti vyhlíží, žalno vyprávěti. Pro takové děti, pro tyto vyvrhele, je nejvyšš nutno něco učinit“.*⁴⁰²

Z tohoto náznaku sirotčí péče je zřejmé, že dítě, které ztratilo oba rodiče, bylo na tom nedobře. Strádalo jak finančně, ale především tím, že mu chyběla láska rodičů a pocit domova. Situace sirotků se znatelně zhoršila po zahájení války. Jak na válečných bojištích umírali čeští vojáci, tak plno dětí ztrácelo své otce a počty sirotků se rapidně zvyšovaly. Tyto děti se musely vyrovnat s odchodem svého otce a zároveň i živitele.

Už v roce 1915 byl na toto téma uveřejněn článek v časopisu „Ženský obzor“. V článku je popisována neutěšená situace sirotků, kteří ztratili otce na válečné frontě a kterých bude stále přibývat. Zároveň bude společnost méně ochotná obdarovávat různé nadace, které se starají o sirotky, protože peníze budou třeba i na jiné záležitosti. Také se budou těžko hledat poručníci a rodiny, kteří by byli ochotni vzít si tyto sirotky na starost.

Výjimkou z těchto válečných obětí budou tvořit jen ti sirotci, kteří zdědí po otci nějaký majetek, z něhož budou moci nějakou dobu přežívat. Nelze se spoléhat ani na charitativní sbírky, protože většina vybraných peněz bude potřeba na péči o válečné invalidy. Jako řešení viděl autor tohoto článku především v tom, že stát takto postiženým dětem poskytne státní sirotčí důchod.⁴⁰³

Tento článek vyzníval protiválečně a ukazoval na zbytečné ztráty životů mladých mužů, kteří měli doma své potomstvo. Proto byl tento článek cenzurován a nejdůležitější protiválečné výroky nebyly otištěny.⁴⁰⁴

Sice sirotci dostávali nepatrné důchody od státu na základě zákona z roku 1912. Byly rozdílné pro ty sirotky, kterým zůstala matka a pro oboustranné sirotky. Jejich matka dostávala také důchod tzv. vdovský.⁴⁰⁵

---

⁴⁰²Ženský obzor, Revue českých žen, 1914, 13, 2.

⁴⁰³Ženský obzor, Revue českých žen, 1915, 13, 9.

⁴⁰⁴LENDEROVÁ, Milena. *Radostné dětství?, Dítě v Čechách 19. století*. Praha : Paseka, 2006.

⁴⁰⁵Rádce v době světové války, Okresní válečná úřadovna, v Praze 1916, str. 32-33.

Sírotčí důchody podle zákona z roku 1912

Příbuzní	Pense	Státní podpora	Dohromady	Poznámka
Manželští nebo legitimní sírotci bez otce	Vychovávací příspěvek 48 K, vdovská pense a vych. příspěvky nesmějí dohromady obnos 540 K ročně převyšovati	12 K	60 K	Nezaopatřené dítě mužského pohlaví až k dovršenému 16. roku, ženské pohlaví až k dovrše- nému 14. roku
Manželští nebo legitimní sírotci bez rodičů	Vychovávací příspěvek 72 K Výše příspěvku nesmí ale obnos 360 K překročiti	36 K, je-li jeden sirotek bez příbuzných, vždy 30 K, jsou-li dva sírotci, vždy 24 K, jsou-li tři sírotci, vždy 18 K, jsou-li čtyři nebo více sirotků bez příbuzných	108 K 102 K 96 K 90 K	Nezaopatřené dítě mužského pohlaví až k dovršenému 16. roku, ženské pohlaví až k dovršenému 14 roku

Celková výška důchodů, které dostávali sírotci po padlých vojácích, byla malá a nestačila ani na pouhé uživení. Proto těmto dětem, které ztratily oba nebo jednoho rodiče, musely pomáhat různé soukromé a polostátní společnosti.

První institucí, která se starala o sirotky po padlých českých vojácích, byla „*Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách*“. Byla založena na základě zákona zemského českého sněmu ze dne 29. října 1912, č. 78, z podílu správních přebytků společných pokladen sírotčích, který se každoročně odvádí zemi k zaopatření a výchově chudých dětí osiřelých, opuštěných a zanedbaných, příslušejících do království českého. Ve stanovách této komise se pamatovalo i na válečné sirotky. Podle zvláštního usnesení měl být vyplácen finanční příspěvek sirotkům po vojenských osobách, které o život přišly ve válce nebo jinak za přímého výkonu branné služby. Toto ustanovení vstoupilo v platnost před vypuknutím války. Když byl spáchán sarajevský atentát, následovala mobilizace a muži houfně odcházeli na frontu, kde mnozí padli, potom byly jejich potomkům vypláceny výše zmíněné příspěvky. Tyto dávky byly ale malé a nemohly uspokojit ani základní životní potřeby dítěte.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶TŮMA, Antonín. *Jak jest postaráno o zaopatření a výchovu sirotů i vdov po padlých vojácích*.

Už na počátky války vznikaly také organizace, které si daly za úkol vypisování veřejných sbírek ve prospěch sirotků. Tak například 4. října byl zorganizován tzv. „Květinový den“. Sbíрку pořádala Okresní válečná pomocná úřadovna v Praze. V této sbírce bylo vybráno 20 000 K, které byly využité na pomoc rodinám padlých vojáků.

Pražský magistrát uspořádal v roce 1914 vánoční nadílku pro válečné sirotky. Na radnici se dostavily děti, které už během několika prvních měsíců války přišly o své otce. Již několik dní před Štědrým dnem vyšly v českém denním tisku články, ve kterých byly zvány vdovy i se svými dětmi na pražskou radnici. Tam všechny děti obdržely dárky, a tím se vedení hlavního města podílelo na pomoci rodinám v jejich těžké životní situaci.⁴⁰⁷

Začaly vznikat i další organizace, které byly převážně soukromé. Za války založila císařovna Zita spolek „Ochrana matek a kojenců v Království českém“. Tento spolek zřizoval útulky pro chudé těhotné ženy. Využívaly je samozřejmě i manželky, které měly své muže na frontě.⁴⁰⁸

Tyto organizace měly však za války velké finanční potíže. Veřejnost přestala dávat finance na jejich projekty, jejich pracovníci odcházeli na frontu. Přes tyto různé potíže a překážky se snažila Zemská komise i v této těžké době plnit co nejučinněji své poslání. Musela plnit staré úkoly, které přetrvaly z předválečné doby. Navíc vykonávaly velice mnoho zejména v péči o děti, jejichž otcové byli povoláni k vykonávání branné povinnosti a také o válečné sirotky. Aby se zvýšily výnosy sbírek, přidávaly se i různé doprovodné akce, které se konaly ve velkých i malých městech. Obvykle to byly různé koncerty vážné hudby, které byly navštěvovány velkým množstvím diváků.

Během války vznikaly i speciální soukromé instituce, které chtěly výhradně pomáhat sirotkům po padlých vojácích. Prvním z nich byl Fond pro sirotky po padlých vojácích. Tento fond byl založen v roce 1859 „za účelem zřízení sboru dobrovolnických střelců pro válku ve Vlaších“. Původně měl sloužit pro pozůstalé po dobrovolnících padlých v rakousko-italské válce. Nepoužité zbytky těchto sbírek byly odevzdány do úschovy bance. Když po zavedení povinné branné služby už nemuseli do vojska nastupovat dobrovolníci, byl upraven záměr tohoto fondu tak, že zbylé jmění bylo využito na živobytí vdov a sirotků pozůstalých po padlých ve válce. Jmění, které ve fondu zůstalo po poslední válce prusko-rakouské v roce

---

⁴⁰⁷ Věstník obecní královského hlavního města Prahy, 1916, 23, 10.

⁴⁰⁸ LENDEROVÁ, Milena. *Radostné dětství?, Dítě v Čechách 19. století*. Praha : Paseka, 2006.

1866, bylo hned po ukončení války přidělováno válečným sirotkům.⁴⁰⁹ I tento fond se neobešel bez finančních příspěvků, které mu poskytovali čeští občané.

Po převratu byl tento fond rozšířen na Fond pro sirotky po padlých legionářích.⁴¹⁰ Jmenovaný fond založil na počátku dvacátých let „Ústav pro sirotky po legionářích“, který byl umístěn v zámečku nedaleko Mělníka. Byli sem přijímáni svěřenci od 3 do 14 let, kterým padl otec na frontě v legiích. Škola využívala speciální pedagogické metody. Tyto metody byly založeny na rozhovoru mezi žákem a učitelem a místo náboženství byly dětem vykládány církevní dějiny.⁴¹¹

Nejznámější organizací, která se starala o dětské oběti války, bylo „České srdce“, které vzniklo v roce 1917. Jeho zakladatelé byli fyzik hlavního města Prahy Dr. Ladislav Procházka, Renata Tyršová, paní Anna Podlipná a paní Růžena Svobodová. Úkolem spolku bylo tedy nejprve sehnat peníze od různých dárců. Za takto získané finance spolek koupil od českých zemědělců potraviny a předal je českým dětem ve velkých městech. Do čela tohoto charitativního spolku se postavil Antonín Švehla předseda agrární strany⁴¹², který se snažil vylepšit pohled na zemědělce. Musel čelit politickým útokům od socialistických stran. Jak se protahovaly válečné útrapy, tak měli obyvatelé větších měst stále znatelnější nedostatek základních potravin. Vedoucí představitelé agrární strany často zajížděli na venkov, aby rolníky uklidňovali, dávali jim naději a povzbuzovali je ke krajní oběti ve prospěch měst a varovali je před zneužíváním při zásobovací tísní. Agrární tisk soustavně vybízel k nezištné pomoci. V posledních dvou letech války toho mnoho již na prodej nezbylo, zvláště v chudých oblastech, přesto rolníci prodávali za slušné ceny. Navzdory tomu socialisté neváhali napadat agrárníky, že vykořisťují svůj lid.⁴¹³

Při zakládání spolku České srdce promluvil na úvodní schůzi Švehla, který mimo jiné prohlásil „*Nesmí být českého člověka, jenž by umíral hlady v době, kdy jiní čeští lidé mají co*

---

⁴⁰⁹V této válce ještě nebyli zapojeni branci, kteří byli odvedeni na základě povinné branné služby. Po zavedení povinné branné povinnosti v habsburské nebylo už potřeba vojenských dobrovolníků.

⁴¹⁰Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, Výroční zpráva za rok 1927-8, Praha 1929, str. 19

⁴¹¹*Právo lidu*, 30. 12. 1922.

⁴¹²MULLER, Daniel. *Antonín Švehla- mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 1999.

Strana se ustavila na sklonku 19. století jako Česká strana agrární. Ta se stala nejsilnější českou stranou v rakouské říšské radě i v zemských sněmech českých zemí. Během první světové války se agrárníci snažili hájit české národní zájmy a nakonec spolupracovali s ostatními politiky na tvorbě československé republiky. Tato strana měla za války 2500 místních organizací a počet členů vzrostl až na 91 194. Po volbách v roce 1911 vyslali agrárníci do říšské rady 36 poslanců, zatímco mladočeši jen 14, národní socialisté 13 a sociální demokraté 26. Švehla mohl oprávněně prohlašovat to, co řekl na sjezdu v roce 1904, a sice že „*venkov je jedna rodina*“.

⁴¹³DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana*. BRNO : Atlantis, 1998.

*jíst. Bude-li nám hladovět, budeme hladovět všichni! Ale nesmí být mezi námi na jedné straně nasycených“.*⁴¹⁴

Nejdříve musel spolek sehnat peníze na nákup potravin, které přicházely od všech vrstev společnosti. Dokonce přicházely i od vojáků na frontě, kteří chtěli podpořit české děti. Tyto peníze byly využity na nákup potravin od českých zemědělců a byly rozděleny českým dětem ve městech.

Dalším způsobem využívání získaných finančních prostředků bylo to, že městské děti, které byly již sirotky, byly umísťovány do rodin na venkově, kde měly přece jen lepší životní podmínky, hlavně lepší výživu. Tato činnost trvala po tři roky. Za tuto dobu bylo v českých rodinách umístěno 20 775 pražských dětí v Čechách, 6 596 dětí na Moravě, z Těšínského Slezska 800 dětí, z pohraničí 4 063. Do těchto akcí nespádali pouze váleční sirotci, ale i ostatní podvýživou ohrožené děti.⁴¹⁵

Po vzniku republiky byla do vedení Českého srdce zvolená nejstarší dcera T. G. Masaryka Alice. České srdce pořádalo tábory pro chudé děti a sirotky i po válce. Pomoc při pořádání těchto táborů byly i další organizace jako například Červený kříž. Na těchto táborech zažívaly děti různá dobrodružství, aby zapomněly na své životní problémy. Jeden z těchto táborů se konal v bývalém uprchlickém táboře v Německém Brodě.⁴¹⁶

Tato jeho charitativní činnost probíhala i po vzniku republiky. Zaměřovala se na chudé děti a poskytovala obdobné služby, jaké byly dávány za války. Oslava desetiletého trvání tohoto spolku byla však spojena s politickými boji mezi Českým srdcem a Mafií, respektive mezi na jedné straně agrárníky a ostatními politickými subjekty na druhé straně. Spor byl o to, zda víc udělala pro samostatnost Mafie nebo České srdce. Celý spor začal článkem, v republikánském deníku Venkov, kde byla činnost Českého srdce chválena a vyzdvihována. Podle ostatních politických subjektů vyzněl článek tak, jako by pouze České srdce doma bojovalo za české zájmy, a tím pomohlo vytvořit samostatnou republiku.⁴¹⁷

Podobnou náplň měla i další instituce, kterou založil sám rakouský císař Karel. V době největší bídy v roce 1918 vznikla nová organizace pod názvem „Blahodějně dílo císaře Karla „České dítě“. Tato nadace císaře Karla sbírala peníze, které byly využívány k pořádání prázdninové kolonie pro školní děti a studujících mládež z Velké Prahy, z okresů

---

⁴¹⁴HAJŠMAN, Jan. *Mafie v rozmachu - vzpomínky na odboj doma*. Praha : Orbis, 1933.

⁴¹⁵*20 let Českého srdce 1917-1937, jubilejní památník jeho národní a humanitní činnosti*. Praha: České srdce, 1937.

⁴¹⁶*Československá republika*, 6. 9. 1921.

⁴¹⁷*Národní listy*. 25. 10. 1927.

průmyslových, hornických a smíšených na císařských a šlechtických zámcích ve Smiřicích, Štěkni, Buděnicích, Chudenicích, Žlebech, v sirotčinci v Mladé Vožici, ve svém ústavě v Kostelci nad Orlicí a konečně v rodinách rolníků v okresích hospodářsky zajištěných. Tyto pobyty nepořádala sama nadace císaře Karla, ale Zemská česká komise pro mládež. Podle odhadu Zemská komise pro mládež, bylo potřeba umístit na venkově 50 000 dětí.⁴¹⁸

Tato organizace pořádala šestitýdenní pobyty pro skupiny 20 až 50 dětí. Spolu s dětmi jezdili i pedagogové, kteří je měli na starost. Ti bydleli mimo rodiny, ale docházely tam na kontrolu, jak děti z měst prospívají. Podle spolkových stanov se mohly této výměny účastnit děti od 6 do 14 let, které nebyly nakaženy žádnou nemocí, proto před nástupem na pobyt byly prohlédnuty lékařem. Tato prohlídka znamenala někdy pro nemajetné sirotky i vážný problém, poněvadž neměli na zaplacení. Chudým dětem byla placena doprava, jak z města na venkov, tak i zpátky. Nedoporučovalo se ale, aby za dětmi na venkov jezdili příbuzní, jelikož by děti chtěly jet s nimi zpátky domů.

Vesnice a malá městečka, kde se pořádaly tyto pobyty, dostávaly různé výhody, např. V podobě lepšího zásobování základními životními potřebami a především oblečení.⁴¹⁹

Z výše uvedeného přehledu soukromých institucí, které se snažily pomáhat sirotkům, je zřejmé, že jich bylo poměrně velké množství. Řada spolků proto ani není v této práci zmiňována. Byla zde i snaha, aby se tyto instituce spojily a nedocházelo k překrývání jejich činnosti, ovšem tato snaha nakonec vyšla naprázdno. Na dávky od státu ale neměli sirotci právní nárok, tyto osiřelé děti si musely počkat až do konce války a na vznik nové republiky.

Do jaké míry byla úspěšná tato spolková charitativní péče o sirotky provozovaná zmíněnými spolky, lze jen těžko vyčíst ze soudobého tisku. Na důkaz tohoto výroku lze uvést článek, který byl otištěn v časopise „*Ženský obzor*“. Zde vyšel článek, kde se uvádělo, že péče o sirotky byla v českých zemích dobrá. Jako důkaz bylo konstatováno, že české děti nemají potřebu žebrať na ulici na rozdíl od předválečné doby, kdy před válkou bylo velmi obtížně rozpoznat, žebra-li kdo z nutnosti nebo ze špatnosti, ale dítěti se nemá nikdy poskytnout almužna na ulici. Za války nebylo třeba, aby dítě žebřalo z hladu, protože mohlo v Praze využít řadu dobročinných institucí, kde se mohlo zdarma najíst.⁴²⁰

---

⁴¹⁸ Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, Výroční zpráva za rok 1927-8, Praha 1929.

⁴¹⁹ NA, ZÚ-kartón 137 - České srdce - Blahodějně dílo císaře Karla.

⁴²⁰ *Ženský obzor; Revue českých žen*, 1917, 15, 8.

Tento článek se však nezakládal zcela na pravdě, poněvadž se přiděl potravin neustále snižoval, a tím pádem se více a více objevovaly žebrauté děti. Tato situace se nezlepšila ani po skončení válečného konfliktu.

Sirotčí důchody byly stanovovány stejně jako důchody válečných invalidů podle zákona o válečných poškozencích z února roku 1920. Nejprve bylo nutné definovat, kdo je sirotek po vojákovi padlém na frontě. Podle tohoto paragrafu zákona to bylo dítě ve věku méně než 16 let a jeho otec ve válce padl nebo byl prohlášen za nezvěstného. Jestliže byl tento potomek padlého vojáka duševně nebo tělesně nemocen, mohl důchod pobírat až do 21. roku svého života. Tato výše jmenovaná skupina dětí dostávala od zemských úřadů pro válečné poškozence sirotčí důchod ve výši 300 Kč ročně. Když v rodině padlého vojáka žilo více dětí, tak další děti dostávaly každé pouze 252 Kč. Pokud dítě nemělo ani matku, byl mu důchod zvýšen o 50 %.⁴²¹

Tyto částky byly malé, ale byly pořád o něco vyšší než ty, které poskytoval Český zemský sirotčí fond. Spolky pro válečné poškozence často tyto částky kritizovaly, a to jak vlastní výši důchodů, tak i pravidla, podle kterých byly vypláceny. Spolkům se nelíbila nízká věková hranice pro definici sirotků, která dávala právo na důchod pouze do věku 16 let. Bylo namítáno, že v tomto věku sirotci ještě nemohou být vyučení, a proto nejsou dostatečně připraveni k samostatnému životu.

Dalším kritizovaným jevem bylo, že když bylo sirotků v rodině více, tak se jejich důchody krátily. Tento paragraf vyvolal velkou nevoli mezi spolky. Bylo namítáno, že každé dítě potřebuje ke svému zdárnému vývoji stejný obnos finančních prostředků. Tento závěr byl demonstrován na příkladu rodiny a autor se ptal „*Může někdo dokázat, že pět párů bot stojí také tolik, co tři páry, nebo že z bochníku chleba neubude více, když z něho bude matka krájet více dětem*“?⁴²²

Změnu v péči o sirotky přinesla také novela zákona o válečných poškozencích z roku 1922. V časopisech pro válečné poškozence byla popisována snaha vyřešit zmiňované nedostatky při udělování sirotčích důchodů. Skupiny válečných poškozenců snížily své požadavky na nejmenší míru, ba mnohé z nich ani nevedly své požadavky, jen z toho důvodu, aby nemohlo být poukázáno na přílišný náklad, který by oprava vyžadovala, a aby

---

⁴²¹Zákon ze dne 31. ledna 1922, jímž se upravuje péče o invalidní vojíny ze stavu mužstva po válce světové a o pozůstalé po vojínech ze stavu mužstva.

⁴²²*Nový život*. 1921, 5, 50.

zlepšovací návrhy týkající se sirotků, byly akceptovány v plném rozsahu. Toto stanovisko bylo při poradách této novely vždy zdůrazňováno.⁴²³

Tato snaha se však nenaplnila ke spokojenosti spolků. Změny byly sice schváleny, ale neodpovídaly představám spolků. Změny se dotkly, jak věku, do kterého mělo dítě nárok na důchod, tak i výše jejího důchodu. První změna se týkala věku, do kterého byl vyplácen důchod. Tato doba byla prodloužená o dva roky, a to do 18 let. Byla zde však dána podmínka, že tuto dávku mohou pobírat jen ti, kteří nejsou zaměstnáni a nemají svůj stálý příjem. V této době neexistoval jednotný zákon, jenž upravoval věk, do kdy mají sirotci právo na sirotčí důchod. Například podle zákona o „Pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří“ mělo nárok na důchod sirotčí dítě, které bylo mladší 17 let v případě úmrtí pojištěného otce nebo pojištěné matky, požíval-li zemřelý rodič důchodu invalidního nebo starobního nebo měl-li na něj nárok.⁴²⁴

Další změna nastala ve výši sirotčího důchodu. Ten byl zvýšen o 100 Kč na 400 Kč. Tato částka po novelizaci zákona připadala každému dítěti a už nezáleželo, zda je v rodině další dítě, které už pobírá důchod. To znamená, že všechny děti již nyní dostávaly důchod ve stejné výši.

Tyto schválené změny ovšem spolky zcela neuspokojily. Schválené novely o válečných poškozených, které se týkaly sirotčích důchodů, byly opět kritizovány. Jednak bylo kladně přijato zvýšení věkové hranice pro poskytování finanční částky a také ta skutečnost, že všechny důchody sirotků byly stejné. Byla ovšem kritizována výše finanční částky pro válečné sirotky a bylo poukazováno na to, že zvýšení o 100 Kč je nedostačující, protože dostatečně nerespektuje zvyšování cen.

Státní instituce se snažily pomáhat sirotkům i jiným způsobem. Pražské vedení Zemského úřadu pro válečné poškozené vypisovalo různé sbírky a jiné akce, které měly za úkol sehnat různé životní potřeby pro sirotky. Zboží, které bylo takto sirotkům rozdáváno, bylo vyrobeno v družstvech válečných invalidů. V roce 1923 bylo z této sbírky rozdáno

---

⁴²³ *Nový život*. 1922, 6, 2.

⁴²⁴ HOFMANOVÁ, Jaroslava. *K vývoji sociální péče o děti a mládež v Čechách*. In: Sborník archivních prací. Praha : Panorama, 1982.

Rakouský občanský zákoník z roku 1811 (poprvé byl novelizován až v roce 1914) rozeznával: dětství do 7 let, nedospělost od 8 do 14 let, dospělost od 15 do 24 let. Celý věk do dosažení 24 let byl obdobím nezletilosti. Dověšením 24 let bylo dosaženo zletilosti. Pouze zletilé osoby byly úplně způsobilé k právním činům. Osoby dospělé byly částečně způsobilé k právním činům a věkové hranice se lišily podle povahy činů, přicházejících v úvahu. Podle rakouského trestního zákoníku z roku 1852 dětský věk trval až do dovršení 10. roku, nedospělost od 11 do 14 let. Nabytím dospělosti se stal delikvent zcela odpovědným. Ale při vyměřování trestu se braly ohledy na věk mladistvý, který trval do dovršení 20 let.

2 800 chlapeckých obleků, 2 857 dívčích šatů, 2 360 chlapeckých košil, 2 370 dívčích košil, 1 200 párů obuvi, vesměs pro děti ve věku od 4 do 14 let. Tato akce pomohla jak sirotkům, tak družstvům, jenž tak měly možnost udat své výrobky, a tím také dostaly za výrobky zapláceno.

Tyto základní potřeby byly rozdělovány podle přesně stanoveného klíče. Nejdříve Zemský úřad obdaroval oboustranné sirotky, pokud odpovídali věkem. Další skupinu tvořily děti z početnějších rodin nemajetných válečných vdov a invalidů. Zde bylo přihlíženo zejména na majetkové poměry rodiny, na počet nezaopatřených dětí, jejich věk a výdělečnou schopnost živitele.⁴²⁵ Tato dávka nebyla velká, bylo ji možné porovnat s důchodem, který dostávalo osiřelé dítě po otci, pokud spadal pod zákon „Pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří“ z roku 1924, což je poměrně složitá věc.⁴²⁶

Důchody pro sirotky byly poskytovány pouze do osmnácti let, jak již bylo zmíněno výše. Po dovršení tohoto věku si museli sirotci najít zaměstnání. Tyto děti to měly o něco složitější při hledání odpovídajícího zaměstnání, jejich sociální handicap se snažily různé soukromé i veřejné organizace zlepšit, a proto pro ně připravovaly různá školení, podobně jako pro válečné invalidy.

Jeden školící kurz se konal v Praze, jeho účelem bylo poskytnout příležitost k odbornému vzdělávání. Vyučování bylo v obou zemských jazycích a vyučovalo se bankovníctví, pojišťování, kupecké počty, účetnictví, obchodní korespondence a těsnopis. Kromě toho tyto kurzy probíhaly i v němčině, bulharštině, franštině a angličtině. Kurz trval po 3 až 5 měsíců a vyučování bylo bezplatné.⁴²⁷ Jak váleční sirotci dospívali, tak se někteří z nich začali ucházet o studium na vysoké škole. Jelikož přesáhli věk 18 let, ztratili už nárok na sirotčí důchod. Nemohli tedy počítat s tím, že by zemské úřady pro válečné poškozence pro ně udělily výjimku a dále sirotčí důchody vyplácely, a tím pádem by tito sirotci neměli žádné finanční prostředky.⁴²⁸

---

⁴²⁵ *Sociální služby*, 1923, 5, 1.

⁴²⁶ Nárok na důchod sirotčí mělo dítě mladší 17 let v případě úmrtí pojištěného otce nebo pojištěné matky, požíval-li zemřelý rodič důchodu invalidního nebo starobního nebo měl-li na něj nárok.

⁴²⁷ *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 1916, 23, 10.

⁴²⁸ KAVKA František, PETRÁŇ Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy 1918-1990*. Praha : Karolinum, 1998. Při sociologickém průzkumu v polovině dvacátých let bylo zjištěno, že 20 % studentů zapsaných ke studiu na Univerzitě Karlově pochází z majetných rodin a jsou jimi plně podporováni, 50 % bylo ze středních vrstev, byli sice z domova podporováni, ale museli si však i sami vydělávat. Na sebe samotné bylo odkázáno 30 % vysokoškoláků. Proto bylo velmi časté vedlejší zaměstnání. Studentská „Svépomoc“ zprostředkovávala práci, zejména domácí vyučování a překladatelství, pro skoro tisíc studentů.

Podle rozhodnutí zemských úřadů pro válečné poškozence ale měli právo tito nadaní studenti právo žádat o mimořádné příspěvky, které by jim pomohly překonat materiální potíže spojené se studiem na vysoké škole.⁴²⁹

Toto bylo popsáno pouze u těch sirotků, kteří měli to štěstí, že jim zůstala jejich matka, která se mohla o ně starat. Mohla je finančně zajistit a především jim poskytnout bezpečí a mateřskou lásku. Byly však děti, které ztratily i matku. O ně se starali buď jejich prarodiče, případně někdo ze širší rodiny. Když sirotek neměl žádné příbuzné ochotné se o něj postarat, musel být přijat do sirotčince. Tam žil v sociálních a materiálních podmínkách, které byly zmíněné ústavy schopny poskytnout, ovšem výchovu v rodině to nemohlo v žádném případě nahradit. Byla zde snaha tyto podmínky v sirotčincích zlepšit, do čela těchto snah o zlepšení sociálních podmínek úplných sirotků se postavila Družina válečných poškozenců a participovaly i další organizace. Výsledky jejich snah však byly úspěšné jen částečně.

První tuto iniciativu provedla Družina na začátku dvacátých let. Vedení spolků se snažilo pomocí článků v denním tisku umístit sirotky do bohatších rodin. Výzva byla uveřejněna v denících „Národní politika“ a „Národní listy“. Na tuto výzvu se přihlásilo mnoho rodin. Jejich důvody pro tento čin byly rozdílné. Velká část občanů si brala válečné sirotky proto, že jim chtěli pomoci. Tyto manželské páry především chtěly dětem vynahradit rodičovskou lásku, kterou během války ztratily. Vyskytly se však případy, kdy rodiče chtěli dostat sirotky i z jiných důvodů: *„Především ženy chtěly mít hezky naparáděnou holčičku a jít s ní na procházku na obdiv veřejnosti a těšit se tak z tohoto štěstí, z jakési mateřské pýchy, to je slast, pro kterou může tak mnohý siroteček získati dobré zabezpečení a vychování. Jiní zase jsou praktickými dobrodělci: žádají, a to hlavně dívky dorůstající, 12-15 roků staré a počítají s tím, že ujmoutí se takového sirotka může býti oběma stranám prospěšným. Dítka se dostane nového domova, pěstounům potřeby a i pomoci, neb dítě takové začíná již býti užitečným. Hlásí se však jedinci i o chlapce hlavně školy dorostlé, aby jim dali vyučení nějakému řemeslu, aneb se nám nabízí dokonce Zemská centrála práce, která chlapce umístí do všech možných řemeslných oborů na celé zaopatření, což se hodí i dětem našich vdov a invalidů, kterým naše redakce ráda takováto místa zprostředkuje“.*⁴³⁰

---

⁴²⁹Nový život. 1931, 15, 13.

⁴³⁰Nový život. 1921, 5, 12.

Tyto časté negativní zkušenosti přiměly představitele Družiny válečných poškozců přehodnotit svůj přístup a přestali tyto „adopce sirotků“ podporovat. To však neznamenalo, že péče o sirotky skončila, právě naopak.

Družina si však vytkla i jiný, možná dokonce náročnější cíl, a to založit a provozovat svůj vlastní sirotčinec. Byl nalezen zámeček v městečku Načeradec, které leží v blízkosti Benešova. Byl postaven v 18. století a jeho součástí byl i velký park.⁴³¹ k tomuto zámku přináleželo několik podniků, jako byla pila, lihovar a pivovar. Zámek a jeho pozemky byly zařazeny do pozemkové reformy. Nový zájemce zámku měl značné ekonomické potíže a musel ho proto prodat. Celý zámek v roce 1924 koupila Družina válečných poškozců za tři milióny korun. Tato cena byla značná, proto částka byla rozdělena na několik částí. Družina musela okamžitě splatit částku 400 000 Kč. Nejprve byla opatřena částka 1 000 000 Kč formou bezúročné půjčky od pojišťovny Českoslavie.⁴³²

Na splacení celé částky byla vypsána sbírka, do které se zapojili členové Družiny válečných poškozců. Jednak místní organizace vybíraly od svých členů finanční příspěvky, trafikanti měli prodávat speciální zápalky s logem Družiny. Celý výtěžek z prodeje zápalů připadl na splácení dluhů na nákup sirotčince v Načeradci. Tyto akce byly příznivě přijaty mezi členy Družiny. Jak uvedl jejich časopis „Nový život“ v článku pod názvem „Dlužní úpisy pro sirotčinec“. V tomto článku bylo mimo jiné napsáno: *„Radostné zprávy přicházejí však i z menších skupin a téměř ve všech případech, kde již konány byly schůze, hlásí se nám, že všichni přítomní ihned po objasnění otázky upsali podílů pro sirotčinec a mimo toho osobně zakročeno bude u všech členů, kteří na schůzi dostaviti se nemohli. Ovšem i od jednotlivců dochází nás denně přípisy, v nichž přihlašují se za upisovatele, mnohdy uvádí, že mají nedostatek, ale pro svůj ústav vykonají všechno. Jest pouze třeba, aby k těmto zářným sice, početně dosti velkým případům přidaly se všechny skupiny a všechno členstvo, aby akce vyzněla opravdu dle našich odhadů a abychom se zbavili zbytečně placených úroků v bance“.*⁴³³

---

⁴³¹Městys Načeradec leží na jihovýchodním okraji chráněné oblasti krajinné oblasti Blaník. Je velmi starým sídlem. Nejstarší zmínky o něm pochází z roku 1184. V té době už zde byl románský kostel. Za třicetileté války byl Načeradec vypálen, potom se střídaly v držení šlechtické rody. V roce 1734 byla na východní straně náměstí dokončena výstavba jednopatrového zámku na ploše 1430 m³. Posledním vlastníkem byl Ing. Bohuš Svoboda.

KOVAŘÍK, Václav. *Zámecký park v Načeradci*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 25/1984.

⁴³²PROCHÁZKOVÁ, Eva. *Načeradec - dějiny městečka a okolních obcí*. Načeradec, 2006.

⁴³³*Nový život*. 1927, 1, 19.

I tyto akce Družiny, přes svoji štědrost, nemohly zaplatit půjčku. Zde výrazně pomohla lidová pojišťovna „Čechoslavia“, která darovala 10 000 Kč ze svých fondů, tím byl dluh splacen. Zbytek dluhů byl splacen z výnosu zemědělského hospodářství a podniků.⁴³⁴

Sirotčinec v Načeradci byl oficiálně otevřen v roce 1927, ale už rok předtím se konaly dvě letní kolonie pro válečné sirotky. Těchto pobytů se účastnilo 67 dětí a podle dobového tisku byly úspěšné. První stálí dětské chovanci sem nastoupili v červnu 1927. Bylo přijato 31 válečných sirotků. Postupně sirotků v zařízení přibývalo, až se počet ustálil na 60 klientech. Byly zde umístěny i děti vdov, které se nemohly, kvůli svému zaměstnání o ně dostatečně postarat.

Základní myšlenkou bylo vytvořit takové rodinné prostředí, které by dokázalo nahradit původní ztracenou rodinu. Tuto úlohu vykonávali učitelé i vychovatelé. V sirotčinci byla obecná škola, kde učila dcera Vojty Beneše Hana. Měla zkušenosti s výukou ve Spojených státech, kde byla s rodiči za války.

Její manžel Ladislav Klenek byl ředitelem tohoto sociálního zařízení. Oba se aktivně podíleli na výchově svých svěřenců. Aktivně se spolu se svými svěřenci účastnili kulturního života městečka. V roce 1934 secvičili společně s místním ochotnickým divadelním spolkem hru Princezna Illita, kterou napsala sama Hana Klenková. Svěřenci také měli pěvecký sbor, který vystupoval při místních slavnostech.⁴³⁵

Sirotčinec přečkal i řadu ekonomických problémů, zejména v období hospodářské krize. Měl příjem z podnikání, např. Z prodeje dřeva, které bylo řezáno na místní pile, která spadala pod sirotčinec. Ekonomické potíže v době hospodářské krize byly řešeny různými způsoby. Například v trafikách, ve kterých prodávali váleční poškození, byly nabízeny tabákové výrobky, které měly pomoci při financování chodu dětského zařízení. Podle instrukcí, které vydalo vedení spolků, měli trafikanti zákazníkům vysvětlovat, k jakým účelům budou finanční prostředky využity. Měli také poukazovat na špatnou hospodářskou

---

⁴³⁴ *Nový život*. 1927, 11, 28.

⁴³⁵ PROCHÁZKOVÁ, Eva. *Načeradec - dějiny městečka a okolních obcí*. Načeradec, 2006. Hanka Klenková (1905 – 1992), spisovatelka a překladatelka, se narodila v Čakovicích. Část dětství strávila od roku 1914 ve Spojených státech amerických, kde se její otec politolog, spisovatel a pedagog Vojta Beneš spoluorganizoval protirakouský odboj. Po návratu z Ameriky byl zvolen za poslance a zároveň se stal školním inspektorem. Chtěl reformovat obecnou i střední školu. Klenková vystudovala gymnasium, zapsala se na práva, ale nakonec vystudovala učitelství. Podnikla studijní cesty do Rakouska a Švýcarska, ve Spojených státech amerických se v roce 1927-1928 věnovala Sociologii a psychologii. Zde získala v Pensylvánii také první zkušenosti s prací ve výchovném ústavu. V Načeradci žila od roku 1932. V roce 1939 se Klenková stala vychovatelkou a na tom místě působila až do roku 1964. Napsala hry z prostředí dětského domova: *Darebák*, *Vendulka tanečnice*, *Sluneční farma*, *Buď moudrá má bolesti*.

situaci v sirotčinci. Družina válečných poškozců také prodávala výherní losy a i zisk z jejich prodeje byl také používán na financování provozu sirotčince. Je samozřejmé, že kvůli hospodářské krizi byl mezi obyvatelstvem o výherní losy menší zájem. Tyto akce ale pomohly přežít sirotčinci kritickou situaci v období velké hospodářské krize v první polovině třicátých let 20. století. Po skončení hospodářské krizi se dětský domov zásluhou Družiny dále rozvíjel, v sirotčinci byly děti i během druhé světové války a byl zrušen až po Únoru 1948.

Jak již bylo řečeno, toto zařízení bylo především určeno pro úplné sirotky, kteří neměli žádné příbuzné. Byly sem přijímány především zdravé děti, protože zařízení nebylo určeno pro léčebné účely. Pokud sirotek trpěl nějakou chorobou, která mohla být například způsobena špatnými sociálními a hospodářskými podmínkami, ve kterých děti během války žily, pak byly léčeny v různých nemocnicích po celé republice. Vznikaly ovšem i různé speciální léčebny, které se specializovaly na léčbu válečných sirotků.

Na Tábořsku vznikla začátkem roku 1920 ozdravovna v Černovicích, která byla určená právě pro válečné sirotky. Toto zdravotní zařízení nebylo jediné, které využívalo čistý vzduch a krásnou krajinu v jižních Čechách, kde se často konaly i dětské tábory. Každé léto byly pořádány na Tábořsku pobyty pro české děti žijící ve Vídni.⁴³⁶

Prázdninové pobyty českých dětí z Vídně v letech 1922-1938 tvořily důležitou součást dějin Tábora a Tábořska v období mezi dvěma světovými válkami. Pobyt v českém prostředí přispěl ke zdokonalení jazyka, jako i k upevnění nebo rozšíření jejich příslušnosti k českému národu. V neposlední řadě působilo na vídeňské děti poznání jihočeské krajiny a historických památek, včetně slavné historie husitského Tábora.

Léčebna v Černovicích byla založena pomocí financí, které poslala skupina studentů českého původu z Ameriky. Tito studenti se sdružili kolem profesorky Anny Heybergrové, která měla své kořeny na Tábořsku a učila na Coe Collega v USA. Tato skupina studentů zajišťovala finanční chod nové dětské léčebny v prvních letech. V roce 1922 obdržela

---

⁴³⁶ Hlavním podmětem k soustředěné práci českých spolků ve Vídni byla snaha nahradit kvalitní sociální péči vídeňské radnice, která však podmiňovala zapojení českých dětí do svých akcí tím, že budou navštěvovat německé školy. Český školský spolek Komenský jako zřizovatel českých škol ve Vídni a jiných rakouských městech tak pečoval nejen o vyučování v českém jazyce, ale zřizoval také bezplatnou zdravotní péči českých školských lékařů a o prázdninách organizoval letní pobyty dětí. Tyto tábory byly organizované ještě před válkou. O prázdninách v roce 110 dětí a rok později 253 dětí pobývalo v různých českých okresech. KOŘALKOVÁ, Květa. *Prázdninové pobyty českých vídeňských dětí v Táboře a okolí v letech 1922-1938*. Tábořský archiv, 12/ 2003-2004.

ozdravovna od amerických studentů 20 000 Kč. Stejnou částku poskytla i Ministerstva sociální péče a zdravotnictví. Tyto dotace dovolily, aby úplní sirotci a polosirotci, kteří měli chudou matku, mohli být léčeni zdarma. Léčebna obdržela i mnohé dary od různých českých spolků. Pro nejchudší děti léčené v Černovicích daroval spolek „České srdce“ i oblečení.

Sama profesorka Heybergrová několikrát navštívila léčebnu a projevovala nad chodem léčebny chválu, ale i vyslovila několik připomínek. Žádala, aby se pacienti rychleji v léčebně střídali, aby se mohlo léčit více dětí. Také navrhovala, aby se personál léčebny snažil vytvořit pro své dětské pacienty domácí rodinné prostředí, aby se zde cítili jako doma.

Později, kdy se hospodářské a sociální podmínky v republice začaly zlepšovat, bylo rozhodnuto, že provoz léčebny bude odkázán jen na příjmy od Českých občanů. Úkol shánět finanční prostředky měl pražský výbor, který byl k tomuto účelu v roce 1920 sestaven, v čele s Alicí Masarykovou. Členové výboru byli významní lékaři a pedagogové. Nejdůležitějším úkolem tohoto orgánu bylo, shánět peněžní prostředky na provoz léčebny od českých podnikatelů, protože po ukončení přísunu peněz z Ameriky, se dostalo toto zařízení do finanční tísně. Tehdy velmi pomohl Československý červený kříž a také i okolní města jako město Tábor. Jejich obecní představitelé se báli toho, že po uzavření léčebny, přijdou zaměstnanci o zaměstnání. Tehdy začali pořádat různé koncerty, jeden z koncertů se konal v červnu v roce 1920. Všechny tyto dobročinné akce pomáhaly překonat nedostatek financí.

Léčebna byla otevřena 12. února 1920, kdy bylo přijato prvních 20 chovanců. Jejich počet se zvyšoval a přes prázdniny zde bylo léčeno 60 dětí. Během roku 1922 bylo léčeno celkem 87 dětí, z toho bylo 11 úplných sirotků a 49 polosirotků. Zbytek dětí mělo oba rodiče, ale často otec byl válečný invalida.

. V rámci pozemkové reformy ozdravovna obdržela jihočeský zámek, při němž se rozkládala velká ovocnářská a zelinářská zahrada. O zdraví dětí se staraly vychovatelky. Do ústavu přijížděl každý den lékař, jenž kontroloval jejich zdravotní stav. Lékař měl právo kdykoliv přijet neohlášen do léčebny a provést namátkovou kontrolu. V léčebně pracovaly zdravotní sestry, které zde působily v nepřetržitém provozu.

Měly se zde léčit všechny nemoci, které získali váleční sirotci kvůli své špatné sociální situaci. Trpěli různými nemocemi jako např. tuberkulózou, chudokrevností, nechutenstvím a z toho plynoucí podvýživou. Zde také byly léčeny děti, které trpěly dýchacími potížemi nebo měly ortopedické potíže jako například vykloubení kyčelního kloubu. Objevovali se zde také jedinci, kteří měli amputované končetiny po zranění způsobeném výbuchem miny.

Léčebna byla určena pro děti ve věku od 6 do 14 let. Doba léčebného pobytu trvala nejméně dva měsíce, ale mohla se prodloužit až na jeden rok. Bylo velmi dbáno na jejich hygienu, ráno i večer si museli pacienti vyplachovat ústa. Děti trávily velkou část dne venku na čerstvém vzduchu. V letních měsících na ústavní zahradě byly postavené velké stany, kde bydlelo až 70 dětí.

Pokud chovanci byli v ústavu delší dobu, museli zde navštěvovat ústavní obecní školu. Způsob vyučování byl upraven potřebám žáků. Dětské pacienti měli často z důvodu svého onemocnění prospěchové problémy, protože nebyli schopni se účastnit celého vyučování. Proto ústavní učitelé museli dbát na individuální zdravotní stav žáků. Učení bylo rozděleno na kratší úseky, které tolik žáky nevyčerpávaly, byly také využívány moderní pedagogické metody.⁴³⁷

Děti byly léčeny pomocí metod, která byla založena na využívání čistého vzduchu, dostatku odpočinku a jídla. V letních měsících měly děti možnost trávit celý den venku a pohybovat se po parku. Také svěřenci se mohli chodit koupat do nedalekého rybníka, který byl vzdálený 300 m od budovy léčebny. Toto sanatorium mělo vynikající výsledky, poněvadž většina dětských pacientů byla uzdravena. Po návratu domů pak ale mnohdy děti trávily často celý den na ulici, kde na ně číhala různá nebezpečí.⁴³⁸

7.1.2 Vdovy

Jak už bylo napsáno vedle invalidů, sirotků, dostávaly důchody od úřadu pro válečné poškození i vdovy. Tento důchod měl nahradit finanční prostředky, které by jim poskytoval manžel, samozřejmě, že tento důchod nevyřešil všechny potíže, které přinášel život rodin bez otce. Rodiny sirotků žily často ve velmi neutěšených podmínkách. Výška vdovského a sirotčího důchodu nepokryla životní náklady rodiny, proto musela matka chodit do zaměstnání, a tím neměla čas na výchovu svého dítěte. Vdovský důchod mohla pobírat manželka bývalého vojáka, který zahynul buď přímo na bojišti v rakouské armádě, anebo to byl invalida, který se vrátil ke své manželce domů, ale zde umírá kvůli svému zranění. Třetí možnost byla ta, že žena si vzala už válečného invalidu, který po určité době umřel.

---

⁴³⁷ NA, Fond Černovice - kartón 3, Dětská ozdravovna Coe Collega Camp v Černovicích u Tábora 1919-1932.

⁴³⁸ *Večerník Čas*, 9. 4. 1922.

Na tyto tři možnosti pamatovala část zákona o válečných poškozencích, která pojednávala o vdovských důchodech. Vdovský důchod od Úřadu pro válečné poškozence nahradil původní příspěvek.

Už v průběhu války dostávaly vdovy po padlých vojácích od rakouské monarchie příspěvek, jenž měl pomoc přežít vdově a jejím dětem. Tento příspěvek byl vyplácen na základě zákona ze dne 13. června 1880, čís. 70 z. Říšské rady. Tento zákon byl několikrát novelizován.

Důchody vdov podle zákona z roku 1912

Hodnosti vojáků	Pense vdovská		Úhrnem	Vychovávací příspěvek pro	Vychovávací příspěvek
	Sazba podle § 23 zákona z roku 1887 čís. 41 zák. říš.	50% příspěvek podle § 7 zákona z roku 1907 čís. 85 zák. říš.			
Infanterista	48	24	72	48	72
Svobodník	64	32	96		
Desátník	80	40	120		
Četař	96	48	144		
Šikovatel	120	60	180		
Šikovatel se mzdou přes 70 h denně	160	80	240		

Z této tabulky je zřejmé, že výška finančního příspěvku vdovám byla závislá na vojenských hodnostech jejich mužů. Čím vyšší vojenskou hodnost v Rakousko-Uherské armádě měl padlý voják, tím vyšší důchod manželka obdržela. Tato finanční dávka měla také sloužit jako sirotčí důchod pro její děti. Pouze u nejnižší hodnosti padlého vojáka, tj. u vojáka, dostávala vdova i vychovávací příspěvek na dítě.

Celkový vdovský důchod byl malý. Jak sám poznamenává Antonín Tůma ve své práci: *„Lze je proto pokládati jen za pouhý příspěvek k naznačenému účelu. I když připustíme, že v četných případech pomůže bude částečně tomuto nedostatku výdělkem práce pozůstalé vdovy nebo použitím jejího majetku i pozůstalých dětí, není pochybnosti, že ve většině případů bude nezbytně nutno, aby k účelu tomuto pomocí svou přispěli jiní ještě činitelé a fondy, ač ovšem nebude po ukončené válce vydán zákon nový, kterým by bylo lépe postaráno o tuto sociální potřebu než dosud“.*⁴³⁹

Pomáhaly stejné spolky, které pečovaly o sirotky. Spolky se především zajímaly o těhotné manželky padlých vojáků. Měly za úkol pro ně vyhledávat vhodné pracovní

⁴³⁹TŮMA, Antonín. *Jak jest postaráno o zaopatření a výchovu sirotů i vdov po padlých vojácích*. Praha, 1915.

příležitosti. Změna nastala po schválení zákona o válečných poškozených v roce 1920, kde byla také stanovena výše vdovského důchodu, a to ve výši 600 Kč ročně. Bývalé manželky padlých vojáků se musely nejprve přihlásit na okresní úřadovnu pro válečné poškozené. Na základě této přihlášky jim začaly úřady vyplácet vdovské důchody. Na tuto částku měly nárok všechny vdovy po vojácích, kteří padli na všech válečných frontách, na kterých rakousko-uherská armáda bojovala.

Na vdovský důchod měla za určitých podmínek nárok i žena, která se provdala za válečného invalidu po jeho návratu z fronty, který však zanedlouho zemřel. Stávalo se, že žena si brala invalidu jen proto, aby po jeho brzké smrti mohla dostávat vdovský důchod. Na tyto případy pamatoval zákon třemi podmínkami, které vždy musely být splněny, aby tato vdova mohla dostávat důchod od úřadu pro válečné poškozené. Tyto podmínky byly následující:

- byl-li té v době invalida aspoň z 80 % neschopen výdělků,
- vstoupil-li invalida ve svazek manželský před dokonáním 30. rokem, anebo v pěti letech po zjištění invalidity,
- trvalo-li manželství aspoň jeden rok, anebo bylo-li dříve přerušeno náhodnou smrtí manželovou.

Z tohoto je zřejmé, že žena, která se provdala za válečného invalidu, nemohla počítat s tím, že jí bude automaticky vyplácen vdovský důchod, když muž zemřel. Lze tudíž konstatovat, že žena, která se provdala za válečného invalidu, se musela o něj nejdříve dostatečně dlouho starat, a teprve posléze mohla očekávat po jeho smrti i finanční zajištění.

Často se stávalo, že žena, která se vdala za válečného invalidu, brzy zjistila, že život s ním je nad očekávání složitý. Jak bylo poznamenáno „*Manželka znala sice povšechně stav svého muže, ale domnívala se, že „snad to není tak zlé“, když však spatřila ránu, pahýl, s hrůzou se od něho odvrátila, ba mnohdy pojala proti němu instinktivní odpor, jenž další soužití činí nemožným. Snad rozvod odpomůže v tomto případě, zanechá však vždy v duši Invalidově bolest, jitrící ránu*“.⁴⁴⁰

Po rozvodu však neměla bývalá žena nárok na žádné odstupné.

Důchod byl ženám po invalidech vyplácen jen tehdy, pokud muž zemřel na nemoc způsobenou válečným zraněním. Jestli tato podmínka nebyla splněna a muž zemřel na

---

⁴⁴⁰Sociální služby. 1919, 1, 11.

chorobu, která s jeho válečným zraněním nesouvisela, neměla žena nárok na žádné peníze od zemských úřadů pro válečné poškozence.

Tato podmínka byla podle spolků nespravedlivá, protože tvrdili, že válečný invalida nemohl kvůli svému handicapu pracovat v takovém rozsahu a s takovou výkonností, aby dostatečně zabezpečit svoji rodinu, a také se nemohl pro své zdravotní postižení ucházet o zaměstnání, kde se platilo sociální pojištění. Zachovalo se mnoho žádostí žen po zemřelých válečných invalidech, kde prosí o vdovský důchod. Jedna z těchto žádostí, byla poslána na Ministerstvo sociální péče. Pisatelka v žádosti popisuje svůj příběh. Její manžel byl na frontě raněn do pravého oka a kvůli ztrátě oka byl mu uznán invalidní důchod. Za deset let však se objevila srdeční vada, na kterou zemřel. Tato srdeční vada nesouvisela s válečným zraněním, které utrpěl na frontě, a tím neměla manželka, ani její děti, žádný nárok na příspěvek. Důchod nebyl uznán ani vdově po manželovi, který si z fronty přinesl plicní nemoc. Byla mu sociálně-lékařskou komisí uznána jen 50%ní invalidita. Rodina se velmi zadlužila a nemohla dluh splácet, protože choroba manžela se zhoršovala. Tento velký dluh dohnal invalidu k sebevraždě. Jeho vdova po úřadu pro válečné poškozence požadovala vdovský důchod. Poněvadž však její manžel nezemřel na plicní chorobu, kterou utrpěl na frontě, neměla opět na finanční dávku nárok.⁴⁴¹

Výška vdovského důchodu byla stanovena na 600 Kč ročně. K tomuto důchodu se mohla v některých případech ještě připočítat určitá další finanční částka. První případ nastal, když se vdova starala o dvě nezaopatřené děti mladší 16 let. Tak jí byl zvýšen důchod na 900 Kč ročně. V zákoně byla ale podmínka, že součet všech sirotčích a vdovského důchodů nesmí v jedné rodině přesáhnout 1 800 Kč ročně. Jestliže by součet vdovského a sirotčích důchodů v jedné rodině převyšoval tuto částku, pak by byl krácen. Kdyby úřady zjistily, že vdova se o své děti řádně nestará, měly právo zastavit vyplácení důchodů. Vdova, které bylo více než 55 let, anebo byla plně práce neschopná, se její důchod zvýšil o 200 Kč ročně, tedy rodina dostávala celkem 800 Kč. Tento příjem byl jediný, který vdova obdržela. Tato částka byla menší než ta, kterou dostávali civilní invalidé od svých pojišťoven.

Právo na vdovský důchod zanikl, když se žena znovu vdala. Než právo na penzi zaniklo, obdržela však od zemského úřadu pro válečné poškozence tzv. odbytné. Tato finanční dávka se skládala z trojnásobku vdovského důchodu. Pokud žena znovu ovdověla nebo se rozvedla, měla opět právo pobírat vdovský důchod po padlém vojákově.

---

⁴⁴¹ NA, MSP, kartón č. 501 - Žádosti vdov o důchod.

Do složité situace se dostala žena, která měla větší obydlí a nepotřebnou část pronajímala např. cizímu muži. V tomto případě se vyskytovaly případy, kdy sousedé donášeli úřadům, že žena ačkoliv pobírá vdovský důchod, tak žije s jiným mužem a peníze pobírá nezákonně.

Tyto dávky dostávaly všechny vdovy podle zákona z roku 1920 o válečných poškozených. Změna nastala po schválení novelizace této normy v roce 1922. Na rozdíl od ostatních skupin, pro které tato změna zákona znamenala zlepšení, přinesla výrazné zhoršení vdovám a to zejména u vdov, které neměly děti a byly mladší než 55 let. Tato skupina vdov zcela přišla o nárok na důchod. Výjimku tvořily pouze ženy, které měly uznanou vyšší než 30%ní invaliditu. Na zjištění stupně invalidity vdov byly využívány sociálně-lékařské komise, které přiznávaly výše důchodů i válečným invalidům.

Proti tomuto paragrafu zákona o vdovách protestovaly spolky. Argumentovaly tím, že vdovy musejí projít sociálně-lékařskými prohlídkami, stejnými jako váleční invalidé. Ukazovalo se, že tyto prohlídky nemají valnou pověst, poněvadž členové těchto komisí se snaží ušetřit státní peníze, a tím přiznávají malé důchody. Také se zdůrazňovalo, že tyto sociálně-lékařské komise budou finančně více nákladné než, kdyby byl všem vdovám vyplácen důchod. Bylo třeba ještě připomenout, že každá manželka utrpěla ztrátou svého manžela psychický šok, který se podepsal na jejím zdraví. Z tohoto důvodu by prý měla každá vdova mít nárok na plný vdovský důchod.⁴⁴²

Vedení úřadů pro válečné poškozené však tvrdilo že: *„Lékaři jsou povinni při odhadu výtěžné nezpůsobilosti u žen bráti náležitý ohled na zvláštní ústrojí ženského těla, odlišného od ústrojí těla mužského a i na okolnost, že u bezdětných vdov při výtěžné nezpůsobilosti nad 30 % se rozhoduje o nároku na důchod a nemělo by docházet k tomu, že bude bezmocná žena odkázána jen na svůj výdělek“*.⁴⁴³

I když jednotlivé spolky znovu poukazovaly veřejnosti, že vdovský důchod je nespravedlivý a pokoušely navrhnout některé změny, tyto snahy ale nebyly vyslyšeny.

Největší potíže byly s výší důchodu. Podobně jako u sirotků, ani vdovský důchod nemohl vystačit na pokrytí všech životních nákladů. Vdova musela pracovat, aby uživila sebe a své děti. To však nebyla žádná novinka, protože práce žen byla rozšířená už v 19.

---

⁴⁴²Nový život. 1922, 6, 5.

⁴⁴³Sociální služby, 1923, 5, 7-8.

století. Tento trend byl vyvolán především tím, že pouhý manželův plat nestačil uživit celou rodinu.⁴⁴⁴

Podle rakouských statistik žilo v roce 1900 v českých zemích 4,8 miliónu žen. Z tohoto počtu pracovalo v Čechách 15 %, ve Slezsku 17,1 % na Moravě 16,5 % žen. Většinou byly ženy zaměstnávány jako dělnice. Během prvního desetiletí 20. století však došlo ke značným změnám v pracovním zařazení žen v českých zemích. Zvýšil se počet dělnic, a to téměř o 80 000 tisíc. Tento nárůst byl způsoben zvýšením průmyslové produkce a vyšší poptávkou po pracovní síle a také i tím, že právě z ekonomických důvodů musel do zaměstnání nastoupit značný počet žen. Za toto desetileté období se zvýšil počet zaměstnanců o 57 900. Během posledních desetiletí se zvyšovala i odborná úroveň žen, protože měly možnost studovat na různých odborných školách. To mělo za následek, že ženy mohly být zaměstnány nejen jako nekvalifikované dělnice, ale i na různých úřadech. Našly si uplatnění i v dalších profesích, třeba jako učitelky a vychovatelky. Nejvíce žen pracovalo na poštách, kde jich bylo v roce 1910 téměř 38 %, ovšem zde zastávaly vesměs jen nižší úřednické pozice.⁴⁴⁵

Změna nastala po vypuknutí války. Mobilizovaní muži již nemohli dále vykonávat svoje povolání, protože hromadně odcházeli na frontu, proto byly na jejich místa umístovány ženy. „Ženy vesnické se chopily rádlu a cepu, řídily potahy a stroje“, s trochou nadsázky lze říci, že válka urychlila proces emancipace českých žen – a to nejen v souvislosti s jejím začleňováním do profesí dosud vyhraněných mužům.⁴⁴⁶ Když skončila válka a muži se vrátili z fronty domů opět ke svému zaměstnání, často se u nich objevovaly názory, že by se měly ženy jen starat o děti a vést domácnost.

Je nutné připomenout, že válečné vdovy neměly takové důchody, které by je finančně zabezpečily. A dokonce válečné vdovy, které neměly alespoň dvě děti, musely chodit do práce, protože neměly nárok na žádný důchod. Těmto vdovám pomáhaly při hledání vhodného zaměstnání různé státní a soukromé instituce. Úřad pro válečné poškozence mohl

---

⁴⁴⁴ První zmínky o úpravě práce žen se objevily roku 1854 v Horním zákoně, kde bylo určeno, že fyzické zatížení žen musí být v pracovním řádu každého dolu stanoveno tak, aby nebyl poškozován jejich organismus. Tuto zásadu rozšířil živnostenský řád z roku 1859 i na ostatní větší průmyslové závody. Přesto sociální zákonodárství upravovalo jen některé otázky, kdy ženy nesměly pracovat v šestinedělí, v noci a v některých taxativně vymezených oborech, například v dolech nebo ve stavebnictví. Jinak ženy nebyly vůči mužům nijak zvýhodněny ani zákonně chráněny.
EMEROVÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha : Libri, 1998.

⁴⁴⁵ SOUKUPOVÁ, Marie. *Sociální postavení ženy v české společnosti na počátku XX století*. Praha : FF UK, 1979.

⁴⁴⁶ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha : Lidové noviny, 2001.

nabídnout vdovám licenci na provoz různých provozoven. Okresní úřadovny jim přidělovaly licence na prodej tabáku, případně i na nádražní restaurace. Mohly také požádat o přidělení zemědělské půdy v rámci pozemkové reformy. Tyto licence obdržely vdovy, podobně jako invalidé přednostně, a také i ony poukazovaly na stejné nedostatky, ke kterým docházelo. I tyto stížnosti vdov se objevovaly na stránkách spolků válečných poškozců.

Na příklad v roce 1922 byla celková finanční částka na rozvoj živností vdov, ve výši 564 500 Kč, rozdělena následujícím způsobem:

Přehled finančních darů vdovám

Živnost	Počet případů	Kč
Trafiky	123	369 700
Obchod s potravinami	24	45 600
Obchod střížní a galanterní	31	77000
Obchod uhlím	3	6300
Pohostinství	1	2000
Stroje šicí a pletací	15	26 016
Opravy domků	2	9000
Koupě pozemků	2	12 000
Kauce	1	2000
Různé	8	14 967
Celkem	210	564583

Z této tabulky vyplývá, že nejvíce vdovy provozovaly trafiky, na jejich činnost byla věnována více než polovina celkové částky. Počet žen, které obdržely dotaci na provoz živnosti, byl jen malý. Většina žen musela shánět částky jinde, než u úřadu pro válečné poškozence.

Zaměstnávání vdov se negativně odrazilo i na výchově dětí, protože žena musela chodit do práce na celý den a neměla dostatek času na výchovu svých dětí. Proto v roce 1924 padl návrh, aby byl pro tyto ženy zvýšen vdovský důchod, ale návrh nebyl schválen.

Zlepšení postavení vdov nastalo až v roce 1930, kdy se znovu měnil celý zákon o válečných poškozcích. Největší změna byla u vdov, které byly starší než 55 let nebo u těch, které měly vysoký stupeň invalidity. U této skupiny žen se jejich zvyšoval důchod o 350 Kč ročně. Původní důchod pro tuto skupinu žen byl 900 Kč, takže po úpravě v roce 1930 činil jejich výsledný důchod 1250 Kč. Zvýšení vdovského důchodu se týkalo celkového počtu 14 000 vdov, které dovršily stáří 55 roků.

Ani výše zmíněné zvýšení důchodů představitele Družiny válečných poškozených dostatečně neuspokojovalo. Argumentovali tím, že žena po válce musela pracovat za dva, aby dětem mohla dát najíst, obléknout je a vychovat je ve zdárné lidi. Proto by si vdovy po padlých vojácích zasloužily větší důchod.⁴⁴⁷ Znovu padl návrh, aby každá vdova i bez zdravotního handicapu dostávala peněžní dávku, která by pokrývala její životní náklady. Tato snaha však do konce trvání první republiky nebyla uskutečněna.

Vdovský důchod u žen, které přišly o muže na rakouské frontě, byl obdobou i u žen, které přišly o manžela, ale ten byl zaregistrován u některé úrazové pojišťovny. Podle zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří z roku 1924 měla vdova nárok na polovinu základního důchodu. Tento výsledný vdovský důchod se zvyšoval, ještě tím když žena vychovávala děti. Tyto finanční dávky se však snižovaly, u většího počtu dětí. Navíc tato rodina bez živitele, kde žily děti, měla nárok i na sirotčí důchod.⁴⁴⁸

7.1.3 Předkové

Nově utvořený československý stát také pamatoval na rodiče a sourozence padlých vojáků, kteří nebyli výdělečně schopni se uživit vzhledem ke stáří a zároveň i o sourozence, kteří navštěvovali ještě školu nebo měli nějaký zdravotní handicap znemožňující vlastní ekonomický život a jejich rodiče je už nemohli materiálně zabezpečit. Bylo tedy nutné přijmout zákon, který by stanovil sociální zabezpečení i pro tuto skupinu.

Tento názor vycházel z tradic a zvyklostí v našich zemích. Zde přetrvávala podoba rodiny z 19. století, která byla založena na tom, že staří rodiče předali svoje hospodářství svému zpravidla nejstaršímu synovi a ten měl za povinnost je finančně zajistit pro zbytek života. Jestli v době předání rodinného hospodářství zde byly i nedospělé děti, jeho povinností bylo i živit je. Tato povinnost platila i po 1. světové válce, protože starobní důchody pro všechny obyvatele v dnešním pojetí tehdy ještě neexistovaly.

To byl důvod, proč v zákonech o válečných poškozených byly přijaty paragrafy, které přidělovaly důchody předkům. Výše těchto důchodů byla 400 Kč ročně na jednu osobu. To znamená, že když voják zanechal doma oba staré rodiče, tak dostávali celkem 800 Kč ročně. Když s rodiči ve společné domácnosti žil i jeden, nebo více sourozenců, kteří nebyli schopni

---

⁴⁴⁷ *Nový život*. 1930, 15, 46.

⁴⁴⁸ Vdova se 3 dětmi obdrží 20 %, každé dítě 15 %. Vdova se 4 dětmi obdrží 16 a 2/3 %, každé dítě 12 1/2 %
Vdova s 5 dětmi obdrží 14 2/57 %, každé dítě 10 10/19 %. Vdova se 6 dětmi obdrží 12 4/33 %, každé dítě 9 1/11 %.

se živit, pak dostávali další důchod ve výši 400 Kč. Tato částka byla ale vyplácena jen tehdy, pokud byly splněny obě podmínky.

První podmínkou bylo, že na důchod měli právo rodiče pouze tehdy, když jim nebyly vypláceny vdovské nebo sirotčí důchody. Pokud byly přiznány vdovské nebo sirotčí důchody, musela se o rodiče starat a živit ho nová rodina.

Druhá podmínka pro vyplácení důchodů předků byla stanovena tak, že bylo nutné dokázat, že byli závislí na svém synovi. K tomuto účelu rodiče a sourozenci museli vyplnit dotazník, ve kterém museli doložit, že smrt vojáka má rozhodující vliv na jejich životní úroveň. Dotazník byl odeslán na okresní úřadovnu pro válečné poškozence, kde se rozhodovalo, zda mají na důchod právo či nikoliv. Obsahoval i různé otázky, jimiž se zjišťovalo, zda voják obdržel od rodičů rodinný majetek, a tím bylo jeho povinností rodiče živit. Při splnění obou podmínek byl pro rodiče padlého vojáka uznán důchod okresní úřadovnou pro válečné poškozence.

Vyskytly se však i případy, kdy rodiče zemřelého vojáka už nežili, ale zanechali po sobě zdravého syna a handicapovaného sourozence. Pokud zdravému synovi odevzdali živnost, pak měl syn povinnost se postarat i o svého postiženého sourozence. Když však tento bratr ve válce padl, již nemohl svého sourozence materiálně zajistit. Tento problém se vyřešil tak, že handicapovaný sourozenec dostával důchod, který byl stejně vysoký, jako důchod předků. Bratr nebo sestra museli napsat žádost o důchod k okresní úřadovně a v ní zdůvodnit, proč by jim měl být přiznán důchod. Tyto žádosti však neschvalovaly okresní úřadovny válečných poškozenců, ani zemské úřady, ale byly odesílané z celé republiky na jedno místo, a to na Ministerstvo sociální péče, kde bylo rozhodnuto, bude-li žádost sourozence o důchod přiznána nebo odmítnuta.⁴⁴⁹

Jako příklad nám může posloužit příběh jedné ženy, která byla mentálně postižená. Její rodiče předali své hospodářství synovi jejímu bratrovi, který se měl o ni postarat. Po vypuknutí války byl odveden na frontu, kde padl a hospodářství se již nemohl nikdo další ujmout, a tím by sestra neměla žádný příjem. Tato žena se obrátila na svoji okresní úřadovnu pro válečné poškozence, aby jí byl přiznán důchod. S pomocí lékařského doporučení, které jasně dokazovalo, že žadatelka se nemůže sama živit, byl jí důchod přiznán.⁴⁵⁰

---

⁴⁴⁹ *Nový život*. 1932. 16, 43.

⁴⁵⁰ NA, MSP - kartón 459 - žádost sestry po vojínovi ze dne 4. 9. 1922.

Na sociální podmínky předků a sourozenců upozorňovaly spolky prostřednictvím svých časopisů. Opět byla negativně hodnocena péče o předky a sourozence. Podobně jako u ostatních skupin válečných poškozců bylo vytýkáno, že je důchod velmi nízký. Jak již bylo napsáno, roční důchod předků a sirotků činil 400 Kč. Tato částka byla jediným příjmem pro osobu. K této částce byl ještě přičten drahotní příplatek a výslední důchod tudíž činil 600 Kč. Podle názorů spolků, tato finanční částka nemohla vůbec pokrýt ani základní životní potřeby. Navíc v období vlády tzv. panské koalice a v době velké hospodářské krize bylo snahou snížit tyto důchody předků a sourozenců. Tyto vládní předlohy byly kritizovány Družinou válečných poškozců. Argumentovali tím, že předci dostávají denně 1,66 Kč. Tato denní částka byla velmi malá a stěží pokrývala ty nejnnutnější životní náklady. Proto nebylo možné, aby tato finanční dávka byla ještě snížena.⁴⁵¹

Nyní je zapotřebí se zmínit o invalidech, kteří byli v kompetencích Ministerstva národní obrany.

7.2 Sociální péče Ministerstva národní obrany

Ministerstvo sociální péče mělo v kompetenci pouze invalidy z vojáků, kteří byli odvedeni na základě mobilizace z roku 1914. Postupem času byli do správy Ministerstva sociální péče zařazováni i další občané například ti, kteří se stali invalidními v důsledku plnění povinností v rámci povinné základní vojenské služby.⁴⁵²

O zbytek vojenských invalidů se staralo Ministerstvo národní obrany. Sem patřili příslušníci bývalé rakouské a důstojníci nově zřízené československé armády. Tento úřad se také staral nejen o zdravé legionáře, ale i o ty, kteří přišli ve službě v zahraničních armádách o zdraví a utrpěli poranění s následkem celoživotní invalidity. Tento úřad se také staral o pozůstalé po padlých vojácích.

V roce 1923 mělo Ministerstvo národní obrany v evidenci celkem 14 300 osob, ze kterých se při plnění povinnosti ve vojenské službě stali invalidé. Z tohoto počtu bylo 9000 legionářů-invalidů a zbytek tj. 5300 bylo předválečných nebo poválečných vojenských invalidů.

---

⁴⁵¹ *Nový život*. 1932, 16, 31.

⁴⁵² Zákon ze dne 31. ledna 1922, jímž se upravuje péče o invalidní vojíny ze stavu mužstva po válce světové a o pozůstalé po vojínech ze stavu mužstva.

Toto ministerstvo zabezpečovalo úkoly jak sociální, tak i medicínské, to znamená, že Ministerstvo národní obrany poskytovalo lékařskou péči ve svých zařízeních a zároveň vyplácelo invalidní důchody. Zákon, podle něhož byla tato péče poskytována, byl československým parlamentem schválen až v roce 1922. To je o dva roky později, nežli zákon o požitcích válečných poškozců v roce 1920. Tento dvouroční posun vyvolal některé komplikace ve výpočtu důchodů především u legionářů, kteří po návratu do vlasti byli nejprve dáni do kompetence Ministerstva sociální péče.

Tak vedle sebe existovaly dva sociální systémy, které měly podobné úkoly, a to zdravotní a sociální péči o jedince, kteří byli poškozeni vojenskými událostmi. To vyvolávalo časté rozpory a nedorozumění mezi oběma institucemi, tak i mezi spolky, poněvadž mezi oběma systémy byly značné rozdíly.

Ministerstvo národní obrany mělo samostatnou zdravotnickou síť, která se skládala ze samostatných zdravotnických orgánů, jimiž byly nemocnice, léčebné ústavy, lázeňské ústavy, Invalidovny, sklady. V prvním období po válce byl na našem území velký počet vojenských zařízení, kde se léčili zranění vojáci. Postupně se počet snižoval a nakonec zůstalo pouze 12 divizních nemocnic, které byly rozmístěny rovnoměrně po celé republice. Tyto posádkové nemocnice měly všechna základní oddělení jako je chirurgie, stomatologické oddělení nebo krční, nosní a ušní oddělení. Devět nemocnic bylo v Čechách na Moravě, na Slovensku dvě a jedna na Podkarpatské Rusi.

Největší a nejznámější nemocnicí byla nemocnice v Praze na Karlově. Ta byla po vzniku republiky nově opravena a zmodernizována. Tato přestavba byla provedena pod vedením lékaře Fišera.⁴⁵³ V nemocnici se nacházely nejmodernější přístroje a byly zde zaměstnány největší kapacity v zemi. Podle vzoru této nemocnice se měly přestavět i všechny ostatní vojenské nemocnice v Československu.⁴⁵⁴

Kromě nemocnic měla vojenská správa tři speciální léčebné ústavy. Vojenský ústav pro plicní choroby v Šternberku, který působil od roku 1918 do roku 1938. Vojenský ústav v Matliarech vznikl roku 1920. Vojenský ústav pro choroby nervové a duševní v Trnavě vznikl v srpnu roku 1929 z tamní posádkové nemocnice.⁴⁵⁵ Lázeňské službě sloužily vojenské lázeňské ústavy v předních lázeňských místech, Františkovy lázně od roku 1919 do

---

⁴⁵³ Dr. Fišer byl na studiích v USA a tam se přidal k legiím.

⁴⁵⁴ *Tribuna*, 27. 5. 1922.

⁴⁵⁵ V těchto léčebných ústavech byli hospitalizováni válečné poškozcenci, kteří patřili do působení Ministerstva sociální péče.

roku 1938, Jáchymov, Karlovy Vary, Luhačovice a Piešťany. Tyto lázeňské vojenské ústavy skončily po Mnichovu.⁴⁵⁶

Jedno z největších a nejstarších lázeňských zařízení bylo v Karlových Varech, které bylo obnoveno v roce 1920. Tím bylo navázáno na zařízení, které v největším lázeňském městě existovalo od roku 1832. Tehdy byla postavena městská nemocnice, na kterou přispěl sám císař. Za tuto službu zde mohla rakouská armáda umisťovat některé zraněné vojáky. Postupem času se zvyšoval počet vojenských pacientů léčících se v této nemocnici.

Protože zde byla stále větší potřeba léčit nemocné vojáky, byla obětavými jednotlivci zahájena sbírka k postavení vlastního lázeňského domu. Ale dříve než sbírka dosáhla dostatečné výše, byl tento plán uskutečněn tím, že arcibiskup erlauenský Ladislav Pyrker z Eslö Eör zakoupil z vlastních peněz jednopatrový dům čís 516 v ulici Mariánskolázeňské, zvaný tenkrát „Zur Tulpe“ a dal přistavět druhé patro. Zřídil ho jako léčebný dům pro nemajetné důstojníky a věnoval ho vojenské správě. Tento dům byl roku 1839 převzat vojenskou správou a pojmenován „*Důstojnický vojenský lázeňský dům v Karlových Varech*“ (*Ofiziersbadehaus in Karlsbad*) a slavnostně otevřen 4. července roku 1839. Právo na léčení měli důstojníci bez rozdílu hodnosti. Míst bylo 6, doba léčebná 5 neděl, ale většinou bylo její trvání určováno podle dobrého zdání ošetřujícího lékaře. Byly zde přijímány i osoby s těžšími chronickými chorobami jako na příklad cukrovka, záněty žlučníku, zduření jater, žaludeční vředy.

Během světové války bylo toto zařízení zrušeno a místo něho vznikla vojenská nemocnice. Po ukončení konfliktu a vzniku samostatné republiky byla léčebna opět dána do správy Ministerstva národní obrany. Byli zde léčení jak důstojníci, tak mužstvo.⁴⁵⁷

V Československé armádě sloužili také vojenští lékaři. Jejich postavení ve společnosti bylo velmi komplikované. Neměli takovou úctu a vážnost jako civilní lékaři. Tato nevalná pověst byla zděděná z doby felčarů, kteří se snažili pouze zachránit zraněné vojáky na bojišti. Jak se medicínská věda zdokonalila a pronikly do ní různé vědecké poznatky, začalo se měnit i poslání vojenských lékařů. Zůstávali v nemocnicích, kde poskytovali nejen nejmodernější medicínskou péči, ale dbali o to, aby byla dodržována vojenská kázeň a morálka. Také měli specifické zkušenosti s léčbou při válečném zranění.⁴⁵⁸

---

⁴⁵⁶ SANDER, Rudolf. *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939*. Sborník archivních prací, 1985, 25.

⁴⁵⁷ *Důstojnické listy*, 1935, 15, 27.

⁴⁵⁸ *Tribuna*, 27. 5. 1922

V roce 1926 bylo ošetřeno vojenskými lékaři 56 305 osob a u 21 165 vojáků bylo provedeno zubní ošetření.⁴⁵⁹

Ze zákona z roku 1922 měl také důstojník a příslušník československých ozbrojených sil právo na ubytování v Invalidovnách. Pobyt v těchto zařízeních byl možný pouze pro příslušníky vojenských a bezpečnostních sil a nevztahoval se na válečné poškozence, kteří byli vedeni v resortu Ministerstva sociální péče. Počet míst v Invalidovnách byl omezen a nemohl uspokojit všechny zájemce. V Čechách byla zřízena jen jedna Invalidovna, a to v Praze v Karlíně.

Situace se ještě komplikovala tím, že byly postupně omezovány prostory v karlínské Invalidovně a byly zde umístěny instituce pečující o zraněné invalidy, kteří patřili do kompetence Ministerstva sociální péče. Jestliže mělo MNO v péči kolem 15 000 invalidů, bylo jisté, že jen nepatrná část invalidů má šanci, být ubytována v Invalidovně. Zbylí, ať měli ze zákona právo na ubytování v Invalidovně, nemohli být uspokojeni.

Proti omezování ubytovacích míst v tomto zařízení protestoval „*Svaz československého důstojnictva*“.⁴⁶⁰ Vedení tohoto svazu sepsalo petici, ve které se dovolává zákonného práva, aby byla možnost ubytování v některé Invalidovně. Toto právo bylo dáno ve zmiňovaném zákoně o požitcích osob ve vojenské službě. Jak dále bylo uvedeno v petici: „*Služba vojenská všem příslušníkům armády, zvláště pak důstojníkům a rotmistrům jako cvičitelům mužstva množství nebezpečností pro zdraví a tu je právě úkolem státu, aby vojenskou správu vybavil potřebnými ústavami, kde by zdraví pozbyvší příslušníci vojska byli doživotně zaopatřeni. To právě jest to úkol vojenská správa, aby pečovala o zmrzačené a onemocnělé vojáky bez rozdílu hodností, zrovna tak jako se starají jiná odvětví státní správy o své zaměstnance, kteří zraněním nebo pro nemoc se stali ke službě nezpůsobilý*“.⁴⁶¹

Zmiňovanému svazu se nelíbila představa, že Invalidovna v Karlíně bude sloužit pouze pro úřednické účely a ubytování vojenští invalidé se vystěhují mimo Prahu. Vedení svazu mělo pochyby, zda umístěním zemského úřadu pro válečné poškozence nebyl porušen odkaz zakladatele Invalidovny Strozziho, který zde chtěl vybudovat útulek pro válečné invalidy. Také byl podán protest proti tomu, aby bylo v karlínské Invalidovně umístěno výrobní družstvo válečných poškozenců.

---

⁴⁵⁹ *Večerník českého slova*, 2. 9. 1927.

⁴⁶⁰ Tento „Svaz československého důstojnictva“ vznikl po válce spojením několika spolků důstojníků, které již existovaly.

⁴⁶¹ VHA. 66-1,11 - Svaz československého důstojnictva- dopis k brannému výboru senátu ze dne 6. 12. 1924.

Dále svaz protestoval proti tomu, aby budova Invalidovny sloužila úřadu Ministerstva sociální péče a aby původní obyvatelé byli vystěhováni mimo město Prahu. Bylo poukazováno na to, že v hlavním městě mají tito obyvatelé lepší možnosti, jak sehnat zaměstnání, lepší kulturní vyžití a další výhody. Bylo zdůrazňováno, že pro běžného člověka: *„Který se může všude všelijak rozptýliti, je to na první pohled věc příliš malicherná, ale kdo má s invalidy co činiti, pochopí, že právě po této stránce jest Invalidovna pražská útlukem přímo ideálním, poskytujíc různým lidumilným korporacím a jednotlivcům často příležitost připravit těm nejtěžším invalidům, kteří se z lože nemohou hnouti a o nichž takřka nikdo neví, časté a vítané zábavy ať hudební nebo jiného druhu. Invalidé pak, kteří se mohou pohybovat aspoň o berlích, protézách nebo na vozících, vyjíždějí si zejména v létě k různým koncertům sami a je to na nich znáti. Něco podobného nemohli by míti někde na vzdáleném venkově, kde zřídka, nějaký koncert se pořádá“.*⁴⁶²

Vedle rakouských důstojníků zde bydleli i invalidé, kteří byli zařazeni pod Ministerstvo sociální péče. Tito obyvatelé podle velitelství Invalidovny přinášejí komunistické myšlenky, které podřívají autoritu vedení Invalidovny. Jak již bylo zmiňováno v části pojednávajících o ústavech, v komunistickém deníku Rudé právo vycházely články, v kterých se kritizovalo vojenské vedení, které zavádělo různá nedemokratická vojenská pravidla. Těmto pravidlům se museli podrobit, jak důstojníci, tak i invalidé ze sociální péče. Tyto nepokoje ustávaly, jak se postupně dařilo umísťovat válečné invalidy do běžného života a nacházet pro ně uspokojivé zaměstnání. V Invalidovně zůstávali pouze ti s nejtěžším postižením, ti kteří spadali do kompetence Ministerstva národní obrany.

V roce 1924 žilo v Invalidovně 12 invalidních důstojníků a 94 předválečných invalidů. Tito obyvatelé se řídili pravidly danými Ministerstvem národní obrany. Mimo těchto důstojníků zde bylo ještě 120 válečných poškozců, kteří patřili do správy Ministerstva sociální péče.

Jak už bylo v předcházejících kapitolách popsáno, karlínská Invalidovna omezovala své ubytovací místa a místo nich docházelo k rozšiřování kancelářských prostor. Nakonec byli ubytovaní vojenští invalidé přestěhováni do nově postavené budovy v Hořicích.

Pobyt v těchto zdravotnických a sociálních zařízeních Ministerstva národní obrany nebyl pro důstojníky zdarma, ale nebyl jim pozastaven důchod. Tento poplatek činil denně 10 Kč a pro nemajetné činil 5 Kč. Tyto ceny, které byly přijatelné, chtěli využít i členové

---

⁴⁶² VHA 66-1,11 - Memorandum - vznik nadace Strozziho dne 26. 2. 1923.

rodin důstojníků. Byl podán návrh, aby byli v těchto vojenských zařízeních léčeni i rodinní příslušníci. Tento návrh však přijat nebyl. Důvodem k odmítnutí bylo to, že vojenská zdravotní správa nemá dostatek lékařů, kteří by jim mohli poskytnout odbornou lékařskou péči.⁴⁶³

Dalším úkolem Ministerstva národní obrany bylo poskytovat důchody těm vojákům a legionářům, kteří se dožili 60 let. Též mělo Ministerstvo národní obrany poskytovat důchody těm vojákům, kteří při plnění své vojenské povinnosti utrpěli zranění s následkem částečné nebo úplné invalidity. V zákoně byly jasně vyjmenované jednotlivé choroby a zranění a u nich byly uvedené finanční dávky, které byly stanoveny v roce 1922.⁴⁶⁴

Dávky byly následující:

- Když pozbyli bez vlastní úmyslné viny způsobilosti k vojenské službě zraněním nebo těžkou poruchou zdraví, způsobenou při vykonávání činné služby nebo zvláštnostmi vojenské služby nemají nároku na vyšší výměru - 600 Kč

Když za okolností, označených v bodu a),

- Pozbyli jedné ruky nebo nohy, obou rukou nebo nohou, ale mohou ještě používat loketních a kolenních kloubů, za každou končetinu - 1200 Kč
- Oslepli na jedno oko - 1800 Kč
- Pozbyli celé horní nebo dolní končetiny, nebo obou horních nebo dolních končetin, za každou končetinu - 1800 Kč
- Ohluchli na obě uši, pozbyli řeči, nebo utrpěli těžká poškození, která nejsou zvláště uvedena v odstavci b) až g), ale která se rovnají ztrátě celé horní nebo dolní končetiny (poruše zdraví) tohoto stupně - 1800 Kč
- oslepli na obě oči, nebo se stali tak slabozrakými, že mohou pouze rozeznávat veliké předměty jen na nejbližší vzdálenost, nebo rozlišovat světlo ode tmy - 4200 Kč.
- Jsou úplně ochrnuti - 4200 Kč
- Nemůže-li poškozenec trvale vládnouti končetinou, vyměří se mu přídavek jako při trvalé ztrátě končetiny.

---

⁴⁶³ VHA - Léčení invalidů a jejich rodin, 19. 2. 1925.

⁴⁶⁴ Zákon ze dne 31. ledna 1922, jímž se upravuje péče o invalidní vojíny ze stavu mužstva po válce světové a o pozůstalé po vojínech ze stavu mužstva.

Kdyby se měly porovnat důchody, které dostávali invalidé ve správě Ministerstva sociální péče a invalidé, kteří spadali do kompetence Ministerstva národní obrany, je závěr tento: Těžce zraněný voják, který byl buď slepý, nebo zůstal trvale ochrnutý a spadal pod vojenskou správu, měl nárok na důchod ve výši 4200 Kč. Zatímco stejně postižený invalida po zvýšení důchodů v roce 1922, kterému sociálně- lékařská komise při zemských úřadech pro válečné poškození přiznala nejvyšší stupeň invalidity, dostával od státu pouze 3600 Kč. Porovnání u nejvíce handicapovaných osob je jednoduché. Horší je provést porovnání u lehčích případů, poněvadž lze těžko určit, jaký by důstojník dostal stupeň invalidity. Všeobecně se však uvádělo, že lepší sociální zabezpečení má ten, kdo spadá do kompetence Ministerstva národní obrany, než ten, kdo spadá pod úřady pro válečné poškození.

V československé armádě sloužily i ženy jako ošetřovatelky. Mohly zde být vedeny jako výpomocný personál při velkých vojenských konfliktech nebo jako armádní zaměstnankyně. Když při plnění této vlastenecké činnosti byly ošetřovatelky zraněné, byl jim také poskytován invalidní důchod. Ten byl ve výši 1200 Kč ročně.

Ministerstvo národní obrany se muselo postarat i o pozůstalé po padlých příslušnících ozbrojených sil, kteří zahynuli ve výkonu vojenské služby nebo padli v boji s nepřítelem ve válce. Důchody byly vypláceny jak vdovám, sirotkům a předkům podobně, jak to bylo u válečných poškozených. I v důchodech pro pozůstalé existovaly odlišnosti mezi systémy Ministerstva národní obrany a Ministerstva sociální péče. Základní rozdíl byl v tom, že pozůstalí po vojácích padlých ve válce měli výšku důchodu stejnou, zatímco rodinní příslušníci po padlých vojácích, kteří spadali pod Ministerstvo národní obrany, měli nárok na důchod podle toho, jakou měli vojenskou hodnost a jaký plat pobírali. Také v zákoně o vojenských požitcích platily různá omezující pravidla, podle nichž byly důchody předků vypláceny.

Žena, které zemřel manžel, profesionální voják, měla právo na důchod pouze tehdy, když splňovala určité podmínky. Za prvé musel muž zemřít po desetileté vojenské službě. Jestli zemřel dříve, vdově nebyl poskytnut žádný důchod. Vdovský důchod byl vyplácen také tehdy, když profesionální voják padl v boji s nepřítelem ve válce nebo když už před smrtí pobíral důchod kvůli své invaliditě nebo svému stáří.

Jak bylo uvedeno, výška vdovského důchodu se vypočítávala z toho, jaký měl plat zemřelý manžel. Její důchod byl 75 % z manželova platu. Pokud muž pobíral invalidní nebo

starobní důchod, tak po jeho smrti dostávala jeho žena 50 % této částky. Výsledný vdovský důchod musel být ale vyšší než 1 500 korun ročně.

Pokud se vdova po vojákově znovu provdala, mohla si vybrat ze dvou možností. První možnost, byla ta, že ženě po druhé svatbě byl zastaven důchod a ani nedostala žádné tzv. odbytné. Výhodou však bylo, že jestli opět ovdověla nebo se rozvedla, byl jí důchod po prvním manželovi vyplácen. Stávalo se, že po smrti druhého manžela měla po něm nárok také na důchod. Pak dostávala ten, který byl vyšší. Druhou možností bylo to, že ženě byl ještě po tři roky vyplácen její důchod. Když však její druhý manžel zemřel, nemohla již Ministerstvo národní obrany žádat znovu o vdovský důchod.

Ministerstvo národní obrany muselo poskytovat také sirotčí důchody. Ty byly vypočítávány z vdovských důchodů, a to tak, že každé dítě dostávalo jednu polovinu výše vdovského důchodu, to znamená, že dítě obdrželo jedno čtvrtinu platu otce. Výše sirotčího důchodu však mohla být pouze do 2 000 Kč ročně.

Věková hranice, do které byl poskytován sirotčí důchod, byla odlišná pro syny a dcery. Synové dostávali sirotčí důchod do dovršení 21 let, ovšem pokud dále studovali na vysokých školách a měli vynikající prospěch, mohli dostávat důchod až do 24 let. Do tohoto věku měly nárok na důchod dcery po padlých členech československé armády.

Když příslušník ozbrojených sil republiky nebyl ženatý, tudíž neměl manželku ani děti, mohli jeho důchod pobírat rodiče. I v této skupině platila odlišná pravidla pro vyplácení důchodů, než jaké stanovil zákon o válečných poškozcích. Rodiče vojáků museli být práce neschopní a muselo být prokázáno, že na padlého syna byli rodiče zcela finančně odkázáni a byli jím podporováni.⁴⁶⁵

Pokud při výkonu služby ve válce zemřela žena a zůstaly po ní nezaopatřené děti, tak ty měly nárok na stejné výhody, jako kdyby jim zahynul při výkonu vojenské služby jejich otec. Manžel a rodiče vojenské ošetřovatelky však na důchod neměli nárok a museli se sami materiálně zabezpečit.

Je zřejmé, že mezi oběma systémy péče o osoby, které byly určitou měrou postižené při vojenské obraně země, byly zásadní rozdíly. Nejednalo se jenom o výši důchodů, ale i o podmínky, při kterých je mohli dostávat. Tato odlišnost v péči o zraněné vojáky a pozůstalých způsobovala časté spory mezi Ministerstvem národní obrany a Ministerstvem sociální péče. Především úředníci Ministerstva národní obrany se dožadovali, aby péče

---

⁴⁶⁵Zákon ze dne 17. února 1922 o vojenských požitcích zaopatřovacích.

o o válečné invalidy byla jednotná a pod jedním úřadem. Poněvadž se péče týkala občanů, kteří se stali invalidní při plnění vojenských povinností, měla podle nich veškerá péče připadnout Ministerstvu národní obrany. Představitelé této instituce také namítali, že se zbytečně utrácí státní finance za provoz dvou systémů, které se přitom zabývají velmi podobnými skupinami obyvatel. Dále bylo vytýkáno, že Ministerstvo sociální péče nemá ve své kompetenci žádné nemocnice, ani žádné léčebné ústavy, kde by se mohlo provádět léčení invalidů. Zaznívaly také názory, že mezi válečnými poškození není dostatečně známo, kdo náleží do kompetence Ministerstva sociální péče a kdo Ministerstvu národní obrany a zbytečně se obrací se svými žádostmi na nesprávnou instituci.

i Ministerstvo sociální péče mělo své argumenty, proč má zůstat starost o všechny válečné poškozené v jeho sféře. Jeho argumenty zněly, že tato péče je dosti rozsáhlá a podílí se na ni několik ministerstev. Bylo to zejména Ministerstvo sociální péče, zdravotnictví, obrany, ale i školství. Tato výše zmiňována ministerstva neustále vedla kompetenční spory, jaký úřad je za co zodpovědný. Proto Ministerstvo sociální péče požadovalo, aby byla mu svěřena veškerá péče o válečné poškozené, a to jak před válečné, válečné tak i poválečné, protože má k této problematice nejbližší.

Nyní je třeba se podívat, jak se sociální péče Ministerstva národní obrany uplatňovala v běžném životě, a to na legionářích, legionářích-invalidích, a zdravotně-handicapovaných příslušnicích ozbrojených sil československé armády.

7.2.1 Legionáři

Váleční invalidé se často odvolávali na legionáře a porovnávali s nimi svoje práva a výhody, které měli uzákoněny. Například po celou dobu trvání první republiky bylo požadováno, aby se pro válečné invalidy uzákonilo jejich povinné zaměstnávání, podobně jako u legionářů. Na druhou stranu legionáři prohlašovali, že invalidé mají lepší zdravotní péči. Také pozůstalí po legionářích dávali najevo, že jejich pravidla pro vyplácení důchodů jsou horší a jeho hodnota je menší než dostávají pozůstalí po padlých vojácích v rakouské armádě. Bylo by však nesprávné si myslet, že mezi invalidy a legionáři docházelo pouze ke sporům. Mezi jejich spolky docházelo ke spolupráci, ta se samozřejmě projevila i ve „Spolku invalidů československých legií v Praze“, který hájil zájmy legionářů, kteří přišli o zdraví na frontě. Je zapotřebí rozebrat otázku, kdo byl legionář a proč měl takové speciální postavení v československé společnosti.

Kdo se mohl prohlašovat za legionáře, to definoval zákon z roku 1919 takto: „*Legionářem jest každý dobrovolník čsl. Legionářské (revolučně-zahraniční) armády, který byl do ní zařazen na základě přihlášky učiněné příslušnému orgánu nebo zástupci čsl. Národní Rady v Paříži nebo některé z jejích odboček nejdéle do 28. října 1918, a to úplně dobrovolně, bez jakéhokoli nátlaku, nebo nařízení čsl. Národní rady, nebo jiného čsl. revolučního orgánu, veřejnou mocí nadaného, a v den převratu, tj. 28. října 1918, skutečně v ní službu podle svého služebního přidělení konal – nebo který hodnověrně prokáže, že z důvodu, na jeho moci a vůli nezávislých, nemohl v uvedený den v místě příslušného zařazujícího a přidělujícího čsl. vojenského orgánu k zařazení býti přítomen – nebo který byl z ní řádně propuštěn*“.⁴⁶⁶

Je však zapotřebí si uvědomit, zdali všichni mladí muži přebíhali na opačnou stranu fronty z vlasteneckého pocitu nebo měli k tomuto záměru i jiné důvody.⁴⁶⁷ Motivace těch, kteří se přidali k legiím, byla nepochybně velmi rozdílná; mohl ji určit jak psychický a fyzický tlak v zajateckých táborech, snaha uniknout zajateckému táboru a tvrdosti života v něm, tak i pohnutky národního idealismu. V každém případě to znamenalo vzít na sebe stigma zrady a riziko zacházení, jaké hrozí „zrádci“, když se znovu dostane do zajetí – to znamená smrt. A to bylo v případě upadnutí do rakousko-uherských rukou nebezpečí velmi reálné.⁴⁶⁸

Sám Masaryk varoval zajatce před návratem do rakouské armády, kdy připomínal, že: „*Kdokoliv se vrátil domů, byl „ihned zařazen do armády. České navrátilce většinou strčí do maďarského pluku a jsou posíláni na italský front. Naší povinností jest co nejméně lidí propouštět domů*“.⁴⁶⁹ Legionáři vstupovali do francouzské, italské a ruské armády. Tam se především vyznamenali v bitvě u Zborova, po které byly legie uznány jako vojsko bojující na straně Dohody.⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁶Zákon č. 462 ze dne 24. července 1919 o propůjčování míst legionářům.

⁴⁶⁷Až do první světové války stála, z hlediska vojenského trestního práva ve středovýchodní Evropě, v popředí vazba na monarchu: “ Zločinem velezrady se proviní ten, kdož něco podnikne: a) co má způsobit porušení či ohrožení těla, zdraví nebo svobody monarchy nebo co má zabránit výkonu jeho vladařských práv". Ale již byla zahrnuta i forma vlády, ústava a státní území, neboť velezrady se dopustí dále ten, kdo něco podnikne, „b) co směřuje k násilné změně formy vlády nebo ústavy nebo c) k odtržení částí území monarchie nebo přivození či zvětšení nebezpečí pro monarchii“.

⁴⁶⁸PLASCHK, Richard. Zborov - symbol národní revolty proti Rakousku-Uhersku. In *Zborov 1917 – 1997*, Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 1997.

⁴⁶⁹KALIVODA, Josef. *Genese Československa*. Praha : PAN Evropa, 1998.

⁴⁷⁰V prostoru jižně od Zborova byla zasazena v sestavě ruského XLIX. Armádního sboru československá střelecká brigáda proti úseku rakousko-uherské 19. pěší divize, bráněnému plzeňským 35. a jindřichohradeckým 75. pěším plukem. Tyto dva české pluky patřily dosud k naprosto spolehlivým

„Několik nedostatečně vyzbrojených praporů Československé střelecké brigády spolu s jednotkami ruské 4. finské divize proniklo třemi liniemi rakousko-uherské obrany, zajalo více než tři tisíce zajatců a zmocnilo se spousty zbraní, které se už v průběhu boje obrátily proti nepříteli. Zpráva ruského vrchního velení, která to právem ocenila, se rozlétna do celého světa“.⁴⁷¹

Bitva u Zborova se stala symbolem státnosti v předmnichovské republice. Datum 2. července bylo slaveno s určitou pompézností, protože vznikla nová samostatná československá armáda, která byla obnovena po 300 letech.

Tato armáda legionářů v Rusku prožila své hrdinství, když bojovala proti bolševické armádě. Tento boj byl pozitivně přijat u vlád dohodových států. Příznivý ohlas na postup československé armády proti bolševikům, který se prosadil ve spojeneckých zemích (zvláště ve Spojených státech) otevřel mnohé z dveří, jež profesor Masarykovi zavřelo jeho tokijské memorandum. President Wilson ho 19. června 1918 přijal v Bílém domě a jak už jsme uvedli, tento den je možná nejdůležitějším v dějinách ruské občanské války. Tento boj byl však pohrán a legionáři byli dva roky na cestě, než se vrátili do nově vzniklé republiky, o kterou se tolik zasloužili.

Budoucí president a vůdce zahraničního odboje Masaryk oceňoval několikrát statečnost a vlastenectví těchto mladých mužů, a to na všech třech válečných frontách. Jak napsal ve svých válečných dopisech k těmto vojákům: „Začalo odpírání služby a brzy přicházeli z fronty zprávy, že naši hoši přecházejí a vědomě přecházejí, zkrátka, my jsme věděli, že naši vojáci v rakouské uniformě začali tu zvláštní pasivní revoluci. A byla to v pravém slova smyslu revoluce, revoluce, začatá našimi vojáky“.⁴⁷²

Návrat legionářů z ciziny domů probíhal ze známých důvodů velmi nerovnoměrně. Italský armádní sbor se do republiky přesouval v druhé polovině prosince roku 1918, vlaky s francouzskými legionáři přijížděly do republiky od prosince 1918 do března 1919. S transporty ruských legionářů se sice započalo již polovině ledna 1919, avšak prvních dvanáct z nich odváželo jen civilní osoby, přestárlé, nemocné invalidní vojáky. Teprve 13. loď „Yonam Maru“ odrazila dne 9. 12. 1919 od ruských břehů s dvěma bojovými

---

rakousko-uherským útvarům. Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918, Elka Press, Praha 2003.

⁴⁷¹PICHLÍK, Karel. Místo Zborova v boji za samostatný československý stát. In *Zborov 1917 – 1997*, Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 1997.

⁴⁷²MASARYK, G., Tomáš. *Masaryk a revoluční armáda; Masarykovy projevy k legiím a o legiích v zahraničních revolucích*. Praha, 1922.

prapory 1. střeleckého pluku Mistra Jana z Husi. Dne 20. 11. 1920 byl návrat legií do vlasti ukončen.

Jednotky francouzských a italských legií byly po návratu nasazeny při zabezpečování Těšínska a Slovenska. Současně byly využívány i k nevojenským účelům. Postupnost návratu legií, branně bezpečnostní zájmů nového státu, ale i jisté obavy z náhlého a masového přílivu „civilu do nestabilizovaného organismu republiky zapříčinily, demobilizace legionářů neprobíhala naráz, ale po etapách. Po příjezdu ruských legionářů se demobilizace zrychlila a byla snaha jí provést, co nejrychleji, protože někteří z nich manifestovali své komunistické myšlení.

Návrat legionářů, navenek provázený vřelým přijetím ve vlasti patetickým projevů vděku nad činy „potomků Husitů a blanických rytířů“ byl tedy pod povrchem provázen řadou složitých situací, otevírajících prostor pro středy různorodých zájmů. Počáteční nesnadné řešení „legionářské otázky“ přímo souviselo i s prvotním chaotickými poměry v utvářejícím legionářském hnutí.

Nový stát budoval novou správu a musel tedy vytvořit nějaký státní orgán, který by se starostí o legionáře zabýval. Proto byla při Ministerstvu národní obrany založena Kancelář československých legií, která vznikla 25. 11. 1918 v Josefovských kasárnách. Jejím úkolem bylo vést seznam legionářů, usnadnit vrátivším se legionářům přechod do normálních poměrů, ujmout se invalidů a pozůstalých po padlých a vést fondy k jejich podpoře. Měla za úkol propočítat služební dobu a vydávat legionářům výměry. Ve svém časopisu s názvem „Československý legionář“ tam vycházely články, které podávaly informace o činnosti kanceláře pro legionáře. V každém čísle byly uveřejňovány stránky pod názvem „*Sociální péče*“, kde byly rozebírány jednotlivé nedostatky sociální péče o legionáře například pozemková reforma, nebo umístování do zaměstnání.

Za válečné zásluhy byli legionáři odměněni tím, že dostali určité výsady, které trvaly po celou dobu trvání první republiky. Mezi první výhodou patřilo, že při schvalování ústavy v roce 1920, měli vyhrazeno pět poslaneckých křesel. Tento paragraf byl přijat už tehdy, když ještě ruští legionáři nebyli zpět ve vlasti. Tito ruští legionáři měli na československou moderní státnost zásadní vliv. Obsadili postupně radu klíčových míst ve státní správě, na ministerstvech, v armádě, ve vládě a v diplomacii.⁴⁷³

---

⁴⁷³MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státnosti*. Praha, 2008. Disertační práce FF UK Ústav českých dějin.

To způsobilo, že se legionáři stali jistou privilegovanou vrstvou nového státu. Po vládních preferenčních opatřeních byli jmenováni do význačných velitelských funkcí. Měli sice válečné zkušenosti, ovšem chyběly jim hlubší znalosti mírové služby a postrádali vojensko-odborné základy. Proto byli k doplnění vzdělání posíláni do francouzských vojenských škol a kursů. Legionářští důstojníci měli většinou dobrý vztah k demokratickým přeměnám v armádním organismu a snahám o odbourání upjatého vojáctví. Jejich vyhraněné vlastenectví, mnohdy hraničící až s nacionalistickými postoji se v řadě případů plně prokázalo v období protinacistického odboje.⁴⁷⁴

V této souvislosti je pozoruhodné, že bývalí vojáci rakouské armády vnímali legionáře jako hýčkané rozmazlené jedince, kteří ničeho špatného nezakusili. Na schůzi bývalých vojáků 21. sčelecké divize dne 15. 10. 1922 zaznělo: „*Žádáme na naši vládu, aby nám poskytla to samé co legionářům, jelikož jsme zakoušeli mnohem více útrap, nežli legionáři. Oni se dobře najedli, byli dobře oblečení, spali v teple a suchu*“.⁴⁷⁵

Tyto výše popsané výhody se vztahovaly pouze na ty legionáře, kteří zůstali ve službě v armádě. Legionáři měli i další výhody v civilním životě. Tito muži pocházeli z různých sociálních skupin a měli nejrůznější profese. Přesná statistika sociální skladby legií není k dispozici, podle odhadů českých bolševiků bylo v Rusku složení českých legionářů následující: skoro 70 % dělníci, 10 % maloburžoazní živly a 10 % sedláci. Jiné sociální složení legií uvádí Benešův dopis z 29. června 1919: 20 % farmáři a zemědělství dělníci, 20 % tovární dělníci, 25 % řemeslníci, 10 % malí obchodníci, zbytek nebyl specifikován.⁴⁷⁶

Tyto výsady byly jinak postavené než ty, které měli schváleny váleční invalidé, kteří utrpěli zranění v rakouském vojsku. Tak například měli přístup ke studiu na vysoké škole, lepší přístup do státní správy. Do služeb státu byli přijímáni na základě zákona z roku 1919, v tomto zákoně bylo stanoveno, že legionáři mají být přednostně přijímáni na místa sluhů a dohlížitelů (dozorců) u státních úřadů, trestnic a jiných ústavů, na které stát buď celý náklad, nebo část nákladu přenesl, rovněž tak ve službách zemských, okresních a obecních úřadů a fondů veřejných. Dále na místa sluhů úředních a kancelářských, také k nižší službě dohlížitelské a provozovací, náležející u železnic, paroplavby a u jiných závodů a podniků

---

⁴⁷⁴POKORNÁ, Alevtina; HOFMAN Petr; STEHLÍK, Eduard. *Československá armáda v letech 1918- 1938*. Praha : FMO Impuls, 1991.

⁴⁷⁵MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státosti*. Praha, 2008. Disertační práce FF UK Ústav českých dějin.

⁴⁷⁶KALIVODA, Josef. *Genese Československa*. Praha : PAN Evropa, 1998.

státem podporovaných a zaručených, k nimž teprve se dává koncese nebo které jsou již povoleny, ale stanovami svými, koncesními listy neb jiným způsobem jsou zavázány, aby při obsazování míst přihlížely k déle sloužícím poddůstojníkům.⁴⁷⁷

Právě tento paragraf o povinném zaměstnávání legionářů byl několikrát zmiňován v časopisech spolků válečných invalidů. Jak již bylo několikrát uvedeno, invalidé požadovali také zákon o povinném zaměstnání. Sice uznávali, že tyto výhody si legionáři zasloužili v bojích, ale požadovali stejné výhody i pro sebe.⁴⁷⁸ Vůbec byly kritizovány výhody, které měli legionáři, stejně jako samotní legionáři. Objevily se i výtky, že legionáři si tyto výhody nezaslouží.

Po vzniku republiky legionáři žádali, aby byl přijat zákon o obsazování učitelských míst, kde by měli přednostní právo.⁴⁷⁹ Vycházeli z toho, že v roce 1919 byli ještě mimo zemi a nemohli se ucházet o vypsaná učitelská místa. Proto byl podán návrh zákona, který byl později schválen.⁴⁸⁰ Na základě tohoto zákona byla ponechána některá učitelská místa pro legionáře volná. Jak napsal ve své práci Jan Michl o smyslu tohoto zákona: Zvýhodňování učitelů státem bylo pochopitelné, protože zde mohli věci československého státu pomoci ještě více než ve vojenské uniformě. Kdo jiný měl děti přesvědčovat o státní ideji, když ne voják, který za vznik státu bojoval a byl ochotný položit život.⁴⁸¹

Legionáři výhody přijali a uznávali, ale měli ke svému postavení i výhrady. Připadalo jim, že uzákoněné výsady nejsou dostatečně důstojné a neodpovídají jejich zásluhám o vznik samostatného státu. Jak napsal Rudolf Medek ve své práci: „*Kladly se naděje a očekávaly se od nich věci přímo zázračné a zejména od legií ruských, o nichž převládalo mínění, že mají nejvíce zkušeností životních, politických i vojenských. Byl to rys idealistního messianismu v duši našeho lidu, velmi nekritický sice, ale poučný zejména v tom, jakou důvěrou obdařil své revoluční vojsko a jak by jistě, aspoň v prvních dobách, snad bezvýhradně se poddal jeho mínění, uznal jeho soud nad sebou.*“⁴⁸²

Legionářům se nelíbila atmosféra, která vládla v zemi. Vadilo jim, že na vysokých, státních postech jsou stále lidé, kteří sloužili starému rakouskému režimu. Tvrdili, že ve státě

---

⁴⁷⁷ Zákon č. 462 ze dne 24. července 1919 o propůjčování míst legionářům.

⁴⁷⁸ *Nová republika*, 1927, 46.

⁴⁷⁹ Stejný požadavek měli i válečné invalidé, ale nebyl přijat.

⁴⁸⁰ *Právo lidu*, 5. 4. 1919.

⁴⁸¹ MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státnosti*. Praha, 2008. Disertační práce FF UK Ústav českých dějin.

⁴⁸² MEDEK, Rudolf. *Legionářství ve vlasti*. Praha : Antonín Strojil, 1924.

se rozmáhá korupce, lichva a také hovořili o tom, že někteří legionáři musí žebrať, aby vůbec užívali své rodiny.

Příslušníci zahraničních armád také tvrdili, že se nemůžou zapojit do podnikání v soukromé sféře, protože se vraceli v době, kdy živnostenské podnikání bylo hodně zatíženo hospodářskou krizí. Navíc v prvních měsících po převratu vznikly tisíce nových živností. Tohoto poválečného rozkvětu se nemohli účastnit, protože byli buď mimo republiku anebo opět bojovali na jihu Slovenska. Tím byli v první řadě postiženi legionáři mladší, před válkou nesamostatní, kterým na vojně přibylo let, a proto neměli potřebnou praxi, ztratili tudíž možnost zařadit se do podnikání. Legionáři si také stěžovali na průběh pozemkové reformy, kde dostávali malé přiděly půdy. Spolky legionářů také upozorňovaly, že sice platí zákon o povinném zaměstnávání legionářů, ale že pracovních míst byl jen malý počet.⁴⁸³

I mezi legionáři vládly různé politické názory, a proto vznikaly spolky s politickým základem. Jedním z prvních spolků legionářů byla Družina československých legionářů, která se definovala ve svém organizačním řádu jako organizace všech legionářů a považovala se za nepolitickou. Během trvání první republiky se z Družiny československých legionářů stala organizace zahořklých legionářů, kteří postupně sklouzávali od ryzího nacionalismu směrem k extrémní pravici, přičemž od roku 1922 se její členové hlásili k fašismu již otevřeně. Samozřejmě, že Družina byla protisocialistická a antikomunistická. Ve třicátých letech to už byla zcela bezvýznamná organizace, která se sdružovala i nelegionáře. Družina československých legionářů se pokoušela rozvíjet i hospodářskou činnost. V červnu v roce 1920 zřídila vlastní Nákupní a prodejní družstvo a budovala i peněžní ústav.

Druhým legionářským spolkem byl Svaz československých legionářů. Rozdíl mezi oběma spolky byl v tom, že Svaz přijímal pouze legionáře „dle zákona“ a netajil se svou socialistickou orientací. A třetím spolkem byla Jednota československých legionářů, ta se hlásila k politickému středu.

Mezi těmito spolky docházelo k politickým rozporům. Jako východisko z těchto neshod byl pokus o sjednocení všech spolků, byl to pokus udělat tlustou čáru za všemi rozpory. Všelegionářský sjezd se konal v roce 1921, kde vznikla Československá obec legionářská. Ta se převzala program a politickou orientaci bývalého Svazu československých legionářů,

---

⁴⁸³KUDELA, Josef. *Legionáři dnes*. Brno : Moravský legionář, 1929.

to znamená, že byl levicový. Už na zmiňovaném sjezdu většina delegátů se hlásila k socialismu. Jak se vyjádřil delegát z Plzně: „*Není možno vytvořit takový program, za nímž bychom stáli všichni. Jestliže 15 000 bratří je bez místa a my chceme pomoci, musíme jít ke kořenu zla, který jest ve stávajícím společenském řádu - chceme vybudovati novou společnost lidskou.*(Potlesk) *Sjednocením může být pouze program socialistický.*⁴⁸⁴

Tento politický směr pokračoval v Československé obci legionářské i po sjezdu. Jakmile skončil sjezd, bylo v tisku možné číst programové prohlášení „všech čl. legionářů“, kde se kromě slavného sjednocení oznamovalo, že se v duchu Masarykovu hlásíme k socialismu. Je však nutné dodat, že existovalo totiž minimálně několik legionářů, kteří nenáviděli vše příbuzné komunismu a opovrhovali vším, co socialismem zavánělo a proto vedle Československé obci legionářské existovaly i jiné spolky.

Jak bylo zmíněno, Družina československá legionářů směřovala k pravici až nacionalismu. Vedle těchto dvou spolků legionářů, však vznikaly i další, které byly více méně napojené na politické strany.

Levicoví legionáři, kteří nebyli spokojeni a Československou obcí legionářskou (ČsOL), protože jim připadala málo levicová, tak v lednu 1921 založili Svaz nekompromisně socialistických legionářů, který byl později přejmenován na Svaz komunistických legionářů. Šlo o ty legionáře, kteří byli v Rusku vězněni Rudolfem Medkem. Tomuto Svazu šlo o likvidaci československého státu a nastolení komunistické vlády, ovšem stoupenců podobných myšlenek bylo však mezi legionáři jen minimum.

Dalším spolkem legionářů, který se oddělil od ČsOL v roce 1925, byla Nezávislá jednota československých legionářů. Její program se takřka nelišil od programových bodů ČsOL až na jeden, kde stojí: *Nezávislá jednota čs. legionářů nepracuje výlučností legionářstva v národě, nepracuje k stavovství legionářskému, pracuje a chce pracovat pro vítězství idejí legionářského bratrství v legionářstvu i v národě. Obě organizace uznávaly Masaryka jako svého vůdce.*⁴⁸⁵

V obou organizacích pracovali příslušníci všech stran, přičemž měli převahu bráškové z levého středu, čili sociální a národně socialisté. Teprve později získali v Národní jednotě převahu agrárníci. Obě strany byly proti komunistům, více Národní jednota.

---

⁴⁸⁴MICHL, Jan. Legionářské organizace v Československu (1920-1938). *Historie a vojenství*. 2007, 56, 4.

⁴⁸⁵MICHL, Jan. Legionářské organizace v Československu (1920-1938). *Historie a vojenství*. 2007, 56, 4.

Teprve později se ukázalo, že skutečná politika Národní jednoty legionářů měla silný nacionální prvek s tendencemi autoritativní a vojácké demokracií, v čemž neviděli rozpor a hlásili se k Masarykovi. Měli nenávist k Němcům a samozřejmě k SSSR.

Jeden rozdíl mezi Národní jednotou legionářů a Československou obcí legionářskou byl a spočíval v tom, jak kdo viděl český fašismus. Jednota ho považovala za stejný, jako ostatní politické strany, dokud neporušují dané přepisy a zákony, zatímco ČsOL ho považovala za velmi nebezpečný.

Do čela tohoto legionářského spolku byl zvolen Rudolf Medek. V jeho úvahách jako čelného pravicového legionáře byli legionáři zavázáni sloužit politice nového státu tím, že posilují současného republikánského ducha vítězstvím nad bolševiky, s nimiž byli neoficiálně ve válečném stavu od května 1918.

Dalším posláním Národní jednoty československých legionářů (NJČsL) bylo jak kulturní, tak politické v tom, že Jednota si kladla za cíl vytvořit a udržovat jednotný a obranyschopný národní stát Čechoslováků. Toho se podle zakladatelů nemohlo dosáhnout bez spořádané a disciplinované společnosti, jejíž občané sdílejí neutuchající lásku ke svému národu a státu.⁴⁸⁶

Byly i jiné spolky legionářů, například těch, kteří byli katolického vyznání. Těm se nemohla líbit bezbožnost a antiklerikalismus u zbytku legionářů. A představitelům ve vedení ČsOL se zase nelíbila jejich spolupráce s katolickou církví. Když se tito katoličtí legionáři zúčastnili orelského sletu v roce 1922 v Brně, byli z ČsOL vyloučeni a proto založili nový spolek s názvem "Ústřední jednota čsl. legionářů". Jejím cílem bylo, aby katoličtí legionáři podobně jako v boji na válečné frontě, bojovali i za rekatolizaci celého národa, a hájili náboženské a národní zájmy Čechů. Tím se Jednota výrazně odlišovala od ostatních organizací legionářů.

Jak je zřejmé tohoto výčtu spolků, tak legionáři zakládali své spolky podle své politické orientace. Lze říci, že tento stranicko-politický trend byl silnější než u válečných invalidů, kteří se zranili v rakouské armádě.

I mezi legionářskými spolky byly i spolky nepolitické. Takový byl například spolek pod názvem Sdružení italských legionářů, který se vyhýbal všem politickým vyjádřením, ovšem členem mohl se stát pouze italský legionář. ČsOL vytýkali, že jsou příliš politická organizace.

---

⁴⁸⁶KOCOUREK, Katya. *Čechoslovakista Rudolf Medek – politický životopis*. Praha : Mladá fronta, 2010.

Podobně jako váleční invalidé z rakousko-uherské armády, i legionáři se také sdružovali do družstev. Do nich vstupovali hlavně nejchudší legionáři, kteří se byli schopni jen takto společně zapojit do podnikání. Tato družstva vznikala po celé zemi, do kterých se zapojovalo tisíce drobných legionářů. V roce 1922 u nás bylo 54 legionářských družstev, sdružených v „Legiojednotě“, která chtěla být politicky nezávislá na politických stranách. Byla zde zastoupená velká družstva, jako například Legiobanka, ale i mnohem menší. Nejvíce bylo družstev výrobních a nejméně zemědělských.⁴⁸⁷

Legionáři také tvrdili, že stát zaměstnal pouze 15 % legionářů. Zbytek zahraničních vojáků musel projít stejným kariérním postupem jako obyčejný občan. To rovněž korespondovalo s většinovým názorem, který zněl, že pokud je člověk zdravý, měl by se živit sám jako ostatní.⁴⁸⁸

Zaměstnanost legionářů souvisela s celkovou hospodářskou situací v zemi. Jak na počátku 20. let stoupala celková nezaměstnanost, stoupal počet legionářů, kteří si hledali práci. Pomoc při hledání nabízela Expositura československých legionářů, která byla v roce 1921 poměrně úspěšná. Od ledna do července tohoto roku se podařilo najít většině odpovídající zaměstnání. Od srpna 1921 se ale situace změnila. Nabídka míst byla čím dál menší, zatímco poptávka po pracovních místech se zvětšovala. Tím se stávalo, že legionáři v řadě případů zůstali bez práce.⁴⁸⁹

Přijaté výhody byly často kritizovány z různých stran. První stranou, která legionářské výhody kritizovala, byla komunistická strana, které se nelíbilo, jak se legionáři postavili vůči bolševické revoluci. Namítali, že významná úřednická místa a funkce bude zastávat pouze nepatrná část legionářů, ale většina žádné výhody mít nebude. *„Z vedoucích kruhů, třeba se jednalo o vyložené zpátečníky, proklínané většinou armády sibiřské, všichni byli dobře usazeni, několik tisíců prostých legionářů má být ukonejšeno drobnými privilegii v drobných službách státních, zatím co o velkou většinu starost není“*. Dále bolševická strana vedení legionářů vytýkala, že sice hlásí, jak chtějí demokracii a svobodu, ale jsou proti vyvlastnění dolů a bank.⁴⁹⁰ Na obranu před tuto agresí legionáři uváděli, že tyto výhrady komunisté mají hlavně proti sovětské operaci na Sibiři. Naopak ukazují, jak v Rusku levicově orientovaní

---

⁴⁸⁷ Čas, 1. 1. 1922.

⁴⁸⁸ MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státosti*. Praha, 2008. Disertační práce FF UK Ústav českých dějin.

⁴⁸⁹ České slovo, 11. 3. 1922.

⁴⁹⁰ Večerník Rudé právo, 2. 8. 1922.

legionáři se snažili vyvolávat nepokoje a rozepře, a tím oslabovat československé zahraniční vojsko. Kritika na legionáře přišla i ze zprávy ministra financí Aloise Rašína. Na uzavřeném schůzi „Mladé generace“ pronesl tato slova: (legionáři) že jsou to lidé, kteří bezesporně ověřili své hlavy slávou, přišli do svobodného mladého v poválečných obtížích se nalézajícího státu a nastavili ruku řkouce: *„Bojovali jsme za tebe, zaplat' hotově, výhodami, privilegii ve svobodné rovnoprávné demokratické zemi. Tvrdí, že za to, co se dělá pro národ, se neplatí“!*⁴⁹¹

Tato kritická slova Rašín prohlásil na uzavřeném jednání, ale později byl tento výrok potvrzen novinářovi a tak se dostal na veřejnost. Je samozřejmé, že tento výrok pobouřil legionáře. Konala se schůze Československé obce legionářské, která chtěla výrok vysvětlit. Na své schůzi konstatovali, že o žádná mimořádná práva nežádali a veškerá výhody byly přijaty ještě dříve, než se vrátili domů. Stejně výhody mají bývalí rakouští důstojníci, kteří odešli do důchodu. Bylo také připomenuto, jaká je špatná sociální situace legionářů, kterou způsobila finanční politika Rašínova. Bylo s politování konstатовáno, že za Rašínovými výroky stojí celá jeho strana v čele s Kramářem.⁴⁹²

Do diskuse se snažil zapojit i prezident Masaryk, který chtěl urovnat střet mezi Rašínem a legionáři. Hrozilo, že všichni poslanci-legionáři odstoupí z parlamentu a odejdou z armády. Vznikla dohoda podle ní, měl Karel Kramář prohlásit, že kritika směřovala především na bývalého ministra Klofáče, který si nechal vyplatit 400 000 Kč za své válečné utrpení. Spor však nebyl vyřešen, protože v lednu roku 1923 byl na Rašína spáchán atentát, po kterém za pár dní zemřel.⁴⁹³

Tato kritika od ministra financí byla namířena především na skutečnost, že zdravý člověk by neměl mít žádné úlevy, což legionáři těmito zmiňovanými měli, naopak se stát měl soustředit na péči o potřebné. Legionáři však namítali, že po jejich návratu z bojů do konce roku 1922 jich už 3 300 zemřelo. Většina zemřela na zdravotní potíže, které si přivezli z fronty jako tuberkulóza, srdeční vady a další nesnadno vyléčitelné choroby, případně spáchali sebevraždu v důsledku válečného psychického utrpení.⁴⁹⁴ Tato čísla jsou sice vysoká, ale je nutno zvážit několik věcí. Za prvé sebevraždy byly nejčastější příčinou úmrtí

---

⁴⁹¹ HOCH, Karel. *Dr. Alois Rašín: život a politické dílo*. Brno : Moravský legionář, 1933.

⁴⁹² *Právo lidu*, 20. 12. 1922.

⁴⁹³ ŠETŘIOVÁ, Jana. *Alois Rašín - Dramatický život politika*. Praha : Argo, 1997.

⁴⁹⁴ *Tribuna*, 22. 12. 1922.

mladých, tedy ve věku, v nichž byli navrátilci.⁴⁹⁵ Za druhé, legionáři, kteří utrpěli nějaká zranění nebo prodělali nemoc s následkem invalidity, měli právo se přihlásit o důchod. Po následném vyšetření jim byl uznán důchod a ostatní výhody, které byly stanovené pro invalidy-legionáře.

7.2.2 Legionáři - invalidé

Kancelář čs. legií (KLEG) byla pověřena veškerou sociální péčí o legionáře, jejich rodiny a pozůstalé. Tato instituce nahradila tzv. Likvidační úřad čs. zahraničních vojsk, jehož vznik se opíral o úřední oznámení, publikované ve Věstníku Ministerstva národní obrany ze dne 30. října 1920. Skládala se ze zaopatřovacího referátu, s nímž souvisely tzv. humanitní ústavy, dále z pozemkového a kolonizačního, umísťovacího, podpůrného a živnostenského referátu. Působil při ní též evidenční úřad a finanční správa ruských legií.

V roce 1919 vznikl za účelem evidence takzvaný superarbitrační referát, určený pro legionáře-invalidy, kteří se podrobili superarbitračnímu řízení. Sociálně-lékařské prohlídky uskutečňoval invalidní referát. O tři roky později byly oba zmíněné referáty zrušeny a jejich sloučením vznikl definitivní zaopatřovací referát. Konal veškerou péčí o invalidy jak po léčebné, tak ortopedické stránce. Pro ilustraci kvantitativního rozsahu poskytované péče lze uvést, že kupříkladu na konci prvního desetiletí existence Československé republiky v roce 1928 bylo registrováno celkem 10 345 invalidů, z nichž na území státu žilo 9670 a v zahraničí 225.

Humanitní ústavy sestávaly z Obchodní školy legionářů ve Studénce, existující v letech 1919–1923. Za dobu její existence ji absolvovalo 155 legionářů. Pro legionáře, jejichž zdravotní stav byl nejvážněji poznamenán komplikacemi, byla určena tzv. útulna legionářů-invalidů, umístěná na zámečku Leontýna u Křivokláta. Existovala mezi léty 1919–1925. Nahradil ji nově zřízený a moderně vybavený Domov čs. legionářů-invalidů na Jenerálce v Šárce, jenž poskytoval přístřeší přibližně pěti desítkám nemajetným legionářům-invalidům. V roce 1925 se podařilo otevřít Léčebný dům v lázních Píšťany. Byl to výsledek spolupráce Kanceláře čs. legií s Podpůrným fondem legionářským.

Základy pozemkového a kolonizačního referátu byly položeny v roce 1919. Tato část KLEG navázala spolupráci se Státním pozemkovým úřadem. Její činnost směřovala k tomu,

---

⁴⁹⁵ MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státnosti*. Praha, 2008. Disertační práce FF UK Ústav českých dějin.

aby byl respektován přednostní nárok legionářů v rámci zákonných předpisů při provádění pozemkové reformy. V mezích své působnosti organizovala rozsáhlou úvěrovou akci k založení nebo podstatnému zlepšení trvalé existence na půdě, přidělené nemajetným legionářům. Významně též iniciovala proces kolonizace. Za tím účelem dala popud k založení Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro výstavbu kolonií v Praze. KLEG i Státní pozemkový úřad v něm měly své zastoupení. Podle plánů, vypracovaných Státním pozemkovým úřadem, a za jeho stavebního dozoru realizovalo stavby kolonií ve své režii. Prostředky na zaplacení půdy, přidělené Státním pozemkovým úřadem, KLEG půjčila mezi přibližně 7 000 legionářů. Ti obdrželi do roku 1928 v drobném přidělu asi 11 200 ha půdy. Legionářské kolonie obdržely 6 000 ha.

Umisťovací referát zahájil svoji činnost dříve, než Národní shromáždění schválilo zákon z 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n. o propůjčování míst legionářům, který byl vydán k doplnění zákona z 23. května 1919, č. 282 Sb. z. a n., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů. Činnost na tomto poli se plně rozvinula demobilizací mladších ročníků legionářů. U všech centrálních úřadů vznikly referáty, určené k projednávání žádostí legionářů o místa v jednotlivých oborech státní služby. Za účelem decentralizace umisťovací činnosti vznikly expozitury Kanceláře čs. legií v Praze III., Plzni, Českých Budějovicích, Liberci, Lounech, Brně, Olomouci, Bratislavě a Užhorodě. Za osm let intenzivní činnosti bylo do roku 1927 trvale umístěno ve státní službě asi 20 000 legionářů, v samosprávě více než tisíc a v soukromém sektoru 5 258.

Referát poskytoval též poradenství ve všech věcech, týkajících se provádění zákona o propůjčování míst legionářům. Shromažďovaly se v něm také všechny dotazy, intervence a stížnosti ať legionářů či státních nebo samosprávných úřadů, pokud šlo o otázky umístění, započtení legionářských let, úpravy služebních poměrů, nároků legionářů na určitá místa resp. určení míst, na něž se legionářský zákon vztahoval apod. Dále se staral, aby legionáři návštěvou různých kurzů nabyli nebo zlepšili svoji způsobilost k zastávání míst ve veřejné službě.

Podpůrný referát sloužil k podpoře nejchudších a nejpotřebnějších legionářů, jejich rodin, pozůstalých a sirot. Za tím účelem poskytoval pravidelné měsíční a mimořádné podpory a věcné dary. Ve spolupráci se sociálními institucemi státních úřadů i soukromých spolků se staral o umístění sirotků, polosirotků, legionářů-invalidů v sirotčincích,

nemocnicích, léčebných ústavech, ozdravovnách, nouzových ubikacích, noclehárnách a řešil stravovací a ošacovací otázku.

Živnostenský referát měl za úkol pomáhat legionářům a pozůstalým jak radou, tak skutkem při osamostatňování se v oblasti provozu soukromých živností. Pro legionáře a pozůstalé získával živnostenská oprávnění, koncese, trafiky a tabákové sklady. Bezúročným úvěrem pomáhal při zřizování živností, nástupu do místa. Náleželo sem i opatrování náhradních bytů v případech neštěstí, živelních pohrom a nemocí. Referát poskytoval úvěrovou výpomoc. Tento úsek se staral též o záležitosti pojištění pro případ úmrtí a dožití, jež italská vláda rozšířila i na příslušníky čs. legií v Itálii. Italské pojistky byly splatné v případě úmrtí pojištěnce dědici, jenž byl vyznačen v pojistce, nebo v případě dožití se 30 let ode dne vydání pojistky pojištěnci.

Evidenční úřad tvořily evidence příslušníků ruské, italské a francouzské legie, referát pro přiznávání charakteru legionáře a archivu evidence. Soustřeďoval veškeré záznamy a doklady o činnosti všech příslušníků čs. zahraničního vojska a na základě archivních záznamů vydával potvrzení o příslušnosti nebo činnosti jednotlivců v čs. zahraničním vojsku. Služby v oblasti verifikace příslušnosti k němu prováděl rovněž ve prospěch ostatních referátů.

Posledním subjektem, jenž dotvářel celek Kanceláře čs. legií, byla Finanční správa ruských legií. Fungovala jako likvidační orgán veškerého finančního i věcného hospodaření Čs. vojska na Rusi a jeho organizačních předchůdců.⁴⁹⁶

Legionáři také museli být léčení, často nepodléhali nemocenskému pojištění. Proto hrozilo, že léčbu legionářů nikdo nezaplatí a čeští váleční hrdinové budou umírat. Aby se to nestalo, tak prostřednictvím KLEG byly také vypláceny menší jednorázové podpory a hrazeno léčení legionářů. Z tohoto fondu byla placená sociální péče pro pozůstalé po legionářích. Tak například pro legionářské sirotky bylo v ozdravovnách či ústavech blokováno a udržováno vždy několik lůžek. KLEG také podporovala několik studentů na vysokých školách.

V následující tabulce jsou uvedené finanční částky, které poskytla KLEG ve 20. letech 20. století na sociální pomoc legionářům.⁴⁹⁷

Finanční dávky na sociální péči o legionáře (1923-1928)

---

⁴⁹⁶ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*, Praha, 1928.

⁴⁹⁷ ŠEDIVÝ, Ivan. Legionářská republika. K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné republice. *Historie a vojenství*. 2002, 51, 1.

Rok	Výdaje na sociální a zdravotní péči (Kč)
1923	1 205 683,99
1924	1 494 862,26
1925	1 729 479,18
1926	2 206 951,86
1927	2 540 880,22
1928	2 296 673,33

Jak je vidět z tabulky neustále se výdaje zvětšovaly. Důvodem bylo, že se projevovaly některá onemocnění u legionářů. Na tyto nemoci nevztahovaly dávky invalidity. Také sirotci po legionářích začali studovat na vysokých školách.

I mezi legionáři byli invalidé, jejichž invalidita byla následkem zranění, které utrpěli v boji v legiích, kde bojovali v zahraničních armádách,

Péče o invalidy začínala už v zemi, kde legionáři působili. V Rusku vznikl *Odbor sociální péče*, který měl za úkol shánět finanční prostředky pro péči o invalidy. K tomuto cíli sloužily například různé dílny, kde se vyrábělo zboží na prodej a peníze takto vydělané se používaly na opatrování základních potřeb pro zraněné legionáře. Dvě takové dílny byly Omsku, v první se vyráběly doutníky a viržinka a pracovalo zde 300 zajatců, čistý zisk byl 100 000 rublů ve prospěch invalidního fondu. Druhým závodem, který finančně pomáhal českým legionářům-invalidům, byla dílna na výrobu drobné galanterie. Dalším městem, kde si čeští legionáři založili podniky, byl Jekatěrinburg. Tam vznikla knihařská dílna, kde se vázaly různé svazky pro vojenské účely a také ortopedická dílna pro výrobu pomůcek. Tyto výrobky měly prvotřídní kvalitu na Ruské poměry neobvyklou.

V Rusku také byly založeny české nemocnice a domovy pro legionáře-invalidy. Byla to v Jekatěrinburgu Invalidovna a sanatorium pro léčbu tuberkulózy a vnitřního onemocnění.⁴⁹⁸

Po návratu do nové republiky bylo třeba invalidy začleňovat do společnosti. Pomoc při začleňování poskytovaly státní instituce, které vytvářely zákonné předpoklady, dále jim vyplácely důchody a pomáhaly shánět pro legionáře-invalidy vhodná pracovní místa. Nejdříve byli legionáři začleněni do kompetence Ministerstva sociální péče. Podle místa bydliště tito legionáři spadali pod zemské úřady pro válečné poškozenec.

Počet legionářů-invalidů předaných do péče zemským úřadům do 20. prosince 1921 obnášel:

---

⁴⁹⁸*Tribuna*, 22. 8. 1919.

Umístění zemského úřadu	Počet legionářů- invalidů
Zemský úřad v Karlíně	3808
Zemský úřad v Brně	1538
Zemský úřad v Bratislavě	315
Celkem	5 661

Platila pro ně stejná zákonná ustanovení, jaká byla stanovena pro ostatní invalidy, kteří byli raněni v rakouské armádě. Každý invalida z řad legionářů-invalidů musel projít sociálně-lékařskou prohlídkou, na základě které byl stanoven stupeň invalidity.

Dle ztráty výdělečné schopnosti byli invalidé rozčleněni do 20. prosince 1921 následovně:

% ztráty výdělečné schopnosti	Počet v kategorii
neuznaní invalidé	62
méně než 20 %	900
od 20 – 24 %	1319
od 25 – 34 %	1505
od 35 – 44 %	892
od 45 – 54 %	368
od 55 – 64 %	205
od 65 – 74 %	97
od 75 – 84 %	139
od 85 – 100 %	175
Celkem	5662

Z této tabulky je možné vyvodit několik závěrů. Celkový počet legionářů- invalidů byl překvapivě malý. Tento malý počet si sami legionáři invalidé vysvětlovali jako snahu ušetřit nové republiky peníze, které se jí stále nedostávaly. Je možné srovnávat procentní poměr, který byl mezi invalidy zraněných v rakouské armádě, a mezi legionáři-invalidy. Je zřejmé, že invalidé-legionáři měli nižší stupeň invalidity než váleční invalidé z rakouské armády.

Tyto počty byly komentovány samotnými legionáři. Jak sami naznačovali, nechtěli finančně zatěžovat novou republiku a její občany, pro které se obětovali. K tomuto tématu uvádí jeden z legionářů: „*Válečné útrapy a služba v legiích, konaná často za nezvyklých podmínek klimatických, svými následky podryly zdraví a tělesné síly u tisíců a tisíců legionářů. Veliké procento z nich se po návratu do vlasti vůbec nehlásilo o invalidní rentu. Doufali, že jejich choroby a vady se v domácím prostředí při normálním životě zlepší a vyléčí. Mnozí také z ohledu na finanční těžkosti mladé Republiky ji nechtěli svým nárokem zatěžovat. Ale jak přibývá let, spíš se zhoršují nebo i objevují choroby a vady jako přímý nebo nepřímý následek válečných útrap: souchotě, revmatismus apod. Pracovní schopnosti valem ubývalo a legionáři byli přece nuceni hlásiti se o invalidní rentu*“.⁴⁹⁹

Změna nastala po přijetí zákona o vojenských požitcích zaopatřovacích. Tento zákon odňal z kompetence Ministerstva sociální péče všechny legionáře-invalidy a přeřadil je do správy Ministerstva národní obrany.

Bylo to vyvoláno především z důvodů, že podle tohoto zákona měli legionáři, kteří měli uznanou invaliditu, lepší sociální a zdravotní výhody. Tím se invalidním legionářům zřetelně zlepšily životní podmínky tím, že se jim zvýšil důchod, který dosud pobírali. To také ocenila Československá obec legionářská, která ve své zprávě píše: „*Zákonem ze 17. února 1922, č. 76, jímž se dává zaopatření invalidům od 5 460 Kč do 6 540 Kč ročně, kteréžto požitky se u ženatých ještě zvyšují, bylo našimi bratry poslanci dostatečně prokázáno, že nám jejich sociální zabezpečení není lhostejné*“.⁵⁰⁰

Je, ale také pravda, že při projednávání tohoto zákona se však ozývaly mezi poslanci hlasy, kteří měli námitky proti výhodnějšímu zaopatření invalidních legionářů oproti druhým invalidům. Tyto námitky byly však odmítnuty s odkazem na jejich zásluhy o vznik republiky.⁵⁰¹

Výše důchodů nebylo jediné, co za zranění legionáři obdrželi od státu. Mohli využívat vojenské nemocnice, kde se mohli léčit. Pacientům byl ponechán důchod, ale musel za svůj pobyt platit. Invalida, kterému byla amputována končetina, obdržel protézu.

Obdobně jak zemské úřady pro válečné poškozence poskytovaly ortopedické pomůcky pro invalidy zraněné v rakouské armádě, legionářům-invalidům poskytovala ortopedické

---

⁴⁹⁹KUDELA, Josef. *Legionáři dnes*, Brno : Moravský legionář, 1929.

⁵⁰⁰*První rok práce Československé obce legionářské, Stati programové a informační*, Praha : Československá obec legionářská, 1922.

⁵⁰¹*Československý legionář*, 1923, 5, 4.

pomůcky Kancelář československých legií. V následující tabulce jsou uvedené druhy pomůcek a kolik jich bylo předáno legionářům-invalidům v roce 1929.⁵⁰²

Druh pomůcky	Nových pomůcek nebo po opravě
Zubních protéz	4 (oprav 8)
Ručních protéz	5 (oprav 9)
Ortopedických rukavic	80
Nožních protéz	28 (oprav 58)
Ručních a nožních přístrojů	9 (oprav 25)
Ortopedických bot	140 (oprav 270)
Vložek do bot	20
Gumových punčoch	100
Kýlních pasů	5
Prímidla páteře	2 (opravy 4)
Ruční vozíky	2
Podpěry holí	80
Berlí	8
Gum na berle a hole	75
Očních protéz	5

Je samozřejmé, že legionáři se chtěli pracovně uplatnit. K tomuto účelů sloužila různá školení, kde se legionáři-invalidé učili nové profesi. Na začátku školního roku 1919-20 byla například zřízena pro invalidy s dostatečnými duševními schopnostmi jednorocní obchodní škola v místnostech v zámku ve Studénce, k tomuto účelu majitelem zapůjčených zdarma na dobu pěti let.

Invalidé z řad legionářů mohli žádat o udělení licencí na provoz biografů, trafik nebo na přiděl půdy v rámci pozemkové reformy. Jak bylo uvedeno v předcházející kapitole, legionáři-invalidé měli přednost před ostatními válečnými invalidy. I legionářské organizace popisovaly neutěšený stav při udělování těchto licencí. Byly výtky typu, že licence vlastní bohatí majitelé, kteří zbohatli za války. Navíc legionáři-invalidé se vrátili do vlasti později, než ostatní váleční invalidé a velká část licencí již byla rukou válečných invalidů.

Kancelář československých legií měla na starost i pozůstalé po padlých legionářích. Pro sirotky byla vyhrazena místa v léčebně ve Smokovci na Slovensku, pro plicně choré v Žamberku, dále lůžka v České dětské nemocnici, v Jedličkově ústavě a v zařízení Ochrana matek a kojenců v Praze. Stát udělil sirotkům po legionářích řadu stipendií, aby mohli

⁵⁰² *Sociální služby*, 1930, 12, 3.

studovat na vysoké škole, například v roce 1929 bylo uděleno 104 stipendií. Ti měli samozřejmě po ukončení studií daleko lepší možnosti uplatnění.

7.2.3 Péče o invalidy z nové československé armády

Nový československý stát si budoval svoji armádu, která měla sloužit svým občanům. Základ československé armáda tvořili vojáci z povolání – profesionálové dlouhodobě dobrovolně sloužící důstojníci a generálové, kteří byli zařazeni do jednotlivých hodnostních tříd. Dále zde byli vojenští gážisté mimo hodnostní třídu, rovněž profesionálové, tedy rotmistři, dělesloužící vojáci, poddůstojníci (někdy i důstojníci). Poslední, ale počtem největší skupinou byli vojáci, kteří vykonávali prezenční službu a příslušníci záloh, kteří byli povoláni na cvičení.

V roce 1927 byl přijat zákon, který stanovoval počty příslušníků ozbrojených sil československé armády. Ten definoval, že československá armáda bude mít různé počty vojáků v jednotlivých ročních obdobích. Od dubna do října měla mít československá armáda 100 000 mužů a v druhé polovině roku jich mělo být 140 000.⁵⁰³

V tomto počtu byli zahrnuti jak vojáci z povolání, tak i ti, kdo si plnili základní vojenskou službu. Pokud ovšem z důvodu zranění a následné invalidity nemohli nadále vykonávat svoji profesi, případně již nebyli schopni vykonávat žádnou pracovní činnost, bylo jejich další sociální zabezpečení řešeno odlišně.

Vojáci z povolání v případě invalidity dostávali důchody z Ministerstva národní obrany, na rozdíl od vojáků základní služby nebo záložníků, kterým byl v případě invalidity důchod vyplácen ve smyslu zákona o válečných poškozencích z roku 1920 (včetně následných novelizací).

Je nutné nejdříve se zmínit, jak vypadalo personální složení velitelského kádru československé armády. Velitelství československé armády se skládalo ze dvou sociálních skupin. První skupina vojenského velitelství byla tvořena bývalými rakouskými důstojníky z monarchistické armády. Ti mohli využívat svoje schopnosti, zkušenosti z mírové a válečné služby a zároveň měli navyklý smysl pro kázeň a povinnost. Tvořili vlastně hlavní složku důstojnického sboru. Druhá skupina pocházela z legionářů, kteří se vraceli do obnoveného státu.

---

⁵⁰³ Zákon ze dne 8. dubna 1927 jímž se stanovil mírový počet československého vojska od 1. října 1927.

Legionářům v armádě se však nepodařilo zcela odstranit aktivitu bývalých rakouských velitelů, kteří se stali nezbytnými pro chod armády. Legionáři (hlavně ruští) obsadili sice řadu prestižních důstojnických funkcí a získali mnoho výhod, stali se skutečnou elitou, nepodařilo se jim však zcela paralyzovat vliv bývalých rakouských vojenských odborníků na utváření nové armády. Praktický vojenský život navíc brzy potvrdil, že odvrhnout a priori veškeré minulé zkušenosti není v řadě případů možné.⁵⁰⁴ Podle statistického šetření byl v roce 1927 poměr legionářských generálů a generálů z bývalých aktivních důstojníků Rakousko-uherské armády 29: 71 %, u plukovníků 31: 69 %, u podplukovníků 45: 65 %. Teprve hodností majora se situace obracela – 56: 44 %, štábní kapitáni 62: 38 %.⁵⁰⁵

Bylo také zapotřebí, aby se jak staří rakouští, tak i nově příchozí legionáři vzdělávali. Tento úkol vykonávala francouzská mise. Pod vedením francouzské vojenské mise se budovaly v letech 1919 – 1920 základy čs. vojenského školství. Řada čs. důstojníků, především legionářů, byla postupně vysílána do francouzských vojenských škol. To vše bylo jednou z příčin toho, že čs. důstojnický sbor a s ním i celá armáda převzala principy francouzského vojenského umění té doby.

Legionářům se samozřejmě dostávalo i dalších drobných úlev, zejména např. pokud šlo o prominutí vzdělání, nutného dosažení hodnosti. Při prvním povýšení štábních rotmistrů na praporčíky v roce 1928 bylo u legionářů opuštěno od podmínek školního vzdělání. (úspěšné absolvování tří tříd občanské školy nebo vykonávání zkoušky z učiva této školy), pokud šlo o povýšení řádné. Při dalším povyšování legionářských štábních rotmistrů na praporčíky byl dispens od požadovaného školního vzdělání udělován až do roku 1931 a od roku 1932 byl již požadavek vzdělání u legionářů této skupiny prominout vůbec, i pro povyšování mimořádné. Podle údajů Kanceláře československých legií 30 % důstojníků-legionářů neodpovídalo všeobecným požadavkům, kladeným na vzdělání důstojníků. Takové případy inspirovaly tisk i veřejnost k diskusím, do které byly KLEG a MNO najednou nuceny vstupovat.⁵⁰⁶

Celkový pohled československých občanů na armádu byl spíše negativní. Jak uvádí Aleřtina Pokorná ve své práci, že „celá naše veřejnost se dívala na armádu jen jako na nutný

---

⁵⁰⁴ ŠEDIVÝ, Ivan. *Družina československých legionářů v počátcích legionářského hnutí v Československu*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1993.

⁵⁰⁵ KOLDINSKÁ, Marie, ŠEDIVÝ, Ivan. *Válka a armáda v českých dějinách*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

⁵⁰⁶ ŠEDIVÝ, Ivan. Vznik Nezávislé jednoty československých legionářů. *Historie a vojenství*. 1996, 45, 6,

*emblém nové státní moci a nikdo nevěří, že může opět být někdy potřebná zbraní nedávno odložených“.*⁵⁰⁷

Přesto, že československá veřejnost neměla valné mínění o své armádě, měli vojáci a důstojníci určité sociální zajištění, které vyplývalo z toho, že vojáci byli státní zaměstnanci, kteří museli být zdraví a tělesně a psychicky připraveni bránit nezávislost.

Služné u rotmistrovského sboru se pohybovalo měsíčně mezi 600 - 1 375 Kč, činovné a výchovné bylo podstatně nižší než u důstojníků.⁵⁰⁸ Finanční zabezpečení dělesloužících poddůstojníků činilo 30 - 50 Kč měsíčně. Plat generálů činil 2 106 Kč a nejvyšší plat generálů byl 2 928 Kč. Nelze o platech vedení armády tvrdit, že byly vysoké a neúměrné.

Příjmy nižších důstojníků a rotmistrovského sboru byly srovnatelné s platy zaměstnanců nižší státní správy na nižší a střední úrovni. Nedostatečné hmotné zabezpečení nižšího velitelského sboru přetrvávalo bez podstatných změn i ve třicátých letech. To bylo jednou z příčin nedostatku zejména nižších velitelských kádrů v době zavedení dvouleté prezenční služby v závěru roku 1934. Většina příslušníků armády byla zcela závislá na svém platu, avšak větší sociální diference se projevovala díky tomu, že někteří z vyšších důstojníků úzce spolupracovali s podnikatelskými a zejména zbrojními kruhy.

Proti chudobě vojáků z povolání v československé armádě vznikly fondy a spolky, které měly napomáhat vojákům ve výslužbě. Ministerstvo národní obrany provozovalo „*Podpůrný a úmrtní fond národní obrany*“. Fond měl být nápomocen při zranění nebo smrti vojáka a navazoval na fondy, které fungovaly za Rakouska-Uherska. Tato instituce pomáhala dvěma způsoby. Jednak fond půjčoval finanční prostředky důstojníkům, kteří je ovšem museli splatit. Druhým jeho úkolem bylo, že fond poskytoval finanční dary rodinám důstojníků, když zemřel její živitel. Výhodou bylo, že peněžní částka se poskytovala velmi rychle, dříve nežli byl vyřízení důchod.

Peníze, které byly takto vypláceny, se získávaly z dobrovolných darů od samostatných důstojníků. Každý nově povýšený důstojník mohl se dobrovolně zapsat a stát se členem fondu. Sice členství bylo dobrovolné, ale očekávalo se, že naprostá většina vojáků z povolání se stane členy fondu a budou do něho přispívat.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁷ POKORNÁ, Alevtina; HOFMAN Petr; STEHLÍK, Eduard. *Československá armáda v letech 1918- 1938*. Praha : FMO Impuls, 1991.

⁵⁰⁸ Toto tzv. služné se vyplácelo i činovné, které podle místa a velikosti posádky mohlo činit až 50 % služného, dále výchovné na děti v hodnotě 150 až 250 Kč měsíčně a celá řada příplatků: na výstroj a výzbroj, při služebních cestách, přesídlení, pracovní, polní, pohotovostní a mimořádné.

⁵⁰⁹ *Věstník Ministerstva národní obrany*. 1922, 5, 51.

Od příslušníků československé branné moci se očekávalo, že budou hájit státnost a demokratické zřízení státu. V armádě neměly vést agitaci žádné politické strany, proto bylo členství v politických stranách vojákům zakázáno. V roce 1927 byl přijat zákon, který bral příslušníkům československé armády volební právo, a to jak gážistům, tak mladým mužům, kteří vykonávali základní vojenskou službu. Tento zákaz měl zajistit apolitičnost československé armády, podle tehdejšího názoru by případné promítání politických sporů do armády mohlo ohrozit její bojeschopnost.⁵¹⁰

Brannou povinnost i povolání důstojníka mohli vykonávat pouze zdraví a zdatní jedinci. Často se stávalo, že voják s přibývajícím věkem již nemohl vykonávat své služební povinnosti, pak byl propuštěn do civilu. Proto byly přijaty zákony, které stanovily podmínky pro odchod do civilního povolání. Především v roce 1927 byl přijat vládní návrh, který opět vyhrazoval pro exvojáky některá místa ve státní správě. Především měl umožnit přechod příslušníkům armády, kteří nemohli pro svůj zhoršený tělesný stav vykonávat stejně honorovanou práci. Ve státní sféře měli vyhrazená místa jako strážníci uniformované stráže bezpečnosti a podúředníci pohraniční a finanční stráže. Dále i někteří manipulační (kancelářští) úředníci, zřízcenci a státní zaměstnanci v pomocné kancelářské nebo pomocné zřízenecké službě u státních úřadů, soudů, státních nebo státem spravovaných ústavů, podniků a fondů (počítajíc v to i podniky spravované podle zásad obchodního hospodaření). Služební místa manipulačních a kancelářských úředníků, zřízcenců, dohlížitelů na zaměstnance v pomocné kancelářské nebo pomocné zřízenecké službě. Propuštění vojáci měli také být zaměstnáváni u soukromých podniků, které vykonávaly nějakou činnost pro stát. *„Byly to podniky soukromých podnikatelů sloužící veřejné dopravě železniční i paroplavební, závodů a podniků, u nichž stát byl převážnou měrou podílníkem, závodů a podniků státem trvale subvencovaných anebo zaručených, k jejichž zřízení je třeba státního povolení, u těch, které jsou již povoleny, jsou-li podle svých stanov, koncesních listin nebo zákona povinny, aby při obsazování míst přihlíželi k děle sloužícím poddůstojníkům nebo legionářům: služební místa, jež budou určena dohodou mezi ministerstvem národní obrany a příslušným ministerstvem“.*⁵¹¹

Tento civilní zaměstnavatel nemohl obvykle poskytnout bývalým příslušníkům československé armády stejný plat, jako dostávali dříve. Proto stát přispíval určitou finanční

---

⁵¹⁰ Československá republika. 1. 7. 1927.

⁵¹¹ Zákon ze dne 7. prosince 1922, jímž se stanoví výhody v plnění branné povinnosti.

částkou, která měla nahradit vzniklý platový rozdíl. Tato částka se nazývala výslužné. Byla vyplácena do takové výše, aby součet výslužného a nové mzdy nepřesahoval 8 000 Kč.

Tyto výhody měli pouze vojáci z povolání. Československá armáda se skládala i z branců, kteří si plnili všeobecnou vojenskou povinnost. Ta začala rokem, v němž občan dosáhl 20 let, a končila po dovršení 50 let. Pro vojenské osoby z povolání tato povinnost platila až do 60 let, a to i ve výslužbě. V případě mobilizace nebo války podléhali všichni čs. státní občané zvláštní branné povinnosti od 17 do 60 let. Splnění branné povinnosti bylo jedním z významných předpokladů pro zařazení do státních a veřejných služeb či zastávání volitelných občanských funkcí. V roce 1920 bylo odvedeno 150 000 mladých branců.⁵¹²

Základní vojenská služba trvala už od vzniku republiky 2 roky. Za vlády tzv. „Panské koalice“ byl přijat zákon, kterým se tato vojenská služba zkracovala o pět měsíců, tudíž na 19 měsíců. Levicová opozice však žádala, aby vojenská služba byla zkrácena ještě o další čtyři měsíce. To však bylo pravicí odmítáno. Vládní strany tvrdily, že pokud by se vojenská služba takto zkrátila, nemohl by se nový československý stát v případě napadení účinně bránit. Levicové opoziční strany naopak tvrdily, že výkon vojenské základní služby v délce 19 měsíců stojí stát velké množství státních financí. Byl hájen názor, že pokud jsou kvalitní důstojníci, kteří umí vycvičit brance, lze tento úkol zvládnout za dobu kratší než je devatenáct měsíců. A také levice namítala, že kvalita branců a jejich ochota bránit svoji vlast závisí na odhodlání branců.⁵¹³

Pravice zase zmíněné výhrady vyvracela tím, že naše vojsko nemá takovou zkušenost a tradici, a proto je nutné zkrátit službu pouze na 19 měsíců. Ve třicátých letech, kdy byla naše republika ohrožována Německem, byla branná povinnost vrácena zpět na dobu dvou roků. Velitelé armády a politici zdůrazňovali, že nebylo možné, aby za rok a půl byli branci dostatečně vycvičeni k tomu, aby mohli být plně využiti při obraně země.

Splnit základní vojenskou povinnost měli všichni muži, kteří dosáhli zákonem stanoveného věku. Byly uváděny výhody, které plnění vojenské povinnosti pro mladé muže přináší. Muži se zlepšili jak po stránce duševní, tak i po stránce tělesné. Z tohoto lze vyvodit, že tyto dva roky nebyly pro muže ztraceny.

Je samozřejmé, že nebyli odvedeni ti, kteří měli zdravotní handicap. Výjimku měli také muži, na kterých záležela obživa rodiny. Byli to především synové, kteří museli živit svoji

---

⁵¹² POKORNÁ, Alevtina; HOFMAN Petr; STEHLÍK, Eduard. *Československá armáda v letech 1918- 1938*. Praha : FMO Impuls, 1991.

⁵¹³ *České slovo*. 13. 1. 1927.

ovdovělou matku a své sourozence nebo byli jediní dědici rodinného hospodářství. V těchto případech mohly vojenské úřady prominout vojenskou brannou službu.⁵¹⁴

Voják, který se stal při výkonu branné vojenské povinnosti invalidním, byl předán do kompetence Ministerstva sociální péče a měl nárok na důchod podle zákona z roku 1920 o válečných poškozcích, a tím pádem měl všechna práva jako váleční invalidé z front 1. světové války.

To znamená, že se museli přihlásit u okresní úřadovny pro válečné poškozence. Tam museli projít sociálně lékařskou prohlídkou. Podle toho, jak toto řízení dopadlo a jaká invalidita jim byla uznána, byla stanovena výše důchodu. Znamenalo to, že voják v základní vojenské službě měl horší sociální podmínky, než kdyby mu byly přiznány výhody podle zákona o branné službě.

Při plnění základní vojenské povinnosti se stávalo, že odvedený branec byl zraněn tak vážně, že na následky zemřel. Často šlo o utopení, dopravní nebo jinou tragickou nehodu. Po nich často zůstávali i nezaopatření rodinní příslušníci, jako manželka, děti, rodiče a sourozenci. Ti všichni museli splňovat stejné podmínky pro udělení důchodů, jako ti pozůstalí, kterým zemřel živitel za války na frontě. Osoby, které žádaly o důchody pro předky, musely také dokazovat, že byly závislé na mrtvém vojákovi.

Tato skupina tvořila nepatrnou část celkového počtu válečných poškozců, kteří spadali pod úřady pro válečné poškozence. Ty je měly vést odděleně od obětí z 1. světové války.

V následující tabulce jsou uvedené počty jednotlivých kategorií poválečných poškozců, kterým byl přiznán důchod.⁵¹⁵

Kategorie a počty poválečných poškozců

Druh důchodu	Počet invalidů
Pováleční invalidé	3411
Poválečné vdovy	64
Pováleční sirotci	208
Pováleční předci a sourozenci	278
Pováleční poškozcenci celkem	3961

---

⁵¹⁴ Zákona ze dne 7. prosince 1922, jímž se stanoví výhody v plnění branné povinnosti.

⁵¹⁵ *Sociální služby*. 1932, 14, 5-6.

Nejčastějším onemocnění mezi vojáky byla tuberkulóza. Pokud voják onemocněl plicní nemocí při výkonu branné povinnosti a komise uznala, že nemoc s ní přímo souvisí, měl právo na zaplacení léčby a vyplácení důchodu. Velmi častými zraněními, která utrpěli branci v rámci povinné vojenské služby, byla zranění fyzická. Část fyzicky zraněných vojáků skončila dokonce na vozíku a byla plně závislá na druhé osobě o něj pečující. Ve zmíněném případě vznikal nárok na dvojnásobný důchod, jak to stanovil zákon o válečných poškozených z roku 1930. To však bylo velmi nákladné a velmi zatěžovalo rozpočet Ministerstva sociální péče. Proto zmíněné ministerstvo nabádalo k větší pozornosti při odvodu vojáků, aby byli povoláváni do armády pouze zcela zdraví branci. Také Ministerstvo sociální péče vyzývalo lékaře a další zaměstnance armádních nemocnic, aby důsledně dbali na vyléčení všech nemocí, a tím pomáhali snížit výdaje na vyplácení důchodů.⁵¹⁶

Tím pádem byly v československé armádě zavedeny dva odlišné systémy pro péči o vojenské invalidy. Jeden systém platil pro vojáky z povolání a druhý pro občany, kteří byli povoláni k výkonu základní vojenské služby. Tento fakt byl kritizován Svazem československého důstojnictva, vedení svazu sepsalo několik petic, ve kterých uvádějí důvody, proč toto rozdělení je nevhodné a neetické.

Vojenský invalida musel tedy projít nejprve předepsanou lékařskou prohlídkou ve vojenských úřadech, kde se rozhodovalo, zda byla invalidita způsobena vojenskou činností a teprve pak byl bývalý voják odeslán do Okresní úřadovny v místě bydliště, kde následovala prohlídka další. Tak zraněný voják musel projít dvěma velmi podobnými lékařskými prohlídkami. Obě paralelní prohlídky si samozřejmě vyžádaly finanční náklady. Kdyby však vojenský invalida spadal přímo pod Ministerstvo národní obrany, ušetřil by stát za druhou prohlídku, která byla prakticky zbytečná. Navíc tento postup byl dosti zdlouhavý a uběhla vždy značná doba mezi úrazem nebo nemocí a první výplatou důchodu.

Dalším argumentem Svazu důstojnictva bylo to, že by měla platit jednotná pravidla pro invalidní důchody, aby byly zachovány demokratické principy v československé armádě. Nedemokratičnost byla shledávána především v tom, že důstojníci měli při stejném zdravotním postižení lepší sociální a zdravotní podmínky, než běžný voják základní služby.⁵¹⁷ Požadavek na sjednocení obou systémů ale nebyl nikdy splněn.

---

⁵¹⁶ *Sociální služby. 1933, 15, 2-3.*

⁵¹⁷ VHA. 66-1.11 - Memorandum - vznik nadace Strozziho, 26. 2. 1923.

8 ZAMĚSTNÁVÁNÍ VÁLEČNÝCH INVALIDŮ

Invalidé, kteří žili mimo různé zdravotně-sociální instituce, měli v zásadě jen dvě možnosti jak získat finanční prostředky potřebné k životu. Ti velmi těžce postižení, neschopni jakéhokoliv pracovního zařazení, byli odkázáni jen na důchod, méně postižení invalidé si pak museli pro získání prostředků k obživě hledat odpovídající zaměstnání.

8.1 Důchody

Stát už během války, těm invalidům, kteří měli omezené pracovní možnosti, dával finanční dávky neboli invalidní důchody. Důchody byly vypočítávány podle toho, jak velký měli invalidé konkrétní zdravotní handicap.

Byl podán návrh, aby výše důchodů byla stanovena podle druhu povolání. To znamená, že by invalidé měli při stejném handicapu odlišné důchody, výše důchodů se pak měla stanovit podle toho, jak dalece zranění znemožňovalo vykonávat původní povolání. Dávky, které dostávaly za Rakouska, byly vypláceny na základě zákona ze dne 28. 4. 1887 čís. 41.

Speciální důchod byl vyplácen slepcům a byl odvozen od vojenské hodnosti, kterou měli před zraněním, které utrpěli ve válce. V roce 1920 byl proto přijat nový zákon, který již stanovil jasná pravidla pro určování důchodů. Tato pravidla se už nezměnila až do konce první republiky. Základním myšlenkou nového zákona bylo, že důchod měl kompenzovat úbytek pracovní neschopnosti způsobený invaliditou.⁵¹⁸

Výše důchodů byly proto určovány podle stupně invalidity, který posuzovaly a schvalovaly sociální lékařské komise. Čím byla větší invalidita, tím byl vyšší základ pro důchod. Bylo určeno 10 důchodových skupin, které byly členěny podle stupně invalidity.

K takto vypočtené finanční částce se připočetlo ještě 50 % z hlavní části jako tzv. drahotní přídavek, které měly být jen dočasné, aby byl vyrovnán růst důchodů s růstem životních nákladů. To znamenalo, že čím větší byl základ, tím byl i větší drahotní přídavek. Z tohoto ovšem vyplývá, že konečná výše důchodu vycházela ze stanoveného základního důchodu.

Po nárůstu životních nákladů během dvou poválečných let bylo jasné, že důchod nevystačí, a proto byly v roce 1922 důchody zvýšeny. Toto zvýšení se ale týkalo pouze

---

⁵¹⁸ Pravidla pro důchody byly popsány v předcházejících kapitolách o jejich vývoji.

veteránů, kteří měli stupeň invalidity vyšší než 50 %. V níže uvedené tabulce jsou započítány i 50%ní přídavky.⁵¹⁹

Přehled výšky důchodů

Procenta invalidity	Důchod v roce 1920 (Kč)	Důchod v roce 1922 (Kč)
20-24	540	540
25-34	810	810
35-44	1080	1080
45-54	1350	1350
55-64	1620	2160
65-74	1890	2520
75-84	2160	2880
85-100	2700	3600

K dalšímu zvýšení důchodů došlo v roce 1930. Invalidé, kteří měli na tento důchod právo, dostávali od státu důchod ve výši 4 800 Kč ročně, ale ostatní důchody se nezvýšily. To znamená, že zraněný voják, který měl nižší stupeň invalidity, měl důchod stále ve výši z roku 1922. Naopak za vlády tzv. panské koalice byla snaha nejnižší důchody zrušit.

Když invalida žil společně se svými rodinnými příslušníky, pak se jeho důchod zvyšoval o dalších deset procent za každou osobu v domácnosti. Do této skupiny se počítala manželka a nezaopatřené děti do 18 let. Patřili sem i rodiče, ale jen v případě byli-li starší než 60 let. Pokud byl invalida přijat na léčení do sociálního ústavu, byl mu důchod odňat, ale rodině tyto příplatky zůstaly.

Mohl invalida svým důchodem pokrýt své životní náklady? Životní úroveň invalidů byla závislá jak na důchodech, tak i na reálných životních nákladech. Zatímco výše byl popsán růst důchodů, je zapotřebí se v této souvislosti zabývat i vývojem životních nákladů.

Ve vývoji životních nákladů lze za předmnichovské republiky rozlišit dvě etapy. Do roku 1923 se výše životních nákladů rychle měnila oběma směry. O labilitě cen svědčí meziroční rozdíly, které v této době dosahovaly 6-23 % a v roce 1920 dokonce bezmála 70 %. Největší vzestup indexu cen byl na přelomu roku 1919-1920, kdy ceny šly vlivem inflace prudce nahoru, což se nejvíce projevilo v roce 1921. Následující rok došlo k mírnému poklesu cen zboží.

---

⁵¹⁹KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

Naproti tomu v letech 1924-1937 se hladina životních nákladů měnila jen zvolna. Roční rozdíl byly většinou menší než 2 %, pouze v letech 1925, 1927 a 1931 kolísaly mezi 4,2-4,4 %.⁵²⁰ Proti poslednímu předválečnému roku 1913 dosahovaly životní náklady v tomto období celostátně 8-8,5 násobku.⁵²¹

Nyní se naskýtá otázka, jakou životní úroveň měla rodina, kam se vrátil zraněný živitel z války. Jako příklad může být pětičlenná rodina, kdy živitel měl uznán celý invalidní důchod. Když se k základnímu důchodu, který činil 2 700 Kč, přičetly přídatky za ostatní členy rodiny, obdržel celkem 3 420 Kč.

Jak uvádí profesor Kárník, potřebovala dělnická rodina pro svůj běžný život v roce 1920 alespoň 4 200 Kč. Pokud pětičlenná rodina dostala za rok pouze 3 420 Kč, pak nemohla finančně vystačit.⁵²² Následující rok se index cen ještě zvýšil o 6 %. To vyvolalo nepokoje mezi válečnými poškozenci.

Jednotlivé spolky pro válečné poškozence se snažily veřejnost upozornit, že důchody nevystačí pro obživu rodiny. Po novele zákona o válečných poškozencích z roku 1922 byl zvýšen pro osamělého invalidu na 3 600 Kč, jestliže žil v rodině, kde byly ještě čtyři nevýdělečné osoby, měl nárok na důchod ve výši 4 560 Kč. Tato finanční dávka už dostatečně pokrývala výdaje této rodiny, takže byla finančně zajištěná. V roce 1926 jedna osoba potřebovala na jeden měsíc 300 Kč a pro rodinu 500 Kč.

Invalida, který měl menší válečné zranění, měl i menší důchod. Tato částka však neměla zajistit veškeré životní výdaje rodiny, ale měl být pouze doplňkem ke mzdě. Z toho vyplývá, že byla snaha zaměstnávání válečných invalidů. Když chtěl veterán, který měl uznaný menší stupeň invalidity, uživit sebe a svoji rodinu, musel nastoupit do zaměstnání, protože samotná penze v žádném případě pro slušné živobytí nestačila.

Už za války byla snaha vytvářet vhodné podmínky pro zaměstnávání válečných invalidů. K tomuto cíli se vytvářely vhodné podmínky. Skládaly se z několika úkolů, které na sebe navazovaly. Nejdříve bylo potřeba, aby váleční invalidé, kteří často neměli

---

⁵²⁰EMEROVÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha : Libri, 1998.

Průměrný příjem středně kvalifikovaného dělníka těsně před 1. světovou válkou byl 2,5 – 4 K denně.

Naproti tomu textiláci (1,7 korun denně) nebo zemědělské dělnictvo byli pod průměrem. Při převodu mzdy v desetiletí 1868-1878 na koruny vychází mzda na 2-3 koruny denně. Ceny se úměrně zvedaly s nárůstem dělnických mezd. Převážná část příjmů byla však i v tomto období vydávána za potraviny a bydlení. Chtěla-li dělnická rodina zvýšit svůj standard, například vybavit domácnost, pořídít nové ošacení či realizovat kulturní zájmy, musela se uskrovnit především v jídle.

⁵²¹PRŮCHA, Václav. *Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu – Revue dějin socialismu*. Praha : Ústav dějin socialismu, 1969.

⁵²²KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

dostatečné vyučení a vzdělání nebo jejich původní profese nebyla vhodná pro jejich zdravotní handicap, byli rekvalifikováni na nové zaměstnání. Bylo také zapotřebí, aby stát pomohl při hledání vhodného pracovního místa pro veterána, kam by mohl nastoupit do zaměstnání. Mohli vstoupit do služeb státu nebo se nechat zaměstnat v soukromém podniku. Velká část invalidů se rozhodla založit si svoji živnost a soukromě podnikat.

8.2 Školení

Po návratu z fronty, jestliže se chtěl veterán zapojit do pracovního procesu, měl možnost se účastnit různých školení. Jejich úkolem bylo připravit navrátilce z války pro nové zaměstnání. Často bylo potřeba zlepšit vzdělání, a tím zvýšit možnosti pro uplatnění na trhu práce. A proto už za války byly pořádány kurzy pro válečné veterány, první začaly probíhat již v roce 1915, jakmile se začali vracet první invalidé z fronty.

Kurzy měly dva speciální úkoly při přípravě na nové zaměstnání, za prvé naučit pracovat invalidy i se získaným handicapem, za druhé zvýšit jim kvalifikaci, aby bývalí vojáci získali nové vědomosti a zkušenosti.

Tato školení invalidů byla financována ze státního rozpočtu. Nestáčílo pouze financovat vlastní školení, ale státní finance musely být použity i na zaplacení ubytování pro invalidy, kteří nebydleli v místě školení. Těmto invalidům stát také platit cestovné. Pokud invalida pobíral invalidní důchod, byla výplata této dávky pozastavena a po ukončení školení byla opět obnovena. Stát poskytoval určitou finanční částku, ze které žili i jeho rodinní příslušníci, kteří zůstali doma, a byli závislí na platu invalidy.

Školení probíhalo často v rámci středních škol a učilišť určených pro výchovu mládeže.⁵²³ Tyto kurzy trvaly kratší dobu než celý školní rok, většinou to bylo pouze několik měsíců, během nichž se invalidé měli seznámit s nezákladnějšími dovednostmi, které by později využili v praxi. Většinou šlo o speciální kurzy určené výhradně válečným invalidům. Vyučoval je pedagogický sbor, který byl na dané škole přítomen. Nejvíce školení probíhalo ve velkých městech, zejména v Praze. Byly však také i v dalších krajských a okresních městech. Školení probíhalo v národních jazycích, nejčastěji v českém a německém.

---

⁵²³Koncem roku 1919 navštěvovalo střední školy 69 285 žáků.

Školy musely zajistit ubytování. Pro tyto účely byly využívány bývalé vojenské nemocnice. Tam mohli pouze zůstat bydlet jen invalidé, kteří byli zapsané do nějakého kursu. Často však vedení vojenských nemocnic protestovalo, aby školící se invalidé zde bydleli, protože tím se snižoval počet volných míst. Ještě horší bylo, že často tito školící navrátilci vyvolávali v léčebných zařízeních nepokoje, a tím se snižovala kvalita lékařská péče. Nechyběly i případy, kdy pacienti schválně vyhledávali různé školící kursy, jen aby mohli být delší dobu ve vojenských nemocnicích.

Jak je jasně vidět, školení invalidů bylo pro státní rozpočet velkou zátěží, a proto byla snaha je redukovat. Objevovaly se stížnosti od okresních úřadoven, kdy invalidé se snažili účastnit se školení, a tím si zlepšit místo na pracovním trhu, přestože by se také uplatnili i se svou původní profesí. Také se vyskytly případy, kdy si invalida našel kurs, který neodpovídal jeho psychickému a fyzickému stavu. Výsledkem bylo, že po dokončení školení nebyl frekventant schopen vykonávat zaměstnání. Tímto přístupem se podle zemských úřadů zbytečně utratily státní finance, které by daly využít účelněji.

Školení invalidů naopak podporovaly jednotlivé spolky invalidů, které v tom viděly možnost, jak zlepšit jejich pozici na pracovním trhu. Tvrdily, že když budou mít lepší dovednosti, nebudou tak závislí na důchodech, a tím se ušetří státní finance. Požadovaly proto, aby každý, kdo se chce účastnit kursu, tuto možnost měl. Jak už bylo zmiňováno, tato školení začala probíhat v roce 1915 – blíže je popsáno v kap. 4.3.2.

Úředníci Státní zemské ústředny pro péči o vrátivší se vojíny nejvíce vytýkali, že invalidé jsou školeni pouze v malých počtech v oborech, jako jsou krejčovství, obuvnictví, knihařství a podobně. Báli se, že po ukončení války, až se zdraví muži budou vracet z fronty do svých zaměstnání, bude pak obtížné zraněné veterány zaměstnat. Proto bylo doporučováno, aby váleční invalidé byli vyučováni ve svých původních profesích nebo v podobném oboru, jenom aby byli vyškoleni tak, aby si dokázali zvyknout pracovat i se svým handicapem. Zde by pak odpadlo úplné učení novým profesím.⁵²⁴

Školení probíhalo i po vzniku samostatné republiky. Je zřejmé, že se počet školení časem stále zmenšoval. Nejvíce školení probíhalo na školách obchodní a průmyslové, které měly nejlepší využití pro praxi. V listopadu 1919 v českých zemích probíhalo školení na 85 školách a do těchto škol chodilo celkem 1 747 válečných invalidů. Z toho bylo 1 310 české národnosti a 437 národnosti německé.

---

⁵²⁴NA, ZV 1874-1928- Dopis k zaměstnání a školení válečných invalidů.

Nejvíce kursů bylo pořádáno na školách průmyslových nebo obchodních, tyto školy byly velmi důležité pro další zaměstnání válečných invalidů. Oba typy středních škol byly v době 1. světové války velmi rozšířené. Měly své učební plány, které měly přispět k rozšíření jejich pracovní klasifikace.

Celkem existovaly v Rakousku pokračovací školy a kursy dvojího druhu: hospodářské, průmyslové (živnostenské) a obchodní, a to buď podle pohlaví žactva odděleně, buď koedukační. Náklad na ně hradil stát a země, byly-li ústavy toho druhu spojeny přímo s některou denní odbornou školou, nebo společně stát, země, obchodní i živnostenské komory, obce i soukromníci, pokud trvaly jako útvary samostatné. Vyučovalo se obyčejně ve všední dny večer a v neděli dopoledne po dobu osmi měsíců (vyjímaje čas letní), a to pravidelně v místnostech škol jiných, pomocí učitelů škol obecných a měšťanských (výjimečně i středních),

Prvním druhem školy, kde se konaly kursy, byla škola průmyslová. Ta byla určena pro vzdělání sil pracovních v odborné výrobě průmyslové a živnostenské. Když se techniky počaly měnit ve školy vysoké a reálky nabývaly vždy více rázu škol všeobecně vzdělávacích po boku gymnázií, objevila se také u nás potřeba nové kategorie škol, které by mohly teoreticky i prakticky připravovat absolventy pro určité obory průmyslu a živností. Před válkou světovou byla po celé Cislajtánii rozestřena hustá síť průmyslových škol státních, spolkových, nižších i vyšších. Školy nižší, k nimž bylo nutno počítat již zmíněné školy pokračovací a všeobecné řemeslnické, byly vlastně náhradou, resp. doplňkem instituce učednické, po mnohé stránce vždy nedostatečné a organizovány byly vždy proto odborně (speciálně): existovaly u nás školy krajkářské, tkalcovské, dřevařské, kovodělnické, sklenářské, keramické, košíkářské atd., jejichž závěrečná vysvědčení byla náhradou za list výuční.

Dalším typem škol, kam byli přijímáni váleční invalidé, byla obchodní škola a především její nižší stupně. Na stupni nižším byly v Rakousku dvoutřídní (s výjimkou jednoleté) školy obchodní chlapecké nebo dívčí, jejichž počet úřední statistika pro rok 1915-16 udávala na 69 s téměř 9700 žáky. Přijímající žáky z II. neb III. třídy střední nebo měšťanské (pro mladší žáky byly leckde ještě přípravky) na rozdíl od obchodních akademií nepěstovaly nikdy tak intenzivně jiných jazyků živých a měly rozsah učiva vůbec omezen

i snížen se zřetelem k potřebám středního i menšího průmyslu a obchodu.⁵²⁵ Jak bylo napsáno, nejvíce škol bylo v Praze.

Během roku 1919 bylo vyškoleny 791 válečných invalidů, z tohoto počtu 600 účastníků bydlelo ve vojenských ubytovnách, zbytek bydlel v soukromí. Nejvíce se účastnili invalidé školení ve Státní průmyslové škole na Smíchově. První kurs byl zřízen už v dubnu roku 1915 a bylo tam vyškoleny 76 invalidů. Z nabídky této školy byl nejvíce navštěvován kurs stavební. Během tohoto školního roku kurs stavební navštěvovalo 36 mužů. Další kurs byl strojnický, ten dokončilo 28 mužů. Další kursy, které na této průmyslové škole probíhaly, byla výchova technických sil.

Další škola, která významně přispěla ke školení invalidů, byla „Státní průmyslová škola Praha“. V ní začala probíhat výuka už v dubnu roku 1915 a do konce školního roku jí dokončilo 15 válečných veteránů. Probíhaly zde kursy strojnické, stavební a elektro-technické. Pro tuto skupinu žáků byl pořádán kurs pro řidiče automobilu. Někteří zranění vojáci vykonali státní zkoušku, a tím se opět ještě více zlepšila jejich kvalifikace. Vedení Státní průmyslové školy také pořádalo veřejnou výstavu prací z řad kurzistů válečných invalidů. Na ní byly vystavovány jejich výrobky.⁵²⁶ Kromě těchto dvou jmenovaných škol bylo v hlavním městě 19 škol, které navštěvovali invalidé.

Kurz pro invalidy také pořádala Umělecko-průmyslová škola. Této škole byla za války zabavena jedna budova - Rudolfinum, kde byla zřízená vojenská nemocnice. V roce 1915 bylo do této školy umístěno 23 invalidů a do konce školního roku kurz dokončilo 13 invalidů. Záměrem těchto kurzů bylo dát těmto navrátilcům všeobecné umělecké vzdělání a vycvičit je pro výrobu různých uměleckých předmětů. Řada těchto kurzistů se zapojila do výroby

Velké množství školicích se invalidů v Praze způsobilo, že byl nedostatek ubytovacích míst. Vedení pražských vojenských nemocnic hlásilo, že tito muži zabírají léčebná místa pro potřebné. Část školených byla ubytována v Invalidovně. Byla zde snaha ze strany Ministerstva Národní obrany vystěhovat tyto obyvatele ze svých léčeben. Ministerstvo se hájilo tím, že tito invalidé nepatří do jeho kompetence, ale spravuje je Ministerstvo sociální péče.

---

⁵²⁵JANDA, Bohumil. *Československá vlastivěda, díl X., Osvěta, Pod protektorátem Masarykovy univerzity.* Praha : Sfinx, 1931.

⁵²⁶AHMP - Státní průmyslová škola v Praze - Výroční zpráva o školním roce 1920-21.

Mimo hlavní město se konaly kurzy ve všech větších městech. Tam obvykle probíhaly na běžných středních školách a učilištích jako byla průmyslová nebo obchodní škola. V městě, kde byly nějaké speciální školy, probíhaly kurzy i zde. Tak například v Bechyni byla odborná škola keramická, odborná škola tkalcovská byla ve Vrchlabí, Státní škola zlatnická v Praze apod.⁵²⁷

Kurzy byly také pořádány na Slovensku. Tam se konaly ve stejných typech škol - průmyslových, obchodních i hospodářských. Vyučovacím jazykem byla slovenština, němčina i maďarština.

Také na Moravě pořádala Státní zemská ústředna pro péči o vrátivší se vojíny různé kurzy. Brzy po vzniku této komise byly ustanoveny v Brně různé řemeslné dílny. Tyto dílny byly vedeny zkušenými mistry, kteří měli zkušenosti s výchovou učňů. Tuto výchovu prováděli s velkou láskou a obětavostí. Brzy však nastal mezi mistry a jejich uční konflikty. Mistři měli často obavy, že takto nově vyučení řemeslníci budou pro ně velkou konkurencí. Proto bylo komisí doporučováno, aby invalidé odcházeli na venkov, kde by zakládali družstva, a tím se zmenšovala nepřátelská atmosféra mezi těmito skupinami.⁵²⁸

Po skončení školení si měl invalida vyhledat odpovídající práci, kde by mohl uplatnit své získané dovednosti. Největší možnost uplatnit se měli absolventi obchodních škol. Podle zprávy nejčastěji odcházeli na vojenskou správu, kde se podíleli na vybudování Ministerstva národní obrany. Snadno si hledali práci ti, kdo dokončili průmyslové školy, poněvadž našli uplatnění v soukromých firmách. Další velká skupina si zakládala svoje vlastní živnosti, které za podpory státu provozovali.

Jak bylo poznamenáno, často se invalidé s lehčím postižením i vyhýbali práci a uchýlovali se k žebrání a zahálčivému způsobu života, chodili ke komisím, kde žádali zvýšení stupně invalidity.⁵²⁹

Když chtěl válečný invalida získat odpovídající zaměstnání, musel mít odpovídající dovednosti pro výkon práce, ovšem často jejich vzdělání, případně i fyzické předpoklady, nebyly dostatečné k tomu, aby mohli vykonávat požadovanou pracovní činnost. Proto bylo velmi důležité, aby mimo vlastního vzdělávání a školení invalidů existovala i instituce, která by byla pro schopná pro válečné invalidy najít a zprostředkovat odpovídající zaměstnání.

---

⁵²⁷ NA, MSPV - kartón 4, Školení invalidů v r. 1919-1920.

⁵²⁸ NA, MSP- kartón 4 - zpráva Státní zemská ústředna pro péči o vrátivší se vojíny v Brně o školení válečných invalidů v letech 1914- 1919.

⁵²⁹ NA, MSPV – kartón 4 - dokumenty ke školení válečných poškozenců.

Byl proto Státní zemskou ústřednou vypracován návrh na péči o navrátilčí se vojíny, tento důležitý úkol byl za války rozdělen mezi dvě zemské instituce, a to mezi ní a Všeobecnou zprostředkovatelnou práce. První úřad měl hledat zaměstnání zejména pro nejvíce postižené invalidy. Tato činnost si vyžadovala speciální zkušenosti z lékařského, sociálního i z hospodářského hlediska. Naopak o invalidy, kteří měli lehčí zdravotní handicap, se starala Všeobecná zprostředkovatelná práce. Tato skupina zraněných navrátilců z války neměla až takové potíže při opětovném začleňování se do pracovního procesu.

V roce 1916 bylo vydáno nařízení, aby při každém okresním úřadě vznikl speciální orgán pro zprostředkování práce invalidům. Okresní úřady sepisovaly zprávy, které dokumentovaly, jak tento úkol byl splněn. Často se však stávalo, že okresní úřady nemohly sehnat potřebné pracovníky, kteří by tuto práci mohli vykonávat.⁵³⁰ Postupně se i ozývaly hlasy, kterým vadilo, že soukromá organizace vydělává na invalidech. Nelíbilo se jim, že soukromé zprostředkovatelné práce si nechávaly platit za umíst'ování válečných invalidů.⁵³¹

Takto rozdělené kompetence mezi „Státní zemskou ústřednou pro péči o vrátivší se vojíny“ a Zprostředkovatelnou práce přetrvávaly až do roku 1919, tj. do doby, kdy vznikly nové úřady pro válečné poškozenec. Tyto státní organizace a především jejich okresní pobočky se začaly sjednocovat. To v praxi znamenalo, že okresní úřadovny se snažily zaměstnat všechny invalidy bez ohledu na stupeň poškození.

Státní zemská ústředna pro péči o vrátivší se vojíny chtěla, aby zprostředkovatelné práce podávaly zprávy o možnosti válečných invalidů. Tyto zprávy byly podávány do pražské centrály jednou za čtvrt roku. Například v období od března do června roku 1917 bylo nabízeno 303 míst, z toho bylo obsazeno pouze 132. Z těchto zpráv vyplývá, že volných míst bylo více než žadatelů. Nejvíce požadovaná profese byli klempíři, těch podnikatelé požadovali 30.

Zaměstnanost válečných invalidů byla závislá na několika faktorech. První byl, jak velká byla nezaměstnanost mezi zdravou populací a dále do jaké míry státní instituce podporovaly jejich pracovní začlenění.

---

⁵³⁰ NA, ZV 9835 - Dokument o rozdělení pravomocí při zaměstnání invalidů, 27. 2. 1915.

⁵³¹ CERMAN, Jan. Vývoj a organizace zprostředkování práce v Československu. *Sociální Revue*. 1936, 17. V Rakousko-Uhersku byly dva druhy zprostředkování práce a to soukromé a veřejné, ty mohly být provozované jednotlivcem nebo soukromými spolky, nevýdělečně (dobročinné spolky, odborné organizace atd.), tyto organizace vykonávali pro zisk. Vedle toho existovala i Veřejnoprávní zprostředkování práce.,

Po vypuknutí 1. světové války v roce 1914 se radikálně snížil počet pracovníků v průmyslu, službách i v zemědělství, protože velké množství zdravých mužů odešlo na frontu. Už 13. srpna 1914 Pražská obchodní a živnostenská komora Ministerstva obchodu vydala prohlášení, ve kterém se snažila popsat situaci po vyhlášení mobilizaci.

*„Celkem tedy povoláno bylo z velkých průmyslových závodů zdejších přes 13 000 dělníků, tj. okrouhle celá pětina. V některých odvětvích byla tato kvóta ještě větší, celkový průměr byl snížen tím, že se do něho započítával i průmysl s rozhodnou převahou pracovních sil ženských. Následkem tohoto poklesu personálu, větším dílem však i z příčin jiných, níže podrobněji doložených, byla výroba velmi podstatně proti dřívějšímu omezena ve 244 závodech totiž v plné třetině; přibližně třetina závodů (210) zastavila již výrobu vůbec a další čtvrtina (163) bude pravděpodobně nucena učinit však již v době nejbližší. K tomuto velkému odchodu pracovníků se přidalo zastavení, jak silniční, tak nákladní dopravy“.*⁵³²

Personální situace se zhoršovala především v odvětvích, kde se nevyrábělo zboží nutné na frontu, docházelo zde k útlumu výroby. V prosinci roku 1914 bylo v Čechách 140 tisíc nezaměstnaných. Na počátku roku 1915 nezaměstnanost klesá o 5-6 procent, bylo to způsobeno především státními zakázkami na vojenské účely.⁵³³ A tak se stalo, že poptávka po pracovnících byla výrazně vyšší, než nabídka. Tato chybějící pracovní místa byla proto nabídnutá válečným invalidům.

Během prvních měsíců války, kdy se začali vracet z války první invalidé, byly v tisku publikovány odborné studie, jak tyto jedince zaměstnat. První článek na toto téma vyšel v časopise „Naše doba“, ve kterém autor rozebírá, jak přistupovat k bývalým pracovníkům. Zaměstnavatelům bylo doporučováno, aby své bývalé zaměstnance přijali zpátky: *„Pro invalidy práce schopné jeví se snaha naléztí práci v jejich původním zaměstnání, kde by se jim přidělil lehčí úkol, neboť i s umělými údy může při dobré vůli vykonávat práci velice pozoruhodnou. Při dobré vůli zaměstnavatelů dal by se tudíž snadno určitý počet zmrzačených umístit v jejich původním zaměstnání, hlavně v průmyslu a obchodu, o což se též v příslušných kruzích jeví živý zájem“.*⁵³⁴

---

⁵³² In kolektiv pracovníků SÚA. *Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918*. Praha : Státní ústřední archiv, 1993.

⁵³³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004. Disertační práce. FF UK - Historické a sociální vědy.

⁵³⁴ ŠPAČEK, Stanislav. Invalidní otázka ze stanoviska technicko-hospodářského. In *Nová republika*. Praha. 1915, 22, 10.

Na tato volná pracovní místa nastupovali invalidé ještě za války, jakmile se uzdravili natolik, že byli schopni pracovní činnosti. Když se však bývalí pracovníci, kteří neutrpěli žádné zranění, začali vracet z front, vedení podniků už nemělo o invalidy zájem. Často byli tito zdravotně handicapovaní pracovníci ze soukromých firem propuštěni. To vyvolalo negativní reakce u spolků, které volaly po uzákonění zákona o povinném zaměstnávání ve státních institucích i v soukromých firmách. Tyto snahy o uzákonění povinného zaměstnávání válečných invalidů nebyly však nikdy uskutečněny.

Jak stoupala nezaměstnanost invalidů, začaly se mezi nimi projevovat některé negativní jevy, které se objevují ve všech obdobích lidské společnosti. Nevyhnuly se i osobám, které měly vlastní zdravotní handicap. Invalidé třeba protestovali proti zaměstnávání žen a židů. Ve spolkových časopisech vycházely články, které se snažily ukázat, jak tyto skupiny zabírají pracovní místa určena pro válečné invalidy. Tyto útoky byly zejména na Moravě, kde žilo židovské obyvatelstvo, které se hlásilo k německé národnosti.⁵³⁵

Válečná chudoba zároveň zradikalizovala společnost ve střední Evropě, vyhrotila sociální a etnické rozbroje. V českých zemích rostl počet verbálních i skutečných útoků na Židy (obvinění ze šmeliny a protičeských postojů).

V časopisu „Nová republika“ byl zveřejněn článek, v němž byl popisován židovský obchodník, který nebyl odveden a po celou válku podnikal v obchodě. Nyní po válce se má tento Žid lépe než válečný invalida, který utrpěl ve válce zranění. Také se těmto invalidům nelíbilo, že židé nechodili k nim do trafik, ale do židovských trafik. Tyto skutečnosti ještě zvyšovaly negativní obraz o židech mezi invalidy.⁵³⁶ Tyto antisemitské projevy se projevovaly už na začátku války. Masaryk ještě před odchodem do zahraničí varoval před českými protižidovskými náladami. Tyto nálady byly způsobené především tím, že Židé byli s Němci a neodcházel na frontu.

Podobně protesty se objevovaly proti zaměstnávání vdaných žen, které měly příjem od svého manžela. Nová československá republika začlenění žen do pracovního procesu podporovala, vláda zrušila povinný celibát pro státní zaměstnankyně. Ženy byly po

---

⁵³⁵ GEBHART, Jan a ŠEDIVÝ, Ivan. *Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci)*. Praha: Karolinum, 2003.

V roce 1910 se přihlásilo v Čechách k židovskému vyznání 85 798 obyvatel, více než polovina měla obcovací řeč němčinu. Na Moravě žilo 31 973 židů, kteří uvedli jako obcovací řeč němčinu a pouze 6 828 mělo obcovací řeč češtinu. Ve Slezsku žilo 11 326 židů, kteří, měli jako obcovací řeč němčinu a jen 377, kteří měli jako obcovací řeč češtinu.

⁵³⁶ *Nová republika*. 1924, 6, 33.

vypuknutí války přijímány do zaměstnání ve velkých počtech, aby nahradily pracovníky mobilizované na frontu.

Jakmile ale válka skončila a muži se začali vracet domů, byla snaha omezit ženskou práci. Těchto snah využily spolky válečných poškozců, které prohlašovaly, že tyto ženy jim zabírají pracovní místa.⁵³⁷ Na tyto útoky reagovaly ženské organizace, které tvrdily, že pokusy o to, aby ženy po svatbě odešly ze svého zaměstnání, je zastaralé. Na toto téma napsala spis poslankyně Plamínková: „*Před válkou tzv. celibát výdělečně činných žen zejména ve veřejných službách byl jevem zcela obvyklým: byl to prostý důsledek nedemokratického potlačování přirozeného života*“.⁵³⁸

Když poklesla celková nezaměstnanost, která byla v prvních letech po vzniku státu poměrně vysoká, invalidé již snadněji nacházeli odpovídající zaměstnání. Ovšem v době velké hospodářské krize byli opět někteří invalidé propuštěni ze zaměstnání. To se také mimo jiné objevilo na stránkách spolkových časopisů.

Jaké možnosti měli invalidé? Kde byli nejčastěji zaměstnaní? Tyto otázky se nyní pokusím zodpovědět. První možností invalidy bylo to, že se nechal od někoho zaměstnávat jako nájemné pracovní síly, a to buď ve státní správě, případně někde v soukromém podniku. Druhá možnost byla ta, že si veteráni si sami zakládali živnosti a podnikali. Většinou k této činnosti dostávali od státu různé licence.

Invalidé využívali obě tyto možnosti, ale v každém zaměstnání se objevovaly různé potíže, na které upozorňovaly spolky válečných poškozců.

8.3 Státní organizace

Už za války byla snaha umísťovat válečné invalidy do místní samosprávy. Zemskou správní komisí byla v roce 1916 vydána směrnice, která doporučovala okresním výborům, aby na svá volná místa přijímaly válečné invalidy. Tito muži však museli splňovat určité podmínky. Měli mít potřebné vědomosti, protože už v Rakousku-Uhersko platily zákony a pravidla, které upravovaly, kdo se může ucházet o určitý úřednický post. Tato úřednická místa se začala vytvářet v době, kdy dochází k centralizování moci do osvícenské

---

⁵³⁷ *Nová republika*. 1920, 2, 14.

⁵³⁸ PLAMÍNKOVÁ, Františka. *O právu vdaných žen na výdělečnou práci. Podle přednášek autorčiných*. Praha : Ženská národní rada, 1934.

monarchie, která se snažila pomocí zřizovaných institucí převzít moc z rukou zemských úřadů šlechty a k tomu potřebovala na šlechtě a církvi nezávislé odborníky. Tito noví pracovníci měli jak maturitní vzdělání, ovšem někteří byli i bez něho.⁵³⁹

Léta vlády Františka Josefa I. lze co do množství bez nadsázky charakterizovat jako zlatý věk úřednictva. Koncem 19. a začátkem 20. století stoupal ročně počet systematizovaných míst v rakouské státní správě o 500 až 800 osob. Počet státních úředníků jen v jedné korunní zemi (v Čechách), se bez policie pohyboval kolem 15 tisíc, z tohoto lze usuzovat, že za války byl i ve státní správě nedostatek pracovníků.

Na tuto vládní výzvu, aby byli zaměstnáváni invalidé, docházely odpovědi od jednotlivých okresních úřadů. Ve většině případů tyto zprávy byly negativní, poněvadž nebyla volná místa nebo potenciální uchazeč neměl vhodné profesní vzdělání. Někteří odborníci, kteří se vyznali v chodu okresních úřadů, varovali, že značný příliv invalidů do státní služby bude mít často negativní dopady.

Státní a samosprávné úřady mohly požádat o finanční příspěvek za to, že zaměstnávají válečné invalidy. Jak během války stouply životní náklady obyvatelstva, zvyšovaly se i náklady na platy invalidů. Proto často docházely od těchto institucí na zemské komise prosby o finanční příspěvky, které měly být využívány na zlepšení pracovních podmínek pro válečné invalidy.⁵⁴⁰

Po vzniku republiky byla snaha zaměstnat válečné invalidy na Ministerstvu národní obrany. První ministr tohoto resortu Václav Klofáč vydal výnos uveřejněný ve věstníku NO, v němž se píše, že budou vyčleněna taková místa, která spadají do následujících odvětví služby: skladištní, dozorčí, manipulační i po případě konceptní. Vojenské osoby na zmíněných místech, důstojníci i mužstvo schopné polní služby, měli být postupně vyměněni za válečné invalidy. Měli být přijati zranění legionáři, ale i vojáci, kteří bojovali na straně Rakouska. Tito muži však musí prokázat, že jsou schopni uvedené práce vykonávat. Měli pomoci vybudovat nové Ministerstvo obrany, a proto byli přijati. „*Takřka v několika*

---

⁵³⁹ Středoškolsky vzdělaní úředníci pak ve své profesní kariéře postupovali od praktikanta s platem 300-600 zl., až po úředníka, který mohl postupně dosáhnout 400 – 1 800 zl. základního ročního služného podle zákona z roku 1873 a po úpravě v r. 1898 pak 1 200 – 2 200 zl.

Nejnižší úředníci s nižším než středoškolským vzděláním tvořili v jednotlivých úsecích státní správy nejpočetnější skupinu, která představovala 60-70 % ze všech úředníků státní správy. Tito úředníci, zařazení do IX-XI. třídy, dostávali po roce 1873 600 -1 300 zl. a po roce 1898 pak 800-1 600 zl. ročního služného. To znamená, že ty nejnižší úřednické platy byly podobné jako u havířů a rozhodně nižší, než u kvalifikovaných strojních dělníků.

⁵⁴⁰ NA, ZV 9835 - Žádost o příspěvek za umístění vál. invalidů.

hodinách se muselo rozhodnouti o způsobu obrany některých zvlášť ohrožených úseků země, zejména na Severu Čech, na Těšínsku a na Slovensku, a to nebyla práce malá, hlavně když se uváží, že dědictví, které MNO po staré monarchii převzalo, bylo ve své podstatě úplně zdemoralisováno“.⁵⁴¹ Proto ministr národní obrany se snažil sehnat ochotné spolupracovníky, mezi nimi i válečné invalidy, kteří by se aktivně zapojili do budování nového resortu. Tito muži často neměli odpovídající vzdělání, aby vykonávali tuto práci. Po vytvoření nového státního aparátu i na Ministerstvo národní obrany. Jak se vzdaloval konec války, a vytvářela se nová úřednická struktura, pozbývali váleční invalidé na důležitosti.

Roku 1923, kdy se začal chystat velký restriktivní zákon, který měl snížit rozsáhlou byrokracii a vztahoval se na všechny složky státní správy. Tato státní reforma byla vyvolána především snahou ušetřit státní finance. Ve státní správě pracoval tento rok dostatek pracovníků, ale měli malé platy, i když šla na ně velká část financí. Na řešení těchto úkolů měly jednotlivé politické uskupení odlišné názory.

Představitelé Národní demokracie kritizovali, že úředník s vysokoškolským vzděláním má stejně vysoký plat jako úředníci, kteří mají pouze maturitu nebo ani tuto zkoušku neměli. Žádali, aby byly zvýšeny platy těmto úředníkům, tím že odejdou ti pracovníci, kteří mají nižší vzdělání. Také žádali, aby byl přijat zákon o důchodovém zabezpečení.⁵⁴² Tato politika Národní demokracie byla zaměřená především na vyšší úřednictvo, proto se od ní odkláněly nižší sociální vrstvy a také učitelé a nižší úřednický personál.⁵⁴³ Levicové strany se snažily dokázat, že je třeba zvýšit plat většině úředníků, kteří pracují ve státní správě. Tyto politické spory o tom, jak zreformovat tuto oblast, se nemohly vyhnout i úředníkům řad poškozcenců na Ministerstvo národní obrany.

Tato snaha vyvolala strach u těchto pracovníků, že ztratí pracovní místa, a proto založili nový spolek pod názvem Svazu státních zaměstnanců - invalidů. Tento spolek nechránil pouze zaměstnance, kteří pracovali na ministerstvu Národní Obrany. Jmenovaný spolek vydával svůj časopis „Nový směr“, ve kterém se rozebírala problematika státních zaměstnanců. V prosinci roku 1923 zde vyšel článek, který se snaží objasnit, proč by neměli invalidé dostávat výpověď z práce. Mimo jiné se tam píše: „Poukázal na 28. říjen 1918, kdy kanceláře vojenské zely prázdnotou. V těchto kancelářích čekala ohromná práce, kterou

---

⁵⁴¹ *Přítomnost*. 1928, 5, 36.

⁵⁴² *Národní listy*. 15. 11. 1922, str. 4

⁵⁴³ ŠETŘILOVÁ, Jana. Československá strana národně demokratická v letech 1918-1923, *Časopis národního muzea*. 1993, 3-4.

*opustili páni, jež srdce táhlo do Vídně. Dnes, kdy invalidé tuto práci zmožili, přihlašují se „odpoutanci“ do služeb Československé republiky, nikoli však proto, že by je táhlo srdce – ale kapsa. Snad v dnešní situaci mohlo by se pak osvědčiti známé přísloví o mouřenínu, který vykonal svoji povinnost a může jíti. V tomto případě neustoupíme a trváme na usnesení parlamentu a chválené jím známé resoluci o nepropouštění invalidů státních zaměstnanců“.*⁵⁴⁴

Na stránkách časopisu „Nový směr“ vycházely články, kde bylo například popisováno: *„Jak je nemilé pro zaměstnance, dozví-li se, že v důsledku jeho špatné kvalifikace nemůže býti jmenován, když po tři a v mnohých případech již čtyři léta k úplné spokojenosti svého představeného pracoval, tím bolestnější je to pro toho, který místo léčení své choroby navštěvoval celodenní, nervy vyčerpávající práci školu, aby nově nabytými vědomostmi prospěl nejen sobě, ale i jemu svěřené službě“.*⁵⁴⁵

Tento spolek se snažil ve svojí činnosti navazovat užší spolupráci s ostatními spolky, které se podílely na péči o válečné poškozence. Jako vhodný příklad spolků, který ochotně se snaží hájit invalidní státní zaměstnance, byla jmenována Družina válečných poškozenců.

V květnu v roce 1923 se konala schůze státních zaměstnanců, která protestovala proti tomu, že Ministerstvo národní obrany (MNO) jim dalo výpověď. Na této schůzi vystoupil s omluvou sám senátor Klofáč, který vysvětlil, proč přijal za svého působení na ministerstvo válečné invalidy. Ministr je přijímal proto, že si byl vědom, že velká většina mužů nešla do války za Rakousko ochotně, a proto válečné invalidy zaměstnával na svém úřadě, kde byl nedostatek úředníků.⁵⁴⁶

Jak již bylo zmíněno dříve, po skončení války bylo snahou zájmových organizací invalidů, aby bylo uzákoněno povinné zaměstnávání invalidů ve státních institucích. Invalidé si stěžovali, že jsou propouštěni ze státních služeb. Bylo to způsobeno tím, že se začali vracet bývalí pracovníci úřadu z fronty a vraceli se na svá bývalá pracovní místa. Tím se zmenšil počet míst, kde mohli pracovat zranění muži. Navíc tito zdraví zaměstnanci, kteří neměli žádný zdravotní handicap, byli většinou rychlejší a vykonali více práce.

Hodně invalidů bylo zaměstnáno ve státní službě na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde vznikaly nové státní úřady. Byli přijímáni i na nově vytvořená kancelářská místa, která

---

⁵⁴⁴ *Nový směr*. 1923, 2, 12.

⁵⁴⁵ *Nový směr*. 1923, 2, 3.

⁵⁴⁶ NA, MSP 490 - protokol o členské schůzi Svazu státních zaměstnanců - invalidů v republice Československé v Praze.

vznikla až po vzniku republiky. Byli zaměstnáváni i jako vrátní na státních úřadech. Ministerstvo sociální péče a Úřad pro válečné poškozené vyzvalo představitele státní správy, aby přijímali válečné invalidy. Toto přijímání válečných invalidů skončilo v okamžiku, kdy byl přijat zákon o přijímání legionářů do státních služeb.

Ministerstvo pošt a telegrafů uvedlo, že by rádo zaměstnávalo válečné invalidy, ale mělo to dvě nesnáze. Jednak nebylo tolik pracovních míst, které by vyhovovaly invalidům, pro jejich zdravotní handicap a jednak většina vhodných pracovních míst musela být rezervována legionářům. Došla stížnost od veterána, který po vyléčení nastoupil na místo účetního na poštovním úřadě. Tento post zastával podle jeho vyjádření spolehlivě, ale po 17 měsících mu byla dána výpověď. Podobně tomu bylo i na jiných ministerstvech.

Docházely i další stížnosti od invalidů, kteří byli propuštěni z úřadů po skončení války. Invalidé vesměs vyčítali vládě, že když je propouští ze státní služby, žádné finance nešetří, protože bude muset vyplácet důchod ze státního rozpočtu.

Požadavek, aby tento zákon o povinném zaměstnání válečných poškozených byl uzákoněn, se objevoval po celou dobu trvání první republiky. Bylo také připomínáno, že legionáři mají vyhrazená místa ve státních službách. Dále zaměstnanci, kteří byli před odchodem na frontu ve státní službě, chtěli, aby doba strávená ve válce, byla započítána dvakrát, podobně, jak to měli legionáři.⁵⁴⁷

Jiné zkušenosti měli představitelé soudu, kteří také nabízeli volná místa. Mezi invalidy však nebyl o tato místa zájem, protože byly velmi málo placené. Výše nabízeného platu nestačila ani základní životní potřeby.

Jednotlivé profesní skupiny válečných invalidů pro sebe navrhovaly určité speciální výhody. Z jedné ze skupin byli také učitelé, kteří byli na válečné frontě zranění. Ti chtěli dále pracovat ve školách, ale pro svůj handicap měli strach, že nebudou moci tuto činnost vykonávat, a proto žádali, aby jim stát zajistil odpovídající podmínky, aby mohli vykonávat svoji profesi.

Vyřešení této situace mělo přispět k jejich požadavkům, které vycházely z tradičního postavení učitelského stavu v české společnosti. Během 19. století byl schválen statut českého učitelstva. Učitelé a učitelky se museli připravovat své povolání v různých školách, kde byli připravováni odděleně, a to ve čtyřletých učitelských ústavech. Při každém ústavu měla vzniknout tělocvičná škola, při ženských ústavech ještě škola mateřská. Důkladnější

---

⁵⁴⁷ Tento problém byl pobírán v předcházejících kapitolách.

vzdělání pak měli učitelé dosahovat ve zvláštních učitelských kursech zřizovaných na univerzitách nebo na technikách. Podrobnější nařízení mělo být vydáno ministerstvem. Ministerstvo však tuto myšlenku nerealizovalo. Další vzdělávání učitelů mělo probíhat za pomoci pedagogických časopisů, konferencí, kursů a prostřednictvím učitelských knihoven.

Za tyto požadavky, které vyžadoval stát na učitelích, nabízel některé výhody. Už před válkou měli učitelé právo na pensijní zaopatření. Učitel měl po 10. roce definitivní služby mít nárok na úplnou pensi; úplné pense však dosáhl učitel až po 40letém působení, počínajíc zkouškou učitelské způsobilosti (jen v Bukovině, Haliči a Dalmácii nastupovalo plné pensijní zaopatření již po 35leté službě). Vdovám se dostávalo pense jen tehdy, když její manžel odsloužil do své smrti nejméně deset let do pense počítatelných, jinak dostávaly jen odbytné, jen v některých zemích vyplácel se jim tak řečený úmrtní kvartál. Tak vypadaly práva a povinnosti pro učitele na konci habsburské říše.

Světová válka dolehla těžce také na celé školství. Hned na počátku války byl v národním školství zredukován počet tříd, více než třetina jich byla zrušena, některé školy byly v zimě i po několik měsíců zavřeny, měnili se velmi často učitelé, učitelstva bylo nedostatek, na mnohých školách vyučovali učitelé neaprobovaní a krom toho byli učitelé velmi často zaměstnáváni i mimo školu. Obdobná situace byla i ve středním školství. Mnohé školní budovy – zpravidla nejlepší – byly zabírány pro potřebu armády. Výuka byla řešena zaváděním směn (směny byly buď 3 dny dopoledne, pak tři dny odpoledne, nebo bylo střídání prováděno ob týden), zkracováním vyučovacích hodin na 40 – 45 minut, a také redukcí počtu hodin. Školní rok byl dále zkracován pozdním zahajováním a uhelnými prázdninami, byla zastavována výuka nepovinných předmětů, řada žactva nejvyšších tříd i profesorů odešla na vojnu. Vyučující byli nuceni k upisování válečných půjček, masově odváděli 1 % svých příjmů Červenému kříži, spolu se žáky organizovali dobročinné akce, prodávali kokardy, odznaky, knihy, pohlednice, obrazy. Tato situace se změnila až po vzniku nového státu.

Zrození samostatné republiky dávalo naději na řešení otázek, které nenašly svou konečnou odpověď v předcházejícím období. Patřila k nim rovněž učitelská problematika, která v sobě zahrnovala starý požadavek náboženské svobody, zrušení celibátu učitelek, úpravu hmotných poměrů a zejména vyřešení vysokoškolského vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol a zkvalitnění pedagogické přípravy středoškolských profesorů. Učitelstvo se domnívalo, že nastala vhodná doba, aby se konečně dosáhlo toho, co mu bylo

po celá desetiletí v Rakousku-Uhersku odpíráno. Většina uvedených požadavků a jejich řešení bylo ve shodě se zájmy mladého státu. I když ve všem nebylo dosaženo okamžitých výsledků, přece jenom byla postupně přijímána některá opatření, která znamenal krok vpřed

548

Mezi úkoly, které čekaly na řešení, bylo zlepšení postavení učitelů z řad válečných invalidů. Proto skupina válečných invalidů vypracovala určité náměty, které jim měly výrazně zlepšit pracovní a soukromý život. Podle jejich požadavků se měla započítávat léta strávené na válečné frontě jako dvojnásobek do celkových počtů odpracovaných let. Také podali požadavek, aby ve válce zranění, kteří nemohou vykonávat své povolání, nebyli přeloženi do penze, ale byla jim poskytnutá trvalá dovolená a měli stejný plat, jako kdyby učili ve škole. Ve své petici žádali, aby mohli dostávat své učitelská místa ve větších městech, protože jestliže učí na venkovských školách, tak mají daleko k lékaři nebo do úpravny ortopedických pomůcek a těžko se na tato místa dostávají.⁵⁴⁹

Také požadovali, aby z místa učitelů odešla valná většina žen, které byly zaměstnané během válečných let a uvolnily pracovní místa zraněným veteránům.

Proti těmto výhradám se postavilo Ministerstvo sociální péče, které tvrdilo, že nelze vyjmout pouze jednu určitou skupinu a vytvořit pro ni speciální zákony, které by se nevztahovaly na další pracovníky ve státní správě. Také Ministerstvo školství a národní osvěty tvrdilo, jednotlivé školy mají právo si vybírat svoje učitelé nelze přijmout zákon, který se vztahoval jen na jednu profesi.

Také se proti těmto požadavkům postavil Svaz státních zaměstnanců - invalidů v republice Československé. Ve svém periodiku vypisuje důvody, proč se mu nelíbí, aby jedna skupina byla zvýhodněná před ostatními. Bude proto pouze výkonem spravedlnosti státu vůči malému procentu státních zaměstnanců za řad válečných poškozců oproti celému počtu ostatních zaměstnanců, když budou těmto váleč. Invalidům ve státní službě se nacházejícím započtena válečná léta jak do platového postupu, tak i při výměru výslužného, tímž způsobem jako legionářům.⁵⁵⁰

Z tohoto zmiňovaného článků vyplývá, že i Svaz státních zaměstnanců - invalidů v republice Československé nebyl nakloněn k tomu, aby se oddělila nějaká skupina státních zaměstnanců, kteří měli výhody. Naopak bylo žádáno, aby tyto normy platily pro všechny

---

⁵⁴⁸ VESELÁ, Zdena. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno : Masarykova univerzita, 1992.

⁵⁴⁹ *Nová republika*. 1922, 46.

⁵⁵⁰ *Nový směr*. 1922, 1, 5.

státní zaměstnance, kteří přišli na frontě o své zdraví, a to pro všechny invalidy, zaměstnané ve státních službách. Ani tento návrh nebyl v parlamentu přijat.

8.4 Soukromé firmy

V prosinci 1920 bylo vydáno nařízení vlády, které ukládalo státním orgánům, aby při zadávání státních zakázek dbaly na to, jestli v podnicích jsou zaměstnání váleční poškození a tyto firmy měly mít přednost.

Úřady pro válečné poškození se snažily zaměstnávat veterány ve velkých podnicích, kde invalidé byli zaměstnáváni i v soukromých podnicích, kde nahrazovali bývalý pracovníky, kteří byli na frontě. Typickým příkladem byly Škodové závody v Plzni, které byly nejdůležitější podnikem pro vídeňskou vládu, protože zajišťovaly výrobu zbraní. Už před válkou bylo zbrojní oddělení stále zřetelněji vedoucí výrobní obor ve Škodovce.

Už v roce 1910 vytvořila zbrojovka v celkový obrat 13,8 miliónů korun oproti 5,9 miliónu z oceláren a 5,4 miliónu ze strojírenské výroby, tj. více než polovinu. V roce 1911 to už bylo 20,1 miliónů oproti 7,9 a 6,8; o dva roky později, v roce 1912, už dokonce 33 miliónů ku 14 a 9,4. V roce 1914 vykázalo zbrojní oddělení obrat již 40,7 miliónů, zatímco ocelárna 16,6 miliónu a strojírenská výroba jen 3,4 miliónu korun (ta však byla už po určitý čas hospodářského roku součástí Spojených strojíren).

V této době Škodovy závody zaměstnávaly zhruba 5 tisíc dělníků a 580 úředníků. Po vypuknutí války se výroba značně zvýšila.⁵⁵¹ O to víc se cenilo, že plzeňská Škodovka mohla ihned armádě nabídnout mimořádně kvalitní dělostřelecký materiál, odzkoušený již v předválečném období. Patřili k němu moždřie 30,5 cm vzor 11, odvelené proti belgickým pevnostem. Později byly tyto zbraně nasazeny i proti Rusku a v Itálii. Celkem jich bylo použito okolo sta kusů. Tento výrazný hospodářský rozmach Škodových závodů vyvolal nedostatek pracovníků, a proto byly přijímány ženy i váleční invalidé. V závodě v roce 1917 došlo k výbuchu, který změnil celý život, jak v městě, tak i samozřejmě v samotném podniku.⁵⁵²

---

⁵⁵¹ JANÁČEK, František. *Největší zbrojovka monarchie, Škodovka v dějinách, dějiny ve škodovce 1859-1918*. Praha : Novinář, 1990.

⁵⁵² Onoho dne v 13:32 se země v Plzni a okolí otřásla mohutným výbuchem a potom celou kaskádou detonací. Ze střeš padala krytina, tříštila se skla v oknech, sypala se omítka. Šlo o explozi, která tentokrát skutečně proměnila celou muniční továrnu v Bolevci v jediný oblak ohně, dýmu a prachu, z něhož létaly cihly, kusy

Po tomto výbuchu zůstali zranění, ale i mrtví pracovníci obou pohlaví. Podnik musel ekonomicky zajistit pozůstalé a zraněné. Velká část zraněných pracovníků byla znovu přijata do Škodových závodů.

Po skončení války s následkem poválečné hospodářské krize, docházelo k propouštění válečných invalidů z velkých podniků. Tento osud potkal invalidy, kteří byli zaměstnaní za války v Škodových závodech v Plzni, ale jakmile nastal mír a začali se z fronty vracet zdraví muži, byli propuštěni. Na obranu těchto dělníků vystoupila místní organizace Družiny válečných poškozců a napsala na ředitelství Škodových závodů dopis. V něm žádá, aby jí bylo zdůvodněno, proč právě tito pracovníci byli vyloučeni, když po uplynulá válečná léta spolehlivě pracovali. Ředitelství závodů se hájí tím, že závody musí zaměstnávat svoje původní pracovníky, kteří utrpěli zranění. Potom musí vedení podniků vzít zpátky své původní zaměstnance, kteří byli na frontě zranění. Když obě skupiny invalidů plzeňská Škodovka zaměstná, nemůže si dovolit přijímat jiné zraněné muže, kteří před válkou nepracovali v podniku.⁵⁵³

Zemské úřady pro válečné poškozence se obrátily na soukromé podnikatele, aby zaměstnali i válečné invalidy. Na tuto výzvu odpovídali jednotliví podnikatelé. Na Slovensku byli ochotní zaměstnávat invalidy české, německé i slovenské firmy. Zatímco maďarští a židovští podnikatelé tento druh pomoci odmítali.

Jednotlivé soukromé podniky sdělovaly své zkušenosti ze zaměstnávání invalidů z války. Tak například Oděvní skladiště v Brně uvádělo, že sice má zájem zaměstnávat invalidy, ale pro ně má málo pracovních příležitostí. Důvodem bylo, že práce ve firmě vyžaduje schopnosti, a to jak fyzické tak i odborné. Především bylo vyžadováno, aby uchazeč byl vzdělán ve finančnictví a mohl vykonávat kancelářské práce, která byla náročná na jeho psychiku. Dalším možností, co mohli bývalí vojáci vykonávat, byla práce ve skladišti. Tato práce však byla fyzicky náročná, a proto nebylo vhodné zaměstnávat těžce

---

dřev a země a ohnivé náboje. Rozpoutal se požár, přeskakoval z budovy na budovu. Explodovaly desítky tisíc střel a šířily zkázu stovky metrů daleko. Vybuchovala nová a nová skladiště. Právě skutečnost, že odbavovací sklady byly přeplněné, že armáda nestačila munici odvážet, že se hotové náboje a granáty ukládaly i přímo v dílnách, se stala jednou z příčin mimořádného rozsahu katastrofy. Nešlo přitom o žádné malé množství hotových dělostřeleckých granátů a nábojů do minometů i jiného střeliva Jen od 1. ledna do 25. května se v bolevecké továrně vyrobilo munice za 55 962 700 korun, tj. za 11,2 miliónu korun měsíčně. Některé z nábojů byly časované, takže explodovaly ve vzduchu a střepiny masakrovaly prchající dělníky. Těch bylo v ohroženém prostoru zhruba 2 600, z toho přes 1 700 žen. Komplex muničky měl přitom pouze dva hlavní vchody. Někteří lidé si v panice sami způsobovali těžká zranění i smrt na ostnatých drátech ohrady. Další nebezpečnou past vytvářel lesní požár kolem závodu.

⁵⁵³ NA, MSP- kartón 4 – korespondence mezi DVP a Škodovými závody v Plzni.

handicapované jedince. Navíc ve skladišti je velmi prašné prostředí, a to nevyhovuje veteránům s tuberkulózou., a to znamená, že tento podnik nebude napříště moc tolik zaměstnávat válečné invalidy.⁵⁵⁴

Zaměstnání invalidů pro stát nebo soukromé firmy nebyla jediná možnost. Další možnost byla, ta, že si invalidé zakládali svoji živnost. Nejčastěji se to týkalo licencí na prodej tabáku, na licence biografů nebo na nádražní restaurace. Dále stát při přijímání zákona o pozemkové reformě pamatoval na válečné invalidy, kdy měli obdržet přednostně zemědělskou půdu.

Když chtěli invalidé tyto živnosti provozovat, museli získat určitý obnos finančních prostředků. V této době se nemohli invalidé spolehnout na bankovní domy. Už za monarchie banky nerady půjčovaly krátkodobé úvěry. Podíl dlouhodobých úvěrů, jakým byly například hypoteční, spojené v českých zemích především se zemědělským sektorem, byl velmi malý. Hypoteční úvěry tvořily v roce 1910 u českých akciových bank pouhá 3 %. Obecně v Rakousku podíl dlouhodobých úvěrů od 80. let 19. století až do 1. světové války neustále klesal.⁵⁵⁵

Po skončení pravidla pro činnost bank „v nových poměrech“ v podstatě neexistovala, praxe byla mírně řečeno velmi liberální a tak banky rozvíjely aktivitu ve všech možných směrech. Záhy však narazily na stupňující se odpor nejen levicově orientované veřejnosti, nýbrž i tzv. středostavovské vrstvy. Čs. strana živnostenská pozvedla svůj hlas na obranu živnostníků a obchodníků. Ostře bankám vyčítala, že neopustily praktiky z dob 1. světové války, kdy upřednostňovaly výnosný obchod se surovinami, a že za války si v něm vybudovaly téměř monopolní postavení.⁵⁵⁶

Místo úvěrů od bank mohli invalidé požádat o pomoc stát. Mohl jim poskytnout různé půjčky nebo provést kapitalizaci důchodů. Kapitalizace důchodu znamená, že Invalidovi budou vypláceny důchody na několik let dopředu, ale nejvíce však na deset let. Tyto prostředky měl invalida vložit do své živnosti, a tím se osamostatnit. Kapitalizace mohla být částečná nebo úplná. Při částečné kapitalizaci důchodů měl invalida jistotu, že bude dostávat neustále určitý obnos financí pro svoji potřebu. Kapitalizace důchodů byla možná u všech

---

⁵⁵⁴ NA, MSP- kartón 4 - Dopis Oděvního skladiště v Brně na Ministerstvo sociální péče, 12. 7. 1919.

⁵⁵⁵ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.

⁵⁵⁶ JANČÍK, Drahomír. *Banky a veřejné mínění v meziválečném Československu. Hospodářské dějiny*. Praha, 1995, 21.

stupňů invalidity. Častěji kapitalizaci využívali invalidé, kteří měli přiznaný střední stupeň invalidity.

Tato operace přinášela určitá rizika, jak pro invalidu, tak i pro stát. Invalida, který obdrží kapitalizaci důchodů, musel mít jistotu, že živnost do které peníze vloží, bude prosperovat. Kdyby živnost zanikla, neměl by veterán nárok na další státní finance a zůstal by bez prostředků.

Stát mohl také na kapitalizaci válečných invalidů prodělat, a to ve dvou případech. První případ byl ten, že zdravotní stav žadatele se v průběhu deseti let výrazně zlepšil, že mu sociálně-zdravotní komise sníží stupeň invalidity, tím by mu byla snížena výška důchodu. Protože byl už důchod vyplácen při kapitalizaci. Státní instituce nemohly žádat podle zákona po Invalidovi vrácení peněz. Druhým případem, kdy stát zbytečně přicházel o finance, bylo předčasné úmrtí invalidy, kterému byl kapitalizován důchod. Rodina zemřelého nemusela opět vracet peníze.

Tato rizika, jak pro stát i pro invalidu spojené s kapitalizací důchodů, probírali pracovníci okresních úřadoven pro válečné poškozence. Byl vydán seznam, kde byly uvedené choroby veteránů, které zakazovaly kapitalizaci důchodů. Byly to nemoci, o nichž bylo možné předpokládat, že se stav radikálně nezlepší nebo, že invalida nezemře dříve, než za 10 let. Byly to například nemoci spojené s tuberkulosou, nemoci srdečního svalu, alkoholismus. To znamená, že invalidé, kteří měli nemoci ze seznamu, nedostali žádné finance. Kapitalizace důchodů byla také omezena věkem, a to do 55 let. Věk veterána představoval velmi důležitý faktor při rozhodování, zda byla provedená kapitalizace důchodů. Je samozřejmé, že čím byl věk veteránů menší, tím byla kapitalizace důchodů pravděpodobnější.

Okresní úřadovny měly také přihlížet k tomu, jaké má invalida předpoklady pro úspěšné provozování živnosti, v jaké profesi byl zaměstnán před válkou, zda se účastnil školení a především, co bude vykonávat, a zda má šanci při provozu živnosti se uživit.

Konečný verdikt, zda může být provedená kapitalizace důchodů, měla okresní sociální lékařská komise. Když tyto komise rozhodly pozitivně a invalidé obdrželi finance, mohli je vložit do různých podnikatelských aktivit.⁵⁵⁷

Kam takto získané finanční prostředky byly vkládané a jak s nimi bylo nakládáno? Jak už bylo řečeno, tyto finanční prostředky sloužily k rozjezdu soukromého podnikání. Invalidé

---

⁵⁵⁷ SVOBODA, Jan. *Příručka válečného poškozence*. Brno : Obzor sociální péče, 1923.

mohli buď provozovat své živnosti sami, nebo se sdružovat do společenství, jako byla družstva. Oběma možnostem je třeba se věnovat.

8.5 Družstva

Možností, jak mohli poškození konkurovat zdravé populaci, bylo to, že začali pracovat dohromady. K tomuto účelů invalidé zakládali družstva. Pomocí nich měli snazší výrobu, prodej svých výrobků a poskytování služeb. Družstva byla buď výrobní, často produkovala výrobky pro život invalidů, jako jsou různé ortopedické pomůcky, které usnadňovaly jejich pohyb. Nebo družstva vznikala na základě původních profesí svých členů. Tak vzniklo např. družstvo číšníků. Také se v družstvech shromažďovali jedinci, kteří posléze žádali o licenci na provoz biografů. Takto vzniklá družstva měla své výhody, ale i úskalí. Pro tato zařízení platila stejná pravidla jako pro ostatní družstva, kde byli zaměstnaní pracovníci bez handicapu. Proto je zapotřebí stručně se zmínit o smyslu družstevnictví.

V českých zemích dochází od 2. poloviny 19. století k výraznému rozvoji družstev mnoha typů, obdobně jako v jiných průmyslově vyspělých zemích Evropy. Naše družstevnictví bylo v této době příkladem pro hospodářsky zaostalejší země jižní a východní Evropy. V období mezi 1. a 2. světovou válkou bylo československé družstevnictví považováno dokonce za jedno z nejvyspělejších. Vysoké úrovně dosahovalo zvláště družstevnictví spotřební se silnými centrály a s širším ekonomickým zázemím (továrny, velkosklady, vlastní doprava, maloobchodní síť, dílny atd.).⁵⁵⁸

Družstva začala vznikat ve druhé polovině 19. století, kdy v roce 1873, kdy byl vydán zákon, který stanovil pravidla, jak zakládat družstva a jak je řídit: *„Nespokojuje se proto se zlepšením stavu např. zakladatelů družstva, jednotlivců, nýbrž směřuje vědomě k zlepšení osudu příslušníků celé vrstvy společenské nebo příslušníků stejného odvětví výrobního či společenského. Proto počet členů je zásadně neomezen, přístup i podílová účast jest každému jednotlivci jsoucímu v podobném postavení zásadně volná (rovněž ovšem vystoupení). Tak chce družstvo společným postupem výrobců (zemědělců, řemeslníků, obchodníků) zlepšiti a upevniti jejich hospodářské postavení, zmenšujíc jejich odvislost od odběratelů jejich práce nebo dodavatelů surovin a potřeb, a tím zesíliti sociální postavení*

---

⁵⁵⁸ CÍSAŘ, Jaromír. Drobné podnikání. Praha : VŠE, 1996.

celých těchto tříd společenských, nebo organizováním spotřeby těchto předmětů pro takto organizovanou spotřebu zvýšiti reální kupní sílu konzumentů-členů“.

V čem bylo družstvo výhodnější než jiné podnikatelské subjekty válečných invalidů? Odpověď na tuto otázku lze hledat v definici družstev. Lze je chápat jako specifickou formu svépomocného podnikání soukromých vlastníků, ale také jako subjekt, který je možný zařadit mezi veřejně prospěšné podniky.⁵⁵⁹

*„Účelem dělnického hnutí družstevního je přivádět dělnictvo k vlastní činnosti hospodářské. Činnost tak směřuje jednak k tomu, aby kapitalistický zisk, plynoucí za nynějších poměrů z činnosti hospodářské, připadl k dobru sdružených výrobců nebo konzumentů, nebo dělnických organizacích, jednak aby z dělnictva vytvořena byla samostatná hospodářská moc, jež by se stala novým prostředkem a novou oporou jeho snah emancipačních. Členové sami pomocí svých volených funkcionářů řídí tyto práce a sami je provádějí: hospodářská součinnost. Rubem věci je, že dělníci, osvobození od nucené disciplíny, kterou ustanovuje zaměstnavatel, mohou pracovati neadbale a neplniti svých povinností. Nedbalá, nedisciplinovaná práce bývá často příčinou zániku družstev“.*⁵⁶⁰

Tyto obecné myšlenky o družstvech byly využité pro družstva invalidů. Snahy o založení družstev invalidů byly už v době války. O tom, jak by jim měl stát pomáhat, se diskutovalo na invalidních schůzích. Některé myšlenky z těchto schůzí sepsal Ondřej Kypr ve své publikaci „Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace“. Nejprve poznamenává „*Neochota vůči invalidům ze strany soukromých zaměstnanců je tak velká, že v nás vzbuzuje obavy, jak bude teprve jednáno s invalidy po válce, až upadnou vysoké vody válečného patriotismu*“.⁵⁶¹ Příčina této neochoty tkví v tom, že zaměstnavatel nevěří, že invalida podá takový výkon jako zdravý člověk. Kypr viděl, že jediným východiskem je zakládání družstev. Autor chce, aby stát podporoval družstva, protože nechce, aby se invalidé

---

⁵⁵⁹ První pokusy o zakládání svépomocných spolků v Čechách činěny byly dr. Kampelíkem, F. Šimáčkem a od roku 1867 hlavně teoretickým propagátorem této myšlenky dr. F. L. Chleborádem v letech 1867 – 1875. Pokusy tyto se potkaly s nezdarem, a tak se stalo, že největší spolek v Praze, který nesl název „První podnikatelský spolek dělníků pražských „Oul““, skončil 18. července 1 875 likvidací. Členové utrpěli značné ztráty peněžní, funkcionáři přišli o své dobré jméno a čest různým podezříváním. Také na českém venkově různé svépomocné spolky, zvané „Oul“, „Včela“, „Mravenec“ a podobně, zanikly, až na ojedinělé spolky celkem nepatrného významu. Nezdár prvního společného podnikání měl za následek, že mezi dělnictvem nebylo již důvěry k novým pokusům, a tak se stalo, že myšlenka tato na dlouhá léta byla pohřbena.

⁵⁶⁰ Kniha na oslavu jeho šedesátých narozenin vydaná jeho přáteli: *František Modráček*. Praha : Ústřední výkonný výbor československé sociálně demokratické strany dělnické, 1931.

⁵⁶¹ Kypr, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.

spoléhali pouze na důchod. Družstva se mohou zakládat pouze tam, kde jsou vytvořeny optimální podmínky. Základní podmínkou je, aby ve městě byl dostatek invalidů, kteří mohou a chtějí pracovat. Dále družstva by měla mít odbyt výrobků a možnost nakupovat potřebné výrobní suroviny. Stát by měl družstva podporovat tím, že budou odvádět menší daně. Členové družstev by se mohli po určitém čase osamostatnit a vlastnit svoji dílnu. Kdyby družstvo mělo velký počet zakázek, mohlo by část přenechat invalidům, kteří se už osamostatnili.

K tomu, aby byla družstva dobře vedena, bylo zapotřebí vyškolených odborníků, kteří by se vyznali v účetnictví, prodeji výrobků a uměli řídit družstevní pracovníky. Tyto vědomosti dostávali pomocí školení, a to především na obchodních a průmyslových školách.

Během války vznikala jednotlivá družstva, která zaměstnávala válečné invalidy. Vznikla po celé republice, začali v nich pracovat mladí muži, kteří se zotavili v léčebnách. Často dostávala finanční prostředky od „Státní zemské ústředny pro péči o vrátivší se vojíny“. Tyto zdroje byly použité pro nákup materiálu, z kterých byly zhotovené výrobky na prodej. Z vydělaných peněz z prodeje byly často zakoupeny další suroviny na další výrobky. Nevznikala pouze výrobní družstva, ale invalidé se sdružovali, aby společně provozovali různé zařízení, jako jsou např. biograpy. Počet členů byl různý - od tří do několika stovek.

Stát měl nad družstvy kontrolu, kterou vykonávalo Ministerstvo sociální péče. K němu podávala družstva žádosti o finanční příspěvky, když se dostala do nesnází. Tyto žádosti se objevovaly v době hospodářských krizí. Dříve než byla družstvům poskytnuta dotace, musely vypracovat zprávu o své činnosti.

Po vzniku republiky byla družstva podporována financemi, které rozdělovalo Ministerstvo sociální péče. Tyto dotace měly pomoc přežít krizové období 1920-1922. Často se však nepodařilo zachránit tato družstva. Podle vnitřních předpisů Ministerstva sociální péče mělo nárok dotaci každé družstvo, které mělo více než patnáct členů.

Nelze se zmínit o všech družstvech, proto bude popsáno několik největších. První a jedno z největších družstev bylo založeno v Praze 1917, zaměřovalo se na ortopedickou péči. Většina členů tohoto družstva pocházela z Jedličkova ústavu, kde se doléčovali. Tam viděli, jaký je nedostatek ortopedických pomůcek. Už za války pracovali v dílnách, které byly v Jedličkově ústavu. Na konci války se sešlo několik tělesně postižených pracovníků z těchto dílen a založili své „Ortopedické družstvo válečných invalidů v Praze“. Finance získali zejména pomocí darů a půjček od příbuzných. Tyto finanční prostředky byly využité

k nákupu surovin a na pronájem výrobních prostor. Nejprve byla vyráběná pouze ortopedická obuv, kterou si objednala zemská komise pro navrátilce z války. Podnik obdržel dotaci od 1 000 K z Karlova fondu. Za první rok mělo družstvo přebytek ve výši 377,34 K.

Konec války a vznik nového státu přinesl zlepšení podnikového hospodaření, byly získané nové zakázky od nemocnic a úřadů pro válečné poškozence. Na těchto výrobních pracovalo čím dál tím více pracovníků. V roce 1918 zde pracovalo celkem 36 dělníků, z tohoto počtu bylo 32 válečných invalidů. O deset let později pracovalo v družstvu již 364, z toho bylo 205 pracovníků z řad válečných invalidů. Byli zde zaměstnání invalidé, kteří měli různá procenta invalidity. Nejvíce invalidů mělo uznáno 75 % invalidity. Tito pracovníci sami poskytli finance, které dostali od státu jako kapitalizaci důchodů. V družstvu také pracovala skupina zaměstnanců bez zdravotního handicapu. Tato skupina dělníků neměla původně právo být členem družstva. Jak přibývalo zdravých zaměstnanců, byly změněny stanovy a tito pracovníci se mohli stát členy družstva.

Hospodářská krize, která nastala v letech 1920-22 zasáhla i toto družstvo. Vedení snížilo platy a vydalo další úsporná opatření. Změnil se také výrobní plán, a to tak, že byla vyráběna obuv pro zdravou populaci. Nezapomínalo se ani na bývalé spolubojovníky, kteří se nemohli kvůli zranění pohybovat, družstvo začalo vyrábět i invalidní vozíky. Hospodářský stav se zlepšil až v roce 1923. Družstvo se dále rozšiřovalo, byly otevírány prodejny, které nabízejí své výrobky. Tyto provozovny byly otevírané, jak v Praze, tak i v jiných českých a slovenských městech.⁵⁶²

Toto popisované družstvo bylo jedno z větších. V republice existovala střední a menší družstva, která sdružovala invalidy podobných profesí.

Takovým družstvem byl Polar „Výrobní a nákupní družstvo kožešníků a invalidů“, které bylo založeno v roce 1921. Zakládajících členů bylo 24, z toho 14 invalidů. Během roku počet stoupl až na 148 členů. Družstvo sídlilo v Praze, kde mělo dílnu a prodejnu. K nim přímo do podniku docházeli invalidé, kteří si nechávali zhotovovat ortopedické pomůcky. Pro tyto návštěvy potřebovalo družstvo více prostoru, kde by se mohli setkávat se svými zákazníky. Proto si chtěli pronajmout další prostory, na ně však neměli finance, proto družstvo obdrželo několik dotací z Ministerstva sociální péče.

Vedení družstva muselo k této žádosti přidat finanční zprávu o svém hospodaření. Za první rok své činnosti vykazalo družstvo zisk 10 000 Kč. Tento zisk se však nikdy

---

⁵⁶² KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

nezopakoval. Tyto prostředky byly využité na nákup kůží, z kterých byla vyráběna obuv a jiné ortopedické pomůcky.

Podle této zprávy největší výdaj šel na platy zaměstnanců, a to přes 300 000 Kč, další část financí šla na obchodní činnost. Dále družstvo muselo platit za nájem a mělo i další výdaje.

Velmi kladně bylo hodnoceno, že podnik spolupracuje s podobně zaměřenými podniky v zahraničí. V čele družstva stála osoba, která měla zkušenosti s předválečným mezinárodním obchodem. Předseda družstva navázal na mezinárodní obchodní styky s Francií a Velkou Británií. Do těchto států byly dodávány ortopedické pomůcky pro místní válečné invalidy. Tento rozmach si vyžadoval další finance, které jim opět poskytlo Ministerstvo sociální péče.⁵⁶³ Další typem družstev byla družstva nákupní. Byla založená na myšlence, že je výhodný společný nákup ve velkém. Týkalo se to surovin, polotovarů, nástrojů, náradí a zboží. Výhoda družstev je v tom, že nemusí mít člen vlastního skladu a opatří si přesto kdykoliv surovinu nebo zboží za ceny ve velkém, a tím byla překonána řada potíží, které tkví v povaze jejich podnikání.

Takový typ družstva vznikl v Semilech, kde místní organizace Družiny válečných poškozců založila „*Nákupní výrobní a prodejní družstvo válečných poškozců pro strojní výrobu školních a kancelářských potřeb a učebních pomůcek všeho druhu*“. Při svém založení mělo družstvo 60 členů, a jak už z názvu vyplývá, byly zde vyráběny dřevěné hračky a kancelářské pomůcky. V čele podniku stál veterán, který byl před nástupem na frontu dílovedoucím a tyto nabyté zkušenosti využil při řízení svého nového podniku. Veteráni mohli pracovat společně v dílně, kde měli společné náradí. Byla tu také možnost, že si mohli nosit domů materiál a z něho vyráběli výrobky. Tento způsob výroby měl výhodou pro těžce postižené invalidy, kterým se těžce chodilo do zaměstnání. Mohli být doma, kde vyráběli a produkty do družstva jen dováželi. Jeho vedení zajišťovalo prodej výrobků na trhu. Tak se podařilo, aby i těžce postižení, byli začleněni do pracovního procesu.

Myšlenky družstevnictví pronikly i mezi zemědělce, kteří měli právo přednostně na zemědělskou půdu v rámci pozemkové reformy.

---

⁵⁶³ NA, MSP, karton 492 - Spis kolem družstva Polar.

8.6 Pozemková reforma

Mezi válečnými invalidy byli jedinci, kteří žili na venkově a byli schopni pracovat v zemědělství. Již za války byla snaha zaměstnávat zraněné veterány na venkově. V polovině roku 1916 byla zemskou komisí pro zraněné vojíny sestavená dotazníková anketa, která měla zjistit, jaký je zájem o práci na venkově. Dále měla zjistit, jakou konkrétní zemědělskou práci mohou jednotliví zranění vykonávat, zda před odvodem na frontu pracovali v zemědělství a jaké měli zkušenosti. Podle výsledků této ankety měli veteráni velký zájem o práci v zemědělství, ale chyběla jim půda. Většina těchto veteránů a jejich rodin měla sice půdu, ale malou výměru, která je nemohla uživit.⁵⁶⁴

Během války už na venkově probíhaly různé kursy, do kterých se zapisovali váleční invalidé, kteří chtěli později podnikat v zemědělství. V nich se učili účetnictví a nové způsoby hospodaření na půdě. Také se učili pracovat se svým handicapem. Tyto snahy však narážely na nedostatek půdy.

Po válce politické strany žádaly, aby byla provedená pozemková reforma. Požadavky byly, aby půda zabraná velkým majitelům byla rozdělena drobným rolníkům. V politických programech měly pozemkovou reformu všechny velké politické strany. Byly však rozdílné názory, jak tuto reformu provést a jak jí předat drobným rolníkům. Mezi stranami docházelo ke sporům, jestli se má zabraná půda rozdat malým rolníkům nebo nechat ve správě státu.

Vyhrála možnost, že se půda rozdělí malorolníkům za náhradu. Na tyto pozemky stát půjčoval finanční obnos na splácení.

Právní podklad k reformě byl po přijetí základního záborového zákona 16. dubna 1919 dále rozveden zejména v zákonech přidělovém z ledna 1920 a náhradovém z dubna téhož roku, resp. zákonem o zajištění půdy drobným pachtýřům z května 1919. Dále byly v období od 12. února do 8. dubna 1920 přijaty tři důležité zákony: o hospodaření na zabraném majetku, o poskytování úvěrů nabyvatelům půdy a o peněžité náhradě za zabranou půdu. Statky Habsburků a té šlechty, která se postavila proti „československému“ národu“, měly

---

⁵⁶⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

Nejpočetnější byla v Českých zemích na počátku 20. století (do začátku 1. světové války na tom nic nezměnilo). zemědělská hospodářství do 2 ha rozlohy – bylo jich 48,3 %. Ta samozřejmě nemohla rodinu uživit. Výjimkou byla pouze ta, která se nacházela v blízkosti velkých měst a specializovala se např. na pěstování zeleniny, ovoce či jiných plodin, třeba vinné révy, pro městský trh. Také jenom ta – šlo o 6 % těchto hospodářství – zaměstnávala cizí pracovní síly (asi z poloviny jen sezónní). Ostatní byla tzv. rodinná, pracovali na nich jen příslušníci rodiny včetně dětí (94 % těchto hospodářství).

být vyvlastněny bez náhrady. Vcelku se pozemkovou reformou a jejími specifiky zabývalo jen do konce března 1928 117 zákonů či vládních vyhlášek, nařízení a opatření. Vlastní reforma se vzhledem ke složitosti a obrovskému rozsahu začala provádět výrazněji až od roku 1921 a byla v základě ukončena až na sklonku 20. let.⁵⁶⁵

Rámcový zákon stanovoval zábor pozemkového majetku převyšujícího 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy. Dával Pozemkovému úřadu v nutných případech právo vyvlastnit půdu nad tuto hranici, anebo naopak ponechat majitelům pozemky až do 500 ha a také, absencí termínů, volbu, dokdy který statek vyvlastní. Úhrnem bylo pro účely reformy zabráno 4 020 169 ha půdy, tj. 28,6 % celkové výměry. Z toho připadalo na půdu zemědělskou 1 278 549 ha a nezemědělskou (lesy, pastviny, vodní plochy) cca 2,74 milionu ha; šlo zejména o lesy (2,45 milionu ha).

Na konci roku 1928, kdy byly přesuny v dražbě zemědělské půdy – nikoli lesní – zhruba ukončeny, činil počet nabyvatelů půdy 621 142 osob, resp. rodin, tj. 25,7 % osob v zemědělství činných. V rámci tzv. malého přidělu došlo k rozdělení 474 126 ha; v průměru 1,46 ha na žadatele.

V zákonech o pozemkové reformě bylo pamatováno na legionáře a válečné invalidy. Vláda vydala 6. dubna 1922 nařízení, kterým určovala pravidla pro vydávání pozemků pro válečné invalidy a legionáře. Předpokladem bylo, že legionáři a invalidé mají přednost před ostatními žadateli. Tito žadatelé museli mít vědomosti a dovednosti ze zemědělství. Někdy se několik invalidů dobrovolně spojilo do družstev, které si navzájem pomáhali. V případě, kdy o zemědělskou půdu žádalo více jedinců nebo družstev, kteří spadali do skupiny obětí války, měly se úřady snažit o jejich vzájemnou spolupráci. Když se tato snaha nepodařila a mezi zájemci byla stále neochota ke spolupráci, měla se půda dát té skupině, kde bylo více jedinců s rolnickými zkušenostmi. Tyto zkušenosti mohli nabýt v kursech, které se konaly na různých školách.⁵⁶⁶

Rozdělení půdy vykonával pozemkový úřad, který byl zřízen při ministerstvu zemědělství. V každém okresním městě vznikaly komise odborníků, které rozdělovaly půdu. Sem byli delegováni zástupci jednotlivých skupin. Mezi nimi v komisích zasedali zástupci spolků válečných poškozců, kteří dbali na to, aby půda byla rozdělována i válečným poškozcům.

---

⁵⁶⁵KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁵⁶⁶SVOBODA, Jan. *Příručka válečného poškozence*. Brno : Obzor sociální péče, 1923.

Jak už bylo zmiňováno, rolníci si museli půjčovat, aby si mohli zakoupit půdu.⁵⁶⁷ Váleční poškozcenci měli snadnější cestu k jejímu získání. V zákoně o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy se pamatovalo speciálně na oběti z války. Tento zákon stanovil povinnost státu, aby poskytl finanční příspěvek rodinám válečných poškozcenců, kteří mají naději, že se udrží hospodařit na získaných pozemcích. Invalidé, kterým byl přiznán důchod, mohli si při nákupu půdy požádat o jeho kapitalizaci. Spolky však tvrdily, že tato kapitalizace důchodu nemůže pomoci při nákupu půdy. Invalidé, kteří měli lehčí válečné postižení, měli nárok na malou částku, která nepokryla cenu půdy. Pro těžce postižené invalidy nebyla práce pro svou námahu vhodná.⁵⁶⁸

Tyto potíže byly vyřešeny tím, že invalidé zakládali družstva. V časopise „Nová republika“ začal vycházet seriál o zakládání družstev. V něm byly vysvětlovány platné zákony o družstvech a byly zde také otiskovány rady pro začínající zemědělce.

Tyto rady byly využity mnohokrát. Ti, kteří dostali zemědělskou půdu, spojovali se do družstev a obdělávali svěřenou půdu dohromady. Tak vzniklo „*První semenářské družstvo invalidů v Praze*“. Založilo ho 15 invalidů bez majetku, kteří byli dobrými odborníky v zahradnictví. Tato skupina invalidů půdu nakoupila za finanční prostředky, které obdrželi v rámci kapitalizace důchodů. Družstvo obdrželo zemědělskou půdu nedaleko Dřevčnic. V této vesnici však nebyly žádné vhodné ubytovací prostory, kde by mohli bydlet invalidé se svými rodinami. To se vyřešilo tím, že za peníze, které obdrželo družstvo od Ministerstva sociální péče, koupilo několik domů. Tam se nastěhovali invalidé se svými rodinami a začaly pěstovat zeleninu a ovoce na prodej. Tím si vylepšili svoje sociální postavení a zvýšili životní úroveň.⁵⁶⁹

---

⁵⁶⁷ Přestože zvolená výše ceny výkupu přidělovaných pozemků byla zřejmě asi třetinou nebo polovinou tržní ceny půdy v době prováděné pozemkové reformy, byly nabyvatelé půdy jen výjimečně schopni ji hotově zaplatit. Museli se zadlužit. V době poklidného vývoje a konjunktury mohli dluhy průběžně splácet a někteří se jich i zbavili. Avšak ti, kterým se splácení protáhlo do doby Velké hospodářské krize, jen přišla vzápětí, se rázem ocitli v existenčních potížích. Ne náhodou se pak stovky a tisíce hospodářství dostaly do konkursu.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

⁵⁶⁸ *Nová republika*. 1920, 2, 31.

⁵⁶⁹ NA, MSP, karton 492 - Spis kolem družstva První semenářské družstvo invalidů v Praze“.

8.7 Trafiky

Prodávání tabáku v trafikách bylo asi nejznámější povolání pro válečné invalidy. Tyto provozovny byly rozmístěny po celé republice. V roce 1921 to bylo 34 796 trafik a v roce 1927 bylo již 43 641. Skladů tabáku bylo asi 400. Tyto prodejny podobně jako pěstování, výroba a prodej tabáku patřil v Československu mezi státní monopol. To znamená, že jak výroba, tak i prodej patřily státu, a příjem z těchto aktivit šel do státního rozpočtu. Evropské státy nejdříve přísně zakazovaly kouřit, ale brzy však přišly na to, že lze spotřeby tabáku vydatně použít k plnění pokladny.

Proto vznikla státní instituce pod názvem „Československá tabáková režie“. Tato organizace měla tyto úkoly, dozírat na pěstování tabáku v oblasti, kde rolníci pěstovali tabák. Dále měla dohlížet na továrny, které vyráběly tabákové výrobky i na všechny další činnosti spojené s jejich skladováním a prodejem.⁵⁷⁰

Už v roce 1915 bylo vydáno nařízení, podle něhož se měly trafiky převádět na válečné poškozenec. Následně bylo toto nařízení převzato československou válkou a upravováno ministerstvem financí, a to, jak za války, tak i novou československou vládou. V roce 1919 byla přijatá nová vyhláška, která některá ustanovení vyhlášky upravovala.

Na trafiku měl podle rozhodnutí Ministerstva financí z roku 1919 nárok každý válečný poškozenec, který utrpěl během války vážnou újmu, znamená to, že na licenci měli nárok invalidé, vdovy, sirotci i předci. Příklad licencí měl být prováděn u invalidů podle stupně postižených a ne podle vojenských hodností. Nejdůležitějším kritériem bylo, jaký měl válečný poškozenec majetek. Dále hrálo roli, kolik rodinných příslušníků bylo závislých na příjmu z prodeje tabákových výrobků.⁵⁷¹

Nejdříve však musely být trafiky odebrány bývalým provozovatelům, kteří na nich nebyli přímo finančně závislí. Když si chtěli původní majitelé tabákových licencí je ponechat, museli dokazovat, že příjem z trafiky je jediným příjmem, který mají. Velkou roli hrálo, zda původní majitel bydlel blízko své provozovny. V případě, že původní majitel nebyl zcela závislý na příjmu z trafik, byla mu odebrána.

Často se také psalo, že trafiky zůstávají v rukou osob, které nejsou na příjmu z prodeje tabákových výrobků závislé. Byly vyjmenovány příklady, kdy trafiku provozovala buď

---

⁵⁷⁰ *Věstník tabákové režie*. 1932, 5. 3.

⁵⁷¹ Nařízení ministerstva financí ze dne 1. 8. 1919.

manželka bohatého úředníka, nebo jeho vdova, která měla důchod, navíc také vysoký příjem. Také se stávalo, že původní majitelé licencí nechtěli opustit místa, kde provozovali trafiky. To mělo za následek, že trafiky, které provozovali invalidé, byly umístěny mimo hlavní městská centra.

Po odejmutí trafik bylo vypsáno nové řízení, ve kterém dostávali přednost váleční poškozenci. Místní komise při okresní pobočce úřadu pro válečné poškozence měla posoudit, kdo má nejvíce nároků na trafikou podle majetkových a rodinných poměrů a na udělení licence. Kdyby se přihlásilo o licenci na trafikou více žadatelů z řad těžkých invalidů, měl přednost ten s nejtěžším postižením, především slepci. Jestliže nebyl válečný slepec, trafikou dostal válečný invalida, který měl největší stupeň invalidity.

V některých oblastech republiky se stalo přidělování politicko-sociální záležitostí. Jak bylo uvedeno, navrátilci z války často měli blízko ke komunistické ideologii. Proto bylo důležité, aby co nejvíce trafik bylo předáno válečným invalidům, a tím pádem se zlepšila jejich sociální situace.⁵⁷²

Často přicházelo na okresní finanční ředitelství více žádostí na jednu trafikou. Muselo se rozhodnout, kdo má větší právo na tu určitou provozovnu. V těchto případech byla velmi důležitá žádost se zdůvodněním, proč právě on má nárok na licenci. Tyto žádosti obsahovali vylíčení sociálních situací rodin a kolik členů bylo na příjmu válečných invalidů závislí.

Nejprve byl vypracován seznam trafik a jejich držitelů, bylo zjišťováno, zda majitelé licencí mají jediný příjem. Zda měli i jiné příjmy, byla jim licence odebrána a přidělena válečnému poškozenci. Jak sám Svoboda přiznává, často v některých městech bylo velké množství válečných invalidů, pro které byla trafikou jediný možný způsob, jak získat pracovní příležitost. Proto stojí okresní úřadovna v nelehké situaci určit toho nejnужnějšího. Finanční úřady s pomocí okresních úřadoven pro válečné poškozence se snažily zkoumat, do jaké míry je žadatel schopen vést trafikou.

Často docházelo tomu, že o licenci na prodej tabáku žádali veteráni, kteří podle odborníků neměli tuto činnost vhodné předpoklady pro. Dalším problémem bylo, že byla velká poptávka po trafikách, které byly umístěny na nejvýhodnějších místech, kde byl největší obrát. Například okresní finanční ředitelství v Praze odmítlo dát licenci v centru

---

⁵⁷² NA MF - Pres záznamy, kartón 6.

Prahy. Toto rozhodnutí ředitelství vysvětlovalo, že slepec bydlí daleko od požadované trafiky a jeho psychický stav není způsobilý, aby byl prodavač tabákového zboží.⁵⁷³

Proti předávání trafik válečným poškozcům se v roce 1922 vyslovila Československá tabáková režie. Vyjmenovává důvody, proč by se trafiky neměly předávat válečným invalidům. Těchto důvodů je více. Jako první byl ten, že trafiky na nákup zboží potřebují kapitál, což zranění z války nemají. Tím pádem nemohou nakupovat kuřivo a nedostane se ke spotřebiteli, i když by byl mezi obyvateli zájem. Nově zřizované trafiky byly umístěvané ve vlhkých prostorách, kde to neprospívá kvalitě tabáku. Také Československá tabáková režie kritizuje, že trafiky jsou nově zřizované mimo centra měst, kam nechodí tolik kupujících.⁵⁷⁴

Především tabáková režie viděla velké neštěstí pro prodej tabáku v tom, že vzhled invalidů odrazuje zákazníky, neboli kuřák nebude chtít chodit kupovat kuřivo k Invalidovi.

Podle vedení tabákové režie měly být poskytovány válečným invalidům důchody, které by jim zajistily takový životní standard, aby nemuseli prodávat v trafikách. Tyto výhrady byly zdůvodňovány především tím, že klesají tržby za tabák, a tím klesají odvody do státního rozpočtu. Tabáková režie tvrdila, že by stát měl na místo rozdávání trafik, dávat válečným poškozcům přiměřeně vysoký důchod, aby nemuseli žádat o licence na prodej tabáku. Tento názor byl však osamocen a nebyl nikým akceptován.

Pomalost, jaká byla při vypovězení původních majitelů z trafik, byla kritizována ze všech stran. V roce 1924 byla pouze jedna třetina trafik provozována válečnými invalidy. Zbylé trafiky měli původní majitelé, kteří podle spolků pro válečné poškozence, nebyly pouze na nich finančně závislí. Ve spolkových časopisech vycházely články, které ukazovaly, kolik trafik a tabákových skladů drží majitelé, kteří mají vedle trafik i jiné velké finanční zdroje.⁵⁷⁵

Jaký byl výnos z trafik, to záleželo na různých faktorech a na tom, kde se provozovna nalézala, jak byla trafika frekventovaná, jaký nájem musel trafikant platit, a kolik mu po zaplacení zůstalo. Často invalida, který už vlastnil trafiku, požádal o výměnu za lepší, více navštěvovanou. V žádosti o výměnu se objevovalo, že čistý zisk nevystačí na obživu jeho a celé rodiny. Například v Praze dostal trafiku válečný slepec, který musel živit, jak sebe tak i manželku a její matku a svoji dceru. Od finančního ředitelství obdržel licenci na trafiku,

---

⁵⁷³ NA, MSP - kartón 483 - Žádosti o trafiky v roce 1920.

⁵⁷⁴ *Nový život*. 1932, 4.

⁵⁷⁵ *Nová republika*. 1924, 4.

kteřá byla umístěná mimo hlavní ulici. Týdenní výnos z této provozovny byl 200 Kč, z této sumy musely být placeny různé účty za nájem, elektřinu a daně. Po zaplacení těchto vydání zbylo rodině sotva na obživu. Manželka nemohla chodit do práce, protože musela doprovázet svého muže do obchodu a zpátky domů. Proto slepec požadoval, aby mu byla tato trafika vyměněná za jinou na rušnějším místě, kde by byl větší obrat, takový, aby uživil celou rodinu.

Je zřejmé, že výnos z prodeje tabákových výrobků, byl ovlivněn především na tom, jak bylo rozšířeno kouření mezi obyvatelstvem. Toto rozšíření se řídilo několika faktory. Jednak kupní silou obyvatelstva a jeho životním stylem, a to především poté, co v době mezi válkami se začala objevovat protikuřácká kampaň. Samozřejmě velký vliv měla celková hospodářská situace v našem státě.

Celkový prodej tabákových výrobků se několikrát měnil, a tím se měnil výnos v jednotlivých trafikách. V následující tabulce je uvedeno, jaká byla spotřeba tabáku v celé republice, a kolik byla spotřeba na hlavu.⁵⁷⁶

Spotřeba tabákových výrobků v České republice v letech 1919 až 1937

Rok	ČSR (Celková spotřeba v milionech kg)	Čechy (Spotřeba na hlavu v kg)
1919	5,7	0,46
1920	6,88	0,58
1921	15,07	1,23
1922	17,45	1,43
1924	19,98	1,63
1926	20,04	1,62
1928	21,7	1,73
1929	21,93	1,74
1930	21,48	1,70
1932	20,08	1,57
1934	18,316	1,42
1936	17,48	1,35
1937	17,37	1,34

Z uvedených čísel vyplývá, že během trvání první republiky se spotřeba kuřiva měnila. Nejméně se kouřilo v prvních poválečných letech, kdy se cigarety prodávaly na tabačenky.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ ČAPEK, Alois. *Tabák v Čechách*. Praha : Technické knihkupectví a nakladatelství , 1947.

⁵⁷⁷ Koncem roku 1916, když bylo zřejmé, že válka potrvá ještě hodně dlouho, začaly se rapidně menšiti zásoby surovin, které od dlouhé doby nebylo možno doplňovati, buď vůbec, anebo jen v míře nedostatečné. Výroba

V roce 1920 byly tabačky zrušeny a byl zahájen volný prodej. Největší rozmach prodeje nastal v době hospodářské konjunktury, kdy se životní úroveň obyvatelstva zlepšila. Tento vzestup ukončila až hospodářská krize, po níž už prodej nedosáhl takových hodnot. K tomuto vývoji odpovídaly výnosy, které šly do státního rozpočtu. V roce 1922 byl čistý zisk z tabákové režie 872 127 401 Kč, o pět let později 1 339 883 940 Kč. Z těchto čísel je vidět, jak rostl příjem do státní kasy z prodeje tabáku.

Ani v době největšího rozmachu prodej kuřiva nedosáhl na hodnoty, které byly před 1. světovou válkou. Proč se po válce méně kouřilo, se vysvětlovalo tím, že se změnil styl života lidí: *„Je radikální změna v životě nových generací, ale příčiny tohoto jevu mohou být také jiného rázu. Možná uvažovat o tom, že mladá generace z konce předcházejícího století byla takřka ještě nucena bavit se v „zaplivaných“ a začouzených hospodách, kdežto jejich nástupcové mohou trávit svoje chvíle v boží přírodě a nepotřebují proto již tolik narkotických prostředků, tabáku a lihovin, jako jejich předchůdci. Příčiny upadajícího zvyku kouřit možno proto hledat v nových rekreačních možnostech, které se moderní mládeži nabízejí, počínaje všemi možnými druhy sportu a konče nevídaným rozvojem turistiky podporovaným novými dopravními prostředky. To je však zásadní převrat v celém způsobu života, který není možno žádnou přirozenou cestou vyvrátit“.*⁵⁷⁸

Zvyšující zájem o prodej tabákových výrobků způsobil, že výnos trafik se stále zvyšoval, a tím invalidé, kteří obdrželi licenci na trafiky, neúměrně bohatli. Proto stát přišel s nápadem, aby jim byli přidělováni do trafik společníci. Toto rozhodnutí vyvolalo mezi spolky rozbroje, které trvaly až do konce trvání republiky.

V roce 1924 byl vydán výnos Ministerstva financí, který měnil pravidla pro zadávání trafik. Hlavní změnou bylo, že do trafik, kde už měli licenci váleční invalidé, mohli dostat společníka, kteří jsou také váleční poškození. Zastánci tohoto rozhodnutí obhajovali jak úředníci Ministerstva financí a sociální péče, tak i představitelé Družiny válečných

---

byla zjednodušována, složení tabákových tovarů měněno podle okamžitých zásob a četné druhy tovarů byly postupně vyřazovány z prodeje resp. Z ceníku tabákové režie. Výdej tabákových tovarů v zázemí bylo nutno omezovat, až konečně volný prodej podle ceníků byl zastaven vůbec a zavedeny „tabačky“, které opravňovaly každého mužského kuřáka, staršího 17 let, k odběru vymezené kvóty tovarů v přidělené trafice. K zavedení tabáček pro celé býv. Rakousko došlo teprve 15. dubna 1918, když tím prvé tabačky byly vydány pro město Terst (7. dubna 1917) a dnem 15. července 1917 byl v Lublani zakázán prodej tabákových tovarů dámám. Nebývalé změny doznal ceník tabákových tovarů dnem 18. ledna 1918, kdy bylo povoleno trafikantům prodávat kuřákům rozličné přísady a náhražky tabáku vzhledem k vzrůstajícímu nedostatku tabáku.

Věstník tabákové režie. 1929, 3, 1.

⁵⁷⁸ ČAPEK, Alois. *Tabák v Čechách.* Praha : Technické knihkupectví a nakladatelství , 1947.

poškozenců, že mají licenci na trafiky, mají velký příjem z prodeje tabákových výrobků a žijí na poměry. Společníci měli být přidělováni pouze do trafik, kde je příjem vyšší než 2 000 Kč měsíčně. Je jasné, že majitelé licencí se proti tomu bouřili. Nelíbilo se jim, že se měli o svůj výdělek dělit s dalšími invalidy. Úřad pro válečné poškozence také zdůrazňoval, že už není tolik vhodných objektů, kde mohly být umístěny trafiky.

Postup při přidělování společníka do trafiky byl následující. Invalida, který chtěl být přidělen do trafiky, kterou provozoval válečný poškozenec, mohl dát žádost na okresní finanční ředitelství, které mělo právo je přidělovat.⁵⁷⁹

Tato nová vyhláška o společnících vzbudila, jak kladné tak i záporné reakce mezi spolky válečných invalidů. Proti tomu vystupovali někteří invalidní prodejci sdružení v „Unii prodavačů tabáku válečných poškozenců“. Tento svaz namítal, že tato vyhláška Ministerstva financí především trestá podnikavé poškozence a zároveň varuje před tím, že prodejci se nebudou snažit své živnosti zdokonalovat, neboť když vydělají více peněz, úřady jim dají společníka.

Naopak zavádění společníků do trafik kladně přijala Družina válečných poškozenců, která vyzdvihuje skutečnost, že více válečných poškozenců může být nezávislí na důchodech tak, že se stanou společníky. Budou mít stálý příjem z trafik a nebudou odkázáni na státní finance. Je připomínáno, že původní invalidní prodejci mají vysoké příjmy z trafik, a proto je záhodno, aby se o tento zisk dělili. Bylo tvrzeno, že majitelé licencí žili lehkomyšlným životem. Také tvrdili, že počet trafik je nízký a nevystačí, aby každý invalida měl svoji prodejnu.

Mezi jmenovanými spolky se tento spor neustále stupňoval a vyvrcholil ve třicátých letech. V době hospodářské krize se snížil prodej tabákové spotřeby způsobené nižší kupní silou obyvatelstva. Trafikanti žádali, aby finanční úřady jim přestaly přidělovat společníky.⁵⁸⁰

Proti těmto požadavkům vystoupil úřad pro válečné poškozence, který i v této hospodářsky těžké době tvrdil, že jsou majitelé provozoven, kteří na jedné straně mají vysoké příjmy. A na druhé straně jsou invalidé, kteří nemají odpovídající příjem. Finanční

---

⁵⁷⁹ *Válečný poškozenec*. 1924, 2, 16-17.

⁵⁸⁰ *Nová republika*. 1924, 6, 33.

úřady měly kontrolovat, zdali si společníci rozděľují výnos podle dohodnutého systému. Když zjistil, že se to neděje, byla trafiká odebrána.⁵⁸¹

Byly však v časopisech pro válečné poškozence uváděné příklady, kdy okresní finanční ředitelství dávala společníky do trafik, kde nebyly takové příjmy, aby uživily původního trafikanta, natož společníka.

Na odbyt kuřiva měly také vliv různé zdravotně výchovné kampaně proti kouření. V době mezi válkami nebylo jasné, zda je kouření škodlivé nebo ne. Inštituce, které se zabývaly zdravím společnosti, ve svých časopisech uveřejňovaly své názory, kde varovaly, že kouření je škodlivé. Jako důkaz uváděly příklady pracovníků tabákových továren, kde je vyšší úmrtnost než v jiných podnicích. Z toho bylo usuzováno, že výpary z tabáku jsou škodlivé, jak při výrobě, tak i při kouření.⁵⁸²

Proti této teorii o škodlivosti kouření však vystoupilo seskupení válečných poškozenců i Československá tabáková režie.⁵⁸³

Spolkům válečných invalidů se nelíbil nátlak různých sdružení, aby lidé méně kouřili a to, jak státní úřady, tak i některé zdravotně výchovné ústavy. Byl vydán zákaz kouření v dopravních prostředcích, který negativně ovlivňoval prodej kuřiva v nádražních trafikách.

Doba hospodářské krize přinesla i jiné těžkosti. Ministerstvo financí zvýšilo daň na prodej kuřiva, tím chtělo zvýšit státní příjmy. Zvýšení daně z prodeje cigaret mělo za následek, že se zvýšila jejich cena. V době, kdy kupní síla obyvatel se výrazně snížila, toto zvýšení ceny znamenalo nižší poptávku po tabákových výrobcích. Tato nižší poptávka znamenala, že trafikanti měli menší příjmy z prodejů. Družina válečných poškozenců tato tvrzení dokládala čísly z prodeje tabákových výrobků. V lednu 1929 bylo za prodej utrženo přes 147 miliónů Kč a o rok později se celkový výnos sice zvýšil na 152,87 miliónu Kč, ale v roce 1932 se tento výnos zase snížil na 139,44 miliónu Kč, to se už projevovala hospodářská krize. Z těchto čísel o celkovém výnosu bylo zřejmé, že se to muselo odrazit na poklesu výnosu v jednotlivých prodejnách, které provozovali váleční invalidé.

Po celé trvání první republiky se objevovaly články v časopisech pro válečné poškozence, v nichž si pisatelé stěžují, že se tabákové výrobky prodávají i mimo trafiky, což bylo nezákonné. Nejčastěji bylo tabákové zboží prodáváno v hostincích. Často je tam

---

⁵⁸¹ *Sociální služby*. 1933, 15.

⁵⁸² *Boj proti tuberkulóze*. 1927, 7, 2.

⁵⁸³ *Věstník tabákové režie*. 1929, 3, 1.

dodávali sami majitelé z řad válečných invalidů. Toto jednání bylo podle ostatních prodejců nemravné.⁵⁸⁴

V této době se začaly objevovat prodejní automaty na cigarety. Je zřejmé, že nebyly vítány mezi válečnými invalidy. Tvrdili, že občané si na automaty nezvyknou, poněvadž lidé budou radši kupovat v obvyklých prodejnách než u strojů, kde chybí lidský element. Jsou podle nich zbytečné, protože trafiky mají denně otevřeno. Sama provozní doba byla dosti diskutována nejen u válečných invalidů.

Většina trafikantů svoji prodejnu otevírala každý den v šest hodin ráno a zavírala v osm hodin večer. Tato prodejní doba byla po celý týden od pondělí do soboty. Invalidy museli být po celou tuto otvírací dobu v obchodě, protože v trafikách byli sami. Kdyby si najali prodavače nebo jim byl přidělen společník, měli by menší tržby, které by nevystačily na živobytí. Volno si nemohli vzít ani v neděli, protože ostatní prodejny měly otevřeno. Spolky požadovaly, aby byl zákonem zakázán nedělní prodej.⁵⁸⁵

Nakonec bylo přijato vládní nařízení, které stanovilo, kdy mají být obchody otevřené. Mělo toto znění: *Po celou neděli mohou mít otevřeno například v cukrárnách, nádražních kioscích. Jen dopoledne v holičstvích, fotografických ateliérech, a trafikách, jen do osmi hodin ranních v mlékárnách a obchodech čerstvým ovocem a květinami.*

Jak z této vyhlášky vyplývá, mohlo být otevřeno i v trafikách, to se však nelíbilo prodejcům z řad válečných invalidů. Měli argumenty, že po celý týden musejí být v prodejně od brzkého rána až do večera. To však nepřispívalo ke zlepšení jejich zdravotního stavu a proto žádali, aby jeden den měli volný.

8.8 Biografy

Další vhodné zaměstnání, kde se mohli invalidé uplatnit, bylo při provozu kin. Filmový průmysl se začal ve světě i u nás rozvíjet před Velkou válkou. Biografy nejen byly vhodné pro zaměstnávání invalidů, ale každý platící divák přispěl na účet zemských úřadů pro

---

⁵⁸⁴ *Věstník tabákové režie*. 1931, 14, 3-4.

⁵⁸⁵ Diskuse o prodejní době v neděli probíhala po celé trvání první republiky. Pravicové strany se snažily zachovat nedělní prodej, aby mohlo co nejvíce lidí nakupovat. Prohlašovaly, že lidé mají čas nakupovat pouze v neděli. Levicové strany naopak požadovaly, aby v neděli byly obchody zavřené, aby zaměstnanci v obchodech měli v neděli volno.

válečné poškození. ⁵⁸⁶ Tato živnost se mohla provozovat pouze na základě licence udělené Ministerstvem vnitra, za Rakouska-Uherska patřila kinematografie, stejně jako provozování jakékoliv veřejné zábavy či atrakce, pod pravomoc Ministerstva vnitra.

Nyní podle toho, čemu či komu má kinematografie sloužit, přicházelo v úvahu i Ministerstvo financí (daně a dávky), školství a osvěty (kulturní a výchovné působení), sociální péče (finanční podpora), a dokonce i Ministerstvo národní obrany (výchova k obraně státu). V únoru 1919 byla sestavena meziministerská komise, která se touto otázkou zabývala, aniž ji však vyřešila. Roku 1920 byl projednán návrh na začlenění filmu do resortu Ministerstva školství a osvěty: na vypracování tohoto návrhu se aktivně podílel revoluční básník Stanislav Kostka Neumann, který byl krátký čas úředníkem tohoto ministerstva (ministrem byl tehdy sociální demokrat Gustav Habrman). Návrh však nebyl realizován. ⁵⁸⁷

Když skončila 1. světová válka, lidé měli touhou žít a bavit se, a to mělo za následek, že propukla filmová horečka. Statisíce lidí v Českých zemích chtěly chodit do kina a nechat se omračovat příběhy i triky, které byl film schopen nabídnout. Dnešními očima viděno, byl tento film, samozřejmě němý a až neuvěřitelně primitivní. Očima tehdejších diváků byl zázrakem techniky, lidského umu i velkého umění. Vždyť najednou mohly statisíce (a v mezinárodním měřítku stamilióny) diváků na vlastní oči vidět nejproslulejší herce své doby v nejproslulejších veselohrách a dramatech. Do Českých zemí vtrhl především americký film, který měl už svůj filmový velkopřemysl a byl schopen bez nadsázky exportovat ročně do celého světa stovky filmů ve všech žádaných žánrech.

Od uměleckých spolků se často ozývaly výtky, že především americké filmy jsou méně kvalitní, a tím dochází k celkovému snižování kulturnosti národa. Proto stát se snažil podporovat český umělecký a vzdělávací film. Byl vytvořen Státní filmový fond, který měl podporovat československý kvalitní film, tím se začaly dotovat jednotlivé české filmy, které měly hodnotné kulturní hledisko. Každý majitel biografu, který uvedl tento film, dostal určitý finanční obnos. To krylo ztrátu, která nastala majiteli při uvedení tohoto filmu. ⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁶ V povaze filmu samotného je, že má svoji stránku technickou a uměleckou. Velmi brzy přestal být pouťovou atrakcí a už před 1. světovou válkou se stal, výrazně především v zámoří, médiem, ve kterém mnozí objevily dosud netušené možnosti vlivu na tak široké vrstvy obyvatelstva, že to dalece předčilo dosah ostatních sdělovacích médií včetně tisku. Názornost, s jakou působil na všechny pohybující se obrazem (a později i zvukem), neměla ve sdělnosti a působivosti obdoby a podobala se zázraku. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

⁵⁸⁷ BARTUŠEK, Luboš. *Mnohotvárnost dramatického umění – Zborník Vysoké školy múzických umění v Bratislave*. Bratislava : Obzor, 1976. Pokrokové tendence ve Filmovém poradním sboru 30. let.

⁵⁸⁸ NA, MŠ 3487, stanovy Státního filmového fondu.

Jen v Praze existovalo v roce 1921 46 kin (!), a představení zvláště amerických filmů, bylo podle dobových svědectví nabito. V Československu existovalo tehdy kin na pět set, v drtivé většině v Českých zemích, a to znamenalo, že kromě velkých měst se provozovala už prakticky ve všech okresních městech. Filmem byl okouzlen nejen prostý divák, kterému se stal film často jediným, nebo alespoň nejčastějším uměleckým zážitkem, který vnímal. Poválečná filmová konjunktura neměla dlouhého trvání. Již v roce 1921 a hlavně roku následujícího se dostavila deprese, i když v rámci deflační politiky na konci tohoto roku stálo zapůjčení jednoho filmu z půjčovny jen polovic původní ceny 1 600 Kč. V souvislosti s tím se zostřila konkurence, přišly první úpadky, některá kina převzaly do správy různé korporace (také např. Svaz spisovatelů).⁵⁸⁹

V listopadu 1920 otiskla řada významných kulturních a společenských institucí a organizací v denním tisku prohlášení žádající vládu, aby nadále neprodlužovala kinematografické licence (byly vystavovány na tři roky) v případech, kdy to „škodí národní kultuře a národním zájmům“. Hmotného prospěchu z konjunktury filmu mělo být podle tohoto prohlášení použito ve prospěch celé kultury a celého národa, nikoli ve prospěch jednotlivců – majitelů kin. Vláda tehdy skutečně odňala většině dosavadních soukromých podnikatelů jejich licence, opravňující k provozu kina a vypracovala návrh zákona, podle kterého je přidělila kulturním, tělovýchovným a humanitním organizacím.⁵⁹⁰

Byl vypracován návrh zákona, který stanovil pravidla pro vydávání licencí na provoz biografů. V zákoně bylo výslovně přikázáno, aby „*Při rozhodování o žádostech za koncesí budiž v první řadě přihlíženo k žádostem spolků válečných poškozců, po té k žádostem korporací sledující cíle dobročinné a vůbec vřeužitečné, dále k žádostem jednotlivým válečným poškozcům, konečně pak žádostem ostatním*“. Jakýkoliv subjekt, který obdržel tuto licenci, nemohl jí již prodávat nebo darovat. Jestli provozovatel biografu zemřel, mohla dědit licenci pouze jeho manželka. Každá licence se musela po třech letech obnovovat. Filmy, které se promítaly, musely být schváleny ministerstvem vnitra. Stát měl podporovat výrobu kvalitních filmů a jejich rozšíření pro co největší skupinu obyvatel. Každý biograf měl povinnost uspořádat několik představení pro školy.

Velké diskuse vyvolal paragraf, který stanovil, že se licence mají dávat přednostně válečným poškozcům. Odpůrci tohoto paragrafu o zvýhodnění válečných invalidů měli

---

⁵⁸⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

⁵⁹⁰ BARTUŠEK, Luboš. *Mnohotvárnost dramatického umění – Zborník Vysokej školy múzických umení v Bratislave*. Bratislava : Obzor, 1976. Pokrokové tendence ve Filmovém poradním sboru 30. let.

několik důvodů. První důvod byl ten, že invalidé nebudou mít takový kapitál na začátek provozu biografu. Zazníval také argument, že na provoz biografu je zapotřebí určitých vědomostí na obsluhu kinematografického přístroje a další dovednosti, které invalidé nemají. Dalším důvodem byl ten, že by licence na provoz kina dostali jen někteří invalidé, a tím pádem by vznikla nespravedlivost, vůči jiným invalidům.⁵⁹¹

Tyto argumenty nakonec převážily a ze zákona tento paragraf vypadl. Neznamenal to, že žádný válečný invalida nedostal právo provozovat kino. Naopak velké množství veteránů se stalo jejich provozovateli, neměli však přednost před ostatními uchazeči. V schváleném zákoně však zůstala povinnost provozovatelů odevzdávat částku, která šla na péči o válečné poškozenec.

V praxi to znamenalo, že každý majitel licence na biografy, a to, jak váleční poškozenec, tak i ostatní majitelé měli povinnost odvádět část financí do společného fondu. Z těchto vybraných financí byly dotovány speciální programy na pomoc válečných invalidům, kteří byli odkázáni pouze na důchod. Tak byla snaha, aby z výnosu biografů měla široká vrstva invalidů. Byl schválen návrh, aby každý majitel licence na provoz biografu měl povinnost dát nejméně 10 % ze svého zisku. Čím byl zisk z provozu kina větší, tím se zvětšovala částka. Největší procentní dávka, kterou museli provozovatelé kin odevzdávat, bylo 17 %. Tato částka šla na konto zemskému úřadu válečného poškozenec.

Postupem trvání první republiky většina kin patřila humanitním a charitativním organizacím.

Některé biografy však zůstávaly v rukou bývalých provozovatelů a to se týkalo především pražských kin. Tato skutečnost byla kritizována spolky válečných invalidů. V časopisech zájmových spolků invalidů vycházely články, které ukazovaly, jaké příjmy mají velké pražské biografy. Bylo to například kino Lucerna, Illusion nebo Koruna. Většina těchto kulturních zařízení se nacházela v pražském centru na Václavském náměstí, kam chodilo velké množství diváků.⁵⁹²

Největší a nejvíce výdělečné kino byla Lucerna, která patřila rodině Havlových, roční výdělek činil 240 000 Kč. Tomu nemohla jiná kina konkurovat. Objevovaly se názory, že tato rodina kromě svého biografu, má několik aktivit, a tím pádem není na příjmech z kina

---

⁵⁹¹ NA, MŠ 3487, vládní návrh, jímž se upravuje pořádání veřejných představení kinematografických.

⁵⁹² *Sociální služby*. 1919, 1, 6.

přímo závislá.⁵⁹³ I přesto vedle těchto velkých kin byla a užívala se i kina malá. Ty byly provozovány především společenskými organizacemi.

Tak to vypadalo v Praze. Jiná situace byla v menších městech a na venkově. Tam byly vydávány invalidům licence na provoz kin, biograf byl v každém okresním městě, někde jich bylo i více. Mimo Prahu se ale tolik nechodilo do kina, a tak majitelé licencí neměli takový příjem jak provozovatelé kin pražských. Proto se často stávalo, že původní majitelé protestovali proti otevření dalšího biografu. Často býval v městě už jeden biograf, který obvykle neprovozovali váleční invalidé. Také bylo poukazováno, že tyto rodiny jsou bohaté a nejsou odkázány pouze na finanční výnos z biografu.

Složité případy také nastaly, když dvě místní organizace válečných poškozců chtěly provozovat dva biografy. Proti snaze otevřít druhý biograf byl fakt, že by se v okresním městě dvě kina neužívala.

Jako příklad je možné uvést situaci, která nastala v Kutné Hoře. Tam už během 1. světové války byla udělena licence na provoz biografu jednomu válečnému Invalidovi. Jeho kino bylo umístěno v městské Sokolovně. Tam bylo během války ubytováno maďarské vojsko, které na jaře v roce 1917 odešlo. Krátce po válce však místní organizace žádala, aby kino vyklidilo tuto místní Sokolovnu. Výbor Sokola podal k obci písemný protest, a to jak proti prodeji, tak proti pronájmu, a výslovně uvedl, že varuje před činem takovým, ježto: *„Každý pronájem zrušen býti musí bez výpovědi tím dnem, kdy Sokol zase činnost svou zahájí. Jak invalida se hájí tím, že už za války vstoupil jsem ve vyjednávání s p. Říthou o pronájem „Bio-Residence“. Za tohoto vyjednávání byla mi učiněna nabídka od obce, abych pro bio najal „Sokolovnu“. Představitelé samosprávy, vedení byli tou úvahou, že v Sokolovně jest ubytováno maďarské vojsko, které budovu pustoší a setrvá-li v ní, budovu úplně zničí. Dále většina vážných členů „Sokola“ uznávala Sokolovnu pro „Sokol“ za neupotřebitelnou a konečně ve všech vrstvách občanstva našeho zakotvilo pevné*

---

⁵⁹³ Bio Lucerna bylo založeno Milošem Havlem, první představení se konalo 3. prosince 1909, vzpomíná jeho bratr Václav. Miloš si vymohl diplomatický pas a jel do Paříže a Londýna nakupovat filmy pro Bio Lucernu. Měl štěstí. Podařilo se mu získat americké seriály *Červené eso* a *Býčí oko*, westerny v Praze nevídané. Zanedlouho nato založil filmovou půjčovnu Americanfilm, získal další filmy a úspěšně vstoupil do českého filmového světa jako předseda této akciové společnosti s majoritou akcií. Ceny míst v přízemí byly ponechány v původní výši, a to podle vzdálenosti od plátna. Parquet A stál 70 haléřů, B – 60, C – 50, D – 40 a E 30 haléřů. Na balkónech, kde byly většinou lóže, stála pětisedadlová lóže A, tj. čelní, 6 K, dvoumístná 2 K, sedadlo na balkóně 1,10 K, postranní lóže čtyřsedadlová B – 4 K, nebo C – 3 K. V roce 1920 mělo kino „Lucerna“ čistý příjem 574 277 K.
HAVEL, V, M. *Mé vzpomínky*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993.

*přesvědčení, že po vítězném skončení války bude nutno přikročiti k nové stavbě, jež by vyhovovala požadavkům“.*⁵⁹⁴

Vedení Sokola však mělo jiné vysvětlení. Uveřejnilo je v časopise Podvysocké listy, kde mimo jiné bylo napsáno „*Není správné proto, že Sokolovna byla p. Benešovi pronajata se souhlasem Sokola – nýbrž naopak stalo se tak, vzdor protestu písemnému i ústnímu a vzdor tělesnému právu užívání“.*

Také zástupci cvičitelského sboru Sokola dále dali posudek, že: „*Sál v hostinci „U slovanské lípy“, jenž ve schůzích Sokola v úvaze přišel, potřebám cvičebním se nehodí, cvičí mužů, žen, dorostu řemeslnického a žákovského na 700 osob, jednak v Komenského školách, jednak v reálkách, jednak v pokojíku v I. poschodí Sokolovny, tak že nyní před sletem, nově hlásící se musí býti odmítáni kvůli malým prostorám“.*⁵⁹⁵

Přes tyto všechny protesty však pronajata Sokolovna obcí p. Benešovi na dobu do srpna r. 1920. Nájem smluven na tři léta, ročně na 2 000, 2 500 a 3 000 Kč, tedy na činži denně ani ne celých 6 Kč, a to ještě s tou povinností, že veškeré opravy nad 10 Kč ponese obec sama a že p. Beneš má nad to ještě i právo předkupní na budovu (za cenu 60 000 Kč).⁵⁹⁶ Spor mezi invalidou a Sokolem dopadl v neprospěch Beneše. Musel vyklidit Sokolovnu a zakoupil si dům, kde dále provozoval své kino.

V této době, kdy původní provozovatel kutnohorského biografu válečný invalida Beneš, se bránil proti vystěhování z místní Sokolovny, bylo otevřeno v městě druhé kino. Toto kulturní zařízení bylo také provozováno válečným invalidou.

Proti této snaze vystoupilo, jak Ministerstvo sociální péče, zemský úřad pro válečné poškozené tak i sám provozovatel. Všichni shodně tvrdili, že v Kutné Hoře se dvě kina neuživí. V roce 1920 žilo v Kutné Hoře 16 000 obyvatel a na tento počet dostačuje jedno městské kino. Zbytečně by obě provozovny strádaly a žádné z nich by se nemohlo z výtěžku uživit. Další důvod, proč bylo vyjádřeno zamítající stanovisko, byl, že majitel licence, musel dát 10 000 Kč na Státní fond invalidů. Jakmile se otevřel druhý biograf v městě, snížil se příjem prvního, a tím se dostal válečný invalida do finančních nesnází.

Tyto protesty však nepomohly, a tak na jaře roku 1920 bylo nové kino otevřeno. V Kutnohorských listech vyšel článek, kde se autor pozastavuje nad tím, že je neochota otevřít další kino a mimo jiné píše: „*Nikomu nebude ublíženo, bude-li v Bio-Residenci stálý,*

⁵⁹⁴Podvysocké listy. 1920, 28, 2.

⁵⁹⁵Podvysocké listy. 1920, 28, 2.

⁵⁹⁶Podvysocké listy. 1920, 28, 2.

druhý biograf ve zdejší městi. Což má se nadháněti příjem jen jednomu protěžovanému podnikateli, druhý příčinlivý živnostník, který vložil jmění své do zařízené budovy, má býti odstrkován? Veřejnost zvědavě se táže, proč se tak děje, co je toho počínání příčinou. Jsou-li zde zákonité závady, nechť se na ně poukáže, mohou býti snad lehce odstraněny, ale není-li jich, nechť dostane se průchodu spravedlnosti. Vadí snad i příslušnost politická! To by již bylo tím nejsmutnějším zjevem v našem životě, kdyby příslušník jedné politické strany byl ubíjen jinou – a k tomu snad ještě za pomoci úřadů – nebo aspoň některých úředníků“.⁵⁹⁷

Byl také v tomto časopise vyzdvihován výběr filmů a jejich kvalita a naopak byl negativně popisován program a obsluha druhého kina, chybějící nástěnky, kde není zmínka o aktuálním programu. Pomalost při prodeji lístků, kdy se stávalo, že diváci nestihli začátek představení.

Tato mediální kampaň však druhému biografu nepomohla, a bylo nutné ho během roku 1921 zavřít. V Kutné Hoře už po zbytek trvání první republiky nebylo otevřené žádné další kino.

8.9 Restaurace

Další možnosti, kde se mohli váleční invalidé uplatnit, byly nádražní restaurace. Z válečné fronty se vraceli invalidé, kteří byli vyučeni jako číšníci či kuchaři. Po návratu nenacházeli uplatnění, protože kvůli svému zranění nedosahovali takové výkonnosti, jako kdyby byli bez handicapu. Z těchto důvodů si založili družstvo pod názvem „*Nákupní a nájemní číšnické družstvo legionářů invalidů a válečných poškozenců*“. Členy tohoto družstva mohli být pouze invalidé, kteří byli vyučeni číšníci nebo kuchaři. Mělo především jednat vládními institucemi a snažit prosadit své zájmy. Také společně najímali objekty, kde provozovali své živnosti. Sepisovali petice, kde udávali své požadavky.

Týkalo se to především požadavku, aby jim byly přidělovány přednostně nádražní restaurace. Dokonce zazněl návrh, aby byl přizván na Ministerstvo železnic zástupce tohoto jmenovaného družstva.

Na tyto návrhy Ministerstvo železnic odpovědělo tím, že nesdílí nutnost přítomnosti svých zástupců u 289 různých zájmových organizací. Slibuje však, že bude dávat na úřady

---

⁵⁹⁷ *Kutnohorské listy*. 1920, 1, 28.

pro válečné poškozence vědět, jaké nádražní restaurace budou volné, kde bude moci být zaměstnán válečný invalida.⁵⁹⁸

Přijalo však návrh, že nádražní restaurace budou přednostně rozdělovány válečným obětem, a to bylo také následně odstupňováno. Jako první měl nárok invalida legionář, který byl zraněn v dohodových armádách. Na druhém místě byl invalida zraněný v rakouské armádě. Nakonec nárok na nádražní restaurace měl legionář. Samozřejmě, že tito všichni žadatelé, museli mít odbornost na provoz této živnosti.

Někdy se stalo, že se tyto platné přepisy o zadávání nádražních restaurací nebyl dodržován. Tak například plzeňská nádražní restaurace nebyla přidělena žádnému veteránovi z války, i když podali svoji žádost.

Ministerstvo železnic toto své rozhodnutí zdůvodnilo tím, že tato restaurace je pro cestující a plzeňské obyvatelé velmi důležitá. V době první republiky město Plzeň prožívalo velký rozvoj, a tím pádem byl vyvolán i rozvoj v železniční dopravě. Na železniční stanici v Plzni přijížděli dělníci, kteří byli zaměstnaní v podnicích. Tito dělníci a jiní cestující používali tuto kantýnu pro občerstvení.⁵⁹⁹

Proto Ministerstvo železnic nedoporučovalo, aby tato kantýna byla dána do pronájmu Invalidovi z války. Nechtěli riskovat, že bude nádražní kantýna, dána někomu, kdo by nezvládl její vedení. Byla vyslovena však podmínka, že nový provozovatel restaurace měl však zaměstnávat válečné invalidy. To se však nenaplnilo a většina zaměstnanců, která v nádražní restauraci pracovala, byla bez zdravotního handicapu.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁸ NA, MSP, karton 492 - spis Nákupní a nájemní číšnické družstvo legionářů invalidů a válečných poškozenců.

⁵⁹⁹ Významný předpokladem hospodářského rozvoje Plzeňska bylo vybudování moderní komunikační sítě. Již ve 40. letech 19. století byla dokončena rozvětvená síť nových státních železnic, zabezpečujících lepší spojení s ostatními oblastními centry i cizinou. Skutečný zlom však nastal v 60. letech v souvislosti s výstavbou železničních tratí a se zavedením levné železniční dopravy, zajišťující spolehlivé a rychlé napojení Plzně na národní a mezinárodní trh. Česká západní dráha Praha – Plzeň – Domažlice – Furt im Wald byla otevřena 14. července 1862. Radnická uhelná pánev byla zpřístupněna otevřením odbočky z Chrástu u Plzně do Stupna v roce 1863 (do Radnic prodloužena až roku 1894). Budovala se dráha Františka Josefa, spojující Plzeň s Vídní přes České Budějovice a Plzeň s Chebem (roku 1868 bylo dokončeno spojení s Budějovicemi, roku 1870 s Vídní a roku 1872 s Chebem). V roce 1873 byla otevřena trať plzeňsko–břeženská, spojující Plzeň přes Plasy a Žatec se severočeským hnědouhelným revírem a průmyslovým Podkrušnohořím. Prodloužením této trati na Jih v letech 1874 – 1877 byla západočeská metropole spojena s Klatovy a Železnou Rudou (a tím i s bavorským Podunajím).

⁶⁰⁰ NA, MSP, karton 49 - spis Nádražní restaurace v Plzni.

9 PŘEHLED VÝVOJE PÉČE O VÁLEČNÉ INVALIDY V ČR V LETECH 1918 - 1938

9.1 Léta 1918 - 1921

Po celou dobu trvání první republiky se musela politická reprezentace vypořádávat s následky první světové války, zejména s péčí o válečné poškozence a jejich rodiny. Vývoj péče o válečné poškozence můžeme rozdělit do několika period. První etapa začíná vznikem státu dne 28. 10. 1918 a končí přijetím zákona o válečných poškozencích v únoru 1920. V této době se začínají stanovovat základní podmínky pro důstojný návrat invalidů zpět do života. Druhá etapa spadá do let 1920 až 1922, kdy základní zákon o válečných poškozencích nabyl platnost a začal být uváděn do života. Třetí etapa je nejdelší a zahrnuje i přijetí novelizovaného zákona o válečných poškozencích v roce 1922. Tato novelizace přinesla zvýšení základního důchodu a některé další úpravy zákona. Toto období je ukončeno světovou hospodářskou krizí, která se nemohla vyhnout ani společenské skupině válečných invalidů. Byly kráceny důchody a invalidé měli těžší uplatnění na pracovním trhu, než tomu bývalo dříve. Poslední periodou je období, které následovalo po hospodářské krizi.

9.1.1 *Od konce války do února 1920*

Konec válečného konfliktu přinesl v Evropě řadu změn. Rozpadlo se Rakousku-Uhersko a na jeho území vznikly nové státy. Mezi nimi vznikla i nová Československá republika. Tento nový stát musel čelit řadě sociálních, hospodářských i národnostních problémů.

Evropa musela krátce po 1. světové válce čelit útokům radikální levice, která se po vzoru Ruska, kde se dostal k moci Lenin se svojí bolševickou stranou, snažila ovládnout celou Evropu. K sociálnímu napětí mezi obyvatelstvem také přispívala vysoká nezaměstnanost mezi navrátilci z války, kteří obtížně nacházeli pracovní příležitosti.

České země byly nejrozvinutější částí podunajské monarchie a měly velmi rozvinutý průmysl, který sousední země postrádaly, tím se mohl rozvíjet dobře zahraniční obchod. Velkou úlohu zde hrál hutnický, strojírenský textilní a sklářský průmysl, méně chemický průmysl, který byl nositelem technického pokroku⁶⁰¹.

---

⁶⁰¹PRŮCHA, Václav. Pozice československého hospodářství v meziválečném období ve srovnání se státy střední Evropy. *Moderní dějiny*. 2000, 8.

Nový stát byl nucen bránit svoji celistvost. V krátké době po vzniku republiky totiž chtěla německá menšina vyhlásit nezávislé území, které by se spojilo Německem. Stát též musel bránit i území na Slovensku, kde byla vyhlášena republiky Rad dle ruského vzoru a její vojska vtrhla na Slovensko. Zmíněné vnitropolitické události narušovaly přechod k mírovému uspořádání nové československé republiky a vyvolávaly řádu neklid mezi obyvatelstvem.

Uvnitř nového Československého státu se objevovaly časté spory mezi jednotlivými sociálními skupinami. Jak poznamenává Jakub Rákosník ve své disertační práci: „*Dělníci si stěžovali na terorizaci od zaměstnavatelů, kteří je prý pod záminkou krize vyhazují na dlažbu. Zaměstnavatelé si zase zpětně stěžovali na dělníky, že ti si stanovují nepřijatelné podmínky. Agráři spařovali teror v rekvizicích obilí a Němci se cítili terorizováni vládou a legionáři. Nad tím vším se pak vznášel pláč lidovců ohledně teroru, který je páčán proti křesťansko-sociálnímu dělnictvu ze strany ostatního dělnictva*“.⁶⁰²

Proto musela vláda nové republiky přijmout řadu sociálních zákonů, které měly za úkol snížit v zemi sociální napětí. Týkalo se to především zavedení osmihodinové pracovní doby a rozsáhlé pozemkové reformy, která byla v Československu, ve srovnání s Evropou, jednou z nejrozsáhlejších. Byly zrušené šlechtické tituly a vláda šlechtě zabrala velkou část jejich majetku. Vláda se též snažila o nostrifikaci bank a podniků, a tím převedla majetek do českých rukou.⁶⁰³

Jedním z významných sociálních úkolů byla i starost o válečné poškozence. Jaké proměny nastaly v této oblasti během prvního roku trvání nového státu, popisuje publikace s názvem „Rok práce“.⁶⁰⁴ Zajištění důstojného návratu válečných invalidů do normálního života bylo jednou z nejrozsáhlejších a nejsložitějších činností v agendě Ministerstva sociální péče. Prvním úkolem, který nový úřad musel provést, byl soupis všech válečných invalidů, včetně jejich stupně invalidity. Byl proto vytvořen speciální sbor, který byl složen z 50 odborníků z oboru péče o válečné poškozence. Sbor zahájil přípravná opatření, která

---

⁶⁰²RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004. Dizertační práce. FF UK - Historické a sociální dějiny.

⁶⁰³Poválečné období je popsáno v literatuře např.:

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

Sociální reformy se rozebírají v práci:

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

⁶⁰⁴Tuto publikaci vydal tiskový odbor presidia ministerské rady jako ukázkou práce jednotlivých vládních úřadů, kde se popisují nejvýznamnější úkoly, které se musely řešit.

měla usnadnit zaměstnávání válečných poškozcenců, byly to především směrnice definující vydávání licencí na provoz biografů a trafik.

Péče o válečné poškozence spadala do kompetence tří ministerstev. Bylo to na Ministerstvo vnitra, které vyplácelo vyživovací příspěvky, Ministerstvo národní obrany, které vyplácelo důchody a Ministerstvo sociální péče, které zajišťovalo průběh školení a podporovalo družstva.⁶⁰⁵

Státní zemská ústředna pro království České vydala na začátku listopadu zprávu, která popisuje stav, jaký vládl po skončení války. Zpráva upozorňovala na fakt, že problematika válečných invalidů po 28. říjnu dostala národnostní rozměr. Váleční poškozenci podle této zprávy jsou: „*Živlem vznětlivým, bída a utrpení, které snášeli v zákopech a nemocnicích, zanechala v jejich duších těžko zahladitelné stopy*". Jsou krajně nedůvěřiví a ochotní pochybovat o dobré vůli těch, kteří jim práci věnují. Kdyby shledali, že nové utvářené poměry jim nepřinesly podstatného zlepšení, naopak, že péče jim věnována není tak účinná, jakou byla za trvání vlády dřívější, pak by takového vystřízlivění – neboť na založení státu Československého kladou naděje i větší než splnitelné - mohlo mít nepříznivý vliv na vývoj hospodářských poměrů a bylo by způsobilé vážně ohrozit dnešní tak vzorný pořádek“.⁶⁰⁶

Sociální napětí se šířilo i mezi válečnými poškozcenci, kteří začali vytvářet základní organizace sdružující místní válečné poškozence. Tyto organizace přijímaly rezoluce, ve kterých byly mimo jiné i požadavky na zlepšení podmínek pro válečné poškozence. Týkaly se především zvýšení důchodů a zlepšení podmínek pro provozování různých živností.

Například váleční poškozenci z Písku přijali na manifestační schůzi v divadle petici, ve které sepsali své základní požadavky. Žádali, aby byly provedeny lékařské prohlídky, které by určily stupeň invalidity jednotlivých vojáků, podle toho jim měl být vyměřen invalidní důchod. Chtěli být nápomocni i při budování úřadů a nabízeli své kancelářské služby. Žádali také o lepší podporu pro družstva invalidů, jak morálně, tak finančně. Tato družstva sice už existovala, ale nebyla dostatečně podporována. Dalším požadavkem invalidů z Písku bylo předání všech tabákových trafik invalidům: „*Neboť tyto prodejny jsou v držení lidí majetných a nespolehajících na výdělek pouze z tabákových prodejen*“. Také ve své petici invalidé požadovali, aby místní obecní zastupitelstvo v Písku podporovalo

⁶⁰⁵NA, fond MSP 488 - Šíma, J. Příručka *Družiny válečných poškozcenců*, 1919.

⁶⁰⁶NA, fond MSP 4 - Zpráva o činnosti Státní zemská ústředna pro království České pro péči o vracející se vojínů 6. 11. 1918.

výstavbu válečných domovin. Výčet žádostí uzavírá žádost, aby nová československá vláda přikázala místním obecním úřadovnám sepsat přesnou evidenci válečných poškozců.⁶⁰⁷

Stejně požadavky se objevovaly v dalších peticích, které byly sepisovány na jiných setkáních invalidů v různých městech. Nebyly to jen protesty, které žádaly sociální pomoc státu invalidům, ale byly vypracovávány i petice, které měly jak český, tak i německý národnostní podtext. Shromáždění invalidů z moravsko-slováckého okresu se usneslo na požadavcích, které žádalo, mimo již výše zmíněného, i národnostní očistu v úřadech: „*Žádáme rychlou očistu v úřadech a v důstojnickém sboru nejprve na Slovensku, později v celé naší republice od Maďaronů, germánské, židovské štváče, nestrpíme v úřadech*“. Dále bylo v petici požadováno, aby stát hájil celistvost celé republiky, a to především Těšínsko. Invalidé také požadovali, aby stát zveřejňoval informace, komu byly poskytovány sociální dávky: „*Žádáme, aby byly uveřejněny všude tam, kde udíleny jsou podpory nezaměstnaným, seznamy podpořených státem, aby občanstvo tu mohlo zakročiti v takových případech, kde není chuti ku práci, ač se naskytuje, kde však podpora státní na úkor financí republiky se bídácky odebírá*“.⁶⁰⁸

Váleční invalidé německé národnosti naopak dokazovali, že po vzniku československé republiky se se pro ně péče zhoršila. Tak se například v Aši konalo shromáždění invalidů německé národnosti, kde si invalidé stěžovali na nedostatečnou péči o válečné poškozence. Bylo poukazováno na to, že v novém rakouském státě, taktéž dědicem bývalého Rakouska-Uherska, byly vytvořeny pro válečné poškozence daleko lepší podmínky, než jaké existují v novém Československu. Podle zprávy policejního komisaře zazněla i tato slova „*Z celé řeči bylo zjevno, že návrh tak jak jest, jim nevyhovuje, že jej pokládají za nedostatečný, a že jest věcí státu, aby si potřebné peníze na zaopatrění invalidů opatřil kdekoliv. Láska k státu se získá tím, že se občanům dobře povede, a že bude postaráno o jejich existenci, a není zapotřebí, aby se tak dalo jinými, uměle hledanými prostředky*“.⁶⁰⁹

Tyto protesty invalidů se stupňovaly a vyvrcholily v červnu, kdy se v Obecním domě sešla Družina československých invalidů, vdov a pozůstalých. Na tomto shromáždění byly vypracovávány petice, které se zabývaly jednotlivými oblastmi života válečných invalidů. Byla sepsána rezoluce, která se dotýkala družstevnictví, ve které bylo požadováno, aby stát více podporoval družstva. V rámci sjezdu Družiny válečných poškozců se také sešli

⁶⁰⁷ NA, MSP, karton 4, rezoluce, rezoluce invalidů z Písku 1. 9. 1919.

⁶⁰⁸ NA, MSP, karton 4, petice z moravsko-slováckého okresu a sousedící slovenské župy trenčianské.

⁶⁰⁹ NA, MSP, karton 4, petice.

učitelé, kteří během války utrpěli na frontě různá poranění. Vydali společnou petici, ve které mimo jiné žádali bezplatnou lékařskou prohlídku, aby mohli pobírat invalidní důchod.

Z petic, které docházely na Ministerstvo sociální péče je vidět, že mezi válečnými poškozeníci vládlo velké sociální napětí, které mělo snahu přerůst do sociálního konfliktu. Proto vláda, aby tomuto konfliktu zabránila, se snažila přijmout zákonná opatření na pomoc válečným poškozeným.

Státní instituce se naopak snažily dokazovat, že stát dělá pro invalidy to, co mu umožňují jeho státní finance. Už v prvním ročníku časopisu „Sociální služby“ vycházely články, které nabádaly, aby se z válečných invalidů nestala privilegovaná skupina, která by očekávala, že budou dostávat všechny zdravotní úkony zdarma. Jak sám autor píše, byl na válečné frontě zraněn, proto také patří do skupiny válečných invalidů, a tato zkušenost mu dává právo o tomto psát.⁶¹⁰

Státní instituce se snažily využít atmosféru nabyté svobody, která byla po vzniku nové republiky. Opět v časopise „Sociální služby“ vyšel článek, ve kterém se autor pokusil vysvětlit, že: *„Za války mohli jsme plným právem, aby se o nás postaralo, poněvadž jsme do boje šli přinucením. Republika však je naše, je výsledkem našich krvavých obětí a jest naší svatou povinností pomáhat nadále ze všech sil, které nám ještě zůstaly“*.⁶¹¹

Jak byl tento argument přijat válečnými invalidy? Především spolky argumentovaly opakem. Družina válečných poškozených naopak argumentovala tím, že tito muži obětovali zdraví a životy, aby mohla vzniknout nová republika. Ve svých časopisech pravidelně informovala o protestech v ulicích. Jeden takový pochod se konal v Brně v únoru roku 1920.

Váleční invalidé zasílali dopisy také prezidentovi republiky T. G. Masarykovi. Zachoval se například dopis od invalidů z župy Moravské. V tomto dopise se zmiňují, že jsou zástupci nejchudšího regionu z pomezí Moravy a Slovenska. Autoři zmíněné petice pocházeli z chudých oblastí kraje Vsetínského, Valašsko Meziříčského a Nového Jičína. Ve zmíněné oblasti žilo na deset tisíc válečných invalidů a popisují svůj kraj jako nejchudší a státními úřady zapomenutý. Tento dopis měl prezidentovi ukázat sociální poměry tohoto kraje.⁶¹²

První zákon byl vydán už 8. dubna 1919. Ukládal ministroví sociální péče několik úkolů. Za prvé měl zjistit přesný počet všech válečných invalidů v Československé republice, dalším úkolem bylo zajistit u invalidů sociálně-lékařské prohlídky a zjistit stupeň

---

⁶¹⁰Sociální služby. 1919, 1, 2.

⁶¹¹Sociální služby. 1919, 1, 1.

⁶¹²NA, fond MSP 488 - Zpráva o schůzi „Družiny válečných poškozených“.

ztráty pracovní schopnosti, vyměřovat a vyplácet válečným poškozcům důchody. Další úlohou byl výcvik a školení invalidů, nezbytnost opatřovat jim dodatečné protézy, napomáhat, aby se invalidé mohli samostatně žít a dozírat na činnost ve prospěch válečných poškozců. V tomto zákoně byl velmi důležitý paragraf 4, který zrušil Zemskou komisi pro válečné poškozence, která byla nahrazena Zemskými úřady pro péči o válečné poškozence.⁶¹³ Tento zákon však neupravoval výši invalidního důchodu a neupřesnil podporu pro živnostníky.

Podle zákona č. 199 /1919 byly zřízeny speciální komise, ke kterým se museli postupně dostavit všichni váleční invalidé, kteří utrpěli zranění ve válce. Tyto komise měly za úkol určit stupeň (procento) invalidity, od kterého se pak odvozovala výše invalidního důchodu. Devítičlenné komise vznikaly ve všech okresních městech a byly jmenovány ministrem sociální péče. Jejich členy byli i zástupci ostatních ministerstev a živnostníků, samozřejmě, že tam nemohli chybět ani zástupci invalidů. Nejprve bylo zapotřebí každého invalidu vyšetřit a zjistit, jaké má poranění, sdělit výsledek vyšetření ostatním členům komise a ta pomocí hlasování určila výslednou invaliditu. Ale nebyly dány přesné instrukce pro posuzování invalidity,

Velké obtíže nastaly již při sestavování zmíněných komisí, kdy bylo velmi obtížné sehnat jak odborně vyškolené lékaře, tak i zástupce podnikatelské sféry a armády. Často byli jmenováni lékaři, kteří rozhodovali o invaliditě již za války. Tyto okresní komise předvolávaly všechny válečné invalidy, kterým byl v průběhu války uznán nějaký stupeň invalidity.

Komise, které vznikly v období 1. světové války a posuzovaly invaliditu vojáků, nehodnotily poranění vojáků podle stejných kritérií. Po zahájení bojů se očekávalo, že válka potrvá jen velmi krátce. Proto i lehčí invalidé dostávali vysoké invalidní dávky. Jak se válka prodlužovala, přibývalo válečných zranění a komise začaly posuzovat invaliditu přísněji, a tím vznikala nepoměr mezi invalidy. Znamenalo to, že dva invalidé, kteří měli stejný zdravotní handicap, měli zcela rozdílné invalidní důchody.⁶¹⁴

Proto MUDr. Procházka vypracoval návod, jak by se měla invalidita posuzovat a podle něj se měli lékaři v komisích řídit, u každého případu invalidity se mělo posuzovat i to, zda měl poškozený možnost se svým zdravotním handicapem vykonávat své předválečné

---

⁶¹³Zákon ze dne 8. dubna 1919, číslo 199.

⁶¹⁴*Sociální revue*. 1920, 1, 1.

povolání. Lékař měl nejdříve určit, do jaké míry je válečné poranění už zhojené a jaká je potřebná následující léčba. Lékař se měl zabývat také tím, jestli válečný stav změnil invalidův psychický stav, měl přihlídnout ke stáří invalidy, také jak dlouhá doba již uplynula od jeho zranění.

Invalidita byla odstupňována do deseti kategorií. Stoprocentní invaliditu měl dostat voják, který díky válečnému poranění oslepl na obě oči nebo mu byly amputovány obě dolní nebo horní končetiny. Do této kategorie také patřily těžké úrazy hlavy, břicha a invalida, který trpěl vážnou tuberkulózou. Do druhé skupiny patřili invalidé, kteří měli poraněné kyčelní klouby, nebo ztratili jednu končetinu a místo ní používali ortopedickou protézu a jejich postižení umožňovalo do určité míry vykonávat lehčí práci. Do třetí skupiny patřili většinou invalidé, kteří měli různá vnitřní poranění, například žaludek nebo plíce. Tito invalidé dostávali určitou finanční sumu, která byla ovšem menší v porovnání s předchozími kategoriemi.⁶¹⁵

Lékařské komise musely posuzovat invaliditu i ve věznicích, ve kterých byli i váleční invalidé ve výkonu trestu. Bylo-li možné převést invalidu do místa konání prohlídky, pak to bylo učiněno. Byly však případy, kdy v blízkosti věznice nebyla ustanovená žádná sociálně lékařská komise. Tento nedostatek se řešil tím, že vězeňský lékař vypracoval znalecký posudek a zaslal ho nejbližší komisi, která rozhodla o stupni invalidity.⁶¹⁶

Tyto sociálně-lékařské komise uznaly mezi lety 1919-1920 v celé republice 223 000 válečných invalidů. V Čechách jich bylo uznáno na 80 000, na Moravě a ve Slezsku dohromady taktéž přibližně 80 000 a na Slovensku 45 000 válečných invalidů. Zbytek připadl na Podkarpatskou Rus a na v té době sporné území Těšínska, na které si dělalo nárok Polsko.

Procenta invalidity se však lišila. Pouze 20 % invalidů mělo nižší invaliditu než 20 % a náležel jim tudíž nejnižší invalidní důchod. V praxi to znamenalo, že 80 % invalidů pobíralo vyšší invalidní důchod, než nejnižší. K tomuto vysokému počtu invalidů je třeba ještě přičíst 143 000 vdov, 324 000 sirotků a 88 000 předků po padlých vojácích. Celkem bylo sepsáno během prvních sociálně-lékařských prohlídek na 800 000 válečných poškozců.⁶¹⁷

---

⁶¹⁵SVOBODA, Jan. *Příručka válečného poškozence*. Brno : Obzor sociální péče, 1923.

⁶¹⁶NA, fond MSP 476, Sociálně-lékařské prohlídky uvězněných.

⁶¹⁷NA, fond MSP 501, Zpráva o činnosti Zemských úřadů pro válečné poškozence, rok 1922.

Na činnost komisí přicházely časté stížnosti od invalidů a jejich rodin. O tom, že před komisemi se často invalidé snažili domáhat vyššího stupně invalidity, než jim byl nakonec přiznán, svědčí dopis popisující případ Josefa Boliny, kterému byl přiznán 100%ní invalidní důchod. V tomto dopise se mimo jiné píše „*Dotyčný invalida, kamkoliv přijde, činí dojem největšího ubožáka. Náhodně však zahlédl ho vyšetřující úředník pan Kalina v zeměbranecké nemocnici a vzbudilo jeho pozornost, jak čiperně si počíná. Zjistil, že je tam zaměstnán s měsíčním platem 290 Kč*“. Z tohoto dopisu je vidět, že i invalidé se snažili podvést komise, které udělovaly invalidní důchod.

Váleční invalidé, kteří nebyli spokojeni s určenou výší své invalidity, se mohli odvolat k zemskému úřadu. Během prvních tří let trvání Československé republiky bylo podáno velké množství těchto odvolání. To však způsobovalo značné obtíže úředníkům na zemských úřadech pro válečné poškozence. Jak ředitel zemského úřadu v Praze Ondřej Kypr napsal - denně dochází 30 - 50 odvolání. Úřad je denně schopen vyřídit pouze 20 žádostí, což znamená, že denně jsou desítky žádostí nevyřízeny. Tato pomalost při vyřizování odvolání byla zapříčiněná především, tím, že na zemském úřadu v Praze bylo málo úředníků, kteří měli na starosti odvolávací agendu. Ta obsahovala také komunikaci s okresními úřady, které si často vyžadovaly bližší informace o žadateli, místo toho, aby musel válečný invalida jet na úřad do Prahy. Odvolací proces probíhal před senátem, do kterého byli zváni lékařští specialisté pro danou oblast. Například předsedou odvolávací komise pro nemocné tuberkulózou byl jmenován MUDr. František Procházka, předsedou komise pro choroby oční byl jmenován MUDr. Odolen Kočí.

Před odvolávací sociálně-lékařskou komisí se mohl válečný invalida dostavit osobně, nebo okresní komise pouze poslala na zemský úřad lékařskou dokumentaci a žadatel se před komisí nemusel dostavit. Senát podle této zdravotní dokumentace rozhodl, zda se žadateli zvýší stupeň invalidity, či nikoliv. Často se stávalo, že došlá lékařská dokumentace o válečných invalidech nestačila k objektivnímu posouzení stupně invalidity, a proto byl poškozený bývalý voják povolán k zemskému úřadu osobně.⁶¹⁸

Činnost sociálně-lékařských komisí byla kritizována spolky válečných invalidů. V časopise „Nová republika“ vyšel článek pod názvem „Ku zjišťování invalidity“, ve kterém se autor zamýšlí nad tím, jak tyto prohlídky probíhají v praxi. Členové komisí jsou totiž zahlceni žádostmi o sociálně-lékařské prohlídky. Mezi těmito přihláškami se však

---

⁶¹⁸ Jelikož cesta vlakem stála invalidu nemalé finanční prostředky, stát mu je uhradil ze státního rozpočtu.

objevovaly žádosti i od invalidů, kteří svůj zdravotní handicap nezískali na válečné frontě. V článku se mimo jiné píše: „*Jsou známy četné případy, kdy se k sociálně-lékařským komisím přihlásili i lidé, kteří získali zdravotní vady před válkou nebo i lidé, kteří sice narukovali, ale žádnou vojenskou službu nevykonali. Dokonce se vyskytl případ, že jeden vysloužilý se domáhal přiznání invalidity na úraz, který utřžil při rvačce*“. Autor článků si stěžuje, že často komise nezkoumají, zda předvolaní získali své postižení na válečné frontě. Tyto pokusy civilních invalidů, jak si vylepšit svoji sociální situaci chápe, poněvadž jejich důchody jsou nižší, než ty, které dostávají váleční invalidé. Ale nelíbí se mu, že by na to měli doplácet skuteční váleční invalidé.⁶¹⁹

Zákon 142/1920

V únoru roku 1920 byl schválen základní zákon, který určoval pravidla pro vyplácení důchodů, právo na zaměstnání a jiné výhody pro válečné poškozence. Určoval výšku invalidního důchodu a podmínky, za kterých mohl být důchod válečnému Invalidovi odebrán. Tento zákon, který byl několikrát v průběhu trvání první republiky novelizován, byl kritizován všemi spolky z několika pohledů.

Nárok na pobírání invalidního důchodu měl ten válečný invalida, kterému sociálně-lékařská komise určila některý stupeň invalidity. Nejvyšší stupeň invalidity dostával samozřejmě větší základní důchod než invalida, kterému byla uznaná nižší invalidita. K tomuto základnímu důchodu bylo možné přičítat, ale i odečítat další finanční částky. K invalidnímu důchodu mohlo být přičteno 10 % procent za osobu, která žila s invalidou ve společné domácnosti. Těmito osobami byla myšlena manželka, rodiče a nezaopatřené děti do věku 18 let. Když se vyskytl případ, že válečný invalida se nemohl pro své zdravotní postižení sám o sebe postarat, připadl mu dvojnásobek invalidního důchodu. Byli to především slepci nebo těžce tělesně postižení váleční invalidé.

Nejvyšší invalidní důchod podle tohoto zákona činil 1 800 korun ročně. Tato částka však byla bez příspěvku na nezaopatřené děti a příspěvek pro nepracující manželku. Lze říci, že tato částka byla pouze pro samotného válečného invalidu. Jestliže by se k důchodu připočítaly tyto speciální dávky pro rodinné příslušníky, tak se výsledná dávka zvýší.

---

⁶¹⁹ *Nová republika*. 1920, 2, 7.

Tato výška důchodu však byla nízká ve srovnání s průměrnou měsíční dělnickou mzdou.^{620, 621} Důchod byl zpravidla krácen z několika důvodů. Prvním důvodem byl případ, kdy byl válečný invalida přijat na léčení do léčebného ústavu. Léčení bylo sice zadarmo, ale Invalidovi byl důchod krácen po dobu pobytu v tomto zařízení na úhradu jídla a ubytování. Finanční prostředky však dostali i členové domácnosti, kteří žili společně s invalidou.

Důchod mohl být krácen i v případě, kdy válečný invalidita vydělal více, než dvojnásobek svého invalidního důchodu. V praxi to znamenalo, že když měl invalida licenci na trafikou a tam si vydělal dvojnásobek, než kolik činil důchod, byla mu tato finanční dávka krácena. Tento paragraf byl podle názorů spolku velmi demotivující, poněvadž veškerá snaha, kterou postižený muž vložil do svého podnikání, mu byla sebrána ve formě nevyplácení důchodu.

Výška důchodu se měnila podle toho, jak se vyvíjel zdravotní stav invalidů. Když měl válečný invalida pocit, že se jeho současný zdravotní stav natolik zhoršil, že by měl nárok na vyšší stupeň invalidity, a tím pádem i vyšší invalidní důchod, mohl požádat o novou sociálně-lékařskou prohlídku. Podle zákona 120/1920 musela být provedena nejpozději do deseti let od první prohlídky na úřadě pro válečné poškozenec.⁶²²

Důchod mohl být na požádání válečných invalidů kapitalizován. Znamenalo to, že po schválení lékařem, mohl dostat najednou důchody za několik let dopředu. Tyto finanční prostředky pak mohly být využity jako počáteční kapitál na rozjezd podnikání. Nevýhodou této kapitalizace bylo, že pokud podnikatelský počín nevyšel, zůstal invalida se svojí rodinou bez finančních prostředků.

Po schválení zákona 120/1920 o válečných poškozenecích stále ještě nenastal klid mezi bývalými vojáky. Kritici tohoto zákona z řad válečných invalidů viděli řadu nedostatků.

---

⁶²⁰V letech 1919-1921 byla průměrná dělnická mzda následující: v roce 1919 byla průměrná dělnická 11,88 Kč, o rok později se průměrná mzda zvýšila na 26 Kč, v roce 1921 činila průměrná mzda dělníka 36 Kč. Tato čísla jsou pouze orientační, protože se předpokládalo, že tuto mzdu bral dělník, který byl zaměstnán po celý rok.

⁶²¹K porovnání je možné udávat dělnické platy a podpory v nezaměstnanosti. Průměrný plat dělníků na Kladně byl v rozmezí 155-175 Kč, viz:

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

Standardní výše podpory činila 8-10 Kč denně v nezaměstnanosti, v závislosti na velikosti obce, v níž se nezaměstnaný zdržoval. K ní bylo možné získat obdobné příplatky ve společné domácnosti. Maximální výše podpor byla stanovená na 16 Kč denně:

RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004.

Disertační práce. FF UK - Historické a sociální dějiny.

⁶²²Tento paragraf byl ve třicátých letech velmi diskutovatelný a bylo žádáno, aby byl změněn. (bude později o tom psáno podrobněji).

Invalidé z války se znovu scházeli na schůzích pořádanými spolky invalidů. Náplně rezolucí, které tyto schůze přijímaly, byly prakticky všude stejné. V úvodu celé rezoluce se vyjadřuje znepokojení se životem válečných invalidů. Především invalidé žádali zvýšení důchodů, poněvadž výše, která byla přijatá podle zákona 120/1920 neodpovídala, podle pisatelů žádostí, životním potřebám invalidů, a proto žádali jeho zvýšení. Také požadovali, aby bylo uzákoněno povinné zaměstnávání válečných invalidů ve státních podnicích. Dalším požadavkem invalidů bylo to, aby si mohli brát půjčky na nákup zemědělské půdy v rámci pozemkové reformy, a tím si mohli více vydělat.

Protestní akce začaly pořádat i jednotlivé spolky válečných poškozců. V této době byla největším spolkem Družina válečných poškozců. Tato Družina pořádala během roku 1920 v českých a slovenských městech manifestační průvody, na kterých promlouvali čelní představitelé Družiny. Byly opět sepisovány petice, které upozorňovaly na nedostatky v tomto zákoně. Největším problémem viděli v pomalosti lékařských prohlídek, v nízkých důchodech a v liknavosti při zadávání licencí na trafiky. Toto je možné vyčíst ze zprávy z manifestační schůze Družiny válečných poškozců z Ostravy a Těšínska, která se konala v říjnu 1920: „*Váleční poškozců protestují proti tomuto systému. Bylo by dobře, kdyby zákonodárci viděli scény, které se odehrávají před těmito komisemi. Váleční poškozců varují, dokud je čas, vždyť se naskýtá otázka, jak bude dále, co bude z těch lidí, kterým se to málo upírá. Připomínají, že jest válečných poškozců v Československu 80 000*“.⁶²³

Jedno z dalších shromáždění válečných invalidů se konalo na Václavících v severovýchodních Čechách, které pořádalo místní sdružení Družiny válečných poškozců. Byla přijata petice, ve které se žádá o novelizaci zákona 142/1920. Tato novelizace měla zvýšit důchody všem válečným poškozcům se zpětnou platností od 1. května 1920, kdy vstoupil v platnost zmiňovaný zákon. Byl také přijat požadavek, aby státní instituce musely zaměstnávat válečné invalidy.⁶²⁴

Nedostatky všech přijatých zákonů shrnuli ve své petici váleční invalidé z města Chebu. Toto shromáždění se negativně vyjádřilo ke státní péči o válečné invalidy. Celá petice chtěla ukázat, že péče o invalidy je v Československu nejhorší v Evropě. Vyjmenovávají jednotlivé evropské státy, kde platí povinné zaměstnání. Velkou kritiku vzbudil paragraf, který umožňoval odebrat Invalidovi jeho důchod, pokud si vydělá pomocí své výdělečné činnosti

⁶²³NA, fond MSP, 488 - Zpráva o schůzi Družiny válečných poškozců v Ostravě a Těšíně.

⁶²⁴NA, fond MSP 491 - Resoluce o manifestaci válečných poškozců v severovýchodních Čechách dne 14. 8. 1921

víc než dvojnásobek svého důchodu. Toto ustanovení je podle shromáždění nespravedlivé a demotivační. Na této schůzi chtěl promluvit i zástupce za komunistickou stranu, ale jeho projev se setkal s nevolí delegátů.⁶²⁵

Tyto zmiňované akce byly organizovány místními družinovými pobočkami. Na celostátní úrovni se konaly protesty také. Jeden z největších protestů se uskutečnil před Vánoci 12. prosince 1920, kdy bylo upozorňováno, že rodiny válečných poškozců nemají na nákup vánočních dárků pro své děti. Průvod začal na Václavském náměstí a procházel ulicí Na Příkopěch, dále ulicí Hybernskou a došel až na Havlíčkovu náměstí, kde promluvili čelní představitelé Družiny, kteří přečetli memorandum se svými požadavky. Ty byly určeny jak vládě, tak všem poslaneckým klubům. Shromáždění tyto požadavky radostně přijalo.

Požadavky z memoranda obsahovaly návrhy a nápady, jak novelizovat únorový zákon 142/1920 a upravit nebo vylepšit ostatní zákony. První požadavek se týkal zrušení paragrafu, který odebíral Invalidovi jeho důchod, když si vydělal víc než jeho dvojnásobek. Druhý návrh měl zajistit povinné zaměstnání pro válečné invalidity. V této době byla v nové poválečné republice velká nezaměstnanost a největší následky pocítovali invalidé, kteří nenacházeli pracovní uplatnění. Další seznam návrhů se týkal, aby byli zdarma léčeni nejen invalidé, ale i členové jejich rodin. Děti invalidů a sirotci měli být osvobozeni od placení školného a zdarma dostávat školní pomůcky.

Velká část memoranda obsahovala soubor opatření, která se týkala licencí na biografy a trafiky. Tyto licence přidělovala okresní ředitelství, ale v roce 1920 vlastnili všechny trafiky a biografy lidé, kteří nebyli ve válce. Také byly uplatňovány nároky válečných invalidů na rozparcelování půdy v rámci pozemkové reformy.

Družina válečných poškozců se o svých požadavcích snažila jednat s různými politickými stranami. Jedna z mnoha schůzí se konala o vánočních svátcích v Brně roku 1920. Této schůze se účastnil i přisedící zemského výboru Stoupal, který byl zároveň členem strany agrární. Obsahem této schůze byly už několikrát zmiňované nedostatky, které vyplývaly ze zákona o válečných invalidech. Této schůze se účastnilo 260 osob. Stoupal účastníkům přislíbil, že využije svého politického vlivu při prosazování jejich požadavků.⁶²⁶

Místní shromáždění válečných poškozců si ve svých peticích často stěžovalo na finanční úřady, že nechávají licence trafik v rukách „boháčů“. Peníze z prodeje

⁶²⁵NA, fond MSP 488 - Zpráva policejního komisařství v Chebu o schůzi válečných invalidů v Chebu, 10. 11. 1923.

⁶²⁶NA, fond MSP 488 - Zpráva o schůzi Družiny válečných poškozců.

tabákových výrobků v těchto prodejnách by pro válečné invalidy přinesly zlepšení jejich životní úrovně.

Do kritiky poválečných poměrů se nepouštěla pouze Družina válečných poškozců. Vedle tohoto spolku upozorňovaly na nedostatky v péči o válečné poškozence i další spolky, např. Družina válečných slepců, která vznikla v roce 1920. Poukazovala na to, že stát se sice snaží dokázat, jak výborně zabezpečil válečné slepce, když jim rozdal licence na trafiky, ale tito nájemci trafik musejí trávit v lepším případě ve svých prodejnách 8 a někdy až 16 hodin denně. Tyto prodejny jsou umístěny často ve špatných, nehygienických místnostech, bez možnosti větrání. Článek vyčítá úřadu pro válečné poškozence, že považuje za zaopatřeného válečného invalidu, toho, kdo dostal licenci, ale nedívá se již, jak tato prodejna prosperuje.⁶²⁷

Na Ministerstvo sociální péče byly zasílány dopisy i od slovenských invalidů a jejich spolků, ve kterých upozorňují na své specifické potřeby. Svaz státních zaměstnanců-invalidů ze Slovenska formuloval své požadavky do několika bodů, které se měly promítnout do připravované novely zákona i do jiných zákonných úprav. Zmiňovaný spolek požadoval, aby byla pro invalidy vyhrazena určitá úřednická místa ve státní správě, jak v civilní, tak i ve vojenské. Na těchto úřednických místech by měli pobírat odpovídající platy, které by byly závislé na tom, zda byl invalida svobodný, nebo jestli byl ženatý a měl děti. Nejnižší plat pro svobodného vojenského invalidu byl požadován ve výši 12 000 Kč. Pro zdravotně handicapovaného muže, který měl ženu s dětmi, byl požadován plat až o 3 000 Kč vyšší. Zároveň, když tento pracovník požádá o přeložení ze Slovenska do Čech, má mu být vyhověno.⁶²⁸

Tyto protesty pořádaly spolky, ale na Ministerstvo sociální péče docházely i dopisy od nespokojených válečných poškozců, které tito psali sami za sebe. V těchto dopisech se ukrývají velmi zajímavé příběhy, z nichž je možné poznat skutečný život válečných invalidů. Jeden je příběh slepého důstojníka, který na frontě přišel o obě oči a byl mu uznán 100%ní invalidní důchod: *„Žadatel je ženatý a otcem šestnáctiletého nezaopatřeného syna. Týž jest nemajetný a odkázán na svou malou penzi. Jest ve stálém lékařském ošetření, což vyžaduje značný peněžní náklad, též jest nucen držeti si průvodce, jelikož syn jest studiem po celý den zaneprázdněn a choť těžce nemocna žlučovými kamínky. Tato vydání převyšují značně jeho poměrně malé výslužné, takže upadne v krátké době do značných dluhů, nebude-*

---

⁶²⁷ *Válečný slepec*. 1922, 3, 3.

⁶²⁸ NA, fond MSP 486 - Resoluce skupiny Svazu státních zaměstnanců v Banské Bystrici ze dne 28. 11. 1921.

li mu jinak pomozeno. V dopisu bylo také uvedeno, že v Německu byla objevena metoda jak odstranit tyto kamínky. Proto byla podána žádost o finanční příspěvek na léčení“.⁶²⁹

Docházely také dosti kuriózní žádosti. Jako například nám může posloužit žádost invalidy z Boskovic, který žádá úřad o příspěvek na jízdné ve výši 50 Kč. Svoji prosbu zdůvodnil tím, že musel jet až do Prahy, aby si osobně stěžoval prezidentovi T. G. Masarykovi na průtahy při vyřizování jeho licence na obchod se starým železem.

Časté žádosti invalidů se týkaly hlavně příspěvků na jejich léčbu, jak doma, tak v zahraničí. Je k dispozici žádost manželů Bendových, o příspěvek na léčbu plicní choroby ve Švýcarsku. Tato žádost byla však zamítnuta, poněvadž cesta by byla riskantní vzhledem ke zdravotnímu stavu žadatele.

Na základě prostudování petic, které byly zasílány příslušným orgánům, je možné učinit závěr, že invalidé ve většině případů nebyli spokojeni se způsobem, jak byl tento zákon 142/1920 vypracován.

Úřady pro válečné poškozence se však bránily nařčení, že by stát zanedbával péči o invalidy. Naopak dokazovaly, že stát vydává stále více financí na péči o válečné poškozence. Poukazovaly na to, že vytvořily optimální podmínky, jak pro léčebnou péči, tak pro pracovní využití. Jako důkaz, že stát během čtyř let neustále zvyšuje výdaje na péči o válečné poškozence, bylo uveřejněno v časopise „Sociální služby“ přehled státních výdajů za dva roky, a to 1920 a 1921. Úřady se pokusily vypracovat a porovnat nejenom celkové náklady, ale zároveň je i srovnat podle účelnosti.⁶³⁰

Finanční částky vydané na péči o válečné poškozence v letech 1920-1921

Účel	1920	1921
Léčení invalidů	3 000 000	15 000 000
Péče o amputované invalidy	12 300 000	12 650 000
Péče o osleplé	6 000 000	4 320 000
Péče o družstva a živnosti	7 400 000	3 600 000
Péče o pozůstalé	400 000	1 350 000
Mimořádná opatření	1 200 000	750 000
Péče školská	7 665 000	9 595 500
Celkem	38 565 000	47 268 500

⁶²⁹NA, fond MSP 486 - Winicky Otakar - jízdu pro sebe a průvodce.

⁶³⁰Sociální služby. 1921, 2, 7-9.

Z tabulky je možno vyčíst, že celkové státní rozpočtové náklady o válečné invalidy vzrostly o 9 miliónů. V roce 1920 činila tato částka 24 % z celkového objemu financí, které mělo k dispozici Ministerstvo sociální péče. Toto ministerstvo mělo v roce 1920 k dispozici jednu čtvrtinu z celkového státního rozpočtu.⁶³¹

Když porovnáme jednotlivé podkapitoly, jak se měnily výdaje během těchto dvou let, tak zjistíme, že největší změna nastala v objemu peněz, které odcházely na léčení invalidů. V roce 1920 byly vynaloženy na léčení invalidů pouze 3 milióny Kč, ale o rok později již celková suma činila 15 miliónů Kč. Tyto finance byly určeny pouze na bezplatné ošetření, které souviselo s válečným zraněním invalidy. U jiných nemocí, kde bylo zjevné, že neměly nic společného s invaliditou, si musel si voják ošetření platit sám. Stejná pravidla platila i pro výdej léků v lékárně. Léky, které pobíral na léčbu svého válečného zranění, měl zadarmo, ale ty, které souvisely s „civilními chorobami“ si musel platit sám. Zde velmi záleželo na posudku odborného lékaře, který určil, do jaké míry je současná choroba způsobena následkem zranění.⁶³² Ze státního rozpočtu šly určité finance i na chod jednotlivých zdravotních ústavů.

Výrazně se zvýšila podpora pro družstva a živnosti pro invalidy, které se začaly rozvíjet. Nejrozsáhlejší živnosti, kterou provozovali invalidé, byly trafiky nebo biografy. V tomto období byla však ještě jen nepatrná část biografů a trafik předána invalidům.

Nemalá část státních financí šla na mimořádné dávky pro válečné invalidy. Byly to především dávky na nákup oblečení, příspěvek na výživu, a na zařízení domácnosti. Tak například v roce 1921 stát poskytl na nákup oblečení pro válečné poškozence částku ve výši 770 303 Kč, která byla poskytnuta celkem 1 372 osobám. Ve 39 případech státní úřady poskytly půjčky na zařízení domácností a k těmto účelům bylo vyplaceno 76 420 Kč. Na tyto a další hmotné dary bylo vyplaceno 1,3 miliónu korun.

Kromě těchto finančních dávek, rozdávaly úřady pro válečné poškozence i věcné dary. Tyto dary byly určeny zejména pro ty nejchudší invalidy především ze Slovenska a z Podkarpatské Rusi.⁶³³

Mezi nejčastější výtky ze strany spolků vůči vládě a úřadům pro válečné poškozence bylo to, že stát kráčí důchody, když si jedinec vydělá více peněz. Na tyto výtky státní úřady

---

⁶³¹KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.

⁶³²SVOBODA, Jan. *Příručka válečného poškozence*. Brno : Obzor sociální péče, 1923.

⁶³³NA, fond MSP 501, Zpráva o činnosti Zemských úřadů pro válečné poškozence rok 1922.

odpovídaly tím, že invalidní důchod, který pobírá válečný invalida, nemá plně nahradit ztrátu jeho zdraví, kterou utrpěl na frontě, ale má mu pouze zajistit odpovídající životní úroveň jemu i jeho rodině. Když však vydělává a svoje zaměstnání dostává od státu, které bylo určeno pouze invalidům, je potom spravedlivé, že se důchod zkrátí.⁶³⁴

Státní politika nového československého státu vytvářela vhodné podmínky pro pracovní začlenění válečných invalidů. Během prvních čtyř let trvání první republiky bylo vydáno několik předpisů a vyhlášek, které usnadňovaly získání některých hospodářských výhod. Už v srpnu roku 1919 vydalo Ministerstvo financí vyhlášku, která měla umožnit obsazování trafik přednostně válečnými poškozeními.⁶³⁵ Tato vyhláška byla však v prvních poválečných letech velmi těžko převáděna do běžného života. Z 20 000 trafik, které byly v provozu na celém území státu, bylo válečným invalidům předáno pouze 4 425 provozoven.⁶³⁶

Další možností, kde se mohli válečné invalidé uplatnit, bylo provozování biografů. V prvních dvou poválečných letech byly uděleny pouze 4 licence invalidům na provoz biografů, z celkového počtu 456 provozoven.⁶³⁷ Pomalost, jakou byly provozovny biografů vyvlastněny původním majitelům, se stávala námětem mnoha článků ve spolkových časopisech.

Na válečné invalidy bylo také pamatováno při přípravě pozemkové reformy. Nařízením vlády republiky československé ze dne 6. dubna 1922, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 8 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a při rozhodování o přidělu půdy budiž zejména přihlíženo k žádostem legionářů a válečných invalidů, znalých dostatečně zemědělských prací, a to bez rozdílu, zda žadatelé byli nebo jsou povoláním zemědělci.⁶³⁸ Invalidé na půdě, kterou dostali v rámci pozemkové reformy, hospodařili často se svoji rodinou. Když půdu obdržela vícečlenná skupina invalidů, založila si svoji venkovskou usedlost invalidů.

Už za války a především po válce začala vznikat družstva invalidů. V roce 1921 bylo v Čechách zaregistrováno na 104 družstev, v nichž pracovalo kolem 3 000 navrátilců z války. Nejvíce družstev bylo krejčovských, těch bylo 13 a pracovalo v nich na 110 invalidů.

---

⁶³⁴Tato otázka, zda se má krátit invalidní důchod, se povede po celé období trvání první republiky, a bude to obsaženo v každé petici všech spolků pro válečné poškozené.

⁶³⁵Nařízení ministerstva financí ze dne 1. srpna 1919 o obsazování trafik válečnými poškozeními.

⁶³⁶*Sociální služby*. 1922, 3, 9.

⁶³⁷*Sociální služby*. 1922, 3, 9.

⁶³⁸Nařízení vlády republiky československé ze dne 6. dubna 1922.

Nejvíce zaměstnanců pracovalo v obuvnických družstvech, kde jich bylo v roce 1920 celkem 140.⁶³⁹

Z tohoto přehledu možností pracovních příležitostí je zřejmé, že vláda vytvářela vhodné pracovní příležitosti, legislativní a zákonná opatření, která měla poraněné navrátilce vtáhnout zpátky do aktivního pracovního života. Vláda si však uvědomovala i nedostatky v péči o válečné poškozence, proto vypracovala novelu zákona, která byla přijata v roce 1922.

9.2 Léta 1922 - 1924

Počátkem dvacátých let procházela nová československá republika politickou zkouškou jak v zahraničí, tak i na domácí půdě. Zahraniční politika byla řízena Masarykovým spolupracovníkem Eduardem Benešem.

Ve vnitřní politice byla dominující politickou událostí volby do zákonodárního sboru, které se konaly na jaře 1920. Tyto volby byly po prvé všeobecné, přímé a tajné. Voleb se mohly zúčastnit po prvé i ženy. Z těchto voleb vyšla vítězně levice. Sociální demokracie, která se během následujícího roku rozštěpila, a tím dala vznik Komunistické straně Československa. Na druhém místě se ve volbách umístila agrární strana.

Podle výsledků voleb byla sestavená druhá vláda pod vedením Vlastimila Tusara. Ta byla nucena stále čelit nátlakům radikální levice a tyto tlaky vyvrcholily prosincovou stávkou v roce 1920. Tato stávka byla poražena a sociální demokracie se rozdělila. V květnu následujícího roku vznikla Komunistická strana Československa, a tím došlo k oslabení sociální demokracie. Nastoupila nová vláda, která byla vedena Benešem.⁶⁴⁰

Po rozdělení sociální demokracie se stala nejsilnější stranou strana agrární, jejímž předsedou se stal Antonín Švehla. Od roku 1922 byl premiérem a jeho vláda vydržela až do voleb v roce 1925.⁶⁴¹

Na počátku dvacátých let zasáhla Československou republiku poválečná hospodářská krize.⁶⁴² Ta probíhala nejprve v nejvyspělejších státech, v USA, v Japonsku a ve Velké Británii. Tato krize se však neprojevila ve střední a východní Evropě, protože zde

---

⁶³⁹ *Sociální služby*. 1922, 3, 9.

⁶⁴⁰ Masaryk byl vážně nemocný a Beneš se měl seznámit s vnitřními poměry ve státě. Jakmile se Masaryk uzdravil, Beneš byl ministrem zahraničí.

⁶⁴¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

⁶⁴² PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

hospodářství nebylo tak rozvinuté, výjimku tvořil náš stát. Vyráběné zboží přestalo mít odbyt v cizině a obrat zahraničního obchodu se snížil během let 1921-1923 o 20 miliard korun. Tento pokles ve vývozu způsobil i pokles výroby, a tím i vzestup nezaměstnanosti.

V sociální oblasti si krize vynutila pokles mezd, ale zároveň nastal i prudký pokles životních nákladů.⁶⁴³ Tlak na snižování mezd ze strany zaměstnavatelů vyvolával vlnu stávek nebývalého rozsahu. Začal se zvyšovat počet nezaměstnaných. V roce 1923, kdy krize kulminovala, jich bylo zaregistrováno 441 000. Po tomto datu již docházelo k poklesu nezaměstnanosti až do roku 1928, kdy bylo bez práce pouze 29 000 osob.⁶⁴⁴

U nás byla tato krize spojena s deflací, zastáncem této politiky byl Alois Rašín, který byl ministrem financí v několika vládách.⁶⁴⁵ Proti této politice se postavil Karel Engliš, který chtěl pouze měnu stabilizovat, aby bylo zboží konkurence schopné na evropských trzích. Zastánci silné měny chtěli strhnout do Prahy obchod s valutami ve střední a jihovýchodní Evropě a hlavně vymanit Československo ze závislosti na Německu.

V letech 1922-1925 byly přijaty další zákony, které měly zlepšit podmínky pro nižší sociální vrstvy. Bylo uzákoněno právo na placenou dovolenou a změnil se systém pro vyplácení podpor v nezaměstnanosti. Byl zaveden „gentský systém podpor v nezaměstnanosti“, který byl založen na příspěvcích od odborových organizací. Byl přijat zákon o sociálním pojištění, který se týkal dělníků zaměstnaných v podnicích. Zákon se netýkal rolníků, živnostníků a osob ze sféry svobodných povolání.⁶⁴⁶

Tyto politické, hospodářské a sociální změny měly také vliv na péči o válečné poškozence. V roce 1922 parlament československé republiky přijal několik zákonů, které jednak měly zlepšit postavení válečných invalidů a ostatních poškozenců a zároveň omezit vzrůstající množství peněz, které byly vynakládány na jejich péči. Vláda a vládní strany se

---

⁶⁴³Sociální reformy, které zavedla vláda, způsobilý, že průměrné daňové zatížení na hlavu bylo v ČSR dvakrát vyšší než ve Švýcarsku či Itálii, třikrát vyšší, než v Rakousku. Roku 1919 obnášely daně na hlavu 145 Kč, roku 1921 632 korun, v roce 1922 činily (už v pevnější měně) 642 Kč a do r. 1924 klesly jen nepodstatně – na 609 Kč. Přímé daně jednoho obyvatele stouply z 56,30 Kč v roce 1919 na 134,50 Kč r. 1922. Výtěžky státu z nich vzrostly v letech 1919-25 z 547 na 2128 milionů Kč.

KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁶⁴⁴PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

⁶⁴⁵Zhodnocování měny bylo tehdy ve střední Evropě ojedinělým jevem. I proto se čs. průmyslové zboží stávalo v zahraničí drahé, a pokud bylo cenově přijatelné, nedokázalo hlavně na vyspělých trzích často konkurovat kvalitou. Ostatně už v srpnu 1919 uznávaný národohospodářský publicista A. Pimper rezignovaně prohlásil, že na Západě konkurence v žádném případě schopni nejsme. Musíme proto našemu průmyslu a obchodu hledati nové cesty na Východě, zejména na Balkáně, v Rusku a Polsku. KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁶⁴⁶PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

dohodly, že přijmou novelizaci zákona č. 120 z února roku 1920 a zvýší důchody. S tím souviselo i to, že váleční invalidé se znovu budou muset podrobovat sociálně-lékařským prohlídkám, aby bylo určeno, jak se změnil jejich zdravotní stav a zda nepobírají důchody neoprávněně.⁶⁴⁷

V praxi to znamenalo, že vláda předložila dva návrhy zákonů. První zákon byl parlamentem přijat 25. ledna. Druhý zákon, který se vztahoval k problematice válečných invalidů, obsahoval i mimo jiné, jak postupovat při revizních prohlídkách.

První zákon zvyšoval všechny druhy invalidních důchodů, nejvyšší důchod činil 2 400 Kč, tento důchod probíral válečný invalida, který byl uznán jako zcela práce neschopný. Tento typ důchodu se zvýšil o 600 Kč. Automaticky se též také zvýšila výška částečných důchodů. V zákonu však zůstal paragraf, který určoval výdělek, jaký si mohl válečný poškozenec vydělat, aniž mu byl krácen důchod. Tato částka byla zvýšena a stanovena na 6 000 Kč ročně. Obnos byl vypočítáván z příjmu, který si invalida vydělal v předcházejícím roce. Když si muž, který byl zraněn ve válce, vydělal větší obnos než dvojnásobek svého důchodu, byl nucen tento rozdíl státu vrátit. Částka, od které se odvíjela výška důchodu, byla několikrát upravována. Určoval ji speciální zákon, který byl přijat československým zákonodárným sborem.

Zákon obsahoval pravidla pro výpočet důchodů. Záleželo na tom, zda na příjmu invalidy byla závislá jeho celá rodina. Do zákona byl nově vsunut paragraf, který krátil invalidní důchod z toho důvodu, když invalida žil s rodiči, nebo s ostatními příbuznými, kteří byli výdělečně činní a proto měli možnost a i povinnost ho živit. Do této skupiny se započítávaly následující osoby: rodiče, manželka, děti a sourozenci. Tato částka se vypočítávala následujícím způsobem, byly sečteny příjmy všech členů domácnosti a výsledná částka se vydělila počtem členů. Jestliže tato částka překračovala dvojnásobek důchodu, tak byl Invalidovi důchod krácen. Tato část zákona byla často kritizována všemi spolky, které pracovaly pro válečné poškozence.

Zmíněný zákon se také zabýval úpravou drahotního příspěvku pro děti válečných invalidů. Původně byl pobírán do šestnáctého roku dítěte a po novelizaci se tento příspěvek prodloužil do 18 let dítěte. Válečný poškozenec, který se staral o své dítě, které bylo tělesně nebo mentálně postižené, u něj se doba pobírání příspěvku zvýšila až do 21 let věku dítěte.

---

⁶⁴⁷VHA evidenční list č. 40.

Tento zákon nebyl jediný, který určoval výši důchodu. Ke všem důchodům válečných poškozců se připočítal tzv. drahotní příspěvek. Tento příspěvek měl nahradit finanční prostředky, které musel poškozenec vydat na základní životní potřeby. Výše příspěvku činila desetinu důchodu. Tento příspěvek byl schválen pouze na rok 1921, protože ceny základních komodit neklesaly, naopak stoupaly. Proto byl zákon o drahotním příspěvku několikrát prodlužován.

Jak již bylo uvedeno, byl též přijat zákon o revizních prohlídkách. Tento zákon měl několik paragrafů. První byl definován takto: *“Domnívá-li se válečný poškozenec, že jeho zdravotní stav se zhoršil v důsledku vojenské služby konané za světové války v době po vykonané lékařské prohlídce, může žádati u příslušné okresní úřadovny pro péči o válečné poškozence o opětné provedení lékařské prohlídky podle předchozích předpisů“*. Tento návrh byl přijat s uspokojením, ale ostatní části zákona vzbuzovaly nevoli mezi invalidy. Jednalo se především o článek, v kterém byla stanovena povinnost dostavit se znovu na sociálně-lékařské prohlídky, které byly často přísnější než v předchozí době.

Na tyto prohlídky bylo předvoláno k zemskému úřadu, který sídlil v Praze celkem přes 130 000 invalidních vojáků.

Výsledek lékařských prohlídek invalidů

Stupeň invalidity	Počet	% z celkového počtu
0-9 %	10 110	8 %
10-19 %	22 422	17 %
20-24 %	23 984	18 %
25-34 %	34 256	26 %
35-44 %	11 785	9 %
45-54 %	11 053	8,5 %
55-64 %	3 872	3 %
65-74 %	4 556	3,5%
75-84 %	4 437	3,5%
85-100 %	3 737	3
Celkem	130 212	100 %

Z této tabulky je zřejmé, že nejvíce invalidů bylo uznáno ve skupině 25-34 % práce neschopných, naopak nejméně bývalých vojáků mělo uznáno nejvyšší stupeň invalidity, a tím i nejvyšší důchod. Průběh těchto revizních prohlídek byl často kritizován ve spolkových časopisech. Byly kritizovány především změny, které přinesly nová nařízení. První změna se týkala složení komisí, z komise byli vyloučeni zástupci invalidů, a tím invalida, který přicházel před tuto komisi, ztratil ochranu, kterou mu poskytoval tento člen

komise. Další nemilou novinkou pro poškozence bylo, že lékař, který pracoval na okresní úřadovně, pouze popsal stav poškození a podle tohoto vyjádření zemské komise určily stupeň invalidity, který byl rozhodující pro výši důchodu. Zemské komise se při tomto rozhodování řídily pouze posudkem, který vypracoval lékař u okresní úřadovny. Často docházelo k tomu, že se komise rozhodla nesprávně, většinou na úkor válečného invalidy. Kritika invalidů kolem revizních prohlídek byla neustálá. V roce 1925 vyšlo Ministerstvo sociální péče invalidům vstříc a zrušilo tyto prohlídky.

Počátkem roku 1923 byl přijat nový zákon, který snížil hranici příjmu. Stanovila se i výše výdělků, při které docházelo ke krácení důchodu u válečného invalidy. Zákon, který byl schválen v lednu roku 1922, tuto hranici stanovil na 12 000 Kč pro samostatně výdělečně činné a 6 000 Kč pro ty, kdo pracovali v zaměstnaneckém poměru. Po přijetí nové právní úpravy došlo ke snížení u obou hranic, a to tak, že samostatně výdělečně činné osoby si mohly vydělat 10 000 Kč a kdo byl zaměstnán, tak tato částka činila pouze 5 000 Kč. Pokud invalida pobíral větší obnos, musel invalidní důchod odevzdat. Tento návrh byl projednáván za bouřlivé atmosféry. Celé jednání sledovala početná delegace Družiny válečných poškozenců, která se snažila, aby skončilo projednávání celého zákona. Při schvalování vlastního zákona se ozývaly následující výkřiky: *„Kde jsou sliby koaličních poslanců dané válečným poškozenčům, agrárník Malík dělá kata válečným poškozenčům. Koalice je pro zvýšení platů důstojníků, zbrojením strojů války, ale o invalidy se nechce starat, okrádáte chudáky, abyste měli na korupci“*.⁶⁴⁸

Je jasné, že přijetím tohoto zákona došlo k nespokojenosti mezi válečnými poškozenými. Protesty proti této předloze zákona, pořádala především Družina válečných poškozených. Tyto protesty probíhaly jak na ulicích, tak i na stránkách časopisů. Několik dnů po přijetí zákona vyšla v časopise „Nová republika“ stať pod názvem „Šetří se“, v níž se rozebíralo to, že politická elita československé republiky dává najevo, jak je demokratická, ale na válečných invalidech šetří. Autor článku se na závěr ptá, jaký důchod budou mít bývalí rakouští důstojníci, kteří žijí v naší republice.⁶⁴⁹

Naopak na obhajobu tohoto zákona vyšla v časopisu „Československá republika“ stať, kde autor poukazuje na to, že důchody, které invalidé pobírají, mají pouze kompenzovat finanční částkou jeho zranění, který utrpěl voják ve válce. V té době však docházelo

---

⁶⁴⁸Nová republika. 1924, 6, 1.

⁶⁴⁹Nová republika. 1924, 6, 3.

k celkovému poklesu mezd i u zdravých dělníků v naší republice. Na tento článek reagovala opět Družina válečných poškozců, která uveřejnila ve svých časopisech svoje výhrady. Jak se píše ve zmíněném článku, tak se počítá s tím, že každý invalida má možnost nechat se zaměstnat, což v praxi neplatí, protože 90 % praceschopných invalidů je bez zaměstnání. Družina také zpochybňovala tvrzení časopisu „Československá republika“, že důchod má sloužit jako náhrada, protože nejvyšší důchody, které pobírají nejtěžší invalidé, tomu neodpovídají, protože tato částka nestačí ani na životní výdaje invalidy a jeho rodiny.⁶⁵⁰

Popsané zákonné normy, které byly přijaty během těchto let, neobsahovaly jeden z hlavních návrhů, které vypracovaly jednotlivé spolky, a to, aby bylo uzákoněno povinné zaměstnání válečných poškozců.

Jako doplnění tohoto zákona přichystalo Ministerstvo sociální péče speciální zákon, který by válečným poškozcům dával přednost při zajištění zaměstnání ve státní službě. Zákon by se vztahoval na pozice výpomocných zřízců, na místa státních zaměstnanců a kancelářských pomocníků. Mohli by být přijati pouze v tom případě, pokud by na těchto místech nepracovali legionáři. Dále ministerstvo navrhlo, aby váleční invalidé nebyli nejméně pět let propouštěni ze státní služby. Naopak Ministerstvo sociální péče zamítlo návrh, aby doba, kterou strávil invalida na frontě, se mu započítávala do postupu a k platu. Posledním návrhem ministerstva bylo, aby podniky, které přijmou státní objednávku, musely zaměstnat invalidu.⁶⁵¹

Ministerstvo sociální péče rozeslalo tento návrh na ostatní ministerstva a ta se měla k tomuto vyjádřit. Časté výhrady byly k ustanovení, aby se invalidům započítala doba strávená na frontě do čekatelské doby na státní službu. Jednotlivá ministerstva také zdůrazňovala, že nedošlo k žádnému propuštění válečného poškozence z jejich úřadů. I když některá místa byla zrušena, tito váleční invalidé odcházeli jako poslední.

Ministerstvo financí též vydalo prohlášení, že nesouhlasí se speciálním zákonem o povinném zaměstnávání válečných poškozců. Uvádí, že vydalo vnitřní směrnici, která příkazuje zaměstnávat v úřadě válečné invalidy, tato interní nařízení byla často přijímána i v dalších státních úřadech a na ministerstvech. Dále ministerstvo odmítalo návrh, aby podniky, které dostaly přidělené státní zakázky, musely přijmout za pracovníky válečné invalidy. Citovalo, že na to je pamatováno v předpisech o družstvech válečných invalidů.

---

⁶⁵⁰*Nová republika*. 1924, 6, 5.

⁶⁵¹VHA Ministerstva národní obrany – invalidé 1919-1923, spisovna 21. Požadavky válečných poškozců 9. 6. 1923.

Ministerstvo financí také nesouhlasí s tím, že má být započítána doba strávená na frontě do doby odpracované ve státní službě.⁶⁵²

Největší diskuse byla vyvolána kolem paragrafu, který by umožňoval, že vojáci, kteří byli zraněni ve válce v rakouské uniformě, by měli být postaveni na úroveň legionářů. Týkalo se to hlavně požadavku, aby doba strávená na frontě se započítala do služebního postupu podobně jako legionářům. Na tento návrh bylo odpovězeno následovně: „*Nelze podporovat požadavky, aby byla započtená jim válečná léta tou výměrou jako legionářům. Těmto započítávají se trojnásobky let strávených v legiích, nikoliv válečná léta, a to z důvodů obzvláštních zásluh*“.⁶⁵³

Otázka povinného zaměstnání válečných invalidů se stala námětem konference, která se konala v Ženevě v létě roku 1923.⁶⁵⁴ Na této konferenci byli zástupci vlád z různých zemí i ze zájmových organizací. Byly zde zastoupeny jak státy vítězné, Anglie a Francie, tak i státy poražené, jako bylo Německo a Rakousko. Československou republiku zastupoval pracovník Ministerstva sociální péče Fleischmann. Ze zájmových organizací byla zastoupena Družina válečných poškozců svým tajemníkem Františkem Neumeistrem a zástupcem Svazu německých invalidů z Československa Berhardem Leppinem. Mezi oběma spolky došlo na této konferenci k dohodě o spolupráci.

Obsahem zmiňované konference v Ženevě bylo porovnání zaměstnanosti jednotlivých států. Tak například v Anglii a v jejich koloniích sice neexistoval zákon o povinném zaměstnávání invalidů, ale vláda podporovala ty podniky, které zaměstnávaly válečné invalidy, teprve podle toho by jim udělovala státní zakázky. Povinné zaměstnávání válečných invalidů bylo v Itálii, v Německu, v Polsku a v Rakousku. Francie neměla tento zákon, ale o jeho přijetí politici uvažovali, neboť se obávali, že v budoucnosti se mohou přístupy veřejnosti k válečným invalidům zhoršit.

Tyto zákony byly často kritizovány jednotlivými spolky. Jedna z největších přehlídek nedostatků byl manifestační sjezd Družiny válečných poškozců, který se konal v Praze v listopadu 1923 a vydal rozsáhlou petici pod názvem „Všem“. V této petici se autoři snažili popsat kritický stav všech válečných poškozců, a to invalidů, vdov, sirotek a rodičů po

---

⁶⁵²VHA Ministerstva národní obrany – invalidé 1919-1923, spisovna 21, Odpověď ministerstva financí dne 5. 11. 1923.

⁶⁵³VHA, Ministerstva národní obrany – invalidé 1919-1923, spisovna 21, Vyjádření ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy ze dne 7. 12. 1922.

⁶⁵⁴O průběhu této schůze publikovaly články mnohé periodika pro válečné poškozence- např.: *Válečný poškozenec*. 1923, 1, 4.

padlých vojácích. Tento manifest měl několik částí, z nichž se každá zabývala rozdílnými problémy. První část srovnává důchody válečných poškozců u nás a v jiných evropských zemích. Tak například slepec ve Velké Británii bral 250 liber, což v přepočtu činilo 3 700 Kč. Celkové srovnání pro naši republiku vyznělo negativně, protože váleční poškozcenci v Československu pobírali nejmenší důchody.⁶⁵⁵ Novelou z ledna roku 1921 byly zvýšeny důchody, ale zemské úřady postupovaly velmi pomalu, protože muselo dojít k přepočítávání všech důchodů. Nejpomaleji tuto agendu vykonával pražský úřad, který v té době sídlil v Invalidovně v pražském Karlíně.

Petice, která vzešla ze sjezdu Družiny válečných poškozců, kritizovala paragraf, který poukazoval na krácení důchodů invalidů. V petici bylo mimo jiné uvedeno: *“Jest samozřejmé, že výdělečně činní členové rodiny musí na válečného ku práci neschopného invalidu přispívat v každém případě i když dostává plný invalidní důchod, neboť je nemožné, aby mu tento k výživě postačil. Tak jakoby členové rodiny neměli sami práva na život, nýbrž povinnost svůj výdělek věnovat“*.⁶⁵⁶

Družina válečných poškozců ve své petici vznášela řadu námitek, jakým způsobem probíhají odvolávací prohlídky, které určují pracovní neschopnost. Tyto prohlídky často probíhaly neveřejně a nebyli zváni ani sami invalidé. Družina v této souvislosti varovala na neúmyslný omyl při rozhodování při záměně dokumentace, a tím i k finančnímu poškození invalidy. I v této petici se objevil požadavek na přijetí zákona o povinném zaměstnání invalidů ve veřejném sektoru, kde se mohli invalidé uplatnit jako pomocné kancelářské síly.

K této kritice se připojovaly další spolky, které působily v naší republice. Často měly podobné návrhy na změnu v péči o válečné invalidy. V časopise Lidumil, který vydával „Svaz křesťanských sociálních válečných poškozců“, vycházely podobné články, které požadovaly stejné výhody jako Družina válečných poškozců. V roce 1923 vyšel v Lidumilu článek pod názvem „Váleční poškozcenci volají po zaměstnání“, v němž byl popisován špatný stav na trhu práce, kde není místa pro zdravé pracovníky, natož pro válečné invalidy. To byl důvod, proč chtěli uzákonit povinné zaměstnávání invalidů.⁶⁵⁷

Podobně jako zástupci Družiny válečných poškozců, tak svaz také požadoval zrušit paragraf, který odebíral důchod Invalidovi, který si vydělal víc než dvojnásobek svého důchodu. Znovu se ukazuje příklad válečného invalidy, který obdržel licenci na trafikou.

---

⁶⁵⁵ Autoři nesrovnávali životní náklady v jednotlivých zemích.

⁶⁵⁶ NA, MSP 512, Manifestační sjezd 10. a 11. listopadu 1923.

⁶⁵⁷ Lidumil. 1933, 2, 6.

Tento invalida měl obchodního ducha a vydělal ve své trafice dvojnásobek, než byl jeho důchod. Jeho snaha byla odměněna tím, že mu byl sebrán invalidní důchod.⁶⁵⁸

Ve zmiňované petici se rozebíraly nejen nedostatky a závažné chyby v novelizaci zákona o válečných poškozcích, ale i aktuální nedostatky. Upozorňuje se na pomalost při rozdávání trafik pro válečné invalidy, na nedodržanou pozemkovou reformu. Také se v petici objevuje stížnost Družiny válečných poškozců na malé státní půjčky.⁶⁵⁹

Reakce na petici byla ze strany státních úřadů v podobě řady článků, které vycházely na pokračování v časopisech vydávaných Úřadem pro válečné poškozence, byly to časopisy „Sociální služby“ a „Válečný poškozenec“. Autorem zmíněných článků byl JUDr. Fleischman, který měl na starost válečné poškozence a měl velké zkušenosti s péčí o invalidy.⁶⁶⁰ Po studiu na právnické fakultě, kde složil doktorskou zkoušku v roce 1903, nastoupil do Úrazové pojišťovny dělnické, kde setrval až do roku 1919. Po vytvoření Ministerstva sociální péče dostal na starost válečné poškozence a ostatní invalidy. Jeho působení bylo hodnoceno velmi kladně jednotlivými spolky i ministry.⁶⁶¹

Ve svých člancích rozebírá jednotlivé výtky, které byly uvedeny v memorandu z prosince roku 1923. Dr. Fleischman se nejprve zabýval požadavkem na zrušení hranice výdělků, při níž se ztrácí nárok na důchod. Zastával názor, že tento paragraf postihne jen nepatrnou část válečných invalidů, poněvadž naprostá většina nemá zdaleka takové příjmy, aby se jim musely krátit důchody. Znovu připomíná, že důchod nemá být náhradou za poranění, ale pouze doplněk k základnímu životnímu minimu.

Podobně jako Družina válečných poškozců považuje Fleischman za nespravedlivý paragraf, který sčítá příjmy všech členů domácností, kteří žijí společně s invalidou. Jak doslova uvádí: *„Dnes rodinné poměry jsou zpravidla takového rázu, že každý syn, každá dcera bydlí-li s rodiči, pamatuje v první řadě na sebe a hradí rodičům byt a stravu“*.

Podle autora článků největší nářky invalidů jsou na výši a pomalost při vyřizování důchodů. Sám autor kritizuje pomalost při vyřizování důchodů, které bylo především v Praze. Tento nedostatek vysvětluje tím, že úřad pro válečné poškozence, který sídlil v pražské Invalidovně, neměl dostatek místa pro své úředníky. V této budově kromě zmiňovaného úřadu byli ubytováni invalidní důstojníci se svými rodinami a také zde mělo

---

⁶⁵⁸Lidumil. 1933, 2, 6.

⁶⁵⁹NA, MSP 512, Manifestační sjezd 10. a 11. listopadu 1923.

⁶⁶⁰Článek byl uveřejněn ve třech po sobě jdoucích číslech 11-13 v časopisu Válečný poškozenec v roce 1924.

⁶⁶¹NA, PMR, 33 karta, 69, Fleischman.

sídlo ústředí Družiny válečných poškozců. Pro státní úřad bylo uvolněno velmi málo kancelářských místností, kde by mohli pracovníci vykonávat svoji práci.⁶⁶²

Co se týče výše důchodů, autor článků vyjádřil názor, že důchody jsou malé, ale rozděluje ostře mezi dvěma skupinami důchodců. První skupinou byli těžce ranění vojáci, kteří jsou často závislí na druhé osobě. Těmto invalidům by se měly důchody zvýšit, poněvadž jejich měsíční příjem, který činil 564 Kč v roce 1924, byl podle autora velmi malý a nevystačil k obživě jeho samotného, natož jeho asistenta. Tyto těžce postižené osoby mají často přiděleny trafiky, ale výnos z těchto trafik je příliš malý, a proto většina by přidělené trafiky vyměnila znova za důchody. Východiskem by podle jeho návrhu bylo zvýšení důchodů invalidů, plně závislých na druhé osobě, na trojnásobek.

Naopak válečné invalidy s nižším stupněm invalidity, kterým jejich zdravotní stav umožňoval práci, měl nízký invalidní důchod motivovat k práci. Tato snaha začlenit invalidy do pracovního procesu byla motivována také hospodářskou situací státu. Mimo jiné uvedl Fleischman toto: *„Přihlídím-li k hospodářským poměrům našeho státu a k velkému počtu válečných poškozců, pak musím doznati, že hospodářská zdatnost státu nepřipouští, aby důchody všech válečných poškozců byly upravené tak, aby jim samy o sobě umožnily existenci. To není možné prostě proto, že tak velký finanční náklad s tím spojený by stát neunesl“*. Proti této snaze zaměstnávat válečné poškozence působila aktuální hospodářská situace, která neumožňovala zaměstnat větší množství válečných invalidů. Fleischman přesto vytýká podnikatelům, že málo přijímají válečné invalidy do svých podniků.

Tato obhajoba práce Ministerstva sociální péče se nemohla obejít bez reakce jednotlivých spolků. V časopise „Válečný slepec“ byla uveřejněna celá stať, kterou napsal jeho pracovník. K této práci bylo připojeno stanovisko Družiny oslepených vojáků, v nichž částečně souhlasí se závěry, které byly v článku uvedeny. V článku byla oceněna kritická slova, kterými popsal pracovník Ministerstva sociální péče o péči o válečné poškozence. V řadě věcí s ním spolek souhlasí, ale na spoustu dalších má na jeho názory výhrady. Je samozřejmé, že ho spolek chválí, kde byl kritický, ale naopak si Fleischman vysloužil od spolků i několik výhrad. Například nesouhlasí s platností paragrafu týkající se možnosti odebrat důchod, když si vydělal dvojnásobek. Také spolek nesouhlasí s tím, že většina slepců

---

⁶⁶²Kolem Invalidovny se rozhořel spor mezi Ministerstvem sociální péče a Ministerstvem národní obrany. Byl to spor nejen o budovu, ale o způsob péče o invalidy.

má zabezpečeny životní potřeby.⁶⁶³ Stejnou kritiku na pomalost při vyřizování zvyšování důchodů otiskovaly na svých stránkách i spolkové časopisy, kde popisovaly tragické příběhy.

V únoru 1924 vyšel článek v časopise „Válečný slepec“, ve kterém byl popisován příběh otce rodiny, který přišel ve válce o obě oči. Když se vrátil zpět k rodině, nemohl být pracovně aktivní, a tím pádem nedokázal uživit svoji početnou rodinu. Jeho slepota znemožňovala, aby zůstal doma sám bez manželky. To mělo za následek, že ani ona nemohla být nikde zaměstnána. Tím byli odkázáni pouze na důchod, který rodině nemohl stačit k obživě. Slepce proto požádal úřady o zvýšení důchodu na dvojnásobek podle zákona. Tato žádost však byla velmi pomalu vyřizována. Trvalo to dva roky. Chudoba rodiny někdy donutila slepce až k sebevraždě.

Pomalost při vyřizování dokumentace na úřadě pro válečné poškozence byla způsobena nevhodnými a malými prostory, které využíval pražský úřad pro válečné poškozence. Na jeho obranu před útoky některých poslanců a spolků napsal v březnu roku 1923 rozsáhlý dokument sám ministr sociální péče. V dokumentu uznává značné průtahy při vyřizování dokumentace, které jsou v pražském úřadě pro válečné poškozence. Ministr však své pracovníky hájil a tvrdil, že za nedostatky mohou především velmi těsné prostory úřadu.

Jak už bylo uvedeno, část kanceláří tohoto úřadu byla v pražské Invalidovně v Karlíně, kde zabíraly pouze jedno patro. Jak přibývala agenda úřadu, především po přijetí zákona z roku 1920, který přikázal úřadům pro válečné poškozence rozsáhlou agendu. Proto se brzy ukázalo, že vymezený počet míst už nestačí. Proto druhá část byla přesunutá do přízemí budovy kláštera Tomášského. V přidělených prostorách byly však zdravotně nevyhovující podmínky. Místnosti byly tmavé, velmi vlhké. To se projevilo jak na stavu úřednického materiálu, tak i na zdraví úředníků. Ve zprávě bylo napsáno: „*V těchto místnostech nebylo možné zavést ani účelnou administrativu, ani promyšlenou dělbu práce. Materiál spisový byl vydán zkáze, jednak vlhkem, jednak ohlodáním krysy. Také zaměstnanci velmi trpěli na zdraví, takže vyskytly se četné případy vážných onemocnění, jako je tuberkulóza nebo ledvinové choroby. Práce byla konána přirozeně s nechutí, neboť pouze fyzický pobyt v těchto přeplněných místnostech byl opravdovým trestem*“.⁶⁶⁴ Spolky se pozastavovaly nad tím, že úřad, který vykonává úřednické záležitosti pro několik set tisíc poškozenců, má

---

⁶⁶³ *Válečný slepec*. 1924, 5, 7-8.

⁶⁶⁴ NA, MSP 472, Koncept zemských úřadů pro péči o válečné poškozence, 6. 3. 1923.

pouze jedno patro a ve zbytku budovy jsou ubytováni invalidní rakouští důstojníci se svými rodinami.⁶⁶⁵

Nevhodnými podmínkami se zabývala vláda, která rozhodla o dostavbě půdních prostor. Byl vypracován plán na komplexní přestavbu celé Invalidovny, počítalo se s přístavbou čtvrtého patra. Tento záměr však nevyšel, protože proti tomuto plánu se postavil Klub za starou Prahu.⁶⁶⁶ Tato organizace se postavila proti přestavbě, poněvadž by tímto stavba ztratila svojí původní kulturně-uměleckou hodnotu. Ve spolkovém časopise pod názvem „*Za starou Prahu*“ vyšel článek, kde je vyzdvižováno, že proti stavbě se přímo postavil i prezident T. G. Masaryk.

Místo přestavby celé Invalidovny k ní bylo přistavěno několik pavilónů. Tam měly být umístěny kanceláře zemského úřadu pro válečné poškozence. Úřad pro válečné poškozence obdržel pouze jeden z těchto pavilónů, kde se umístila jen jeho část. Zbytek úřadu se přestěhoval do Invalidovny, tím docházelo ke komplikacím při hledání různých dokumentací, a tím se opět zpomalovala práce.

I přes všechny tyto nesnáze pražský úřad vykonával svoje základní poslání. Jeho prostřednictvím byli váleční invalidé posíláni do léčeben. Úřad dále podporoval družstva a pomáhal při získávání trafik. Například v roce 1922 bylo léčeno v různých léčebnách 3 844 invalidů a stát za to jen za prvních deset měsíců zaplatil přes 7 miliónů korun.

Tyto a jiné činnosti úřad vykonával i za zmíněných obtížných technických podmínek. Tyto úspěšné výsledky mohly být dosaženy pouze zaníceným nasazením všech pracovníků úřadu. Mezi těmito pracovníky byli i legionáři a invalidé. Sám ministr sociální péče si velmi pochvaloval, když těmito slovy jejich práci hodnotil: „*Ministerstvo pokládá za nutné prohlásit, že v oboru sociální agendy osvědčil se skvěle značný počet invalidů i takových, kteří měli značně nedostatečné školské vzdělání. Mnozí z těchto invalidů mohou sloužit za vzor poctivosti snaživých a inteligentních státních zaměstnanců*“.⁶⁶⁷

---

⁶⁶⁵ *Nový život*. 1922, 6, 14.

⁶⁶⁶ Formování Klubu za starou Prahu začalo 1893. Vyjadřuje především obavu o vzhled nově projektovaných částí Prahy. Rok nato byl zveřejněn první skutečně ostrý protest, který záhy přerostl v masovou podpisovou akci. O Velikonocích 5. dubna 1896 vyšel v Národních listech manifest nazvaný Českému lidu, v něm varuje: „*Praha není majetkem několika lidí, je majetkem nás všech a národ jediný v osobě každého jednotlivce má právo rozhodnouti nad jejími osudy*“. Studentský komitét pak svolal na 16. dubna 1899 další manifestační a protestní schůzi na Žofíně. Spolek si dává za úkol ochranu proti snahám moderní výstavby ve Starém Městě.

BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha - Staré město*. Praha : Paseka, Schola ludus-Pragensia, 2005.

⁶⁶⁷ NA, MSP 472 - Koncept zemských úřadů pro péči o válečné poškozence. 6. 3. 1923.

Je samozřejmé, že výroky o špatné práci úřadů se dotkly jejich pracovníků. Začali sepsávat petice, kde se snažili široké laické veřejnosti vysvětlit pravý důvod, proč zemský úřad má nedostatky. Jednu z těchto petic sepsala zájmová skupina legionářů. V petici se píše, jak poslanci parlamentu nevybíravým způsobem pomlouvají celý úřad a všechny pracovníky, i ty, kteří práci vykonávají poctivě a pečlivě. Zároveň se snažili dokázat na různých prohlášeních ministra sociální péče, že velmi kladně hodnotí práci pracovníků úřadu, a proto je pobouřilo negativní vyjádření některých poslanců.⁶⁶⁸

Ředitel úřadu Ondřej Kypr vypracoval návrhy, jak popsanou nelichotivou situaci změnit. Zásadně odmítl, aby se prodlužovala pracovní doba zaměstnanců, protože by to nebylo spravedlivé vůči pracovníkům, kteří svoji pracovní činnost vykonávají poctivě. Jeho návrh počítá přijmout kolem 100 nových pracovníků, kteří by dodělali výpočty důchodů pro válečné poškozenec. Tito mimořádní pracovníci by přicházeli v odpoledních hodinách a pod vedením a dohledem stálých pracovníků by tyto přepočty prováděli.⁶⁶⁹

Byla popsána situace v pražské Invalidovně, kde sídlilo vedení úřadu pro Čechy. Zatímco tento se potýkal s nedostatkem místa, tak brněnský úřad zabral školní a ústavní budovu pro slepce. Mohlo zde být zaměstnáno dostatek pracovníků, kteří vykonávali svoji práci pečlivě, a proto jak bylo zmíněno v kapitole o státní správě, byl tento úřad hodnocen Ministerstvem sociální péče velmi kladně. Zde nedocházelo k takovým zdržením při žádostech o invalidní důchod. Jeho činnost rozdílně ohodnotily spolky. Nejvíce kritická byla Družina válečných poškozeneců, která po celá dvacátá léta vytýkala, že se chová vůči poškozenecům povýšeně. Dalším prohřeškem jeho ředitele Svobody bylo, že se obklopoval občany německé národnosti, kteří nevykonávali dobře svoji práci. Byla mu vyčítána výše jeho platu, která byla několikrát vyšší než důchod zraněného vojáka. Byly častější stížnosti na přísnost lékařsko-sociálních prohlídek než v Čechách.⁶⁷⁰

Váleční poškozenec se často setkávali s úředníky, kteří pracovali na okresních úřadovnách. Ministerstvo sociální péče si vyžádalo hodnotící zprávy, které měli vypracovat přednostové okresních politických správ neboli hejtmani.⁶⁷¹ Přednostové okresních úřadů

---

⁶⁶⁸NA, MSP 472 - Memorandum zájmové skupiny legionářů - zaměstnanců ministerstva sociální péče ze dne 31. 1. 1923.

⁶⁶⁹NA, MSP 472 - návrh na změny v organizaci Zemského úřadu pro válečné poškozenec v Čechách.

⁶⁷⁰*Nová republika*. 1925, 7, 31.

⁶⁷¹Okresní hejtman byl státní úředník podřízený zemskému prezidentu – jest přednostou okresního úřadu (princip monokratický) a jest představitelem veřejné správy okresu. Tím, že mu jako přednostovi okr. úřadu přísluší právo předsednické v okresních sborech a že mu přísluší výkon usnesení, dostalo se mu rozhodného

měli zkontrolovat, zda je dodržována úřední doba pracovníků, zda se chovají ochotně a slušně ke svým klientům a zda je absence úředníků je odůvodněná. Ministerstvo sociální péče chtělo mít co nejobjektivnější obraz o práci okresních úřadoven.⁶⁷²

Docházely často odpovědi, kdy si přednostové pochvalovali činnost těchto úřadoven, které se osvědčily a jsou velmi nápomocné při návratu zraněných vojáků do civilního života. Byly však výjimky, kdy okresní přednostové si stěžovali, že úředníci nedodržují svoji pracovní dobu stanovenou pro výkon svého úřadu. Toto hodnocení bylo často osobní a záleželo na tom, jaký měl vztah přednosta okresní politické správy a ředitel místní okresní úřadovny. Tak například ředitele okresní úřadovny v Rožnově hodnotil následovně: *“ Je domyšlivý, samolibý navazuje nebo lépe řečeno hledí navazovat milostné styky s váženými osobami. Když je odkázán do příslušných mezí, hledí šířit o dotyčné klevety. Mluví neopatrně ve společnosti mladých mužů o své činnosti, jak velice krátce při jednání s vdovami odbude ženy staré a jak hodně jedná se ženami mladými “*.⁶⁷³ V závěru tohoto dopisu přiznává obavu, zda ředitelovo chování nebude mít vliv na vytváření obrazu místní úřadovny, a tím celkové péče.

Někdy docházelo k vyřizování účtů mezi ředitelem okresních úřadoven a přednosty okresních úřadů. Náchodský přednosta si stěžoval na místního ředitele, že je nekompetentní řídit svůj úřad. Na jeho obranu se postavil ředitel zemského úřadu pro válečné poškozence. Dosti nechvalně se vyjádřil o řídicích schopnostech přednosty okresu. Jak se dále píše, on sám starorakouský úředník, nemá žádnou představu, jak místní úřadovna funguje. *“To mu ovšem nevadí, aby pronášel zdrcující soud nad všemi těmi úřady, nad veškerým personálem a nedospěl k závěru, že jedinou dokonalou institucí státní, s inteligentními přednosty jsou okresní politické správy “*.⁶⁷⁴

Ke zlepšení v činnosti zemských úřadů došlo v polovině dvacátých let. V této době už totiž nepřicházely nové přihlášky k přiznání důchodů. Zemské úřady nemusely vynakládat svoje lidské a finanční zdroje k napomáhání zakládání invalidních družstev, získávání licencí a především se už tak často neurčovala výška invalidního důchodu a s tím spojené sociálně-lékařské prohlídky. Tento úbytek práce přinesl několik organizačních změn, tyto změny se

---

vlivu i v oněch záležitostech, které spadají dle zákona do pravomoci okresního zastupitelstva. Okresní hejtman zodpovídá zemskému presidentu, jehož služebními instrukcemi jest vázán.

KLAPKA, Otakar. *Samospráva a zřízení župní*. Praha : Parlament, 1923.

⁶⁷² *Válečný slepec*. 924, 5, 3.

⁶⁷³ NA, MSP 360 - Odpověď na dotazník ministerstva sociální péče ze dne 16. 6. 1924.

⁶⁷⁴ NA, MSP 360 - Vyjádření ředitele O. Kypra dne 19. 2. 1924.

promítly jak v zemských ústředích, tak i na okresních úrovních. Na centrální úrovni se zásadní změna týkala způsobu vyřizování styku mezi úřadem a invalidy.

Po vzniku zemských úřadů vypadala organizace takto: jeden úředník měl na starosti agendu spojenou se sociálně-lékařskými prohlídkami, druhý úředník měl na starosti hlídat, aby válečný invalida obdržel tu finanční částku, která mu náleží. Třetí úředník měl za úkol stejnému Invalidovi pomoci při shánění odpovídajícího zaměstnání a další pracovník měl na starosti vyřizování různých půjček. A poslední úředník obstarával různé ortopedické pomůcky. Takto organizované úřadování bylo výhodné v počáteční fázi. Jak postupně práce ubývala, tento systém začal být nepraktický.

Plánování změn, které měly vést ke zlepšení činnosti, byly dohodnuty na schůzi, která se konala v prosinci roku 1926 v Brně. Sešli se ředitelé všech čtyř úřadoven a zástupci Ministerstva sociální péče. Z této porady vyšlo několik návrhů, které se postupně realizovaly. Byla sloučena agenda prohlídková, charitativní a požitková. V praxi to znamenalo, že každý úředník měl určitý počet invalidů, o něž se staral, jak o sociálně-lékařské prohlídky, tak o vyměřování důchodů a zajišťování pracovních příležitostí. K tomu, aby úředník zvládl všechny potřebné náležitosti, musel být patřičně vzdělán, jak po právní stránce, tak musel znát základní fakta i z oboru lékařského. Tito pracovníci vytvořili speciální oddělení, jež se nazývalo požitkové oddělení. Tito úředníci ale nemohli přidělovat žádné ortopedické pomůcky, protože na tyto záležitosti museli být odborníci se zdravotnickými i technickými znalostmi, proto byla zmíněná agenda vyřizována zvlášť vyškolenými úředníky, kteří se zabývali výhradně touto agendou.

Přijaté principy úřadování na zemských úřadech byly nejdříve zavedeny v Bratislavě. Vedení o svých poznatcích sepsalo pro ministerstvo zprávu, ve které se o své zkušenosti podělilo. Prvním krokem vedení bratislavského úřadu bylo rozdělení pracovníků do několika skupin, každá skupina měla na starost určitou územní část Slovenska. Tyto oblasti byly rovnoměrně rozděleny podle počtu válečných poškozců. Bylo zejména dbáno, aby v regionálních oblastech bydleli válečné invalidé, s kterými byla největší práce.⁶⁷⁵

Ke změně došlo nejen v ústředních orgánech, ale úpravy probíhaly i na okresní úrovni. Od roku 1923 se začaly rušit některé okresní úřadovny. Byly zrušeny, protože svojí základní funkci splnily - sepsaly všechny válečné poškozence a provedly u invalidů sociálně-lékařské prohlídky. Během deseti let, a to mezi lety 1923—1933 bylo zrušeno celkem 49 okresních

---

⁶⁷⁵NA, MSP 505 - Zápis schůze ředitelů ze dne 13. 11.1925.

úřadoven. Nejvíce úřadoven se zrušilo v roce 1925, a to 30. Toto rušení v žádném případě neznamenal, že by státní moc přestala působit na válečné poškozence. Na území, kde byly tyto úřady zrušeny, byli převedeni do správy nejbližší okresní úřadovny, tam se o své nové svěřence postarali.⁶⁷⁶ V roce 1925 zůstalo v Čechách pouze 17 okresních úřadoven, přesto se práce zemských úřadů pro válečné poškozence výrazně urychlila.

Jak se vzdalovala doba od konce války, přibývalo zemřelých invalidů a k tomu se musel přizpůsobit i úřad pro válečné poškozence. Pokud invalida zemřel, dostávala jeho rodina určitou finanční částku, která měla nahradit hmotný příjem za zemřelého živitele rodiny, neboli vdovský a sirotčí důchod. Výplata těchto důchodů mohla nastat až tehdy, když zemské úřady prověřily všechny náležitosti. Často se však stávalo, že úřad velmi pomalu vyřizoval žádosti týkající se této dávky. Rodina musela přinést na úřad některé dokumenty, které se prověřovaly a toto prověřování a posuzování trvalo mnohdy i několik měsíců. Pro běžný život rodiny, které zemřel otec a manžel, to znamenalo kromě zármutku i to, že rodina nedostávala žádné finanční prostředky a byla odkázána jen na vlastní zdroje.

O výše popsaném nedostatku také jednali ředitelé zemských úřadů na již zmiňované schůzi na konci roku 1926. Bylo přijato doporučení, aby oddělení, které mělo na starosti vyplácení důchodů, mohlo poskytnout zálohu, které měla pomoci překlenout období, kdy rodina byla bez prostředků. Po výpočtu vdovského a sirotčího důchodu, se musela rodina s úřadem vyrovnat.⁶⁷⁷

V časopise Úřadu pro válečné poškozence „Sociální péče“ vyšel článek, ve kterém sám ředitel úřadu se snažil vylíčit, jak se československá vláda výborně stará o válečné poškozence, kde mimo jiné píše: „*Naše republika stojí na čestném místě oněch států, jejichž sociální politika znamená trvalé zvyšování hospodářské a sociální úrovně malého a středního člověka jako nositelé společnosti a státu*“.⁶⁷⁸ Jako důkaz toho, že se podmínky pro válečné poškozence zlepšují, vyhlásil časopis „Sociální služby“ v roce 1924 anketu pod názvem: „*Jak žijí váleční invalidé a vdovy po padlých vojínech a invalidech*“? Tato anketa byla založená na pěti otázkách. Redakce časopisu chtěla, aby se čtenáři vyjadřovali na téma, jak hodnotí státní péči vůči válečným poškozenecům, a jakým způsobem by se mohla tato

---

⁶⁷⁶NA, MSP 360 - Parlamentní úsporné a kontrolní komise na snížení výdajů a zvýšení příjmů ve státním hospodářství.

⁶⁷⁷NA, MSP 505 - Zápis schůze ředitelů z dne 13. 11. 1925.

⁶⁷⁸ *Sociální služby*. 1924, 6, 1.

péče zlepšit. Dále redakci zajímalo, zda jsou váleční invalidé spokojeni se svým zaměstnáním a jak se k nim staví normální společnost.

Anketa byla mezi válečnými poškozeními velmi populární. Do redakce přicházela spousta dopisů, v nichž se pisatelé vyjadřovali k jedné nebo více otázkám a byly postupně zveřejňovány na stránkách časopisu „Sociální služby“. Zde se nabízí otázka, do jaké míry byly vybírány pouze odpovědi, které státní péči o válečné invalidy hodnotí kladně. Z výsledků ankety vyplynulo, že někteří váleční invalidé byli spokojeni se státní politikou, která je uplatňována vůči invalidům. Byly však uveřejňovány i dopisy, které se velmi kriticky stavěly ke státní pomoci válečným invalidům. Ve všech dopisech se objevovala touha po osamostatnění a po pravidelném zaměstnání, samozřejmě také i po zdraví. Bylo požadováno, aby licence na provoz trafik byly dávány pouze jedincům, kteří nemají jiný finanční příjem. Mezi nejčastějšími odpověďmi, které se vyskytovaly v dotaznících, bylo především právo na povinné zaměstnání válečných invalidů ve státních institucích. Dalším požadavkem bylo, aby jim nebyl krácen invalidní důchod, pokud si invalida vydělá víc, než dvojnásobek svého invalidního důchodu.

Invalidé si často v odpovědích stěžovali, že jim zdraví občané vyčítají jejich invalidní důchody a neochotu podnikatelů je zaměstnat. Byly líčeny případy, kdy válečnému Invalidovi bylo vyčteno, že má důchod, přestože nevykonává žádnou pracovní činnost. Další respondent si stěžoval na nežádoucí soucit ze strany zdravé populace, což se negativně projevuje na jeho psychice. Opět se objevuje požadavek na povinné zaměstnávání válečných invalidů. Tato anketa dokázala, že hodnocení státní péče bylo subjektivní a záleželo na každém jedinci, jak prožíval svoji složitou osobní životní situaci.⁶⁷⁹

---

⁶⁷⁹Tato anketa vycházela v průběhu roku 1924 v časopisu *Sociální péče*.

9.3 Léta 1925 - 1929

V roce 1925 prožívala naše republika další zlomové období, jak na mezinárodní tak i na domácí scéně. Naše zahraniční politika byla v té době orientována především na Francii.

Na mezinárodním poli utrpěla naše republika porážku v Locarnu, kde západní mocnosti podepsaly s Německem smlouvu, kde byla zajištěna neměnnost hranic s Francií. Pakt nepočítal s neměnností hranic na Východě především s Polskem.⁶⁸⁰ Tím došlo ke zhoršení v mezinárodním postavení obou států. Československo mělo nejbližší spojence v Rumunsku a v Jugoslávii, se kterými vytvořilo seskupení, které se nazývalo Malá dohoda. Bylo zaměřeno především na obranu proti Maďarsku, než aby je spojovaly nějaké širší politické cíle.⁶⁸¹

Na domácí politické scéně došlo k sociálním bouřím, které byly způsobeny zdražováním potravin a v únoru 1925 vyústily v protidrahotní bouře, z nichž těžila především komunistická strana. Tyto bouře si vynutily vypsání předčasných voleb, které změnily celé politické uspořádání v naší zemi. Volební kampaň byla dosti vyhrocená, avšak ve stranických programech se nepamatovalo na požadavky válečných poškozců.

V časopise „Nová Republika“ vyšel článek pod názvem „Politické strany a váleční poškozců“, kde generální tajemník Družiny válečných poškozců popisuje předvolební kampaň různých politických stran: *„Politické strany se obracely na různé sociální skupiny, jako jsou dělníci, podnikatelé, rolníci. Velmi malá část politických programů různých stran se věnovala válečným poškozcům a jejich životním potížím. Autor připomíná, že tím si strany škodí především samy sobě, protože válečných poškozců a jejich rodinných příslušníků žilo v celé republice přes milión, a tím pádem by mohli stranám pomoci k vítězství ve volbách“.*⁶⁸²

Z těchto voleb vyšla vítězně agrární strana, na druhém místě se umístili komunisté a až třetí skončila sociální demokracie, vítěz z voleb roku 1920. Celkově výsledkem voleb byl posun doprava, kromě agrárníků se dostaly do parlamentu ještě strany živnostníků, lidová, Hlinkova a německá křesťanská a agrární strana. Mezi pravicí a levicí začaly spory kolem

---

⁶⁸⁰ Československu a Polsku na mezinárodní úrovni je rozděloval spor o území Těšínska, ale spojoval je strach z Německa

⁶⁸¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

⁶⁸² *Nová republika*. 1925, 7, 38.

cla na zemědělské produkty, kolem platů duchovních a novelizace sociálního a zdravotního pojištění. Tyto spory způsobily vytvoření nové koalice, která byla složena pouze z pravicových stran, a to jak z českých, tak i německých. Po složitém mezistranickém jednání byla vytvořena nová vláda pod vedením předsedy agrárníků Antonína Švehly.

Nová vláda tzv. Pánské koalice si vytkla za programový cíl v hospodářské oblasti, jak naznačil premiér Švehla ve svém vystoupení v Poslanecké sněmovně v prosinci 1926: *“Odhlasovali jsme zákony sociální, které znamenají zlepšení životní úrovně hospodářských slabých vrstev občanských. Chceme-li pokračovat na této cestě, zabezpečit provádění přijatých a docílit postupného jejich zdokonalení, musíme pečovat o zachování výrobní zdatnosti, rentability podnikání, a tím zabezpečit státní příjmy“*. Proto tato vláda vykonala některé sociální reformy, které měly snížit výdaje státu. Vláda například přijala novelizaci zákona o sociálním pojištění, z něhož byli vyloučeni dělníci mladší 16 let,

Mnohem významnější však byla v tomto ohledu ekonomika, která konečně překonala poválečné nesnáze, což dokazuje ukazatel národního důchodu, který v období 1924-1929 vzrostl nebyvalou měrou ze 47,3 miliard Kč na 67 miliard Kč v roce 1929. Mohutný rozvoj, který hospodářství zažívalo, nebyl ani zdaleka rovnoměrný. Rozrůstal se sice bouřlivě konfekční a obuvnický průmysl, ale na druhé straně sklářský a textilní průmysl, který v odvětvové struktuře zděděné z dob Rakouska-Uherska dominoval, se setkal s nepoměrně menším růstem. Některé obory jako třeba těžba uhlí, pivovarnictví a zvláště cukrovarnictví, ale nejen tyto se setkaly s poklesem výroby.⁶⁸³

Tyto změny se samozřejmě projeví i na péči o válečné poškozené. Na jejich život měli vliv především dva významní ministři, a to ministr financí a ministr sociální péče. V této vládě poprvé nebyl ministrem sociální péče člen sociální demokracie, ale lidovecký předseda Jan Šrámek, který byl zároveň prvním místopředsedou vlády.⁶⁸⁴ Jeho počínání bylo často kritizováno spolky, sám si byl vědom toho, že má nevděčnou úlohu.⁶⁸⁵ Počínání jeho jako ministra sociální péče a strany lidové ve vládě pánské koalice naznačil ve svém projevu

---

⁶⁸³RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004. Disertační práce. FF UK - Historické a sociální dějiny.

⁶⁸⁴Jak bylo uvedeno na konferenci, stále uniká skutečný obraz Šrámka – kněze, na zhodnocení čekají jeho učitelské aktivity, měl by vzniknout portrét Šrámka – novináře, bylo by užitečné vysledovat jeho chování jako ministra řady resortů, za nedostatečně probádané považujeme vztahy mezi Šrámkem a církevní politikou.

MAREK, Pavel. *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*. Olomouc : Moneta, 2004.

⁶⁸⁵Prvních třech vládách byl ministrem Lev Winter, v dalších vládách byli na tomto místě ministři Josef Gruber a Gustav Habrman (ČSDSD).

na zemském sjezdu Československé strany lidové v Brně 2. října 1927 takto: „*Nastala za nové situace zde pro naši stranu velmi vážná doba. My v předvečer státní samostatnosti spojili jsme se v jednu velkou sociálně reformní stranu křesťanskou a lidovou. Strana lidová a křesťanská musí být stranou sociálně reformní. Tj. náš svatý program z minula a nemůžeme od něho upustiti ani v nynější vládě, v níž vedle německých křesťanských sociálů není žádná jiná strana, která by zdůrazňovala sociální reformu. Za takové jsme pro sociálně-politický program koalice my nejdůležitějším činitelem. Naše postavení je tím těžší, že v koalici jsou i živly, které sociálním reformám mnoho nepřejí*“.⁶⁸⁶

Nejvíce kritiky od válečných invalidů sklídl ministr Karel Engliš, který byl ve vládě jako nestraník. Vytkl si za cíl prosadit svůj plán nové finanční politiky, stabilizační bilance, omezení finanční volnosti samosprávných útvarů, upravit sociální pojištění a z něj plynoucí požitky.⁶⁸⁷ Dobře jeho pozici ve vládě vystihl G. Stern v *Tribuně* 16. listopadu 1926, když mluvil o Englišově výkladu k rozpočtu na rok 1927, že tento ministr se nepostavil na místo finančního, nýbrž na místo hospodářského vůdcovství ve vládě a ve státě.⁶⁸⁸ Tím se dostával do konfliktů se socialistickými stranami, které byly v opozici.⁶⁸⁹

V deníku *Národní listy* vyšel článek, který připomíná situaci, že dokud byly socialistické strany součástí vládní koalice, Englišovu ekonomickou politiku chválily, ale když nyní jsou v opozici, rády ministra kritizují.⁶⁹⁰ Na tuto výtku přišla odezva ze strany sociální demokracie, která píše, že její kritika je věcná a spravedlivá.⁶⁹¹

Velmi kriticky se na jeho působení ve vládě dívala Družina válečných poškozců, která dokazovala, že ministr financí se snaží ve vládě prosazovat zájmy bohatých podnikatelů na úkor sociálně slabých vrstev. Pod příhodným názvem „*Diktát*“ vyšel článek,

---

⁶⁸⁶FUČÍK, Tomáš. *Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918 – 1938*. Brno : Národní obroda, 1946.

⁶⁸⁷DVOŘÁK, Tomáš. *Národní strana práce*. Praha, 1997. Diplomová práce. FF UK - Ústav českých dějin.

Karel Engliš se věnoval hospodářským teoriím i praxi, byl členem Národní demokracie, byl stoupencem Masaryka, byl několikrát ve vládě. K otevřenému vystoupení proti Karel Kramářovi a jeho politice došlo v moravské části Národní demokracie. Englišovi, Stránskému se nelíbilo, že Národní demokracie vystupuje proti Masarykově a Benešově zahraniční politice. Na popud Masaryka byla založena nová strana, která měla být stranou inteligence, a proto byla založená nová strana „Strana práce“, které měla hájit zájmy inteligence. Podporovala ji česká umělecká elita, např. redaktoři Lidových novin. Strana se ale nedostala do parlamentu.

⁶⁸⁸KOLARÍK, Jaroslav. *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*. Praha : Fr. Borový, 1937.

⁶⁸⁹První Englišův rozpočet zaznamenal proti předchozímu pokles státních výdajů, navíc byl podle Engliše v rovnováze, ale je dobré si připomenout jeho vlastní slova, že aktivita rozpočtu závisí z velké části na jeho metodě.

DOLEŽALOVÁ, Antonie. *Rašín, Engliš a ti druzí, Československé státní rozpočty v letech 1918 – 1938*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2007.

⁶⁹⁰*Národní listy*. 28. 10. 1926.

⁶⁹¹*Právo lidu*. 27. 11. 1926.

ve kterém píše tajemník Družiny válečných poškozců, že ministr financí Engliš diktuje svému vládnímu kolegovi ministru sociální péče Šrámkovi, jaké sociální dávky zrušit a jaké nechat. Autor tohoto článku kritizuje Šrámku, že ochotně tlaku se podřizuje a snižuje sociální výdaje státu. Konkrétně tento článek Englišův ukazuje sílící tlak na Šrámku, jak upravit důchody válečným poškozcům.⁶⁹²

Zástupci Družiny válečných poškozců se snažili sejít se samotným ministrem Šrámkem. Schůzka se uskutečnila až v září roku 1927, to znamená jedenáct měsíců od jmenování předsedy lidové strany ministrem sociální péče. Jak uvedl časopis *Nová republika*, schůzka se sice uskutečnila, ale ministr si na ni vyhradil pouze dvacet minut. Za tuto krátkou návštěvu stihla delegace Družiny válečných poškozců přednést požadavky na zlepšení života válečných poškozců.⁶⁹³

Oba jmenovaní ministři se pokusili vypracovat novelizaci požitkového zákona, která by nahrazovala předcházející právní úpravy. Tato předloha byla už jednou navrhována a to před volbami roku 1925 a již tehdy vyvolala vášně mezi válečnými invalidy, proto je třeba připomenout základní teze tohoto návrhu zákona.

V roce 1925 byl vypracován návrh zákona, který by upravil všechny důchody válečných invalidů. Měl zefektivnit celou péči o válečné poškozence. Důvodem bylo, že československý stát stále vynakládal nemalé částky na péči o válečné poškozence. V roce 1924 šlo na potřeby Ministerstva sociální péče 49,97 % z celého státního rozpočtu. Na vlastní péči o válečné poškozence ve zmiňovaném roce vydáno 31,92 % z celkové částky vydané na sociální péči v celé republice.⁶⁹⁴ Již tehdy návrh zákona vyvolával protesty válečných poškozců. Tato úprava spočívala ve dvou na sebe navazujících částech. Podle návrhu Ministerstva sociální péče by válečným invalidům, kterým byla uznána pouze invalidita do 30 %, měl být odebrán celý důchod. Tito muži by si, podle zdůvodnění návrhu, měli najít pracovní uplatnění a neměli by pobírat invalidní důchod. Protože těchto méně handicapovaných byla velká většina z celkového počtu invalidů, stát by ušetřil velký objem finančních prostředků, které by se mohly rozdělit mezi těžce postižené válečné invalidy. Tento návrh vzbudil velké rozhořčení mezi spolky, především těmi, které byly spřízněny s levicovými stranami. V jejich časopisech vyšlo velké množství článků, které se snažily

---

⁶⁹²*Nová republika*. 1926, 8, 31.

⁶⁹³*Nová republika*. 1927, 9, 34.

⁶⁹⁴KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.

objasnit důvody, proč tento návrh je špatný. Například v časopisu „Nová republika“ byl otištěn článek pod názvem: „Novela požitkového zákona“, v němž jsou rozebírány všechny zápory. První nedostatek spočíval, v tom, že v naší republice byly prováděny velmi přísné sociálně-lékařské prohlídky. Členové těchto komisí přísně hodnotili stupně invalidity. Druhým nedostatkem, proč byla Družina válečných poškozců proti tomuto návrhu, byl už několikrát popisován, že chyběl zákon o povinném zaměstnávání válečných poškozců, a proto nebylo umožněno invalidům využívat pracovní možnosti na trhu práce. Často byli invalidé s lehčím postižením propouštěni z práce a těžko hledali nové pracovní uplatnění.⁶⁹⁵

Nejaktivnějším mluvčím proti těmto zákonům vystupovala sociální demokracie, v čele s poslancem a zároveň ústředním tajemníkem Družiny válečných poškozců, Františkem Neumistrem. Jeho snaha byla samozřejmě vychvalována v časopisech, které vydávala Družina, bylo zde zdůrazňováno, že jenom sociální demokracie chrání životní jistoty invalidů z války.

Proti výše uvedené kritice zákona se postavil sám ředitel zemského úřadu v Karlině, který označil kritiku za neobjektivní, zaměřenou jen úzce stranicky. Znovu opakoval, že většina válečných invalidů s lehčím poraněním má stále zaměstnání a její příjmy dosahují příjmů zdravých obyvatel republiky.⁶⁹⁶

Po sestavení vlády panské koalice se tento návrh na úpravu důchodů dostal opět na jednání. Tento návrh předkládal ministr sociální péče Šrámek, ale podle Družiny válečných poškozců hlavním nositelem myšlenky byl ministr financí Engliš. Oba jmenovaní ministři vypracovali ještě jeden návrh zákona, který odebíral válečným poškozcům drahotní příspěvek, jenž byl připočítáván k jejich důchodům. Důvodem zrušení drahotního přídatku pro invalidy byl to, že zákon o drahotním příspěvku vznikl ještě v době před-deflační a musí se podrobit revisi, jako jí byly podrobeny před-deflační mzdy a též ostatní výdaje státní.⁶⁹⁷ Podle propočtu ministra financí by se tímto způsobem ročně ušetřilo kolem 700 miliónů korun.⁶⁹⁸

Tyto návrhy vedly až k výhrůžnému dopisu, který svého času (koncem října 1926), když se s ním Engliš v rozpočtovém výboru pochlubil, vzbudil hodně pozornosti.⁶⁹⁹ Stejnou

---

⁶⁹⁵ *Nová republika*. 1925, 7, 21.

⁶⁹⁶ *Sociální služby*. 1925, 7, 11-12.

⁶⁹⁷ *Sociální služby*. 1925, 7, 11-12.

⁶⁹⁸ *Nová republika*, 1926, 8, 15.

⁶⁹⁹ KOLARÍK, Jaroslav. *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*. Praha : Fr. Borový, 1937.

informaci o zastrašování ministra financí přinesl i denní tisk, například „Československá republika“.

Spolky se snažily dokázat, že tento zákon je velmi nespravedlivý vůči válečným poškozcům. Měli k tomu několik argumentů. Za prvé, že navrhovaná novelizace invalidům s těžkým postižením přidá několik korun, ale stejnou finanční částku invalida ztratí, když mu bude odebrán 10%ní drahotní příspěvek. Dojde k tomu, že váleční invalidé s těžkým postižením si nepolepší svoji finanční situaci, ba naopak. Často dostávali jen taková zaměstnání, která by nezabezpečila jeho samotného, natož celou rodinu.

Mezi podporovatele návrhu na úpravu požitků pro válečné invalidy patřil i ředitel Úřadu válečných poškozců v Praze Kypr, který k tomu problému v časopisu „Sociální péče“ napsal: *„Dnes velmi se u nás zdůrazňuje, že invalidita do 25 % není taková, aby měla býti i nadále po osmi letech podporována a že by bylo naší povinností, abychom v první řadě hleděli zvýšiti důchod invalidům se ztrátou výdělečné schopnosti od 80 %. Ministr by byl velmi rád, abychom něco učinili. Invalidů stoprocentních u nás přibývá“.*

Ředitel Kypr také připomněl: *„Eventuelní zvýšení nárokové hranice by bylo možno provésti za předpokladu, že pro invalidy s menší ztrátou pracovní způsobilosti bude zachován nárok na opětovanou prohlídku sociálně–lékařskou se všemi nároky na důchod v případě zhoršení zdravotního stavu a že pro všechny uznané invalidy bude ponechán nárok na dostatečné léčení následků invalidity na náklad státní. Ostatně teprve po vydání předlohy bude mně možno posouditi skutečný stav celé otázky“.*⁷⁰⁰

Tento návrh byl opět odložen. Před tímto odkladem byl zákon kritizován spolky pro válečné invalidy. Nástupem Jana Šrámka do funkce ministra sociální péče, došlo k velkému štěpení mezi Družinou válečných poškozců a Svazem.⁷⁰¹ Zatímco Družina válečných poškozců, ve které byl ústředním tajemníkem František Neumister za sociální demokracii, tzv. vládu panské koalice odmítala, spolky křesťanské se k této vládě chovaly pozitivněji.

Protesty byly organizovány různými způsoby. Od článků, které byly uveřejněné ve spolkových časopisech, psaní petic místních organizací až po konání různých protestních sjezdů. Jak už bylo tradicí, byl svolán protestní sjezd do Prahy. Ten se sešel v listopadu 1926 v Národním domě na Smíchově. Této schůze se zúčastnili poprvé spolky invalidů obou národností, a to jak Čechů, tak i Němců.

⁷⁰⁰ *Sociální služby*. 1927, 9, 1.

⁷⁰¹ Toto štěpení probíhalo od počátku dvacátých let, kdy Družina se snažila dokázat, že jenom ona má největší zásluhu na zlepšení podmínek pro válečné poškozence.

Za československé poškozenec zde byli zástupci několika spolků. Byla zde samozřejmě Družina válečných poškozenec pod vedením ústředního tajemníka Františka Neumistera. Byl zde přítomen i Svaz invalidů legionářů, který byl zastoupen svým předsedou Eduardem Culkem. Byl přítomen i německý svaz. Jednání se také zúčastnila zástupkyně Svazu vdov po padlých záložních důstojnících. Na této schůzi byli přítomni i zástupci státu, a to z Ministerstva sociální péče. Vedení družiny rozeslalo pozvánky i jednotlivým poslancům. Na schůzi však přišli pouze zástupci levicových stran, zástupci sociální demokracie, národní socialisté a komunisté. Tito zástupci politických stran vesměs podpořili požadavky válečných poškozenec. Na sjezd byli také pozváni ministři financí a sociální péče Šrámek a Engliš, oba jmenovaní ministři československé vlády se však na tento sjezd nedostavili.

Delegáti schůze, která se konala na Smíchově, zde zdůraznili, že je to první schůze válečných poškozenec, kdy se zde sešly společně obě národnosti, které v tomto státě žijí. Přáním bylo, aby tato národnostní spolupráce byla ku prospěchu všem válečným poškozenecům a aby nestáli proti sobě.

Samotný program schůze byl podobný jako u těch, které je předcházely. Znovu se objevuje požadavek na novelizaci zákona o válečných poškozenecích. Brání se proti odebrání drahotných přídavek, byly opět kritizovány sociálně-lékařské prohlídky, které byly nespravedlivé. Zástupce německých válečných poškozenec si pochvaloval, že došlo ke společnému postupu v protestech proti vládní politice. Upozorňuje na obtížnou sociální situaci těžkých invalidů, u kterých důchod nepokrývá ani životní náklady. Řečníci vytykají vládě, že sice uvádí, že hospodářské poměry nedovolují zvyšovat důchody, ale: *„Hospodářské poměry nemluví o zhoršení, nýbrž naopak se situace zlepšuje“*. V Národním domě také promluvil zástupce legionářů, který ve svém projevu připomněl, že: *„Legionáři - invalidé prolévali krev za republiku, mají ji rádi a žádají zlepšení poměrů těžkých invalidů, ne však na úkor ostatních obětí války“*. Nebyl opomenut požadavek na povinné zaměstnání invalidů ve státních podnicích, který platil ve většině evropských států, a tím byla vyřešena nezaměstnanost válečných invalidů.

Na sjezdu také promluví zástupci jednotlivých politických stran. Senátor za sociální demokracie Novák ve svém vystoupení zdůraznil, že dokud byla sociální demokracie ve vládě, stavěla se za požadavky válečných poškozenec. Nyní, kdy je sociální demokracie v opozici, nemá možnost tyto požadavky hájit. Poslanec za KSČ Štětka prohlásil, že se

státními penězi zbytečně plýtvá na sanace bank a potom není na důchody válečných poškozců.⁷⁰²

Mimo jiné na sjezdu také zaznívaly hlasy, které konstatovaly, že sice: „*Někteří ministři ve vládě, hlavně pan ministr financí Engliš, se chtějí chlubit svou šikovností a krajní láskou k vlasti a jásají radostí, že státní rozpočet na rok 1927 bude vyrovnán. Ale za jakou cenu má být dosaženo těchto výsledků? Revisí invalidního zákona. Tedy pro samolibost a ješitnost, aby byl rozpočet aktivní, uvrhnou se statisíce rodin sociálně nejslabších ve státě do bídy, hladu a zoufalství. Za takovou cenu nemohl každý upřímný Čech mít radost z aktivního rozpočtu*“.⁷⁰³

Shromáždění nezapomnělo i na ostatní válečné poškozence. Byly kritizovány sociálně lékařské prohlídky u vdov, předků a sirotků, které se konaly pouze v naší republice. Požadují, aby jako váleční invalidé měli zadarmo léčení u lékařů a dostupnost léků v lékárnách. Na shromáždění byl také vysloven požadavek, aby byla udělována finanční podpora dětem válečných poškozců při studiu.⁷⁰⁴

Toto shromáždění invalidů přijalo rezoluci a byl schválen dopis adresovaný Antonínu Švehlovi, který vykonával v té době funkci předsedy vlády. V obou těchto dokumentech jsou opět shrnuty všechny výtky vůči sociální politice a hlavní myšlenky, které zazněly na shromáždění na Smíchově.⁷⁰⁵

Na této schůzi chyběli zástupci válečných poškozců z řad křesťanských-socialistů a lidovců. Tyto spolky měly k vládě jiný přístup, zejména k osobě ministra sociální péče Jana Šrámka. Ve svém spolkovém časopise se pozastavují nad tím, že Družina válečných poškozců kritizuje činnost vlády panské koalice a především ministrů Šrámka a Engliše, ale zapomínají, že když byli ve vládě socialistické strany, byla tato péče též nedostačující. Tehdy tolik nekritizovaly, ba naopak hledaly příměří mezi Družinou a vládou. Bylo to způsobeno tím, že ústřední tajemník Družiny František Neumister, byl zároveň i poslancem za sociální demokracii.⁷⁰⁶

Svoji neúčast na schůzi v září roku 1927 Svaz československých poškozců vysvětloval tím, že nikdy žádnou podobnou manifestaci nepořádal ani v době, když byli

---

⁷⁰²Nová republika. 1926, 8, 43.

⁷⁰³Nová republika. 1926, 8, 41.

⁷⁰⁴NA, MSP 512, Opis č. 212118, přes Ministerstvo vnitra 1927.

⁷⁰⁵NA, MSP 512, Dopis předsedovi vlády A. Švehlovi - Resoluce přijatá na protestní schůzi v prosinci 1927.

⁷⁰⁶Lidumil. 1928, 8, 8-9.

ministry sociální péče členové sociální demokracie, a proto nemá důvod měnit chování, když je nyní ve vládě lidovec.⁷⁰⁷

I váleční invalidé sdružení ve spolcích křesťanských socialistů si stěžovali na malé důchody, na nutnost přijmout zákon o povinném zaměstnávání invalidů a jiné obvyklé požadavky. Tento spolek však nesouhlasil se socialistickým tiskem: *„Že se ta nedostatečná péče projevuje teprve nyní za vlády občanské koalice. Za tohoto složení vlády nebylo válečným poškozcům dostatečně pomoheno. V době po předpřevratové do roku 1926, mohla se otázka válečných poškozců rozřešit, v té době byli socialisté u vesla a Ministerstvo sociální péče bylo jejich doménou. Dnešní odsouzení péče o válečné poškozence dávají sobě velmi špatné vysvědčení“*.⁷⁰⁸

Kromě těchto spolků, které byly napojeny na politické strany, existovaly spolky, které se snažily o činnost, která by byla nezávislá na politických stranách. Jednu z podobných organizací představovala Družina oslepených vojínů. Jedna z jejich schůzí se konala v Praze Nuslích v kině Světovid. Této schůze se zúčastnili zástupci slepců z celé republiky, a to jak z Českých zemí, Moravy, Slovenska, tak i z Podkarpatské Rusi. Na schůzi bylo řečeno, že: *„Ani dnes, po šesti letech naší samostatnosti, za kterou oni sami museli položit ty největší oběti, není jejich existence vyřešená a přizpůsobená minimálním potřebám i dnešním poměrům drahotným“*.

Slepcům na vládě vadilo, že se státní reprezentace nesnaží vytvářet vhodné sociální a hospodářské podmínky pro to, aby se zlepšil život válečných slepců, právě naopak dochází stále k jejímu zhoršování. Jako za příklad byl uváděn výnos Ministerstva sociální péče z ledna roku 1925. Zmiňovaný výnos měl podle Družiny oslepených vojínů zásadně změnit pravidla: kdo může podávat žádosti o půjčky, mimořádné dotace a jiné mimořádné příspěvky.

Základní rozdíl spočíval v tom, že před úpravou mohl slepec požádat Družinu oslepených vojínů, aby za něj vyřídila všechny důležité náležitosti u zemského úřadu pro válečné poškozence. Po vydání tohoto výnosu musel si slepec sám osobně obstarat všechny záležitosti. Družina uváděla, že často slepec neměl nikoho, kdo by mu pomohl vyplnit náležité dokumenty. Zvláště na území Slovenska a Podkarpatské Rusi tito invalidé často žili

---

⁷⁰⁷ *Lidumil*. 1927, 7, 3.

⁷⁰⁸ *Lidumil*. 1928, 8, 7.

v negramotném prostředí a nemohli se na někoho obrátit o pomoc při psaní žádosti na úřad pro válečné poškozenec.⁷⁰⁹

Na schůzi se znovu srovnávaly výše důchodů v jednotlivých zemích a opět bylo zdůrazňováno, že důchody v Československu jsou nejnižší, a to i pro slepce, kteří byli nejvíce válkou postiženi. Schůze schválila petici, v níž byly popsány nedostatky, a petice byla zaslána na Ministerstvo sociální péče.⁷¹⁰

Na tuto schůzi a na petici, která zde byla schválena, reagovalo jak Ministerstvo sociální péče, tak i jednotlivé zemské úřady pro válečné poškozenec. Ministerstvo sice souhlasí, že důchody jsou v Československu nejnižší v porovnání s ostatními zeměmi. Předností tuzemské péče o válečné slepce je ale to, že tito postižení jsou hmotně zabezpečeni tím, že vlastní trafiky nebo jim byla přidělena skladiště tabákových výrobků. V roce 1925 byla vypracována nová vyhláška, která přidělovala do trafik s vysokým výdělkem společníka.⁷¹¹

Ministerstvo sociální péče však poznamenává, že slepci se dostávají do svízelných sociálních situací často vlastní vinou. Bylo obvyklé, že se slepotou souvisely psychické potíže, které znemožňovaly vykonávat, jak původní tak nově naučené zaměstnání. Jak velký počet slepců má jednotlivé živnosti, o tom vypracovaly zprávy zemské úřady.

Zemský úřad pro válečné poškozenec v Čechách ve své zprávě uvedl, že ve své evidenci v roce 1925 má 337 slepců, z nichž mělo 212 státem zajištěnou živnost. Nejvíce přidělených živností tvořily trafiky, v té době jich bylo rozdáno 117. V ostatních živnostech nenašli slepci již takové uplatnění. Další možností, jak válečné slepce pracovní zařadit byl pronájem dalších provozoven, jako byly například sklady tabáku - 28, biografů - 4, trafiky s pozemky, eventuálně živností - 12 a vlastní nemovitosti mělo 9 slepců. Příjem slepců, kteří provozovali tyto živnosti, se pohyboval mezi 14 000 Kč až 25 000 Kč ročně. Často se však stávalo, že hmotně zabezpečený slepec se vzdal své provozovny a stal se závislým na pobírání invalidního důchodu. Slepce, kteří se v prvních poválečných letech účastnili výcviku, se jen málo uplatňovali se svými výrobky na trhu.⁷¹² Podobná situace byla i v ostatních částech státu, i tam se spolky válečných invalidů scházely, vydávaly petice

---

⁷⁰⁹NA, MSP 512 - Zpráva o konání schůze Družiny oslepených vojínů 16. 5. 1925.

⁷¹⁰NA, MSP 512- Petice ze schůze Družiny oslepených vojínů 16. 5. 1925.

⁷¹¹Toto opatření vyvolalo, jak kladné tak i záporné reakce mezi invalidy. O nich a především o smyslu této vyhlášky bude zmíněno podkapitole o trafikách.

⁷¹²NA MSP 512 - Odpověď ministerstva sociální péče na petice ze schůze Družiny oslepených vojínů 16. 5. 1925 ze dne 30. 5. 1925.

a jiná prohlášení, které měly upozornit na špatnou situaci zvláště ve východní části našeho státu.⁷¹³

V březnu roku 1927 se sešli váleční poškozcenci ze Slovenska v Banské Štiavnici. Na sjezdu byl obvyklý program, kde invalidé, vdovy a ostatní rodinní příslušníci si stěžují na velmi špatné životní podmínky, které byly na Slovensku. Na setkání válečných invalidů byly vyjmenované případy, kdy vláda zbytečně utrácí. Bylo zejména vytýkáno, že stát zbytečně zbrojí a podporuje ruské emigranty.⁷¹⁴ Na setkání pronesl projev i zástupce komunistické strany Chlumecký, který pozdravil shromáždění jménem svým i KSČ. Ve svém projevu podporoval kritiku, které zaznívala z úst válečných poškozcenců. Podle něho kapitalisté na válce zbohatli, zatímco dělnická třída musí snášet všechny útrapy. Kromě zástupců KSČ promluvili ještě zástupci sociálních demokratů a Hlinkovy strany. Zástupce sociálních demokratů Mikula volal po zavedení zvláštní daně z automobilů a šampaňského. Zástupce Hlinkovy strany ve svém projevu uvedl, že jeho strana bude usilovat o zlepšení podmínek pro slovenské válečné poškozence.⁷¹⁵

Spolky však i v této době kritizovaly současnou sociální situaci válečných poškozcenců. Rok 1928 byl posledním rokem, kdy se světová ekonomika měla vzestupnou tendenci. Československá republika slavila deset let od vzniku republiky a zároveň uplynulo deset let, kdy byl přijat první zákon o válečných poškozcencích a o zřízení zemských úřadů. Tyto dvě skutečnosti jsou důvodem k malému ohlédnutí, co v tuto dobu bylo vykonáno pro válečné poškozence.⁷¹⁶

Podobně, jak vycházely novinové články a různé publikace, kde byly ukazovány úspěchy prvních deset let od vzniku republiky a zároveň vyšla práce mapující péči o válečné poškozence. Autorem této práce byl ředitel Úřadu pro válečné poškozence v Praze Ondřej Kypr. Tato práce se snažila zmapovat celých deset let od vzniku republiky do roku 1928. Celé dílo bylo rozděleno do několika kapitol. V první části se vzpomíná na léta válečná na

⁷¹³ Celková vývojová linie průmyslu na Slovensku se od celostátních poměrů podstatně nelišila. Rozdíl byl především v intenzitě celkového vzestupu průmyslové výroby Slovenska v letech 1924-1929. Pokrizové oživení přišlo na Slovensko později, jednak nebylo v roce 1924 tak silné jako v českých zemích. Finanční účinky krize ještě značná část podniků na Slovensku cítila. Hlavním činitelem byl růst vývozu. PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

⁷¹⁴ Oficiální výdaje na ruskou akci byly v Československu nejvyšší ze všech evropských států, v letech 1921 - 1925 dosáhla částka 283 000 000 Kč a do roku 1931 přesáhla 500 000 000 Kč.

RŮŽIČKA, Pavel; KÁŘ, Karel. *Ruská bílá emigrace v prvorepublikovém Československu*. Praha, 2001. Diplomová práce. FF UK – Ústav českých dějin.

⁷¹⁵ NA MSP 512 - Zpráva o manifestačním sjezdu Družiny válečných poškozcenců v Banské Štiavnici 27. 3. 1927.

⁷¹⁶ NA MSP 520 - Důvodová zpráva k finančnímu zákonu pro rok 1931 - Péče o válečné poškozence.

svoji aktivní činnost při založení Družiny českých invalidů v zemích koruny Svatováclavské, která sdružovala navrácené zraněné vojáky. Další část práce popisuje úspěchy léčby, kdy seznamuje čtenáře s jednotlivými druhy válečných postižení a vypracovává způsob jejich léčby. Třetí část chce ukázat běžný život v léčebných ústavech a výrobních družstvech pro ve válce zraněné muže. Tato publikace se snažila vychválit státní péči v Československu.⁷¹⁷

Jako důkaz, jak se československý stát postaral o válečné poškozence, byla sestavena tabulka státních výdajů, které byly určeny na péči o invalidy mezi léty 1920-1927.

Celkem stát na tuto péči vynaložil 4,206 miliardy Kč. Z tabulky lze vyčíst několik základních údajů o péči o válečné poškozence a i to, jak se měnily náklady státu na válečné poškozence ve sledovaném období. Z tohoto přehledu vyplývá, že nejmenší částka vynaložená ze státního rozpočtu byla v roce 1919, kdy na veškerou péči byla dána částka kolem 76 miliónů Kč. Tato částka se postupem let zvyšovala a vrcholu dosáhla v roce 1923, v tomto roce vláda vynaložila přes 668 miliónů Kč. Od té doby se náklady začaly opět snižovat, důvodem bylo to, že se snižoval i počet válečných poškozenců. Toto snižování nákladů bylo postupné, což znamenalo, že v roce 1927, kdy tento přehled končí, bylo státem vynaloženo 503 miliónů Kč.

V tabulce jsou také uspořádány náklady podle jednotlivých zemí, je zde vidět, že nejvíce peněz šlo do českých zemí a nejméně na Podkarpatskou Rus. Nelze si také nepovšimnout jedné zajímavosti, že v roce 1920 šlo více peněz do země Moravskoslezské než do Čech. Tabulka byla také uspořádána podle toho, jak a na jaké účely byly tyto peníze vydávány. Nejvyšší částka byla vynaložená na důchody. Léčení invalidů představovalo také značnou částku, za prvních deset let bylo na tyto účely vynaloženo kolem 210 miliónů Kč. Další část financí byla tvořena půjčkami a dary.

Kdyby se porovnal výdaje, které se vynaložily na péči o válečné invalidy, a výdaje, které sloužily k potřebám pozůstalých po padlých vojínech v první světové válce, tak vyšla následující čísla. Na péči o válečné invalidy bylo vynaloženo přes 1,6 miliard Kč, zatímco u nákladů na péči o pozůstalé se vynaložená částka pohybovala kolem 2,6 miliardy Kč. Tento rozdíl v nákladech byl způsoben především tím, že vdov, sirotek a předků po padlých vojínech bylo více, než bylo válečných invalidů. Počet důchodců se neustále měnil.

---

⁷¹⁷KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

Jak se měnil počet válečných poškozců během mezi lety 1923-1928 ukazuje následující tabulka.

Počty československých válečných poškozců v letech 1923 - 1928

Počty/Rok	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Invalidů	155 588	132 545	126 317	116 417	112 210	107 168
Vdov	121 215	104 128	100 133	95 468	91 353	89 779
Sírotků	238 106	229 327	214 914	205 509	188 981	162 897
Předků	73 371	76 902	78 916	75 188	72 105	67 155
Celkem	588 280	542 708	520 280	492 582	464 649	426 999

Z tabulky je zřejmé, že postupem let celkový počet invalidních důchodů ubývá. Tento úbytek je zapříčiněn několika faktory. Invalidní váleční důchodci ubývali především, tím, že si našli nějaké zaměstnání, a tak přišli o nárok na důchod, další úbytek invalidů byl způsoben též jejich úmrtími.⁷¹⁸

Pokles počtu vdov, které pobíraly vdovský důchod, byl způsoben tím, že se znovu provdaly, a tím ztratily nárok na finanční příspěvek od státu. Důchodů pro sírotky ubývalo, protože, jak dovršovali dospělosti nebo dokončovali školu, sírotci si našli zaměstnání.

Od počátku působnosti zákonů od roku 1918 do prosince 1929 bylo vypláceno přes 5 miliard korun. Z tohoto čísla připadá největší část peněz na vyplácení důchodů pro všechny válečné poškozence, za sledované první desetiletí 4,678 miliardy Kč z čehož připadalo na České země 2,414 miliardy Kč, na Zemi moravsko-slezskou 1,017 miliardy Kč, na Slovensku bylo vydáno na tyto účely 1,017 Kč a zbytek šel na Podkarpatskou Rus.

Z uvedených čísel šlo pouze 3 % celkové částky na úřednické záležitosti, jsou to například sociálně-lékařské prohlídky a jiné administrativní úkony. Tím chtěl ředitel dokázat, jak výborně se stát stará o československé válečné poškozence.

V průběhu roku 1929 se začalo zpomalovat tempo hospodářského růstu a začaly se vyčerpávat odbytové možnosti, a to nejen v zahraničí, ale i na vnitřním trhu. Nejvíce začátek krize se projevil v zemědělství, kdy již v roce 1928 začaly ceny agrárních produktů klesat na rozdíl od průmyslu. Tímto trendem začal počátek velké hospodářské krize, která nastala po černém pátku v roce 1929.⁷¹⁹

⁷¹⁸KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.

⁷¹⁹KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

9.4 Léta 1930 - 1933

Na přelomu dvacátých a třicátých let zasáhla naší republiku a okolní země velká hospodářská krize, která změnila celou politickou scénu Evropy. U nás měla krize nástup později, ale o to i později skončila a měla hlubší následky.

V průběhu roku 1930 postihla krize všechna odvětví československého hospodářství poklesem vývozu, tím i výroby, což způsobilo pokles koupěschopností širokých vrstev obyvatelstva. Základní tendence krizového období z roku 1930 pokračovaly i v prvních měsících roku 1931. Od konce března do května se však hospodářský pokles zpomalil a objevily se příznaky oživení. Tento trend však rostoucí trend nevydržel a pádu Tento vývoj měl odraz i politické sféře.

Světová hospodářská krize vypukla černým pátkem 29. října 1929. u nás však nevzbudil velké emoce. V týdnu, kdy proběhl černý pátek na burze New Yorku, se konaly v naší zemi předčasné volby. Tyto volby byly vyvolány z důvodu, aby v době hospodářské konjunktury získaly vládní strany co nejvíce hlasů. Celkovým vítězem voleb se stala opět agrární strana vedená již Františkem Udržalem, který se, po odstoupení Antonína Švehly ze zdravotních důvodů, stal premiérem.

Tento triumf agrární straně zajistilo především Slovensko, v českých zemích vyhrála obrozená sociální demokracie. Z voleb vyšla výrazně poražena strana lidová. Ve výsledném součtu strany původní vládní koalice ztratily majoritu v parlamentu, proto bylo nutné hledat nové vládní uspořádání. Sestavením vlády byl pověřen znovu František Udržal, čelný představitel strany agrární. Někteří jeho spolustraníci uvažovali i o vytvoření menšinové vlády, založené na podpoře malých autonomistických stran. Proti této vládě byli lidovci, kteří se vyrovnávali s krizí uvnitř svých odborů, kterým se nelíbilo Šrámkovo působení na pozici ministra sociální péče.

Československá sociální demokracie, která se cítila jako vítěz voleb, chtěla mít možnost ovlivňovat dění v republice, navíc si přičítala k dobru, že deklasovala komunisty. Sociální demokracie byla však ochotna vstoupit do vlády jen v tom případě, že bude přizvána i německá sociální demokracie, s níž úspěšně předcházející období spolupracovala. To stalo, a vznikla nová vláda, ve které byly zastoupené všechny strany, které byly pročeskoslovenské a neměly ke státoprávnímu uspořádání republiky podstatné výhrady. Největší zastoupení zde

měla agrární strana, následovala československá sociální demokracie, pak národní socialisté, lidovci a národní demokracie. Jako nestraník obsadil Ministerstvo financí Karel Engliš.⁷²⁰

Ministrem sociální péče ve vládě se stal předseda německé sociální demokracie Ludwik Czech.⁷²¹ Byl to jediný zástupce německé sociální demokracie v této vládě. Jeho pozice na ministerstvu se stala v průběhu hospodářské krize čím dále více problémovější, protože hospodářské krize, která zasáhla nejvíce pohraniční oblasti, kde žili převážně Němci, zde způsobila velké sociální otřesy.

Jaké změny v péči o válečné poškozence nastanou s příchodem nové vlády, rozebírá článek v časopise „Sociální služby“ a autorem tohoto článku je Ondřej Kypr. Nejprve podotýká, aby byla možná určitá změna politiky vůči válečným poškozeným, musely by se shodnout strany nové vládní koalice. Tyto změny by se musely dotknout především výše invalidních důchodů, a to jak invalidů, tak i vdov, sirotků a předků. Jestliže se zmíněné úpravy neučiní, nebudou významněji klesat výdaje na válečné poškozence, přestože se jejich počet neustále snižuje.⁷²²

Politické dění kolem voleb se muselo odrazit i ve spolkovém životě válečných poškozených. Na přelomu dvacátých a třicátých došlo určité politizaci spolků pro válečné poškozence, která dále negativně ovlivnila už tak dost velkou vzájemnou antipatii. Byla vyvolaná především volbami a situací v jednotlivých spolcích.

Jednak za sociální demokracii ve volbách do poslanecké sněmovny 1929 opět kandidoval a byl zvolen ústřední tajemník Družiny válečných poškozených František Neumister, a tím se tento spolek více spojil se socialisty. Toto zvolení vyvolalo u ostatních spolků rozpačité reakce. Některé spolky to uvítaly, jako například Bund der Kriegsverletzten, Witwen und Waisen nebo Svaz invalidů čs. legií, které navázaly užší spolupráci. Tyto spolky ve zvolení Neumistra do poslanecké sněmovny viděly možnost ovlivnit zákonodárný proces ve prospěch válečných poškozených.

Místo na kandidátce sociální demokracie vyvolalo nevoli u Svazu československých válečných poškozených křesťansko-sociálních. Tento svaz neustále připomínal, že představitelé Družiny válečných poškozených, která sdružuje nejvíce obětí války, o sobě prohlašovali, že jsou politicky nezávislí. Tyto volby, kdy za sociální demokracii byl zvolen její představitel, však znamenají konec této neutrality. V praxi to podle jmenovaného svazu

⁷²⁰KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

⁷²¹Byl první německý sociální demokrat, který se stal členem vlády československé republiky.

⁷²²*Sociální služby*. 1930, 12, 2.

znamená, že Družina válečných poškozců přebírá největší odpovědnost za tuto sociální skupinu. Svaz proto žádá, aby sociální demokracie ve vládě a parlamentu prosadila novelu zákona o válečných poškozcích.⁷²³

V červnu roku 1930 se konal další sjezd Družiny válečných poškozců, která hodnotila svoji činnost od roku 1927. Tohoto sjezdu se účastnilo na 700 delegátů. Spokojenost byla především s tím, že byla vytvořena nová vláda složená i ze socialistických stran. Největší radost měli zástupci Družiny, že z postu ministra sociální péče odešel Jan Šrámek.

Velmi kladně byla hodnocena připravovaná novelizace požitkového zákona, který se právě projednával v parlamentu. Na sjezdu bylo řešeno, že tento návrh na novelu sice nevyřeší všechny problémy invalidů, a zůstane velké množství věci k řešení. Rozsáhlejší novelizace však v době, kdy začínalo hospodářství stagnovat, nebylo možné přijmout. Bylo přijaté politování, že v době hospodářské konjunktury ve druhé polovině dvacátých let, se neupravila lépe otázka válečných poškozců.⁷²⁴

Byla znovu přijatá rezoluce, která obsahovala obvyklé požadavky, jako byl návrh zákona o povinném zaměstnání válečných poškozců, aby šla větší částka ze státního rozpočtu na péči o válečné poškozence, žádali také, aby také byly státem hrazeny všechny návštěvy u lékařů. Nově se objevuje požadavek na prodloužení termínu, do kterého se mohli invalidé hlásit o zvýšení invalidity, a tím zvýšit i svůj invalidní důchod.⁷²⁵

Na průběh sjezdu Družiny válečných poškozců reagovaly ostatní spolky. Svaz křesťansko-sociální válečných poškozců se pozastavoval nad tím, že sjezd Družiny kritizuje vládu panské koalice, ale nekritizuje dobu, kdy Ministerstvo sociální péče v první polovině dvacátých let obsazovali pouze členové za sociální demokracii. Zároveň se svaz podivuje nad tím, se na zmiňovaném sjezdu promluvili slovenští zástupci, kteří se hlásili ke komunistické straně.

Družina válečných poškozců začala spolupracovat s některými ostatními spolky, a to samozřejmě především s těmi, které měly blízko k sociální demokracii. Byly to především tyto organizace: Bundu der Kriegsverletzten, Witwen und Waisen. Svaz invalidů čs. legií, Organizace čs. válečných invalidů důstojníků, Svaz invalidů státních zaměstnanců, Spolek vdov po padlých a Spolek ve válce zemřelých záložních důstojníků.

---

⁷²³*Lidumil*. 1930, 9, 3.

⁷²⁴*Nový život*. 1930, 14, 25.

⁷²⁵NA MSP 523- Družina válečných poškozců - schůze 15. 6. 1930.

Představitelé zmíněných spolků vytvořili v roce 1929 „*Říšský svaz organizací československých válečných poškozců se sídlem v Praze*“, který měl hájit zájmy všech členů sdružených spolků. Tyto jmenované spolky vyzdvihovaly zásluhy Družiny válečných poškozců a jmenovitě jeho tajemníka Františka Neumistra. Ve věstníku Svazu invalidů československých legií vyšel článek, který mimo jiné praví: „*Poslanec Neumeister byl po dlouhá léta nejbojovnějším a nejhouževnatějším bojovníkem o práva válečných poškozců. Sama jeho funkce ústředního tajemníka největší organizace válečných poškozců tuto jeho činnost nejen vynucovala, ale i posvěcovala. On také byl zvolen sociálním referentem při projednávání zákona ze dne 17. 9. t. r., kterým byla změněna a doplněna některá ustanovení zákona ze dne 20. února 1922, č. 39 Sb. z. a n., a v plenu Národního Shromáždění zájmy vál. Poškozců skvěle hájil a co v dané chvíli bylo možno, ku prospěchu svých svěřenců také obhájil*“.⁷²⁶

Změna nastala i ve Svazu křesťansko-sociálních válečných poškozců. Na konci dvacátých let dochází rozdělení ve Svazu československých válečných poškozcům křesťansko-sociální, a to na dvě samostatné organizace. Rozdělení tohoto spolku se uskutečnilo podobně jako u odborového svazu a souviselo s vnitřním pnutím uvnitř strany lidové, které bylo odezvou na činnost Šrámka jako mistra sociální péče ve vládě panské koalice. K pochopení, proč došlo k rozdělení Svazu československých křesťansko-sociálních válečných poškozců, je nejdříve nutné zmínit se o procesu dělení v křesťansko-sociálních odborech, které úzce spolu souviselo.

Odborové hnutí bylo řízeno brněnskou ústřední Říšskou československou všeobecnou komisí křesťansko-sociální, jejímž předsedou byl Jan Šrámek a generálním tajemníkem Antonín Čuřík. V křesťanské ústředně bylo v roce 1927 soustředěno 19 odborových svazů, které měly na Moravě 50 000 členů. V Čechách měl svaz 7 odborových svazů a 160 000 členů. Nejpočetnější byli textilní dělníci, zvláště dělnice. J. Šrámek a jiní vedoucí činitelé ČSL však číselným údajům své odborové ústředny příliš nevěřili a pokládali je za nadnesené.

Pod Čuříkovým vedením se celostátní odborová ústředna lidové strany – Říšská československá všeodborová komise křesťansko-sociální stala významnou politickou silou. Čuřík a jeho spolupracovníci v odborové ústředně, jako tajemník Čeněk Landa (1888-1963), ústřední tajemník a předseda Svazu válečných poškozců křesťansko-sociálních Josef

---

⁷²⁶ *Věstník Svazu invalidů čs. legií*. 1931, 4, 4.

Švábenský (1890-1961), bratři František a Leopold Sankové a další, byli v časté opozici vůči vedení strany. K vyvrcholení rozporů došlo za vlády občanské koalice, kdy odboroví sekretáři kritizovali pravicový směr politiky lidové strany a A. Čuřík vedl dvě odborové delegace k J. Šrámkovi – v roce 1926 protestovat proti podpoře vedení ČSL pro agrární cla a v roce 1929 s požadavkem zrušit gentský systém podpor v nezaměstnanosti. Odboroví sekretáři vydali také instrukce pro společný postup se socialistickými odbory v hospodářských bojích. Jistou podporu těmto Čuříkovým aktivitám vyslovovali i někteří katoličtí publicisté, např. A. Fuchs.

V Čechách zůstaly katolické odbory Čuříkovou secesí v podstatě nedotčeny, takže od té doby měla pražská ústředna vedena generálním tajemníkem Aloisem Petrem daleko významnější pozici v klerikálním odborovém hnutí podřízeném Čs. straně lidové, než předtím. Tento spor se projevil i uvnitř Svazu křesťanských válečných poškozců. Mezi vyloučenými představiteli byl také předseda Svazu Josef Švábenský. Vedení svazu se za něho postavilo a celé vystoupilo ze strany lidové. Dne 12. října 1929 se svaz prohlásil za samostatnou organizaci, nezávislou na straně lidové.

Důvody, proč došlo k rozdělení tohoto svazu, byly popsány v několika článcích, které postupně vycházely v časopise „Lidumil“. V listopadu vyšel v tomto časopisu úvodník s názvem „V rozhodné chvíli“, ve kterém se nejprve popisuje složitá situace válečných poškozců v lidové straně v době vládě panské koalice. Na jedné straně museli bránit před útoky ze strany Družiny válečných poškozců, která byla napojená na sociální demokracii. Na druhé straně však nesouhlasili s postupem vedení lidové strany a především jeho předsedy Jana Šrámka, který chystal ve své funkci zrušení nejnižší důchodů pro válečné poškozence. Na obranu válečných poškozců vystupoval především poslanec Čuřík, který byl ve volbách zvolen za stranu křesťanskou-sociální za poslance.⁷²⁷

V časopise Lidumil byl otištěn dopis samotného předsedy svazu Švábenského, v kterém vysvětluje svoje důvody, proč opustil svoji stranu, kde spolupracoval na vytváření křesťanských odborů. Tyto křesťansko-sociální odbory, které se rozšířily po skončení první světové války, se musely hájit před socialistické odbory. Po roce 1918 se také ve straně začali sdružovat váleční poškozenci a Švábenský se stal předsedou. Jak dále píše, musel hájit práva válečných poškozců vůči státu a zároveň se musel střetávat s Družinou válečných poškozců, která byla na pojená na stranu socialistickou. Pomoc finanční

---

⁷²⁷ *Lidumil*. 1929, 9, 11.

a personální byla i taková, že odbory svazu poskytly své místnosti, kde mohl úřadovat. To se stalo i autorovi tohoto článku.

Situace se změnila po volbách v roce 1925, kdy Jan Šrámek obsadil křeslo ministra sociální péče. Jeho oponenti ve straně, kteří často kritizovali jeho činnost jako ministra sociální péče, byli buď vylučováni, nebo stavěni na kandidátce na nevolitelné místo. Proto po odchodu křesťansko-sociálních odborů z lidové strany, odešli i křesťanští váleční poškozcenci.⁷²⁸

V květnu 1930 se konala 11. valná hromada Svazu československých křesťansko-sociálních válečných poškozců, která byla zároveň první od odchodu ze strany lidové. Bylo konstatováno, že předchozí valná hromada se konala v době, kdy se připravoval zákon o odebrání nejnižších důchodů, který připravoval lidovecký předseda Šrámek, proto delegáti přivítali, že svaz odešel z jeho strany. Tato valná hromada také přivítala, že se začal připravovat zákon, který má zvyšovat důchody u nejtěžších invalidů. Svaz také žádal, aby v době, kdy hospodářství začíná mít problémy, vláda více dbala na nezaměstnané válečné invalidy. Měla by více dávat půjčky na provoz trafik, a různých jiných provozoven. Na shromáždění také padl požadavek, aby byla prodloužena lhůta pro prohlídky na určení stupně poranění. Opět se objevil požadavek na povinné zaměstnání invalidů, spravedlivé rozdělování licencí na provoz trafik a biografů.⁷²⁹

Po odchodu tohoto svazu z lidové strany, se vytvořila nová organizace, která zůstala věrná straně lidové. Nový časopis lidoveckých válečných poškozců „Hlas válečných poškozců“ ve svých člancích ukazuje, že odchod Svazu křesťansko-sociálních válečných poškozců byl motivován více důvodem politickým, než potřebou zlepšit základní životní potřeby válečných poškozců. Jako důkaz ukazují výňatek práce „Pět let práce Svazu křesťansko-sociálních válečných poškozců“ z roku 1925, kde byla popisována jeho aktivita. Autoři této práce, kteří nyní odešli z lidové strany, velmi kladně hodnotili činnost svého předsedy vůči obětem z války a hájili činnost celé své strany. Jak dále bude popisováno, Svaz neustále vyjadřoval svůj kladný vztah své domovské straně a jejímu předsedovi Janu Šrámkovi.⁷³⁰

Nový svaz lidových válečných poškozců musel nejprve zaujmout určité stanovisko k působení Šrámka ve funkci ministra sociální péče. Vidí v něm politika, který se postavil

---

⁷²⁸*Lidumil.* 1929, 9, 12.

⁷²⁹*Lidumil.* 1930, 9, 5.

⁷³⁰*Hlas válečného poškozence.* 1931, 2, 8.

Englišovi a jeho požadavku na zrušení důchodů pro nejlehčí invalidy. Na výtky od ostatních spolků, že nepřipravil žádnou novelu zákona o válečných poškozených, odpovídá, že byla už sepsána, ale nebyla projednána, protože byly vypsány předčasné volby.⁷³¹

Rozpory u lidoveckých válečných poškozených nemohly nezůstat bez povšimnutí v Družině válečných poškozených. Její představitelé se podivovali nad tím, že Svaz křesťansko-sociální válečných poškozených má až nyní, po jeho odstoupení Šrámka, kritické výhrady k jeho činnosti jako ministra sociální péče. Ukazují, že Švábenský ještě červnu 1929 vychvaloval jeho kroky ve funkci, když psal, jak se zlepšila péče o válečné poškozené v době vlády Panské koalice. O několik měsíců později, v říjnu stejného roku, odchází s celým svazem.⁷³²

Lidovecký svaz však měl vážné spory i s Družinou válečných poškozených. V časopise lidoveckých poškozených „Hlas válečného poškozeného“ vyšel článek, který chce znovu dokázat, že Družina válečných poškozených je napojena na sociální demokracie. Ukazuje to na v mnoha jejich člancích, ve kterých kritizují Šrámka za jeho náboženské cítění. Poukazuje i na fakt, že to byla právě Družina, která se nechala zpolitizovat od sociální demokracie, když za ní byl zvolen František Neumister, její ústřední tajemník.⁷³³ Svaz lidových válečných poškozených však nevidí nic špatného na tom, že spolky se hlásí některé politické straně, která různými politickými prostředky hájí zájmy určité sociální skupiny. Proto svaz rád přiznává, že hájí především zájmy válečných poškozených ze strany lidové.⁷³⁴

Velký spor mezi třemi jmenovanými spolky vzplanul kolem financí, které šly na péči o válečné poškozené za vlády Panské koalice. Jak bylo mnohokrát uvedeno, finanční částka se neustále zmenšovala. Hlavním důvodem, proč se tyto finanční prostředky neustále zmenšovaly, bylo to, že klesal počet obětí války odkázaných na důchody. Družina válečných poškozených však za tímto poklesem viděla snahu bývalé vlády ožebračit tuto skupinu obyvatel tím, že nebyl novelizován zákon o válečných poškozených, a tím nedošlo ke zvýšení invalidních důchodů. Za hlavního viníka byl prohlášen předseda lidovců Šrámek, který ať neustále sliboval zlepšení, nepodal žádný návrh na zlepšení zákona o válečných

---

⁷³¹*Hlas válečného poškozeného*. 1930, 1, 4.

⁷³²*Nový život*. 1930, 14, 6.

⁷³³*Hlas válečného poškozeného*. 1930, 1, 10.

⁷³⁴*Hlas válečného poškozeného*. 1931, 2, 5.

poškozených. Opět byl připomínán Šrámkův pokus o zrušení důchodů pro invalidy, kteří měli lehčí poranění.⁷³⁵

Vláda musela od svého nástupu čelit hospodářské krizi. V první polovině roku 1929 ještě vrcholila konjunktura v československé ekonomice. Četné podniky modernizovaly strojový park, rozšiřovaly výrobní kapacity a stavěly se nové továrny. Zakladatelský ruch byl v roce 1929 větší, než v roce předcházejícím.

Nejprve zasáhla krize zemědělství a v létě ustal i vzestup průmyslové výroby. Krach na newyorské burze koncem října nevyvolal v Československu v atmosféře volebního boje do parlamentu větší pozornost. Nacházíme o něm většinou krátké zmínky v burzovních zprávách. Když staronový ministr financí Karel Engliš přednášel návrh na rozpočet roku 1930, je jeho výklad přijat ještě bez emocí: „*S povděkem se přijímaly zmínky o staropensistech, o nutnosti zlepšení platů státních zaměstnanců, o pomoci samosprávě, agrární listy byly potěšeny, že Engliš uznává zemědělskou krizi (za rok 1929 se situace podstatně změnila pronikavým poklesem světových zemědělských cen), a tak jen několik nevrlych poznámek o tom šetření ve školství a zejména bylo dost zlé krve pro výrok, v němž se Engliš dotkl nákladných staveb některých menšinových škol*“.⁷³⁶

Brzy po volbách se však konec hospodářské konjunktury a nástup hospodářské krize staly předmětem novinových úvah nejen opozičních, ale i vládního tisku.

V koaličních jednáních při sestavování vlády se o tomto tématu mluvilo a vládní prohlášení nové vlády Františka Udržala obsahovalo již pasáž o vypuknutí hospodářské krize, přičemž za její základ považovalo zemědělství. Ve vládních kruzích však převládal názor, že jde o běžný krizový výkyv, který bude brzy překonán. Samotným krachem a bezprostředně následujícím stahováním amerického kapitálu bylo Československu přímo postiženo jen velmi málo. Při narůstání krize v posledních měsících roku 1929 se uplatňovali především vnitřní činitelé a obtíže při exportu.⁷³⁷

Odvětví těžkého průmyslu si však ještě udržovala konjunkturu a investiční činnost dosahovala maxima meziválečného období. Proto i přes výrazně krizové jevy počet zaměstnaných podle evidence nemocenských pojišťoven koncem roku stoupal a vývojová křivka dosáhla nejvyššího vrcholu roku 1930, a teprve pak prudce klesala.

---

⁷³⁵ *Nový život*. 1930, 14. 3.

⁷³⁶ KOLARÍK, Jaroslav. *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*. Praha : Fr. Borový, 1937.

⁷³⁷ LACINA, Vladislav. *Velká hospodářská krize*. Praha : Academia, 1984.

Ještě do sklonku listopadu s pokračováním hluboko do prosince 1930 publikoval Ferdinand Peroutka úvahu „*Něco se děje*“, v níž tvrdil, že sice pozorujeme, že světové hospodářství „přes něco klopýtlo“, avšak nemůžeme se shodnout, „je-li to velká, či malá příhoda“, anebo dokonce konec jedné cesty.⁷³⁸ Peroutka v tomto článku doslova konstatuje tuto: „*Nikdo nemůže polemisovati proti tomu, že světa vzmáhá se neklid. Polemisoval by proti faktu. Přišla opět oba, kdy „podvědomý tón úzkosti se ozývá s řeči vedoucích státníků“. V Americe už přestali říkat all right, ačkoliv toto americké all right pět nad světem jako hvězda první velikosti*“.⁷³⁹

Vláda musela na počátek krize reagovat a přišla již v roce 1930 s tzv. malým hospodářským plánem a podařilo se schválit některé normy, které ovlivňovaly trh práce. Byla to například reforma gentského systému a nový zákon o stavebním ruchu. O rok později přibyl zákon o exportních úvěrech. Nicméně přílišnou originalitu vláda nepředvedla a v prvních letech krize užívala opatrná tradiční opatření ve zvýšení agrárních cel, podpory vývozu nebo řízení zahraničního obchodu. Teprve od roku 1931 dochází k opatřením nového typu zvláště v zemědělské politice.

Jak už bylo naznačeno, v roce 1930 se začal připravovat nový zákon, který měl zlepšit sociální situaci válečných poškozců. Ještě před tímto vládním návrhem, byl podán poslanecký návrh. Vládní i opoziční návrhy přišly v době v počátku hospodářské krize, která ještě nedosáhla svého vrcholu.

Na jaře roku 1930 vypracovala skupina poslanců, vedená tajemníkem Družiny válečných poškozců Františkem Neumistrem, svůj návrh na zlepšení sociální situace válečných invalidů, který obsahoval několik bodů. Byly to body, které se neustále opakovaly už od vzniku republiky, jako například povinné zaměstnávání válečných poškozců a zvýšení invalidních důchodů. Objevovaly se však i nové požadavky, které vyplývaly z toho, že již uplynula delší doba od konce 1. světové války. Jednalo se především o paragraf 29, který stanovil pravidla pro opakování sociální-lékařských prohlídek při zhoršení zdravotního stavu. Vláda a především Ministerstvo sociální péče a Ministerstvo financí mělo ke všem těmto návrhům velké výhrady, především z důvodu nedostatku financí ve státním rozpočtu.

---

⁷³⁸ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁷³⁹ *Přítomnost*. 1930, 7, 47.

Jednak kvůli požadavku skupiny poslanců na povinné zaměstnávání válečných poškozců, a to jak ve státních institucích, tak v soukromých podnicích. Vláda tento návrh odmítla s odůvodněním, že nezaměstnanost postihuje stejnou měrou jak zdravé dělníky, tak i válečné poškozence, proto není nutné přijímat speciální zákon a válečné poškozence více zvýhodňovat. Dalším důvodem, proč vláda znovu vláda tento zákon odmítla, bylo to, že: „*Soukromí zaměstnavatelé by po přijetí tohoto zákona požadovali za závaznost zaměstnávat poškozence slevy nebo jiné výhody daňové, aniž bylo dosaženo patrného výsledku*“.⁷⁴⁰

Dále poslanci požadovali zvýšení všech důchodů, a to o dvakrát více, než jaké byly pobírány podle zákona z roku 1922. Návrh počítal s tím, že u invalidního důchodce, který pobíral důchod ve výši 1 800 Kč, by se důchod zvýšil na 2 400 Kč. Nejhuře postižení váleční invalidé, kteří pobírali 2 400 Kč ročně, měli mít podle návrhu důchod ve výši 4 800 Kč. Poslanecká iniciativa dále počítala se zvýšením přídatku na dítě z 10 % základního důchodu na 20 %. Tyto návrhy vláda odmítla a zdůvodnila tím, že na takové radikální zvýšení nemá státní rozpočet finanční prostředky.

Vláda proto začala připravovat svůj vlastní zákon, který měl změnit některá ustanovení. Základem návrhů bylo zvýšení důchodů těm nejtěžším válečným invalidům, kteří byli uznáni v rozsahu 55-100 % procent pracovní neschopnosti. Jak bylo uvedeno v důvodové zprávě, v Československu byly nejnižší důchody v celé Evropě, stát sice už jednou v roce 1922 zvýšil všem invalidům, ale toto zvýšení důchodů bylo nepatrné a nedostačující. Proto vláda navrhuje zvýšit tyto důchody o 100 %. U slepců a bezmocných invalidů se ještě přičítá 1 800 Kč ročně. Podle důvodové zprávy by se takto zvýšení důchodu týkalo 3 061 válečných invalidů a příspěvek za bezmocnost by jich dostávalo dalších 1 062, kteří byli odkázáni na pomoc druhé osoby.⁷⁴¹

Tento návrh Ministerstvo sociální péče rozeslalo k různým jiným státním institucím, které vyjadřovaly své připomínky. Jednotlivá ministerstva k tomuto návrhu vyjadřovala své připomínky, náměty a požadavky. Ministerstvo zemědělství podotklo, že je pro schválení zvýšení důchodů pro nejvíce postižené válečné invalidy, ale zároveň navrhovalo odebrat důchody v kategorii do 35 % pracovní neschopnosti.⁷⁴² Tento návrh ministerstva podpořil

---

⁷⁴⁰NA MSP 523 - Družina válečných poškozců – návrh poslanců na novelizaci zákona o válečných požitcích.

⁷⁴¹VHA Ministerstvo národní obrany - 1930 MNO PŘES. 71- Důvodová zpráva k návrhu novely požitkového zákona – 1930.

⁷⁴²Tato námitka vycházela ze zákonné předlohy, která byla vypracována v polovině dvacátých let – viz předcházející podkapitola.

i ministr financí Engliš se zdůvodněním, aby státní rozpočet po schválení tohoto zákona, nedoplácel více na válečné poškozence. Na tuto výtku odpověděl ústřední tajemník Družiny válečných poškozenců Neumistr v časopise „Nový život“, že narůst financí, které si tato novelizace vyžádá, bude pokryt pouze z rozpočtu kapitoly Ministerstva sociální péče.⁷⁴³

Další neshody mezi ministry se týkaly toho, jak pojmut pojem „*bezmocnost*“. Na tento nedostatek upozornilo Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, poněvadž v předcházejících novelách o válečných poškozencích nebyl tento pojem vysvětlen. Ministerstvo zdravotnictví se pokusilo tento pojem vysvětlit, proto popsalo bezmocnost těmito slovy: „*Jedním ze základních znaků bezmocnosti, kterou posuzuje lékař, jest její trvalost. Malé pomoci, kterých někteří zranění potřebují jako například při pomoci oblékání kabátu, bot a podobně, není to ještě bezmocnost, nýbrž jen stále potřeba míti někoho po ruce. Zatímco lidé na obě oči osleplí, amputovaní potřebují pomoci při chůzi, aby se mohli pohybovat, invalidé nemocní ochrnutí potřebují ošetření, důchodce, který si nemůže podati sám jídla, má zapotřebí obsluhy*“.⁷⁴⁴ Jako příklad byl vyzdvihován paragraf v zákoně o důchodovém pojištění soukromých pracovníků, kde podobný paragraf o bezmocnosti zněl takto: „*Důchod invalidní nebo starobní, vyměřený podle § 21, jest zvýšiti o jednu polovinu, je-li důchodce trvale tak bezmocný, že stále potřebuje pomoci, ošetření a obsluhy jiné osoby*“.

Projednávání tohoto zákona probíhalo na konci prvního pololetí roku 1930, kdy se už v západní Evropě a USA, nastala hospodářská krize.⁷⁴⁵ Podle důvodové zprávy, která doprovázela celý návrh zákona do parlamentu, zvýšení důchodů se týkalo 3 016 válečných invalidů. Dále návrh zákona počítá s tím, že 640 válečných slepců a 422 bezmocných invalidů může požádat o dvojnásobný důchod.⁷⁴⁶

Jak byl tento zákon projednáván ve sněmovně, popisoval v časopise „Nový život“, ústřední tajemník Družiny válečných poškozenců a poslanec za socialisty Neumister. Podivuje se nad tím že, poslanci, kteří nesouhlasili se zvýšením důchodů, argumentují tím, že zemědělství je v krizi a stát by se měl proti tomu chránit. Na tyto nářky se především ze strany agrární odpovídá, že sice v parlamentu tvrdí, že je zemědělství v útlumu, a musejí být

---

⁷⁴³Nový život. 1930, 14, 13.

⁷⁴⁴NA MŠ 3648 - Návrh zákona, kterým se mění a doplňuje některá ustavení zákona ze dne 20. února 1920 a požitkového zákona o válečných poškozencích ve znění zákona ze dne 25. 1. 1922.

⁷⁴⁵PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.

⁷⁴⁶*Sociální služby*. 1930, 12, 7.

přijaté zákony o clech: „*Ale ještě žádný velký sedlák ani velkostatkář hladem neumřel a valná část našich malých zemědělců, kteří na půdě na půdě pracují, může si o clech zdát*“. Znovu poukazuje na to, že zemědělci se mají lépe, než válečné poškození. Při této příležitosti je nejvíce kritizován ministr zemědělství Bradáč, který hájí zemědělce na úkor válečných poškozených.⁷⁴⁷

Zákon o zvýšení důchodů pro válečné poškození byl projednáván ve sněmovně v září roku 1930. V diskusi vystoupil za sociální demokracii František Neumister. V úvodu svého projevu připomněl, po osmi letech přichází vláda s návrhem na zlepšení sociálních podmínek nejtěžších invalidů, ale zároveň závěru diskusního příspěvku upozorňuje na neustále nedostatky péče o válečné poškození.⁷⁴⁸

Do diskuse přispěl za lidovou stranu poslanec Ladislav Daněk, který připomněl, že tato úprava požitkového zákona začala vznikat za ministra Šrámka. Ve svém projevu konstatoval, že v současné době je kvůli hospodářské krizi z práce propouštěno tisíce válečných invalidů, protože nemohou svými pracovními výkony konkurovat zdravým zaměstnancům. Ve svém projevu znovu připomíná všechny nedostatky péče o válečné invalidy.⁷⁴⁹ Tyto pozměňovací návrhy však nebyly přijaty. Zákon vstoupil v platnost v září roku 1930 v podobě, ve které ho vypracovalo Ministerstvo sociální péče. V platnosti zůstaly paragrafy, které vylučovaly některé invalidy z pobírání důchodů.⁷⁵⁰

Ze zákona, který byl přijat parlamentem v září roku 1930, vplynuly následující změny. První změna byla tato: „*Invalida, jehož výdělečná schopnost byla snížena alespoň o 85 %, má nárok na invalidní důchod ročních Kč 4 800. Ke každému důchodu příslušel 50%ní drahotní příplatek a 10%ní zvýšení na každé nezaopatřené dítě a na manželku*“.

Druhá změna poskytovala speciální příspěvek: „*Invalidům zcela osleplým přísluší nárok na zvláštní slepecký příplatek k invalidnímu důchodu ročních Kč 1 800. Ministerstvo sociální péče se zmocňuje, aby přiznalo v případech hodných zvláštního zřetele příplatek k důchodu invalidnímu až do výše ročních Kč 1 800 invalidům, kteří jsou tak bezmocní, že potřebují stále cizí pomoci*“.

Důchody pro invalidy s nižšími procenty invalidity zůstaly ve výši, v jaké je stanovila novela zákona z roku 1922 - od 20 do 40 % zůstal původní základní důchod ve výši

---

⁷⁴⁷Nový život. 1930, 14, 9.

⁷⁴⁸Nový život. 1930, 14, 40-41.

⁷⁴⁹Hlas válečného poškozeného. 1930, 1, 10.

⁷⁵⁰NA MŠ 3648 - Odpověď ministerstva zemědělství na návrh požitkového zákona o válečných poškozených.

1 800 Kč ročně, pro invalidy od 55 do 84 % činil základní důchod 2 400 Kč ročně. S těmito změnami však invalidé nebyli spokojeni. Družina oslepených vojáků vypracovala memorandum, kde sice přivítala zvýšení důchodů a přídatky, ale znovu bylo připomenuto, že československé jsou nejnižší v Evropě. V petici se zdůrazňovalo, že příplatky podle zákona jsou, ale málo je úřady poskytují.

O zákoně se vedla mezi spolky vášnivá diskuse, kdo nejvíce přispěl, aby byl zákon přijat. Svaz lidových válečných poškozců zaútočil na Družinu válečných poškozců, která si podle nich tento zákon přivlastňuje. Znovu ukazuje, že zákon byl připravován již za ministra a lidoveckého předsedy Šrámka. Upozorňuje, že zákon nepamatuje na invalidy, kteří se nepřihlásili o svůj důchod.⁷⁵¹

Ukazovaly se postupně i další nevýhody zákona, některé spolky poukazovaly na nespravedlnost, která vznikla tím, že se důchod zvyšuje pouze nejtěžším invalidům. Jsou ale invalidé, kteří mají sice o něco nižší stupeň poškození, než 85 % a přesto nemohou svá povolání vykonávat.

Tyto nedostatky uznával i ředitel Úřadu pro válečné poškozence v Praze. Sám ještě v lednu v roce 1931 přiznává, že tato novela nevyřešila všechny nedostatky v péči o válečné poškozence. Slibuje, že brzy připraví návrh o úpravě důchodů, které mají nižší než 75 % pracovní neschopnost. Tato úprava by neznamenal automatické rušení nejnižší důchodů u válečných invalidů, kteří mají nižší, než 25%ní pracovní neschopnost. Znovu ale přiznává, že tyto důchody jsou zbytečné a ti, kdo je pobírají, nejsou na ně přímo odkázáni.⁷⁵²

Zákon byl přijat v září 1930, tedy skoro rok po černém pátku USA. Tento zákon o válečných poškozcích nebyl jediný, který si vyžádal vyšší finanční výdaje ze státního rozpočtu. Kromě tohoto zákona parlament schválil ještě následující výdaje:

- *Konečné uspořádání našich závazků, plynoucích jednak z mírových smluv (dluh osvobozovací), jednak z úvěrů válečných na zahraniční vojsko ve Francii a v Itálii, které činí úhrnem asi 114 000 000 Kč.*
- *Úprava pensí staropensistů včetně přirozeného přírůstku 135 000 000 Kč,*
- *Vánoční příspěvek státním zaměstnancům 111 000 000 Kč,*
- *Resystemizace a přírůstek osobních výdajů 77 000 000 Kč,*
- *Zvýšení podpory nezaměstnaným 51 000 000 Kč,*

---

⁷⁵¹Hlas válečného poškozence. 1930, 1, 7.

⁷⁵²Sociální služby. 1931, 13,1.

- Úprava požitků invalidních 13 000 000 Kč,
- Zvýšené výdaje na stavby státních budov 50 000 000 Kč.

Můžeme říci, že některé výdaje, zvláště pokud jde o závazky z mezinárodních ujednání (ad 1), byly samočinným důsledkem úprav, provedených naprosto nezávisle na finanční politice státu. Naproti tomu však jest pozoruhodné, že byly dosti značným způsobem zvyšovány personální výdaje. Toto zvýšení činí zaokrouhleně 323 000 000 Kč, tedy částku poměrně značnou.⁷⁵³

V Karlových Varech se sešli němečtí váleční poškození, kteří hodnotili svoji ekonomickou a sociální situaci. V úvodu schůze předseda spolků nejprve uvítal, že se stal v nové vládě ministrem sociální péče předseda německé sociální demokracie Ludwik Czech. Dřívější vlády podle německých válečných poškozených vykonaly jen velmi málo. Opět bylo řečeno, že zákon z roku 1920 a jeho novelizace z roku 1922, neuspokojila jejich životní potřeby. Byla kritizována vláda Panské koalice, němečtí váleční poškození se snažili znovu dokázat, jak málo tato vláda udělala pro válečné poškozené. Bylo mimo jiné řečeno: „*Vláda česko-německá opět byla slabá a německé občanské strany v ní, ač nám toho mnoho naslibovaly, přeci pro nás nic neučinily, teprve nynější vláda, v níž je ministrem sociální péče sociální demokrat Dr. Czech, snad nám ukáže vlivnější tvá, a my jsme přesvědčeni, že sám Dr. Czech má vážnou snahu nám pomoci*“.

Schůze kritizovala ministra financí Engliše, který zůstal ve své funkci a snaží omezit finanční příspěvky. Ukazuje to názorně snížením částky, která šla ze státního rozpočtu, kdy byl snížen rozpočet pro válečné poškozené o 41 miliónů korun.⁷⁵⁴

Od května roku 1931 se u nás hospodářská krize začala prohlubovat. Příčiny tohoto procesu ve skladbě československého hospodářství. Československo zaujímalo v Evropě z hlediska vyspělosti přední místo. Tato vyspělost zůstala jako dědictví značné části průmyslové základny po zaniklém Rakousko-Uhersku, jednak zdravou hospodářskou politikou stojící na pevných základech, které položil na počátku 20. let Alois Rašín a jeho následovníci. Pro existující průmyslovou výrobní kapacitu byl vnitřní trh nově vzniklé republiky se 14 miliony obyvatel příliš úzký. Přitom průmysl republiky nebyl původně zařízen na export, nýbrž většina zboží byla určena a posléze putovala na území bývalé

⁷⁵³KOZÁK, Jan. Československá finanční politika ; *Nástin vývoje v letech 1918-1930*. Praha a Brno : Orbis, 1932

⁷⁵⁴NA MSP 523 - Schůze válečných poškozených v Karlových Varech dne 5. 10. 1930.

monarchie. Problém odbytu se proto stal ústředním problémem vývoje československého hospodářství a plně se rozvinul právě v době krize po roce 1929. Šlo nejen o udržení kapacity průmyslové výroby, ale i o zajištění devizových prostředků na nákup surovin, neboť ČSR byla státem chudým na nerostné bohatství. To vše dokumentuje závislost Československa na aktuální situaci panující na mezinárodních trzích.⁷⁵⁵

Pro naše hospodářství hrál nemalou roli mezinárodní obchod, který se v době krize stále zmenšoval, až se zcela rozvrátil, proto příčina prudkého poklesu výroby u nás nespočívala pouze v momentálním snížení koupěschopnosti obyvatelstva (zpočátku hlavně zemědělského), nýbrž především v oslabených možnostech vývozních. Nižší zahraniční výměna mezi státy byla způsobená dvěma faktory. Za prvé v nižší kupní síle ve státě, kam se od nás zboží vyváželo, Za druhé na omezování obchodu se podílely i ochranná opatření v dovozových státech, ať už byla rázu obchodně politického ze staršího období, v době krize uměle zesilovaná nebo nově zavedená ostrá opatření na ochranu domácí měny.

Hrozivě narůstal státní dluh. Státní rozpočet na rok 1933, formálně schválený jako aktivní, skončil debaklem. Místo předpokládaných 8,634 miliard korun příjmů bylo získáno o 1,279 miliardy méně, naopak výdaje plánované o dva miliony níže než příjmy narostly o 253 milionů. K tomu nutno připočítat příjmy a vydání mimo rozpočet a vzít v potaz, že přes půl miliardy příjmů tvořily úvěry, takže celkový státní schodek za rok 1933 představoval 3,394 miliardy Kč.⁷⁵⁶

Na řešení hospodářské krize na počátku třicátých let vznikly zde dva hlavní názorové směry, jak vyvést stát z velké hospodářské krize. Příznivci inflačního směru – především představitelé agrární a sociálně demokratické strany, se snažili udržet zaměstnanost prostřednictvím rozsáhlých veřejných prací, nevyjímaje značnou regulaci hospodářského života. Cílem bylo posílit vnitřní trh oživením investic na základě vhodné úvěrové politiky, eventuálně i řízení cen státem, jak tomu bylo v případě zemědělství. Měly být také zvýšené důchody, které by umožnily, aby obyvatelstvo mohlo více nakupovat. Hlavním cílem bylo tedy oživení domácího trhu.⁷⁵⁷

Deflační směr, který prosazoval ministr financí Karel Engliš, také neodmítal veřejné práce, ale bez jejich financování inflačním úvěrem. Karel Engliš byl přesvědčen, že když je

---

⁷⁵⁵ LACINA, Vlastislav. *Velká hospodářská krize v Československu 1929-1934*. Praha : Academia, 1984.

⁷⁵⁶ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁷⁵⁷ Tento směr prosazoval i Nečas poslanec za sociální demokracii, který byl ministrem sociální péče v druhé polovině třicátých let.

nedostatek kapitálu, je ho zapotřebí nejprve vytvořit, aniž by stát se zadlužoval. Navrhoval také určité zasahování státu do hospodářství, které by znamenaly snahu řídit výrobu i ceny.

Za hlavní důvod potíží při vývozu viděl výši české měny, a proto navrhoval její devaluaci. V Československu však za co nejhodnotnější měnu bojovaly finanční ústavy v čele s Živnostenskou bankou, podporované řadou politiků včetně prezidenta. S levicí si to rovněž Engliš rozházel, když hledal lék proti krizi ve snižování mezd a platů.

Na odpor narazily i jeho návrhy vyžadující státní zásahy do hospodářství jako např. zřízení peněžní rady, státní regulace cen, zásahy proti kartelům, dovozní monopol, sloučení zemských peněžních ústavů. Ačkoli četné Englišovy obecné závěry vývoj vyvrátil, měl za dané situace v mnohém pravdu.⁷⁵⁸ Engliš se a celá vláda nijak netvrdili, že platy státních zaměstnanců by se musily snížit proto, že by pak byly vysoké, nýbrž proto, že je pak státní hospodářství neuneso.

Jeho finanční politiku popisuje Kolářík takto: *“Je si zapotřebí si všimnout, že Engliš položky, pro které tento - nenapravitelný, tvrdý nepřítel lidu - zvýšil jistě s velmi těžkým srdcem rozpočet na rok 1931, jsou převážně sociálního rázu. Je to 135 mil. Kč na staropensisty (v tom nejsou obsaženy náklady na zvýšení starých pensí u podniků státních, jimiž se ovšem zmenšuje na druhé straně ta částka, kterou by jinak stát měl z těchto podniků jako výnos), 111 mil. Kč na vánoční příspěvek státních zaměstnanců (zas bez zaměstnanců státních podniků a také bez učitelů, třebaže tento poslední náklad platil také stát), 77 mil. Kč na vyšší podpory nezaměstnaných, 13,5 mil. Kč zvýšených podpor invalidům – vedle těchto položek sociálních bylo zde ještě 114 mil. na nové platy v souvislosti s mírovými smlouvami, 15 mil. Kč na nový zákon o podpoře stavebního ruchu a 50 mil. Kč na nové státní stavby. Význam posledních dvou položek byl také sociální – vždyť znamenaly zaměstnanost určité části stavebního dělnictva“.*⁷⁵⁹

Ministr financí Engliš zdůraznil ve svém projevu před rozpočtovým výborem, kde hájil státní rozpočet na rok 1932, že zvýšení státního rozpočtu nevyplývá pouze ze současné hospodářské tísně, ale i ze zvýšení platů státních zaměstnanců, penzistů, a válečných invalidů. Také ocenil, že předcházející době, kdy naše země prožívala značnou konjunkturu, si vláda vytvořila značné finanční rezervy, které nyní je možné využít. Na závěr svého

---

⁷⁵⁸ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁷⁵⁹ KOLÁŘÍK, Jaroslav. *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*. Praha : Fr. Borový, 1937.

vystoupení podotkl, že nyní je rozpočet poprvé deficitní, ale doufá, že brzy bude přebytkový.⁷⁶⁰

Pro své neshody s ostatními ministry ve vládě se rozhodl podat demisi. Ve vládě ho nahradil Karel Trapl, ale i on musel vykonávat nepopulární opatření (krácení platů státních zaměstnanců, snižování důchodů, zvyšování daní, což se mělo stát přijatelnějším snižováním platů prezidenta i ministrů a diet členů zákonodárných sborů), byl brán za exponenta národních socialistů.⁷⁶¹

Hospodářská krize postihla jak válečné poškozence na venkově, tak i ve městě. Válečný invalida žijící na vesnici dostal v rámci pozemkové reformy půdu, na které hospodařil se svou rodinou. Jejich pole bylo většinou malé a často se jim nevyplatilo mít vlastní koňský potah, proto ho museli sjednávat u bohatších sedláků. Tím jim stoupaly provozní náklady a jako malovýrobci mohli v době krize jen stěží konkurovat velkým sedlákům, případně velkostatkům. Jejich zemědělské produkty se potom staly neprodejnými a invalidé nezaměstnanými.⁷⁶²

Jak se staral stát o válečné poškozence v době hospodářské krize je popisováno v časopise Sociální služby, kde jsou chváleny, a to jak Ministerstvo sociální péče, tak i všechny čtyři úřady pro válečné poškozence. Ty ukazovaly, že i přes hospodářské potíže se stát nevzdává a plní své závazky vůči válečným poškozencům. Sice se celkové finanční příspěvky o víc než milión korun snížily, ale toto snížení bylo zejména v administrativní oblasti. Byla vyzdvihována skutečnost, že velká část invalidů má určité zaměstnání a nejsou proto odkázáni jen na důchody od státu.

Na konci roku 1931, tedy na konci druhého roku hospodářské krize, žilo v celém Československu 322 306 válečných poškozenců. Z tohoto čísla bylo asi 100 000 válečných invalidů. Ze státního rozpočtu šlo v tom roce na válečné poškozence 366,127 mil. Kč, což bylo 19,39 % z celkového rozpočtu státu. Kdyby se tento výdaj porovnal s výdaji před začátkem krize, dopadlo by to následovně. V roce 1929 bylo na potřeby válečných poškozenců vydáno 482,568 mil. Kč, což bylo asi 28,03 % celkového rozpočtu.⁷⁶³ V těchto finančních částkách je samozřejmě zahrnuto i zvýšení důchodů a jiných dávek, které

---

⁷⁶⁰Venkov. 29. 9. 1931

⁷⁶¹KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁷⁶²Lidumil 1931, 10, 10.

⁷⁶³KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.

souvisely přijatou novelizací z roku 1930. Je zde i vidět postupné snižování celkových výdajů na válečné poškozence dané jejich postupným úbytkem.

Nejvíce bylo kritizováno, že stát se nesnaží vytvářet pracovní příležitosti. Spolky ve svých časopisech navrhovaly jak, kde a jakým způsobem bylo vhodné tato pracovní místa pro válečné poškozence vytvářet.

Bylo také ukazováno, že na pracovní místo, které platí stát a mohli být proto na něj přijati válečné poškozenci, jsou často přijímány děti bohatých vesnických zemědělců, kteří často nejsou na mzdě z této práce závislí. Jak se tato nespravedlnost dotýkala válečných poškozenců, je popisováno v článku v „Novém životě“, kam docházely různé stížnosti na stavební úřad ve Slaném. Jmenovaný úřad si najal na hlídání stavby na místa, kde mohly vykonávat práci i osoby s postižením, syny bohatých sedláků z okolí. Tím se pak nesnižuje počet nezaměstnaných válečných invalidů.⁷⁶⁴

Další návrh, jak by mohly státní instituce vytvářet pracovní místa pro válečné poškozence, bylo to, aby stát zadával státní zakázky družstvům invalidů, ve kterých pracovali převážně váleční poškozenci. Jako příklad byla uváděná zakázka na výrobu vojenských oděvů, kterou si stát objednal u soukromých firem. Zatímco některé firmy dostaly zakázku na 40 tisíc kusu vojenských oděvů, tak „Oděvní družstvo invalidů v Prostějově“ mělo pro armádu vyrobit pouze 500 kusů. Tato nízká zakázka družstvu nemohla pomoci přežít hospodářskou krizi.⁷⁶⁵

Znovu se opakovaly už známé návrhy, které byly podány během předchozích dvanácti let, jako byl návrh na povinné zaměstnání invalidů ve státních podnicích, na vyvlastněných trafik, které neprovozují váleční poškozenci apod. Tyto vyvlastněné trafiky by bylo lépe předat potřebným invalidům, kteří díky hospodářské krizi ztratili pravidelné zaměstnání. Invalidé, kteří žili ve městech, neměli sociální podmínky výrazně lepší. Bývali mezi prvními, kdo byli propouštěni z továren, protože nemohli, vzhledem k svému zdravotnímu postižení, konkurovat zdravým pracovníkům.⁷⁶⁶

Hospodářská krize se dotkla též trafikantů, kteří dostali od státu licenci na provoz svých prodejen novin tabáku, a to dvěma způsoby. Vlivem hospodářské krize se snížila životní úroveň širokých vrstev obyvatel, kteří více šetřili, a proto méně kouřili, a tím poklesly

---

⁷⁶⁴Nový život. 1931, 15, 23.

⁷⁶⁵Nový život. 1931, 15, 23.

⁷⁶⁶Nový život. 1931, 15, 21.

příjmy trafikantů z prodeje tabákového zboží. Ještě navíc stát zvýšil daň, kterou musel trafikant odevzdat státu.⁷⁶⁷

Jak je vidět, nezaměstnaní váleční invalidé, kteří neměli 85 % a více pracovní neschopnosti, byli často ve finanční tísní, kterou řešili různými způsoby. Jak popisuje „Nový život“ nebyly vyloučené ani případy, kdy finanční tíseň invalidu dohnala až k sebevraždě. Jak je v člancích popisováno: „nemohli již více snést tento trpký úděl, nemohli se již déle dívat na svou ženu a dítě, které nevinně trpí za to, že otec přišel z války jako mrzák“.⁷⁶⁸ Zde je ovšem třeba dodat, že v době krize se obecně zvýšil počet sebevražd, krize postihovala podobně všechny vrstvy obyvatelstva.

Největší kritiku od všech spolků vzbudil návrh ministra financí Trapla na snížení všech důchodů, které pobírali válečné poškození. Toto snížení důchodů bylo chystáno během léta roku 1932, kdy se hospodářská krize zhoršila. Podle plánu se měl snížit každý důchod, který dostával válečný poškozenec o 15 %. Tento návrh na úpravu důchodů by snížil jak nejvyšší důchody, které pobírali nejvíce postižení invalidé, ale i důchody nižší, které nebyly zvyšovány od roku 1922. Invalida, který pobíral nejvyšší důchod a k němu ještě 50 % drahotního přídatku, dostával 6 200 Kč, což postačovalo na obživu.⁷⁶⁹

Váleční invalidé, kteří neměli nejvyšší stupně pracovní neschopnosti, aby dostali nejvyšší důchod, byli už nyní na hranici chudoby. Proto by nejvíce pocítili neblahý účinek tohoto návrhu ti s nižšími důchody, protože by už nepokrývaly životní náklady. Tak například invalida, který měl 75%ní pracovní neschopnost, měl nárok pouze na poloviční důchod ve srovnání s plným invalidním důchodem. Tento roční důchod činil 3400 Kč i s drahotním příspěvkem.

Družina válečných poškozenců svolala na Slovanský Ostrov velkou manifestaci, kde byla přijata resoluce. V ní bylo napsáno, že důchody dostávají jen ti nejchudší, poněvadž stále platí paragraf, že invalida ztrácí nárok na důchod, pakliže si vydělá dvojnásobek, než činí základní důchod. Tím je zajištěno, že důchod dostanou jen ty nejchudší. Jak dále je petici připomenuto: „Nikdo nevezme do práce lidi zmrzačené, sedřené a předčasně sestaralé, když je nadbytek pracovních sil zdravých a mladých, kteří práci nemohou získat“.⁷⁷⁰

---

⁷⁶⁷Nový život. 1931, 15. 13.

⁷⁶⁸Nový život. 1931, 15, 26.

⁷⁶⁹Nečasová-Poubová, M; Kollar, Robert; Režný, Stanislav. *Vliv krize na rodiny nezaměstnaných dělníků*. 1933

⁷⁷⁰Sociální služby. 1933, 15, 10-11.

Proti návrhu na snížení invalidních důchodů se postavily všechny spolky válečných poškozců. Bylo zdůrazňováno, že tato skupina obyvatel nejvíce utrpěla psychickou, zdravotní újmu za války. Proto protestovali, aby poškozcům byly kráceny důchody. Časopis „Hlas válečných poškozců“ se ptá svých čtenářů, komu se má snižovat nejvíce invalidní důchody o 15 %, a na toto otázku si sám odpovídá takto: „*Invalidům k práci neschopným, jimž odpírání se lékařská prohlídka pro zhoršení zdravotního stavu, kteří pro sebe a rodinu pobírají měsíčně několik málo korun, z nichž se musí žít a šatit. Jaké je pro Bůh zaopatření, když invalida dostává na sebe 45 Kč a na dítě 3 Kč měsíčně*“. Článek se pozastavuje nad tím, že stát řeší špatný stav financí na úkor lidí nejvíce potřebných, kteří zaplatili největší oběť vlasti, obětovali své zdraví.⁷⁷¹

Vyskytl se návrh, který byl i předložen sněmovně, který byl hlavně požadavkem ministerstva financí, aby při zvýšení rent těžkým invalidům byly odbourány renty invalidů do 25 % jejich výdělečné nezpůsobilosti. Jak poznamenává Kypr: „*Stará bolest válečných poškozců, soudíme však, že prodlením času ztrácí tento požadavek ministerstva financí na své účinnosti a zdůvodnění. Počet skutečných důchodců velmi značně poklesl, takže náklady spojené s výplatou požitků budou trvale klesati a také navrhované zvýšení rent nebude vyžadovati mimořádných opatření*“.⁷⁷²

Tento návrh nebyl vládou schválen, a tím pádem nebyly sníženy důchody válečných poškozců. Velkou zásluhu na zamítnutí tohoto zákona měl podle Družiny válečných poškozců a Svazu křesťansko-sociálních válečných poškozců ministr sociální péče Ludwik Czech.

V době hospodářské krize se stala aktuální i otázka sociálně-lékařských prohlídek. Jak bylo už zmiňováno, podle zákona o válečných poškozcích z roku 1920, mohli invalidé žádat o zvýšení důchodu na základě zhoršení svého zdravotního stavu.

Váleční invalidé byli hned po přijetí zákona v roce 1920 předvoláváni k sociálně-lékařským prohlídkám a byla-li jim uznána určitá pracovní neschopnost, z toho vyplývala i výše invalidního důchodu. Postupem času se však jejich zdravotní stav často měnil, a to buď lepšil, nebo se naopak horšil. Změnou pracovní neschopností se měnila také výška invalidních důchodů, o změně pracovní neschopnosti rozhodovala odvolací komise při okresní úřadovně. V běžném životě to znamenalo následující, jestliže se zdravotní stav

---

⁷⁷¹Hlas válečného poškozence. 1932, 3, 10.

⁷⁷²Sociální služby, 1930, 12, 1.

invalidy zhoršil natolik, že již nemohl vykonávat takové zaměstnání, aby uživil svoji rodinu, mohl požádat o přezkoumání svého zdravotního stavu.

Podle § 29 zákona o válečných poškozených z roku 1920 mohl o novou prohlídku požádat pouze do deseti let od první prohlídky. Když tento stanovený čas uplynul, potom neměl invalida právo žádat o zvýšení stupně pracovní neschopnosti. Důsledek § 29 byl takový, že když se válečnému Invalidovi zhoršil zdravotní stav, již neměl nárok na zvýšení stupně pracovní neschopnosti, a tím na zvýšení invalidního důchodu. Jak již bylo popsáno, první sociální-lékařské prohlídky probíhaly v letech 1919-1920, končila u prvních navrátilců tato desetiletá lhůta, kdy bylo možné žádat o zvýšení důchodů, právě v době počátků velké hospodářské krize.

Po přijetí zákona v roce 1930 se zdvojnásobily důchody pro invalidy s vyšší, než 85%ní pracovní neschopností, ale neupravovaly se důchody nižší. Tím se zvýšil rozdíl mezi těmi, kdo pobírali nejvyšší důchod a těmi, kterým bylo uznáno postižení jen v menším rozsahu.

V číslech to vypadalo takto, invalida svobodný a bezdětný, který měl nejvyšší stupeň postižení, měl nárok na 4 800 Kč ročně. Zatímco důchody u mužů, kteří měli přiznanou invaliditu nižší, než 85 %, pobírali stále stejný důchod podle zákona schváleného v roce 1922 a ten činil pouze 2 800 korun, tedy o 2 tisíce korun méně. Tyto částky se zvyšovaly o deset procent, pokud s nimi v domácnosti žili i rodinní příslušníci, tím se rozdíl mezi jednotlivými skupinami ještě zvětšovaly a především důchod zdaleka nepokrýval životní náklady veterána z války a jeho rodiny.

V roce 1930 podala skupina poslanců v parlamentu dotaz na vládní činitele, kdy skončí desetiletá lhůta od první sociálně-lékařské prohlídky a zároveň varovala před nebezpečím, které by mohlo nastat, kdyby nebyl prodloužen příslušný paragraf určující doby, kdy je možné se dostavit znova k lékařským prohlídkám. *„Z dosavadních zkušeností je zřejmé, že průběh chorob a zranění, utrpení během služby nebo vyvinuvší se v důsledku útrap válečných po návratu do občanského života nelze vůbec omezit časově, poněvadž přirozený vývoj choroby podporovaným těžkými hospodářskými poměry s postupující starostí, spěje vždy spíše k zhoršení než zlepšení celkového zdravotního stavu“.*⁷⁷³

V časopisech vycházely konkrétní články, které seznamovaly čtenáře s konkrétními příběhy bývalých vojáků, kteří měli nyní strach o svoji budoucnost. V červnu 1932 vyšel

---

⁷⁷³NA MSP 524 - Dotaz poslanců Dr. Ladislava Daňka a druhou panu ministři sociální péče o prodloužení lhůty lékařských prohlídek pro zhoršení u válečných poškozených.

v časopise „Nový život“ článek pod názvem „Prodlužte § 29“, kde byl publikován příběh válečného invalidy. Tento muž za války utrpěl vážné poranění hlavy, jehož následkem postupně ztrácel zrak. Sociálně-lékařské prohlídky, kam se dostavil postupně několikrát, vždy mu zvedly o několik procent pracovní neschopnost, ale nikdy nedostal plný invalidní důchod. Po návratu z války se také oženil, založil si rodinu. K uživení rodiny si na půjčku pořídil dům a nevelkou rozlohu zemědělské půdy. Jeho zrak se ale čím dál tím více zhoršoval, nakonec až tak, že už vůbec neviděl, a proto již na svém poli nemohl pracovat. Kdyby chtěl požádat o zvýšení důchodu, musel by znovu před sociálně-lékařskou komisí. Poněvadž již uplynulo deset roků od první prohlídky, neměl už právo na další. Tím pádem neměl právo na zvýšení stupně invalidity, a tím i na zvýšení důchodu. Tento případ je názornou ilustrací, jaký dopad měl na válečné invalidy § 29.⁷⁷⁴

V časopise „Lidumil“ se autor zamýšlí nad tím, proč zástupci Družiny válečných poškozců žádají zrušení § 29, a proč k tomu nevyužijí svého ústředního tajemníka a zároveň poslance Františka Neumistra.⁷⁷⁵

I tento časopis se snaží ukázat nespravedlnost tohoto paragrafu na příkladu dvou invalidů. Oba muži žili ve vesnici a válce přišli o nohu a u obou se jejich zdravotní stav neustále zhoršoval. První navrátilce z války měl štěstí a dostal „kýženou“ 85%ní neschopnost ještě v době, kdy mu neuplynula deset roční lhůta pro možné zvýšení neschopnosti. Druhý invalida však takové štěstí neměl a jeho zdravotní stav se zhoršil až po uplynutí desetileté lhůty, proto již nebylo možné zvýšit stupeň pracovní neschopnosti, ani důchod. Z podobných osobních příběhů znovu vyšel požadavek na zrušení § 29.⁷⁷⁶

Úřady pro válečné poškozence a Ministerstvo sociální péče tyto výhrady chápaly, ale upozorňovaly, že zrušení této části zákona by si vyžádalo takové zvýšení finančních prostředků na péči o válečné poškozence, které si stát v době tak velké hospodářské krize prostě nemůže dovolit.⁷⁷⁷

Zde je jasně patrné, že Družina válečných poškozců i další podobné spolky zastupovaly pouze úzce pojaté zájmy svých členů, aniž by v mnoha případech přihlížely k reálné ekonomické situaci státu a jeho možnostem. To bylo také hlavním důvodem toho, že se řada požadavků válečných poškozců neustále opakovala už od vzniku republiky, aniž

---

⁷⁷⁴Nový život. 1932, 16, 23.

⁷⁷⁵Lidumil. 1932, 11, 11-12.

⁷⁷⁶Lidumil. 1932, 11, 6-7.

⁷⁷⁷Sociální služby. 1931, 13, 8.

by byla reálná šance na jejich prosazení, protože neodpovídaly reálné hospodářské situaci státu. Ještě více to platilo po nástupu krize, to bude podrobněji rozvedeno dále. Opatření, které nová vláda premiéra Malypetra provedla, se musela dotknout i válečných poškozců. Nejbolestivější bylo snaha o snížení důchodů. Stát se snažil ušetřit finance ve státní správě, tak, že se pokusil snížit počet úředníků, kteří se podíleli na chodu země. Určité snahy o reformu veřejné správy byly dány zájmem na zjednodušení správy a na snížení počtu centrální úřadů (často se brojilo proti tomu, že první republika měla 16 ministerstev, zatímco některé větší země měly centrálních úřadů méně) a zejména snahou o snížení nákladů na správu. Po vzniku republiky 1918 se značně zvýšil počet písemných agend, které se vyřizovaly v ústředních institucích. Zatímco například v roce 1912 bylo u rakouského Ministerstva vnitra 61 000 jednacích čísel, v roce 1932 jich už bylo 118 000.

V roce 1932 vznikl poradní orgán vlády „*Komise pro zhospodárnění hospodářské správy*“, která byla přiřčena k prezidiu ministerské rady. Důsledkem širokých snah bylo však pouze uskutečnění úsporných opatření a restrikce počtů státních zaměstnanců. Dílčích úspěchů se dosáhlo pouze v organizaci spisové služby, kde mohl být vzorem výborně vypracovaný řád Ministerstva sociální péče, který však zůstal osamocený.⁷⁷⁸

Tato komise pro zhospodárnění veřejné správy také navrhla některé opatření týkající státních institucí starajících se o válečné poškozence. Už v polovině dvacátých let byla tato pracoviště redukována. Od roku 1925 do roku 1933 bylo zrušeno 40 okresních úřadoven pro válečné poškozence. Měly stále stejné úkoly, jako například vést seznamy válečných poškozců, poskytování různých služeb pro invalidy, jako např. kontrolovat výrobu a opravu ortopedických pomůcek. Měly také dohlížet průběh léčby, jak ambulantní, tak i v různých státních nebo soukromých léčebných ústavech.

V době velké hospodářské krize už zmíněná vládní komise podala návrh, aby i zbylé okresní úřadovny byly zrušeny. Důvodem, proč tento návrh byl vypracován, bylo to, že válečných poškozců ubývalo co to počtu, taktéž se i snižovala administrativní náročnost potřebných výkonů. Pravomoci, které tyto orgány měly, by se přenesly buď na zemské úřady pro válečné poškozence, nebo na okresní úřady.

Na zemské úřady by přešly jednak záležitosti týkající se důchodů pro poškozence. Tyto úřady by měly jednak vyměřovat jednotlivé důchody, měly by se souhrnně starat o všechny

---

⁷⁷⁸HLEDÍKOVÁ, Zdena; JANÁK, Jan.; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků do současnosti*. Praha : Lidové noviny, 2005.

záležitosti, které vyplývají ze zákona o důchodech pro válečné poškozenec. Před realizací tohoto plánu se objevovaly výtky, že tím vzniknou velká území s velkými počty klientů, které budou úřady mít na starosti. Na tyto výhrady bylo odpovězeno, že už nyní jsou spádové oblasti velké a není možné, aby invalida měl s úřadovnou vždy osobní kontakt.

Co se týče léčebné péče o válečné poškozenec, ta podle návrhu komise pro zřehospodárnění veřejné správy měla přejít na tzv. obecní lékaře.⁷⁷⁹ Ti by měli za úkol sepisovat podklady pro rozhodnutí odvolávací komise. Také tito obecní lékaři by měli rozhodovat u způsobu léčby v domácí nebo ústavním prostředí.

Návrh zmiňované vládní komise počítal také tím, jak vypořádat agendu okresních úřadoven týkající se výroby a kontroly ortopedických výrobků, které dostávali váleční invalidé. Tuto funkci obstarávaly pouze některé úřadovny, a to ty, které ve svém obvodě měly ortopedickou dílnu, kde se tyto pomůcky vyráběly. Místo, aby odpovědný pracovník byl zaměstnancem okresní úřadovny, měl se stát přímo zaměstnancem ortopedické dílny.⁷⁸⁰

Tento, tak jako další návrhy týkající se úspor ve veřejné správě, nebyly často rychle realizovány a velmi často byly odkládány. Často se vláda a Ministerstvo sociální péče ke zmíněným námětům na redukci veřejné správy vracely. Tyto výtky, které přednášely spolky, jak lidovců, tak i křesťansko-sociální, byly mířené především na politické spojení ministra sociální péče Czecha a Družiny válečných poškozeneců. Odpověď na tuto kritiku vyšla v časopise „Nový život“, v ní se autor ptá, proč vedení jmenovaných spolků jsou až nyní kritická a nebyly stejné negativní vůči politice Jana Šrámka. V době vlády panské koalice, kdy hospodářství rostlo, bylo možné přijmout lepší zákon o válečných poškozenecích. Jak se dále v článku bylo zmiňováno, nejvíce Družina válečných poškozeneců pořádala různé protesty proti plánům na odebrání důchodů u nejlehčích invalidů. V této době však jejich ministr ani Šrámek nepodnikl žádné opatření pro zlepšení sociálního postavení válečných

---

⁷⁷⁹ Tato funkce vznikla v 80. letech 19. století. Povinnosti obecních lékařů, vedle široké škály povinností preventivních (prevence epidemí, očkování aj.), hygienických (čistota vody, vesnic, veřejných místností, výroby a prodeje potravin, školní hygiena a hygieny bydlení aj.) a osvětových zahrnovaly i dozor nad porodními bábami, nemocnicemi a jinými zdravotními ústavu, boj proti šarlatánům, ohledávání mrtvol a bezplatné léčení úředně uznaných chudých. V případě vypuknutí epidemie měl úřední lékař neprodleně zahájit i léčení všech nakažených. Po vzniku nové republiky se změnilo postavení těchto obecních lékařů, kdy došlo oproti předválečnému stavu, vycházejícímu ze zemských zdravotních zákonů z přelomu osmdesátých let, ke změně. Podle těžce se rodícího zákona o zestátnění zdravotní policie z r. 1920 (resp. 1922) se dostali obecní a obvodní lékaři, do té doby zaměstnávaní a placení obcemi, do služeb státu. HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : TRITON, 2004.

⁷⁸⁰ NA Prezidium vlády - komise pro zřehospodárnění veřejné zprávy- kartón 33.

invalidů.⁷⁸¹ Vzájemná nevraživost mezi spolky pro válečné poškozenec se ze stránek časopisů přenesla i na parlamentní půdu, a to do rozpočtového výboru. Když byl projednáván státní rozpočet na rok 1932, v rozpočtovém výboru poslanecké sněmovně, diskutovalo se také o životních potížích válečných poškozeneců. V diskusi promluvili zástupci různých politických stran. Za sociální demokracii promluvil její poslanec František Neumister a za lidovce promluvil její zástupce Ladislav Daněk.

Poslanec Neumister se pokusil vylíčit nemilou situací válečných poškozeneců. Celková částka, která byla vydána na tento účel, se snížila o 16 731 500 Kč oproti předcházejícímu roku. Výše uvedená částka podle poslance nemůže vystačit k zajištění života invalidů. Sice se snižuje počet vdov a sirotků, vdovy se buď podruhé vdají a děti dosáhnou dospělosti, ale hospodářská krize si vyžádala další výdaje. Menší způsobilost k práci způsobuje, že váleční invalidé nedosahují takové pracovní výkonnosti, proto jim je častěji dávána výpověď, jsou tedy nuceni hlásit se o důchod. Hospodářskou krizí jsou postižené i majitelé licencí na provoz biografů a trafik.

Poslanec Neumister ocenil ve svém příspěvku novelizaci zákona o válečných poškozenecích z roku 1930, který přece jen postavení válečných poškozeneců zlepšil. Nedostatkem tohoto zákona bylo to, neměnil důchody pro invalidy, kteří měli uznanou 60-85%ní pracovní neschopnost. Tato skupina poškozeneců je první, která ztratí práci a musí si vystačit svým částečným důchodem. Znovu v projevu bylo upozorňováno na nespravedlnost, ke které došlo po zavedení příjmové hranic z výdělků, od které nemá invalida nárok na důchod. Na závěr svého vystoupení znovu připomněl, že neexistuje zákon o povinném zaměstnávání.⁷⁸²

Na zasedání rozpočtového výboru promluvil i zástupce lidové strany Ladislav Daněk. Ve svém vystoupení, podobně jako předřečník, kritizoval neustálý pokles státní financí, které šly na válečné poškozenec. Velmi kritický se stavěl i snahám vlády rušit okresní úřadovny pro válečné poškozenec. Ti pak musí jezdit daleko od svého bydliště. Poslanec Daněk přiznává, že rušení okresních úřadoven pro válečné poškozenec souvisí poklesem počtu poškozeneců. Proto navrhoval, aby některé agendy péče byly včleněny do jiných oblastí sociální péče. Tak například by se o válečné invalidy mohly starat sociální pojišťovny. Do nich by posléze přešli i pracovníci okresních úřadoven pro válečné poškozenec, kteří by tam

---

⁷⁸¹ *Nový život*. 1931, 15, 24.

⁷⁸² Diskusní příspěvek otiskl na pokračování časopis *Nový život*. 1931, 15, 49-51.

předávali své zkušenosti. Ve svém vystoupení před rozpočtovým výborem se zabýval i tím, jak žijí rodiny válečných invalidů. Členové rodin se museli nejen vyrovnat tím, že bylo třeba postarat se o rodiče a o dřívějšího živitele rodiny, ale i s tím, že pokud měl nakažlivou nemoc, třeba tuberkulózu, tak byli mnohdy také sami nakaženi. Z tohoto důvodu žádal poslanec Daněk, aby se na ně vztahovala bezplatná péče, aby si nemuseli sami hradit léčbu nezaviněné choroby.⁷⁸³

Na stejném zasedání rozpočtového výboru promluvil za Svaz křesťansko-sociální válečných poškozců poslanec Čuřík, který znovu opakoval zásadní nedostatky v péči o válečné poškozence. Také přivítal zvýšení důchodů na základě zákona z roku 1930, i on však vidí velký nedostatek v § 29. Ve své řeči na v rozpočtovém výboru uvádí příběh mladého muže, který ve válce přišel o dolní končetinu a měl přiznáno 75 % pracovní neschopnosti. Nyní po 10 deseti letech se jeho stav poměrně zhoršil, pahýl mu začal mokvat, ale protože uplynula desetiletá lhůta, nemohl se přihlásit na prohlídku, aby bylo možné určit vyšší stupeň invalidity. Na tomto příkladě je znova dokumentováno, proč je nutné novelizovat § 29.⁷⁸⁴

Nejhlubším bodem hospodářské krize byl rok 1933, kdy poklesy ceny zemědělských výrobků na sotva polovinu stavu roku 1928, cenové nůžky vzhledem k průmyslovému zboží, jehož ceny se klesaly mírněji: značně snížení průmyslová výroba – teprve pak začal pomalý vzestup, který ve světovém měřítku začal už o rok dříve a ne z tak hluboko pokleslého základu. Nezaměstnanost dosáhla v Německu nejvyšší úrovně v únoru 1932, u nás to bylo o rok později, kdy bylo přes 1 milión nezaměstnaných. Vláda uplatňovala deflační politiku, byly vypsány půjčky práce, byl vydán zmocňovací zákon, který umožňoval vydávat určité zákony bez schválení parlamentem.

Ve vnitřní politice chtěl ministr sociální péče zavést čtyřicetihodinový pracovní týden, a tím získat nová pracovní místa. Ministr sociální péče odmítl návrhy na snížení mezd průmyslových dělníků, protože dělnické mzdy byly již několikrát sníženy.⁷⁸⁵

Tato neradostná hospodářská situace v roce 1933 se musela odrazit na životě válečných poškozců, a to v několika směrech. V tomto kritickém roce se péče o invalidy zúžila pouze na péči léčebnou péči a přiznávání důchodů. Zemským úřadům pro válečné poškozence se

---

⁷⁸³*Hlas válečného poškozence*. 1931, 2, 12.

⁷⁸⁴*Lidumil*. 1931, 10, 11.

⁷⁸⁵*České slovo*. 18. 2. 1933.

však v tomto roce nedařilo začleňovat invalidy do pracovního procesu, protože chyběly finanční prostředky.

Podle záznamů byly nejvyšší finanční částky vynaloženy na léčbu choromyslných a léčbu plicních chorob. Po nich následovaly výdaje na výrobu protéz a léčbu chrupu, i zde však dochází k úsporám. Invalidé byli většinou léčeni ambulantně, což bylo levnější, než kdyby byli přijímáni do veřejných nemocnic. Na rozdíl od jiných položek stoupla částka, za kterou se vyráběly a opravovaly ortopedické pomůcky. Zemské úřady se i v tomto složitém období se musely starat o válečné slepce. Pražský úřad měl ve své evidenci 290 slepců, i přes velkou hospodářskou krizi měla většina z nich svoji živnost, buď vlastnili licenci na provoz trafiky, nebo na jinou živnost. Z tohoto nelze však usuzovat, zdali tyto trafiky a jiné živnosti skutečně mohly provozovatele a jeho rodinu uživit.⁷⁸⁶

Je však zdůraznit, že zemské úřady musely poskytovat více finančních prostředků na různé dary, které měly nahradit ztráty z výdělečné činnosti. Tato čísla, která vypovídají o podobě změny v péči o válečné poškozence, vyvolávala opět různorodé reakce ve všech spolcích. Tak například v časopise „Hlas válečného poškozence“ jsou srovnávány jednotlivé položky, které stát vynakládal na různé složky péče o válečné poškozence, v roce 1932 a 1933. Všechny částky se snížily, zvýšila se pouze částka, která šla na výrobu a opravu různých ortopedických pomůcek. Nejvíce svazu vadilo, že byly snižovány dávky, které byly věnovány na léčbu válečných invalidů. Toto snížení se projevilo negativně v nedostatečné péči o nemocné, trpící plicními chorobami. Takto postižení invalidé museli být ponecháni v domácím prostředí a léčeni ambulantně, proto se jim nedostávalo takové péče, která by jim mohla být poskytnuta v léčebném zařízení.

Zmiňovaný článek uveřejněný v časopisu svazu lidoveckých válečných poškozenců se snaží vysvětlit, proč nejsou prostředky na péči o válečné poškozence. Jejich kritika však není úzce stranická a neobviňuje pouze současného ministra sociální péče, předsedu německé sociální demokracie Ludwika Czecha, ale celou vládu, dokonce i zástupce své strany.⁷⁸⁷

V roce 1933 krizový vývoj došel až ke dnu. Od února tohoto roku přestalo hospodářství klesat, ale další růst však byl pomalý.

---

⁷⁸⁶*Sociální služby*. 1933, 15, 2-3.

⁷⁸⁷*Hlas válečného poškozence*. 1933, 4, 2.

9.5 Léta 1934 - 1938

V ČSR došlo v roce 1934 k jistému vnitřnímu zklidnění, odvozeném z odlivu krize, avšak též vynucovaném rostoucím vnějším ohrožením státu, sílícími odstředivými tendencemi národnostních menšin a Slováků. Strany, mezi nimi i ta nejsilnější, strana agrární, se ocitly po smrti Švehlově bez charismatického vůdce, a jako by pochopily, že není vhodná doba k prosazování úzce stranických zájmů.

Byla zde snaha omezovat demokracii, jak se to dělo i v sousedních státech. Prezident Tomáš Garrigue Masaryk zdůrazňoval, že demokracie neselhalá, ale podotýkal, že přes dvě stěletou historii je mladá, plná chyb.

V roce 1934 přešla krize v depresi, která trvala až do jara 1936. V Československu byl index průmyslové výroby pouze 55 %, zatímco ve světě již 75 % (referenční hodnota 100 % - rok 1929). Během deprese trvala nízká úroveň průmyslové výroby, vysoká nezaměstnanost a pokračovala i agrární krize. Dlouhá deprese byla výsledkem malé investiční činnosti a pomalé obnovy fixního kapitálu. Projevoval se nedostatek kapitálu i podnikatelská nejistota. Stavební aktivita byla v letech 1934-1935 nejnižší za celá třicátá léta.⁷⁸⁸

Danou situaci přesně vystihl profesor Kárník: *„Běžní obyvatelé byli dlouho hospodářskou krizí unavení. Sice za krize chodili na taneční zábavy, trempovat, na vesnici i ve městě byl vodovod a většina obyvatel země měla zavedený elektrický proud do svých domovů. Obraz však byl jiný. V novinových a časopisových článcích se neustále objevovali stížnosti na nedobrou sociální situaci v celé republice. Nezaměstnanost neklesala, občané navíc museli sledovat neustálé rozbroje mezi jednotlivými stranami“*.⁷⁸⁹

Poslanec a národohospodář Josef Macek srovnává současnou hospodářskou krizi s válečnými léty: *„Našinec za války chápal, že když lidé jsou odvráceni od práce na polích, v dílnách, školách, úřadech a posílání racionálně ničit jiné lidi a věci, když se rekvíruje obilí, dobytek, kovy, petrolej, kůže a textilie atd. a když se to vyplývá nebo při ústupech vojska záměrně zničí, tu tedy člověk chápal, že musí být o to nouze. Ale také každý věřil, že tahle bída skončí, až skončí všestranné a zevrubné ničení lidí a věcí. Naši lidé ač s postupem války rostlo jejich strádání, dostávali stále silnější naději, že po ukončení války začneme pracovat*

⁷⁸⁸HAMA, Josef; LACINA, Vratislav. Od krize hospodářské ke krizi politické. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha, 1982, 8.

⁷⁸⁹KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.

*za lepších podmínek politických i hospodářských, že se už nebudeme dřít na Vídeň, na alpské země a na všechny příživníky Rakousko Uherské monarchie, že budeme pracovat pro sebe, co si vyrobíme a zařídíme, to budeme mít a že tedy budeme mít důvodnou naději, že po těch hrůzách válečných nastanou lepší časy, než jaké jsme měli před válkou. Nyní však obyvatelstvo nechápalo, proč je krize tak dlouhá a především neměli naději, že se situace v nejbližší době výrazně zlepší“.*⁷⁹⁰

K podpoře vzestupu zaměstnanosti, bylo zapotřebí, aby se zvýšila výroba. K tomu, aby to mohlo být splněno, musel se zvýšit zahraniční obchod. Pro rozvoj zahraničního obchodu bylo zase zapotřebí, aby naše výrobky byly konkurenceschopné, jak kvalitou, tak i cenou. Ke zvýšení konkurenceschopnosti československého průmyslu bylo zapotřebí provést devalvaci koruny.⁷⁹¹

Devalvace měla významný politický následek. Národní demokracie, když viděla, že jí nezabrání, odvolala 13. února 1934 ministra obchodu, průmyslu a živností Matouška a vystoupila z koalice, které také v poslanecké sněmovně ubylo dalších 15 hlasů. Národní demokraté se v opozici silně rozpomněli na své počátky „svobodomyslné“ strany a zařadili se mezi nejostřejší kritiky opatření „silné demokracie“, zvláště omezování svobody tisku. Poukazovali též na vady parlamentu, v němž prý vládní strany nezastupují „svobodní poslanci, nýbrž nemyslicí manekýni, kteří byli za tučnou prebendu ochotni odhlasovat cokoli.“⁷⁹²

Vláda vedená Malypetrem podala demisi, brzy po ní nastoupila nová vláda, vedená znovu Malypetrem. Změna vlády, k níž po odchodu národní demokracie z koalice došlo

---

⁷⁹⁰MACEK, Josef: *Cesta z krize*. Praha : Jan Leichter, 1935.

⁷⁹¹ V prvorepublikovém Československu – a hospodářská krize to urychlila – se proti sobě postupně vyhraňovaly dvě silné skupiny výrobců, první spjata s průmyslem a druhá se zemědělstvím. Jejich hospodářské zájmy byly protichůdné: průmysl produkoval mnohem víc, než republika stačila spotřebovat, a tak byl závislý na vývozu. Zemědělství naopak žádalo, aby se do republiky nedovážely cizí potraviny. Tyto otázky bylo možné upravovat buď výší cla, nebo kursem domácí měny, který podle toho, nakolik byl výhodný pro zahraniční dovozce a investory, zvyšoval i konkurenci na domácím trhu.

Zemědělci zastoupení silnou agrární stranou měli všechny dobré důvody žádat devalvaci, protože znehodnocení koruny na zahraničních trzích by příliv cizích měn a kapitálu do republiky omezilo. Naopak Živnostenská banka jako daleko největší věřitel v zemi měla všechny důvody se devalvací bránit, protože by se jí znehodnotily jak bankovní pohledávky, tak profit z nich. Preissovo neustálé zdůrazňování vyrovnaných státních rozpočtů tedy mělo svou logiku i v tom, že právě prohlubující se rozpočtové ztráty byly pro stabilitu koruny hlavním nebezpečím.

KOSATÍK, Pavel. *Bankéř první republiky - život Dr. Jaroslava Preisse*. Praha : Mladá Fronta, 2010.

⁷⁹²KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

14. února 1934, znamenala spíše jen kosmetickou úpravu.⁷⁹³

V politice nové vlády byly tendence k prosazování řízeného hospodářství. V době krize je třeba připomenout, že nešlo o rovnoměrné usměrňování všech ekonomických sfér. Těžiště intervenčních zásahů směřovalo jednoznačně do zemědělství, což představovalo jedno ze specifíků ČSR. Zatímco pro zemědělskou sféru bylo vydáno během krize 129 vládních nařízení, pro nezemědělská odvětví jen 24. Důvodů takové praxe bylo několik; hlavní spočíval v dominantním postavení Republikánské strany maloroľnického a zemědělského lidu v politickém systému republiky, což se projevilo i v její rozhodující aktivitě při předkládání návrhů na zásahy do zemědělského podnikání. Na rozdíl od toho průmyslové a finanční kruhy, soustředěné kolem Živnostenské banky - konkurenta agrárního kapitálu, dávaly přednost intervenčním zásahům samotných monopolistických organizací před aktivitou státu, kterému příslušela – podle jejich představ – pouze role ochránce právního pořádku.⁷⁹⁴

Novým ministrem sociální péče se stal Alfred Meissner, který vykonával v předchozích vládách ministra spravedlnosti. V době, když byl ministrem spravedlnosti, musel čelit politickým útokům, jak z pravice, tak i z levice.

Byl zastáncem přeměny kapitalistické společnosti ve společnost socialistickou, ale demokratickými prostředky, demokratické řízení společnosti chápal jako nezbytný předpoklad pro účast dělnictva na politické moci. Jeho předcházející funkce vzbuzovala negativní reakce jak na pravé, tak i na levé straně extremistického spektra.⁷⁹⁵

Jeho činnost způsobovala i mezinárodní komplikace. Velmi si pohněval Hitlera, když nařídil zákaz brněnského spolku Volkssport. Nacistický vůdce zákaz jmenovaného spolku

---

⁷⁹³V kabinetu se objevily jen dvě nové tváře. Švehlův zeť, agrárník Josef Černý vystřídal po velkém odporu Masarykova ministra vnitra Jana Černého, profesor práv Jan Krčmář byl jako odborník pověřen řízením Ministerstva školství a osvěty, které vedl už v úřednické vládě v roce 1926. Dosavadní hlava tohoto resortu sociální demokrat Déřer střídal spolustraníka ministra spravedlnosti Meissnera, který se stal ministrem sociální péče namísto německého sociálního demokrata Czecha. Ten zase převzal resort veřejných prací, z něhož lidovec Dostálek přešel na Ministerstvo obchodu, uvolněné odchodem národní demokracie z koalice. Agráříkům se splnilo přání, aby ke zdůraznění toho, že jsou největší stranou, drželi nejvíce křesel – měli opět čtyři.

⁷⁹⁴SLEZÁK, Lubomír; LACINA, Vlastislav. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha : HÚ AV ČR, 1994.

⁷⁹⁵Proti jeho působnosti na ministerstvu spravedlnosti měli výhrady komunisté. Hned po jeho nástupu do funkce rozpoutali komunisté proti němu velkou kampaň v deníku Rudé právo a snažili se zde dokázat, že nový ministr spravedlnosti je sociálfašista, který chce omezit svobodu tisku. Po celé jeho působení na ministerstvu spravedlnosti byl napadán, že se protizákonně snaží zakazovat schůze, spolky, které byly na KSČ.

odsoudil. Tím se podle Meissnera vměšoval do našich vnitropolitických záležitostí.⁷⁹⁶ Ve své první řeči ve funkci ministra sociální péče v rozpočtovém výboru poslanecké sněmovny konstatoval, že sice dochází od počátku roku 1934 k hospodářskému vzestupu, ale ten se vůbec neprojevil na poklesu nezaměstnanosti. V některých průmyslových odvětvích došlo naopak k jejímu vzestupu. Mezi odvětví, kde stále dochází k poklesu výroby, patřila textilní a kovodělná výroba a stavebnictví. Tento opětovný vzestup nezaměstnanosti byl způsoben několika faktory. Za první tou skutečností, že do produktivního věku se dostávaly ročníky narozené po 1. světové válce. Za druhé tím, že obyvatelstvo již tak často neodcházelo z republiky za lepšími sociálními podmínkami. Také se na nezaměstnanosti výrazně podepsalo zavádění strojů do výroby, kde vykonávaly práci dělníků. Nejvíce lidí bez práce bylo v městech, kde žila německá menšina, jako byly Karlovy Vary, Ostrava a Brno. Výdělek zaměstnaných dělníků nedosahoval životního minima.⁷⁹⁷

Tato vysoká nezaměstnanost radikalizovala českou společnost. V deníku „*Národní střed*“, kde se popisuje zmíněné jednání rozpočtového výboru, se mimo jiné píše: „*Naproti tomu se ovšem nezmínil ani slovem o tom, kolik emigrantů u nás našlo svoji obživu na úkor našich lidí*“.⁷⁹⁸

Všechny strany vládní koalice, které byly odpovědné za chod státu, se zhruba shodly, že by se měl v zájmu snížení nezaměstnanosti omezit pracovní týden na 40 hodin. Nejen strany socialistické a občanské, nýbrž i sociální demokraté a národní socialisté se však přeli, jak to provést. Zaměstnanci žádali, aby i při zkrácené pracovní době dostávali stejný plat, dělníci byli ochotni v případě potřeby pracovat týdně osmačtyřicet hodin, avšak chtěli příplatky za osm hodin přesčasů. Podle zaměstnavatelů by to vyvolalo potíže, nastaly by krachy firem. Stejně, přes zásadní shodu, se neprosadily návrhy – podporované též národní demokracií – aby byly hutnické podniky, většinou těžce zadlužené, zestátněny.⁷⁹⁹

Meissner ve své funkci ministra sociální péče musel opět řešit stížnosti válečných poškozců. I v roce 1934 se neustále opakovaly požadavky všech spolků organizujících válečné poškozence. Všechny zmíněné spolky měly během let 1934-1935 buď své sjezdy, nebo pořádaly protestní manifestační shromáždění, na kterých byly tyto požadavky neustále

---

⁷⁹⁶KOLÁŘ, František, et al. *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938 : Kdo byl kdo*. Praha : Pražská edice, 1998.

⁷⁹⁷*Právo lidu*. 21. 11. 1934.

⁷⁹⁸*Národní střed*. 21. 11. 1934.

⁷⁹⁹KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

opakovány. Tyto akce nebyly však nikdy společné a často byly nenávistné vůči ostatním spolkům. Tato politizace činnosti spolků znemožňovala jejich společný postup.

V květnu 1934 byla svolána 13. valná hromada Svazu československých válečných poškozců křesťansko-sociálních. Vedení svazu se obávalo, zda se sjezdovým delegátům podaří v dané špatné hospodářské a sociální situaci, účastnit se v dostatečném počtu jednání. Tato obava se však nenaplnila a sjezdu se účastnilo velké množství delegátů. Na této schůzi bylo s politováním opět konstatováno, že v naší republice mají váleční poškozců velmi špatné podmínky. Předseda Švábenský vysvětloval, že příčinou tohoto neradostného stavu je to, že zatímco jinde ve světě: *„Váleční poškozců jsou nejen dobře organizováni, ale prožívají vážnosti, jejich přání jsou respektována a občas zasáhnou do vývoje událostí. U nás, bohužel jako téměř všechno, propadly požadavky válečných poškozců radikálnímu politikaření. Mnoho krásných slov, skutek žádný. To má za následek, že požadavky válečných poškozců, nejsou naplňovány k jejich spokojenosti“*.

Výtky jmenovaného svazu k sociální politice vůči válečným invalidům, které zazněly na tomto setkání, nepřinesly nic nového. Stále vysoká nezaměstnanost snižuje šanci, aby byli zaměstnáváni invalidé, kteří pobírají malé důchody nebo žádné, neboť jejich pracovní neschopnost, nedosahuje 20 procent. V této souvislosti byla připomenuta skutečnost, že Úrazová pojišťovna vyplácí důchody už od 5 % snížené pracovní schopnosti, zatímco váleční invalidé je dostávají až od 25 %. Opět se ukazuje, jaká je nespravedlnost, aby byly důchody kráceny, když si invalida vydělá více než dvojnásobek svého důchodu. Nejvíce kritických hlasů si vysloužil § 29, který stanovil desetiletou lhůtu pro možnou změnu stupně invalidity.⁸⁰⁰

Na postup úřadů si také stěžuje „Hlas válečného poškozence“, který vykládá, že se snaží ušetřit na největších obětech války. Autor článků je smířen s tím, že i oběti války musejí přijímat některé důsledky hospodářské krize. Domnívá se však, že úřady se snaží, aby co nejvíce a často neprávem ušetřily. Jako příklad snahy, jak ušetřit, jsou uváděna rozhodnutí Nejvyššího správního soudu.⁸⁰¹ Jestli soud rozhodne v neprospěch válečného poškozence, je toto rozhodnutí bráno jako závazné pro ostatní. Když však soud dá za pravdu poškozenci, úřady tvrdí, že toto rozhodnutí platí pouze pro osobu, u které soud rozhodl, a jeho výrok není

---

⁸⁰⁰ *Lidumil*. 1934, 13, 3-4.

⁸⁰¹ Nejvyšší správní soud rozhoduje ve všech případech, ve kterých někdo tvrdí, že nezákonným rozhodnutím nebo opatřením správního úřadu byl poškozen ve svých právech.

směrodatný pro další podobné příběhy.⁸⁰²

Ani Družina válečných poškozců nebyla spokojena, jak se měnila sociální péče o válečné poškozence. V létě 1933 svolala manifestační sjezd na Slovanský ostrov v Praze, na kterém se vzpomínalo na oběti války. Na této manifestaci se také hovořilo, že se opět připravuje zhoršení sociálních podmínek pro válečné poškozence. Nová vláda a především ministr sociální péče znovu uvažoval vyplácet důchody až s 35% ním stupněm invalidity.⁸⁰³

O snižování důchodů se jednalo neustále. Především Ministerstvo financí se vracelo k návrhům na snížení důchodů. Jak v červnu psal časopis *Nový život*, tak zástupci Družiny válečných invalidů jednali o tomto návrhu se samotným ministrem financí. Tato úsporná opatření byla díky této schůzce zrušena a největší zásluhu na tom má samozřejmě Družina válečných poškozců.⁸⁰⁴

Svoji politiku vůči válečným poškozcům jako každoročně obhajoval časopis „Sociální služby“. Znovu se ukazovalo, že celkový počet válečných poškozců klesá, proto se snižují celkové finanční výdaje. Úsporná omezení se projevují především v léčebné oblasti, a to tak, že invalidům není poskytována odpovídající léčebná péče. Většina invalidů byla léčena ambulantně, ale pro zlepšení jejich zdravotního stavu by bylo výhodnější, kdyby léčba probíhala v nemocnicích. Stále se snižovala procenta ze státního rozpočtu, která šla na péči o válečné poškozence.

Nejzásadnější změna ve státní péči o válečné poškozence probíhala na úrovni okresů. Jak je známo, během hospodářské krize byla snaha o zrušení okresních úřadoven. V roce 1935 se vláda vrátila k návrhu komise pro zřehodárnění veřejné správy, který před dvěma roky zamítla. Znovu bylo upozorňováno, že okresní úřadovny nemají takové pracovní zatížení jako dříve, a proto nejsou tolik potřebné. Na rozdíl od předchozího projednání tohoto návrhu jej vláda nyní schválila. Pro válečné poškozence to znamenalo, že místa úřadoven pro vyřizování jejich agendy se nyní změnila.⁸⁰⁵

Zemské úřady pro válečné poškozence měly zajistit lékařské a sociálně-lékařské prohlídky po celém území, a tím nahradit lékařskou službu, kterou zajišťovali lékaři okresních úřadoven. Řešení se našlo takové, že každý zemský úřad měl podepsat smlouvu s lékaři, kteří spolupracovali buď s okresními úrazovými pojišťovnami, nebo se svými

---

⁸⁰²*Hlas válečného poškozence*. 1934, 5, 2.

⁸⁰³*Sociální služby*. 1933, 14, 30.

⁸⁰⁴*Nový život*. 1934, 15, 41.

⁸⁰⁵NA Prezidium vlády - komise pro zřehodárnění veřejné zprávy- kartón 33b.

původními pracovníky. Tím by se více rozšířila místa, kde se mohli invalidé léčit a chodit na sociálně- lékařské prohlídky. Mohli také využít odborných služeb lékařů, kteří dříve pracovali na okresních úřadovnách. Invalida, který pro svou cestu na lékařskou prohlídku zvolil vlak nebo jiný dopravní prostředek, mohl žádat od úřadu finanční náhradu.⁸⁰⁶ Existence okresních úřadoven byla v roce 1919 přijatá zákonem, ale na zrušení tohoto zákona stačilo využít zmocňovacího zákona z roku 1933.

Pracovníci Ministerstva sociální péče se také snažili vylepšit sociální postavení válečných poškozců. V časopise „Sociální služby“ vyšel seriál článků, ve kterých se ředitel Úřadu pro válečné poškozence Kypr pokusil vylíčit své nápady, jak zlepšit zákonnou normu o postavení válečných poškozců, aby vyhovovala jejich potřebám. V těchto statích jsou obsažené návrhy změn jednotlivých paragrafů, zákona z roku 1920 a jejich následujících novelizací.⁸⁰⁷

V úvodu celého cyklu bylo nejdříve uvedeno, že: *“Co ve všech jiných státech zejména Německu a Rakousku, byla zákonná péče o válečné oběti stále doplňována a upravována, u nás dělo se tak jen nepatrně a stopy toho jsou znáti na celém odvětví veřejné správy, týkajícím se této otázky. Chceme proto docela objektivně probrati dosavadní zákony o válečných poškozcích a posouditi jejich praktickou použitelnost i jejich možnou úpravu vyhovující nejen státu jako nositeli péče, ale i těm, na něž se vztahují“*.⁸⁰⁸

Ondřej Kypr uznává, že by bylo zapotřebí přepracovat celý zákon, všechny paragrafy. Už druhý paragraf, který se týká odebrání důchodů Invalidovi v případě, kdy součet jeho příjmů a osob s kterými žije ve společné domácnosti, dosahují dvojnásobek jeho důchodu. Jak Kypr podotýká, že tento článek zákona má sice tendenci úspornou, ale máme za to, že nevyhovuje ani morálně, ani administrativně.⁸⁰⁹

Návrh, který vyšel ve jmenovaném časopise, musel zaujmout stanoviska k tomu, kdy invalida dostává plat od státu nebo má v pronájmu licenci na provoz biografů nebo trafik. Je popsáno velké podivení nad nespravedlností tohoto zákona. Na porovnání ukazuje následující příklad: *„Je pozoruhodné, že paragraf nevztahuje se kupř. na zaměstnance Ústřední sociální pojišťovny a sociálně pojišťovacích ústavů, ale musí jej býti použito při zaměstnanci země okresu nebo obce, byť i jeho příjem byl přechodný a příjem poměrně malý.*

---

⁸⁰⁶ *Sociální služby*. 1933, 14, 1.

⁸⁰⁷ Cyklus článků vyšel v časopisu: *Sociální služby*. 1934, 16, 9-12.

⁸⁰⁸ *Sociální služby*. 1934, 16, 9.

⁸⁰⁹ §§ *Sociální služby*. 1934, 16, 9.

Tím se stává kupř., že definitivní úředník sociálního pojišťovacího ústavu je posuzován mírněji podle §2. než zemědělský dělník ve státních lesích na Podkarpatské Rusi, nebo výpomocný cestář obecní, na kterého se vztahuje §4“. Z tohoto příkladu ukazuje na nutnost opět zrušit tento paragraf, který omezuje motivaci k práci všech válečných invalidů.

V dalším pokračování úvah, jak zlepšit zákonnou normu péče o válečné poškozence, se rozebírá také, již několikrát zmiňované téma, a to zrušení důchodů pro válečné invalidy, kteří měli nejlehčí postižení. V roce 1934 žilo v našem státě přes 28 000 takto postižených invalidů, kteří pobírali nejnižší důchod pro válečné poškozence. Jejich roční důchod činil 360 Kč, s drahotní přírůžkou 180 Kč to bylo ročně celkem 540 Kč tj. 45 Kč měsíčně, čili 1,50 Kč denně. K této výši bylo podotknuto: *V normálních poměrech jsou invalidé tohoto druhu postižení obyčejně zaměstnání. Příspěvek 1,50 Kč denně nemá pro ně praktického hospodářského významu. Vyřazením jejich nároku na důchod, klesl by podstatně počet důchodců, i když připustíme, že u mnohých uplatnila by se snaha domáhati se vyšší klasifikace (ovšem za předpokladu zrušení 10tileté lhůty podle §29 a že by jí také částečně dosáhli. Dnes ovšem je situace zcela jiná a lidé počítají nejen s korunou ale i s každým haléřem“.*⁸¹⁰

Nejvíce místa v této části článku zaujal problém kolem paragrafu 29, který se týkal problému desetileté lhůty, v které bylo možné, aby invalida žádal u sociálně-lékařské komise, o zvýšení své neschopnosti, a tím i svého důchodu. Zastavuje se nad tím, že: *„Omezovací lhůta 10tiletá platí pro invalidy, kteří mají přímý nárok na důchod. Pro pozůstalé, mající nárok již odvozený a jakýsi druhořadý, žádná omezovací lhůta tohoto druhu neplatí“.*

Nejprve ředitel úřadu pro válečné poškozence dokazuje, že plněním této lhůty jsou potrestáni i obyčejní invalidé, kteří dříve spoléhající na své síly, neobtěžovali úředníky se zhoršováním svého zdravotního stavu a učinili tak teprve v situaci hodně kritické. Bývalo to však obyčejně již po 10 letech lhůty a úřad a zemská odvolací komise nemohou jinak, než klasifikovat případy naprosté neschopnosti k práci jen dřívějším procentem, které je daleko nižší. Ředitel je pro zrušení celého tohoto sporného paragrafu. Měl však několik připomínek, kdy by invalida nemohl žádat o zvýšení své neschopnosti. Za prvé to bylo u osob, které byly již sociálně-lékařsky prohlédnuty, právoplatně neuznány válečnými poškozenými a neprokazují se žádné nové skutečnosti, které by mohly být podkladem k obnově řízení.

---

⁸¹⁰*Sociální služby*. 1934, 16, 10.

Další případ, kdy invalida by neměl mít právo na další prohlídku, byl ten, že uvádí chorobu, která buď není v dosavadních nálezech uvedena, nebo již bylo právoplatně rozhodnuto, že není v žádné souvislosti s chorobou vzniklou ve službě vojenské.

Třetí důvod, proč Invalidovi nemá být vyhověno, je případ, kde jednou pro vždy s konečnou platností bylo rozhodnuto, že určitou chorobu měl již před nastoupením vojenské služby, že choroba byla výkonem služby jenom zhoršena a kde další zhoršování lze přičíst pouze povaze choroby samotné nebo přibýváním věku.

V návrhu pamatoval Kypr také na to, aby nebyly sociálně-lékařské prohlídky zneužívány. Proto chtěl uzákonit, že všechny osoby, které se systematicky a úmyslně dožadují prohlídky pro zhoršování zdravotního stavu, ač byly prohlédnuty nedávno, buď v první instanci, nebo u zemské odvolací komise v době ne delší než 6 měsíců před podáním žádosti, jakož i u osob, kde výsledek prohlídek (nález, posudek, procento) ve 2 letech po sobě byl stejný a které nepředloží potvrzení svého ošetřujícího lékaře, prokazující alespoň pravděpodobnost jejich tvrzení, neměly právo na prohlídky.

V těchto člancích nebylo zmiňováno, jak vyřešit stále se opakující požadavky na uzákonění povinného zaměstnávání invalidů nebo zvýšení důchodů pro skupiny veteránů, kteří měli méně než 75%ní invalidity.⁸¹¹ Žádný návrh z uvedeného seriálu úvah, jak změnit celkovou péči o válečné invalidy nebyl touto vládou realizován, poněvadž se konaly předčasné volby, které znamenaly radikální změnu v politickém životě Československé republiky.

Výsledky těchto voleb do poslanecké sněmovny 19. května 1935 (do senátu se konaly o týden později) znamenaly šok. Zásadně posunuly politické spektrum především tím, že ve státě prohlašovaném za národní, „československý“, zvítězila strana menšiny – Sudetendeutsche Partei s 1,25 milionem hlasů, tj. 15,2 %. Výsledek voleb, kdy volby vyhrála sudetoněmecká strana a ohrožení ze strany Německa bylo stále markantnější, předznamenal další politický vývoj. Stát musel zdokonalovat armádní výzbroj, začala se stavět pohraniční opevnění, která měla pomáhat při obraně proti Německu. Tyto přípravy se dotkly také i válečných poškozců.

Strany dosavadní vládní koalice ztratily vládní většinu v parlamentu. Sestavováním vlády byl opět pověřen agrárník Malypetr, který musel přibrat do vlády živnostenskou stranu, která požadovala pro svého představitele Ministerstvo obchodu. Byla sestavená nová

---

⁸¹¹ *Sociální služby*. 1934, 16, 12.

vláda, sestávající ze sedmi stran. Premiér ve vládním prohlášení hodnotil pozitivně skutečnost, že v Československu neexistuje protistátní opozice a také vyzdvihl, že v kabinetě jsou zastoupeny i německé aktivistické strany. V této vládě převzal funkci ministra sociální péče sociální demokrat Jaromír Nečas, který na tomto postu setrval až do roku 1938. Při svém nástupu ministr Nečas velmi ocenil, co vykonal jeho předchůdce v těchto oblastech.

V době Nečasova nástupu do funkce ministra sociální péče 1935 byl počet nezaměstnaných o 40 tisíc vyšší než před rokem. Tento nepříjemný rozdíl byl způsoben několika důvody. Do práce se hlásily silné poválečné ročníky, o podporu také dříve žádaly osoby samostatné činné, protože je jejich samostatné podnikání nemohlo uživit. Dalším důvodem, proč se zvyšovala nezaměstnanost, bylo to, že se omezilo vystěhovalectví.

Nečas byl horlivým stoupencem veřejných investic. Odmítal rozhodně všechny námitky proti této činnosti a dokazoval, že veřejné práce se mají provádět zejména v období krize a omezovat za konjunktury. Vyvracel také tvrzení, že veřejná investiční činnost konkuruje soukromému podnikání a že zvýšení nezaměstnanosti se nemůže vyrovnat vynaloženým nákladům. Nejvíce financí na veřejné práce šlo na stavbu silnic a dálnic.⁸¹²

Ve své řeči před rozpočtovým výborem uvedl to, že ke snížení nezaměstnanosti je zapotřebí učinit několik zásadních kroků. Kromě zvýšení veřejných investic je zapotřebí podporovat vystěhovalectví především do USA. Bylo zapotřebí také toho, aby dlouhodobě nezaměstnaní byli přeškolení na jiné profese, ve kterých by se mohly lépe uplatnit. Chtěl také změnit sociální pojištění pro všechny obyvatele.⁸¹³

Ministr Nečas se musel vypořádat nejen se stále se opakujícími požadavky válečných invalidů, ale i s nesnáze, které souvisely s mezinárodní situací a ohrožením Československa.

Ministr Nečas sám připravil nový zákon, který upravoval působnost § 29, jak bylo již několik let požadováno od spolků, vztahující se k desetileté lhůtě, ve které bylo možné hlásit se o zvýšení stupně invalidity.⁸¹⁴

Tento návrh počítal s tím, že budou zvyšovány pouze neschopnosti, kde došlo ke zhoršení zdravotního stavu o 75 % procent od původního stavu. Toto zvýšení mohly určit

---

⁸¹²DEYL, Zdeněk. Demografický vývoj a profesní, národnostní a sociální složení obyvatelstva. In: Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3. *Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha : Karolinum, 1995.

⁸¹³*Právo lidu*. 2. 10. 1935.

⁸¹⁴*Nový život*. 1935, 16, 42.

pouze zemské úřady pro válečné poškozenec podle lékařské zprávy, kterou vypracoval obecní lékař v místě trvalého bydliště veterána z války. Návrh na zvýšení důchodů muselo schválit i Ministerstvo financí. Ve zprávě bylo také konstatováno, že tato novela si nevyžádá dodatečné finanční prostředky, poněvadž je stálý úbytek válečných poškozených odkázaných na důchod od státu.

Tento návrh byl nejprve schválen vládou a poslán do parlamentu k projednání. K návrhu byla připojena důvodová zpráva, kde se snažilo ministerstvo objasnit zákonodárcům zásadní důvody k navrhované novele. V důvodové zprávě ke změně doby se především zdůrazňuje, že každé omezení časové, do kdy je možné se ucházet o zvýšení pracovní neschopnosti, odporuje lékařským závěrům. Ministerstvo sociální péče se proto obrátilo na německou a českou lékařskou fakultu v Praze, aby vypracovaly odborné posudky o tom, do jaké doby se může měnit zdravotní stav invalidů. Tyto posudky byly pak připojeny k důvodové zprávě.

Obě fakulty se shodly, že zákon o válečných poškozených z roku 1920 vycházel z předpokladu, že se válečná zranění zahojí nebo ustálí, a proto nebude nutné zvyšovat u invalidů stupně pracovní neschopnosti, a tím i důchody. Zlepšení zdravotního stavu může nastat u jistých druhů zranění, jako jsou například střelné rány, které se po čase zahojí, a stav se ustálí nebolepší.

Německá fakulta byla k návrhu zákona na prodloužení termínů nových lékařsko-sociálních prohlídek radikálnější. Mimo jiné bylo v doporučení pro vládu napsáno toto: „*Ze stanoviska lékařského je zcela neodůvodněné, aby lhůta k přihlášce zhoršeného poškození na zdraví vzniklého za služby válečné nebo v zajetí, byla nějak časově omezená*“. Ve vyjádření profesorů na lékařské fakultě německé university byl požadavek vypustit jakékoliv časové omezení pro přihlášky k prohlídkám a zvyšovat stupně pracovní neschopnosti. Německá fakulta také upozorňovala na nespravedlnost, kdy stát může kdykoliv předvolat válečného invalidu ke kontrole, zda se mu nezlepšil zdravotní stav, aby mu případně snížil důchod. Jestliže se však invalidův zdravotní stav zhorší a uplyne deset let od první prohlídky, nemá invalida již právo na prohlídku novou.⁸¹⁵

Při projednávání zákona v parlamentu se rozproudila vášnivá debata. Nejprve vystoupil poslanec za sociální demokracii a ústřední tajemník Družiny válečných poškozených Neumister jako zpravodaj sociálního výboru. Ve své řeči připomněl, že tento návrh byl

---

⁸¹⁵NA, MŠ 3648 - Důvodová zpráva k zákonu o prodlužování doby prohlídky.

spolky požadován řadu let, protože už několik let nemohli váleční invalidé požadovat zvýšení důchodů z důvodu zvýšení stupně invalidity. Sdělil, že poslanci sociálního výboru už upravili paragraf, který se týkal procentního rozdílu mezi původní a novou pracovní neschopností, že je snížen na 50 %. V praxi to znamenalo, že Invalidovi, který měl původně uznanou 20%ní invaliditu, mohl být zvýšen důchod pouze tehdy, když mu bude přiznána 70%ní invalidita. Zpravodaj sociálního výboru také zdůraznil, že tento zákon si nevyžádá žádné navýšení financí na péči o válečné poškozence, protože stále se snižoval jejich počet. V závěru svého vystoupení vyzval k zachování míru, protože váleční poškození obětovali nejvíce, a to své nejbližší a své zdraví.⁸¹⁶

Po vystoupení poslance Neumistra vystoupil zpravodaj rozpočtového výboru sněmovny. Ten shrnul diskusi v rozpočtovém výboru. Konstatoval, že tento navržený zákon nemůže vyřešit celý komplex nedostatků. Má však zmírnit nespravedlivost vůči invalidům, kteří se nechtěli stále obracet na úřady pro válečné poškozence. Na větší zlepšení zákona nemá stát finance.

Většina poslanců kritizovala návrh ze dvou důvodů. První nedostatek viděli zákonodárci ve slově „může“ v následující větě: *“Po uplynutí této lhůty může Ministerstvo sociální péče v dohodě s ministerstvem financí povolit, aby Invalidovi byl zemským úřadem pro péči o válečné poškozence přiměřeně zvýšen invalidní důchod, zhoršil-li se jeho zdravotní stav po poranění prokazatelně utrpením“*. Byla vyslovená obava, že úřady pro válečné poškozence nebudou muset oprávněným požadavkům válečných invalidů vyhovět, nebo že to bude jen na úřednicích, zda jim zvednou důchody nebo nikoliv.

Druhý často kritizovaný nedostatek tohoto návrhu byl, že zvýšení důchodu může nastat pouze tehdy, když rozdíl mezi původní a novou invaliditou je 50 %. Podle poslanců nemůže být zvýšen důchod invalidům, kteří mají vyšší než 50%ní invaliditu. Tím by se tento zákon stal nepoužitelný pro nejtěžší invalidy, kterým by se nemohl nijak zvýšit důchod. Členové sociálního výboru a především poslanec Neumister se hájili tím, že sami snížili tento stupeň neschopnosti o 25 %, ze 75 na 50 % neschopnosti.

Uvedené dva body nakonec byly v konečném stavu schváleny. Tím se podle řady poslanců péče o válečné poškozencelepší, ale stále nebude dosahovat evropské úrovně. Padl zde také návrh, aby v zákoně bylo jasně uvedeno, že lékařsko-sociální komise, které budou hodnotit, jak se změnil invalidův stav, by nemohly snížit stupeň invalidity, kdyby bylo

---

⁸¹⁶Těsnopisný záznam ze 33. schůze poslanecké sněmovny ze dne 19. 3. 1936 - projev poslance. Neumistera.

zjištěno, že se jejich stav zlepšil natolik, že mají nárok na nižší důchod. Tato připomínka byla odmítnuta s tím, že zmenšit stupeň invalidity může pouze revizní komise.⁸¹⁷

Projednávání zmíněného zákona v parlamentu doprovázela nevole některých komunistických zákonodárců, kteří v něm viděli snahu získat mladé muže pro vojenskou službu na ochranu kapitalistického státu. Konkrétně to vyjádřil ve svém diskusním příspěvku komunistický poslanec Knebort, který ve svém vystoupení řekl: „*Osnova zákona, kterou dnes projednáváme, jest, řekl bych vynucená současnou dobou, poněvadž není vyloučeno, že v dohledné době se budeme starat o nové válečné poškozence*“.⁸¹⁸

K vysvětlení této nevole marxistické strany o zlepšení sociálních podmínek pro nejchudší část obyvatel, je zapotřebí vysvětlit některé souvislosti.⁸¹⁹ Jsou to zejména otázky, jaký byl jejich vztah k válečným invalidům. S těmito otázkami úzce souvisí i zcela nová problematika, a to branná výchova občanů.

Ohrožení od našeho západního souseda vyvolávalo velké napětí. S tím souvisí i řada změn v životě republiky. V platnost vstoupily zákony, které měly cvičit laickou veřejnost v branné výchově. Tento zákon měl být úzce propojen se systémem péče o válečné poškozence, protože kdo se zranil při cvičení, dostával důchod podle stejného zákona jako muži, kteří svoji invaliditu získali v průběhu první světové války.

Zákon o branné výchově č. 184/37Sb. byl schválen Národním shromážděním 1. července 1937 a nabyl platnosti již 1. září 1937, aby mohl postihnout všechny školy od počátku školního roku, zaváděl totiž brannou výchovu jako povinný předmět pro všechny školáky a studenty. Branné výchově zásadně podléhali všichni českoslovenští občané, jak muži, tak i ženy, ode dne, kdy začali chodit do školy.

Poté pokračovali ve výcviku v úkolech civilní protiletectvé ochrany, zde se rozšiřuje hranice věková až do 50 let, v případě potřeby až do 60 let. Smyslem zákona byla výchova jak branná, tak i morální. „*Chce vychovati občany svobodné a pevné demokraty, kteří budou odhodláni dáti do služeb státu i lidstva vše nejlepší. Psychologický moment pro provedení nastal v době, kdy se mezinárodní situace stávala čím dál tím napjatější a nejistější a kdy všichni bez rozdílu cítili, že je třeba učinit vše k přípravě a soustředění všech sil národa*“.⁸²⁰

---

⁸¹⁷Těsnopisný záznam z 33. schůze poslanecké sněmovny ze dne 19. 3. 1936.

⁸¹⁸Těsnopisný záznam ze 33. schůze poslanecké sněmovny ze dne 19. 3. 1936 - projev poslance Kneborta.

⁸¹⁹Podle soustavy zákonů se o válečných poškozencích se řídily i osoby, které utrpěly poranění při vojenském cvičení. Jednalo se především o muže, kteří nebyli vojáky z povolání.

⁸²⁰Zákon o branné výchově (s prováděcími předpisy) – Praha 1938.

Smyslem této výchovy bylo rozvíjet tělesné a duševní schopnosti, které by se měly uplatnit při obraně národa. Zákon chtěl tělesným cvičením zvýšit duševní a tělesné vlastnosti celého národa: „*neboť člověk tělocvičně vychovaný jest i k veškeré odborné činnosti, především na vlastnostech tělesných se zakládající, schopnější a působnost jeho vydatnější*“.

Branná příprava mládeže byla rozdělena na školní a mimoškolní. Ve škole se žáci do 15 let věnovali pod vedením učitelů tělesné výchově a postupně získávali i základní vojenské znalosti. Mládež od 15 let cvičila střelbu z malorážek a prodělávala základy vojenského výcviku. Mimoškolní branná příprava mládeže probíhala v tělovýchovných organizacích, v občanských polovojenských spolcích nebo ve zvláštních organizacích předvojenské výchovy. Zakládaly se také spolky na obranu proti bojovým plynům a spolky protiletectvé obrany.⁸²¹

Brannou výchovu mohli provádět jen ti, kteří k tomu dostali pověření. Samotným „výcvikem“ museli projít – pod dohledem vojenských instruktorů – všichni členové spolků. Na branné výchově spolupracovala škola a spolky, jako byly například Sokol, Orel a Svaz dělnických jednot. Spolky byly napojené na politické strany.⁸²² Tyto dvě složky výchovy měly od státních úřadů vypracovány osnovy, podle kterých se měli mladí obyvatelé republiky připravit na její obranu.

Celá tělesná výchova měla cvičence připravit na boj s nepřítelem. Cvičení se mohlo provádět v tělocvičnách, ale přednost se dávala venkovnímu cvičení, kde byly podmínky podobnější těm, s kterými se cvičenci mohli setkat při střetu s nepřítelem. Cvičenci museli trénovat běh, šplh, skok do dálky a jiné tělesné dovednosti. Také se měli branci cvičit v první pomoci při různých zraněních v boji.⁸²³

Neméně důležitou roli při branné výchově hrála občanská nauka, která měla za úkol vychovávat uvědomělé republikány, kteří by znali svá práva i své povinnosti a byli by schopni dávat sobě dobré zákony. V občanské nauce bylo možné vysvětlit poměr občana ke státu a poukázat na význam každého příslušníka státu a z toho vyplývající nutnost bránit nejen tyto zákony a řády, ale i celek, který svému příslušníku zaručuje existenci a svobodu.

---

⁸²¹ POKORNÁ, Aleřtina. Branné organizace v buržoazním Československu (1921 – 1939). *Historie a vojevství*. 1979, 6.

⁸²² O této spolupráci je uvedeno více v publikaci: KÖSSL, Jiří; ŠTRAMBAUER, Jan; WAIC, Marek. *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha : Karolinum, 2008.

⁸²³ NA, MŠ - Osnovy branné výchovy - karten 771.

Z uvedeného lze říci, že, československý stát chtěl ocenit občany, kteří budou bránit svůj stát před nacistickým Německem. To se však nemohlo líbit stranám, které vystupovaly proti politickému zřízení republiky. Jednou z těchto stran byli komunisté.

Dále bylo možno poučovat o mravních vlastnostech potřebných každému občanu a též vojínům, jako: statečnost, odvaha, vytrvalost, snášenlivost, čistota, šetrnost, družnost, obětavost, láska k vlasti a její obraně.⁸²⁴

Branné výchovy se museli účastnit všichni zdraví muži. Je samozřejmé, že se vyskytly případy, kdy se nemohli brannému výcviku podrobit kvůli zdravotnímu stavu. Zda zdravotní stav dovoloval výcvik, to musel posoudit lékař. Pro lékaře byly vydány přesné instrukce jak posuzovat, jestli je muž způsobilý k branné výchově či nikoliv. Lékař měl rozhodovat zodpovědně a dbát, aby nebyla poškozena osoba, ale ani stát. Měl také právo rozhodnout, jestli je vyšetřovaný občan zbaven povinnosti výcviku úplně nebo může vykonávat lehčí úkony vyplývající z branné povinnosti.⁸²⁵

Zákon o branné výchově nezapomínal ani na ty, u kterých by v důsledku úrazu při cvičení došlo ke vzniku částečné nebo plné invalidity. V takovém případě by byli léčeni na vrub státu, pokud by ovšem neměli nárok na léčebnou péči podle jiných právních ustanovení. *„Pokud by se osoby utrpěným úrazem nebo onemocněním staly nezpůsobilými k výdělku, měly nárok na rentu podle zákona z 31. 1. 1922, č. 41 Sb., jako byla vyplácena invalidním vojínům ze stavu mužstva po válce světové. Zemře-li osoba na takový úraz nebo onemocní, mají pozůstalí rovněž nárok na takovou rentu, jako dostávají pozůstalí po vojínech, kteří padli na frontě za války. Renty i zde hradí stát sám. Uvedených nároků nemají však ty osoby, které si úraz neb onemocnění způsobily úmyslně nebo hrubou nedbalostí“.*

Komunistická strana sdružovala v polovině třicátých let jen malý počet válečných poškozenců. Byla vydána stranická směrnice pro okresní a místní organizace pro získání válečných poškozenců. Členové stranických organizací měli za úkol chodit mezi válečné poškozence, především z nejnižších sociálních vrstev, získávat je pro svoji ideologii a zakládat frakce, snažit se o sjednocení všech válečných poškozenců pod vedením KSČ. Tím je vymanit z vlivu „maloměšťáckého“ a získat je pro třídní boj proti kapitalismu. Frakce byly podřízeny okresnímu výboru KSČ a musely vykonávat jejich příkazy. Tak vytvořené

---

⁸²⁴KAPRAS, Jan; MALYPETR, Jan; SOUKUP, František. *Armáda a národ*. Praha : L. Mazáč, 1938.

⁸²⁵NA, MŠ - Osnovy branné výchovy- karton 771.

komunistické frakce měly vypracován svůj vlastní program, který v některých bodech byl odlišný od ostatních sdružení válečných poškozců.

Frakce se měly zasadit o vytvoření jednotné organizace pod vedení KSČ. Tento jednotný spolek se měl především snažit, aby stát poskytoval dostatečné finanční prostředky, aby invalidé nemuseli pořádat různé veřejné sbírky nebo nemuseli žebrať. Další požadavky se týkaly bezplatného léčení válečných poškozců, jejich zaměstnávání a další, stále se opakující požadavky.⁸²⁶

Z tohoto lze usuzovat, že komunisté se snažili pomocí své agitace získat volební hlasy válečných poškozců. Tuto bolševickou agitaci mezi válečnými poškozcemi však nabourávala snaha zavést brannou výchovu pro většinu civilního obyvatelstva, která měla ochraňovat obyvatele před vnitřním a vnějším nebezpečím.

Tato skutečnost byla proti vůli komunistů, kteří v roce 1936 dodržovali pokyny Moskvy. Čeští komunisté byli v jiném postavení, než byly komunistické strany v západní Evropě. Zatímco však západní komunistické strany požehnáním Moskvy rozvíjely konfrontační politiku, KSČ je v téže době nucena postupovat zcela jinak, příkazem Kominterny byly všechny náznaky politiky konfrontace se socialisty zastaveny.

Je symbolické, že začlenění KSČ do národního života dochází ve chvíli, kdy byl Gottwald v Moskvě, aby se vyhnul odsouzení za protistátní činnost, zatímco Šmeral, jehož Gottwald vypudil z vedení strany ve dvacátých letech, se vrací z moskevského exilu.⁸²⁷ Ve skutečnosti poprvé od Šmeralova odstranění z vedoucí pozice v KSČ našli čeští komunisté v Janu Švermovi nadaného a schopného vůdce.⁸²⁸

Jisté sblížení sociální demokracie s komunisty se projevilo již při prvomájových oslavách. Průvod KSČ v Praze tentokrát nešel „proti všem“, nesl na rozdíl od ostatních, záměrně neokázalých průvodů, vlajky a standardy, avšak po separátním táboře strany na náměstí Republiky se slil s ostatními na Václavském náměstí. Manifestace v Praze se zúčastnilo údajně 120 tisíc lidí, v Brně 50 tisíc, v Bratislavě 20 tisíc a stejný počet byl pryč

---

⁸²⁶NA, fond KSČ - ÚV 1921-1945, karton 86.

⁸²⁷ Obratem, na který čeští komunisté čekali a který se ihned projevil v jejich postoji ke státu, byla sovětsko-československá smlouva podepsaná v květnu 1935, jíž se Československo začleňovalo do sovětského bezpečnostního systému. Tváří v tvář hrozbě války s Německem, Šverma v parlamentu mluví o prioritě „obranu nezávislosti českého národa“ v projevu, ohlašujícím nový postoj k existujícím politickým institucím.

⁸²⁸Od roku 1933 prosazovala Kominternu spolupráci evropských komunistických stran se sociálními demokraty.

zaznamenan i v Liberci.⁸²⁹

Sociální demokracie tuto změnu ocenila, ale měla strach, jak dlouho komunistům tato změna vydrží, a zároveň se ptala, do jaké míry je to vlastní rozhodnutí českých komunistů a do jaké míry je to opět diktát Moskvy.⁸³⁰ Pravicové strany vyjadřovaly obavu z toho, co může vzniknout spojením levicové sociální demokracie a komunistů a strachovaly se, aby na tuto spolupráci sociální demokraté nedoplátili.⁸³¹ V deníku *Národní Politika* byla však nastolena otázka, jestli komunisté budou vždy ochotni bojovat za kapitalistické Československo, mimo jiné se tam píše: „*Jehož splněním by se teprve postavili komunisté na půdu státu, který je také jejich státem a k němuž mají stejná práva a povinnosti jako kterákoliv jiná politická strana. Po slibech musí přijít činy. Počkáme si tedy na ně*“.⁸³²

Tato spolupráce s komunisty končí návratem Gottwalda s Kopeckým z Moskvy, když využili amnestie vyhlášené při příležitosti prezidentských voleb. Ihned po příjezdu vyhlásili ostrou kampaň proti „oportunistickým“ chybám, k nimž došlo za jejich nepřítomnosti, a v několika týdnech prakticky zlikvidovali Švermovu a Slánského politiku sjednocení z roku 1935. Česká sociální demokracie patřila v Socialistické internacionále k pravici a z principu se stavěla proti spojení s komunisty.⁸³³

Gottwaldova kritika se zaměřovala na tři body:

1. Parlamentarismus: KSC podlehla „parlamentnímu kreténismu“: Mobilizaci mas a masové akce nahradilo vedení strany „parlamentními kombinacemi“. To nemá nic společného s aktivní bolševickou politikou. Konkrétně Gottwald komunistickým členům parlamentu vytýkal, že schválili rozpočet Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva sociálních věcí. Nepřímo však měl na mysli komunistické hlasování pro Beneše v prosinci.

2. Jednotná fronta: místo bezzásadového sblížení se sociálními demokraty předpokládá snahu po „politickém vyjasnění“.

3. Otázka armády byla zkouškou úmyslů KSC v oblasti obrany republiky, schválené na VII. kongresu Kominterny.⁸³⁴

---

⁸²⁹ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁸³⁰ *Večerník Právo lidu*. 6. 8. 1935.

⁸³¹ *Národní listy*. 19. 9. 1935.

⁸³² *Národní Politika*. 10. 9. 1935.

⁸³³ RUPNIK, Jaques. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha : Academia, 2002.

⁸³⁴ RUPNIK, Jaques. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha : Academia, 2002.

Na listopadovém zasedání UV KSČ v roce 1936 zaznívaly názory, aby byla z vlády odstraněna agrární strana ochotná jednat s Henleinem. Socialistům vyčítali, že se snaží oddělit dělnickou třídu od drobných řemeslníků. Požadovali také, aby byly zvýšeny mzdy na úkor zisku kapitalistů.

Největší pozornost byla věnována německému nebezpečí, a to plynoucímu jak od sudetských Němců, tak i z Berlína. Vláda se měla podle komunistů snažit vyrovnat s českými Němci žijícími v pohraničí a splnit jejich sociální potřeby. Tím by se omezila politická agitace Henleinovců. Samozřejmě by se měla v zahraniční politice orientovat na Sovětský svaz.

Velikonoční sjezd byl velmi komentován v denním tisku. Byl konstatován fakt, že na komunistickém sjezdu nebyla vůbec možná diskuse a nemohly zaznít odlišné názory. V diskusi se objevily pouze projevy, které ocenily přínos Gottwaldova vedení.⁸³⁵ Převážně pravicové deníky se zastavovaly nad tím, že komunisté jsou sice pro obranu, ale tvrdí, že buržoazie této obrany není schopná.⁸³⁶ V deníku „Národní listy“ je dokonce uváděno, že komunistické výzvy k třídnímu boji v době ohrožení republiky od Německa jsou zvyšujícím se nebezpečím pro náš stát.⁸³⁷

Po tomto velikonočním sjezdu v roce 1936 se proměnil v KSČ vztah k branné výchově. V ní viděli komunisté snahu uhájit kapitalistický řád před „dělnickou třídou“.

V roce 1938 se mělo bilancovat celé dvacetileté období trvání Československé republiky. Jednotlivá ministerstva a jiné státní úřady vypracovaly různé přehledy o své činnosti během trvání republiky. I Ministerstvo sociální péče vydalo podobný přehled, kde se snažilo převést své úspěchy ve svém oboru. Proto kolektiv pod vedením ministra Nečase vydal souhrnnou práci. V ní bylo napsáno, že: *„Řešení sociálních otázek přispělo podstatně ke konsolidaci státu, neboť hlavním předpokladem rozvoje republiky a její vnitřní síly je sociální mír. Sociální mír není možný bez plnění naléhavých úkolů sociálních, jež přináší ve zvýšené míře moderní doba. Toto platilo, jak po skončení první světové války, tak i v době hospodářské krize“*.⁸³⁸

---

⁸³⁵ *České slovo*. 11. 4. 1936.

⁸³⁶ *Lidové noviny*. 15. 4. 1936.

⁸³⁷ *Národní listy*. 15. 4. 1936.

⁸³⁸ NEČAS, Jaromír. *20 let sociální péče v Československé republice*. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1938.

Ministerští pracovníci rozebírali jednotlivé oblasti sociální péče například nemocenské a úrazové pojištění obyvatelstva nebo úpravu nájemného. V této práci nešlo vynechat péči o válečné poškozenec. Byly vyjmenovány všechny zákony, které stanovily pravidla vyplácení důchodů a poskytování jiných finančních a materiálních dávek. Bylo ukázáno, že neustále klesal počet válečných poškozeneců. Zatímco v roce 1923 bylo válečných invalidů přes 155 000, v roce 1937 jich bylo pouze 93.000. Tato snižující se čísla vyvolávala u státních úřadů snahu změnit státní správu pečující o válečné poškozenec, proto byl v roce 1938 vypracován Komisí pro zhospodárnění veřejné správy návrh, který měl ušetřit finanční výdaje. Návrh počítal s tím, že správní agenda o válečné poškozenec přejde z Ministerstva sociální péče na Ministerstvo národní obrany (MNO).⁸³⁹ Tento návrh vzbudil odpor samotného MNO. V jeho vyjádření se připouští, že by bylo logické, aby vojenská správa se starala o válečné invalidy. MNO mělo ve své agendě úkol starat se o předválečné a poválečné válečné poškozenec včetně gázistů z první světové války. Spojením těchto dvou podobných agend by se ušetřila značná finanční částka. Sloučení těchto agend by mělo však i řadu záporných důsledků. Prvním důvodem proti převedení péče o válečné poškozenec z řad mužstva do resortu MNO je to, že obě agendy byly založené na rozdílných pravidlech při poskytování důchodů. Poškozenecům, kteří patřili do kompetence MNO, byl vyměřován důchod podle vojenských hodností.⁸⁴⁰ Válečným poškozenecům, kteří patřili do kompetence Ministerstva sociální péče, byly důchody přidělovány podle toho, jaký rozsah pracovní neschopnosti jim úřady přiznaly. Takto rozdílné systémy by se mohly jen velmi obtížně sjednotit.

Dalším důvodem, proč MNO nesouhlasilo s převedením péče o válečné poškozenec do své kompetence, byl ten, že Ministerstvo sociální péče za dvacet let vybudovalo celou soustavu orgánů (4 zemské úřady pro válečné poškozenec a okresní úřadovny), které měly v náplni starat se o válečné poškozenec. Tyto instituce se po celou dobu trvání první republiky dobře staraly o válečné poškozenec z 1. světové války, a proto by nebylo vhodné tyto vazby nějak narušovat zbytečnou změnou kompetence.⁸⁴¹

---

⁸³⁹ Ministerstvo národní obrany mělo na starost invalidy, kteří sloužili v armádě jako profesionálové.

⁸⁴⁰ Bývalý voják, který měl nižší vojenskou hodnost, měl samozřejmě menší důchod, než ten, kdo měl vyšší vojenskou hodnost.

⁸⁴¹ VHA – Hlavní štáb - 1938, Komise pro zhospodárnění veřejné zprávy/Orgán předsednictva ministerské rady/. Převzetí agendy válečných poškozeneců do kompetence Ministerstva národní obrany.

Vypracovaný návrh však nebyl uskutečněn, protože v roce 1938 probíhaly známé události, které vyvrcholily Mnichovskou konferencí. V průběhu tohoto roku došlo v našem státě ke dvěma mobilizacím, kdy byli povoláni záložníci do zbraně, aby chránili svoji vlast.

Po připojení Rakouska k Německu v březnu se rozšířily hranice mezi naším státem a Německem, a tím byly více nezabezpečené. Henleinova strana stále stupňovala své požadavky na česko-německé vyrovnání.⁸⁴² V květnu je Moravcovo oddělení předalo náčelníkovi hlavního štábu a ten informoval ministra, vládu a prezidenta. Po odvysílání smluveného hesla v německém rozhlasu 20. května, jež bylo považováno za ověření zpráv o připravovaném útoku, se sešla mimořádná vláda a za prezidentova předsednictví po diskusi rozhodla o posílení armády povoláním jednoho odvodního ročníku, pěti ročníků vojenských specialistů a 15 000 mužů SOS.⁸⁴³ Kontingent čítal přes 190 000 mužů. Tato mobilizace se vyznačovala vzepnutím národní československé hrdosti a vzájemné sounáležitosti.⁸⁴⁴

Už po celé období nacistického nebezpečí se váleční poškozenci snažili upozorňovat na nové nebezpečí, a to na novou válku, ale zároveň se snažili ubránit demokratickou republiku. Ve svých projevech představitelé spolků dávali najevo svoji nevoli, že je ohrožen stát a považovali za nutnost, aby se stát proti útokům z Německa bránil.

---

⁸⁴²Sudetendeutsche partei poprvé oficiálně zveřejnila program „Autonomie Sudet“ na sjezdu funkcionářů strany 28. února 1937 v Ústí nad Labem. Reagovala jím na ochotu československé vlády upravit česko-německé vztahy, na její dohodu s německými aktivistickými stranami a příslib řešit postavení německé menšiny v ČSR prostřednictvím zákonné úpravy. V dubnu 1937 SdP předložila své návrhy parlamentu v podobě 6 osnov prováděcích zákonů k ústavě a své představy pak precizovala v tzv. Karlovském programu (na sjezdu 23-24. dubna 1938 v Karlových Varech), konzultovaném v Berlíně, lze jej shrnout do 8 bodů:

1. plnou rovnoprávnost Němců s Čechy,
2. Uznání německé národní skupiny za právnickou osobu,
3. Přesné vymezení německého území v rámci ČSR,
4. Plnou národní samosprávu tohoto v rámci tohoto teritoria,
5. Ochranu Němců žijících mimo tento prostor,
6. Odčinění hospodářských a národně politických křivd způsobených Němcům po roce 1918,
7. Povinnost jmenovat na německých územích pouze německé úředníky
8. Úplnou svobodu „německého světového názoru“.

⁸⁴³Použití mobilizovaných hlavních sil bylo předvídáno ve dvou na sobě nezávislých variantách. Zmobilizována armáda měla být nasazená ve proti případnému puči ve prospěch Habsburků, k tomu se měly hlavní síly soustředit na Slovensku. Druhá varianta předpokládala použití mobilizované armády proti Německu, pak jejím prostorem soustředění a zahájení válečných operací byly Čechy a Morava. MACHURA, Alois. *Vývoj československého vojenství ve druhé polovině 30. let*. Praha, 1980. Rigorózní práce FF UK.

⁸⁴⁴Na vládní orgány, stále častěji přímo na některé ministry (nejvíc samozřejmě teď na ministra zahraničí Kamila Kroftu), a hlavně na předsedu vlády Milana Hodžu či přímo na prezidenta Edvarda Beneše, nebo alespoň na Kancelář prezidenta republiky přšely stovky a tisíce dopisů, rezolucí a výzev, odmítajících další ustupování před henleinovci, žádajících rozhodnou obranu republiky. A navíc, to nejčastěji, zavazujících se všemožnou podporou takového snažení. Nabídky účasti na takové činnosti byly zpravidla nejčastější. Přímo revolucí v myšlení a hlavně v činech se dal nazvat zásadní obrat obyvatelstva ČSR ve vztahu k armádě. KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

Družina válečných poškozců se přidala v jedinečném svolání, kdy se na prezidenta obrátila ČOS, DTJ, Středočeská župa československého orla, Nezávislá jednota legionářů, Svaz československých učitelů, Obec přátel legionářů, Svaz československých Junáků, Obec československých spisovatelů, Ústřední rada církve československé: „*Muž, jenž mluví dnes jménem velkého sousedního národa, nám pohrozil, že nás přepadne, nepřistoupíme-li ihned na jeho podmínky, jaké se vkládají na hlavu poraženým. Kdybychom jim vyhověli, vyřkli bychom sami nad sebou ortel smrti, mravní a nakonec i hmotné. Víme, pane prezidente, co v této chvíli znamená naše nedávná slova... Dovedeme rozeznat, kdy je třeba jednat a kdy bojovat. Bude-li zapotřebí bojovat, dovedeme to. Nebojte se o budoucnost vlasti*“.⁸⁴⁵

Tlak na československou vládu neustále sílil, aby ustoupila požadavkům Němců, britská vláda vyslala do naší republiky lorda Runcimana, který měl najít řešení pro urovnání sporů. Nejdříve jednal se sudetskými Němci, potom s československou vládou. Tím se sudetská otázka stala mezinárodní záležitostí. Závěry této mise byly podkladem pro londýnskou schůzi představitelů mocností.

Londýnské porady začaly 18. září a trvaly do příštího dne. Zástupci obou vlád se shodli, že za dané situace jsou možná jen dvě řešení: odstoupení pohraničí nebo válečný konflikt. V druhém případě by podle nich stejně nebylo možné poskytnout ČSR účinnou ochranu, a proto je nutné, aby republika postoupila Hitlerovi všechna území s více než 50 % Němců. Zbytek republiky měl být neutralizován a poskytnuty mu mezinárodní garance; s jejich udělením souhlasili Britové až na francouzský nátlak.⁸⁴⁶

Už v první polovině září dochází k vyhlášení bojové pohotovosti u vybraných útvarů; armáda spolu s policií a četnictvem zlikvidovala henleinovský puč. Ohrožení státu se více stupňovalo, a proto byla vyhlášena všeobecná mobilizace.

Vyhlášením všeobecné mobilizace čs. branné moci dne 23. září bylo do zbraně povoláno 18 ročníků I. zálohy a část příslušníků II. zálohy z řad specialistů.⁸⁴⁷ Celkem ke svým jednotkám nastoupilo milion sedmdesát pět tisíc mužů, včetně těch, kteří narukovali již v předchozích dnech. Z tohoto počtu náleželo takřka 72 % k „československé“ a rusínské, resp. ruské a ukrajinské národnosti, 21 % německé národnosti, z nichž ale cca sto tisíc

---

⁸⁴⁵UHLÍŘ, Jan. *Sokol za protektorátu*. Praha, 2005. Disertační práce. FF UK Ústav českých dějin.

⁸⁴⁶KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁸⁴⁷Záloha I - 20 ročníků záložníků do 40 let, záloha II - 10 ročníků záložníků od 41-50 let.

(takřka třetina) neuposlechlo mobilizačního rozkazu, 6 % povolanců patřilo k národnosti maďarské.⁸⁴⁸

Průběh mobilizace a její jednoznačné přijetí nejširšími vrstvami národa působilo impozantně a bylo to překvapení pro celý svět. Průběh mobilizace ovlivnila skutečnost, že prakticky nebyla rušena nepřítelem. V novinových článcích bylo vyzdvižováno, že byla velká ochota československých občanů k mobilizaci, a tím zachránit existenci Československa. Tato ochota byla i za cenu, že byly při výkonu této povinnosti raněny a stali se z nich invalidé.⁸⁴⁹

Obě mobilizace však nepomohly zachránit republiku a mnichovskou konferencí v září 1938 se ukončila jedna etapa vývoje československého státu.

---

⁸⁴⁸ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*, Praha : Paseka, 2000.

⁸⁴⁹ *Právo lidu*. 25. 9. 1938.

10 PÉČE O VÁLEČNÉ INVALIDY V EVROPĚ

Tato kapitola je zaměřena na péči o invalidy z 1. světové války v různých evropských státech. Tato péče se dá porovnávat z různých pohledů - jaké výše dosahovaly důchody, podle jakých pravidel byly přiznávány, kde a za jakých podmínek invalidé se svými rodinami žili. Dále jaké příležitosti vytvořily jednotlivé vlády států pro opětovné pracovní zapojení válečných invalidů.

Péče o válečné poškozence ve všech válčících státech začala už za války. Během 1. světové války bylo zřejmé, že péče o válečné poškozence bude ohromným sociálně-politickým problémem. Stejně jako v Čechách, tak i v ostatních evropských zemích, měla tato sociální péče za hlavní cíl navrátit válečné poškozence zpět do zaměstnání, a tím ušetřit státní finance.

Už v květnu v roce 1917 se v Paříži sešla spojenecká konference pro studium otázek válečných poškozenců. Tam byl založen „*Mezinárodní výbor pro studium otázek, týkajících se válečných poškozenců (Comité permanent interalliée pour l'étude des questions intéressant les invalides de la guerre)*“. Tam bylo také prohlášeno, že všechny spojenecké státy mají společné úkoly, které se týkají válečných poškozenců, jako například otázky jejich penzí, odborného školení, umístění a sociální ochrany.

Tato část sociální péče úzce souvisela tím, jestli stát byl na straně vítězů či na straně poražených a s jakými pocity vstupovala politická reprezentace do války a jak k ní přistupovali obyčejní obyvatelé jednotlivých států. Nejdříve je třeba se zabývat státy, které vznikly na troskách habsburské říše.

10.1.1 Rakousko

Rakouská péče o válečné poškozence vycházela ze stejných zákonů, jako v naší republice, protože jsme měli stejné zákony i v sociální sféře. Změny a s nimi patrné rozdíly nastaly až po skončení války a po rozpadu habsburské říše, kdy se legislativa začala postupně lišit.

Jak již bylo v předcházejících kapitolách uvedeno, sociální a hospodářská situace monarchie už před válkou nebyla nejlepší a na dlouhou válku nebyla připravena. Velmi záhy byly vyčerpány tradiční vnitřní finanční zdroje a vláda přešla k financování války formou půjček, prodejem směnek, tiskem nekrytých bankovek a nátlakem na bankovní domy, které

měly válku dobrovolně spolufinancovat. Zvláště zbrojní průmysl podléhal přímému státnímu dirigismu a osazenstvo těchto továren bylo postaveno pod vojenský dohled. Velká část mužské, ekonomicky aktivní populace, byla odvedena na frontu, kde byla zabíjena a mrzačena. Na jejich místa v zázemí nastupovaly starší mužské ročníky, ženy a také děti. Ve druhém a třetím roce války se začal projevovat ve městech, průmyslových centrech a uhelných revírech nedostatek potravin a zboží, uspokojujícího základní životní potřeby obyvatel.

Zásobování obyvatelstva proto vážlo a zvláště potravinový trh ve vnitrozemí kolaboval. Poprvé v dějinách se tak projevila velmi úzká provázanost mezi frontou a zázemím. V továrnách se množily sabotáže při výrobě válečného materiálu a v důsledku stále většího hladu se začaly masy obyvatelstva radikalizovat. Většina populace v zázemí i vojáků na frontách si přála krvavou válku i bez vítězství co nejrychleji ukončit.⁸⁵⁰

Ani po válce se sociální situace nezlepšila. Na venkově a menších městech byla velká chudoba a hlad. Politická reprezentace v Rakousku požadovala spojení s Německem, tento požadavek byl zakázán ve Versailleské smlouvě. Specifické sociální místo v rakouském státě měla Vídeň, kde po celou meziválečnou dobu vládla sociální demokracie.⁸⁵¹ Hlavní a základní myšlenkou péče o válečné poškozence v Rakousku bylo to, aby měli invalidé zajištěnou výdělečnou možnost podle svých schopností, aby se invalidé mohli stát znovu platnými členy lidské společnosti. A k tomuto účelů byly přijaty potřebné zákony.

Péče o válečné poškozence byla ještě za války rozdělena. Péče o válečné poškozence v Rakousku byla před státním převrácením rozdělena mezi stát a polooficiální korporace. Stát vyplácel pouze nepatrné důchody a k nim tzv. příplatky, které byly obdobou vyživovacích příspěvků. Polooficiální organizace, které se věnovaly ostatní péči, se nazývaly „*Zemské komise pro péči o vrátivší se vojáky*“. Tyto poskytovaly pomoc pouze válečným invalidům,

---

⁸⁵⁰HLAVÁČEK, Milan; VÉBR, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Lidové noviny, 2002.

⁸⁵¹Postupně v Rakousku vytvořili – jak se říkalo – socialistickou či marxistickou Vídeň. Bylo to město s pozoruhodnou správou, patrně ve své době nejspěšnější na světě, která se zasadila o vysokou životní úroveň svých obyvatel. Daňová soustava, kterou prosadili socialisté, byla duchaplná i drakonická a financovala sociální reformy nebývalého rozsahu, stupně i jakosti. Budovali zde zdravotní kliniky, lázně, sanatoria, školy, opatrovny a různá tělocvičná zařízení. Platili dokonce, asi jako jediní na světě, pravidelný měsíční plat představitelům a tvůrcům kultury, včetně spisovatelů. Hlavní pozornost byla však věnována bytové politice, tvrdilo se, že tehdy zdravotně závadné byty téměř vymizely (sociální demokraté se chlubili pronikavým snížením úmrtnosti na tuberkulózu), bylo postaveno asi 60 000 bytů čistých, slunečných, slunečních, i když nikoliv přepychových. Sociální demokraté také prosadili regulaci nájemného, ve Vídni nesmělo v průměru převyšovat osm procent dělnické mzdy.
HLAVÁČEK, Milan; VÉBR, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Lidové noviny, 2002.

a to ve formě péče charitativní, školení a popř. doléčování. Mimo to poskytoval stát ještě mimořádné podpory ze zvláštních fondů, z nichž největší byl fond Karlův.⁸⁵²

Po válce byl v Rakousku přijat nový zákon o důchodech pro válečné poškozence. Výše invalidního důchodu byla závislá jednak na výši ztráty výdělečné schopnosti, jednak na místě, kde invalida bydlel. Místa pobytu byla rozdělena podle velikosti do 3 tříd. Poškozenec - invalida měl nárok na důchod, pokud přesahovala jeho ztráta výdělečné schopnosti 35 %. Když byl Invalidovi přiznán nižší stupeň invalidity, neměl nárok na žádný důchod. Válečný invalida měl nárok na léčení zdarma jen tehdy, pokud tato nemoc souvisela s jeho válečným handicapem. Do roku 1932 bylo v Rakousku uznáno invalidita u více než 200 000 lidí, nejvíce jich bylo ve skupině s nejnižším stupněm invalidity.

Invalidní důchod nebyl jediným finančním příspěvkem, který musel rakouský stát poskytovat válečným poškozenecům. Musel tak zajistit slušné sociální podmínky pro pozůstalé po vojácích, kteří padli na frontě. Nárok na důchod měly vdovy po padlých a sirotci. Zmíněné důchody byly také odstupňovány do tří skupin, podobně jako u válečných invalidů. Je také nutné uvést, že pokud měl invalida děti, tak dostával 10 % navíc. Pozůstalí dostali důchod v případě, že válečný invalida zemřel na chorobu, která přímo nesouvisela se zraněním, které utrpěl ve válce.

Invalidé měli zákonem zajištěný nárok na bezplatné léčení při každé poruše zdraví, kterou zavinila válka. V nároku na léčení byl také obsažen nárok na poskytnutí lékařské pomoci, léků a léčebných pomůcek, pokud budou uznány za nutné příslušnými orgány veřejné služby zdravotní, popř. obecním lékařem.

Tato rakouská pravidla byla podobná jako v Československé republice. U našich jižních sousedů existoval zákon o povinném zaměstnávání válečných invalidů, který platil od roku 1924. Smyslem tohoto zákona bylo, aby si invalida mohl snadněji najít odpovídající zaměstnání a nebyl tedy odkázán pouze na státní dávky. Zákon se v první řadě vztahoval na válečné invalidy a teprve v druhé řadě na některé skupiny invalidů z běžné pracovní činnosti. Byl odstupňován podle toho, jak velký byl handicap. Muži s lehčím zdravotním postižením nemohli být ze svého předválečného zaměstnání propuštěni, ale neměli nárok na automatické zaměstnání. Na automatické zaměstnání, jak u soukromých tak i ve státních podnicích měli pouze jen nejtěžší váleční invalidé. Tito pracovníci museli být přijati

---

⁸⁵²Tyto organizace byly zřízeny i v českých zemích.

do všech podniků, které měly více než 20 zaměstnanců. Invalidé měli nárok na stejný plat jako ostatní pracovníci. Invalidé mohli dostat výpověď, výpovědní lhůta byla 4 týdny.⁸⁵³

10.1.2 Maďarsko

Maďarsko bylo dalším nástupnickým státem po habsburské říši. V bývalé zalitavské části podunajské monarchie měla armáda zvláštní postavení národního charakteru. V Uhrách vyvolala nelibost existence jednotné císařské armády dynastickými insigniemi a němčinou, jako velícím jazykem. Byla trpěna jenom proto, že současně byla zřízena i samostatná uherská zemská armáda.

Jak bylo popsáno v úvodní kapitole, rakouská armáda stále zřetelně pokulhávala za armádami ostatních mocností. Když byly ve vídeňském parlamentu v roce 1912 projednávány branné předlohy, tak dokonce ani uherská parlamentní opozice neměla námítky proti předloze branného zákona předpokládajícího zvýšit roční odvodovou kvótu o 25 %. Na oplátku však požadovala zavedení maďarštiny jako velícího jazyka, uherské odznaky pro jednotky vytvořené v Uhrách a zkrácení povinné vojenské služby. Druhý požadavek umožnil prezentovat tuto záležitost uherské veřejnosti jako boj proti „militarismu“, neboť ta měla beztak dost důvodů ještě z období let 1848-1849 nesnášet celkově prohabsburskou mentalitu armády a její německý charakter.

Když byl spáchán atentát na následníka trůnu v Sarajevu, v Uhrách, stejně jako všude jinde, počáteční odpovědí na vypuknutí války byl výbuch vlasteneckého nadšení. Všechny politické strany zastavily politické spory a očekávaly demokratické ústupky za podporu válečného úsilí. Vojáci odjížděli na frontu uprostřed všeobecného veselí, v naději, že se vrátí jako vítězové, „než opadá listí“, jak se s oblibou říkalo. Jak se válka prodlužovala a přibývalo jejich obětí, nálada se začala měnit. Ke konci války se maďarská politická elita začala dělit na zastánce a odpůrce pokračování ve válce. Většina politiků vládnoucí strany naléhala na setrvání ve válce do vítězného konce. Umírněná opozice souhlasila s tím, že by se měly dále sledovat válečné cíle a spojenecká politika, ale domnívala se, že tolik potřebná vnitřní konsolidace nejlépe nastane v době míru.⁸⁵⁴

Situace v poválečném Maďarsku byla špatná, a to jak po sociální, tak po ekonomické stránce. A především se nikdo nechtěl smířit se ztrátou velkého území. Byl všeobecně

---

⁸⁵³ *Sociální služby*. 1932, 14, 11-12.

⁸⁵⁴ KONTNER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha : Lidové noviny, 2001

rozšířený pocit potupy a touhy po odplatě, stručně vyjádřený heslem „*Ne, ne, nikdy*“. A žádná politická strana poválečného Maďarska, která chtěla obstát, si nemohla dovolit ve svém programu opomenout otázku revize. Obyvatelstvo mělo nedostatek základních životních potřeb, byl zde aktivní pravicový i levicový radikalismus, který následně zapříčinil komunistický puč.

Meziválečné Maďarsko bylo velmi chudé. Podle novinových článků byl měsíční příjem rodiny, přepočítaný na československé koruny, do 250 Kč. Byla zde velká nezaměstnanost, která ještě více prohlubovala politické napětí. V zemi byla velmi rozšířena tuberkulóza, která zabíjela velké množství dětí. V Budapešti bylo nakaženo každé druhé dítě, ale nejhorší situace byla na venkově.

I přes tyto těžkosti musela maďarská vláda poskytnout určité finanční dávky válečným poškozcům. Tato péče byla v podobném rozsahu jako u nás. Existoval invalidní, vdovský a sirotčí důchod. Maďarský zákon nepamatoval na rodiče padlých vojáků. Ranění vojáci měli právo na léčení svého válečného handicapu a toto léčení bylo zdarma.

Jak zde již bylo uvedeno, maďarský zákon o válečných poškozcích přiznával důchody, systém přiznání invalidních důchodů byl podobný jako u nás, ale byly zde přece jen určité rozdíly. Jednak invalidní důchod byl určován podle stupně invalidity, ty však byly ve dvou směrech odlišné. Důchod byl přiznán až v případě, když bylo Invalidovi uznáno 25 % invalidity. U nás byl přiznán důchod již při 10 % invalidity. Také se důchod přiznával podle toho, jakou vojenskou hodnost měl maďarský občan v době zranění. Byly pouze čtyři stupně invalidity. Lze říci, že tento systém byl více zaměřen na těžce zraněné vojáky.

Invalidé, jejichž ztráta výdělečné schopnosti činila alespoň 75 % a ti, kteří se nemohli uplatnit v obyčejném životě, jako byli třeba slepci, bezmocní a invalidé s amputovanými končetinami, mohli být umístěni v „*Domově válečné péče*“ v Budapešti, kde jim bylo poskytnuto celé sociální zaopatření. Kdo byl umístěn v tomto zařízení, musel ale počítat s tím, že mu bude krácen invalidní důchod. Invalidé, kteří bydleli v domově, dostávali pouze takovou podporu, která byla ve výši důchodu stanoveného pro válečné vdovy a válečné sirotky. Ti invalidé, kteří nebyli přijati do tohoto ústavu a bydleli na venkově, měli nárok na finanční dávku pro svoji domovinu. Z těchto peněz si mohli založit své drobné hospodářství.

Co se týká pracovního uplatnění válečných poškozců, platilo zde to, že ti poškozenci, kteří byli zaměstnání jako úředníci nebo zřizenci ve veřejných službách, mohli být

propuštění pouze na vlastní žádost. I tento požadavek zazníval u našich válečných invalidů v průběhu první republiky.⁸⁵⁵

Péče o válečné invalidy byla prováděna i mimo bývalou habsburskou monarchii. V každém státě se k tomu přistupovalo podobně jako ve státech bývalé habsburské monarchie. Bylo by proto zbytečné to popisovat podrobně. Uvedu však výrazné odlišnosti.

10.1.3 Německo

V posledním desetiletí 19. století došlo ve sjednoceném Německu k radikální změně. Nový císař Vilém II. propustil kancléře Bismarcka, a to se projevilo i v zahraniční politice. V tomto německém státě zaujalo vojenství již tradičně výsadní postavení. Přelom 19. a 20. století byl poznamenán výrazným nacionalismem a imperialismem a bitvou o přední místo v rámci světového řádu. Z tohoto je zřejmé, že armáda, uniformy a přehlídky měly význačnou úlohu v německé společnosti. Tato militantní nálada se projevila již při zahájení války, pokračovala i v průběhu války i po jejím skončení po porážce Trojspolku. Navíc podle Výmarské smlouvy měli Němci největší podíl na rozpoutání války v roce 1914.⁸⁵⁶

Němci se během trvání Výmarské republiky nesmířili se svojí prohrou. I když platilo, že Německo má mít omezený počet vojska, byly organizovány různé branné spolky občanů. Jejich členy byli studenti vysokých škol, skauti a jiné sociální skupiny. Jedním z největších byl branný spolek pro studenty vysokých technických škol. Podle českého tisku se německé dějepisectví snaží vzbudit ve studentech představu o úspěchu Bismarckovy éry. Také se zvyšovaly výdaje na zbrojení. Jak bylo uvedeno, Bismarck zavedl sociální pojištění pro celé Německo. To výrazně přispělo k upevnění demokracie v zemi. A tím se zdokonalila i péče o válečné invalidy, která byla na vysoké úrovni.

Německá péče o válečné invalidy byla rozdělena na státní, zemskou, krajskou, místní a městskou. Státní německý úřad pouze vyměřoval důchody pro válečné poškozence a také důchody vyplácely. Tento úřad ale neměl řídicí pravomoc k dalším složkám státní péče o válečné poškozence. Ostatní úřady byly zaopatřovací, to znamená, že měly na starosti

---

⁸⁵⁵ *Sociální služby*. 1932, 14, 1.

⁸⁵⁶ Především nebyla prodloužena zajišťovací smlouva s Ruskem. Nová vláda se domnívala, že odporuje dohodám uzavřeným s Rakousko-Uherskem a nechrání Německou říši před francouzským útokem. K tomuto mínění se přiklonil i císař a naopak se Berlín přiklání ke Vídni. MULLER, Helmut, et al. *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, 1995.

charitativní péči. Měly se starat o to, aby váleční invalidé byli zařazováni do zaměstnání a nebyli odkázáni pouze na důchod. Mohly poskytovat finanční nebo hmotné prostředky.

Vyměřování důchodů bylo možné provádět dvěma způsoby. První byl ten, který byl realizován u nás, nebo v Rakousku a Maďarsku, invalidní důchod byla vypočítán podle stupně invalidity. Němečtí invalidé měli ještě jednu možnost, jak si zajistit důchod, a to podle svého povolání. Je bezpochyby, že ztráta levé ruky, která se nijak nedotýkala výdělečné schopnosti kancelářského zaměstnance, byla považována za ztrátu způsobující 50%ní snížení výdělečné schopnosti. Ale tato vada u zemědělce byla ceněna na 70 % až 80 %, to znamená, že stejně handicapovaný zemědělec měl nárok na vyšší důchod, než stejně handicapovaný úředník.

Němečtí zákonodárci dali poměrně jasně najevo, že váleční invalidé mají mít právo na zaměstnání, a to jak v soukromých, tak i státních institucích. Byl přijat zákon o povinném zaměstnávání válečných invalidů. Hlavní zásady tohoto zákona byly dvě: za prvé, na každých 20 zaměstnanců měl být zaměstnán jeden těžce postižený invalida (od 50 % ztráty na pracovní schopnosti výše). Za druhé, nad tento počet ještě mohou být úřadovny vyhrazena určitá místa v podniku těžce postiženým válečným invalidům. Tito invalidní zaměstnanci nemohli být bez souhlasu úřadu propuštěni a zaměstnavatel jim musel vyplácet celý plat jako normálnímu zaměstnanci bez válečného zranění.

Jak byl tento zákon naplňován, je možno ukázat na následujících číslech.⁸⁵⁷

V říšském ministerstvu práce:

Na místech úřednických	7,98 %
Na všech pracovních místech	10,28 %

V ostatních ministerstvech

V říšském ministerstvu financí	3,84 %
V říšském ministerstvu pošt	4,63 %
V říšském ministerstvu vnitra	3,19 %
V říšském ministerstvu hospodářství	2,66 %
V říšském ministerstvu výživy a zemědělství	3,0 %
V říšském ministerstvu spravedlivosti	2,86 %
V říšském ministerstvu vojenství	3,38 %
V říšském ministerstvu námořnictví	2,05 %
V říšském ministerstvu pro obsazené území	3,57 %
V úřadě zahraničním	2,03 %
V kanceláři říšského presidenta	2,33 %
V německé říšské společnosti železniční	3,10 %
V říšské bance	3,32 %

---

⁸⁵⁷ *Sociální služby*. 1927, 9, 2.

Je vidět, že nejvyšší počet válečných invalidů pracovalo na ministerstvu práce, a to přes 10 %. Toto ministerstvo mělo v náplni starat se a řídit péči o válečné poškozené.

I v této zemi byli invalidé léčeni. Za války byla lékařská péče v Berlíně roztržena do různých nemocnic, a to jak vojenských, tak i v civilních. Změna nastala po skončení války, kdy byli vojáci koncentrováni do jediné nemocnice na zámku v Charlottenburgu. Tento bývalý královský zámek měl krásnou rozsáhlou zahradu a byl adaptován jako invalidní nemocnice pro Velký Berlín. V ohromných zámeckých sálech bylo oddělení pro fyzikální léčbu. V tomto zařízení pracovali slepí invalidé jako maséři, kteří pomáhali ostatním válečným invalidům.

10.1.4 Polsko

Zatím byla popisována péče v zemích, které byly na straně Trojspolku. Existoval však stát, který vznikl ze tří částí, které patřily různým velmocím a byl tedy součástí jak Trojdhody, tak i Trojspolku. Týkalo se to státu Polska. Polský národ byl rozdělen na německou, rakouskou a ruskou část. Ve všech třech částech rozděleného Polska byla politická situace rozdílná. V ruské části byly v letech 1867-1872 zrušeny všechny instituce, které dávaly polskému území zvláštní ráz, jako byl státní sekretariát, státní rada a správní rada. Všechny polské vládní instituce byly přesunuty do Petrohradu. Na středních školách byla nahrazena polština ruštinou ve všech předmětech. Tyto školy byly přizpůsobeny ruským školám. Polština byla používána pouze při výuce náboženství. S ekonomického hlediska bylo Polsko úplně spojeno s Ruskem, byla zrušená celní přehrada. Pro obyvatelstvo to mělo příznivé znaky, začal se zvedat průmysl a vzájemný obchod. Polské podniky byly chráněny ochrannými cly před dovozem ze západních zemí. Se ztrojnásobením průmyslové výroby a otevřením uhelných dolů došlo k výrazné industrializaci, a to přispělo ke zlepšení životní úrovně obyvatel. Nová odvětví průmyslu vyrostla zvláště za rusko-turecké války 1877-1878, kdy se polské továrny staly hlavními dodavateli zbraní ruské armády.

Halič dostala v rámci rakousko-uherské monarchie mnohé výhody a dokonce i autonomii v čele s místodržitelstvím a byla spravována výlučně jen Poláky. Polština byla zavedena místo němčiny do všech civilních úřadů. Němčina se udržela pouze na železnici, na poště a u četnictva. Polština byla také zavedena do škol všech typů.

V německé části Polska byla zavedená němčina na středních školách, ale školy základní byly v polském jazyce. V roce 1879 byl polský jazyk vykázan ze soudů a ostatních institucí. Učitelům byla zakázána aktivní činnost v národních spolcích. Z tohoto je vidět, že ve všech třech částech byla odlišná národnostní situace.⁸⁵⁸

Změna v tomto přístupu nastala až po vypuknutí první světové války roku 1914. Všechny tři státy byly svými životními zájmy úzce svázány s polským prostorem, ale zájem na rozšíření svých záborů dosud v podstatě neměli. Ve věci Polska šla každá země přísně po vlastní linii. Protože Rusko bylo po letní ofenzívě roku 1915 ústředních mocností z tohoto prostoru vytlačeno, zůstaly ve hře pouze dva státy - Rakousko-Uhersko a Německo.⁸⁵⁹ Paradoxní přitom bylo, že šlo o dva státy, které hlasitě proklamovaly své spojenectví a bratrství ve zbrani. Přestože spor byl veden pouze na rovině diplomatické, prostředky používané oběma státy byly často velmi nevybíravé, a to přesto, že oba státy hlasitě proklamovaly ochotu k dohodě.

Po porážce Trojspolkových spojenců vznikl nový polský stát, který se musel postarat o invalidy z války, kteří byli zranění na obou stranách fronty. Nový stát se také musel vyrovnat s válkou s bolševickým Ruskem, navíc ani ekonomická a sociální nebyla po jeho vzniku nejlepší. Proto polská péče o válečné invalidy nemohla být na takové úrovni jako v ostatních zemích.

V březnu v roce 1922 byl přijat zákon o válečných poškozených. Ten přiznává důchod invalidům až od 45 % invalidity, což je velmi vysoký stupeň invalidity. Ti, kteří měli nižší stupeň, museli uživit se nějakým způsobem sami.

---

⁸⁵⁸MACŮREK, Josef. *Dějiny polského národa*. Praha : Melantrich, 1948.

⁸⁵⁹ZUPANIČ, Jan. *Rakousko-Uhersko a polská otázka*. Praha : Karolinum, 2006.

Správa rakousko-uherské části kongresového Polska se tak ocitla v rukou důstojníků c. a k. armády, kteří většinou polské národnosti nebyli, polský jazyk ovládali jen výjimečně a neměli zájem zabývat se místními potřebami. Hospodářská politika podunajské monarchie v lublinské gubernii tak získala vysloveně kořistnický charakter vycházející jen z válečných potřeb. Rekvizice cenných surovin byly na denním pořádku a vyvolávaly zoufalé rozhořčení místních průmyslníků, jejichž výrobní haly zely prázdnotou. Mezi prostými obyvateli vzbuzovala hrůzu nařízení o vytváření civilních pracovních oddílů (tzv. Zivilarbeiter – Abteilungen), kterými se c. a k. armáda snažila vyřešit nedostatek pracovních sil. Například v lednu 1916 provedlo vojsko v Lublině razii, při které odváděli přímo z kostelů, divadel a ulic na práci všechny přistížené muže, od mladíků po sedmdesátníky. V radomské provincii dokonce vyděšení rolníci utíkali do lesů, kde na ně četnictvo pořádalo hony. Protože byla tato taktika neúčinná, bylo vydáno nařízení, podle něhož byla zemědělcí zabavena kráva, pokud nebyl v případě povolání do pracovních oddílů nalezen ve svém domě. Nepřekvapí proto, že popularita podunajské monarchie mezi Poláky rychle klesala k bodu mrazu. Někteří pamětníci dokonce srovnávali současné zážitky s ruským řádním po povstání z roku 1863.

Výše důchodů válečných invalidů ve sjednoceném Polsku se určovala podle toho, jaké měl invalida zaměstnání, než byl odveden na válečnou frontu. Polský zákon vzal v úvahu nikoli stupeň předpokládaného vzdělání, ale zaměstnání skutečně provozované před zmrzačením a jeho znalosti. Všechna možná zaměstnání byla rozdělena do třech hlavních skupin. Do první skupiny patřila povolání, která byla snadná a nevyžadovala zvláštních odborných znalostí a neukládaly na pracovníky příliš vysoký stupeň zodpovědnosti. Ti pracovníci, kteří spadali do této skupiny, měli nejmenší důchody.

Polští váleční invalidé, kteří patřili do druhé skupiny, vykonávali své původní zaměstnání, kde se vyžadovaly zvláštní odborné znalosti, ale zaměstnanec neměl velkou zodpovědnost. Největší důchod měl invalida, který před první světovou válkou vykonával takové povolání, která vyžadovala zvláštní odborné znalosti a měl i značný stupeň zodpovědnosti. I v Polsku byly poskytovány příplatky na nedospělé děti. Tento příplatek byl ve výši 20 % důchodu válečného invalidy, tudíž dvakrát vyšší než v jiných evropských zemích.⁸⁶⁰

10.1.5 Velká Británie

Velká Británie byla pozoruhodně špatně psychologicky a vlastně i fyzicky připravena na kontinentální pozemní válku. Vojenské hodnoty nacházely své zastánce tradičně mezi aristokracií a nižší šlechtou a nově na soukromých školách, ale všude jinde měly velmi malý dopad. Pokusy pravicových skupin o militarizaci společnosti podivuhodně selhaly. Vyjma některých venkovských oblastí bylo rozhodnutí nechat se „dát“ najmout za „královský šilink“ aktem zoufalství nebo osobní katastrofy. Britská veřejnost milovala vojenskou hudbu a nablýskané uniformy, protože byly potěšením a zábavou, přesným opakem zvěstovatelů války. Zbrojní zakázky představovaly důležitou část ekonomiky severovýchodní Anglie, ale vojenské záležitosti zřídka ovlivnily myšlení vlády a společnosti.

V době vypuknutí války neměla Velká Británie všeobecnou vojenskou povinnost, ta byla zavedena až v květnu v roce 1916, tedy necelé dva roky po zahájení válečného konfliktu. Anglický politik Lloyd byl odpůrce búrské války. Když však po Sarajevském atentátu začala válka, prohlásil, že tato válka byla v zájmu liberálních hodnot, tažení na obranu malých států velikosti mnohem menší než Anglie, jako je Belgie, která byla

---

⁸⁶⁰*Sociální služby*. 1924, 5, 9-10.

zákeřně napadena Německem, nebo Srbsko a Černá Hora, ty byly zase ohrožovány Rakousko-Uherskem.

Válka přinesla pro Velkou Británii několik změn také v sociální sféře. Ty mohly navázat na různé úpravy, které byly provedeny již před válkou. Liberální vlády 1905-1914 učinily kroky k sociálnímu smíru - školní jídlo zdarma a starobní důchody. Zákon o národním pojištění z roku 1911 ukládal vyplácení dávek v nezaměstnanosti či v nemoci. Dávky platil částečně stát, zaměstnavatel i zaměstnanec. To položilo základ k sociálnímu státu. Opatření byla v popředí viktoriánského principu, podle něhož individuální poctivost a píle zajistí každému člověku přiměřenou prosperitu.

Válka ještě tyto sociální reformy urychlila. Jako jinde v ostatních evropských zemích, také na britských ostrovech nesmírně zintenzívněla humanistická vnímavost celé generace. Po celých dvacet let, od chvíle, kdy první světová válka skončila, pomáhaly vzpomínky na válečnou frontu vytvářet jakoukoliv hrozbu válečného konfliktu.

Vláda v Londýně musela provést během války dalekosáhlé sociální reformy, které oceňovali i levicoví politici, kteří byli původně proti válce. Podle těchto politiků se za války dosáhlo sociálních reforem, které byly úspěšnější, než všechny kampaně odborových organizací v předcházejících obdobích.⁸⁶¹

Z tohoto je zřejmé, že sociální péče byla na vysoké úrovni. Ne jinak to bylo i s péčí o válečné poškozence. Pokud šlo o důchody invalidů, platil zde dvojitý způsob výpočtů důchodů. První byl ten, který existoval ve většině evropských zemí a který byl založen na stupni postižení. Druhý způsob pro výpočet invalidního důchodu byl takový, že jeho výše závisela na velikosti ztráty výdělku způsobené chorobou. Invalida si mohl vybrat to hodnocení, které pro něho bylo výhodnější. Vdovský důchod byl vyplácen podle věku ženy. Vyšší důchod měla žena, které bylo více než 40 let.

---

⁸⁶¹ MORGAN, Kenneth. *Dějiny Británie*. Praha : Lidové noviny, 1999.

Tisíce žen sloužily na frontě, často v polních lazaretech. Slavný příběh je o zdravotní sestře Edith Cavellové, umučené Němci za poskytnutí pomoci britským a francouzským válečným zajatcům.

10.1.6 Francie

Francie byla ve znevýhodněném postavení. Porážka od Německa v roce 1870 znamenala velkou ránu pro národní sebevědomí. To znamená, že byla velká snaha odplatit Německu tuto porážku.⁸⁶²

Proto v roce 1914 byl ve Francii všude vidět jásot obyvatelstva a neexistovaly pochybnosti, kdo je nepřítel. Byl znám a byl to Němec. Toto nadšení bylo vystřídáno skepsí po bitvě u Verdunu. Vojáci u Verdunu brzy vystřízlivěli ze všech mladických iluzí, už si nepředstavovali, že válku rozhodne jen jedna bitva. Trpěli, aby zachránili svou vlast a celá Francie si byla jejich obětí vědoma. Tisk opěvoval toto vítězství víc než kterékoliv jiné. Francie zaplatila za čest, že mohla v této bitvě zvítězit, více než 350 tisíci životy. Tato deziluze vyvolala i několik povstání. Jedno vypuklo v dubnu 1917 mezi vojáky, ale nemělo však dlouhé trvání.

Podle generálů měl francouzský voják největší disciplínu a obětavost, které byly ve válce nutné. Dále je prohlašováno, že francouzský voják má mírnou povahu a také je velmi citlivý. Tyto vyjmenované vlastnosti vedly k úspěchu ve válce.⁸⁶³

Vojáci, kteří se stali civilisty, jistě nezapomněli na příkoří, která zažili v zákopech. Často potlačili své vzpomínky a idealizovali si čas strávený v zákopech i chrabrost, která je naplňovala. Tváří v tvář zázemí, kde vládl kariérismus, luxus a rafinované požitky, se stal život vojáka příkladem mužné solidarity s kamarády, které sjednotil jediný ideál, bez ohledu na náboženské vyznání, politické názory, rasu a sociální původ. Ze zatrpklosti a nostalgie se tak zrodil duch „veterána“, který usiloval o uznání a potřeboval znovu najít sám sebe, aby mohl prožít onen nesdělitelný vztah mezi bytostmi, které společně prožily tragédii. Je samozřejmé, že dlouhá válka za sebou zanechala mimo hekatomb mrtvých i spoustu raněných, kteří se postupně vraceli zpět do francouzských domovů. V celé Francii bylo 1,5 milionů mrtvých a 3 milióny raněných vojáků. Je však nutné zmínit, že francouzský stát se snažil odškodnit nejen válečné invalidy, ale každého vojáka, který pobýval na frontě. Stát poskytoval všechny známé důchody válečným poškozencům (invalidní, vdovský, sirotčí

---

⁸⁶² FERRO, Marc. *Dějiny Francie*. Praha : Lidové noviny, 2006.

Stejně jako v případě Portugalska v 16. století, které se po několika neúspěších odvrátilo od přímého boje proti Kastilii, či proti Maurům, k zámořským expanzím, bylo po roce 1871 cílem francouzské expanze prostřednictvím podobného odklonu zapomenout na porážku u Čadanu, neúspěch evropské politiky Napoleona III. a ztrátu Alsaska- Lotrinska.

⁸⁶³ FERRO, Marc. *Dějiny Francie*. Praha : Lidové noviny, 2006.

a důchody pro předky). Pro výši důchodu válečného invalidy byl rozhodující opět stupeň invalidity. Nejnižší stupeň, od kterého se důchod vyplácel, byla 30%ní invalidita. Pokud měl francouzský invalida děti, mohl na ně dostat příspěvek.

Ve Francii byl už během války přijat zákon o povinném zaměstnávání válečných invalidů. Už 17. dubna 1916 byl přijat zákon „*o místech, vyhrazených válečným invalidům ve veřejných službách*“. Tento zákon se v průběhu let několikrát měnil a zlepšoval. Během prvních čtyř let platnosti tohoto zákona ho využilo 22 000 invalidů.

Francouzský zákon měl několik odchylek od ostatních zemí, kde platil zákon o povinném zaměstnání. Invalida, který se ucházel o zaměstnání, musel projít přijímacím zřízením, kde měl dokázat, že jeho zdravotní handicap mu umožní vykonávat zaměstnání. Zákon také definoval, v jakém podniku mají povinnost přijmout válečného invalidu. Rozdíl byl v tom, zda v podniku pracovali pouze muži, nebo i ženy. Podnik, který zaměstnával víc než 5 mužů nebo více než 10 žen, nebo více než 7 mužů a žen dohromady musel přijmout jednoho válečného invalidu. Toto pravidlo platilo pouze pro invalidy s lehčím stupněm invalidity. Pro těžce zraněné invalidy byl zákon následující. A to sice, že v podnicích, kde bylo zaměstnáno alespoň 30 zaměstnanců, měl být mezi invalidy přijat alespoň jeden těžce zraněný invalida. Podniky, které zaměstnávaly pouze ženy, u nich platilo, že musely zaměstnat válečné vdovy.⁸⁶⁴

10.1.7 Rusko

Péče o válečné invalidy byla provozována i v bolševickém Rusku, kde v roce 1917 proběhla bolševická revoluce a po ní byl nastolen bolševický režim. Tato péče byla odlišná pro bolševické vojáky a pro ty, kteří se účastnili na straně bílých.

Specifikem carského Ruska byla neskutečná bída života i společnosti. Noví podnikatelé, úředníci i vláda jako by ve své chamtivosti neznali mezí. I carská rodina se podílela na rozsáhlých spekulacích a finančních transakcích. V posledních desetiletích 19. století trvale zhoršovala situace ruských vesničanů. Průmysl a vnitřní migrace absorbovaly jen část přírůstku populace, což vedlo k dalšímu dělení rolnických hospodářství.⁸⁶⁵

---

⁸⁶⁴ *Sociální služby*. 1924, 5, 9-10.

⁸⁶⁵ Jestliže po roce 1861 připadalo na jednu „duši“, muži od kojenců po starce, v průměru 4,2 desjatiny půdy, snížila se tato výměra koncem století již jen na 2,6 děsjatiny.

Sociální poměry v továrnách byly nelidské a vedly dělníky do stávek, v nichž vítězili jen ojediněle a občas, odbory byly od roku 1874 zakázány. Počet účastníků stávek měl vzestupnou, i když velmi křivolakou tendenci. Teprve zaznění válečného bubnu a tolikrát vyzkoušená vlna nacionalismu živelnou stávkovou činností na čas zastavily. To se ještě zhoršilo po vypuknutí války.

I v Rusku byla válka přijatá nadšeně. Ruská veřejnost reagovala na válku jednoznačně, v podstatě slíbila vládě bezpodmínečnou podporu. 2. srpna 1914 statisíce lidí holdovalo carovi na kolenou před Zimním palácem a Mikuláš II. jim složil „svatý slib“, že neuzavře mír, dokud jediný nepřítel zůstane na ruské půdě. Po prvních vojenských úspěších na německé a zvláště na rakouské frontě v druhé polovině roku 1914 (na rakouské ještě v roce 1915) přišly porážky (bitvy u Tannenburgu a na Mazurských jezerech) a nastal obecný ústup. Ruská armáda byla nedostatečně vyzbrojena a především vinou nefungujícího velitelského sboru a zkorumpované vládní byrokracie. Dopouštěla se diletantských chyb, například v překotné mobilizaci, která rozvracela zázemí a přeplňovala frontu neupotřebitelnými lidmi. Byla schopná postavit se jen armádám rozpadajících se říší, jako byly turecká, perská či čínská – armádám vyspělých států mohla čelit jen svou početností. A ta nebyla v době strojních pušek a dělostřelectva již rozhodující výhodou.⁸⁶⁶

Po březnové revoluci v roce 1917 se k moci dostala první demokratická vláda. Ta však dlouho nevydržela a v listopadu téhož roku vypukla bolševická revoluce útokem na Zimní palác. O povaze bojů svědčí i ztráty. Podle tehdejších údajů padlo na straně útočníků pět námořníků a jeden voják. Obránci neměli žádné mrtvé. Raněných byl větší počet na obou stranách. To, co však na bojích o Zimní palác nejvíce překvapuje, je malý počet bojujících. Údaje o tom se rozcházejí. Celkem však počet bojujících nepřesáhl 10 000. Kde byla ta stotisícová armáda na straně povstalců?

Zatímco bolševici v čele s Leninem získali moc slibem, že ukončí válku a také nasytí hladové obyvatelstvo, tak demokratická opozice neměla žádný program, jak zaujmout ruské obyvatelstvo. Po skončení války vypukla občanská válka, ve které proti sobě bojovaly rudá a bílá armáda a v ní vyhrála bolševická strana.

Sovětské Rusko se vydalo na budování socialismu. Jak se tato výstavba „nejspravedlivější společnosti“ projevila v sociální sféře? V této oblasti podle bolševické propagandy došlo k výraznému zlepšení sociální situace v nejnižších vrstvách obyvatelstva.

---

⁸⁶⁶ ŠVANKMAJER, Milan at al. *Dějiny Ruska*. Praha : Lidové noviny, 2004

Opak byl pravdou. Ale skutečnost byla odlišná. Ani po bolševické revoluci se sociální situace dělnictva nezlepšila. Většina dělníků měla platy nízké. Dokonce podle českého soudobého tisku byla v porevolučním Rusku větší nezaměstnanost než za Romanovců.⁸⁶⁷ V roce 1924 bylo přes několik miliónů dělníků bez práce a často umírali hlady, protože nebyla žádná podpora v nezaměstnanosti. Nejhorší situace byla na venkově, kde ročně umíralo hlady několik miliónů rodin. K tomu, aby si obyvatelé mohli najít nové zaměstnání, byl založen nový státní orgán, který měl zprostředkovávat práci pro nezaměstnané. Dalším opatřením ke zlepšení sociální situace bylo, že byla zavedena sedmihodinová pracovní doba.

V prvním socialistickém státě bylo nejvíc pracovních úrazů dělníků, dvakrát tolik než ve Francii nebo ve Velké Británii. Hlavní příčinou byla zastaralost továrních strojů. Ani tyto reformy nestačily k uklidnění nespokojeného sovětského obyvatelstva a k potlačení nepokojů pomáhala i sovětská armáda. A také pro propagandu, která měla za cíl vzbudit dojem, že bolševici osvobodí všechny dělníky od nadvlády světových kapitalistů.

To byly důvody, proč Sovětské Rusko vedlo militantní politiku. Základním heslem Lenina bylo, že je zapotřebí bojovat se zbraněmi proti světovému kapitalismu. Bylo voláno po rozpoutání světové revoluce a osvobození všeho světového proletariátu od vlády buržoazie. K těmto účelům sloužila Rudá armáda. Ta se skládala z profesionální armády a ze zálohy. Podle anglických odhadů měla ruská Rudá armáda 21 miliónů vojáků. K vojenské službě byli připravováni obyvatelé už od školy. Do vojenského cvičení byly zapojeny i ženy. Do vojenského výcviku museli všichni muži od 19 do 40 roků. Ještě před tímto věkem musela mládež nastoupit na brannou výchovu na své škole. K tomuto účelů vznikaly speciální tábory, kam museli mladí muži nastoupit. Ruská armáda měla ale zcela nemoderní a zastaralé technické vybavení. Tanky i jiná vojenská zařízení nemohly snést

---

⁸⁶⁷ŠVANKMAJER, Milan at al. *Dějiny Ruska*. Praha : Lidové noviny, 2004

Problém neúspěchu vnitřních antibolševických sil spočíval také v tom, že neměly program působící na většinu obyvatelstva Ruska. Bílá generalita a její političtí představitelé opakovali hesla, která se už předtím ukázala jako neúčinná, ba scestná. „Jednotné a nedělitelné Rusko“ nemohlo získat podporu u národů, které si od revoluce 1917 slibovaly dosažení národní samostatnosti. Další osudovou chybou antibolševických sil bylo, že ve svém programu neměly agrární reformu. Stávalo se dokonce, že se na dobytých územích, kde již reforma spontánně proběhla, restaurovaly staré pořádky. Podobné to bylo i v dalších sférách politického i ekonomického života. Rozháněly sověty, perzekvovaly odboráře, zabavovaly rolníkům půdu, nastolovaly předrevoluční pořádek atd. Zato sovětský režim postupoval mnohem obratněji. Ponechával obyvatelstvu dosažené výhody a štědře sliboval další. Protibolševické síly nedokázaly překonávat ani své politické animozity, když zavrhovaly politické bloky a uskupení, které by mohly jejich síly rozšířit. Perzekvovaly sociální revolucionáře (esery) a jejich představitele, ačkoli ti měli s nimi v podstatě shodný cíl. Spoléhaly na vojenskou sílu a zapomínaly na význam politiky a propagandy v podmínkách občanské války. Více méně se opakovaly chyby předrevolučního režimu.

srovnání se západní armádní technikou. Velkým nedostatkem bylo i velké množství národností v sovětské armádě. Tento nedostatek se vyřešil tím, že byly vytvořeny různé vojenské jednotky na národnostním základě. Samozřejmě velkou roli hrála politická komunistická propaganda. Bývalá ruská šlechta a kulaci nebyli na vojenská cvičení povolováni, ale museli platit vysoké daně.

Aby mladí muži ochotně nastupovali a byli oddáni vládě a straně, musela se o ně vláda postarat. Jednou z podmínek bylo, aby se stát postaral o válečné invalidy. Tato oblast sociální péče byla pro moskevskou vládu nejdůležitější. Sovětská vláda velmi rozlišovala válečné invalidy, kteří bojovali v první světové válce a na ty, kteří své zranění získali v občanské válce na straně bolševiků.

V první řadě byla péče věnována invalidům, kteří bojovali v Rudé armádě. Péče o vojáky, kteří byli zraněni při službě v carské armádě, byla odlišná. V těch guberniích, které nebyly ústřední vládou povoleny, byly také rozpuštěny zdravotní ústavy carské armády, takže váleční poškození, kteří tam byli v ošetřování, byli zcela neočekávaně zbaveni nejen lékařské pomoci, ale i zaopatření, které měli v těchto nemocnicích. Neměli také možnost pobírat důchody, a proto byli zcela bez peněžních prostředků. Váleční poškození se museli vrátit do svých domovských obcí a na cestě si opatřovat nutné životní potřeby výměnou za předměty, které vzali sebou z nemocnice. Tam, kde mohla sovětská vláda hned od počátku pevně zakořenit, což bylo zejména ve velkých městech, byly staré vojenské zdravotní ústavy ponechány jako součásti nové Rudé armády; váleční poškození, kteří byli ošetřováni v těchto ústavech, vyjímajíc bývalé důstojníky, mohli vyčkávat svého uzdravení a do jeho dosažení v nemocnicích zůstávali.

První zákon, který platil pro celou zemi, byl přijat v roce 1922, postavil na stejnou úroveň vojáky z fronty a z občanské války. Také bylo vydáno nařízení, které požadovalo přezkoušet stupně invalidity u všech ruských invalidů. Bylo stanoveno šest stupňů invalidity. Nejvyšší stupeň patřil těm, kdo byli odkázáni na druhou osobu. Ti byli umísťováni do různých ústavů, kde se jim mělo dostat odpovídající péče. Rozhodujícím kritériem pro přiznání stupně invalidity bylo to, je-li invalida schopen vykonávat své původní zaměstnání.⁸⁶⁸ Lehčí invalidé byli přijímáni do družstev nebo do podniků, které měly nižší daně. Pokud invalida z války nepřijal nabízenou práci, nemohl počítat s tím, že by měl nárok na nějaký důchod.

---

⁸⁶⁸ *Sociální služby*. 1923, 5, 7-8.

10.1.8 Shrnutí

Jak je z předchozího textu vidět, ve všech evropských zemích byla péče o válečné poškozence v některých parametrech podobná, ale byly zde i také zřetelné rozdíly. Asi jedním z nejvýznamnějších shod bylo to, že ve většině evropských zemí byl zakotven zákon o povinném zaměstnávání válečných invalidů. Jednotlivé vlády však stanovily odlišné podmínky, kde váleční poškozenec měli právo žádat o přijetí do zaměstnání. Dá se říci, že většina států měla zákon, ve kterém byl plněn zásadní požadavek všech našich spolků válečných poškozenců po celou dobu trvání první republiky.

Na druhou stranu v naší zemi dostávali váleční invalidé důchody i za nižší stupeň invalidity. Jak bylo uvedeno, podobný návrh, aby důchody byly vypláceny pouze invalidům s vyšším stupněm ztráty pracovní schopnosti, vypracovala vláda v polovině 20. let minulého století, ale nebyl schválen.

Většina států si v péči o invalidy kladla za cíl tři úkoly. Za prvé splatit dluh mužům, kteří při obraně své vlasti přišli o zdraví. Za druhé, státy chtěly pozdvihnout sociální úroveň invalidů, a tím je vymanit z vlivu pravicového a levicového extremismu. Za třetí, stát chtěl a musel poskytnout takové záruky pro budoucí brance, aby šli „ochotně do války“ a měli jistotu, že se o ně a jejich rodinu stát postará, pokud budou raněni nebo válku nepřežijí.

11 ZÁVĚR

Práce měla za cíl především zmapovat péči o invalidy z první světové války v nové Československé republice, kteří byli zranění v rakouské armádě. Vzhledem k tomu, že se jednalo o statisíce válečných poškozců a jejich rodinných příslušníků, péče o ně nebyla snadná a především byla velmi finančně náročná a značně zatěžovala rozpočet nového státu. Samozřejmě, že se jednalo o komplexní záležitost, která se neustále vyvíjela a měnila.

Hodnotit její úspěšnost není možné zcela objektivně posoudit. Jiný názor měli pracovníci zemských úřadů pro válečné poškozence a jiný různé spolky invalidů, které byly napojeny na politické strany.

Proto jsem se rozhodl o speciální porovnání. V závěru předcházející kapitoly byla popsána péče státu o válečné poškozence v některých evropských státech. Tato státní aktivita byla důležitá především ze třech důvodů:

- Za prvé - evropské státy musely splatit dluh mužům, kteří při obraně své vlasti přišli o své zdraví.
- Za druhé - státy chtěly pozdvihnout sociální úroveň invalidů a tím je vymanit z možného vlivu pravicového nebo levicového extremismu.
- Za třetí a poslední - stát chtěl a musel poskytnout takové záruky pro budoucí brance, aby šli „ochotně do války“ a měli přitom jistotu, že se o ně a jejich rodinu stát postará, pokud budou vážně ranění nebo válku nepřežijí.

Proto bych rád v závěru práce ukázal, zda a v jaké míře výše uvedená kritéria splňovala i péče o válečné invalidy v Československu.

Nová československá republika musela vzít na sebe plnou odpovědnost za „hříchy“ monarchie, bylo totiž naprosto nezbytné zajistit válečným poškozcům ze všech front, ať již bojovali v rakouské uniformě nebo na opačné straně fronty jako legionáři, možnost dalšího slušného života i s jejich handicapem. A nejen tím, že jim vyplácela důchody, ale také tím, že vytvářela takové legislativní podmínky, aby umožnila významné části válečných poškozců vrátit zpět do aktivního ekonomického života, umožnit invalidům najít zaměstnání odpovídající rozsahu jejich handicapu.

Tím se jednak řadě invalidů umožnila ekonomická soběstačnost a současně se péče o válečné poškozence i zlevňovala. Lze namítnout, že tito lidé vlastně bojovali za

habsburskou monarchii, a proto si nezasloužili, aby se o ně nová československá vláda starala. Tuto námitku nelze přijmout, protože předválečná situace na politické scéně byla složitá.

V předválečné době většina českých politiků nebyla pro samostatnost českého státu. Pouze pokrokaři chtěli mít armádu, která by bojovala na straně Dohody v budoucí válce. Tato strana však neměla velký voličský potenciál. Ostatní strany buď přímo, nebo nepřímo podporovaly vládu ve Vídni a její vojenské cíle. Tato politika se nejvíce projevila v době balkánských válek a v době projednávání branných předloh v roce 1913. Tehdy se politické strany rozdělily na dva bloky. V prvním táboře byli mladočeši, agrárníci a křesťanští demokraté, ti tyto branné předlohy schvalovali. Naopak proti přijetí branných předloh byly následující strany: sociální demokraté, národní socialisté, realisté a pokrokaři.

Všechny politické strany se snažily vysvětlit svá jednání jak v parlamentě, tak i v periodickém tisku. Většina z nich se vyjadřovala v tom smyslu, že jsou sice pro získání větších práv pro Čechy, případně pro určité změny ve státoprávním uspořádání Rakouska-Uherska, ale že nemají v úmyslu úplně opustit monarchii a vytvořit samostatný stát. Pouze pokrokaři a především Lev Borský a Viktor Dyk chtěli, aby čeští vojáci byli připraveni nastoupit do budoucí války po boku států Dohody. Z tohoto je zřejmé, že rozhodující část české politické scény neměla zájem na vytvoření samostatného státu a chtěla zůstat nadále v rámci monarchie. Politické strany tvrdily, že pro české země, které jsou průmyslově nejrozvinutější částí monarchie, je z ekonomického hlediska lepší zůstat v habsburské monarchii, protože je zde větší trh a tím lepší odbyt pro české výrobky.

Změna nastala až po Sarajevském atentátu a pak po vypuknutí války. Řada českých politických stran se následně začala odvracet od Vídně, ačkoliv i nyní někteří politici vyjadřovali zármutek nad smrtí následníka trůnu a vyzývali k zákroku proti Srbsku. Nelze se proto divit, že čeští vojáci bez velkých protestů vstupovali do války v rakouských uniformách a zapojovali se do boje na straně Trojspolku. Nicméně loajalita českých vojáků k Rakousku-Uhersku nijak silná nebyla, zejména na ruské frontě, kde byli čeští vojáci nuceni bojovat s Rusy, tedy opět se Slovy, kteří byli navíc již od dob českých buditelů považováni za jakési ochránce veškerého Slovanstva. Výše uvedené tvrzení je samozřejmě velmi sporné, nicméně i to hrálo svoji roli a nahloďovalo loajalitu českých vojáků.

Je dobře známo, že zvláště v pozdějším stádiu války, přecházeli čeští vojáci ve velkých počtech na druhou stranu fronty a z nich a českých zajatců později vznikaly československé legie.

Ať již čeští vojáci bojovali na té či oné straně fronty, docházelo k tomu, že byli ve válce raněni a stali se z nich váleční invalidé nebo i přicházeli o život. Tím trpěly i jejich rodiny, protože kromě lidských tragedií zde byly i důsledky ekonomické, rodinám se živilé buď z války nevrátil vůbec, nebo jako invalida, tedy jako člověk schopný zabezpečit rodinu je omezeně, nebo vůbec.

Proto musely všechny vlády všech válčících států zajistit pro tuto sociální skupinu, ještě za trvání války, možnost pokračování důstojného života, aby se tím neoslabovala odhodlanost mladých vojáků k odchodu na frontu. Raněným vojákům byla nejdříve poskytnuta první pomoc a základní ošetření, často ještě na bojišti, potom následovaly různé vojenské lazarety a civilní nemocnice, kde jim byla poskytnuta kvalifikovaná lékařská péče. Pokud nedošlo k plnému uzdravení a raněnému zůstaly trvalé následky, museli se s nimi naučit žít. Proto váleční invalidé nejprve nastupovali do ústavů pro zdravotně handicapovanou mládež, kde se měli učit žít a pracovat se svým handicapem, podobně jako se tomu učila zmíněná handicapovaná mládež. Zmíněné pronikání válečných invalidů mezi handicapovanou mládež nebylo samozřejmě bez komplikací, protože zmíněné ústavy nebyly dimenzovány na tak velký počet handicapovaných klientů a nebyl dostatek ani prostoru, ani kvalifikovaného personálu. Za všechny podobné případy lze zmínit například situaci v pražském Jedličkově ústavu, odkud učitel František Bakule po příchodu válečných invalidů odešel, i s částí mladistvých svěřenců, protože se jim už vedení ústavu nemohlo tolik věnovat. To byl negativní jev pobytu válečných invalidů v sociálních zařízeních pro handicapovanou mládež. Pro Jedličkův ústav měl však i pozitivní význam, a to ten, že se zde založila dílna na výrobu ortopedických pomůcek pro válečné invalidy, ta posléze svůj sortiment rozšířila i o pomůcky pro handicapované děti.

Léčba válečných invalidů měla i jiné pozitivní stránky. Jednak byly zakládány nové léčebné ústavy a dosavadní zařízení byla rozšiřována, protože po jejich službách byla velká poptávka. Když ustal příliv válečných invalidů s koncem války, tak začala tato zdravotnická zařízení přijímat i civilní pacienty. Často takto založená zařízení zůstala v provozu po celou dobu trvání republiky, některá existují až dodnes. Typickým příkladem je léčebna pro tuberkulózu na Pleši. Toto sanatorium se začalo stavět už před válkou, hned po vypuknutí války. Jakmile začali z fronty přicházet vojáci s tuberkulózou, bylo zapotřebí sanatorium dokončit a začít v něm tyto vojáky léčit. Jakmile ustal vojenských pacientů, začali do sanatoria na Pleši přicházet i civilní pacienti. Lze říci, že válka zrychlila dostavbu tohoto sanatoria a přinesla nové způsoby léčby tuberkulózy v Československu.

Po odchodu z ústavu mohli váleční invalidé docházet do různých škol a kurzů, kde měli možnost zvýšit si kvalifikaci, případně se přeškolit na práci, kterou mohli vykonávat i se svým postižením a tím si zvýšit šanci na získání pracovního místa, případně na vlastní podnikání.

Po skončení 1. světové války a vzniku Československé republiky musela péče o válečné invalidy pokračovat a nějakým způsobem navázat na dosavadní systém péče o válečné poškozence, který byl praktikován v rámci monarchie. Nový stát vznikl jako mnohonárodní, nebyl proto stabilizován ani z národnostního, ani ze sociálního hlediska, proto si nová vláda potřebovala zajistit loajalitu většiny obyvatel. Jednou z velmi ohrožených sociálních skupin, náchylnou k levicovému nebo pravicovému extremismu, byli v Československu právě váleční invalidé. Pokud chtěla vláda čelit tomuto nebezpečí, musela i je získat na svoji stranu a snažit se udržet, případně i zlepšit jejich sociální a finanční postavení.

Během trvání první republiky bylo přijato několik zákonů týkajících se válečných poškozenců. Základ celé soustavy zákonů o válečných poškozencích byl přijat v roce 1920, do té doby platil původní zákon o vojenských požitcích z Rakouska-Uherska. Nový zákon se vztahoval pouze na válečné poškozence, kteří byli povoláváni na frontu v rámci mobilizace. Spadali nově pod Ministerstvo sociální péče, kde pro ně vznikly speciální instituce s názvem „Zemské úřady pro válečné poškozence“. Základní myšlenkou byla snaha válečné poškozence co nejvíce je zapojit do pracovního procesu. Invalidé mohli např. dostat od státu trafiky, biografy nebo nádražní restaurace, také mohli požádat o kapitalizaci důchodů, aby měli dostatečný kapitál na zahájení vlastního podnikání. Tím se stát snažil válečné invalidy přesvědčit, že dělá, co může, aby zlepšil jejich sociální situaci a tím získával i jejich podporu pro budování nového státu a předcházel potenciálním extrémistickým snahám.

Jak bylo uvedeno, Československá republika musela zajistit válečným invalidům invalidní důchody. Je možno namítnout, proč invalidní důchody nebyly hrazeny z úrazového pojištění, které bylo schváleno v 80. letech 19. století. Z tohoto pojištění by mohly financovány i důchody pro válečné poškozence a nemuselo by se tedy jiné pojištění vytvářet. Tento názor není možné přijmout, hlavně proto, že úrazové pojištění bylo založeno na svépomoci, každý pojištěnec si úrazové pojištění po dobu zaměstnání platil a tím pojištěnci poskytl i úrazové pojišťovně zdroje na proplácení pojistek v případech pracovních úrazů.

Toto samozřejmě nemohlo platit pro válečné invalidy, protože úrazové pojišťovny ani nemohly mít dostatečné zdroje, aby mohly vojáky odškodňovat za následky válečných zranění, případně odškodňovat i pozůstalé po padlých vojácích.

Mimo Ministerstva sociální péče se staralo o válečné poškozence i Ministerstvo národní obrany a mělo několik kategorií osob, o které se staralo. Jednak to byli invalidé ještě z rakousko-uherské armády, pak i branci, kteří utrpěli úraz při výkonu základní vojenské služby. Dále to byli čeští důstojníci rakousko-uherské armády, kteří se stali invalidními v důsledku válečného zranění, rovněž sem patřili i profesionální vojáci zranění při výkonu povolání. Pod Ministerstvo národní obrany patřili i legionáři-invalidé, kteří utrpěli své zranění už v zahraničních legiích.

Zde se naskytá otázka, zda bylo spravedlivé, aby měli stejné výhody a státní péči ti invalidé, kteří svůj zdravotní handicap získali v rakousko-uherské armádě, nebo ti vojáci z legií, kteří bojovali na straně dohodových států.

Na počátku existence první republiky a to mezi lety 1918-1922, platil stejný zákon, podle kterého nebyl rozdíl mezi péčí o válečné poškozence z rakousko-uherské armády a válečnými poškozenými z řad legionářů. To se ale změnilo v roce 1922, kdy byl přijat zákon o požitcích legionářů. Legionáři byli odebráni z kompetence Ministerstva sociální péče, kam spadali váleční invalidé z rakousko-uherské armády a byli zařazeni do kompetence Ministerstva národní obrany. Toto převedení znamenalo pro legionáře-invalidy, že se jim zvýšil nejen důchod, ale dostali i jiné vymoženosti, které patřily dříve jen vojákům z povolání. Tím chtěla nová československá vláda ocenit ty mladé muže, kteří se přihlásili k boji za československý stát a přitom byli ranění a trvale zdravotně postiženi. To však neznamenovalo, že stát přestal podporovat invalidy z rakousko-uherské armády, československá vláda se snažila více ocenit ty občany, kteří bojovali za samostatný stát, ač ho před válkou většina českých politických stran nežádala. Tato skutečnost se může zdát jedním z mnoha paradoxů českých novověkých dějin.

A ještě k tomu lze dodat, že československá vláda s parlamentem přidělili určité výhody všem legionářům, i těm, kteří se vrátili do svobodné vlasti bez zdravotního postižení. Týkalo se to především těch výhod, které měli legionářům zajistit určitá místa v parlamentu a také předností při obsazování míst ve státní správě. A měli také výhody při obsazování významných postů v nově vytvářené československé armádě. Tam chtěl stát uplatnit jejich zkušenosti získané v legiích.

Výhody při obsazování pracovních míst požadovali pro sebe i invalidé, kteří byli zranění v rakouské armádě. Po celou existenci první republiky požadovaly spolky válečných poškozených zavedení povinného zaměstnávání invalidů, ale zmíněný požadavek však nebyl naplněn. Stát zdůvodňoval svoji neochotu tím, že nemá právo nařizovat soukromým

podnikům, koho mají zaměstnat. A ve státní správě byla místa vyhrazena pro legionáře a proto stát si nemohl dovolit zaměstnávat další, v řadě případů méně kvalifikované pracovníky a ještě se zdravotním handicapem. Jak však bylo naznačeno, invalidé dostávali od státu různé finanční prostředky na rozvoj své vlastní živnosti, tím stát splácel svůj dluh i vůči invalidům, kteří byli zranění během války na straně Rakouska-Uherska.

Z tohoto, co bylo nyní popsáno, je zřejmé, že se československá vláda snažila vytvořit odpovídající sociální péči pro válečné invalidy, a tím je odrazit od komunistické ideologie, respektive dalších extrémistických idejí. Je možné říci, že se to skutečně podařilo. Jako důkaz může posloužit fakt, že komunistický spolek, který vznikl na počátku dvacátých let, mezi válečnými invalidy žádný ohlas neměl. Váleční invalidé se většinou hlásili ke spolkům, které byly napojeny na standardní politické strany. A proto si myslím, že i druhý bod byl splněn a eliminoval komunistické myšlenky mezi invalidy z války.

A nyní bych přešel ke třetímu a poslednímu úkolu státu. Tímto úkolem bylo vybudovat pro invalidy sociální zázemí. Tento úkol byl realizován postupně v průběhu poválečných let, jeví se, že i tento úkol byl v naší zemi naplněn, i když se to často neobešlo bez politických komplikací.

Jako příklad, kdy se tento cíl dal využít a dokonce i zneužít, bylo asi projednávání novelizace zákona o válečných poškozencích v roce 1936, kdy se hlasovalo o změně § 29 tohoto zákona z roku 1920. Je třeba stručně připomenout výchozí situaci, v roce 1920 byl přijat zákon o válečných poškozencích, kde byl i zmíněný § 29. Ten se týkal sociálně-lékařských prohlídek a stanovil, že pokud invalida měl dojem, že se mu zdravotní stav významně zhoršil a mohl by mít nárok na vyšší stupeň invalidity a tím i na vyšší důchod, mohl požádat o přezkoumání svého zdravotního stavu. Tato možnost byla podle zákona o válečných poškozencích omezena pouze na deset let. Po uplynutí této doby se již Invalidovi nemohl jeho stupeň invalidity, tím ani jeho důchod, popsaným postupem zvýšit. A v době, kdy vypršela tato desetiletá lhůta, se tento stav pochopitelně válečným invalidům nemohl líbit.

§ 29 byl změněn až v roce 1936, kdy už velké množství invalidů nemohlo požádat o zvýšení své invalidity a kdy se stal i politickým tématem. V této době už však byla v Evropě dosti složitá a nebezpečná mezinárodní situace, která hrozila válečným konfliktem. Proto změna zákona, která by rozšířila nároky válečných poškozenců, nebyla pro určité politické síly akceptovatelná. Ani komunisté, ačkoliv obyčejně prohlašují, že chtějí zvýšit sociální postavení chudých a obyčejných občanů, pro tuto novelizaci nehlasovali, protože

nechtěli podporovat přípravu války v naší zemi. A to na příkaz Moskvy, která tvrdila, že budoucí válečný konflikt bude válkou imperialistickou.

Nicméně lze konstatovat, že v Československu byl naplněn i třetí úkol, tj. uspokojivá státní sociální péče o válečné poškozence. Je však na úvahu, zda to pomohlo při obraně naší vlasti na konci 30. let minulého století.

Na úplný závěr bych rád konstatoval, že po dobu celé první republiky sice existoval určitý rozpor mezi nároky spolků válečných invalidů na invalidní důchody a další druhy sociálního zabezpečení, které byly pochopitelně velmi jednostranné a pohledem zástupců státu, kteří již museli být realističtější a vždy přihlížet jednak k reálné hospodářské situaci státu, a také i k zájmům dalších sociálních skupin. V zásadě je ale možné konstatovat, že vždy byl dohodnut poměrně vyvážený kompromis, proto za celou dobu trvání první republiky nedošlo k nějakým vysloveně vyhoceným situacím mezi státem a válečnými invalidy.

12 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURA

12.1 Archivní prameny

12.1.1 Národní archiv - Praha

- *České místodržitelství (1850-1920)*
- *Komise pro zhospodárnění veřejné správy (1933-1948)*
- *Masaryková liga proti tuberkulóze (1920- 1951)*
- *Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (1918-1939)*
- *Ministerstvo vnitra (1848-1918)*
- *Ministerstvo kultu a vyučování (1859-1918)*
- *Ministerstvo pro zdraví lidu Vídeň (1918-1919)*
- *Ministerstvo sociální péče (1918-1945)*
- *Ministerstvo školství (1918- 1950)*
- *Prezidium ministerské rady Vídeň (1867-1918)*
- *Předsednictvo ministerské rady (1918-1945)*
- *Úrazová pojišťovna dělnická (1889-1949)*
- *Zemský úřad (1911-1951)*
- *Zemský úřad Praha - Prezidium zemského úřadu*

12.1.2 Vojenský ústřední archiv - Praha

- *Ministerstvo Národní Obrany-Presidium (1918-1938)*
- *Kancelář československých legií (1919-1938)*

12.1.3 Archiv hlavního města Prahy - Policejní ředitelství

- *Čs. ústřední péče o slepé v Praze, Praha (1924 – 1950)*
- *Spolek pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků, Praha (1908 – 1948)*
- *Spolek válečných slepců československých, Praha (1930 – 1939)*
- *Zemský spolek pro výchovu a opatrování slepých, Deylův ústav pro slepé (od 1905), Praha (1909 – 1950)*

12.2 Periodický tisk

- Čas (1912)
- Časopis lékařů českých - *Spolek lékařů českých, Praha (1913-1918)*
- Časopis Vincentinum - *Spolek Vincentinum (1927-1938)*
- Hlas válečného poškozenec - *Časopisu Svazu lidových válečných poškozeneců čsl. v zemi Moravskoslezské (1930-1935)*
- Kostnické jiskry - *Kostnická jednota, Praha.(1914-1917;1918-1919)*
- Kutnohorské listy - *Politický týdeník (1920)*
- Lidumil - *Orgán Svazu československých válečných poškozeneců křesťansko-sociálních (1933-1935)*
- Naše směry - *Ústřední orgán Svazu státních zaměstnanců - invalidů v republice Československé, Svaz státních zaměstnanců-invalidů (1922- 1926)*
- Nový život-- *Družiny českých válečných poškozeneců (1920-1938)*
- Osobní věstník čs. ministerstva Národní obrany - *Ministerstvo národní obrany (1919-1938)*
- Právo lidu (1912)
- Samostatnost (1912)
- Sociální revue - *Věstník ministerstva sociální péče (1919-1938)*
- Sociální služba - *Zemský úřad pro válečné poškozenec v Praze (1919-1937)*
- Svépomoc - *List pro sociálně pojišťovací zákonodárství. (1893- 1938)*
- Válečný poškozenec - *Neodvislý list pro péči o válečné poškozenec (1923-1927)*
- Válečný slepec - *Družina oslepených vojáků ČSR, Praha.(1919- 1932).*
- Venkov (1912)
- Věstník českého lékařů - *Ústřední jednota českých lékařů v království českém, markrabství moravském a vévodství slezském (1914-1919)*
- Věstník katolického duchovenstva - *Církevně-politický a zájmový orgán katolického duchovenstva (1914-1918)*
- Věstník Svazu invalidů čsl. legií - *Svaz invalidů československých legií (1928-1938)*

12.3 Dobový neperiodický tisk a publikace

- BORSKÝ, Lev. *Před válkou o válce*. Praha : Vladimír Klecanda, 1920.
- ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha, 1894.
- *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*, Praha, 1928.
- DVOŘÁK, Karel. *Vznik a vývoj organizace boje proti tuberkulóze v Čechách*. Praha : Unie, 1915.
- DYK, Viktor. *Vzpomínky a komentáře*. Praha : Ladislav Kuncíř, 1927.
- ENGLIŠ, Karel. Počet a osobní poměry chudých v království Českém. *Obzor národohospodářský*. 1909, 14.
- FUČÍK, Tomáš. *Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918 – 1938*. Brno : Národní obroda, 1946.
- GRUBER, Josef; WINTER, Lev; ŠTERN, Evžen; BERÁNEK, Josef; MATHESIUS, B.; ŽALUD, Augustín; BOHÁČ, Antonín. *Sociální politika v Československé republice*. Praha : Redakce sociálního ústavu československé republiky, 1924.
- HAVELKA, Jiří. *Slovník veřejného práva československého*, Svazek IV. Brno : Polygrafia, 1938.
- HEVERA, Čeněk. *Švýcarsko, jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva*. Praha : Matice lidu, 1893.
- HNÍK, Miroslav. *Kniha o náboženství a pro náboženství, za lepší církví: duševněprůzkumná studie o příčinách přestupu do církve československé*. Praha, 1930.
- HŮLKA, Jaroslav. *Sociální přehled tuberkulózy v Československu*. Praha, 1922.
- JANÁK, Jan. *Výpomocné pokladny pro dělnictvo na Moravě v 50-70. letech 19. století*. Brno : Sborník prací Filozofické fakulty v Brně, 1973.
- JANDA, Bohumil. *Československá vlastivěda, díl X., Osvěta, Pod protektorátem Masarykovy univerzity*. Praha : Sfinx, 1931.
- *Jubilejní památník Domu milosrdenství*. Praha : Vincentinum, 1940.
- KAFKA, František. *O duševně chorých v lidské společnosti*, Praha, 1936.
- KAPRAS, Jan; MALYPETR, Jan; SOUKUP, František. *Armáda a národ*. Praha : L. Mazáč, 1938.
- KLAPKA, Otakar. *Samospráva a zřízení župní*. Praha : Parlament, 1923.

- KOZÁK, Jan. *Československá finanční politika; Nástin vývoje v letech 1918-1930*. Praha a Brno : Orbis, 1932
- KUDELA, Josef. *Legionáři dnes*. Brno : Moravský legionář, 1929.
- KYPR, Ondřej. *Hnutí českých invalidů válečných a jeho organizace*.
- KYPR, Ondřej. *Světová válka a její oběti*. Praha, 1929.
- MACEK, Josef. *Cesta z krize*. Praha : Jan Leichter, 1935.
- MASARYK, G., Tomáš. *Masaryk a revoluční armáda; Masarykovy projevy k legiím a o legiích v zahraničních revolucích*. Praha, 1922.
- MEDEK, Rudolf. *Legionářství ve vlasti*. Praha : Antonín Strojil, 1924.
- NEČAS, Jaromír. *20 let sociální péče v Československé republice*. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1938.
- PLAMÍNKOVÁ, Františka. *O právu vdaných žen na výdělečnou práci. Podle přednášek autorčiných*. Praha : Ženská národní rada, 1934.
- STEHLÍK, Čestmír. *Česká sociální demokracie za války*. Praha : Tiskové družstvo čs. strany pokrokových socialistů, 1919.
- SVOBODA, Jan. *Čtyři roky státní péče o válečné poškozence na Moravě a ve Slezsku*, Brno : Nákladem vlastním, 1923.
- TŮMA, Antonín. *Jak jest postaráno o zaopatření a výchovu sirotů i vdov po padlých vojínech*. Praha, 1915.
- TŮMA, Antonín. *Právní základy veřejné správy sociální a zdravotní zvláště péče o mládež*. Praha : Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.
- WEYR, František, TVRDONĚ, Antonín. *Veřejné chudinství v republice Československé v roce 1921*. Praha : Státní úřad statistický - Československá statistika, 1924. svazek 19.

12.4 Paměti

- HAVEL, V, M. *Mé vzpomínky*. Praha : Lidové noviny, 1993.
- KYPR, Ondřej. *Na vojně v Karpatech Haliči*. Pardubice, 1917.
- NEUMANN, S. K. *Bragožda – Válečné vzpomínky*. Praha : Odeon, 1928.
- NEUMANN, S. K. *Elbasan – Válečné vzpomínky*. Praha : Družstevní nakladatelství Kniha, 1922.

12.5 Použitá literatura

- BEČKOVÁ, Kateřina. Zmizelá Praha - Staré město. Praha : Paseka, Schola ludus-Pragensia, 2005.
- BÍLEK, Václav; NIKLÍČEK, Ladislav. K historii českého sociálního lékařství. *Čs. zdravotnictví*. 1979, 27, 3.
- CÍSAŘ, Jaromír. Drobné podnikání. Praha : VŠE, 1996.
- ČAPEK, Alois. *Tabák v Čechách*. Praha : Technické knihkupectví a nakladatelství, 1947.
- DEYL, Zdeněk. *Demografický vývoj a profesní, národnostní a sociální složení obyvatelstva. In: Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha : Karolinum, 1995.
- DIARTOVÁ, Leona. *K historii sociálních ústavů v Praze*, Praha, 1996. Diplomová práce, FF UK UHSD.
- DOLEŽALOVÁ, Antonie. *Rašín, Engliš a ti druzí, Československé státní rozpočty v letech 1918 – 1938*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2007.
- DORAZIL, Otakar. *Československý Červený kříž 1919 – 1929*. Praha : Čsl. Červený kříž, 1935.
- DORAZIL, Otakar. *Čs. červený kříž 1919-1929*. Červený kříž, Praha 1929.
- DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana*. BRNO : Atlantis, 1998.
- DUNANT, Henry. *Vzpomínka na Solaferino*. Praha : Sursum, 2007.
- DVOŘÁK, Tomáš. *Národní strana práce*. Praha, 1997. Diplomová práce. FF UK - Ústav českých dějin.
- ELTERLEIN, Eugen. K základním problémům dějin zdravotnictví a soc. lékařství. *Československé zdravotnictví*, 1982, 30, 4.
- EMEROVÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha : Libri, 1998.
- FERRO, Marc. *Dějiny Francie*. Praha : Lidové noviny, 2006.
- FIALA, Petr; MAREK Pavel; PEHR Michal; FORAL, Jiří; KONEČNÝ, Karel; TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus v letech 1848 - 2005*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008
- *František Modráček*. Praha : Ústřední výkonný výbor československé sociálně demokratické strany dělnické, 1931.
- FROHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 2008.
- FUČÍK, Josef; BĚLINA, Pavel. *Válka 1866*. Praha : Paseka, 2005

- GALANDAUER, Jan. *František Ferdinand d'Este: následník trůnu*, Praha : Paseka, 2000.
- GALANDAUER, Jan. Vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců. In KŘEN, Jan; BROKLOVÁ, Eva. *Obraz Němců, Rakouska a Německa české společnosti 19. a 20. století*. Praha : Karolinum, 1998.
- GALANDAUER, Jan. Wacht am Rhein a Kde domov můj - válečné nadšení v Čechách v létě 1914. *Historie a vojenství*. 1996, 45, 5.
- GALANDAUER, Jan. *Bohumír Šmeral*. Brno : Blok, 1979
- GEBHART, Jan a ŠEDIVÝ, Ivan. *Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci)*. Praha: Karolinum, 2003.
- GNEISSER, Pečar, Tamara. *Zita poslední císařovna*. Praha : Mladá fronta, 1994.
- HAJŠMAN, Jan. *Mafie v rozmachu - vzpomínky na odboj doma*. Praha : Orbis, 1933.
- HAMA, Josef. Česká strana národně sociální, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.
- HAMA, Josef; LACINA, Vratislav. Od krize hospodářské ke krizi politické. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha, 1982, 8.
- HAVELKA, Miloš. O aktualitě stáří. In Vetché stáří, nebo zralý věk moudrosti? *Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 28. února - 1. března 2008*. Praha : Academia, 2009.
- HLAVÁČEK, Milan; VÉBR, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha : Lidové noviny, 2002.
- HLAVÁČKA Milan; PEČENKA Marek. *Trojspolek*. Praha : Libri, 1999.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Medicína a první světová válka. *Praktický lékař*. 2004, 84, 7.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Pražské sanatorium v Podolí – uskutečněný sen profesora R. Jedličky. *Dějiny věd a techniky*. 2004, 3.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Česká a německá psychiatrická klinika pražské lékařské fakulty do r. 1918. In *Historia, Medicina, Cultura*. Praha : Karolinum, 2006.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : TRITON, 2004.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; SVOBODNÝ, Petr. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha : Lidové noviny, 1999.
- HOFMANOVÁ, Jaroslava. K vývoji sociální péče o děti a mládež v Čechách. In: *Sborník archivních prací*. Praha : Panorama, 1982.
- HOCH, Karel. *Dr. Alois Rašín: život a politické dílo*. Brno : Moravský legionář, 1933.
- HOUSER, Jaroslav. *Vývoj hornického pojištění k bojům našich horníků za kapitalismu*. Praha : ČSAV, 1960.

- HOUSER, Jaroslav. *Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky*. Praha : Academia, 1968.
- HROCH, Miroslav. *Napoleonské války a evropská společnost*, In ŠEDIVÝ, Ivan a kol. *Napoleonské války a česká země*, Praha : Lidové noviny, 2001.
- In kolektiv pracovníků SÚA. *Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918*. Praha : Státní ústřední archiv, 1993.
- JANÁČEK, František. *Největší zbrojovka monarchie, Škodovka v dějinách, dějiny ve škodovce 1859-1918*. Praha : Novinář, 1990.
- JANÁK, Jan. *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR - Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha : Univerzita Karlova, 1975.
- JANÁK, Jan. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1970.
- JANÁK, Jan. *Spolky v českých zemích od roku 1951*, In Mikulovská Symposia. *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, 1992.
- JANÁK, Jan. *Výpomocné pokladny pro dělnictvo na Moravě v 50-70. letech 19. století*. Brno : Sborník prací Filozofické fakulty v Brně, 1973.
- JANČÍK, Drahomír. *Banky a veřejné mínění v meziválečném Československu. Hospodářské dějiny*. Praha 1995, 21.
- JEDLIČKA, Rudolf. *Dopisy z ciziny; Sdělení českých lékařů z bojišť na Balkáně. Časopis lékařů českých. 1926, 65, 26*.
- JIŘÍKOVÁ, Radmila. *Česká politika a vznik světové války (Český politický vývoj od sarajevského atentátu do konce roku 1914)*, Praha FF UK 1975, Rigorózní práce. FF UK
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých dějin 2*. Řím : Zvon, Řím, 1987.
- KALIVODA, Josef. *Genese Československa*. Praha : PAN Evropa, 1998.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Praha : Libri, 2000.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral?* Praha : Karolinum, 1996.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha : ČSAV, 1965.
- KAUTMAN, František. *Naděje a úskalí českého nacionalismu - Viktor Dyk v českém politickém životě*. Praha : Česká expedice, 1992.
- KAVKA František, PETRÁŇ Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy –1918-1990*. Praha : Karolinum, 1998.

- KLÁTIL, František. *Republika nad stranami - o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948)*. Praha : Melantrich, 1992.
- KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny Koruny české 1918-1929*. Praha : Paseka, 2000.
- KNEIDL, František. *Dějiny města Karlína*, Praha : Česká grafická unie a.s., 1923.
- KOCOUREK, Katya. *Čechoslovakista Rudolf Medek – politický životopis*, Praha : Mladá fronta, 2010.
- KOLÁŘ, František, et al. *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938 : Kdo byl kdo*. Praha : Pražská edice, 1998.
- KOLAŘÍK, Jaroslav. *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*. Praha : Fr. Borový, 1937.
- KOLDINSKÁ, Marie, ŠEDIVÝ, Ivan. *Válka a armáda v českých dějinách*. Praha : Lidové noviny, 2008.
- KOLEKTIV. *Pod císařským praporem, historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha: Elka Press, 2003.
- KONTNER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha : Lidové noviny, 2001
- KOSATÍK, Pavel. *Bankéř první republiky - život Dr. Jaroslava Preisse*. Praha : Mladá Fronta, 2010.
- KÖSSL, Jiří; ŠTRAMBAUER, Jan; WAIC, Marek. *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha : Karolinum, 2008.
- KOZÁK, Jan. *Československá finanční politika; Nástin vývoje v letech 1918-1930*. Praha a Brno : Orbis, 1932
- KŘEN, Jan, et al. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha : Karolinum, 1998.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha : Argo, 2005.
- KŘEPELKOVÁ, Vlasta. *Sociální zabezpečení dělnictva v době pracovní neschopnosti v Čechách před první světovou válkou - Počátky odborového hnutí v českých zemích*. Praha : Práce, 1980.
- KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.
- KUČERA, Martin, *Český politický katolicismus před první světovou válkou. Český časopis historický*. 2000, 1,
- KUČERA, Martin. *Názorové reakce představitelů české tvůrčí inteligence na vypuknutí první světové války*, Praha, 1985. Diplomová práce. FF UK - Katedra československých dějin.

- KUČERA, Martin. Realisté, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.
- LACINA, Vlastislav. *Velká hospodářská krize v Československu 1929-1934*. Praha : Academia, 1984.
- LENDEROVÁ, Milena. *Radostné dětství?, Dítě v Čechách 19. století*. Praha : Paseka, 2006.
- LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková*. Praha : TOGGA, 2008.
- LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář - První československý premiér*. Praha : Vyšehrad, 2007.
- MACŮREK, Josef. *Dějiny polského národa*. Praha : Melantrich, 1948.
- MALÍŘ, Jiří, et al. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.
- MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : Linda, 1999.
- MAREK, Pavel. Český politický katolicismus a katolické strany, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.
- MAREK, Pavel. Jan Šrámek. *Kněz, státník, politik*. Olomouc : Moneta, 2004.
- MARTINCOVÁ, Eva. *Osvětová práce pro český národ na Moravě, náplň života Františka Bartoše a Leandra Čecha*. Praha, 1997. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK.
- MÁŠOVÁ, Hana. *Půjdeš do ústavu!(?) , pokus o reformu péče o lidi s mentálním postižením a psychicky a nervově nemocné v meziválečném Československu*. Praha : Speciální pedagogika, 2008.
- MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státnosti*. Praha, 2008. Disertační práce FF UK Ústav českých dějin.
- MICHL, Jan. Legionářské organizace v Československu (1920-1938). *Historie a vojenství*. 2007, 56, 4.
- MORGAN, Kenneth. *Dějiny Británie*. Praha : Lidové noviny, 1999.
- MULLER, Daniel. *Antonín Švehla- mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 1999.
- MULLER, Helmut , et al. *Dějiny Německa*. Praha : Lidové noviny, 1995.
- MÜLLEROVÁ, Alena; NOVÁK, Jan. *Karlínská Invalidovna*. Praha, 1948.
- NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století*. Praha : JANUA, 1999.
- NIKLÍČEK, Ladislav. Čeští lékaři a povinné nemocenské pojištění. *Moderní dějiny*. 1993.

- NIKLÍČEK, Ladislav. K historii českého sociálního lékařství. *Československé zdravotnictví*. 1979, 27, 27
- OMELKA, Martin. *Masarykova liga proti tuberkulóze*. Praha, 2003, Disertační práce. Ústav českých dějin FF UK.
- PÁRTA, Milan. *Chudinská péče v Čechách v letech 1918 -1938 (Na příkladě bývalého brandýského okresu)*. Praha, 2008. Bakalářská práce. FF UK - obor historie.
- PASÁK, Tomáš. K politickému pozadí krizi vlády František Udržala roku 1932. *Časopis českých historiků*, 1963, 11, 2.
- PAULOVÁ, Milada. *Balkánské války 1912-13 a český lid*. Praha : CSAV, 1963.
- PAULOVÁ, Milada. *Dějiny Mafie, odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914 – 1918*. Praha : Československá grafická unie a.s., 1937.
- PELIKÁN, Jan. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha : Lidové noviny, 1998.
- PICHLÍK, Karel. Místo Zborova v boji za samostatný československý stát. In *Zborov 1917 – 1997*, Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 1997.
- PLASCHK, Richard. Zborov - symbol národní revolty proti Rakousku-Uhersku. In *Zborov 1917 – 1997*, Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 1997.
- POKORNÁ, Aleftina. Branné organizace v buržoazním Československu (1921 – 1939). *Historie a vojenství*. 1979, 28, 6.
- POKORNÁ, Alevtina; HOFMAN Petr; STEHLÍK, Eduard. *Československá armáda v letech 1918- 1938*. Praha : FMO Impuls, 1991.
- POP, Ivan. *Dějiny podkarpatské Rusi v datech*, Praha : Libri, 2005.
- POPELÁŘ, Bohumír. *Přehled vývoje praxe a teorie speciální pedagogiky*. Praha : SPN, 1958.
- POŠUSTA, Stanislav; LUKÁČOVÁ, Eva; HÁBER, Ján; PROŠEK, František. *Od koňky k metru*. Praha : NADAS, 1975.
- PREDMERSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dejín špeciálnej pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1978.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva. *Načeradec - dějiny městečka a okolních obcí*. Načeradec, 2006.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Brno : Doplněk, 2004.
- PRŮCHA, Václav. Pozice československého hospodářství v meziválečném období ve srovnání se státy střední Evropy. *Moderní dějiny*. 2000, 8.
- PRŮCHA, Václav. *Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu – Revue dějin socialismu*. Praha : Ústav dějin socialismu, 1969.

- RÁKOSNÍK, Jakub. Cukr a bič kancléře Bismarcka. *Historický obzor*. 2004, 6.
- RÁKOSNÍK, Jakub. *Fenomén nezaměstnanosti v Československu v letech 1918-1938*, Praha, 2004. Disertační práce. FF UK - Historické a sociální vědy.
- RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu*. Praha : Filozofická fakulta UK v Praze, 2010.
- ROKOSKÝ, Jaroslav. Agrární strana, in MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel a kol. *Politické strany*. Brno : Doplněk, 2005.
- RUPNIK, Jaques. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha : Academia, 2002.
- RŮŽIČKA, Pavel; KÁŘ, Karel. *Ruská bílá emigrace v prvorepublikovém Československu*. Praha, 2001. Diplomová práce. FF UK – Ústav českých dějin.
- SANDER, Rudolf. *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939*. Sborník archivních prací, 1985, 25.
- SKED, Alan. *Úpadek a pád Habsburské říše*, Praha : Panevropa, 1995.
- SKŘIVAN, Aleš. *Evropská politika 1648-1914*. Praha : Aleš Skřivan ml., 2001.
- SLEZÁK, Lubomír; LACINA, Vlastislav. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha : HÚ AV ČR, 1994.
- SOBOTKA, Richard. *Bezruký Frantík*. Praha : Tilia, 2003.
- SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha : Paseka, 2004.
- SOUKUPOVÁ, Marie. *Sociální postavení ženy v české společnosti na počátku XX století*. Praha : FF UK, 1979.
- SRB, Adolf. *Politické dějiny národa českého od roku 1861*. Praha : Šimáček, 1899.
- SVOBODNÝ, Petr. *Pražské špitály a nemocnice*, Praha : Knižnice dějin a současnosti, 1998.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*, Praha : Lidové noviny, 2001.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Družina československých legionářů v počátcích legionářského hnutí v Československu*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1993.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Legionářská republika. K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné republice*. *Historie a vojenství*. 2002, 51, 1.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Vznik Nezávislé jednoty československých legionářů*. *Historie a vojenství*. 1996, 45, 6,
- ŠETŘILOVÁ, Jana. *Československá strana národně demokratická v letech 1918-1923*, *Časopis národního muzea*. 1993, 3-4.
- ŠETŘIOVÁ, Jana. *Alois Rašín - Dramatický život politika*. Praha : Argo, 1997.

- ŠOLLE, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha : FELIS, 1994.
- ŠPAČKOVÁ, Romana. *Život obyvatel Prahy za první světové války*. Praha, 1992. Diplomová práce. FF UK.
- ŠVANKMAJER, Milan at al. *Dějiny Ruska*. Praha : Lidové noviny, 2004.
- ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha : Úřad českého Červeného kříže, 2008.
- ŠVEJNOHA, Josef. *Alice Masaryková, první předsedkyně Československého červeného kříže*. Praha : Červený kříž, 2003.
- ŠVIMBERSKÁ, Lenka. *Minulost Benešovské zdravotnické služby*. Praha, 1986. Diplomová práce. FF UK Katedra obecných dějin a pravěku.
- TEJKALOVÁ, Jana. *Paměti z první světové války\Haličská fronta očima českých vojáků Rakousko-Uherské armády*. Praha, 2000. Diplomová práce. FF UK - Ústav českých dějin.
- TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti: hledání počátků*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998.
- TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti: místo postiženého ve společnosti u nás v epoše středověku*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2000.
- TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. Praha : Společnost Františka Bakule, 1998.
- TOBOLKA, Zdeněk. *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby*. Praha : Československý kompas, 1936.
- TOMÁŠ, Vojtěch. *Česká historiografie a pozitivismus : světonázorové a metodologické aspekty*. Praha : Academia, 1984.
- TOMEŠ Josef. *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908-1914*. Praha, 1985. Diplomová práce. FF UK - Katedra československých dějin.
- TOMEŠ, Josef. *Viktor Dyk a T. G. Masaryk, Dvojí reflexe češství*. Praha : Lidové noviny, 2009.
- VEJRAŽKA, Lubomír. *Hledání – 100 let Jedličkova ústavu v Liberci*. Smržovka : Občanské sdružení Unikátní projekty, 2004.
- VELKOVÁ, Alice. *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In HOJDA, Zdeněk; OTTOLOVÁ, Marta; PRAHL, Roman. *Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň, 28.února-1.března 2008.
- VESELÁ, Zdena. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno : Masarykova univerzita, 1992.
- WONDRÁK, Eduard. *Krev smyly deště. Osudy a utrpení roku 1866*. Hradec Králové : Kruh, 1989.

- WONDRAK, Eduard. Péče o raněné a nemocné vojáky za napoleonských válek na Moravě. *Dějiny věd a techniky*. 1996, 29, 3.
- ZNOJ, Milan; HAVRÁNEK, Jan; SEKERA, Martin. *Český liberalismus - texty osobností*. Praha : Torst, 1995.
- ŽUPANIČ, Jan. *Rakousko-Uhersko a polská otázka*. Praha : Karolínium, 2006.